

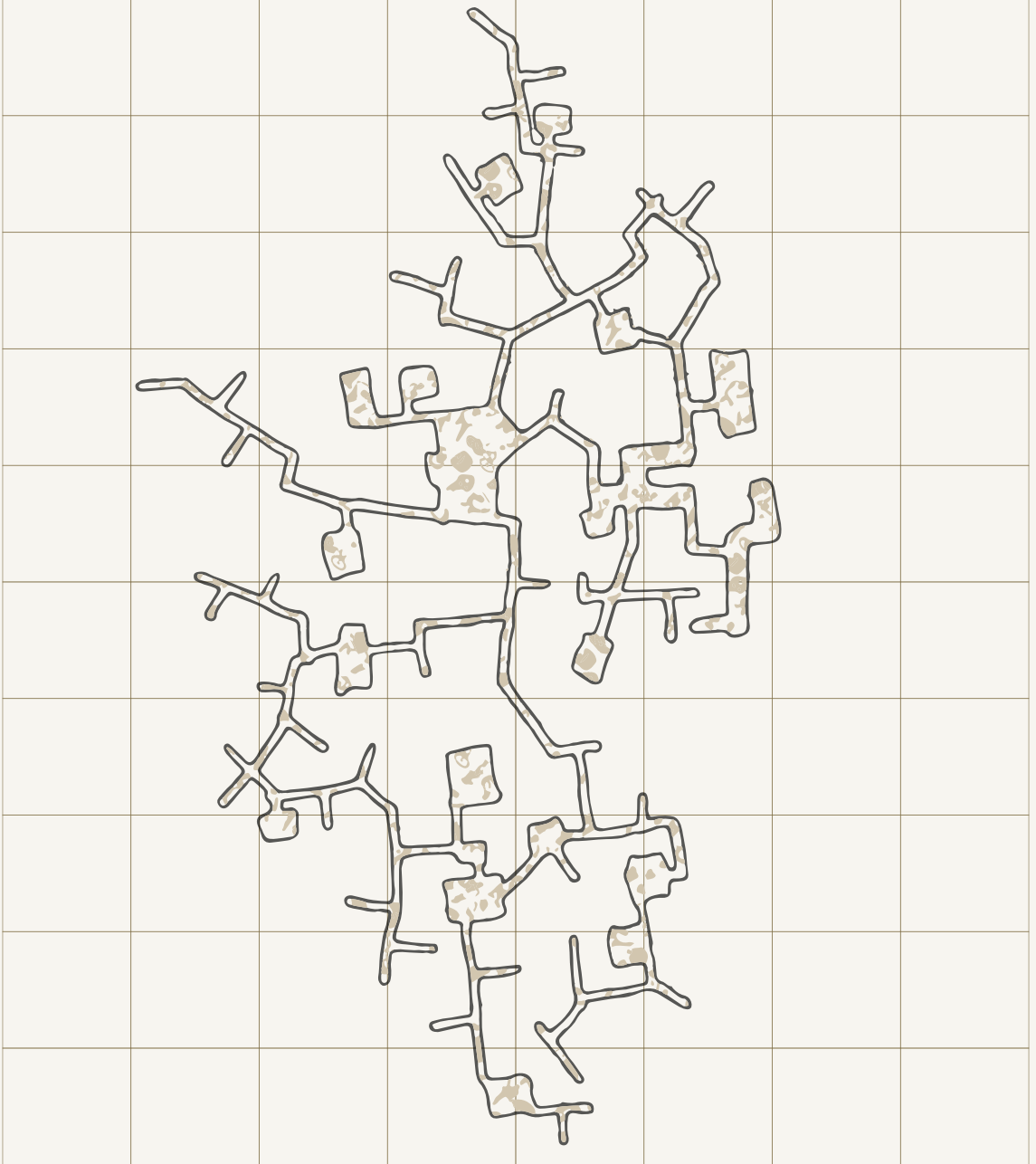
ISSN 1300-7319

Cilt 36 | Sayı 2

2026

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief EditorTMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Akif Burak ATLAR**

TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors**İdil AKYOL**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Yayın Kurulu - Editorial Board**Z. Müge AKKAR ERCAN**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Ankara

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü - İstanbul

Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Çanakkale

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Tuba İNAL ÇEKİÇ

TU Darmstadt, Kent ve Mekân Sosyolojisi Bölümü - Darmstadt

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Ali Cenap YOLOĞLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Dil Editörü - Language Editor**Evrin YILMAZ**

Bağımsız Araştırmacı

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat**Sıla Berfin AŞKIN**

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Nur Kardelen ÖZTÜRK

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS), TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı, EBSCO, Idealonline ve GALE ve Asian Science Citation Index (ASCI) indeksi tarafından dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Merkez Mahallesi, Abide-i Hürriyet Caddesi, No: 148, Kat: 2, Daire: 4, 34384, Şişli/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi: www.planlamadergisi.org

www.karepb.com

KARE MEDYA tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Temmuz, 2026

Yayın türü: Süreli yayın

Yazarlara Bilgi

Yazarlar; makalelerin sisteme yüklenmesi, kör hakem değerlendirmesi ve yayın süreçlerinde gecikmeleri önlemek için bu talimatları dikkatli bir şekilde takip etmelidirler.

A. GENEL BİLGİLER

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi'nde; şehir ve bölge planlama, bölgesel gelişme ve kalkınma, kırsal alan planlaması, çevre ve ekoloji, kentsel tasarım, kentsel koruma, kentsel yenileme ve dönüşüm, kent sosyolojisi, kent ekonomisi, yerel yönetimler, kentsel ulaşım planlaması, peyzaj planlama, afet yönetimi, göç gibi çeşitli alanlardan özgün araştırma makaleleri, derleme makaleler, görüş yazıları, kitap incelemeleri ve meslek alanına ilişkin güncel tartışmalar ve değerlendirmeler yayımlanmaktadır. Açık ve ücretsiz erişim olanağı sunan Dergi; şehir ve bölge planlama ve ilişkili alanlardan akademik araştırmaların ve yerel uygulama örneklerinin yanı sıra kentsel ve bölgesel politikaları ve planlama araçlarını da meslektaşlarına ve okurlarına ulaştırma çabasıdadır.

Yılda üç kez çevrimiçi olarak yayımlanan Planlama Dergisi'nde her bir makale, bilimsel ve tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulur. Dergi Sekreteryası'nın ön incelemesini ve Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesini takiben Editörler, hakem değerlendirmesi için kendi alanlarında uzman kişileri davet ederler. Tüm yazılar için nihai karar verme yetkisi Editörler'dedir. Dergi'de yayımlanmak üzere kabul alan çalışmalar, kabul tarihi sırasına göre yayımlanır. Sıralamada denk gelse bile bir sayıda aynı yazar(lar)ın sadece bir çalışmasına yer verilir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Yayıncılık, yayın politikasını ve editöryal süreçleri Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir.

B. MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce, makalenin tüm yazarları Open Researcher and Contributor ID (ORCID) numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidirler. ORCID numarası <https://orcid.org> adresinden edinilebilir.

Etik kurul kararı gerektiren çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde makalenin yöntem kısmında belirtilmeli ve etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Planlama Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Yazı uzunluğu, araştırma makaleleri için (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynak hariç) 9000; derlemeler için 5000; görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için ise 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce Dergi Sekreteryası, Editörler ve Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır; ardından incelemeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirmeye ve düzeltmeye başvurulur; gereken koşullarda yazar(lar)dan yazı hakkındaki soruları

yanıtlamaları veya eksikleri tamamlamaları istenebilir. Dergi'de yayımlanmasına karar verilen yazılar, yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir ve yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergi'ye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasına onay verdiğinde, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler).* Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuşsa toplantı adı, tarihi ve toplantının düzenlendiği şehir; lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda ise tezin ismi ve hazırlandığı kurum, ilk sayfada dipnotla belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli ve fakat kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazar(lar), telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür(ler) ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsa mutlaka önce izin almalıdır. Bu, doğrudan reproduksiyonlarda olduğu gibi "türev reproduksiyonlar" için de geçerlidir (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturulması durumunda olduğu gibi).

* Telif hakkı devir işlemleri, makale Yayın Kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-postayla gerçekleştirilmektedir.

C. MAKALE KATEGORİLERİ

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, yeterli bilimsel incelemelere, gözlemlere ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce genişletilmiş özet ve anahtar kelimeler ile giriş, teorik çerçeve, metodoloji, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil -başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynaklar hariç- 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe özet 250 kelimedenden, İngilizce genişletilmiş özet 500 kelimedenden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirme ile kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Yazarlara Bilgi

Görüş: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazar(lar)ın kendi görüşlerinden ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Kitap İnceleme: Planlama Dergisi'nin kapsamına giren alanlarda yayımlanmış kitapların kapsamlı değerlendirmesini ve tartışmasını içeren özgün inceleme yazıdır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilen kategoriler dışındaki yazılar (çeviriler, yarışma sunumları, araştırma özetleri, Oda görüşleri, kısa değerlendirmeler ve tartışmalar), Editörler ve/veya Yayın Kurulu süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

D. MAKALELERİN HAZIRLANMASI

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org) yer alan "Makale Gönder" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir.

Başvuruda başvuru mektubu, başvuru sayfası, ana metin ve referanslar, tablolar ve şekiller (varsa), teşekkür yazısı (varsa), etik kurul onay formu (gerekliyse), telif hakkı devir formu yer almalıdır. Aşağıdaki belgeler çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmelidir:

1. Başvuru Mektubu
2. Başvuru Sayfası
3. Ana Metin ve Referanslar
4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)
5. Teşekkür Yazısı (varsa)
6. Etik Kurul Onay Belgesi (gerekliyse)
7. Telif Hakkı Devir Formu
8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde ve iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı; sayfa kenarlarında 2,5 cm. (1 inç) kenar boşluğu bırakılmalıdır. Ana metin ile tablolar ve şekiller, sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmelidir. Ana metin Word formatında olmalı, satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları, makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

1. Başvuru Mektubu

Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak, yazının başlığı; yazarların adları, soyadları ve unvanları; çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri; eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları; etik kurul onayı gerektiren bir çalışma yapılmış ise onayla ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya

ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın ad-soyad, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

2. Başvuru Sayfası

Makalenin ana metin, kaynaklar, tablo ve şekil (grafik ve fotoğraflar şekil adı altında yer almalıdır) dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri ile yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretilmişse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması; eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Bu bilgiler ayrı bir dokümanda sisteme yüklenmelidir.

3. Ana Metin ve Referanslar

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin ve kaynaklar şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar(lar)ın adı ve soyadı, özet ve anahtar kelimeler, çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenecek olup; ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Kaynak Gösterme ve Kaynakça Oluşturma: Makalelerin kaynakları, en güncel APA stiline göre yazılmalıdır. Kaynak gösterimi için dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde yer alan referanslar için metnin uygun yerinde parantez açılarak yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası belirtilmelidir. Kullanılan tüm kaynaklar, kaynakçada, yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla ve her yazar için kronolojik olarak listelenmelidir. APA stilinin eser kategorisine göre farklılaştırdığı yazım kurallarına dikkatlice uyulmalıdır. APA stil ve dilbilgisi kılavuzu hakkında daha fazla ayrıntı ve örnek gösterimler <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines> adresinden incelenebilir.

4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)

Tüm tablolar Word dosyası olarak (.doc, .docx), şekiller ise .jpg veya .png formatlarında ayrı birer doküman şeklinde yüklenmelidir. Şekil olarak nitelendirilebilecek görsellere grafikler, çizelgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar da dahildir. Yüklenecek ayrı dokümanlarda, tabloların ve şekillerin numaraları, başlıkları ve varsa kaynakları belirtilmeli; bu bilgiler tabloların üstünde, şekillerde ise şeklin altında yer almalıdır. Tabloların ve şekillerin ana metin içerisindeki yerleri, metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazıyla (örneğin, "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir. (Önemli Not: Tablo ve şekillerin yerleri dizgi esnasında değişikliğe uğrayabileceğinden, belirtilen yerler mutlak değildir ve mizanpaj ekibi tarafından en uygun yerlere yerleştirilir).

5. Teşekkür Yazısı (varsa)

Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Yazarlara Bilgi

7. Telif Hakkı Devir Formu

Yazar(lar), değerlendirilmek üzere gönderdikleri çalışmanın özgün olduğunu, başka bir yerde yayımlanmadığını ve eşzamanlı olarak başka bir dergi tarafından değerlendirme altında olmadığını taahhüt eder(ler). Çalışma, Planlama Dergisi tarafından yayına kabul edildiği takdirde, yazar(lar) telif hakkını Dergi'ye devretmeyi kabul eder(ler). Makalenin tüm yazarları, metnin son hâlini görüp onayladıklarını ve makalenin tüm içeriklerinden ortaklaşa sorumlu olduklarını imzalarıyla beyan ederler. Dergi'nin internet sitesinden erişilebilecek Telif Hakkı Devir Formu'nun, tüm yazarlar tarafından eksiksiz olarak doldurulup imzalanarak çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmesi gerekmektedir.

8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ın ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin dilsel açıklığını ve akademik yeterliliğini artırmak amacıyla, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülmesi durumunda, metnin profesyonel bir dil hizmeti sağlayıcısı tarafından gözden geçirildiğini (proofreading) belgeleyen bir düzenleme belgesi ya da ana dili İngilizce olan biri tarafından bu işlemin nasıl gerçekleştirildiğini açık biçimde açıklayan, gerekçeli ve ikna edici bir yazar beyanı sisteme yüklenmelidir. Bu belge veya beyan, makalenin hakem değerlendirme sürecinin tamamlanıp yayıma kabul edilmesi durumunda, en geç bir ay içinde sisteme yüklenmelidir. Yalnızca yapay zekâ temelli araçlar kullanılarak yapılmış dil kontrollerinin, insan uzmanlığına dayalı akademik denetimin yerini tutmadığı için bu gerekliliği karşılamadığı unutulmamalıdır.

E. TELİF HAKKI, ÖZGÜNLÜK VE ETİK

Telif Hakkı Bildirimi: Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları, yazar(lar) tarafından Dergi'ye devredilir. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları, yayımlandıktan sonra Dergi'ye ait olur.

Açık Erişim ve Ortak Kullanım İzinleri

- **Açık Erişim:** Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, okuyucuların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabilecekleri anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazar(lar)ın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilirler. Bu, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) açık erişim tanımıyla uyumludur.
- **Ortak Kullanıcı İzinleri:** Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

Özgünlük: Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler, intihal incelemesinde gerekli görül-

mesi hâlinde hakem görüşüne de başvurabilirler. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı Editörler'e aittir.

Etik: Daha önce yayımlanmış herhangi bir materyalin (metin, tablolar, şekiller vb.) yazarlarından ve yayıncılarından yazılı izin almak yazarın sorumluluğundadır.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında [Yayın Etiği Komitesi](#) (Committee on Publication Ethics - COPE) kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir.

F. DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

Değerlendirme: Tüm makaleler öncelikle Dergi Sekreteryası tarafından yazım kuralları ve benzerlik oranı açısından biçimsel olarak incelenir, varsa düzeltilmesi gereken hususlar konusunda yazarlar bilgilendirilir ve bu doğrultuda yeniden yükleme yapmaları istenir. Ardından makaleler Yayın Kurulu'na iletilir ve belirlenmiş kriterler üzerinden kör değerlendirmeye alınır. Ortalama bir ay süren bu ön değerlendirme sonucunda hakemlere gönderilmeye uygun bulunan çalışmaların hakem değerlendirme süreci başlatılır, uygun bulunmayanlar ise doğrudan reddedilerek yazar(lar)ına ret gerekçeleri yazılı olarak açıklanır. Gerekli görüldüğü her aşamada yazıda istenen değişiklikler yazar(lar) Editörlerce bildirilir. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayımlanmaya uygun bulunan makalelerin karar süreci Editörler aracılığıyla başlatılır, Yayın Kurulu tarafından sonuçlandırılır. Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ın ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin kabul sonrası yayımlanabilmesi için, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülürse, metnin İngilizce dil düzeltme (proofreading) işlemi tamamlanmalı ve bu süreci belgeleyen bir dosya sisteme en geç 1 ay içinde yüklenmelidir.

Süreler: Hakem sürecinde, ilk değerlendirme için hakemlere 30 gün, ikinci tur değerlendirme için ise 10 gün süre tanınmaktadır. Ancak bu süreler, makalenin içeriği ve kapsamına bağlı olarak Editör inisiyatifleriyle esnetilebilir. Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazar(lar)a gönderildikten sonra minör revizyon için 1 ay, majör revizyon için 2 ay, yeniden yazım için 3 ay süre tanınır. Revizyonu yapmayı kabul etmesine rağmen bu süreler sonunda yazar(lar)dan yanıt gelmemesi hâlinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirilmeye alınmaz.

Makalenin Sorumluluğu: Yazar(lar) yayımlanmış olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenir(ler). Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Yayın Hakkı: Dergi'de yayımlanmış bir makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait tablolar veya şekiller Dergi Editörleri ile Yayın Kurulu'nun bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide yayımlanamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi Editörleri ya da Yayın Kurulu, ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında incelemek için makalenin dayandırıldığı verileri yazar(lar)dan isteyebilirler. Bu nedenle yazar(lar)a kolay ulaşımı sağlayacak adresin ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Ücretler: Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Information to Authors

Authors should carefully follow these instructions to upload articles into the system, to undergo blind peer review, and to prevent delays in the publication process.

A. GENERAL INFORMATIONS

In the Journal of Planning, the official publication of the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey, original research articles, review articles, opinions, book reviews, and current discussions and evaluations related to the profession are published from various fields such as urban and regional planning, regional development, rural area planning, environment and ecology, urban design, urban conservation, urban renewal and transformation, urban sociology, urban economics, local administrations, urban transport planning, landscape planning, disaster management, and migration. The Journal, providing open and free access, aims to disseminate academic research and local implementation examples from the fields of urban and regional planning and related areas, as well as urban and regional policies and planning tools to colleagues and readers.

In the Journal of Planning, published online three volumes per year, each article undergoes a scientific and impartial evaluation process. Following the pre-examination by the Journal Secretariat and the pre-evaluation by the Editorial Board, the Editors invite experts in their fields for peer review. The Editors have the final decision-making authority for all articles. Articles accepted for publication in the Journal are published in the order of acceptance dates. Only one article of the same author(s) is included in an issue, even if they coincide in the order.

The Editorial Board of the Journal and Kare Publishing have shaped their publication policies and editorial processes according to the rules of the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), and the European Association of Science Editors (EASE).

B. SUBMISSION OF ARTICLES

Before submitting the article, the corresponding author should ensure that all authors of the article obtain an Open Researcher and Contributor ID (ORCID) number. To obtain an ORCID number, please visit <https://orcid.org>

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained. This should be indicated in the methodology section of the article in a manner that does not reveal the identity of the author(s). Ethics committee approval document or relevant legal documentation should be uploaded to the system as a separate file.

The Journal of Planning features articles in both Turkish and English languages. Article length varies as follows: 9000 words for research articles (including full text, tables, figures, footnotes, etc.; excluding title, abstract, keywords, and references); 5000 words for review articles; and 2500 words for opinion letters, book reviews, and other contributions. All submissions undergo initial evaluation by the Journal Secretariat, Editors and Editorial Board; thereafter, they are sent for review by referees. All submissions are subjected to

anonymous evaluation and revision, with author identities concealed. Author(s) may be requested to address inquiries regarding the paper or to rectify any deficiencies as needed. The articles chosen for publication in the Journal undergo a preparation process during which all information is meticulously reviewed for accuracy. At this stage, the manuscript thoroughly examined and finalized before being submitted to the author(s) for their last control and approval.

Submitting an article to the Journal implies that the work has not been published previously and that its publication in the Journal of Planning is approved by the author(s). Author(s), upon acceptance of publication, transfer(s) all rights pertaining to the article to the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey; and also agree(s) not to publish the work in another language or else where without permission.* If the submitted manuscript has been previously presented at any conference, the conference name, date, and location where the conference was held should be indicated, and for articles derived from postgraduate thesis studies, the thesis title and the institution where it was prepared should be noted as a footnote on the first page during the online submission process and informed to the Editor(s) as a note. However, this information should not be included in the text file to avoid revealing the author(s)' identities.

Author(s) are responsible for obtaining permission to reproduce copyrighted material from other sources and must sign an agreement transferring copyright to the publisher. An author must obtain permission before using any figure, table, or text from another source. This applies to "derivative reproductions" as well, such as creating a new figure or table derived from a copyrighted source.

* Copyright transfer procedures are carried out by the publisher via email during the preparation stage of the article for publication, after the article has been approved by the Editorial Board and reviewers.

C. ARTICLE CATEGORIES

Research Article: The articles which represent original and distinctive research endeavors that arrive at conclusions through scientific reviews, observations, and research within the designated fields outlined in the article categories section. Articles written in English should consist of an English title, abstract, and keywords, as well as a Turkish title, abstract, and keywords, along with sections for introduction, theoretical framework, methodology, findings, discussion, conclusion, and references. The text, including tables, figures, footnotes, etc. –excluding the title, abstract, keywords, and references– should not exceed 9000 words. Both the English and Turkish abstracts should consist of a maximum of 250 words each.

Review Article: The original articles which are comprehensive literature reviews conducted by experienced authors who have intensive work on a specific subject or current developments within the designated fields outlined in the article categories section. These articles synthesize existing knowledge and conceptual formations based on a thorough litera-

Information to Authors

ture review, providing a critical evaluation highlighting their strengths and weaknesses, addressing controversial or missing points in the literature, and identifying areas requiring further research. The titles and abstracts of these articles should be written in the format of research articles; the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 5000 words.

Opinion: The original articles which evaluate current and important topics and/or the author(s)' own opinions and findings from their research within the designated fields outlined in the article categories section. These opinions should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

Book Review: The original articles which include comprehensive evaluation and discussion of books published in the scope of the Journal of Planning. These reviews should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

The essays other than those mentioned above (translations, competition presentations, research abstracts, Chamber's opinions, short evaluations, and discussions) are published after passing through the filter of the Editors and/or the Editorial Board.

D. PREPARATION OF ARTICLES

Article submissions to the Journal of Planning are accepted online. Article submission can be made by using the "Submit Article" tab on the website (www.planlamadergisi.org).

The submission should include a cover letter, application page, main text and references, tables and figures (if any), acknowledgment letter (if any), and ethics committee approval document (if required). The following documents should be uploaded to the online submission system:

1. Cover Letter
2. Submission Page
3. Main Text and References
4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)
5. Acknowledgment Letter (if any)
6. Ethics Committee Approval Document (if required)
7. Copyright Transfer Form
8. Proofreading Certificate or Statement

All sections of the article should be prepared in 11-point "Arial" font size and double-spaced; leaving a margin of 2.5 cm (1 inch) on all sides of the page. The main text along with tables and figures should be uploaded as separate files into the system. The main text should be in Word format, and line numbers should not be included within the text. Article pages should be sequentially numbered throughout the article.

1. Cover Letter

The cover letter should be uploaded as a separate document to the system. It should clearly state that the manuscript has been read and approved by all authors, that it represents an original work, and that it has not been published or is under consideration for publication elsewhere. In addition, the manuscript title; authors' names, surnames, and affiliations; name and city of the institution where the study was conducted; full names of any supporting funding agencies or organizations, if applicable; and details regarding ethics approval, including the name of the ethics committee, date, and approval number, if the study required ethics approval, should be included on this page. The contact information of the corresponding author, including his/her full name, address, telephone number, mobile phone number, and email address, should also be provided in this letter.

2. Submission Page

The main text, references, tables, and figures (graphs and photographs should be included under the heading "figures") should not contain the author(s)'s name(s) and surname(s) or the initials of the name(s) and surname(s) of the author(s) and the name or abbreviation of the institution where the author(s) work in the content or in the file name. If the article is derived from a thesis, the name or abbreviation of the relevant study should not be included; if the article has been previously presented at a scientific event, the name or abbreviation of that event should not be included. This information should be uploaded as a separate document to the system.

3. Main Text and References

Main Text Document: The arrangement should be made according to the pages, including the full text and references. The article title, author(s)' name(s) and surname(s), abstract, and keywords will be requested in the online article submission system and should not be uploaded as a separate document into the system.

Citations and References: Sources in the articles should be written according to the latest APA style. Footnotes should not be used for referencing. In-text references should be made by opening parentheses at the appropriate place in the text, stating the author's surname, publication year, and page number. All sources used should be listed in the reference list in alphabetical order by authors' surnames and in chronological order for each author. Care should be taken to adhere to the writing rules differentiated by the APA style according to the type of work. More details and examples of APA style and grammar guidelines can be viewed at <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>

4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)

All tables should be uploaded as a Word document (.doc, .docx) and figures should be uploaded as separate documents in .jpg or .png format. Figures may include graphs, charts, maps,

Information to Authors

drawings, and photographs. In the separate documents to be uploaded, the numbers, titles, and sources of the tables and figures should be specified; this information should be placed above the tables and below the figures. The locations of the tables and figures within the main text should be indicated in a separate paragraph within the text (e.g., using the phrase “Figure 1 will be placed here”). (Important Note: The positions of tables and figures may change during typesetting, so the specified locations are not absolute and will be placed in the most appropriate locations by the layout team).

5. Acknowledgement Letter (if present)

The acknowledgment letter should be uploaded as a separate document in the system.

6. Ethics Committee Approval Document (if required)

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained, and the ethics committee approval document should be uploaded to the system as separate file.

7. Copyright Transfer Form

The author(s) declare that the submitted manuscript is original, has not been published elsewhere, and is not simultaneously under consideration by another journal. If the manuscript is accepted for publication by the Journal of Planning, the author(s) agree to transfer the copyright to the Journal. All authors must sign to confirm that they have seen and approved the final version of the manuscript and that they are jointly responsible for its content. The Copyright Transfer Form, available on the journal's website, must be completed and signed by all authors and uploaded to the online submission system.

8. Proofreading Certificate or Statement

To improve the linguistic clarity and academic quality of manuscripts that are written entirely in English but whose authors are not native speakers, a proofreading certificate issued by a native English speaker or a professional language editing service, or a clear and convincing author statement explaining how and by whom the proofreading was carried out, must be submitted. This document or statement must be uploaded to the system within one month following the acceptance of the manuscript for publication, after the peer review process has been completed. Please note that proofreading performed solely by AI-based tools does not fulfil this requirement, as such tools cannot replace the expertise and scientific judgement of a qualified human reviewer.

E. COPYRIGHT, ORIGINALITY, AND ETHICS

Copyright Notice: The copyright of all published materials is transferred to the Journal by the author(s). Without prior written permission from the publisher, no part of the publication may be used. All rights to the articles belong to the Journal after publication.

Open Access and Creative Commons Attribution:

Open Access: The Journal of Planning is an open-access journal, which means that readers can access all content free of charge. Readers can read, download, copy –providing citation, distribute, or use the full texts of the articles for other legal purposes without the permission of the publisher or author(s). This is in line with the Budapest Open Access Initiative's (BOAI) definition of open access.

Creative Commons Attribution: Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) allows the distribution or copying of articles for non-commercial purposes, their use within a collaborative work, provided that the article is not modified and proper attribution is given.

Originality: Articles are checked by the publisher using the iThenticate program for unethical situations and plagiarism detection purposes. In cases where the similarity rate exceeds 20% in total, the article is exclusively reviewed for plagiarism. This review is also conducted in cases where there is a high density of citations based on the same source. Editors may also refer to peer review if deemed necessary in the plagiarism review process. The decision to reject the application due to plagiarism or to include it in the normal peer review process is at the discretion of the Editors.

Ethics: Obtaining written permission from the authors and publishers of any previously published material (text, tables, figures, etc.) is the responsibility of the author.

The Editorial Board will adhere to the principles outlined in the [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) guidelines regarding allegations and/or suspicions of plagiarism, citation manipulation, and data fabrication concerning submissions to the Journal.

F. EVALUATION AND PUBLICATION PROCESS

Evaluation: All manuscripts are initially examined by the Journal Secretariat for compliance with formatting and writing guidelines, as well as for similarity (plagiarism) rates. Authors are informed of any necessary corrections and asked to resubmit their manuscripts accordingly. Subsequently, the manuscripts are forwarded to the Editorial Board and subjected to blind evaluation based on predetermined criteria. Following this pre-evaluation process, which usually takes about one month, manuscripts deemed suitable for peer review are sent to the reviewers, while those deemed unsuitable are rejected directly, with written justification provided to the authors. Any revisions requested at any stage of the process will be communicated to the authors by the Editors. For manuscripts deemed suitable for publication after peer review, the final decision process is initiated by the Editors and finalised by the Editorial Board. For manuscripts written entirely in English, if the authors are not native English speakers, the manuscript must undergo language proofreading before publication. A document certifying this process must be uploaded to the online submission system within 1 month of acceptance.

Information to Authors

Timeframes: In the peer review process, reviewers are given 30 days for an initial evaluation and 10 days for a second-round of review. However, these periods may be extended at the discretion of the Editor, depending on the scope and content of the manuscript. Once a manuscript has been reviewed by the reviewers and returned to the author(s) for suggested revisions, a period of 1 month is allowed for minor revisions, 2 months for major revisions, and 3 months for complete rewrites. If there is no response from the author(s) within these time limits, despite their acceptance of the revisions, the manuscript will be returned without further notice and will not be considered for reevaluation.

Responsibility for the Article: The author(s) assume(s) full responsibility for the information contained in the published articles. The Journal does not assume responsibility for these.

Publishing Rights: The entire or partial content of an article published in the Journal, including any accompanying tables or figures, cannot be published in another journal without the knowledge and written permission of the Journal Editors and the Editorial Board.

Required Information: Journal Editors or the Editorial Board may request from the authors the data on which the article is based for examination during the preliminary evaluation process. Therefore, it is important for the address and other contact information facilitating easy access to the authors to be included on the title page.

Fees: There are no charges for article submission, processing, and publication.

Editörden	XII
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Türkiye'deki Kentsel Sit Alanlarına Yönelik Doku ve Morfoloji Temelli Bir Tipoloji Çalışması <i>A Texture and Morphology-Based Typology Study for Urban Conservation Areas in Türkiye</i> Kitir M.....	221
Konut Cephelerinde Çıkmanın/Balkonun İmara Bağlı Değişimi: Konya Örneği <i>The Change of Cantilever/Balcony in House Facade Based on Zoning: Konya Sample</i> Sayar G, Aydın D.....	248
Köpek Gezdirmek: Kentsel Mekanda Sosyalleşmenin Çabasız Bir Formu <i>Dog Walking: An Effortless Form of Socialization in Urban Space</i> Ergönül E.....	276
Spatial Justice and Spatial Data Infrastructures in the Context of Urban Transformation: A Bibliometric Analysis (1997–2025) <i>Kentsel Dönüşüm Bağlamında Mekânsal Adalet ve Mekânsal Veri Altyapıları: Bibliyometrik Bir İnceleme (1997–2025)</i> Taktak F.....	290
Ankara'da Farklı Yeşil Alan Oranlarına Sahip Mahallelerde Yaşayan Çocukların Yeşil Alan Deneyimleri <i>Children's Experiences of Green Spaces in Ankara Neighborhoods with Different Green Space Ratios</i> Severcan YC, Aydın N, Yaman S.....	313
Türkiye'de Bölgesel Kalkınma: Yapısal Süreklilik, Sınırlı Hareketlilik ve Mekânsal Kilitlenme (1969–2025) <i>Regional Development in Türkiye: Structural Persistence, Limited Mobility, and Spatial Lock-in (1969–2025)</i> Batuhan T.....	339
Zanaatkarlık için bir İlişkisel Çerçeveye Doğru: İstanbul Zilçiliğinin Ekonomik Coğrafyasında Sembolizm, İsrar ve Akışkanlık <i>Toward a Relational Framework for Craftsmanship: Symbolism, Persistence, and Fluidity in the Economic Geography of Istanbul Cymbalsmiths</i> Küçükbaşlar B, Evren Y.....	357
DERLEMELER / REVIEWS	
Bir Plan Uygulama Aracı Amacından Nasıl Saptırılır: Trampa mı, İmar Hakkı Aktarımı mı? <i>How Is a Planning Implementation Tool Deviated from Its Intended Purpose: Land Exchange or Transfer of Development Rights?</i> Ersoy M.....	375
Yeniden Belediyeleştirme Politikaları: Kavramsal Çerçeve, Küresel Uygulamalar ve Türkiye Deneyimi <i>Remunicipalization Policies: Conceptual Framework, Global Practices and Türkiye's Experience</i> Ocak ÖA, Penpecioğlu M.....	386
Türkiye'de Kırsal Yerleşimlerin Mekânsal Yapısı ve Dönüşümüne Yönelik Akademik Yaklaşımların Yeniden Değerlendirilmesi: Tematik ve Analitik bir İnceleme <i>Revisiting Academic Approaches to the Spatial Structure and Transformation of Rural Settlements in Türkiye: A Thematic and Analytical Assessment</i> Güçü İ.....	402
GÖRÜŞLER / OPINIONS	
Rant Temelli Bir Enformel Sosyal Güvenlik Mekanizması Olarak Türkiye Kentleşmesi <i>Turkish Urbanization as a Rent-based Informal Social Security Mechanism</i> Yalçın MC.....	412
"Gölgeler Şehri" Barcelona'dan İstanbul'a: Olimpiyatlar, Mülksüzleştirme ve Kentsel Mekânın Yeniden Yazımı <i>The "City of Shadows": From Barcelona to Istanbul — Olympics, Dispossession, and the Rewriting of Urban Space</i> Çılgin K.....	416

Editörden/Editorial

Planlama Dergisi'nin 2026 yılı ikinci sayısı sizlerle yeniden buluşmaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Bu sayımızda, planlama disiplininin kentsel koruma ve morfoloji, imar mevzuatı ve konut biçimlenişi, gündelik hayat ve kamusal mekân, mekânsal adalet ve veri altyapıları, çocuk dostu kent, bölgesel kalkınma, zanaat coğrafyaları, plan uygulama araçları, yeniden belediyeleştirme politikaları, kırsal yerleşimlerin dönüşümü, rant temelli kentleşme ve mega etkinlikler gibi farklı tartışma alanlarını bir araya getiren **yedi araştırma makalesi, üç derleme makale** ve **iki görüş yazısından** oluşan kapsamlı bir içerik sunuyoruz.

Sayının **ilk araştırma makalesi**, Türkiye'deki kentsel sit alanlarını doku ve morfoloji temelli bir yaklaşımla incelemekte; kentsel sit alanlarının tekil ve standart koruma yaklaşımlarıyla ele alınmasının sınırlarını görünür kılarak bağlama duyarlı koruma stratejileri için tipolojik ve analitik bir altlık önermektedir. **İkinci araştırma makalesi**, Konya örneği üzerinden konut cephelelerinde çıkma ve balkonların imar ve inşaat kurallarıyla ilişkili dönüşümünü ele almakta; imar mevzuatının mimari kimlik ve cephe karakteri üzerindeki belirleyici etkisini tartışmaktadır.

Köpek gezdirme pratiğini kentte gündelik sosyalleşmenin kendiliğinden gelişen bir formu olarak değerlendiren **üçüncü araştırma makalesi**; Ankara'daki iki kent parkında yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmeler neticesinde kamusal mekânın sıradan gündelik pratikler aracılığıyla nasıl sosyal bir etkileşim alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. **Dördüncü araştırma makalesi**, kentsel dönüşüm bağlamında "mekânsal adalet" ve "mekânsal veri altyapıları" literatürünü 1997–2025 yılları arasında yayımlanmış makaleler üzerinden bibliyometrik olarak incelemekte; bu iki alan arasında kapsayıcılık, şeffaflık ve temsil adaleti temelinde kurulabilecek yeni bağlara dikkat çekmektedir.

Ankara'da farklı yeşil alan oranlarına sahip mahallelerde yaşayan çocukların yeşil alan deneyimlerini karşılaştıran **beşinci araştırma makalesi**; aktivite günlükleri ve katılımcı haritalama yöntemleriyle elde edilen bulgular aracılığıyla çocukların doğayla etkileşimini artırmayı amaçlayan planlama ve kentsel tasarım süreçleri için önemli ipuçları sunmaktadır. **Altıncı araştırma makalesi**, Türkiye'de bölgesel kalkınma dinamiklerini 1969–2025 dönemini kapsayan SEGE verileri üzerinden incelemekte; kalkınma politikalarında yer-duyarlı, kapasite odaklı ve dirençlilik temelli politika tasarımlarına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. **Yedinci araştırma makalesi** ise İstanbul zilciliğini zanaat coğrafyaları ve ilişkisel ekonomik coğrafya çerçevesinde ele almakta; zil yapımının tarihsel sürekliliklerini, mekânsal kırılmalarını, usta-çırak ilişkilerini ve küresel piyasadaki konumunu tartışarak sembolik kalınlık, zanaatkâr ısrarı ve miras akışkanlığı kavramlarıyla özgün bir analitik çerçeve önermektedir.

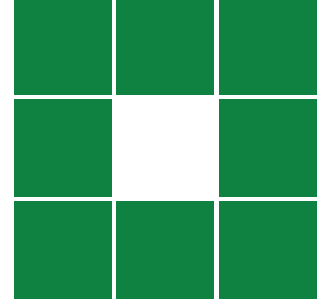
Bu sayının **derleme makalelerinden ilki**, imar hakkı aktarımı aracının Türkiye'deki güncel yasal çerçevesini trampa uygulamalarıyla ilişkisi içinde tartışmakta; plan uygulama araçlarının koruma ve gelişme arasında denge kurma potansiyelini irdeleyerek mevcut düzenlemeleri eleştirel biçimde değerlendirmektedir. **İkinci derleme makale**, yeniden belediyeleştirme politikalarını kavramsal, coğrafi ve sektörel boyutlarıyla ele almakta; özellikle su ve enerji hizmetlerinde görünür hâle gelen bu eğilimi kamusal hizmetlerin demokratik, katılımcı ve toplumsal adalet odaklı biçimde yeniden örgütlenmesine dair önemli bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'de kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısına ve dönüşümüne yönelik akademik yaklaşımları tematik bir incelemeyle değerlendiren **üçüncü derleme makale**, kırsal yerleşimlerin sosyal, ekonomik ya da idari süreçler üzerinden ele alındığını; mekânsal yapının ise daha bütüncül ve analitik bir çerçeveye değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sayımızda yer alan **görüş yazılarından ilki**, Türkiye kentleşmesini rant temelli bir enformel sosyal güvencilik mekanizması olarak tartışmakta; 6 Şubat 2023 depremlerinin ardından ortaya çıkan yeniden yapım süreçleri doğrultusunda inşaata dayalı birikim rejimi, sosyal devletin yokluğu, gayrimenkulün güvence aracı hâline gelmesi ve mekânsal adaletin sosyal adaletle ilişkisi üzerine güçlü bir değerlendirme sunmaktadır. **İkinci görüş yazısı** ise "Gölgeler Şehri" (*Ciudad de Sombras*) dizisinden hareketle, Barcelona'dan İstanbul'a uzanan bir tartışma hattında mega etkinlikler etrafında şekillenen kentsel dönüşüm süreçlerini, mülksüzleştirme pratiklerini ve kentsel mekânın yeniden yazımını sorgulamakta; İstanbul'un 2027 Avrupa Oyunları'na ev sahipliğini ve 2036 Olimpiyatları adaylığını kamusal yarar, planlama sorumluluğu ve kentsel adalet ekseninde tartışmaya açmaktadır.

Bu sayıda bir araya gelen çalışmaların, planlama disiplininin kuramsal birikimine ve güncel planlama pratiklerine katkı sunacağına inanıyoruz. Dergimize emek veren tüm yazarlarımıza, hakemlerimize ve okurlarımıza teşekkür ediyor; bu sayının yeni araştırmalara, eleştirel tartışmalara ve ortak üretimlere alan açmasını temenni ediyoruz.

Keyifli okumalar dileriz.

Yayın Kurulu

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye'deki Kentsel Sit Alanlarına Yönelik Doku ve Morfoloji Temelli Bir Tipoloji Çalışması

A Texture and Morphology-Based Typology Study for Urban Conservation Areas in Türkiye

id Murat Kitir

Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Konya

ÖZ

Anadolu coğrafyası, barındırdığı zengin kentsel miras ile öne çıkmakla birlikte, bu mirasın en önemli bileşenleri olan kentsel sit alanları koruma uygulamalarında genellikle tek bir kategoride ele alınmaktadır. Bu durum, her biri özgün coğrafi ve tarihsel koşulların ürünü olan tarihi kent dokularının kendilerine has kimliklerinin zarar görmesi riskini taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının standart koruma yaklaşımlarının ötesinde, morfolojik çeşitliliklerini temel alan bir sınıflandırma geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen 35 kentsel sit alanı; topografik yapı, yol ağı morfolojisi, kentsel doku yoğunluğu, yapı-boşluk oranı ve sınır geçirgenliği olmak üzere beş temel metrik üzerinden sayısal analizlere tabi tutulmuştur. Araştırmanın bulguları, topografyanın kentsel formun ana belirleyicisi olduğunu ve bu etkinin özellikle yol ağı karakterinde kendini gösterdiğini ortaya koymuştur. Analizler sonucunda, düz arazilerde gelişen "Planlı ve Yoğun Ova/Plato Kentleri"; engebeli arazilere sıkışmış "Organik ve Yoğun Geleneksel Merkezler"; doğal peyzajla bütünleşmiş "Organik ve Seyrek Yamaç/Vadi Yerleşimleri" ve karmaşık yapılarla sahip "Hibrit Bölgesel Merkezler" olmak üzere dört ana morfolojik tip tanımlanmıştır. Bu tipoloji, her bir dokunun özgün yapısal mantığını ortaya koyarak, plancı ve kanun yapıcılara tek tip müdahaleler yerine bağlama duyarlı, esnek ve etkili koruma stratejileri geliştirmeleri için bilimsel bir altlık sunmaktadır. Çalışma, morfolojik analiz, kentsel mirasın korunmasında güçlü bir analitik ve yönlendirici araç olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, özgün dokuların tespiti koruma süreçlerine doğrudan ve yapıcı bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: Kentsel morfoloji; kentsel sit alanı; koruma amaçlı imar planı; tipoloji.

ABSTRACT

Although the Anatolian geography is distinguished by its rich urban heritage, urban conservation areas, the most crucial components of this heritage, are often treated as a single category in conservation practices. This situation carries the risk of damaging the unique identities of historic urban fabrics, each of which is the product of distinct geographical and historical conditions. This study aims to develop a classification for urban conservation areas in Türkiye based on their morphological diversity, going beyond standard conservation approaches. To this end, 35 urban conservation areas selected from Türkiye's seven geographical regions were subjected to quantitative analysis based on five fundamental metrics: topographic structure, road network morphology, urban fabric density, building-to-void ratio, and boundary permeability. The research findings reveal that topography is the primary determinant of urban form, with its influence being particularly evident in the character of the road network. As a result of the analysis, four main morphological types have been identified: "Planned and Dense Plain/Plateau Cities" developed on flat terrain; "Organic and Dense Traditional Centers" confined to rugged areas; "Organic and Sparse Hillside/Valley Settlements" integrated with the natural landscape; and "Hybrid Regional Centers" with complex structures. By revealing the unique structural logic of each fabric, this typology provides a scientific foundation for planners and decision-makers to develop context-sensitive, flexible, and effective conservation strategies, rather than one-size-fits-all interventions. The study demonstrates that morphological analysis can be a powerful analytical and guiding tool for the conservation of urban heritage.

Keywords: Urban morphology; urban conservation area; conservation planning; typology.

Geliş tarihi: 29.09.2025 Revizyon tarihi: 23.02.2026
Kabul tarihi: 13.03.2026 Online yayımlanma tarihi: 12.06.2026
İletişim: Murat Kitir
e-posta: mkitir10@gmail.com

I. Giriş

Anadolu, tarihsel süreçte farklı coğrafi ve kültürel katmanlarla şekillenmiş, her biri kendine özgü bir genetik koda sahip sayısız yerleşim mirasına ev sahipliği yapmaktadır. Bu kıymetli dokular, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) kapsamında “kentsel sit alanı” statüsüyle hukuki koruma altına alınmış olsa da; bu alanların planlanması pratiğinde ciddi bir yöntem sorunu yaşanmaktadır. Güncel sorun, bu alanların geleceğini belirleyen Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) sürecindeki analizlerin kapsamıyla ilgilidir.

Bugün KAİP süreçleri her alan için özel olarak hazırlansa da analiz aşamasında kentsel tipolojinin veriye dayalı bir girdi olarak kullanılmaması ve bunun yasal bir gereklilik olarak tanımlanmamış olması, yerleşimleri standart koruma kalıplarına hapsedmektedir. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun ilke kararları ve yerleşik planlama alışkanlıkları; dokunun özgün tane yapısını, yol ağı karakterini ve boşluk-doluluk nizamını ölçülebilir ve zorunlu birer parametre olarak kabul etmemektedir. Bu metodolojik eksiklik, kâğıt üzerinde farklı görünen planların, fiziksel mekânda birbirine benzeyen ve yerin ruhundan kopuk müdahaleler üretmesine neden olmaktadır.

Bu çalışma; koruma stratejilerinin sadece gabari, cephe oranı veya parsel düzeni gibi geleneksel yapılaşma koşullarıyla sınırlı kalmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yerine, her bir sit alanının kendine has genetik kodlarına (örneğin; organik sokak dokusunun getirdiği mahremiyet kurgusu veya peyzaj-yapı dengesi gibi) duyarlı, tipoloji odaklı ve esnek plan kararları geliştirilmelidir. Gerçek bir sürdürülebilirlik, ancak kentin morfolojik kimliğinin bir “planlama verisi” olarak sisteme entegre edilmesiyle mümkündür. Bu gereklilikten yola çıkarak; çalışmanın yönetsel kurgusu, Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerindeki kentsel sit alanlarının fiziksel DNA’sını ayırtıracak ve bunları ölçülebilir birer planlama parametresine dönüştürecek bir analitik süreç üzerine inşa edilmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Çerçevesi

Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen 35 Kentsel Sit Alanı (KSA), bu çalışmanın kavramsal çerçevesinde tanımlanan “kentsel doku” olgusunu ölçülebilir parametrelere dönüştürmek amacıyla analize tabi tutulmuştur. Analiz süreci, morfolojik bütünlüğü anlamaya yönelik dıştan içe (makro formdan yapısal karaktere) doğru ilerleyen ve birbirini tamamlayan üç katman üzerinden kurgulanmıştır:

1. **Zemin İlişkisi ve Coğrafi Doku:** Yerleşimin topoğrafik karakterini ve yer seçim kararlarını belirleyen fiziksel eşiklerin analizi.

2. **Bağlantı Ağı ve Erişim Dokusu:** Dokunun iskeletini oluşturan yol ağı geometrisi ile sit alanının kent bütünüyle kurduğu sınır geçirgenliği analizi.

3. **Yapılaşma Örüntüsü ve Mekânsal Yoğunluk:** Dokunun doluluk-boşluk dengesi, parçacılık düzeyi (tane yapısı) ve yapısal yoğunluk analizi.

Tüm bu analizler, sit alanlarına ait resmi ve dijital veriler temel alınarak, Netcad ve Google Earth Pro gibi standart haritalama ve görüntüleme yazılımları aracılığıyla, tekrarlanabilir ve objektif bir metodolojiyle gerçekleştirilmiştir.

2.2. Örneklem Seçimi ve Veri Kaynağı

Çalışmanın analitik temelini, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen toplam 35 KSA oluşturmaktadır. Örneklem belirleme sürecinde, istatistiksel rastlantısallıktan ziyade, Türkiye’nin fiziksel ve morfolojik çeşitliliğini en yüksek düzeyde yansıtmayı amaçlayan “Sistemik Mekânsal Örneklem” yöntemi izlenmiştir.

Örneklem setinin oluşturulmasında şu metodolojik kriterler esas alınmıştır:

- **Bölgesel Eşitlik ve Homojen Dağılım:** Her coğrafi bölgeyi temsilen 5 adet yerleşim seçilmiştir. Seçim sürecinde, bölgelerin idari sınırları içerisinde yer alan sit alanlarının coğrafi olarak birbirine benzer mesafelerde ve bölge yüzeyine homojen bir şekilde dağılmasına özen gösterilmiştir. Bu sayede, analizlerin belirli bir alt bölgede kümelenmesinin önüne geçilmiş ve bölgenin genel fiziksel karakteri kapsamıştır.
- **İdari Çeşitlilik:** Veri setinin tek bir yerel yönetim veya kurumsal yaklaşımla sınırlı kalmaması adına, her bölge içerisindeki seçimlerin farklı illerden yapılmasına dikkat edilmiştir.

Veri toplama aşamasında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ilgili belediyelerden temin edilen resmi kentsel sit sınırları esas alınmıştır. Bu sınırlar, analizlerin hassasiyetini korumak amacıyla Netcad yazılımı üzerinden vektörel formata dönüştürülerek sayısal analizlere hazır hale getirilmiştir.

Yukarıda açıklanan örneklem seçim yöntemiyle belirlenen ve analize dahil edilen 35 KSA, coğrafi bölgelere göre gruplandırılmıştır (Tablo 1, Şekil 1).

2.3. Analiz Metriklerinin Seçimi ve Literatür Altyapısı

Kentsel morfoloji ve doku analizlerine yönelik ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, kentsel formu tanımlamak ve ölçmek için geliştirilmiş çok sayıda niceliksel ölçüt (metrik) olduğu görülmektedir. Bu metriklerin kuramsal kökenleri, kentsel formu tarihsel bir süreç olarak ele alan Muratori (1959) ve Aymonino (1970) gibi İtalyan tipolojik okulunun

Tablo 1. Araştırma örneklemini oluşturan kentsel sit alanları

Coğrafi bölge	Kentsel sit alanı adı	İli	İlçesi
Akdeniz Bölgesi	Akseki	Antalya	Akseki
	Şenköy	Hatay	Yayladağı
	Kahramanmaraş	K.Maraş	Dulkadiroğlu
	Tarsus	Mersin	Tarsus
Doğu Anadolu Bölgesi	Kayaköy	Muğla	Fethiye
	Balaban	Malatya	Darende
Ege Bölgesi	Erzurum	Erzurum	Yakutiye
	Kemaliye	Erzincan	Kemaliye
	Merkez	Kars	Merkez
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Müştekbaba	Bitlis	Merkez
	Afyonkarahisar	Afyonkarahisar	Merkez
	Alaçatı	İzmir	Çeşme
	Emet	Kütahya	Emet
İç Anadolu Bölgesi	Ayvalık	Balıkesir	Ayvalık
	Buldan	Denizli	Buldan
	Harran	Şanlıurfa	Harran
Karadeniz Bölgesi	Kent Surları	Şırnak	Cizre
	Sur	Diyarbakır	Sur
	Gaziantep	Gaziantep	Şahinbey
	Salurkent	Mardin	Artuklu
Marmara Bölgesi	Ayaşkent	Ankara	Ayaş
	Odunpazarı	Eskişehir	Odunpazarı
	Tarihi Merkez	Konya	Merkez
	Ürgüp	Nevşehir	Ürgüp
	Yozgat	Yozgat	Merkez
Marmara Bölgesi	Bartın	Bartın	Merkez
	Mudurnu	Bolu	Mudurnu
	Sinop	Sinop	Merkez
	Tokat	Tokat	Merkez
	Karacakaya	Trabzon	Sürmene
Marmara Bölgesi	Muradiye	Bursa	Muradiye
	Çanakkale	Çanakkale	Merkez
	Edirne	Edirne	Merkez
	Şile	İstanbul	Şile
	Merkez Güney	Tekirdağ	Süleymanpaşa

çalışmaları ile yerleşimin fiziksel değişimini yapı adası ve parsel ölçeğinde inceleyen İngiliz okuluna dayanmaktadır. Moudon (1997), bu farklı yaklaşımları disiplinlerarası bir zeminde birleştirerek kentsel morfolojinin modern şehir planlama disiplini içindeki kuramsal çerçevesini tanımlamıştır. Özel-

likle Clifton vd. (2008), Oliveira (2016), Gil vd. (2012) ve Hillier ve Hanson (1984) gibi temel kaynaklar ile YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki lisansüstü tezler tarandığında, morfolojik analizlerin geniş bir parametre havuzuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu parametreler genel olarak; fraktal boyut analizi, sokak yönelim entropisi, yapı adası çevre/alan oranları, mekân dizimi (space syntax) entegrasyon değerleri, çıkmaz sokak oranları ve parsel cephe genişlikleri gibi mikro ve makro ölçekte değişen ölçütleri içermektedir.

Ancak, 35 farklı yerleşimi kapsayan bu çalışmanın karşılaştırmalı yapısı ve makro ölçekli hedefleri, literatürdeki tüm metriklerin kullanılmasını işlevsiz kılmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın kapsamına uygun en doğru veri setini oluşturabilmek adına literatürdeki mevcut parametreler arasından bir eleme yöntemi izlenmiştir. Bu seçim sürecinde üç temel kriter belirleyici olmuştur:

- **Ölçek ve Uygulanabilirlik:** Seçilen metriklerin, tekil yapı veya parsel ölçeğindeki detaylardan ziyade, kentin bütüncül karakterini (makroform) yansıtabilecek nitelikte olması gerekliliği.
- **Veri Erişilebilirliği ve Standardizasyon:** Türkiye genelindeki farklı nitelikteki 35 sit alanı için ortak ve güvenilir verinin (vektörel haritalar, kot verileri vb.) üretilebilir olması.
- **Temsiliyet Gücü:** Conzen'in (1960) klasik morfoloji yaklaşımında tanımladığı "şehir planı, yapı formu ve arazi kullanımı" üçlüsünün en yalın haliyle temsil edebilme kapasitesi.

Bu kriterler doğrultusunda; fraktal analiz veya detaylı parsel geometrisi gibi mikro ve hesaplama yükü ağır metrikler kapsam dışı bırakılmıştır. Bunun yerine, dokunun temel karakterini (iskelet, zemin ve yoğunluk) en net ifade eden beş temel gösterge seçilmiştir. Aşağıda detaylandırılan bu beş metrik, literatürdeki karmaşık ölçüm setlerinin, bu çalışmanın amacına uygun olarak optimize edilmiş bir özetidir.

2.4. Kentsel Dokunun Morfolojik Analizi: Bileşenler ve Metrikler

2.4.1. Zemin İlişkisi ve Coğrafi Doku

2.4.1.1. Topoğrafik doku analiz (rölatif yükseklik farkı)

Bir şehrin karakterini, tarihini ve hatta sosyal yapısını belirleyen en kalıcı faktörlerden biri, kurulduğu arazinin coğrafi yapısı, yani topoğrafyasıdır. Kostof'un (1991) ifade ettiği gibi, coğrafya bir şehrin iskeletini oluşturur; savunma amaçlı "akropol" kentleri ile ticaret odaklı "ova" kentlerini birbirinden ayıran temel etken budur. McHarg'ın (1969) "Doğayla Birlikte Tasarım" yaklaşımına paralel olarak, bir sit alanının yeryüzü şekilleri; yerleşim kararını ve kentsel formun sınırlarını belirler.

Şekil 1. Analiz kapsamındaki 35 kentsel sit alanının coğrafi dağılımı.

Çalışma alanının topoğrafik yapısını sayısal olarak anlamak için, literatürde yaygın olarak kullanılan Rölatif Yükseklik Farkı (*Relative Relief*) yöntemine başvurulmuştur. Bu değer hesaplanmasında Google Earth verileri kullanılarak sit alanı içerisindeki en alçak ve en yüksek kotlar arasındaki fark (Δh) hesaplanmıştır.

- **Yüksek Rölatif Fark:** Sit alanının tepe veya dik bir yamaçta kurulduğunu; savunma veya hakimiyet güdüsünün ön planda olduğunu gösterir. Doku genellikle eşyükselti eğrilerine uyur.
- **Düşük Rölatif Fark:** Alanın ova veya vadi tabanında olduğunu; tarım, ticaret ve ulaşım kolaylığının yer seçiminde etkili olduğunu gösterir. Bu durum, yerleşimin gelişim sürecinde hem geleneksel hem de planlı müdahalelerle geometrik bir kurguya evrilmesini fiziksel olarak kolaylaştıran bir eşik oluşturur.

2.4.2. Bağlantı Ağı ve Erişim Dokusu

2.4.2.1. Yol ağı geometrisi (kavşak tipolojisi ve bağlantısalılık)

Marshall (2005) ve Hillier ve Hanson (1984), sokak ağının geometrisini kentsel formun en kalıcı bileşeni olarak tanımlar. Literatürde sokak ağını ölçmek için kullanılan mekân dizimi (*space syntax*) yaklaşımı; entegrasyon (bütünleşme) ve seçneklilik (*choice*) gibi karmaşık metrikler sunsa da bu çalışmanın makro ölçekli karşılaştırmalı yapısı gereği, ağın geometrik karakterini en yalın haliyle yansıtan “Dört Kollu Kavşak Oranı” bir gösterge olarak kullanılmıştır.

Bu analizle amaçlanan; dokunun modern anlamda “planlı” olup olmadığını ölçmek değil, ızgara (grid) sistem geometrisine mi yoksa topoğrafya ve mülkiyet desenine dayalı organik bir yapıya mı sahip olduğunu ortaya koymaktır.

- **Yüksek Oran (Izgara/Geometrik Doku):** Birbirini dik kesen yol ağlarının ve ızgara sistemin varlığına işaret eder. Bu alanlar genellikle yüksek geometrik bağlantısalığa sahiptir. Ancak bu geometri her zaman modern bir planlamanın ürünü olmayabilir; yangınlar sonrası yapılan müdahaleler veya araç trafiği için genişletilen yollar da bu oranı artırmış olabilir.
- **Düşük Oran (Organik/Topoğrafik Doku):** Topoğrafyaya uyumlu kendiliğinden gelişen, çıkmaz sokakların (*cul-de-sac*) ve üç kollu ayrımların yoğun olduğu dokuya işaret eder. Önemle vurgulanmalıdır ki; bu oran düşüklüğü bir “düzensizlik” göstergesi değildir. Aksine, organik dokular; mahremiyet, iklimsel adaptasyon ve komşuluk ilişkilerine dayalı, kendine özgü için bir düzene sahiptir.

2.4.2.2. Sınır geçirgenliği (entegrasyon düzeyi)

Kevin Lynch’in (1960) “kenarlar” (*edges*) kavramı ve Jane Jacobs’in (1961) sınırların sosyal etkileşimi üzerine teorilerinden yola çıkılarak; alanın çevresiyle kurduğu fiziksel ilişki analiz edilmiştir. *Space Syntax* teorisindeki detaylı “eksenel (*axial*) analiz” yerine, makro ölçekte karşılaştırma yapabilmek adına fiziksel erişilebilirliği doğrudan ölçen “sınır uzunluğuna düşen giriş sayısı” (geçirgenlik indeksi) yöntemi tercih edilmiştir. Bu analiz, sit alanının kent bütünüyle bütünleşme veya ayrışma düzeyini ortaya koymaktadır.

2.4.3. Yapılaşma Örüntüsü ve Mekânsal Yoğunluk

2.4.3.1. Yapısal yoğunluk analizi (kentsel tane)

Kropf (2017), kentsel tanenin (*urban grain*) anlaşılmasında yoğunluğun önemini vurgular. Bu çalışmada ölçülen “hektar başına düşen yapı sayısı” (yapı/ha) metriği, yerleşimin demografik yoğunluğundan ziyade, fiziksel dokunun parçalılık

düzeyini ve mülkiyet dokusunun karakterini ifade etmektedir. Buradaki yoğunluk vurgusu, binaların birbirine olan fiziksel yakınlığına ve dokunun ne kadar “ince taneli” olduğuna dair bir göstergedir.

Tek başına yapı sayısı, yapıların taban alanları veya yükseklikleri bilinmeden yanıtıcı olabileceğinden; bu metrik, çalışmanın bir sonraki adımı olan “yapı-boşluk oranı” ile eşleştirilerek yorumlanmıştır. Böylelikle, az sayıda büyük kütleli yapının (kaba taneli) yarattığı yoğunluk ile çok sayıda küçük parsel üzerine kurulu (ince taneli) geleneksel doku arasındaki morfolojik fark ayırt edilebilmiştir.

2.4.3.2. Yapı-boşluk oranı (figür-zemin analizi)

Rowe ve Koetter (1978) ve Trancik (1986) tarafından geliştirilen figür-zemin teorisine dayanan bu analiz, dokunun yapılaşmış kütle (figür) ve bu kütleleri çevreleyen/ayırıştırılan boşluk (zemin: sokak, meydan, avlu, bahçe) dengesini inceler. Trancik (1986), kentsel tasarımdaki “kayıp mekânları” tanımlarken figür-zemin ilişkisindeki sürekliliğin, kentsel dokunun okunabilirliği ve bütünlüğü için kritik olduğunu savunmaktadır. Önemle belirtmelidir ki; bu metrik parsel bazlı bir mülkiyet verisi olan TAKS (Taban Alanı Kat Sayısı) değerinden farklı olarak, kentsel dokunun bütünsel doluluk karakterini ölçmektedir. Analiz sürecinde örnek alanlarının seçimi ve boyutlandırılması, istatistiksel güvenilirliği ve doku temsil kabiliyetini artırmak adına aşağıdaki sistematik yaklaşımla kurgulanmıştır:

- **Sistematik Örnekleme Mantığı:** Çalışmada, özneliği bertaraf etmek amacıyla “Sistematik İzgara Örnekleme” (*Systematic Grid Sampling*) yöntemi kullanılmıştır. Alanın tamamını kapsayan 500x500 metrelik ana ızgaraların merkezine yerleştirilen inceleme kareleri, insan müdahalesinden bağımsız, geometrik bir gerekçeyle konumlandırılmıştır. Bu yöntem, sit alanının hem merkezinden hem de çepçeperlerinden homojen veri toplanmasını sağlayarak “rastgele seçim” hatasını minimize etmiştir.
- **Ölçek ve İstatistiksel Temel (100m ve 50m):** 100x100 metrelik (1 hektar) inceleme boyutu, literatürde kentsel morfoloji ve yoğunluk çalışmalarında (Clifton vd., 2008) kabul görmüş standart bir birimdir. Ancak Türkiye’deki geleneksel dokuların (Sille, Odunpazarı vb.) “ince taneli” yapısı, dar sokak ve küçük parsel morfolojisi nedeniyle 1 hektarlık alan bazen tek bir doku tipini anlamak için fazla büyük kalabilmektedir. Bu nedenle, küçük ölçekli veya parçalı sit alanlarında doku karakterini kaybetmemek ve varyansı düşürmek amacıyla, inceleme alanının 4 adetten az olduğu durumlarda ölçek hassaslaştırılarak 50x50 metrelik birimlere inilmiştir.
- **Veri Hassasiyeti ve Hata Payı Kontrolü:** Analizler, yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri ve resmi halihazır haritaların Netcad ortamında çakıştırılmasıyla yürütül-

müştür. Manuel hesaplamalarda oluşabilecek hata payını yönetmek adına; her bir inceleme karesindeki doluluklar “poligon kapalı alan” yöntemiyle sayısal olarak hesaplanmıştır. *Binary raster* analizi gibi tamamen otomatik yöntemlerin, özellikle Türkiye’nin geleneksel dokularındaki saçak altı boşlukları, avlular, dar sokak gölgeleri ve bitki örtüsünü yapı kütleleriyle karıştırarak ‘yanlış pozitif’ sonuçlar üretme riski bulunmaktadır. Bu nedenle, bilgisayar denetimli ancak manuel doğrulama içeren vektörel hesaplama yöntemi tercih edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, 35 KSA’nın sayısal verileri analiz edilerek, Türkiye’deki tarihi dokuların morfolojik karakterleri ortaya konulacaktır. Analizler, sit alanlarının geometrik özellikleri ve doku yoğunlukları üzerinden günümüze ulaşan mevcut fiziksel durumlarını yansıtmaktadır.

3.1. Bölgelere Göre Morfolojik analiz

3.1.1. Akdeniz Bölgesi

Akdeniz Bölgesi’ndeki KSA’lar, morfolojik açıdan önemli farklılıklar sergilemektedir. Şenköy (%14,75), Kahramanmaraş (%14,63) ve Tarsus (%14,47) KSA’ları, bölge içinde ızgara doku eğilimi daha yüksek yol ağlarına sahiptir. Tarsus’un yalnızca 9 metrelik düşük rölatif yükseklik farkıyla düz bir ovada yer alması, birbirini kesen bu geometrik dokunun gelişimini kolaylaştıran bir faktördür.

Buna karşın, Kayaköy (%10) ve Akseki (%10,34) topoğrafyaya uyumlu gelişen organik yol yapısını güçlü bir şekilde yansıtır. Kayaköy, hektar başına düşen düşük yapı yoğunluğu (%8,46) ve yapı-boşluk oranı (%7,65) ile bölgenin en seyrek dokusunu oluşturur. Düz bir ovada yer alan Tarsus KSA, kentsel doku yoğunluğu (%25,79) ve yapı-boşluk oranı (%40,59) ile ova kentlerinin karakteristik dokusuna işaret etmektedir. Şenköy KSA ise %35,43’lük doku yoğunluğu ile bölgedeki en sıkı dokulu yerleşim olarak öne çıkar (Tablo 2, Şekil 2).

Sonuç olarak, Akdeniz Bölgesi’ndeki KSA’lar tek bir morfolojik kimlik sunmamaktadır. Analizlere göre, bir yanda Tarsus ve Şenköy gibi düz arazide gelişmiş, yoğun ve geometrik yol ağına sahip “ova kentleri”; diğer yanda Kayaköy ve Akseki gibi engebeli yamaçlarda konumlanmış, çıkmaz sokak kullanımının yoğun olduğu, organik dokulu “yamaç yerleşimleri” bulunmaktadır. Kahramanmaraş ise yoğun giriş sayısı ve görece geometrik sayılabilecek kavşak oranıyla geleneksel bir kent merkezinin karmaşık ama entegre yapısını temsil eder.

3.1.2. Ege Bölgesi

Ege Bölgesi’nde incelenen KSA’lar, genel olarak yüksek yoğunluklu bir kentsel doku sergilemekle birlikte, yol ağı karakteri, topoğrafik yapı ve yapılaşma biçimi açısından kendi

Tablo 2. Akdeniz Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	İnceleme alanları				
		Antalya	Hatay	K. Maraş	Mersin	Muğla
		Akseki KSA	Şenköy KSA	K.maraş KSA	Tarsus KSA	Kayaköy KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	26	52	70	65	36
	4 kollu kavşak sayısı	3	9	12	11	4
	Oran (%)	10,34	14,75	14,63	14,47	10,00
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	19,7	11,6	34,9	20,67	144,8
	Yapı sayısı	266	411	730	533	1225
	Oran (%)	13,50	35,43	20,92	25,79	8,46
Sınır geçirgenliği	Çevre uzunluğu (Km)	2,70	1,49	4,03	2,40	6,00
	KSA'ya giriş sayısı	12	16	40	28	15
	Girişler ar.ort. mesafe (Km)	0,23	0,09	0,10	0,09	0,40
Topoğrafik yapı	En yüksek nokta (metre)	1198	735	633	25	319
	En alçak nokta (metre)	1077	675	555	16	141
	Rölatif yük. farkı (metre)	121	60	78	9	178
Yapı-boşluk oranı	İncelenen karolaj sayısı	7	4	10	6	9
	Toplam inş. alanı (m ²)	3963	4086	5531	6088	6885
	Toplam incelenen alan (m ²)	17500	10000	25000	15000	90000
	Yapı oranı (%)	22,65	40,86	22,12	40,59	7,65

KSA: Kentsel sit alanı.

içinde belirgin morfolojik tiplere ayrılmaktadır (Tablo 3). Dört kollu kavşakların toplam kavşaklara oranı, Ege Bölgesi'ndeki KSA'lar arasında en net ayrıştırıcı unsurlardan biridir. Emet KSA (%31,76), bölgedeki diğer tüm örneklerden belirgin bir şekilde ayrılarak en yüksek dört kollu kavşak oranına sahiptir. Bu oran, Emet'in büyük ölçüde ızgara planlı bir yol ağına sahip olduğunu ve kentsel gelişiminin daha düzenli ve planlı bir mantığa dayandığını göstermektedir. Afyonkarahisar KSA (%25,37) da yine yüksek oranıyla geometrik bir yol sistemine sahiptir.

Buldan KSA (%10,31) ve Alaçatı KSA (%13,76), en düşük dört kollu kavşak oranlarına sahiptir. Bu durum, her iki yerleşimin de topoğrafyaya veya tarihsel gelişim süreçlerine bağlı olarak kendiliğinden, organik bir yol dokusu geliştirdiğini göstermektedir. Buldan'ın 82 metrelik rölatif yükseklik farkıyla engebeli bir yamaçta olması bu organik yapıyı desteklerken, Alaçatı'nın düz bir arazide olmasına rağmen organik bir doku sergilemesi, bu yapının modern ızgara planlama yerine tarihsel birikimle oluştuğu şeklinde açıklanabilir.

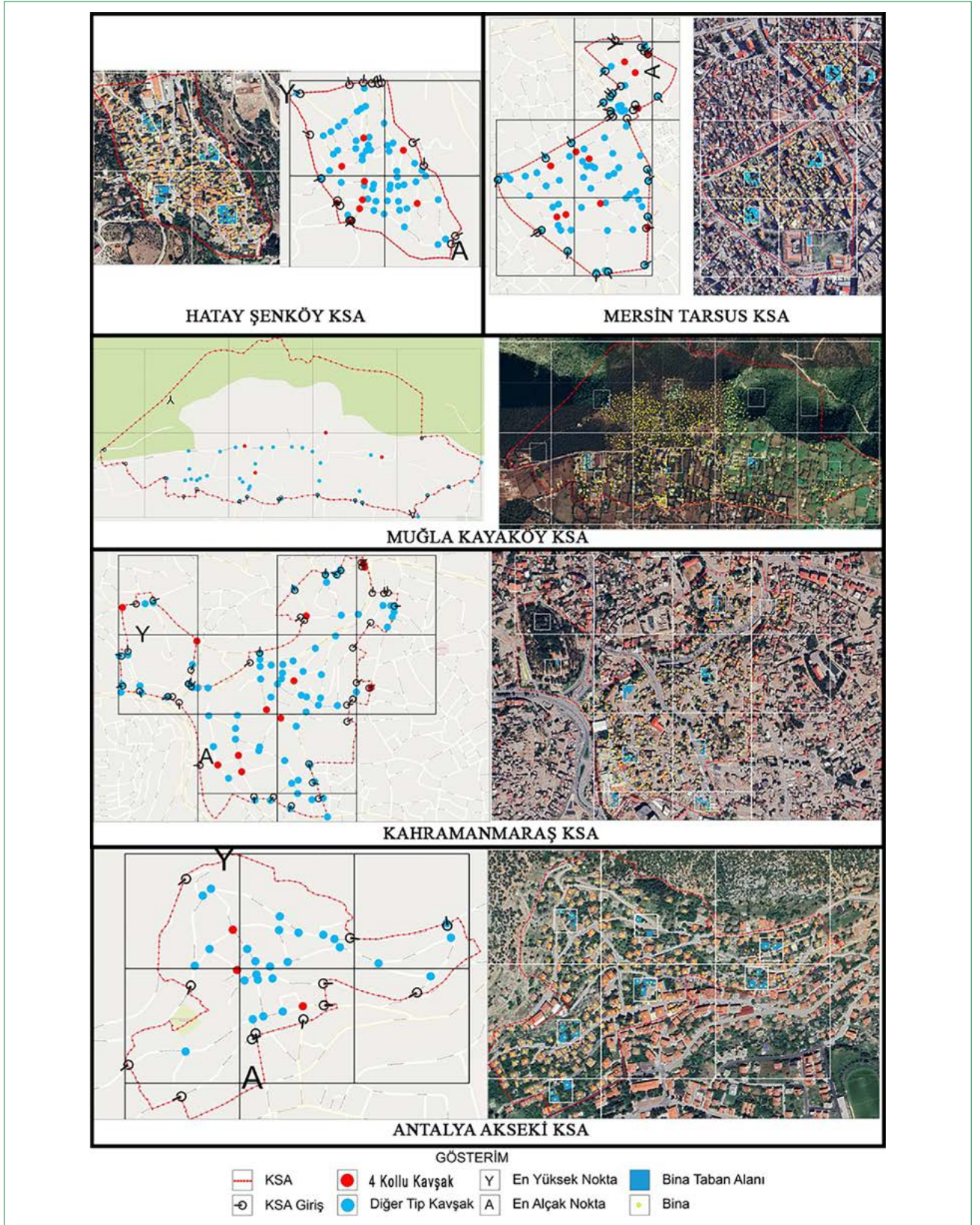
Alaçatı, 24 metrelik düşük rölatif yükseklik farkıyla düz bir arazide yer almasına rağmen, %74,53 gibi incelenen tüm KSA'lar arasındaki en yüksek yapı-boşluk oranına sahiptir. Bu veri, neredeyse hiç boşluk bırakmayan, son derece sıkışık, yapıların sokakla bütünleştiği "yapı-baskın" bir doku olduğuna

işaret eder. Bu durum, karakteristik bir tarihi Ege sahil kasabasının morfolojik kimliğini yansıtmaktadır.

Buldan, 17,2 hektar gibi küçük bir alanda, örneklem içindeki en yüksek hektar başına yapı yoğunluğuna (%58,08) sahip olmasıyla öne çıkar. Bu yoğunluğun, bölge içindeki en düşük kavşak oranıyla (dolayısıyla morfolojik açıdan en yüksek organiklik derecesiyle) ve yüksek geçirgen sınır yapısı (girişler arası 0,06 km mesafe) ile birleşmesi, engebeli bir arazide kurulmuş, karmaşık ancak erişilebilirliği yüksek, yaşayan bir geleneksel doku ortaya koymaktadır.

Afyonkarahisar, 187 metrelik yüksek rölatif yükseklik farkı ile bölgenin en engebeli KSA'sıdır. Ancak bu topoğrafik zorluğa rağmen, bölgenin en planlı ikinci yol ağına sahiptir. Bu durum, yerleşimin engebeli bir doğal eşik (kale gibi) etrafındaki daha düzlük alanlarda planlı bir şekilde geliştiğini düşündürmektedir. Ayrıca, en düşük yapı-boşluk oranına (%47,87) sahip olması, doku içinde daha geniş avlular, meydanlar veya açık alanlar barındırdığına işaret edebilir.

Ayvalık, 104,4 hektarlık yüzölçümü ve 3407 yapı sayısı ile örnek olarak diğerlerinden ayrılır. Yol ağı (orta seviye planlılıkta) ve yapılaşma yoğunluğu (bölgenin en düşüğü) açısından daha dengeli bir profil çizer. Bu veriler, Ayvalık'ın basit bir kasaba dokusundan ziyade, farklı karakterde mahalleleri, daha geniş

Şekil 2. Akdeniz Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

KSA: Kentsel sit alanı.

Tablo 3. Ege Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	Örneklem alanı				
		Afyonk.	İzmir	Kütahya	Balıkesir	Denizli
		Afyonk. KSA	Alaçatı KSA	Emet KSA	Ayvalık KSA	Buldan KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	200	163	58	565	87
	4 kollu kavşak sayısı	68	26	27	136	10
	Oran (%)	25,37	13,76	31,76	19,40	10,31
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	62,2	35,5	11,9	104,4	17,2
	Yapı sayısı	2656	1853	600	3407	999
	Oran (%)	42,70	52,20	50,42	32,63	58,08
Sınır geçirgenliği	Çevre uzunluğu (Km)	3,50	4,40	1,70	6,90	1,90
	KSA'ya giriş sayısı	42	52	25	64	34
	Girişler arası ort. msf. (Km)	0,08	0,08	0,07	0,11	0,06
Topoğrafik yapı	En yüksek nokta (metre)	1209	30	927	53	734
	En alçak nokta (metre)	1022	6	880	0	652
	Rölatif yük. farkı (metre)	187	24	47	53	82
Yapı-boşluk oranı	İnc. karolaj sayısı	4	4	4	8	5
	Toplam inş. alanı (m ²)	19147	29810	6364	38527	7768
	Toplam inc. alan (m ²)	40000	40000	10000	72500	12500
	Yapı oranı (%)	47,87	74,53	63,64	53,14	62,14

parselleri ve kamusal alanları içinde barındıran karmaşık bir bölgesel merkez olduğunu göstermektedir (Şekil 3).

Sonuç olarak, Ege Bölgesi KSA'ları, "yüksek yoğunluk" ortak paydasında buluşa da morfolojik olarak zengin bir çeşitlilik sunar. Bu çeşitlilik, Emet gibi planlı bir iç Ege kasabası, Alaçatı gibi yoğun ve organik bir sahil kasabasına; Buldan gibi engebeli bir yamaçta sıkışan organik dokudan, Afyonkarahisar gibi topoğrafik anıtların gölgesinde gelişen düzenli bir şehre ve Ayvalık gibi büyük ölçekli bir bölgesel merkeze kadar uzanmaktadır. Bu durum, Ege'nin kentsel mirasının tek bir tipte açıklanamayacağını, her bir yerleşimin topoğrafyası, planlama kararları ve tarihsel gelişiminin özgün bir morfolojik kimlik yarattığını ortaya koymaktadır.

3.1.3. Marmara Bölgesi

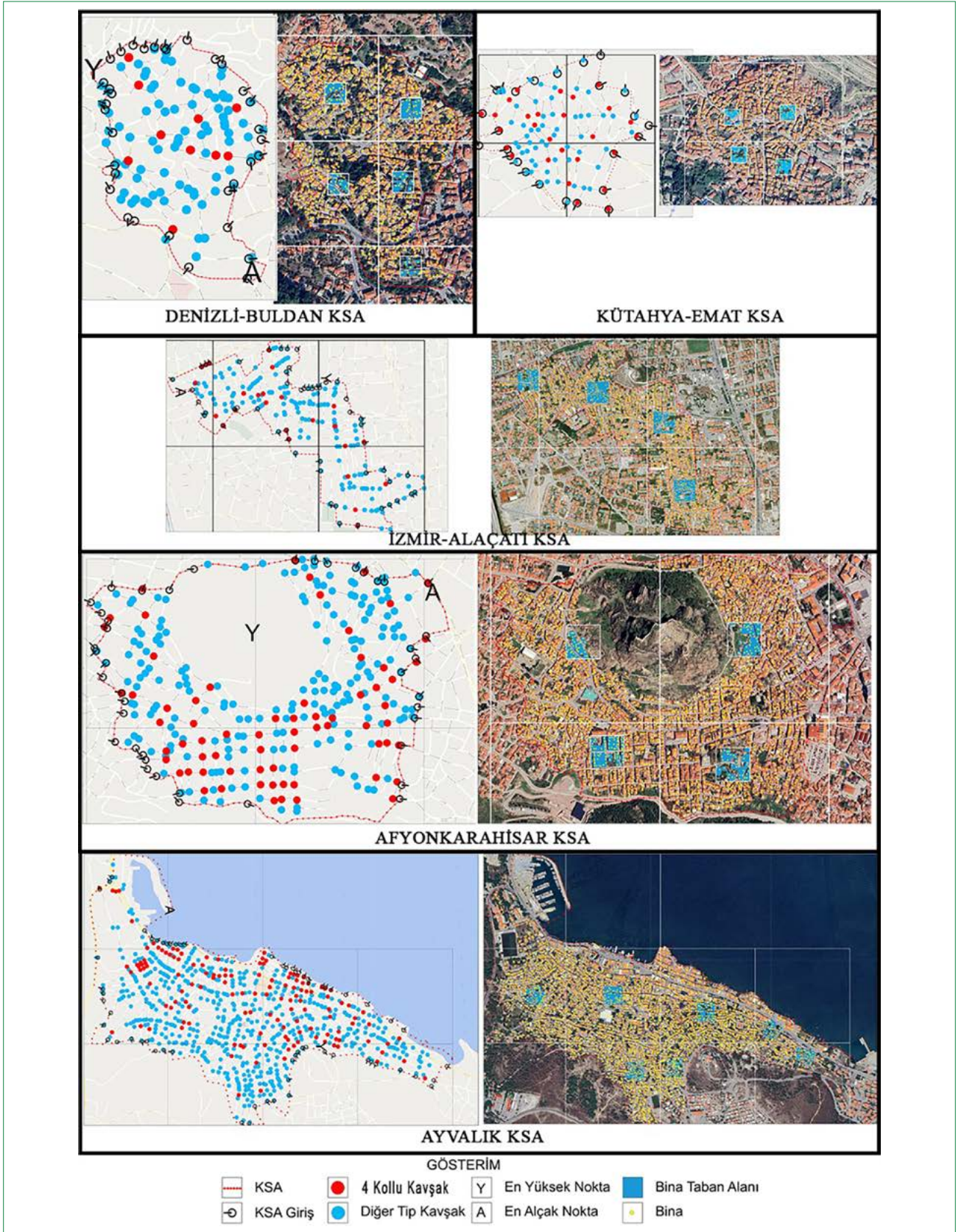
Marmara Bölgesi'nde incelenen KSA'lar, yol ağı düzenliliği ve topoğrafik yapı ekseninde belirgin morfolojik karakterlere ayrılmaktadır (Tablo 4). Analizler, bir yanda ızgara plana yakın düzenli kent merkezlerini, diğer yanda ise topoğrafyaya bağlı gelişen organik dokuları net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yol ağı morfolojisi, bölgedeki temel ayırıştırıcı unsurdur. Edirne KSA (%33,18) ve Çanakkale KSA (%32,33), sahip oldukları yüksek dört kollu kavşak oranlarıyla, bölgenin en geometrik ve ızgara sisteme yakın yol ağlarına sahip yerleşimleri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, bu kentlerin tarihsel sü-

reçte planlama müdahaleleri görmüş olduğunu; ana akslarının belirgin ve birbirini dik kesen bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle Çanakkale'nin 14 metrelik düşük rölatif yükseklik farkıyla düz bir arazide yer alması, bu düzenli dokunun gelişimini kolaylaştırmıştır.

Bu ızgara yapının tam zıttı bir karakteri, Muradiye KSA (%4,59) sergilemektedir. Bölgedeki en düşük dört kollu kavşak oranına sahip olan Muradiye, yol ağının neredeyse tamamen organik ve kendiliğinden geliştiğini göstermektedir. Nitekim 55 metrelik rölatif yükseklik farkıyla bölgenin en engebeli KSA'sı olması, bu organik yol yapısının doğrudan topoğrafyaya uyum sağlama zorunluluğundan kaynaklandığını açıklamaktadır.

Yapılaşma yoğunluğu ve doku karakteri açısından da önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Çanakkale KSA, %52,76'lık yapı-boşluk oranıyla bölgenin en sıkışık ve "yapı-baskın" dokusuna sahiptir. Bu oran, doku içinde az sayıda boşluk bırakıldığını ve yapıların sokakla bütünleştiğini göstermektedir. Buna karşın Şile KSA, %30,09 ile bölgenin en düşük yapı-boşluk oranına sahiptir. Bu veri, kısa giriş mesafesiyle birlikte değerlendirildiğinde; Şile'nin modern imar müdahalelerinden ziyade, geleneksel sayfiye yerleşimi karakterinden gelen veya topoğrafik boşluklarla şekillenmiş, açık alan oranı yüksek ve geçirgen bir doku karakteri sunduğuna işaret etmektedir. Muradiye KSA ise, engebeli yapısına rağmen hektar başına düşen %32,51'lik yapı oranıyla

Şekil 3. Ege Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

Tablo 4. Marmara Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	Örneklem alanı				
		Bursa	Çanakkale	Edirne	İstanbul	Tekirdağ
		Muradiye KSA	Çanakkale KSA	Edirne KSA	Şile KSA	Merkez Güney KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	104	90	296	75	97
	4 kollu kavşak sayısı	5	43	147	6	19
	Oran (%)	4,59	32,33	33,18	7,41	16,38
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	31,5	57,6	124,7	16,5	23,8
	Yapı sayısı	1024	1611	2757	372	544
Sınır geçirgenliği	Oran (%)	32,51	27,97	22,11	22,55	22,86
	Çevre uzunluğu (Km)	4,70	4,20	6,30	2,70	2,70
	KSA'ya giriş sayısı	38	27	68	34	27
Topoğrafik yapı	Girişler arası ort.mesafe (km)	0,12	0,16	0,09	0,08	0,10
	En yüksek nokta (metre)	218	14	80	52	42
	En alçak nokta (metre)	163	0	37	10	7
Yapı-boşluk oranı	Rölatif yük. farkı (metre)	55	14	43	42	35
	İncelenen karolaj sayısı	4	4	9	6	8
	Toplam inş. alanı (m ²)	18116	21105	41731	4513	8020
	Toplam incelenen alan (m ²)	40000	40000	90000	15000	20000
	Yapı oranı (%)	45,29	52,76	46,37	30,09	40,10

oldukça yoğun bir yerleşimdir ve bu, yamaç üzerine yerleşmiş sık dokulu bir yerleşim karakterine işaret etmektedir (Şekil 4).

Sonuç olarak, Marmara Bölgesi KSA'ları iki ana morfolojik tip sunmaktadır: Bir tarafta Edirne ve Çanakkale gibi düz arazilerde gelişmiş, geometrik yol ağına sahip "kent merkezleri"; diğer tarafta ise Muradiye gibi engebeli yamaçlarda konumlanmış, organik dokulu, topoğrafyaya bağımlı "yamaç yerleşimleri". Şile ise bu iki tipten farklılaşarak kendine özgü seyrek dokulu "sahil yerleşimi" karakterini ortaya koymaktadır.

3.1.4. İç Anadolu Bölgesi

İç Anadolu Bölgesi'ndeki KSA'lar, düz ova yerleşimleri ile engebeli arazi dokuları arasında belirgin morfolojik ayrımlar sunarak zengin bir çeşitlilik sergilemektedir (Tablo 5). Bu çeşitlilik, özellikle yol ağı düzenliliği, doku yoğunluğu ve topoğrafik yapı arasındaki ilişkilerde kendini göstermektedir.

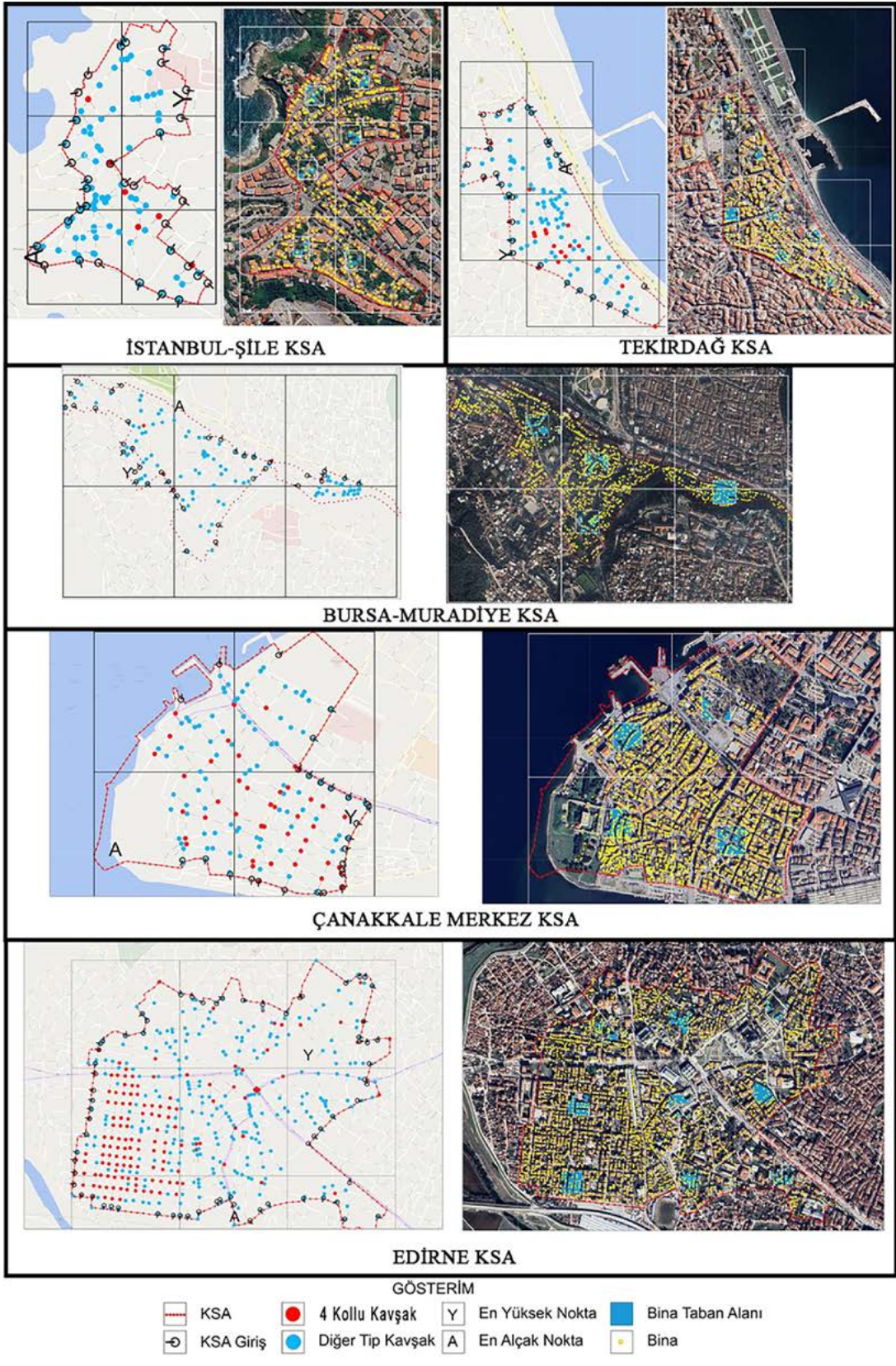
Yol ağı düzenliliği, bölgedeki KSA'ları ayırtıran temel unsurdur. Konya Tarihi Merkez KSA (%27,72), en yüksek dört kollu kavşak oranı ve 10 metrelik minimal rölatif yükseklik farkıyla, "ova kenti" karakteristiğindeki düz ve ızgara yapıyı en net şekilde temsil etmektedir. Bu durum, yerleşimin ızgara plana yakın, düzenli bir altyapı üzerinde geliştiğine işaret eder. Bu geometrik yapının tam karşısında, %11,56'lık oranla bölgenin en organik yol ağına sahip olan Ayaşkent KSA yer

alır. Bu düşük oran, 65 metrelik engebeli topoğrafyasıyla birleştiğinde, yerleşimin kendiliğinden ve topoğrafyaya uyumlu bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Topoğrafyanın morfoloji üzerindeki belirleyici etkisi en belirgin şekilde Ürgüp KSA'da görülmektedir. 100 metrelik yüksek rölatif yükseklik farkı, organik bir yol ağı oluştururken, bölgenin en düşük yapı-boşluk oranı (%26,79) ile birleşerek yapıların doğal peyzajla bütünleştiği, seyrek ve özgün bir "turistik peyzaj yerleşimi" kimliği yaratmaktadır.

Bu iki uç arasında, yoğunluğuyla farklılaşan bir geleneksel kent dokusu örneği olarak Odunpazarı KSA öne çıkar. Bölgenin en yüksek yapı-boşluk oranına (%58,40) ve hektar başına en yüksek yapı yoğunluğuna (%47,66) sahip olması, onu bölgenin en yoğun ve geleneksel doku sürekliliğine sahip yerleşimi yapmaktadır. Bu yoğun dokunun, 0,06 km ile en kısa giriş mesafesine, yani en yüksek geçirgenliğe sahip olması, yaşayan ve erişilebilirliği yüksek bir tarihi merkez karakterini pekiştirmektedir (Şekil 5).

Sonuç olarak, İç Anadolu Bölgesi'nin morfolojik kimliği tekil değildir. Analizler; Konya gibi planlı ve düz "ova kentleri", Ayaşkent ve Ürgüp gibi topoğrafyaya bağımlı "organik yamaç yerleşimleri" ve Odunpazarı gibi yoğun ve geçirgen "geleneksel kent merkezleri" olmak üzere en az üç farklı tipolojinin varlığını ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Marmara Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

Tablo 5. İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	Örneklem alanı				
		Ankara	Eskişehir	Konya	Nevşehir	Yozgat
		Ayaşkent KSA	Odunpazarı KSA	Tarihi Merkez KSA	Ürgüp KSA	Yozgat KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	130	137	133	149	74
	4 kollu kavşak sayısı	17	45	51	26	14
	Oran (%)	11,56	24,73	27,72	14,86	15,91
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	39,5	26,9	34,8	87,7	22,5
	Yapı sayısı	963	1282	851	2122	397
Sınır geçirgenliği	Oran (%)	24,38	47,66	24,45	24,20	17,64
	Çevre uzunluğu (Km)	4,50	2,19	3,60	6,70	4,08
	KSA'ya giriş sayısı	40	35	46	39	40
Topoğrafik yapı	Girişler arası ort. mesafe (Km)	0,11	0,06	0,08	0,17	0,10
	En yüksek nokta (metre)	1079	837	1024	1166	1338
	En alçak nokta (metre)	1014	794	1014	1066	1292
Yapı-boşluk oranı	Rölatif yükseklik farkı (metre)	65	43	10	100	46
	İncelenen karolaj sayısı	5	8	9	8	8
	Toplam inş. alanı (m ²)	16569	11680	11655	21433	8389
	Toplam incelenen alan (m ²)	50000	20000	22500	80000	20000
	Yapı oranı (%)	33,14	58,40	51,80	26,79	41,95

3.1.5. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz Bölgesi, sahip olduğu engebeli topoğrafyanın kentsel morfoloji üzerindeki belirleyici etkisini en net şekilde yansıtan örnekleri barındırmaktadır (Tablo 6). Analizler, tamamen topoğrafyaya teslim olmuş kırsal dokulardan, vadi içlerinde gelişmiş daha düzenli kent merkezlerine kadar geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Karacakaya KSA (Trabzon), morfolojik olarak diğer tüm örneklerden belirgin bir biçimde ayrılır. %0'lık dört kollu kavşak oranı, bu yerleşimin yol ağının belirgin bir geometrik ızgara müdahalesi olmadan, büyük ölçüde organik ve topoğrafyaya dayalı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Bu durumun temel nedeni, 195 metrelik oldukça yüksek rölatif yükseklik farkıdır. Hektar başına düşen çok düşük yapı yoğunluğu (%2,75) ve 0,87 km ile en az geçirgen sınır yapısı, Karacakaya'yı izole, kırsal karakterli bir "yamaç yerleşimi" olarak tanımlamaktadır.

Bu organik ve seyrek yapının tam zıttında, bölgenin en geometrik kent merkezi olarak Tokat KSA (%29,60) yer almaktadır. Yüksek dört kollu kavşak oranı, engebeli bir vadi içinde (78 m rölatif fark) olmasına rağmen ızgara plana yakın bir kentsel çekirdeğin varlığına işaret eder. %44,09 ile bölgenin en yüksek yapı-boşluk oranına ve 0,09 km ile en geçirgen sınır yapısına sahip olması, Tokat'ın yoğun, erişilebilir ve entegre bir "geleceksel vadi kenti" kimliği taşıdığını doğrular.

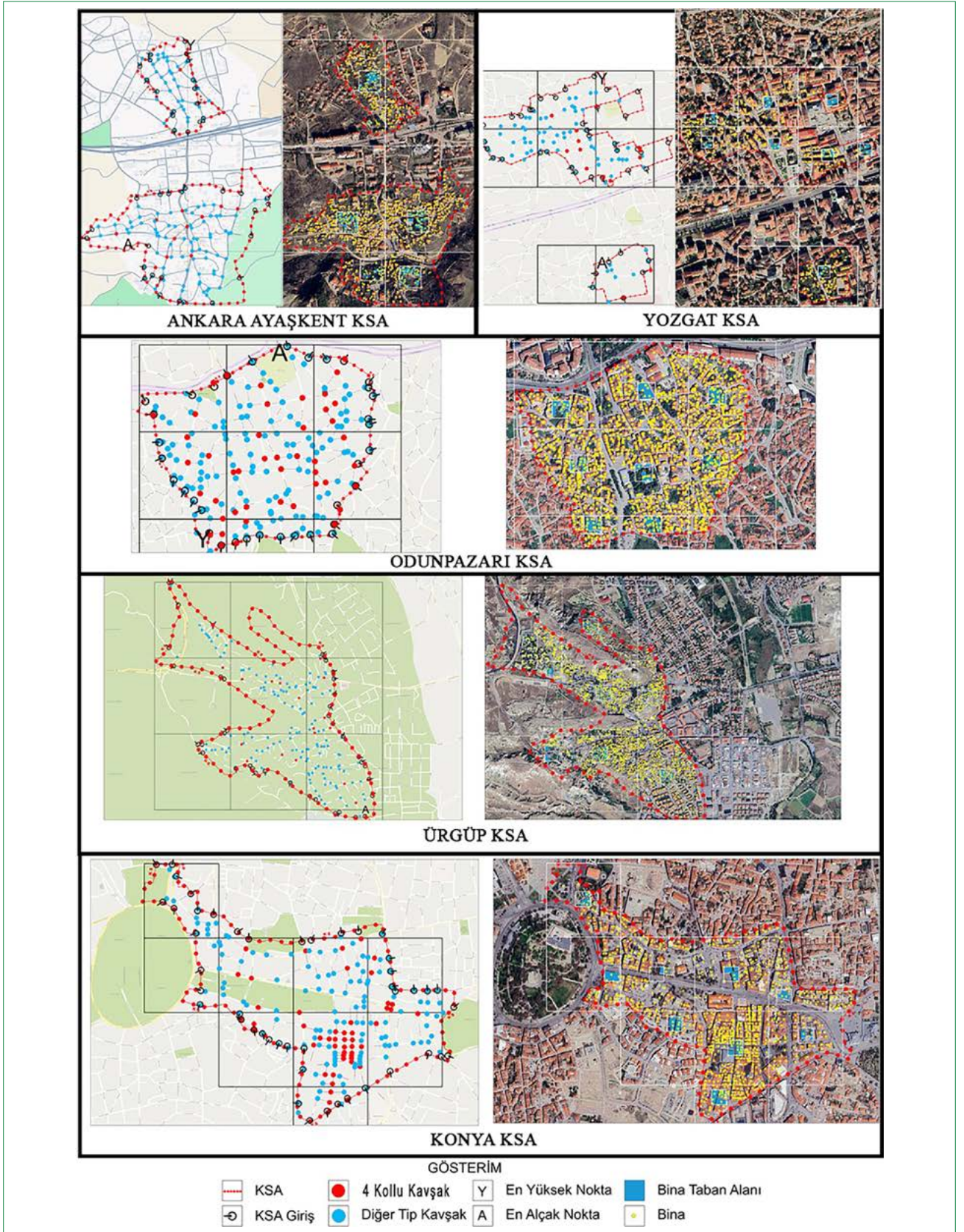
Mudurnu, Sinop ve Bartın bu iki uç arasında farklı karakterler sergiler. Mudurnu KSA, Tokat gibi engebeli bir arazide yer almasına rağmen daha organik yol ağı (%16) ve daha az yoğun dokusuyla karakteristik bir "geleneksel yamaç kasabası" morfolojisi sunar. Nispeten düz arazilerde konumlanan Sinop ve Bartın ise "kıyı/nehir şeridi kentleri" olarak benzerlik gösterir. Ancak Sinop'un daha yüksek yapı-boşluk oranı (%38,94) ve geçirgenliği (0,10 km), onu Bartın'a göre daha sıkışık ve ticari bir liman kenti merkezi olarak farklılaştırır (Şekil 6).

Sonuç olarak Karadeniz Bölgesi, morfolojik kimliğini büyük ölçüde topoğrafyadan almaktadır. Bölge, Karacakaya gibi doğayla bütünleşmiş "kırsal yamaç yerleşimleri", Tokat gibi daha planlı "vadi kentleri" ve Mudurnu gibi organik "yamaç kasabaları" arasında zengin bir morfolojik çeşitlilik ortaya koymaktadır.

3.1.6. Doğu Anadolu Bölgesi

Doğu Anadolu Bölgesi'nin KSA'ları, bölgenin karakteristik özelliği olan topoğrafik çeşitliliği ve buna bağlı olarak gelişen yerleşim dokularını belirgin bir şekilde sergilemektedir (Tablo 7). Analizler, sarp vadilere kurulmuş organik yerleşimler ile düz platolarda gelişmiş planlı kentler arasındaki morfolojik zıtlığı gözler önüne sermektedir.

Bu zıtlığın en net örnekleri Kemaliye ve Kars'tır. Kemaliye KSA (Erzincan), 191 metrelik rölatif yükseklik farkıyla bölgenin en

Şekil 5. İç Anadolu Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

Tablo 6. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	Örneklem alanı				
		Bartın	Bolu	Sinop	Tokat	Trabzon
		Bartın KSA	Mudurnu KSA	Sinop KSA	Tokat KSA	Karacakaya KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	51	147	118	88	13
	4 kollu kavşak sayısı	13	28	25	37	0
	Oran (%)	20,31	16,00	17,48	29,60	0,00
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	21	38,5	32,2	47,7	29,5
	Yapı sayısı	592	1021	742	1184	81
	Oran (%)	28,19	26,52	23,04	24,82	2,75
Sınır geçirgenliği	Çevre uzunluğu (Km)	2,70	5,40	4,40	7,10	2,60
	KSA'ya giriş sayısı	23	27	45	81	3
	Girişler arası ort. mesafe (km)	0,12	0,20	0,10	0,09	0,87
Topoğrafik yapı	En yüksek nokta (metre)	49	913	36	695	490
	En alçak nokta (metre)	14	850	3	617	295
	Rölatif yük. farkı (metre)	35	63	33	78	195
Yapı-boşluk oranı	İncelenen karolaj sayısı	8	4	9	4	10
	Toplam inş. alanı (m ²)	5919	11193	8762	17634	1315
	Toplam inc. alan (m ²)	20000	40000	22500	40000	25000
	Yapı oranı (%)	29,60	27,98	38,94	44,09	5,26

engebeli arazisine sahiptir. Bu topoğrafik zorunluluk, %4,48 gibi son derece düşük bir dört kollu kavşak oranıyla sonuçlanmış ve yerleşimi bölgenin en organik yol ağına sahip dokusu haline getirmiştir. Aynı zamanda %9,76'lık yapı-boşluk oranıyla en seyrek dokuya sahip olması, Kemaliye'nin yapı çevrenin doğal peyzajla iç içe geçtiği, karakteristik bir "sarp vadi yerleşimi" olduğunu göstermektedir.

Bu organik yapının tam karşısında, %27,84 ile bölgenin en yüksek dört kollu kavşak oranına sahip olan Kars KSA durmaktadır. Nispeten düz bir platoda yer alması, Rus dönemi izgara planı etkisindeki düzenli bir yol ağının gelişimine olanak tanımıştır. Bu durum, Kars'ı morfolojik olarak geometrik kurgulu bir "plato kenti" kimliğine büründürmektedir.

Erzurum KSA, bu iki uç arasında, yoğun bir tarihi merkez karakteri sergiler. Orta seviye düzenli yol ağı (%20,90) ve engebeli yapısı (54 m rölatif fark), onu geleneksel bir kent dokusuna yaklaştırırken, %35,61 ile bölgenin en yoğun yapı-boşluk oranına ve 0,10 km ile en geçirgen sınıra sahip olması, onu yaşayan, entegre ve yoğun dokulu bir geleneksel kent merkezi olarak tanımlar (Şekil 7).

Sonuç olarak Doğu Anadolu Bölgesi, morfolojik kimliğini büyük ölçüde coğrafi eşiklerden almaktadır. Bölge, Kemaliye gibi topoğrafyaya tamamen teslim olmuş "organik vadi yerleşimleri" ile Kars gibi düzlüklerde planlama iradesini yansıtan "izgara planlı kentler" arasında net bir ayrım sunmaktadır.

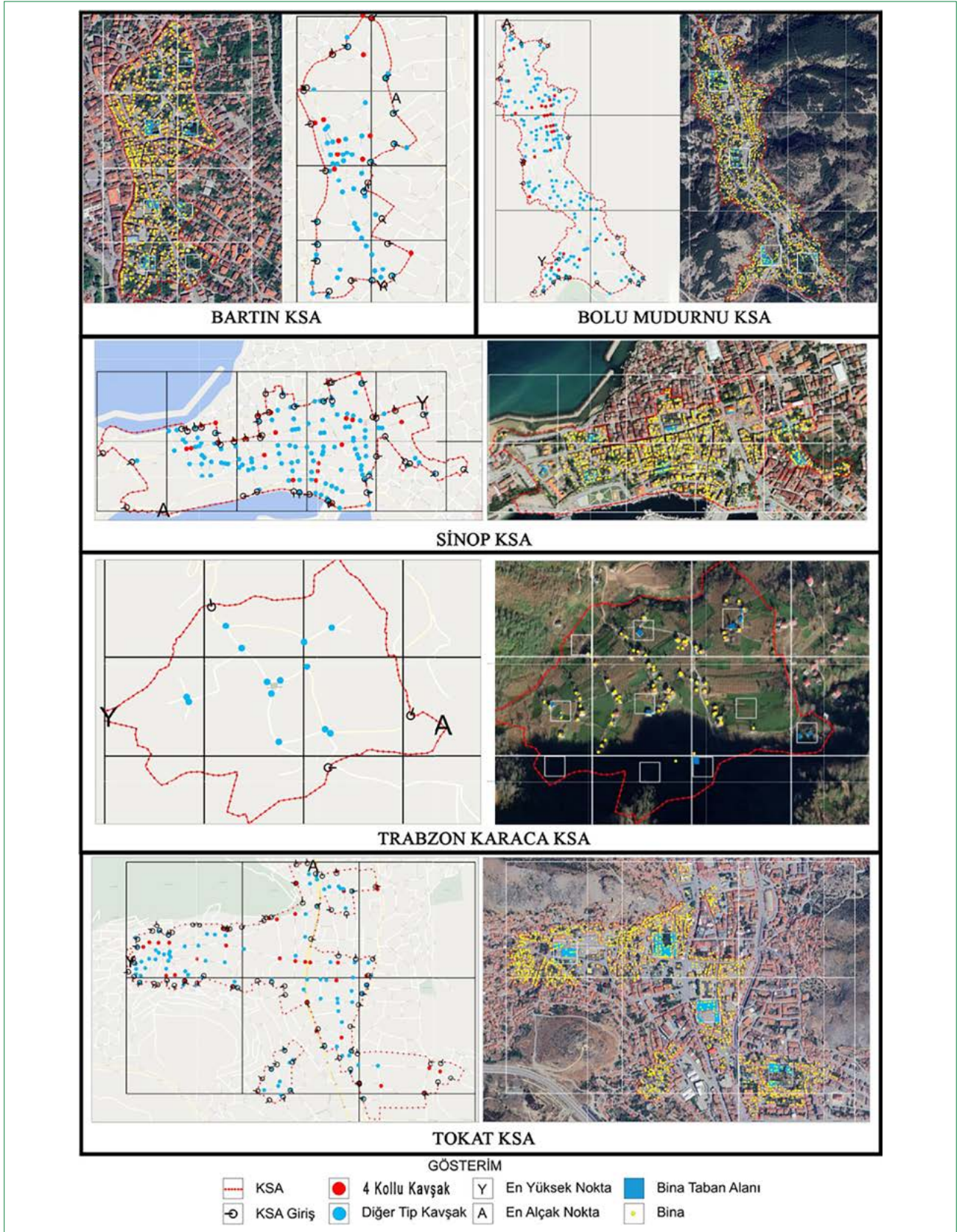
3.1.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki KSA'lar, yol ağı biçiminden ziyade kentsel dokunun yoğunluğu ve yapılaşma karakteri açısından önemli farklılıklar sergilemektedir (Tablo 8). Bölgedeki tüm örnekler genel olarak düz veya az engebeli arazilerde yer alırken, asıl morfolojik ayrım yapı-boşluk oranları ve yapılaşma sıklığında ortaya çıkmaktadır.

Bu durumun en net örneği, bölgenin iki zıt kutbunu oluşturan Gaziantep ve Mardin'dir. Gaziantep KSA, %65,73 gibi yüksek bir yapı-boşluk oranı ve hektar başına 57,91 yapı ile incelenen tüm KSA'lar arasındaki en yoğun ve sıkışık dokuya sahiptir. Bu yüksek yoğunluktaki yapı, 0,09 km'lik kısa giriş mesafesiyle birleştiğinde, Gaziantep'in son derece geçirgen, yaşayan ve ticari karakteri baskın bir "geleneksel çarşı merkezi" olduğunu morfolojik olarak göstermektedir.

Bu yoğunluğun tam zıttında ise Salurkent KSA (Mardin) yer alır. %11,17 gibi son derece düşük bir yapı-boşluk oranına sahip olması, engebeli bir yamaçta (68 m rölatif fark) konumlanmasına rağmen doku içinde çok geniş boşluklar, avlular veya teraslar barındırdığını göstermektedir. Bu seyrek yapı, 0,08 km ile en geçirgen sınıra sahip olmasıyla birleşerek, Mardin'in kendine özgü, peyzajla bütünleşmiş bir "seyrek yamaç yerleşimi" kimliği taşıdığını ortaya koyar.

Bölgenin en büyük KSA'sı olan Sur KSA (Diyarbakır), 0,24 km'lik giriş mesafesiyle en az geçirgen sınıra sahip olmasıyla ka-

Şekil 6. Karadeniz Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

Tablo 7. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	İnceleme alanları				
		Malatya	Erzurum	Erzincan	Kars	Bitlis
		Balaban KSA	Erzurum KSA	Kemaliye KSA	Kars KSA	Müştekbaba KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	53	193	64	70	17
	4 kollu kavşak sayısı	6	51	3	27	3
	Oran (%)	10,17	20,90	4,48	27,84	15,00
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	12,2	70,6	48,5	93,7	22,42
	Yapı Sayısı	268	1078	474	927	240
Sınır geçirgenliği	Oran (%)	21,97	15,27	9,77	9,89	10,70
	Çevre uzunluğu (Km)	1,69	6,70	3,60	7,20	2,95
	KSA'ya giriş sayısı	17	64	18	26	18
Topoğrafik yapı	Girişler arası ort. mesafe (km)	0,10	0,10	0,20	0,28	0,16
	En yüksek nokta (metre)	1132	1936	1044	1787	1575
	En alçak nokta (metre)	1104	1882	853	1748	1487
Yapı-boşluk oranı	Rölatif yük. farkı (metre)	28	54	191	39	88
	İncelenen karolaj sayısı	5	6	5	9	7
	Toplam inş. alanı (m ²)	4337	21363	4879	19010	4810
	Toplam inc. alan (m ²)	12500	60000	50000	90000	17500
	Yapı oranı (%)	34,70	35,61	9,76	21,12	27,49

rakteristik bir “suriçi kenti” yapısını yansıtır. Tarihi surların yarattığı fiziksel sınır, dokunun dışı daha kapalı bir yapıda gelişmesine neden olmuştur. Şırnak Kent Surları KSA ise bölgenin en organik yol ağına (%11,11) sahip olmasıyla öne çıkar (Şekil 8).

Sonuç olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki KSA'lar, Gaziantep gibi “yoğun ve sıkışık ticaret merkezleri” ile Mardin gibi “peyzajla bütünleşmiş seyrek yamaç yerleşimleri” arasında belirgin bir yoğunluk farkı sergilemektedir. Bölgenin morfolojik kimliğini, yol ağı planından çok, dokunun doluluk ve boşluk dengesi belirlemektedir.

3.2. Coğrafi Bölgelere Göre Morfolojik Karakterlerin Karşılaştırmalı Analizi

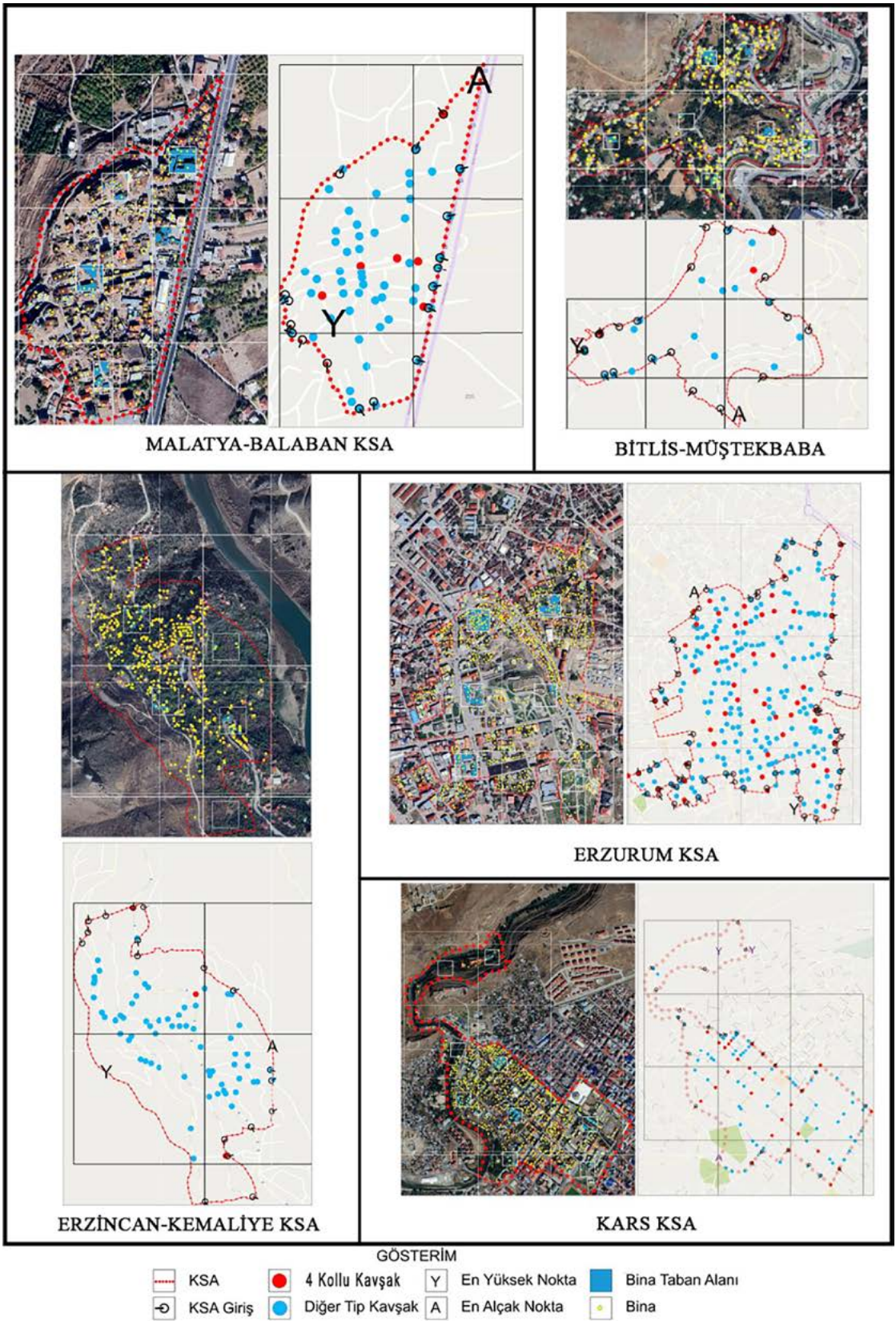
Bu bölümde, yedi coğrafi bölgeden elde edilen sayısal veriler, bölgeler arası bir perspektifle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Her bir morfolojik metrik için bölgelerin ortalama değerleri ve kendi içlerindeki dağılımları incelenerek, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının bölgesel karakterleri ve bu karakterler arasındaki benzerlikler ile farklılıklar ortaya konulacaktır.

Bölgesel bazda elde edilen bulgular, Türkiye'nin tarihi kent mirasının sadece mimari üslup değil, aynı zamanda fiziksel DNA açısından da keskin bir çeşitliliğe sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu aşamada, 35 yerleşimden elde edilen veriler üst üste konularak, topoğrafyanın geometrik düzenle, yoğunluğun ise erişilebilirlikle olan korelasyonu sorgulanacaktır.

3.2.1. Yol Ağı Morfolojisi (Geometrik/Organik Karakter)

Yol ağının geometrik (ızgara) veya organik (kendiliğinden gelişen) karakterini ölçen dört kollu kavşak oranı, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının morfolojik yapısının coğrafi bölgelere göre önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Şekil 9'da sunulan karşılaştırmalı grafik incelendiğinde, bölgelerin ortalama değerleri ve bu ortalamaların kendi içlerindeki dağılımı ortaya koymaktadır.

Bölgesel ortalamalar dikkate alındığında, yol ağı morfolojisi açısından en geometrik karakterin Ege Bölgesi'nde (ortalama %25,15) görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yüksek ortalama, bölge içindeki Emet (%31,76) gibi oldukça planlı merkezlerin varlığından kaynaklanırken, Buldan (%10,31) gibi topoğrafyanın belirleyici olduğu organik niteliği yüksek yerleşimleri de barındırması, bölgenin kendi içinde homojen olmadığını göstermektedir. Benzer bir durum, en yüksek ikinci ve üçüncü ortalamalara sahip olan Marmara Bölgesi (ortalama %24,47) ve İç Anadolu Bölgesi'nde (ortalama %23,69) de gözlemlenmektedir. Marmara Bölgesi'nde Edirne (%33,18) ve Çanakkale (%32,33) gibi ızgara dokulu kent merkezleri ortalamayı yükseltirken; Muradiye (%4,59) gibi organik dokular belirgin bir zıtlık oluşturmaktadır. Aynı şekilde İç Anadolu'da Konya (%27,72) gibi ova kentlerinin geometrik yapısı, Ayaşkent (%11,56) gibi daha organik kasaba dokularıyla bir arada bulunmaktadır. Bu üç bölge, genel olarak Türkiye'nin ızgara kent dokusu örneklerini barındırma potansiyeli en yüksek bölgeler olarak tanımlanabilir.

Şekil 7. Doğu Anadolu Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

Tablo 8. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan KSA'ların morfolojik analizi

Analiz	Metrik	Örneklem alanı				
		Şanlıurfa	Şırnak	Diyarbakır	G.Antep	Mardin
		Harran KSA	Kent Surları KSA	Sur KSA	Gaziantep KSA	Salurkent KSA
Yol ağı morfolojisi	Diğer tip kavşak sayısı	101	152	484	153	62
	4 kollu kavşak sayısı	16	19	81	39	16
	Oran (%)	13,68	11,11	14,34	20,31	20,51
Kentsel doku yoğunluğu	Yüzölçümü (Ha)	72,5	51,6	162,7	53,2	17,9
	Yapı sayısı	968	1485	3387	3081	636
	Oran (%)	13,35	28,78	20,82	57,91	35,53
Sınır geçirgenliği	Çevre uzunluğu (Km)	5,60	3,10	6,60	6,20	3,50
	KSA'ya giriş sayısı	32	16	28	67	46
	Girişler arası ort. mesafe (km)	0,18	0,19	0,24	0,09	0,08
Topoğrafik yapı	En yüksek nokta (Metre)	380	382	669	865	906
	En alçak nokta (metre)	362	373	631	830	838
	Rölatif yük. farkı (metre)	18	9	38	35	68
Yapı-boşluk oranı	İncelenen karolaj sayısı	7	5	10	5	7
	Toplam inş. alanı (m ²)	17488	20474	36576	32863	7820
	Toplam inc. alan (m ²)	70000	50000	100000	50000	70000
	Yapı oranı (%)	24,98	40,95	36,58	65,73	11,17

Diğer dört bölge ise daha organik bir yol ağı karakterine sahip olma eğilimindedir. Karadeniz Bölgesi (ortalama %20,85), Güneydoğu Anadolu Bölgesi (ortalama %19,99) ve Doğu Anadolu Bölgesi (ortalama %19,60) birbirine yakın ortalamalarla orta-düşük planlılık seviyesinde yer almaktadır. Bu bölgelerdeki en dikkat çekici bulgu, içlerindeki çeşitliliğin boyutudur. Örneğin Karadeniz Bölgesi'nde, Tokat (%29,60) gibi planlı bir merkez ile dört kollu kavşağın hiç bulunmadığı Karacakaya (%0,00) gibi tamamen organik bir yamaç yerleşimi arasındaki morfolojik farklılık, Türkiye ölçeğindeki en uç değerleri sunmaktadır.

Yol ağı morfolojisi açısından en tutarlı ve en organik karaktere sahip bölge ise Akdeniz Bölgesi'dir (ortalama %16,05). İncelenen beş KSA'nın tamamının düşük oranlara sahip olması ve bölge ortalamasının diğer tüm bölgelerin altında kalması, Akdeniz'deki tarihi yerleşimlerin topoğrafyaya (dağlık ve engebeli arazi) bağlı olarak büyük ölçüde organik bir gelişim süreci izlediğinin göstergesidir.

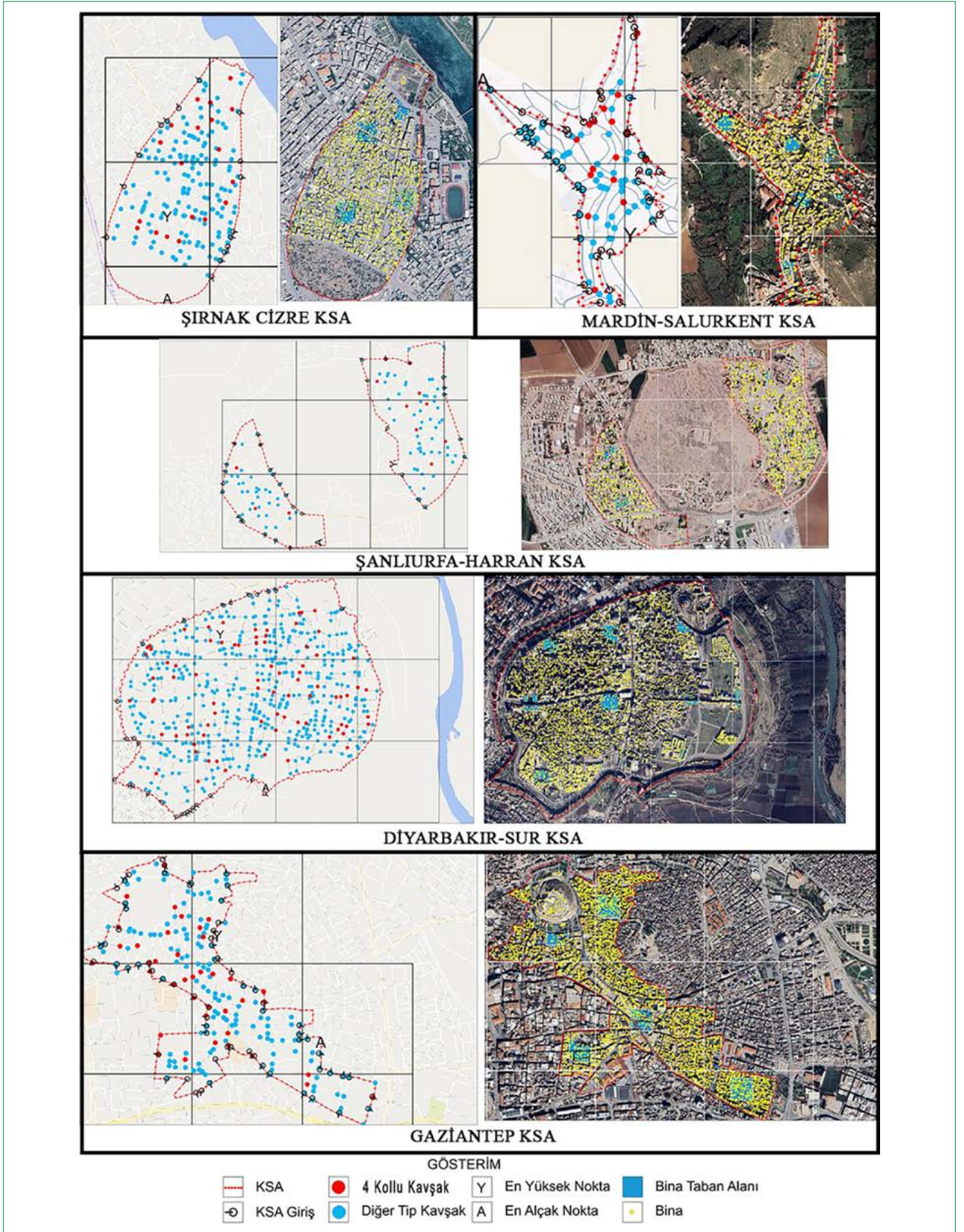
Sonuç olarak, yol ağı morfolojisi analizi, geometrik/ızgara kentlerin daha çok Ege, Marmara ve İç Anadolu gibi bölgelerdeki düz ve stratejik ovalarda geliştiğini; organik dokuların ise özellikle Akdeniz ve Karadeniz gibi topoğrafyanın kısıtlayıcı olduğu bölgelerde ve Doğu Anadolu'nun sarp kesimlerinde baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.2. Kentsel Doku Yoğunluğu

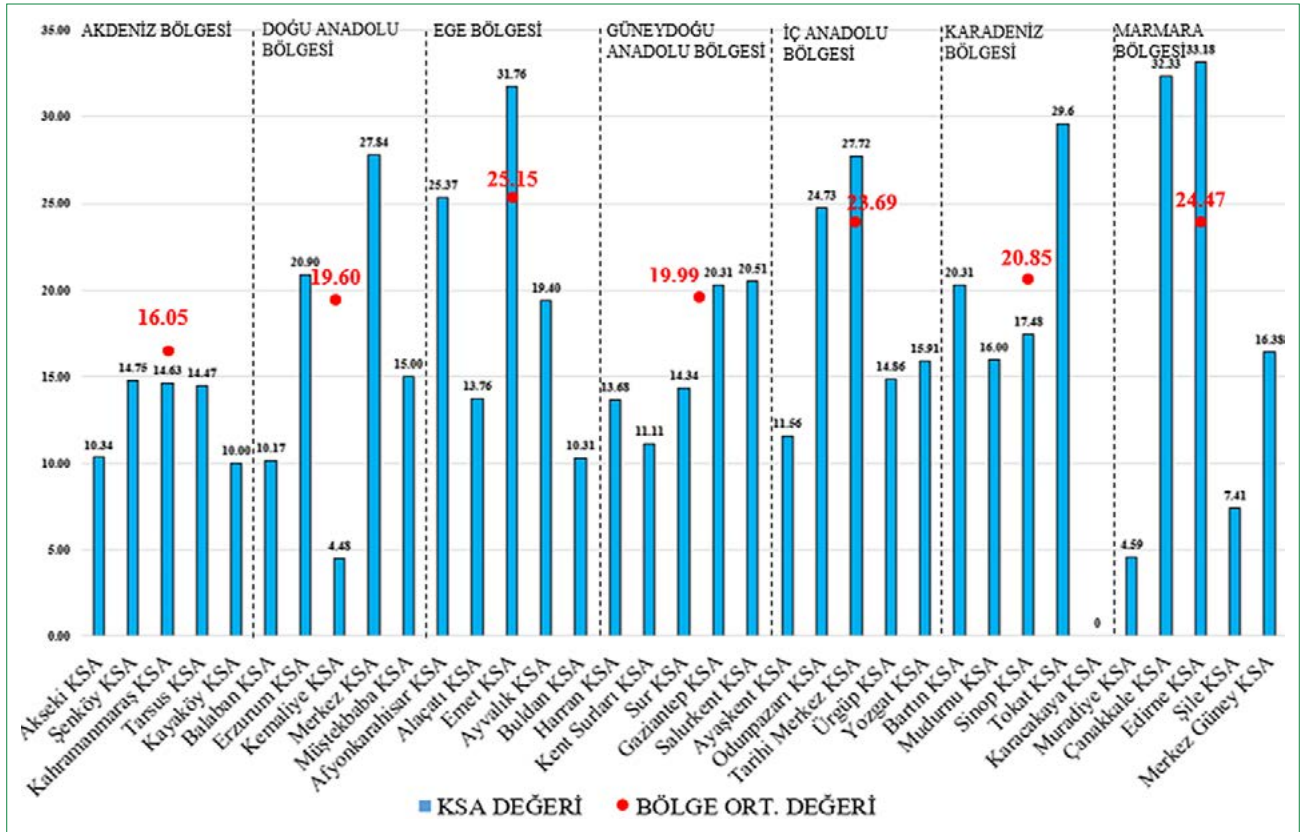
Bir kentsel dokunun yoğunluk ve fiziksel doku bütünlüğü düzeyini ifade eden kentsel doku yoğunluğu (yapı/hektar), Türkiye'deki tarihi kent merkezlerinin morfolojik karakterinde önemli bölgesel farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu metrik, dokunun "tane" karakterini, yani birim alana düşen yapı sayısını ölçerek niceliksel bir çerçeve sunar. Bu analizi tamamlayan yapı-boşluk oranı ise dolu alanların (yapılar) boş alanlara (sokak, avlu, meydan) göre kapladığı alanı analiz ederek dokunun niteliksel karakteri hakkında bilgi verir. Bu bölümde, öncelikle kentsel yoğunluk verileri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Tek başına yapı sayısı, yapıların taban alanları veya yükseklikleri bilinmeden yanıltıcı olabileceğinden; bu metrik, çalışmanın bir sonraki adımı olan "Yapı-Boşluk Oranı" ile eşleştirilerek yorumlanmıştır. Böylelikle, az sayıda büyük kütleli yapının (kaba taneli) yarattığı yoğunluk ile çok sayıda küçük parsel üzerine kurulu (ince taneli) geleneksel doku arasındaki morfolojik fark ayırt edilebilmiştir.

Bölgesel ortalamalar bazında yapılan incelemede (Şekil 10), Türkiye'deki kentsel sit alanları yoğunluk karakteri bakımından üç ana gruba ayrılmaktadır:

Şekil 8. Güneydoğu Anadolu Bölgesi KSA'larının morfolojik analizi.

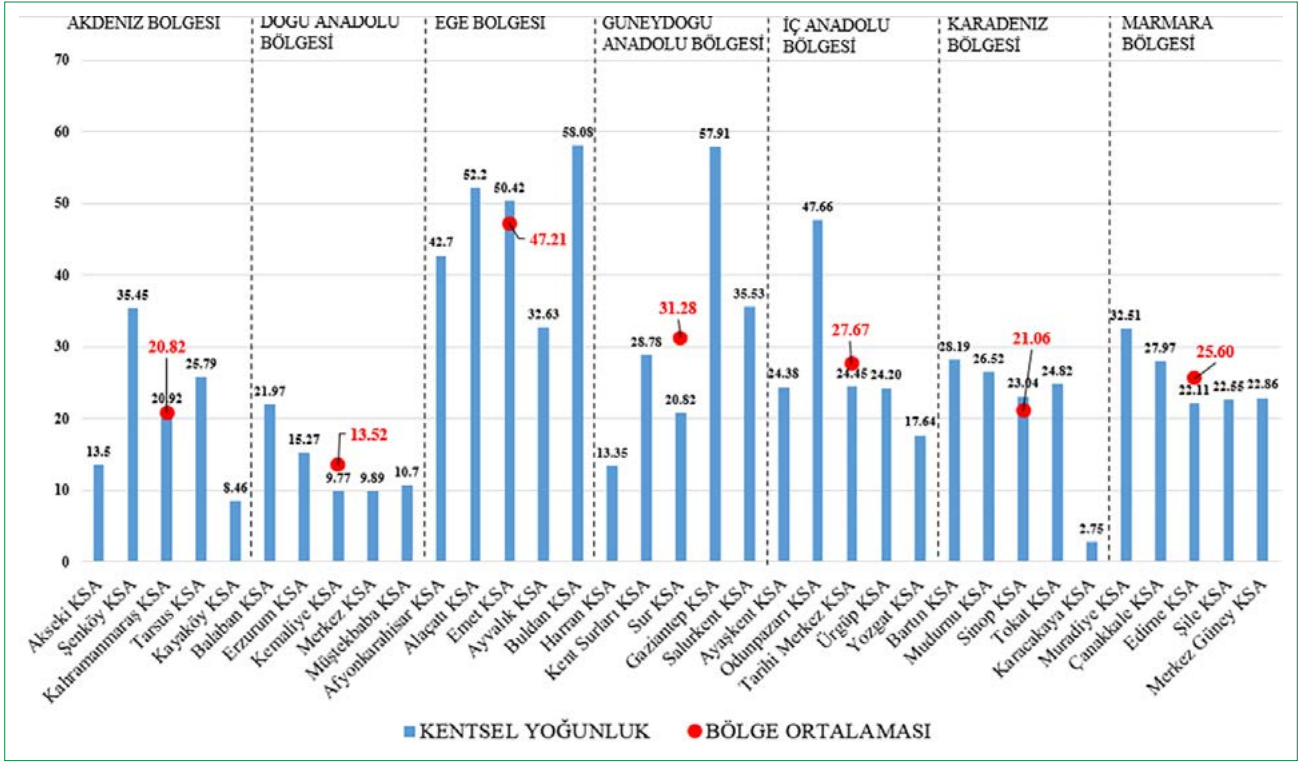
Şekil 9. Coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki kentsel sit alanlarında planlı/organik doku karakteri.

- Yüksek Yoğunluklu Bölgeler:** Ege Bölgesi (ortalama 47,21 yapı/ha), incelenen tüm coğrafi bölgeler arasında belirgin bir farkla en yüksek yoğunluk ortalamasına sahip bölge olarak öne çıkmaktadır. Buldan (58,08), Alaçatı (52,2) ve Emet (50,42) gibi yerleşmelerin oldukça yüksek değerlere sahip olması, bölgedeki tarihi dokuların genel olarak küçük parseller üzerinde gelişmiş, sıkışık ve geleneksel süreklilik arz eden bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, Ege'nin canlı ticari hayatı ve yaya odaklı sokak kültürüyle de örtüşmektedir. Ege'yi, ikinci en yüksek ortalamaya sahip Güneydoğu Anadolu Bölgesi (ortalama 31,28) takip etmektedir. Ancak bu bölgenin yüksek ortalaması, büyük ölçüde Gaziantep'in (57,91) son derece yoğun ticari merkez karakterinden kaynaklanmaktadır. Gaziantep, tek başına bölge ortalamasını yukarı çeken dominant bir örnektir. Bu iki bölgeyi, geleneksel konut dokularıyla bilinen İç Anadolu Bölgesi (ortalama 27,67) izlemektedir. Özellikle Odunpazarı (47,66) gibi örnekler, bölgedeki yoğun ve organik dokuların varlığını teyit etmektedir.
- Orta Yoğunluklu ve Homojen Dağılımlı Bölge:** Marmara Bölgesi (ortalama 25,60), kentsel yoğunluk açısından en dengeli ve tutarlı bölge olarak dikkat çekmektedir. Bölge içindeki KSA'ların yoğunluk değerlerinin birbirine oldukça yakın olması ve ortalama etrafında kümelenmesi,

bölgenin genel olarak orta yoğunlukta, stabil bir kentsel karaktere sahip olduğunu düşündürmektedir.

- Düşük Yoğunluklu ve Yüksek Varyasyonlu Bölgeler:** Karadeniz Bölgesi (ortalama 21,06) ve Akdeniz Bölgesi (ortalama 20,82) birbirine yakın ve görece düşük yoğunluk ortalamalarına sahiptir. Bu bölgelerin asıl ortak özelliği, kendi içlerindeki yüksek düzeyde çeşitliliktir. Karadeniz'de, Bartın (28,19) gibi orta yoğunluklu bir kent merkezi ile tüm çalışma alanındaki en düşük yoğunluğa sahip, neredeyse kırsal bir yerleşim olan Karacakaya (2,75) arasındaki belirgin fark, bölgenin topoğrafyaya bağlı yerleşim çeşitliliğini göstermektedir. Benzer şekilde Akdeniz'de de Şenköy (35,45) gibi yoğun bir doku ile terk edilmiş ve seyrek bir yerleşim olan Kayaköy (8,46) arasındaki zıtlık belirgindir. Bu durum, her iki bölgede de dağlık topoğrafyanın hem sıkışık vadi ve kıyı yerleşimlerine hem de dağlık yamaç yerleşimlerine imkân tanıdığını göstermektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki; düşük yoğunluklu alanlar her zaman modernist bir planlama şemasının sonucu olarak okunmamalıdır. Özellikle Karadeniz ve Akdeniz bölgelerindeki düşük yoğunluk verileri (örneğin Karacakaya, Kayaköy), topoğrafyanın dikte ettiği parçalı mülkiyet yapısının ve doğal peyzajın doku içindeki sürekliliğinin bir sonucudur. Bu alanlarda 'boşluk', modernist bir planlama aracı değil, coğrafi bir zorunluluk ve geleneksel bir adaptasyon biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 10. Coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki kentsel sit alanlarında kentsel doku yoğunluğu ve yapı-boşluk oranı.

Tüm bölgeler içinde en düşük yoğunluk ortalamasına sahip olan bölge ise Doğu Anadolu Bölgesi'dir (ortalama 13,52). Bölgedeki tüm KSA'ların düşük yoğunluk değerlerine sahip olması, bu bölgedeki tarihi dokuların daha geniş parsellere yayılan, seyrek ve yer yer anıtsal bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Kemaliye (9,77) ve Kars (9,89) gibi alanlardaki düşük yoğunluk, bölgenin genel morfolojik kimliğini ortaya koymaktadır.

3.2.3. Sınır Geçirgenliği (Bütünleşme/İzolasyon)

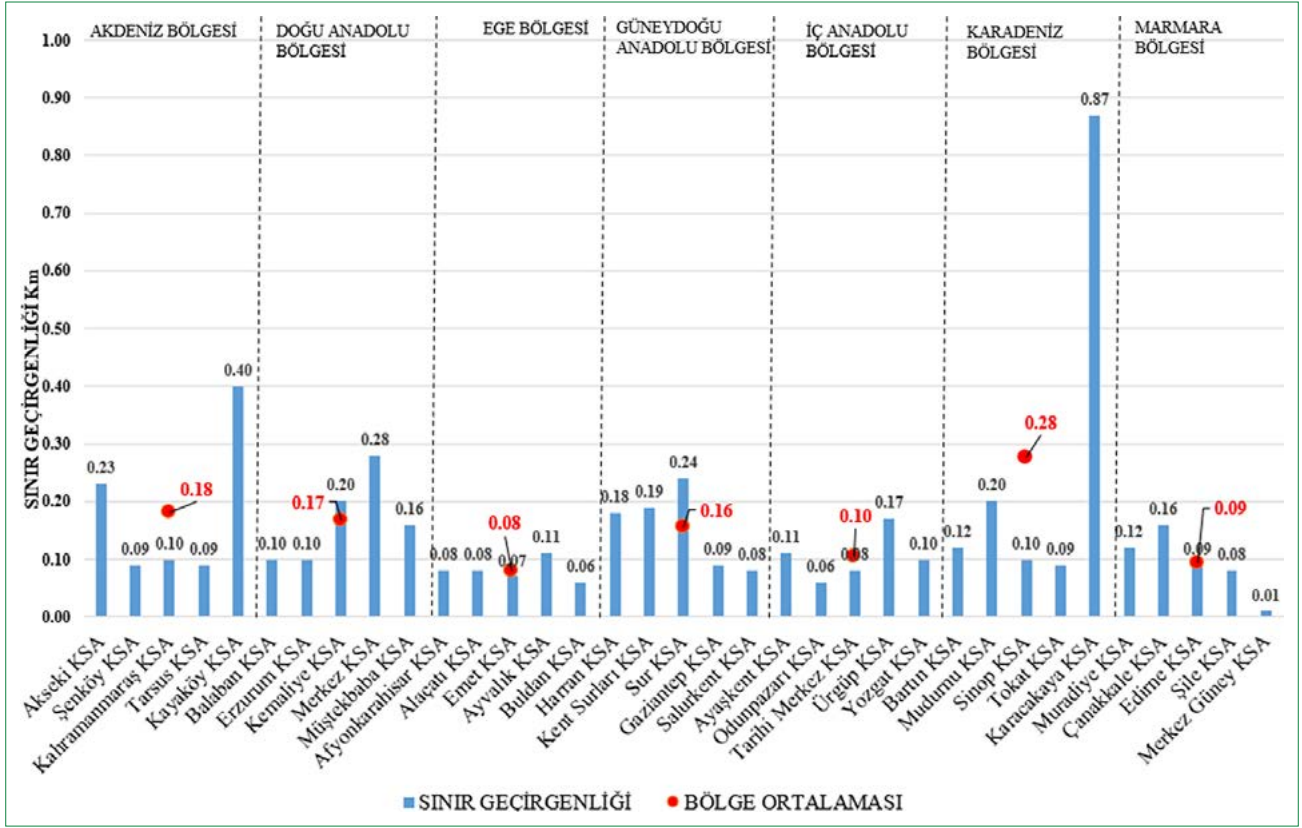
Bir KSA'nın kent bütünüyle ne kadar iç içe geçtiğini veya ondan ne ölçüde ayrıştığını gösteren sınır geçirgenliği metriği, Türkiye'deki tarihi dokuların kentsel entegrasyon seviyeleri açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar sergilediğini ortaya koymaktadır. Şekil 11'de, girişler arası ortalama mesafe (km) metriği kullanılmıştır. Dolayısıyla, grafikteki düşük çubuklar yüksek geçirgenliğe ve bütünleşmeye işaret ederken, yüksek çubuklar düşük geçirgenliği ve izolasyonu temsil etmektedir.

Bölgesel ortalamalar incelendiğinde, Türkiye'deki kentsel sit alanları bütünleşme/izolasyon karakteri bakımından üç ana grupta toplanabilir:

1. **Yüksek Bütünleşme Gösteren Bölgeler:** Ege Bölgesi (ortalama 0,08 km) ve Marmara Bölgesi (ortalama 0,09 km), en düşük izolasyon değerlerine, dolayısıyla en geçirgen sınırlara sahip bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Bu iki bölgedeki KSA'ların neredeyse tamamı, çevre dokuyla

güçlü bir bağ kuran, kolay erişilebilir ve kentsel yaşamın odağında yer alan merkezler olarak karakterize edilebilir. Bu durum, bu bölgelerdeki tarihi merkezlerin, kentin geri kalanından kopuk adacıklar olmak yerine, kentsel dolaşım ağının ayrılmaz birer parçası olduğunu göstermektedir. Onları yakından takip eden İç Anadolu Bölgesi (ortalama 0,10 km) de Odunpazarı (0,06 km) ve Konya (0,08 km) gibi örneklerle yüksek derecede bütünleşmiş, canlı tarihi merkezlere sahip olduğunu göstermektedir.

2. **Karma Karakterli ve Orta Düzeyde Bütünleşen Bölgeler:** Güneydoğu Anadolu Bölgesi (ortalama 0,16 km), kendi içinde belirgin bir zıtlık sergilemektedir. Bir yanda, Gaziantep (0,09 km) gibi ticari hayatın canlılığıyla tamamen geçirgen hale gelmiş merkezler bulunurken, diğer yanda Diyarbakır Sur (0,24 km) gibi tarihi surların belirlediği keskin ve az geçirgen sınırlara sahip anıtsal kale kentleri yer almaktadır. Bu durum, bölge ortalamasının orta seviyede kalmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde Doğu Anadolu Bölgesi (ortalama 0,17 km) de Erzurum (0,10 km) gibi daha entegre merkezlere karşın, Kars (0,28 km) gibi daha tanımlı ve izole sınırlara sahip kentleri barındırarak karma bir yapı sunar.
3. **İzolasyon Düzeyi Yüksek Bölgeler:** Akdeniz Bölgesi (ortalama 0,18 km) ve özellikle Karadeniz Bölgesi (ortalama 0,28 km), en yüksek izolasyon ortalamalarına sahip bölgelerdir. Bu bölgelerdeki yüksek ortalamalar, büyük ölçüde coğrafi ve topoğrafik koşulların şekillendirdiği aykırı

Şekil 11. Coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki kentsel sit alanlarında bütünleşme izolasyon oranı.

örneklerden kaynaklanmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Karacakaya'nın (0,87 km) sahip olduğu oldukça yüksek izolasyon değeri, bu alanın bir kent merkezinden çok, dağlık araziye yayılmış ve erişimi kısıtlı bir kırsal yerleşim karakterinde olduğunu doğrulamaktadır. Benzer şekilde Akdeniz Bölgesi'ndeki Kayaköy'ün (0,40 km) yüksek izolasyon değeri de terk edilmiş ve sarp bir yamaçta konumlanmasının bir sonucudur. Bu iki bölge, bir yanda Tarsus (0,09 km) ve Tokat (0,09 km) gibi tamamen bütünleşmiş ova ve vadi kentlerini barındırırken, diğer yanda topoğrafyanın dayattığı izole yamaç yerleşimlerini de içermesiyle en belirgin morfolojik zıtlıkları sergilemektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, kentsel sit alanlarının bütünleşme seviyesinin coğrafi yapı ve kentin tarihsel rolü ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Ege ve Marmara gibi ticaret ve ulaşım ağlarının yoğun olduğu bölgelerdeki merkezler kentle bütünleşirken; Karadeniz ve Akdeniz gibi dağlık bölgeler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki surlarla çevrili tarihi kentler, daha izole bir karakter gösterme eğilimindedir.

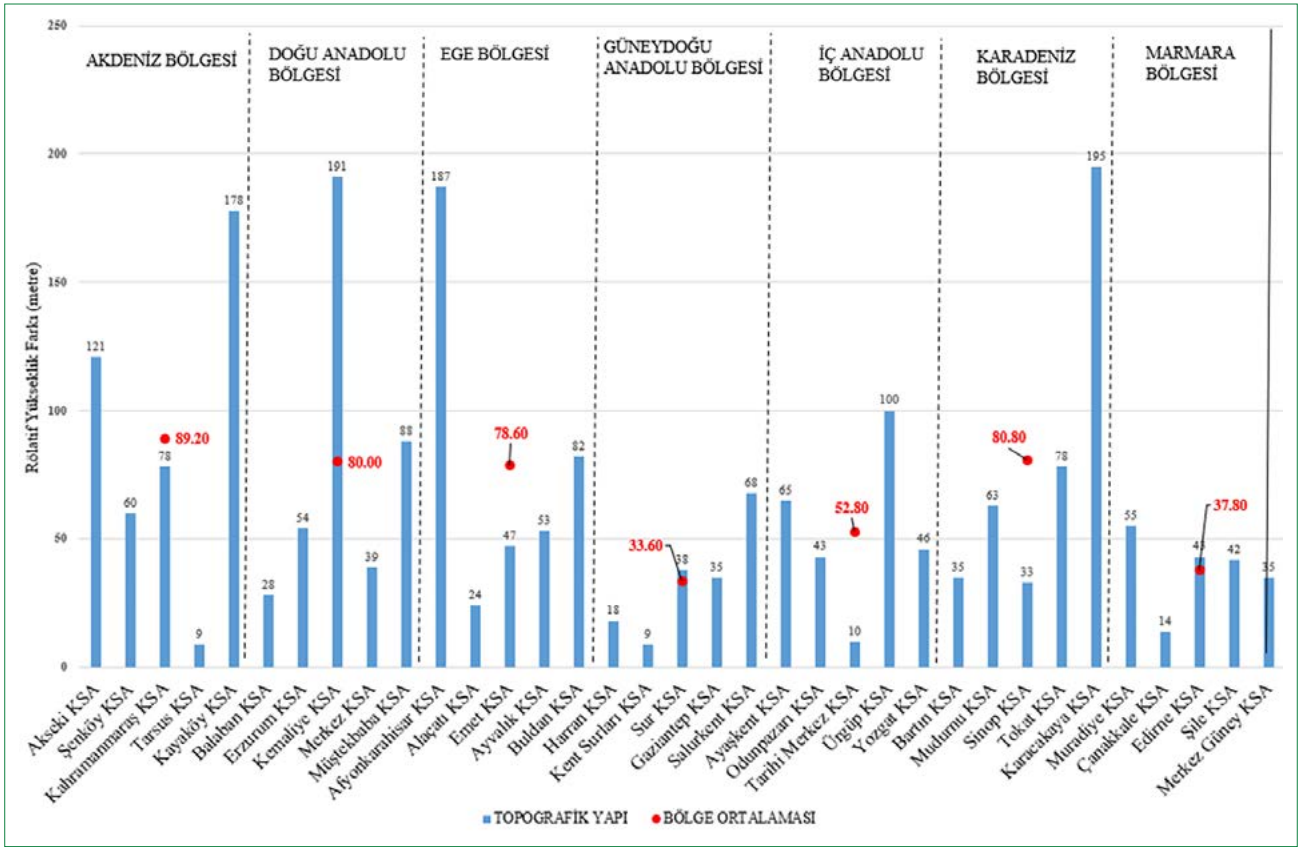
3.2.4. Topoğrafik Yapı (Engebeli/Düz Karakter)

Bir kentsel sit alanının morfolojik yapısını şekillendiren en temel ve kalıcı unsur, yerleşimin kurulduğu arazinin coğrafi yapısıdır. Rölatif yükseklik farkı metriği ile ölçülen topoğrafik

yapı, yerleşimlerin savunma amaçlı yamaçlara mı yoksa tarım ve ticaret odaklı ovalara mı kurulduğunu anlamada kilit bir rol oynar. Şekil 12'deki veriler incelendiğinde, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının topoğrafik karakterinin coğrafi bölgelere göre net bir şekilde kümelenildiği görülmektedir.

Bölgesel ortalamalar, Türkiye'nin topoğrafik yapısını iki ana grupta sınıflandırmamıza olanak tanır:

- Engebeli ve Yüksek Röliefli Bölgeler:** Akdeniz Bölgesi (ortalama 89,20 m), Karadeniz Bölgesi (ortalama 80,80 m) ve Doğu Anadolu Bölgesi (ortalama 80,00 m) en yüksek ortalama rölatif fark değerlerine sahip, dolayısıyla en engebeli coğrafyalara ev sahipliği yapan bölgelerdir. Bu bölgelerin ortak özelliği, Toros Dağları, Karadeniz Dağları ve Doğu Anadolu'nun sarp platoları gibi Türkiye'nin ana sıradağ sistemleri tarafından şekillendirilmiş olmalarıdır. Bu bölgelerdeki yüksek ortalamalar, Karacakaya (195 m), Kemaliye (191 m) ve Kayaköy (178 m) gibi rölatif farkı oldukça yüksek olan yamaç ve vadi yerleşmeleri tarafından yukarı çekilmektedir. Bu durum, söz konusu bölgelerdeki tarihi yerleşimlerin önemli bir kısmının savunma, iklimsel avantajlar ve coğrafi zorunluluklar nedeniyle engebeli arazilere kurulduğunu göstermektedir. Ege Bölgesi (ortalama 78,60 m) de yüksek bir ortalamaya sahip olmakla birlikte, bu değerini Afyonkarahisar'ın (187 m) tekil ve baskın to-

Şekil 12. Coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki kentsel sit alanlarında topoğrafik yapısı.

poğrafik yapısından önemli ölçüde etkilendiği belirtilmelidir. Ege, kendi içinde Afyonkarahisar gibi sarp bir tepe kenti ile Alaçatı (24 m) gibi düz bir kıyı ovası yerleşimini bir arada barındırarak karma bir karakter sunmaktadır.

- Düz ve Düşük Rolyefli Bölgeler:** Güneydoğu Anadolu Bölgesi (ortalama 33,60 m) ve Marmara Bölgesi (ortalama 37,80 m), en düşük rölatif fark ortalamalarıyla en düz topoğrafik karaktere sahip bölgelerdir. Güneydoğu Anadolu'daki Harran (18 m) ve Kent Surları (9 m) gibi yerleşimler, Mezopotamya'nın geniş ve verimli ovalarında kurulan karakteristik "ova kentleri"dir. Benzer şekilde, Marmara Bölgesi'ndeki Çanakkale (14 m) ve Edirne (43 m) gibi tarihi merkezler de Trakya'nın düz ve alçak platoları üzerine konumlanmıştır. İç Anadolu Bölgesi (ortalama 52,80 m) de genel olarak düz bir karakter sergilemektedir; Konya'nın (10 m) neredeyse tamamen düz bir ovada yer alması bu durumu örneklendirir. Ancak Ürgüp'ün (100 m) kendine özgü volkanik topoğrafyası, bölge ortalamasını bir miktar yükselterek İç Anadolu'nun yerel ölçekte önemli topoğrafik çeşitlilikler barındırabildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, topoğrafik yapı analizi, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının morfolojik farklılaşmasının temelinde coğrafyanın yattığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri engebeli "dağ ve vadi" yerleşimi

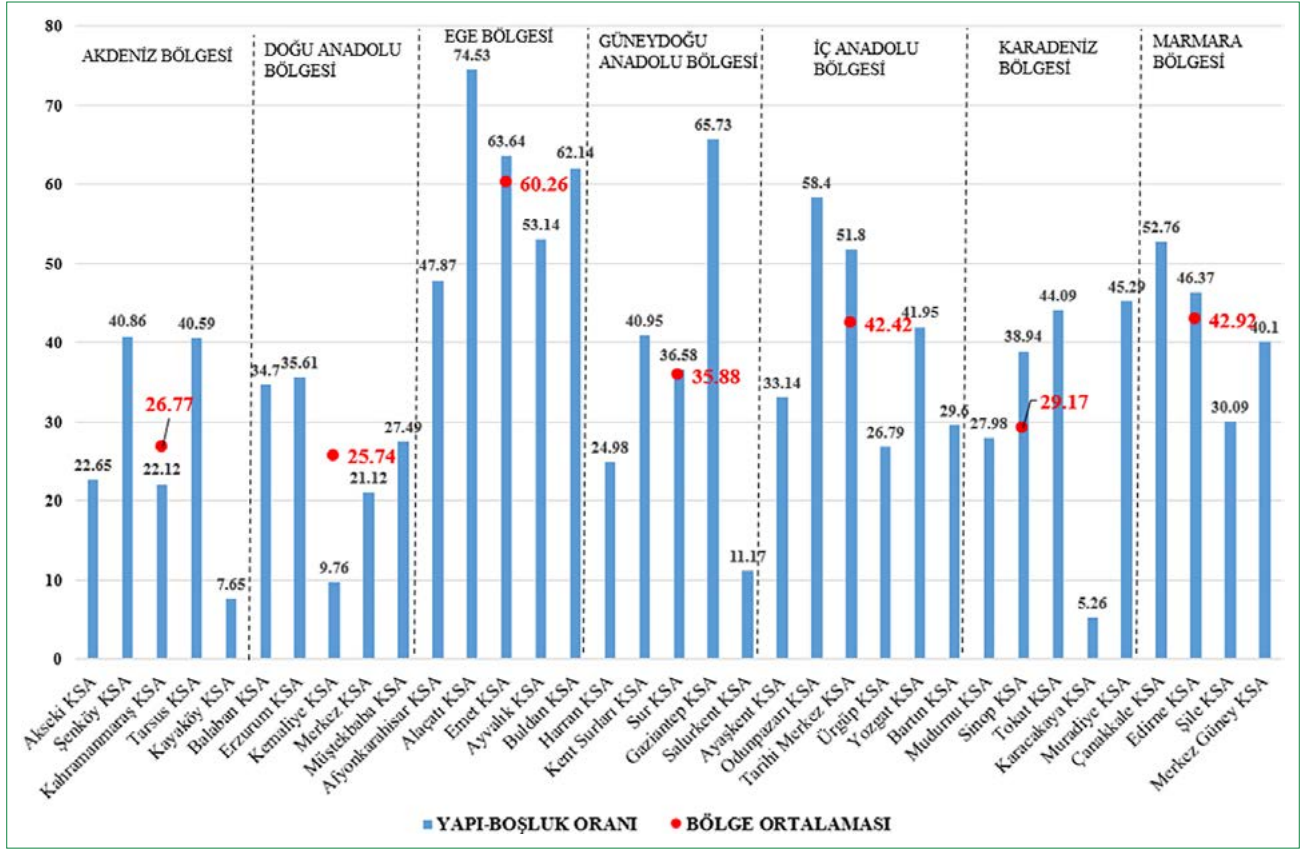
mi karakterini yansıtırken; Güneydoğu Anadolu, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri ise daha çok düz "ova ve plato" yerleşimi kimliğini taşımaktadır. Bu temel ayırım, yol ağı morfolojisinden sınır geçirgenliğine kadar diğer tüm morfolojik metrikleri doğrudan etkileyen ana belirleyici faktördür.

3.2.5. Yapı-Boşluk Oranı (Yapı-Baskın/Boşluk-Baskın Karakter)

Bir dokunun niceliksel yoğunluğunun ötesinde, mekânsal karakterini ve yaşanabilirliğini belirleyen temel unsur, yapı- alanlar (figür) ile açık alanlar (zemin) arasındaki dengedir. Yapı-boşluk oranı metriği, bu dengeyi analiz ederek bir dokunun "yapı-baskın" mı yoksa "boşluk-baskın" mı olduğunu ortaya koyar. Şekil 13'te sunulan veriler, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının bu niteliksel karakter açısından bölgeler arasında önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bölgesel ortalamalar ve bölge içi dağılımlar incelendiğinde, KSA'lar yapı-boşluk karakteri bakımından üç ana grupta toplanmaktadır:

- Yapı-Baskın Karakterli Bölgeler:** Ege Bölgesi (ortalama %60,26), incelenen tüm bölgeler arasında en yüksek yapı-boşluk oranına sahip olarak, en yapı-baskın karakteri sergilemektedir. Özellikle Alaçatı (%74,53) ve Emet (%63,64) gibi örnekler, yapıların neredeyse hiç boşluk bi-

Şekil 13. Coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki kentsel sit alanlarında yapı-boşluk oranı.

rakmadan bir araya geldiği, son derece sıkışık ve bütüncül dokuların varlığını göstermektedir. Bu durum, Ege'nin geleneksel sahil ve ticaret kasabalarının morfolojik kimliğini yansıtır. Benzer şekilde yüksek ortalamalara sahip olan Marmara Bölgesi (ortalama %42,92) ve İç Anadolu Bölgesi (ortalama %42,42) de bu grupta yer alır. Marmara'da Çanakkale (%52,76), İç Anadolu'da ise Odunpazarı (%58,4) gibi KSA'lar, yapıların kamusal boşlukları çevreleyerek tanımladığı, geleneksel kent merkezlerinin tipik örnekleridir. Bu üç bölge, Türkiye'deki "yapı-baskın" tarihi dokuların en yoğun bulunduğu coğrafyalar olarak tanımlanabilir.

- Boşluk-Baskın Karakterli Bölgeler:** Doğu Anadolu Bölgesi (ortalama %25,74) ve Akdeniz Bölgesi (ortalama %26,77), en düşük yapı-boşluk ortalamalarına sahip bölgelerdir. Bu bölgelerdeki düşük oranlar, dokuların genel olarak seyrek olduğunu ve yapılaşmamış alanların baskın karakterde olduğunu göstermektedir. Bu durumun en uç örnekleri, Doğu Anadolu'daki Kemaliye (%9,76) ve Akdeniz'deki Kayaköy'dür (%7,65). Bu iki yerleşim, yapıların geniş doğal peyzaj veya tarımsal alanlar içinde dağıldığı, "boşluk-baskın" karakterin en net görüldüğü örneklerdir. Bu durum, bu bölgelerin engebeli topoğrafyasıyla doğrudan ilişkilidir.
- Karma Karakterli ve Yüksek Varyasyonlu Bölgeler:** Güneydoğu Anadolu Bölgesi (ortalama %35,88) ve

Karadeniz Bölgesi (ortalama %29,17), kendi içlerinde en keskin zıtlıkları barındıran bölgelerdir. Güneydoğu Anadolu'da, Gaziantep (%65,73) gibi Türkiye'nin en yapı-baskın dokularından biri ile Salurkent (Mardin) (%11,17) gibi en boşluk-baskın dokularından biri aynı bölgede yer almaktadır. Bu durum, bölgenin bir yanda hiper-yoğun ticaret merkezlerine, diğer yanda ise peyzajla bütünleşmiş seyrek yamaç yerleşimlerine ev sahipliği yaptığını gösterir. Benzer bir zıtlık Karadeniz Bölgesi'nde de gözlemlenmektedir. Tokat (%44,09) gibi yoğun bir vadi kenti ile Karacakaya (%5,26) gibi neredeyse tamamen boşluktan oluşan kırsal bir yamaç yerleşimi arasındaki fark, bölgenin topoğrafyaya bağlı morfolojik çeşitliliğini yapı-boşluk oranı üzerinden de teyit etmektedir.

Sonuç olarak yapı-boşluk oranı, kentsel yoğunluk analizini niteliksel olarak tamamlamaktadır. Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri, yapıların birbirine eklenerek kamusal mekânı şekillendirdiği "yapı-baskın" bir morfolojik kimliğe sahipken; topoğrafyanın belirleyici olduğu Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri, yapıların doğal peyzaj içinde dağıldığı "boşluk-baskın" yerleşimlere daha sık ev sahipliği yapmaktadır. Bu metrik, dokuların sadece ne kadar yoğun olduğunu değil, bu yoğunluğu nasıl bir mekânsal düzen içinde sunduklarını da ortaya koyması açısından önemlidir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesindeki kentsel sit alanlarının homojen bir koruma statüsü altında ele alınmasının yarattığı kimlik kaybına karşı, bu alanların özgün morfolojik yapılarını sayısal metriklerle tanımlamayı hedeflemiştir. 35 KSA üzerinden yürütülen analizler, tarihi dokuların "fiziksel DNA"sının sadece mimari üsluptan ibaret olmadığını; topoğrafya, yol iskeleti ve doluluk-boşluk dengesinin iç içe geçtiği sistematik bir örüntü olduğunu kanıtlamıştır.

4.1. Sentez: Morfolojik Karakterleri Şekillendiren Diyalektik İlişki

Elde edilen tüm metrikler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'deki KSA'ların rastlantısal değil, coğrafi ve fonksiyonel bir mantık çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Analizler sonucunda ortaya çıkan en kritik sentez; topoğrafyanın yol iskeletini, yol iskeletinin ise mülkiyet desenini ve yapı yoğunluğunu (tane yapısını) doğrudan şekillendirdiğidir.

Bu diyalektik süreçte, topoğrafik eşiklerin düşük olduğu Marmara, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu ovalarında rasyonel/geometrik kurgular (Tip 1) baskınken; Karadeniz ve Akdeniz gibi yüksek rölyefli bölgelerde topoğrafyaya adaptasyonun ürünü olan içkin bir düzen (Tip 2 ve 3) gözlemlenmiştir. Organik dokuların düzensiz olduğu yönündeki yaygın kanının aksine, bu dokuların coğrafi kısıtlar ve sosyal ihtiyaçlarla optimize edilmiş, matematiksel olarak tanımlanabilen (düşük kavşak indeksi, yüksek doluluk) birer "adaptif sistem" olduğu saptanmıştır.

4.2. Türkiye Kentsel Sit Alanları İçin Morfolojik Tipoloji Önerisi

Çalışma, Türkiye'deki tarihi dokuları gelişimsel kodlarına göre dört ana morfolojik modele ayırmaktadır. Bu modeller, sadece akademik bir sınıflandırma değil, aynı zamanda Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) için bir altlık niteliğindedir:

- **Tip 1 (Geometrik/Izgara Dokulu Ova Kentleri):** Düşük topoğrafik eşikte, merkezi bir planlama iradesinin veya rasyonel arazi kullanımının etkisiyle şekillenmiş, yüksek entegrasyona sahip düzenli merkezlerdir (örneğin Edirne, Kars, Konya).
- **Tip 2 (Organik ve Yoğun Geleneksel Merkezler):** Ticari ve sosyal etkileşimin maksimize edildiği, yapıların birbirine eklenerek dar sokakları tanımladığı, mahremiyet odaklı ve kompakt dokulardır (örneğin Gaziantep, Odunpazarı, Alaçatı).
- **Tip 3 (Organik ve Seyrek Yamaç/Vadi Yerleşimleri):** Yapılı çevrenin doğal peyzaj içinde dağıldığı, boşluk-baskın, genellikle savunma veya izolasyon amacıyla sarp arazilerde şekillenmiş yerleşimlerdir (örneğin Kemaliye, Karacakaya, Kayaköy).
- **Tip 4 (Karma/Hibrit Morfolojiler):** Farklı tarihsel katmanları ve sur gibi baskın fiziksel eşikleri bünyesinde ba-

rındıran, basit bir tiplere sığmayan kompleks yapılarıdır (örneğin Diyarbakır Suriçi, Afyonkarahisar).

4.3. Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) İçin Paradigma Değişimi

Kentsel sit alanlarının korunmasına yönelik yasal çerçeve incelendiğinde; morfolojik analizlerin öneminin gerek Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Yapımı ile Gösterimine Dair Yönetmelikte gerekse Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun ilke kararlarında vurgulanmaması, bu verilerin planlama sürecinde göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Oysa bu çalışma göstermiştir ki; Türkiye genelindeki kentsel sitler için uygulanan genel kısıtlamaların ötesinde; morfolojik analizlerin bir zorunluluk haline getirilerek koruma amaçlı imar planlarının her yerleşimin özgün morfolojik tipine (Tip 1-4) göre özelleşmiş alt bölge kurulu kararları üretmesi gerekmektedir.

Tipolojiden bağımsız yürütülen süreçler, yerleşimin fiziksel karakterini standartlaştırma riski taşımaktadır. Örneğin, Tip 2 (Organik ve Yoğun Geleneksel Merkezler) olarak sınıflandırılan dokularda, yönetmeliklerdeki genel geçer tanımlar üzerinden yapılan 'yol genişletme' veya 'imar adası oluşturma' gibi geometrik düzeltme çabaları, dokunun DNA'sı olan mahremiyet kurgusunu ve mikro-iklimsel dengeleri tahrip etmektedir. Bu bağlamda önerilen stratejiler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- **Bağlama Duyarlı Koruma Stratejileri:** Her morfolojik tip, kendine özgü bir yapısal mantığa sahiptir. Dolayısıyla, koruma yaklaşımları bu mantığa duyarlı olmalıdır. Tip 1'de izgara yapının geometrik sürekliliği korunması gereken ana unsur iken; Tip 2'de yaya ölçeği, çıkmaz sokakların mahremiyet kurgusu ve yapı-sokak ilişkisi öncelikli olmalıdır.
- **Morfolojik Veriye Dayalı Esnek Plan Notları:** KAİP analiz aşamasında dokunun "tane yapısı", "yol ağı karakteri" ve "boşluk nizamı" gibi ölçülebilir veriler zorunlu bir girdi olarak kabul edilmelidir. Standart gabari veya parsel düzeni yerine, her sit alanının saptanan genetik kodlarına duyarlı, tipoloji odaklı ve esnek plan notları geliştirilmelidir.
- **Morfolojinin Bir Planlama Aracı Olarak Kullanımı:** Morfolojik analiz, sadece mevcut durumu tespit etmekle kalmamalı, yeni eklenecek yapıların mevcut tipoloji ile uyumunu denetleyen bir tasarım kontrol aracı olarak da kullanılmalıdır.

4.4. Çalışmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar

Bu çalışma, 35 KSA'lık bir örneklem üzerinden Türkiye geneli için bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın temel sınırlılıklarından biri, veri setinin 35 farklı alanı kapsaması nedeniyle analizlerin iki boyutlu düzlemde (plan düzlemi) tutulmuş olmasıdır. Yapı yoğunluğu analizleri "tane yapısını" ve "yatay sıkışıklığı" başarıyla ortaya koysa da; kat yüksekliklerini içeren hacimsel yoğunluk (KAKS/Emsal) ve nüfus verileri çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

- Gelecekteki araştırmalar, bu nicel tipolojiyi daha da derinleştirebilir:
- Gelecekteki araştırmalarda, bu nicel tipolojinin üzerine üçüncü boyut (yükseklik/hacim) ve altyapı yükü analizlerinin eklenmesi, kentsel koruma stratejilerinin daha detaylı simülasyonlarına olanak tanıyacaktır.
- Örneklem sayısı artırılarak geliştirilen tipolojinin ulusal ölçekteki geçerliliği daha geniş bir veri setiyle test edilebilir.
- Mimari üslup, yapım malzemesi ve sosyo-kültürel yapı gibi nitel veriler analizlere dahil edilerek daha katmanlı ve bağlama duyarlı alt tipler oluşturulabilir.
- Her bir tip için tarihsel gelişim süreçleri incelenerek, dokuların zaman içinde hangi kırılma noktalarıyla nasıl evrildiği boylamsal araştırmalarla incelenebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin zengin kentsel mirasının korunmasında morfolojik analizin ve tipolojik sınıflandırmanın güçlü bir araç olduğunu göstermiştir. Tarihi kentlerin fiziksel DNA'sını anlamak, onlara saygı duyan ve özgün kimliklerini geleceğe taşıyan daha bilinçli ve etkili koruma politikaları üretmenin temel şartıdır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Bu çalışma insan katılımı içermediğinden bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek duyulmamıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrudan gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Aymonino, C. (1970). *La città di Padova: Saggio di analisi urbana*. Officina.
- Clifton, K., Ewing, R., Knaap, G., & Song, Y. (2008). Quantitative analysis of urban form: A multidisciplinary review. *Journal of Urbanism*, 1(1), 17-45.
- Conzen, M. R. G. (1960). *Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis*. Institute of British Geographers Publication 27. George Philip, London, UK.
- Gil, J., Pinho, P., Oliveira, V., & Beirão, J. N. (2012). On the discovery of urban typologies: Data mining the multi-dimensional character of neighbourhoods. *Urban Morphology*, 16(1), 27-40.
- Hillier, B. ve Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge University Press.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Kostof, S. (1991). *The city shaped: Urban patterns and meanings through history*. Thames & Hudson.
- Kropf, K. (2017). *The handbook of urban morphology*. Wiley.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (23 Temmuz 1983). Kanun No: 2863. *T.C. Resmî Gazete*. Sayı: 18113.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Marshall, S. (2005). *Streets and patterns*. Spon Press.
- McHarg, I. L. (1969). *Design with nature*. Natural History Press.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1, 3-10.
- Muratori, S. (1959). *Studi per una operante storia urbana di Venezia*. Istituto Poligrafico dello Stato.
- Oliveira, V. (2016). *Urban morphology: An introduction to the study of the physical form of cities*. Springer.
- Rowe, C., & Koetter, F. (1978). *Collage city*. MIT Press.
- Trancik, R. (1986). *Finding lost space: Theories of urban design*. Van Nostrand Reinhold.

EXTENDED ABSTRACT

A Texture and Morphology-Based Typology Study for Urban Conservation Areas in Türkiye

 Murat Kitir

Konya Cultural Heritage Conservation Board Directorate, Konya, Türkiye

Anatolia hosts numerous urban heritage sites, each shaped by diverse cultural layers and geographical thresholds throughout history, possessing its own unique "genetic code". However, Conservation-Aimed Development Plans (CADP) prepared today for the preservation of these areas generally focus on traditional and limited construction parameters—such as building height limits, facade proportions, or parcel layouts—rather than utilizing the original morphological character of the settlement as a data-driven input. This leads to the disregard of the morphological identity, which can be defined as the "physical DNA" of the fabric, during planning processes, ultimately causing heritage sites to become depersonalized within standardized preservation patterns.

The primary objective of this study is to analyze the physical fabric of urban conservation areas (UCA) across the seven geographical regions of Türkiye through quantitative and objective metrics, thereby developing a morphological typology model to serve as a baseline for conservation strategies. Within the scope of the research, 35 different UCAs reflecting Türkiye's morphological diversity were selected and analyzed using the "Systematic Spatial Sampling" method. The methodological framework was constructed over three complementary layers aimed at understanding morphological integrity: ground relationship (topography), connectivity network (road geometry and boundary permeability), and settlement pattern (grain structure and solid-void ratio). During the analyses, data such as relative relief, four-way intersection ratios, number of buildings per hectare, and figure-ground relationships were obtained using standard mapping and imaging software, including Netcad and Google Earth Pro.

The results indicate that Türkiye's historical fabrics are shaped not randomly, but within a geographical and functional logic. It was observed that rational and grid plan schemes (Type 1) predominate in the plain settlements of the Aegean, Marmara, and Central Anatolia regions, while organic and sparse fabrics (Type 3)—products of topographic adaptation—developed in high-relief regions such as the Black Sea, Mediterranean, and Eastern Anatolia. Examples like Gaziantep and Odunpazarı clearly reflect the privacy-oriented, dense, and compact traditional center character defined as "Type 2". Conversely, examples like Karacakaya in the Black Sea region reveal an "isolated slope settlement" character, completely integrated with nature, featuring a 0% intersection ratio and low density.

In the evaluation section of the study, four main morphological models (Geometric Plain Cities, Dense Traditional Centers, Sparse Slope/Valley Settlements, and Hybrid Morphologies) are proposed for Türkiye's conservation areas in light of the numerical data obtained. Consequently, it is argued that a paradigm shift is necessary in CADP processes. Making morphological analyses a legal requirement and developing flexible, typology-oriented conservation strategies sensitive to the genetic codes (grain structure, road skeleton, void order) of each settlement—rather than utilizing standard planning notes—is vital for the sustainability of urban heritage. This study provides a scientific roadmap to preserve the urban DNA of Anatolia.

Keywords: Urban morphology; urban conservation area; conservation planning; typology.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Konut Cephelerinde Çıkmanın/Balkonun İmara Bağlı Değişimi: Konya Örneği

The Change of Cantilever/Balcony in House Facade Based on Zoning: Konya Sample

 Gevher Sayar, **Dicle Aydın**

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya

ÖZ

Geleneksel mimaride yapı karakteri yerel unsurlar ve yapı kültürüyle şekillenirken, günümüzde bu rolü yapı malzemeleri, işlevsel gereksinimler, çağdaş tasarım anlayışı ve imar yönetmelikleri üstlenmiştir. Özellikle cephe düzeni ve mimari kimlik, inşa ve imar kurallarının etkisiyle biçimlenmektedir. Geleneksel yapılarda çıkma, cumba, şahniş ve cihannüma gibi elemanlar, buldukları çevrenin kültürel ve coğrafi özelliklerine göre farklılaşmıştır. Günümüz apartmanlarında ise cephe karakteri; çıkma, balkon, konsol ve teras gibi doluluk-boşluk ilişkisine dayalı mekânsal öğelerle oluşmaktadır. Ancak bu öğelerin kullanımı büyük ölçüde imar mevzuatıyla sınırlandırılmaktadır. Bu çalışma, konut cephelerinde sokağa açılan elemanların gelenekselden günümüze geçirdiği dönüşümü, Konya örneği üzerinden incelemektedir. 1933 öncesinden günümüze kadar çıkma ve balkonlara ilişkin düzenlemeler analiz edilmiştir. Geleneksel Konya evlerinde çıkma ve balkonların sokağa taşan elemanlar olduğu, apartmanlaşma süreciyle birlikte bu durumun kısıtlandığı görülmektedir. 1933 sonrası getirilen kurullarla çıkma ve balkonların ölçüleri, yönleri ve parsel ilişkileri tanımlanmış; balkonlar zamanla inşaat alanı dışında kalan, kullanımı artan mekânlara dönüşmüştür. Günümüzde ise özellikle site düzenlemeleriyle balkonlar, konutun dışı açılan çok işlevli önemli mekânları hâline gelmiştir.

Anahtar sözcükler: Balkon; cephe; imar-inşa kuralları; konut.

ABSTRACT

In traditional architecture, the character of a building was shaped by local elements and building culture, whereas today this role is assumed by building materials, functional requirements, contemporary design concepts, and zoning regulations. In particular, the facade layout and architectural identity are shaped by construction and zoning rules. In traditional buildings, elements such as projections, bay windows, alcoves, and turrets varied according to the cultural and geographical characteristics of their surroundings. In today's apartment buildings, the facade character is formed by spatial elements based on the relationship between solidity and emptiness, such as projections, balconies, consoles, and terraces. However, the use of these elements is largely restricted by zoning regulations. This study examines the transformation of elements opening onto the street in residential facades from traditional to contemporary times, using the example of Konya. Regulations concerning projections and balconies from before 1933 to the present day have been analyzed. It is observed that projections and balconies in traditional Konya houses were elements that extended onto the street, but this situation became restricted with the process of apartment building. With the rules introduced after 1933, the dimensions, directions, and parcel relationships of projections and balconies were defined; over time, balconies became spaces outside the construction area with increased usage. Today, especially with site regulations, balconies have become important, multifunctional spaces opening the residence to the outside.

Keywords: Balcony; facade; zoning-build rules; house.

Geliş tarihi: 02.01.2026 Revizyon tarihi: 28.03.2026
Kabul tarihi: 31.03.2026 Online yayımlanma tarihi: 26.06.2026
İletişim: Gevher Sayar
e-posta: gevhersayar@gmail.com

göre tasnif olmadığından cumba ve şahnişinin birbirinin yerine kullanıldığını belirtmiş ve çıkma için “çıkıntı” tanımı dıştan bir tarifi önemli kılarken; şahnişin teriminin mekânın içten algılanmasına yarayan bir tarifi ortaya çıkardığını, “şahların oturmalarına layık yer” ya da “taht” anlamı ile kullanımının özel olduğu açıklamasını getirmiştir (Şenyurt, 2016). Cumbanın sofanın ya da odanın uzantısı olmasına göre “cumbalı oda” tanımı mekânı nitelendirmede kullanılmıştır (Arseven, 1950). Odanın cumbalı olmasına ek olarak evin köşede yer alan odalarının zemin katlara göre dışa taşarak her iki yönde yer alan sokağa uzandığı örnekler de bulunmaktadır. Küçükerman ve Güner (1995) gelenekseldeki bu düzenlemeleri, odanın/yapının güçlü bir şekilde çevreye yönelme amacından olduğunu belirtmiştir.

Bunlara ek olarak genel anlamda çatı katlarında, mekân elde etme amaçlı, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre yapılan cihannümler ana giriş ve sokak cephesine yönelerek seyir imkânı sağlamak amacıyla yapılmıştır. “Cihannüma”, “evlerin üstünde etrafa nezareti olan odaya verilen ad, Farsça “alemi gösteren” olarak tanımlanmaktadır (Pakalın, 1971b). Hasol (1998a) cihannümayı etrafı seyretmek için evin çatısının üzerine yapılan oda veya teras, Sözen ve Tanyeli (1996a) çatının tepe noktasında yer alan dört yönden görünüme açık oda olarak tanımlamıştır. Aygör (2015), geleneksel konutların karakteristik mimari uygulamaları olarak cihannümlerin, oda pencere, çıkmalı, balkonlu tipleriyle karşımıza çıktığını belirtmiştir. Şenyurt (2016) şahnişin veya cumbanın günümüz sözlüklerinde ve belediye nizamnamelerinde “cephede çıkıntısı” olarak genelleştirildiğini; biçimi, malzemesi, bulunduğu konum ve işlevinin belirgin olmadığını ve pek çok nesneye dönüşebilir olduğunun vurgusunu yapmıştır.

“Geleneksel evde görülen dış sofa ve bahçe kullanımı, modern evin balkonunda görülmektedir, ancak farklı olarak gelenekselde dış sofa iç bahçeye açılırken apartmanda balkon sokaktan, dış mekândan görülen ve ev halkını dışa açan bir unsur olmaktadır” (Pulat Gökmen, 2011).

Dış sofanın odalara erişmek için kullanılan bir dolaşım alanı olma durumu ise balkonlar için söz konusu değildir.

Farklı biçim, boyut ve kapalılık–açıklık derecelerine sahip mekânsal düzenlemeler, özellikle kafesle sınırlandırılmış yarı kapalı kurgularla birlikte, dışa uzanan nitelikleri sayesinde hem görüş alanını genişletmeyi hem de çevreyle görsel ve fiziksel ilişki kurmayı amaçlamıştır. Bu düzenlemeler, hava ve doğal ışıktan daha etkin biçimde yararlanmayı mümkün kılmıştır. Söz konusu mekânsal arayışlar, dönemin mevcut yapı tekniklerinin sınırlarını zorlayarak geliştirilmiş ve zamanla yaygınlık kazanmıştır. Cephede hareket, doluluk/boşluk oluşturan; evin iç mekânı ile doğrudan (cumba, şahnişin, çıkma) ya da balkon niteliği ile (cihannüma) aracı yüzey ve mekân ile bütünlüşen; sokağa uzanan; kamusal alanda üstte sınır oluşturan; dış

mekânda olup biteni anlamamızı, haberdar olmamızı sağlayan; dinlendiren, düşündürülen mekân/arayüz niteliğindeki çözümler geçmişten günümüze farklılıklarla uygulanmıştır. Gelenekselden farklı olarak modern mimari tarzın getirdiği, mekânı dışa daha çok açan çağdaş anlayış, neredeyse tüm evlerde balkon ve teras kullanımını cephe oluşumunda öne çıkaran unsurdur (Pulat Gökmen, 2011). Evin sokağa/dışa açılan yüzeyindeki, cepheye hareket katan elemanlarının gelenekselden günümüze inşa/imar kuralları kapsamında ele alınması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Her ne kadar balkon ya da çıkma büyüklükleri ve biçimlerinin belirlenmesinde imar kısıtlarının dışında sosyal, ekonomik, tüketim önceliklerine yönelik tercihler ile tasarım öncelikleri de belirleyici unsur olsa da çalışma kapsamında bu biçimlenişin imara göre değişimine odaklanılmıştır. Çalışma kapsamında diğer değişikliklerin imar kurallarını dolaylı veya direkt olarak etkilediği kabul edilerek bir altlık oluşturulmuştur. Bu konu çerçevesinde çıkma ve balkon olarak adlandırılan günümüz düzenlemelerinin temelini oluşturan imar kararları, dönemsel olarak verilmiş ve Konya kenti konutunda, gelenekselden günümüze çıkma¹ ve balkon uygulamaları yönünden nasıl farklılaştığı analiz edilmiştir. Çalışmada değerlendirmeler; çıkma ve balkonlar için getirilen kurallar temel alınarak yapılmış, dönemi yansıttığı düşünülen örnekler, değişimin aktarılmasında ana materyal olarak belirlenmiştir. Evin sokağa uzanan çıkma, cumba, şahnişin, cihannüma ve balkon mekânları kronolojik aktarımda, inşa kuralları doğrultusunda gelenekselden günümüze incelenmiştir.

2. Bir Sınır Mekân Olarak Balkon

Viollet-le-Duc’ün “*Fransız Mimarisini Sözlüğü (1854–1868)*” adlı eserine göre balkonun tarihçesi 11. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Viollet-le-Duc kentleri çevreleyen surlara dayanmış ahşap iskeleleri, ilk balkonlar olarak tanımlamıştır. Diğer görüş, geleneksel Türk evindeki cumbaya benzeyen tarihi 7. yüzyıla kadar uzanan ve geleneksel Arap kültürünün bir yapı ögesi olan mashrabiyalaların balkonun başlangıcı olduğu şeklindedir (Moon, 2018).

Balkon, genellikle bir kapı veya zemine kadar inen pencereden erişilebilen, korkuluk/parapet ile çevrili yarı açık mekân olarak tanımlanabilir. Balkonun açıklık ve kapalılığı, onu çevreleyen dikey ve yatay düzlemlerin niteliğine göre değişmektedir; balkon kimi zaman iç mekâna daha yakın bir pozisyon alırken kimi zaman dış mekânla daha yoğun ilişkili bir eşik konumuna geçmektedir. Hasol (1998b) balkonun “bir binada dışarıya doğru, önü ve yanları korkuluklarla çevrili alan” olduğunu belirtirken, Cowan (2011) balkonun ne tamamen evin ne de sokağın parçası olan; iç mekânın sunduğu korumayı sağlarken, aynı zamanda bireylerin dış dünya ile temasını sürdürmesine olanak tanıyan eşik mekân niteliğine vurgu yapar (Mahmood ve Ayşe, 2025). Benzer biçimde Çetin ve Cimcöz (2003), balkonun hem yapının içinde hem dışında

¹ Osmanlı’dan günümüze tüm yönetmeliklerde kullanılan çıkma, çıkıntı terimleri örneklerle kıyaslamalı bir şekilde incelendiğinde balkon tasarımlarını doğrudan etkilediği tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışma kapsamında imar ile ilgili yönetmelikler taranırken hem balkon hem de çıkma/çıkıntılarının değişimine odaklanılmıştır.

yer alan, kullanıcıya hem mahremiyet hem de dış dünya ile görsel temas sağlayan bir ara mekân olduğunu; konutun “nefes alan akciğerleri” olarak tanımlanabileceğini ifade eder. Kıyıcı (2016) ise sınır kavramından hareketle balkonun konut ile sokak arasında pasif bir etkileşim kurduğunu belirtirken, Şenyurt (2016) tarihsel olarak çıkma, cumba ve şahnişin gibi elemanların yangın ve deprem güvenliği gerekçeleriyle düzenlemelere konu edildiğini ortaya koyar. Bu bağlamda balkon hem estetik hem çevresel hem de sosyal işlevleri ile konut cephesinin belirleyici bir bileşenidir. Kullanımını belirleyen büyüklük, yön, sınırlılık ve ilişkili mekânlar gibi faktörler, balkonun gündelik yaşamdaki rolünü şekillendirir (Mostafa Mohammed ve Elhefnawy, 2025). Bu temel mekânsal ve tanımsal çerçeve, balkonların işlevsel rollerini inceleyen güncel literatürün sunduğu çevresel, sosyal ve teknik değerlendirmelerle tamamlanmaktadır. Konutun yarı açık mekânı olarak balkon, farklı biçimsel ve performatif özelliklere bağlı olarak hem iç mekânın hem de dış çevrenin niteliğini etkileyen çok katmanlı bir elemandır. Balkon alanı ile daire büyüklüğü arasında doğal bir korelasyon bulunmaktadır. Balkon boyutu, mekânın oranlarını belirlediği gibi, gerçekleştirilebilecek sosyal ve işlevsel aktiviteleri de doğrudan etkiler. Balkonun yönelimi ise doğal aydınlatma ve havalandırma gibi çevresel etmenlerle olan etkileşimini belirleyerek mekân kalitesine doğrudan katkıda bulunur (Sin vd., 2023; Zheng vd., 2020). Konumu itibarıyla baktığı sokak veya peyzaj, mahremiyet, gürültü ve kirlilik gibi unsurlar üzerinden balkonun sosyal ve işlevsel rollerini şekillendirir. Korkuluk tasarımı balkonun hem dış çevre ile kurduğu görsel ilişkiyi hem kullanıcı mahremiyetini hem de cephe estetiğini belirlerken, gölgeleme elemanları özellikle sıcak iklimlerde termal konforun iyileşmesinde etkili rol oynar. Balkon mobilyaları da mekânın sosyal kullanım potansiyelini destekleyen önemli unsurlardandır. Tüm bu biçimsel ve teknik özellikler, balkonun mimari tasarımının bir parçası olarak binanın genel cephe düzeni, açıklık kurgusu ve estetik kararlarla uyum içinde ele alınmalıdır (Mostafa Mohammed ve Elhefnawy, 2025). Balkonun sosyal ve kişisel faaliyetlere olanak sağlayan niteliği de literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (Aydın ve Sayar, 2021; Smektala ve Baborska Narozny, 2022). Mahremiyet seviyesi bölmeler, panjurlar, perdeler ve yarı şeffaf yüzeylerle artırılabilir. Balkonlar ayrıca dış dünya ile bağlantı kuran, aidiyet hissini güçlendiren ve manzara algısına imkân tanıyan önemli bir görsel temastır (Shamseldin, 2023). Termal konfor açısından ise balkonlar, yönlenme, derinlik, gölgeleme elemanları, cam yüzeyler ve bitkilendirme gibi unsurlarla pasif iklimlendirme sağlama potansiyeline sahiptir. Sıcak iklimlerde güneş yüklerini azaltabilirken, soğuk iklimlerde belirli tasarım koşulları altında güneş kazancı sağlayarak bitişik mekânların ısı performansını artırabilir (Mostafa Mohammed ve Elhefnawy, 2025; Shamseldin, 2023). Akustik açıdan ise balkonların yarattığı tampon bölge, dış gürültünün iç mekâna ulaşmasını azaltmaktadır (Shamseldin, 2023).

3. Yöntem

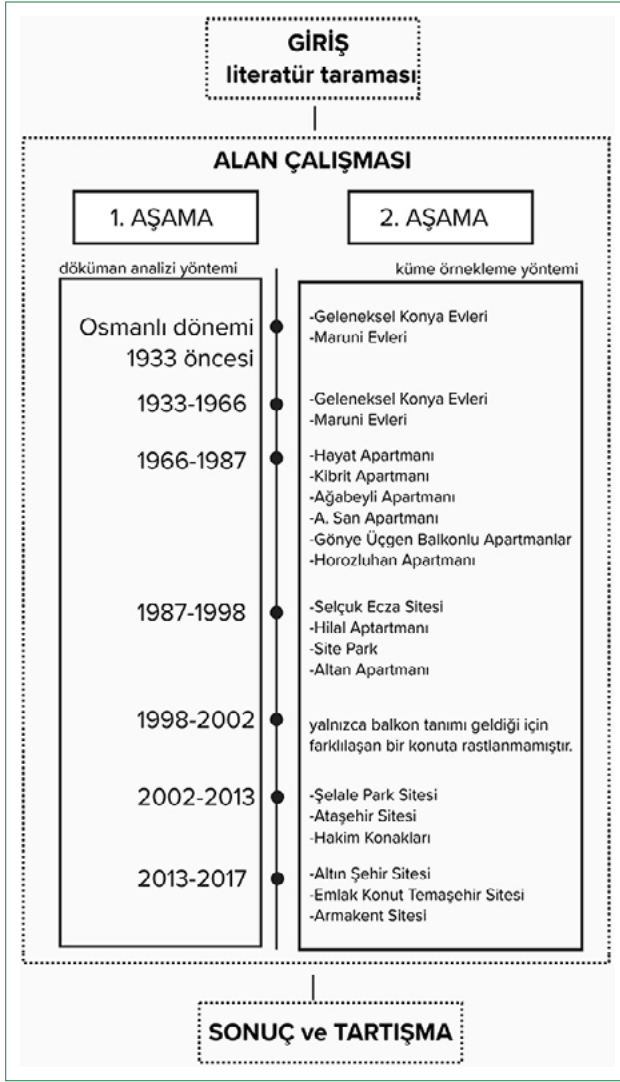
Makale geleneksel dokudaki çıkma, cumba, şahnişin gibi tanımlar ve balkon tanımlarının anlatıldığı bir literatür taramasından sonra alan çalışmasına geçmektedir. Alan çalışması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, konutun cephesinde dışa uzanan “çıkma/cumba/shahnişin” sürecinin ele alındığı ve geleneksel konut mimarimizin kimliğini oluşturan unsurlara ilişkin kurallara yer verilen Osmanlı dönemi (1933 öncesi dönem); Cumhuriyetle birlikte yaşanan değişim ve gelişimler sonucunda ortaya çıkan, hızla yayılan yeni konut biçimi apartmanlarda çıkmalara ilişkin kararların karşımıza çıktığı 1933–1966 dönemi; balkonlara ilişkin ilk nizamların tanımlandığı 1966–1987 dönemi; balkonların ve açık çıkmaların Kat Alanı Kat Sayısı’na (KAKS) dahil edilmediği 1987–1998 dönemi; ilk kez kapsamlı bir balkon tanımının yapıldığı 1998–2002 dönemi; açık çıkmalı balkonların yalnızca 2 metresinin inşaat alanına dahil edilmediği 2002–2013 dönemi ve balkon derinliklerine, açık çıkma ya da gömme yapılmasına bakılmaksızın KAKS’in %25’ini geçmemek şartıyla emsal alanına dahil edilmediği 2013–2017 dönemi ele alınmıştır. Bu dönemlerde yürürlüğe giren yönetmelikler incelenerek Osmanlı’dan günümüze, balkonlar kapsamında bir dönemleştirme yapılmıştır. Bu dönemlerdeki tüm yönetmelikler taranarak doküman analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada ise saha çalışması yapılmıştır. Örneklem alandaki konutlar; döneminin özelliklerini yansıtan, çalışma kapsamında imar kanun/yönetmeliklerine göre belirlenen dönem içerisindeki kurallara uyularak yapılmış, Konya için bir bellek değeri olan yapılar ve bu yapılardan planlarına ulaşılabilenler arasından küme örnekleme ve görsel analiz yöntemi kullanılarak tercih edilmiştir. Bu dönemler arasında tasarlanan konut yapıları üzerinden yönetmeliklerin, konut cephesinin biçimlenişine etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır (Şekil 2).

3. Osmanlıdan Günümüze İnşa/İmar Kuralları ve Konya Konut Mimarisinde Çıkma/Balkon Uygulamalarına Yansıması

Şenyurt’a (2016) göre düzenlemelere ilişkin ilk müdahalelerin 1567 yılına tarihlendiği söylenebilmektedir. Kronolojik olarak çalışma kapsamında yer verilen inşa ve imar kuralları dönemsel kararlar çerçevesinde yapılmış, çalışmalar referans alınarak tanımlanmış, Konya konut mimarisi ele alınmış, plan ve fotoğraflarla desteklenerek aktarılmıştır.

3.1. Osmanlıdan Günümüze İnşa/İmar Kuralları: Konutun Cephe Karakterini Etkileyen Düzenlemeler

Mimari tasarımların hayata geçmesinde yönetmeliklerin/kanunların/tüzüklerin önemi oldukça fazladır. Bu mevzuatlar ülkeden ülkeye, hatta bazen şehirden şehre farklılık göstermektedir; çünkü her bölgenin fizyolojik ve sosyolojik yapısı farklıdır (Altındaş, 2016). Bu farklılıktan kaynaklanan arz, talep ve gereksinimler değişkenlik göstermektedir ve farklılıklar pratiğe yansımıştır. Cepheye ilişkin ilk düzenlemelerden günümüze kurallar, dönemsel olarak özetle aktarılmıştır.

Şekil 2. Yöntem şeması.

3.1.1. 1730–1933 Yılları Arası Dönem

Bu dönem Osmanlı imar değişiklikleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayınlanan ve 1933 Belediye Yapı ve Yollar Kanunu arasında kalan zaman dilimini kapsamaktadır. 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu Cumhuriyet döneminde yayınlanan ilk kapsamlı imar kanunudur.

Ersoy (2017) çalışmasında cephede uygulanan düzenlemelere ilişkin kararların nizamnameler ile 1730 yılında başladığını belirtmiştir. 1730 yılında nizamname ile şahnişinlerin karşılıklı yapılması yasaklanmış, 1098 numaralı 1848 Ebniye Nizamnamesi'nin 19. maddesine göre cumbaların en az 5 arşın yüksekliği ve 1 zira genişliğinde olması gerektiği belirtilerek cumbanın boyutları ile ilgili kısıtlamalar getirilmiştir. 113 numaralı 1849 Ebniye Nizamnamesi'nin 24. maddesinde de bu kural korunarak devam ettirilmiştir. Ek 1'de gösterildiği gibi 86 numaralı 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin 15.

maddesinde belirtildiği gibi yolların genişlikleri ve çıkmaların boyutlarıyla ilgili bir ilişkilendirme yapılmıştır. Aynı nizamnamenin 16. maddesinde ise yine çıkma, balkon ya da şahnişinlerin komşu ile uzaklığı, yüksekliği ve cephe boyunca kapladığı alana ilişkin boyutsal kısıtlamalar getirilmiştir. Ek 1'de gösterildiği gibi 136 numaralı 1882 Ebniye Nizamnamesi'nin 26., 27. ve 28. maddelerinde ise yol genişliğine bağlı boyutun değişimi, yükseklik ölçülerinin kısıtlamaları ve komşu ile mesafesi gibi yine boyutsal ölçülerin kriterleri belirlenmiştir. 118 numaralı 1891 Ebniye Nizamnamesi ile 1882 Nizamnamesi'ne ilaveten yola bakmayan cephelerde serbest kuralların olduğu belirtilmiştir. 1863 yılına kadar hüküm ve nizamnamelerle konutun sokak cephesine ilişkin alınan kararlar genel olarak çıkmaların/shahnişinlerin biçim ve boyutları için alınmış ve yaşanan birtakım sorunlara çözüm olması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yangın, deprem ve dar sokaklarda, yüklü hayvanların geçiş zorluğu ve cumbalara çarpma sonucu oluşan hasarlar (Şenyurt, 2016), sokak genişlikleri ile ilgili söz konusu kararların alınmasında etkili olmuştur. Mahremiyet ihlali oluşturan karşı evin çıkmaları ile oluşan yakınlıklarda (Özel, 2019) ise şikâyet konusu olarak o yıllarda ele alınmış ve nizamnamelere yansımıştır. 1730–1933 yılları arasındaki bu döneme ait nizamname ve kanun metinleri, Ersoy (2017) tarafından yapılan çevirilerden yararlanılarak incelenmiş; çalışma kapsamında ihtiyaç duyulan bölümler yazar tarafından seçilerek tablolştırılmıştır.

3.1.2. 1933–1966 Yılları Arası Dönem

Bu dönem ise Cumhuriyet'in ilk yılları olarak tasvir edilen, modernizmin her yönden etkisini gösterdiği bir dönemdir. Erken dönem apartmanlarının görüldüğü, geleneksel doku-daki cumbaların modernizm ve Cumhuriyet'in de etkisiyle yerini apartmanlı balkonlara bıraktığı, dışarı dönüklüğün arttığı bu dönem 2290 nolu Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile başlatılıp, açık çıkma genişliğinin 75 cm'den 150 cm'ye çıktığı 1966 yılında yayımlanan 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile sonlandırılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başkent Ankara ekseni imar faaliyetleri başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi kaldırılmış ve Şubat 1924'de 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu ile Ankara Şehremaneti (belediyesi) kurulmuş ve doğrudan doğruya İstanbul Şehremaneti'ne atıfta bulunularak aynı maddeler, şartlar ile görev ve yetkilerinin de aynen geçerli olması kabul edilmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında imar ile ilgili düzenlemeler yavaş yavaş oluşturulmaya başlatılmıştır.

1933 tarihinde 2290 kanun numaralı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile birlikte çıkmaların 9,5 metre veya daha geniş yollarda yapılabileceği, çıkmaların 75 cm derinlikten fazla olmayacağı, çıkmaların uzunluğunun maksimum cephe uzunluğunun 2/3'ü kadar olacağı, çıkmaların yaya kaldırımından

Tablo 1. 1933–1966 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1933–1966	1933	“Belediye Yapı ve Yollar Kanunu”	2290	Madde-25	“Bir binada yol üzerinde çıkıntı yapabilmek için bulunduğu yolun 9,5 metre veya bundan geniş olması ve cephe uzunluğunun üçte ikisini geçmemek suretiyle yaya kaldırımından en aşağı üç metre 25cm yüksek ve arsa hududundan en aşağı iki metre açıklıkta bulunması şarttır. Bu çıkıntıların genişliği 75cm’den fazla olamaz.”
				Madde-26	“Her türlü binada balkon ve taraşa etrafında en az 75cm yüksekliğinde korkuluk veya parmaklık yapılması mecburidir.”
	1956	“İmar Kanunu”	6785	Madde-25/B	“Kat adedi, kat yüksekliği derinlik ve çıkıntıları, hazırlanacak nizamname talimatnamelerde tesbit olunur”

Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3,25 metre yükseklikte olmak zorunda olduğu Madde 25 ile tanımlanmıştır (Ersoy, 2017). Yolların genişliği çıkmanın varlığını belirlerken, zeminden yükseklik için ölçüt “yaya kaldırımı” olmuştur. Aynı yönetmeliğin 26. maddesinde balkon korkuluklarının minimum 75 cm olması gerektiği belirtilmiştir (Özkaya, 2000) (Tablo 1).

1956 yılında 6785 numaralı imar kanunu 25/B maddesi ile her ilin kendi belediyesince talimatnamelerle o ile, yapıya özel kararlar alabilme hakkı verilmiştir. Konya için bu yıllarda hazırlanmış herhangi bir talimatnameye ulaşılamamıştır.

3.1.3. 1966–1987 Yılları Arası

Bu dönemde erken dönem az katlı apartmanlar yerini uluslararası üslubuyla gelen geniş caddelerin açılması, bu caddeler boyunca inşa tekniklerinin ilerlemesiyle kat yükseklik ve sayılarının arttığı apartmanlara bırakmıştır. 1966 yılında 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile çıkma boyutları 75 cm’den 150 cm’e çıkarılmıştır.

1966 yılında 775 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Gecekondu Kanunu’na göre, balkonun yapılması durumunda dar kenarının minimum 1 metre olup büyüklüğünün/uzunluğunun serbest olacağı, balkon korkuluk yüksekliğinin 90 cm yapılması gerektiği, sokak genişliği 9,5 metreden az olan yollarda ön bahçe olmadığı durumlarda çıkma yapılmayacağı, ön bahçesi bulunması halinde çıkmanın yola taşmaması gerektiği, daha geniş yollarda ise genişliği 1,50 metreyi geçmemek koşuluyla yola taşan çıkma yapılabileceği, yola cephesi olmayan cephelerde ise genişliği 1.00 metreyi aşmayan, zeminden minimum 2,10 metre yüksekte olacak şekilde açık çıkma yapılabileceği, arka cephelerde ise yerden yüksekliği minimum 2,10 metre olan, genişliği 1,00 metreyi geçmeyen ve komşu sınırına kapalı çıkmalarda 3,00 metre, açık çıkmalarda ise 2,00 metre yaklaşmamak şartı getirilmiştir. Buna ilaveten balkonların yalnız müşterek duvarlarının yarısının inşaat alanına dahil olduğu belirtilmiştir (Gecekondu Kanunu, 1966).

1966 yılında ilk kez kullanılan “açık çıkma” tanımı ve ilgili kurallar, balkonun birden fazla katlı apartmanlarda nasıl yer alacağını da tanımlaması anlamında önemlidir. Artık genel çıkma tanımından çıkmış ve balkon için açıklık-kapalılık ölçütüne göre “açık çıkma” tanımı getirilmiştir (Ek 2).

1985 yılında yayınlanan 3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği’nde ise çıkma veya balkon ile ilgili 775 sayılı Gecekondu Kanunu’ndan farklı kriter bulunmamaktadır.

3.1.4. 1987–1998 Yılları Arası

20 Haziran 1987 kabul tarihli 3399 Kanun numarasıyla 19500 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan karara göre Konya Belediyesi büyükşehir belediyesi olmuş; bu karar sonucu belediye 1987 yılında kendi yönetmeliğini yayınlamıştır. 1998 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği’nde balkonların ve açık çıkmaların Kat Alanı Kat Sayısı’na (KAKS’a) dahil edilmemesi kararı alınmıştır.

Konya Büyükşehir Belediyesinin 1987 tarihli yönetmeliğinde 1966 yılındaki Gecekondu Kanunu’na göre farklı olan maddesi arka cephelerde de açık çıkma boyutunun 150 cm olarak yükseltilmesi ve açık çıkmaların çıkma şartlarını sağlayacak şekilde yapılması durumunda Taban Alanı Kat Sayısı’na (TAKS), inşaat alanına dahil edilmemesidir. 1991 yönetmeliğinde balkon için aynı şartlar devam etmektedir (Tablo 2).

3.1.5. 1998–2002 Yılları Arası Dönem

1998 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği ile bir önceki dönemde olduğu gibi çıkma veya gömme balkon olmasına bakılmaksızın balkonlar KAKS’a dahil edilmemiştir ve ilk defa bu kadar kapsamlı bir balkon tanımı yapılmıştır (Tablo 3). Bu yönetmelik yalnızca 4 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu 4 yılın yeni bir dönem olarak dile getirilmesinin nedeni ilk defa kapsamlı bir balkon tanımının yapılmasıdır.

Tablo 2. 1987–1998 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1987–1998	1987	1987 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği	–	Madde-16	1) Taban alanı.. Bu alana zemin katta yapılan ve 36. Madde şartlarını sağlayan balkon ve teraslarla... dahil değildir. 3) Yapı inşaat alanı ... açık çıkmalar ... bu alana dahil değildir.
				Madde-36	Çıkmalar B) Açık Çıkmalar: 1) Yönetmelikte belirlenen asgari yan bahçe mesafelerine 2.00 metreden fazla yaklaşmamak kaydı ile 1.5 metreye kadar çıkma yapılabilir. 2) 5 m.ye kadar olan yola bakan cephelerde 3.5 dan fazla yaklaşamaz. 5 metreden fazla olan cephelerde ise ön mesafe 1.5 metre çıkma hakkı saklı kalmak şartı ile) civarın mimari yapılaşma durumuna göre belediyece tayin edilecektir. 3)Parselin, yönetmelikte belirlenen, arka komşu sınırına her halükarda 3.5 metreden fazla yaklaşmamak şartı ile bina arka cephe hattından itibaren 1.5m. Çıkma yapılabilir. 4) Bitişik nizamda bitişik olduğu parsel komşu sınırına 2 metreden fazla yaklaşamaz. Ancak cephe hattını geçmemesi ve komşu parselden muaffakat alması halinde bu hüküm aranmaz...
				Madde-46	Korkuluk en az yüksekliği döşeme, basamak veya duvarın bittiği toprak seviyesinden itibaren 0.90mdir.
	1991	1991 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği		Madde-17	4) KAKS: Yapı inşaat alanının imar parseline oranıdır. Buradaki inşaat alanı hesabına Açık çıkmalar dahil edilmez.

Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.6. 2002–2013 Yılları Arası Dönem

Balkon derinliklerinin arttığı, özellikle 2000'ler sonrası kapalı site tasarımlarının ön plana çıktığı bu dönem 2002 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği ile başlayıp, 2013 Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'teki balkon ile ilgili alınan kararlar doğrultusunda sona ermiştir.

Ek 3'te gösterildiği gibi 2002 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği 18. maddesinde açık çıkmalı balkonlar ve yarı gömme balkonların 2 metresinin toplam inşaat alanına dahil edilmediği belirtilmiştir. 2008 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği ise 2012 yılında yapılan değişiklik ile (Değişiklik-15.06.2012- 412 S.BMK) 2 metre olarak kabul edilen gömme balkonların derinliği 1.20 metreye çekilmiştir (Ek 3).

3.1.7. 2013–2017 Yılları Arası

Güvenlikli sitelere rağbetin son derece arttığı bu dönem 1 Haziran 2013 tarihinde 28664 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile başlayıp 2017 yılında 30113 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ile sona ermiştir.

1 Haziran 2013 tarihli Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 14.4. maddesiyle, KAKS'ın %25'ini geçmemek koşuluyla balkonların emsal hesabına dahil edilmemesine olanak tanınmış; ancak 8 Eylül 2013 tarihinde yapılan düzenlemeyle bu oran katın emsal alanının %20'si olarak güncellenmiş ve balkonlara tanınan bu imtiyazda geri adım atılmıştır. Fakat 2016 yılında 29615 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğininde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in Geçici Madde 10'unda Tablo 4'te gösterilen şartları sağlayan projelerin 1 Haziran 2013 tarihli Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'teki imtiyazlardan faydalanabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla 2013 ve 2017 yılları arasında yapılan yapılarda balkon alanlarının derinliklerine ya da açık çıkma veya gömme yapıldığına bakılmaksızın, hatta sökülülür takılır panellerle kapatılsa dahi KAKS'a dahil edilmeden tasarlanabileceği belirtilmiştir (Tablo 4).

Osmanlı'dan 2017 yılına kadar çalışma kapsamında imar yönetmelikleri ışığında balkonlar ile ilgili maddelerin değişimi göz önünde bulundurularak 7 farklı dönem tespit edilmiştir. Bu dönemlerde çıkma derinliklerinde, korkuluk yüksekliklerinde, mi-

Tablo 3. 1998–2002 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1998–2002	1998	1998 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği	–	Madde-18	d- Katlar alanı katsayısı d6)Açık çıkmalar d7)Balkonlar alanları dahil edilmez
				Madde-19	D6- Balkon: Tüm katlarda çıkma hattı içinde kalmak kaydıyla cephe hattı dışında ve/veya içinde açık çıkma ve/veya gömme niteliğinde, bağlı oldukları bağımsız bölüm ya da ortak alandan bölme elemanları ile ayrılmış, en az bir dış cephe yanı açık, üstü açık ve/veya kapalı olarak ilgili maddede belirtilen şartlar çerçevesinde tertiplenmiş teras tanımı dışındaki açık kullanım alanıdır.
				Madde-37	b- Açık çıkmalar: b1) Yola Bakan Cephelerde: Yola bakan cephelerde yapılacak açık çıkmalar kapalı çıkma şartlarına tabiidir. Ancak: B1a) Birden fazla parselde oturan bloklarda veya bitişik nizamda yapılacak açık çıkmalar, komşu parsel sınırına (2.00)m.den fazla yaklaşamaz. Yaklaşılması halinde açık çıkmanın komşu sınırından itibaren (1.00)m. genişliğinde kat yüksekliğince duvarla kapatılması zorunludur. b1b) Komşu cephe hattını geçmemesi veya komşu parselden muvafakat alınması halinde bu hüküm aranmaz. b2) Yan Bahçeye Bakan Cephelerde: Yan bahçeye bakan cephelerde yapılacak çıkmalar, komşu sınırına (2.00)m.den fazla yaklaşmamak kaydı ile en fazla (1.50) m.ye kadar yapılabilir. b3) Arka Bahçeye Bakan Cephelerde: Parselin arka komşu parsel sınırına (3.50) m.den fazla yaklaşmamak kaydıyla bina cephe hattından itibaren (1.50)m.ye kadar yapılabilir. Yol cephelerinde komşu parselde olan yaklaşma mesafesi bu madde için geçerlidir. Çıkma yapılamayan bina cephelerinin zemin kat tavanından itibaren hangi katta yapılırsa yapılsın (0.20) m.yi geçmemek şartı ile yapılan motif çıkmalar, çıkma şartına tabi değildir. Bahçe içinde yapılacak üstü açık teras ve zemin kat giriş merdivenleri ile bina cephesinden itibaren genişliği (2.50)m.yi geçmemek, tretuvar dışına taşmamak ve en alçak noktası tretuvar kotundan en az (2.50)m. yükseklikte yapılacak giriş saçakları çıkma değildir.

Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

nimum balkon derinliklerinde, inşaat alanı, TAKS ve KAKS hesabına dahil olup olmama durumuna göre, cephedeki uzunluk kısıtlaması ile ilgili kriterlerde farklılıklar yaşanmıştır (Tablo 5).

3.2. Konya Konut Mimarisinde Çıkma/Balkon: İnşa/İmar Kuralları İle Değişimin Analizi

Alan çalışması imar yönetmeliklerine göre tespit edilen 7 döneme göre değerlendirilmiştir. Örneklem alandaki konutlar; dönemin özelliklerini yansıtan, çalışma kapsamında imar kanun/yönetmeliklerine uyularak yapılmış, Konya için bir bellek değeri olan yapılar ve bu yapılardan planlarına ulaşılabilenler arasından küme örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir.

3.2.1. 1933 Öncesi Dönem

Osmanlı nizamnamelerinin 1730'dan itibaren cephe düzenlemeleri, çıkma ve şahnişin boyutları, sokak genişlikleri ve komşu ile mesafe ilişkileri üzerine getirdiği kurallar göz önüne alındığında, Konya'daki geleneksel konut dokusunun da bu genel düzenlemelerden bağımsız gelişmediği düşünülmelidir. Ancak Konya'ya ilişkin sistematik bir nizamname uygulanış kaydı bulunmadığından, kent özelindeki fiziksel yapılanma daha çok mevcut konut örneklerinin morfolojik analizleri üzerinden anlaşılabilir. Bu bağlamda Konya evlerine ilişkin bilgilerin önemli bir bölümü Berk'in (1951) aktardığı örneklerden oluşmakta olup, bu verilerin çoğunlukla 19. yüzyılın sonları

Tablo 4. 2013–2017 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
2013– 2017	2013 01.06	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	Sayı: 28664 ¹	Madde-14	4)... Katlar alanına; bulunduğu katın alanının toplam %25'ini geçmemek koşuluyla; sökülür-takılır-katlanır cam panellerle kapatılmış olanlar dâhil olmak üzere balkonlar; açık çıkmalar ile kat bahçe ve terasları, yangın merdiveni, yangın güvenlik holü, diğer açık veya kapalı merdiven evlerinin 20m ² 'si, dâhil edilmez.
	2013 08.09	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	Sayı : 28759 ¹	Madde-8	4) Bulunduğu katın emsale dâhil alanının toplam %20'sini geçmemek koşuluyla; sökülür-takılır-katlanır cam panellerle kapatılmış olanlar dâhil olmak üzere balkonlar; açık çıkmalar ile kat bahçe ve terasları, kış bahçeleri, iç bahçeler,... dahil edilmez Madde-18 d) Toplam Bina İnşaat Alanı: KAKS ve EMSAL'e esas olan alandır. İskân edilsin veya edilmesin bodrum ve çatı katlar dışındaki tüm inşaat alanıdır. Bu alana; ... d7) Açık çıkmalı balkonlar, d16) Gömme ve yarı gömme olarak yapılan balkonların bina cephesi veya bina taşıyıcı sistem içerisinde (1.20)m derinliğe kadar olan alanları ...dâhil edilmezler.
	2016	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	Sayı : 29615	Geçici Madde-10	22/5/2014 tarihinden önce yapı ruhsatı almaya yönelik olarak işlemlere başlanılmış olan ve bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce veya sonra yapılan yapı ruhsatı başvuruları, 1/1/2017 tarihine kadar sonuçlandırılmak kaydıyla, başvuru sahibinin talebine bağlı olarak, ilgili işlem tarihinde yürürlükte olan Yönetmeliğin 30/5/2013 tarihi ve sonrasında yürürlükte olan hükümlerine göre neticelendirilir. Ancak, bu madde hiçbir şekilde bu Yönetmelik hükümlerinin karma kullanımı ve yapının planla belirlenen kat adedini artırmak amacıyla uygulanamaz ve bu amaçla yapı ruhsatı düzenlenemez.”

¹: Resmi gazete sayısı. Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

ile 20. yüzyılın başlarına tarihlenen yapılara ait olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla söz konusu değerlendirmeler, erken Osmanlı dönemi nizamnamelerinin (1730–1863) doğrudan uygulandığına dair kesin deliller sunmasa da Konya'daki sokak-mekân ilişkilerinin uzun süre benzer ilkelere dayalı bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

Konya'da sokak yapılanması genel olarak dar sokak örgüsü, içe dönük plan tipleri ve cumba/çıkma aracılığıyla sokağa kontrolü açılım ilkesi etrafında şekillenmiştir. Özellikle iki katlı hayatlı ve sofalı evlerde çıkmaların birinci katta sokağa uzandığı, ancak bu uzanımın dar sokak dokusunda karşı çıkmalarla mesafe sorununa yol açmayacak ölçekte tutulduğu görülmektedir. Berk'in (1951) çizim ve fotoğraflarında yer alan üçgen veya

gönye çıkmalar, odaların dikdörtgen plan elde etmek amacıyla sokağa doğru sınırlı bir açıklıkla taşındığını göstermektedir (Şekil 3). Bu tür çıkmaların desteklerle taşındığı örneklerde, çıkmanın sokak genişliğini aşırı daraltmaması ve karşı cephe ile mesafeyi kritik bir noktaya getirmemesi dikkat edilen konular olmuştur. Nitekim Osmanlı nizamnamelerinde karşılıklı şahınların yasaklanması, çıkma yüksekliği ve derinliği için getirilen sınırlamalar veya yol genişliği–çıkma boyutu ilişkisi gibi maddeler, Konya'daki geleneksel dokuya bakıldığında dolaylı biçimde kendini hissettirmektedir.

Bununla birlikte Konya'da 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan cihannüma uygulamaları, klasik cumba/çıkma düzeninden farklı bir sokak ilişkisi kurmuştur. Aygör'ün (2015) be-

Tablo 5. Dönemselleştirme gerekçeleri ve kriterleri

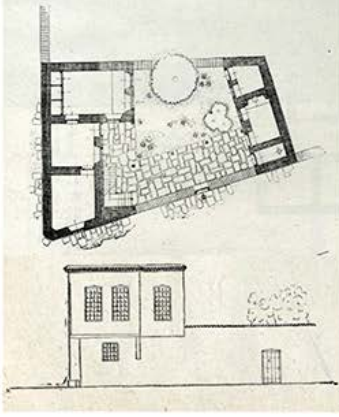
Dönem	Çıkma	Korkuluk	Minimum derinlik	İnşaat alanı TAKS ve KAKS	Cephede uzunluk kısıtması	Dönemselleştirme sebebi
19730–1933	75cm	–	Yok	–	Açık çıkma ise bina cephesinin 2/3 ünden fazla olamaz	Geleneksel Dönem
1933–1966	75cm	75cm	Yok	–	Açık çıkma ise bina cephesinin 2/3 ünden fazla olamaz	İlk Apartmanlaşma
1966–1987	150cm Yan ve arka cephede 100cm	90cm	Min. 100cm	+	Açık çıkma ise bina cephesinin 2/3 ünden fazla olamaz	Açık çıkma derinliğinin 75cm de 150cme çıkarılması ve balkonların inşaat alanına dahil edilmemesi
1987–1998	150cm Arka cephede 150cm	90cm	–	+	–	Konya'nın 1987 yılında büyükşehir olması, Açık çıkmanın TAKSA ve inşaat alanına dahil edilmemesi
1998–2002	Sınırsız	90 cm	–	+	–	Balkonların ve açık çıkmaların KAKSa dahil edilmemesi
2002–2013	150+200 (2002–2008) 150+120 (2012)	90cm	–	+	Açık çıkmalar, binanın her cephesinde (2,50) m yi geçmemek üzere düzenlenebilir.	Çıkma ve [yarı] gömme balkonun metrekareye dahil edilmemesi
2013–2017	–	90cm	Sınırsız	+	–	Derinlik kısıtlamasının kaldırılarak balkonların şartlı olarak KAKSa dahil edilmemesi

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

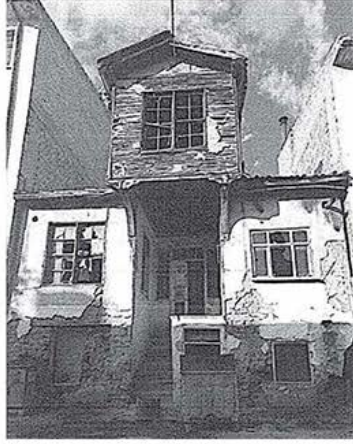
lirttiği gibi cihannümler genellikle çatı katında yer almakta, pencere ve balkonlu çözümlerle üst kotlardan sokakla görsel ilişki kurmaktadır. Bu durum Osmanlı nizamnamelerinde özellikle alt kat çıkmalarına yönelik getirilen kısıtlamaların üst katlarda daha serbest uygulanabildiğini düşündürmektedir (Şekil 3). Buna karşılık Anadolu'ya göç eden bir grup Maruni'nin Konya'daki evlerinde girişi vurgulayan, süslü korkuluk ve saçaklarıyla uygulanan örnekler dikkat çekmektedir (Şekil 3). Bu yapılar Konya'daki geleneksel çıkma ölçeklerinden daha belirgin bir vurgu oluşturmuş; bu tip balkonların girişleri vurgulayan saçak ve korkuluk düzenleriyle farklılaşması ise kente özgü istisnai bir sokak-cephe ilişkisi ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, 1730–1933 arasında Osmanlı imar düzenlemelerinde belirleyici olan çıkma boyutu, komşu ile mesafe,

sokak genişliği–cephe ilişkisi gibi ilkeler, Konya'da doğrudan aynı maddelerle belgelenemese de Konya evlerinin morfolojisinde bu düzenleyici mantığın izleri açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Konya örnekleri esas olarak 19. yüzyıl sonu–20. yüzyıl başı yapılara dayandığı için bu değerlendirmelerin erken dönem hükümleriyle birebir eşleştirilemeyeceği ancak tipolojik süreklilik ve mekânsal ihtiyaçlar üzerinden okunabileceği özellikle vurgulanmalıdır. Buna ilaveten Osmanlı döneminde çıkmaların sokak genişliği ve komşu yapı ilişkileri üzerinden sınırlandırılması, kamusal alanın korunması ve yangın riskinin azaltılması gibi kolektif güvenlik kaygılarını yansıtmaktadır. Osmanlı döneminde toplumun temel taşlarından olan mahremiyet kavramının da mevzuatın biçimlenmesinde önemli ölçüde etki ettiği düşünülmektedir. Maruni evlerinin geleneksel evlerden farklı olarak balkon biçiminde çıkması bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Geleneksel Konya evlerinde çıkma örnekleri. Sırasıyla Hayatlı iki katlı evin birinci katında odanın gönye/üçgen çıkma ile sokağa uzanımı (Berk, 1951), Destekli çıkma örneği (Berk 1951), Her mekan için gerçekleştirilen gönye/üçgen çıkma örneği (Berk, 1951).

19.yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına tarihlenen cihannümalı evler. Sırasıyla Abdülkadir Dolmacı Evi (Aygör, 2015), Perihan Özkarakoç Evi (Aygör, 2015), Fahrettin Altay Paşa Evi (Aygör, 2015).

Balkonlu Maruni evleri. Sırasıyla Araboğlu Kosti Evi 1910'lu yıllar (Çelik, 2019, 104), Mimarlar Odası Konya Şubesi (Google Haritalar, 2020), Yusuf Şar'ın Konağı (Tevfik Ataberk Arşivi).

Şekil 3. 1933 öncesi dönem süreci örnekleri.

3.2.2. 1933–1966 Erken Dönem Apartmanlaşma Süreci

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, modernleşme kavramının mimari alandaki göstergelerinden biri olan apartmanlar, plan şeması

olarak geleneksel evlerle benzerlikler gösterse de cephe karakteri açısından farklılıklar sergilemiştir (Aydın ve Özaktan, 2018). Genellikle tek ya da 2 katlı olan geleneksel konutun

yerini Konya'da 3–4 katlı apartmanlar almaya başlamıştır. Bir modernlik simgesi olan apartmanlar özel yaşam alanlarını müstakil konutun geniş sınırlarından her katta bir daire ya da bir katta iki daire biçiminde üst üste paketlenmiş “ev” sınırlarına taşımıştır. Konya kentinde 1950'lerden sonra Alaeddin Tepesi çevresinde yaygınlaşmaya başlayan apartmanlar, kerpiç evlerin zarar görecerik yıkılmasıyla tepenin batı ve güneyindeki parsellerde de var olmuşlardır.

İlk olarak 1937 yılında yapıldığı belirtilen (Ulusoy, 1999) ve köşe parselde konumlanan Hayat Apartmanı bir katta iki daire olarak tasarlanmıştır. Hayat Apartmanı'nda, konutların her birinde iki balkon yer almıştır. Mutfak ve yaşama mekânından kullanım düşünülen balkonlardan köşede yer alan dairesel bir biçimde bina yüzeyinin geri çekilmesiyle oluşturulmuştur. Mutfak balkonu, üç tarafı açık, yüzeye ek biçimdedir. Doğu yönünde yer alan dairenin yaşama biriminden ulaşılan balkonun iki kenarı açıktır. Balkonun mutfakta yer alması mutfaktaki gereksinimlere ilişkindir. Balkonların boyutları gündelik yaşamın diğer eylemleri için kullanıma izin verecek kadar büyük düşünülmemiştir. Hayat Apartmanı'nın birinci katında her iki yola çıkma yapılmış, balkonlar 1933 yılından sonraki inşa kurallarında çıkmalara ilişkin ölçütlere bağlı olarak 75 cm çıkma sınırında kalmıştır (Şekil 4).

1952 yılında Alâeddin Tepesi'nin güneybatısında inşa edilen dört katlı Kibrit Apartmanı, takip eden yıllarda tepenin batısındaki ve güneyindeki parsellerde birbirinin peşi sıra apartman yapılarının inşa edilmesi ile devam etmiştir (Önge, 2015; Büyüksahin ve Aydın, 2020). Bir katta iki daire olarak tasarlanan konutların mutfak ve odalardan kullanılan balkon düzenlemeleri mevcuttur. Doğu yönünde yer alan dairenin köşe mekânı olan odadan dairesel, yüzeye paralel balkon düzenlemesi Hayat Apartmanı ile aynı anlayışta yapılmıştır. Dairesel balkona pencereden erişilmektedir. Balkonların derinlikleri dönemin çıkma ölçüsüne göre yapıldığından işlevsel değildir. Çıkma, Kibrit Apartmanı'nın birinci katında her iki yönde de uygulanmıştır (Şekil 4).

1950'li yıllarda inşa edilen Ağabeyli ve A. San Apartmanı'nda (Şekil 4) zemin kattan sonra çıkma uygulanmış; simetrik cephe anlayışında balkon girişin üstünde, cephenin ortasında yer almıştır. Arka cephede yatak odalarının gömme balkonu yer almaktadır. Her iki apartmanda da mutfak ışıklık ile aydınlatıldığından mutfakta balkon çözümlenememiştir. Yapıların her iki yönden bitişik nizam olması, iki cephe olması, bina derinliği ve cephe uzunluğu oranı karanlık mekân çözümlerini beraberinde getirmiştir.

Alaeddin Tepesi'nin güneyinde yer alan geleneksel dokuda kerpiç tek ya da iki katlı konutların bulunduğu alan, 1960'lı yıllardan itibaren yerini, bitişik nizam apartman yapılarına bırakmaya başlamıştır. Düzensiz, organik yollara cepheleyen parsellerde az katlı apartmanların mekânsal çözümü de parsel geometrisine göre olmuş, iç mekânda net geometriyi

elde edebilmek için gönye/üçgen balkonlar tasarımlarda yerini almıştır (Şekil 4) (Büyüksahin ve Aydın, 2020). Söz konusu dokuda 1950'li yıllarda inşa edilen apartmanların cephe karakterinde yapılar da inşa edilmeye devam etmiştir. Bir yandan kentin sıkışık kent dokularında dar sokaklarda bitişik nizam, 75 cm yüksekliğinde demir korkuluklu balkonlardan oluşan cepheleriyle az katlı apartmanlar yapılmaya başlamıştır. Kentin önemli caddelerinde yer alan bu apartmanlarda balkonların cephe boyunca uygulandığı örnekler bulunmaktadır.

Betonarme karkas sistemle inşa edilen Horozluhan Sitesi köşe parselde yer alan, cadde ve sokak cephesi boyunca mekânlar önünde çıkma şeklinde balkon mekânının yer aldığı örneklerdendir. Apartmanın arka cephesinde yer alan balkona, mutfakla birlikte iki odadan da açılım sağlanmaktadır. 1966 yılında inşa edilen Horozluhan Sitesi'nde güney yönde yer alan caddeye bakan ve doğu yönünde sokağa bakan cephe boyunca 2/3 kuralını aşan balkon uygulaması dikkat çekmektedir. Bu dönemde Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından balkon ve çıkmalara ilişkin yapılara özgü alınmış açık bir karara ulaşılamamış olmakla birlikte, bu durum Horozluhan Sitesi için söz konusu yapı özelinde farklı ve muhtemelen istisnai bir kararın hayata geçirilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 4).

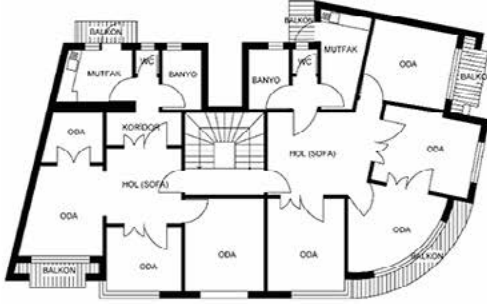
Cumhuriyet'e geçişle birlikte toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfus eden modernleşme süreci, Osmanlı dönemine özgü içe dönük ve mahremiyet odaklı mekânsal öğeler olan şahnişin ve cumbaların yerini, modernleşmenin mekânsal bir tezahürü olarak ortaya çıkan balkonlara bırakmaya başlamıştır. Balkon hem toplumsal bir pratik hem de siyasal bir ideolojinin mekânsal karşılığı olarak dışa açılmayı simgeleyen bir unsur hâline gelmiştir. Bununla birlikte, özellikle 75 cm genişliğindeki dar balkonlar, bu geçiş döneminde işlevsel bir yaşam alanı olmaktan ziyade, cephe kompozisyonunun bir öğesi olarak simgesel varlığını sürdürmüştür. Tanımlanan yeni ölçütler ve düzenlemeler, zamanla yeni bir mimari dilin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde getirilen sınırlamalar, bir yandan dönemin teknolojik olanaklarıyla ilişkili, diğer yandan modernleşme politikalarının mekâna yansıyan bir ifadesi olarak değerlendirilebilmektedir.

3.2.3. 1966–1987 Çok Katlı Apartmanlar

1970 yılında Nalçacı Caddesi'nin açılmasıyla çok katlı apartmanların, zemin kat ticaret ve üst katlar konut olacak şekilde inşa edilmesi yaygınlaşmıştır. Kalorifer, asansör, betonarme karkas sistem her apartmanda uygulanan pratiklerdir. Parsel niteliğine göre blok şeklinde olan uygulamaların kendi içinde bitişik nizam olarak çözüldüğü, tekil apartmanların ise ayrık nizam olarak inşa edildiği dönem apartmanlarında balkon, mutfak, salon, oturma odası ve yatak odası mekânlarında çözüme ve büyüklüğe göre yer almıştır. 1971 yılında inşa edilen ayrık nizam Selçuk Ecza Sitesi'nde açık/kapalı olarak farklı boyutlarda çıkmalar yapılmış, çıkma/gömme olarak balkonlar tasarımda yer almıştır. Çıkma boyutlarının yola yönelen cephede 150 cm'ye kadar yapılabilir olması, 1970'li yıllardaki uygulamalarda

Hayat Apartmanı Plan ve Görünüşü (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Kibrit Apartmanı Plan ve Görünüşü (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

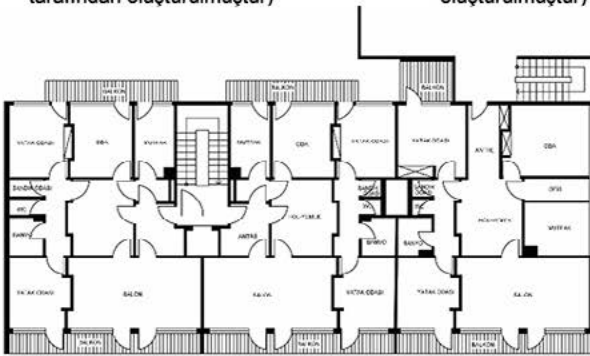
Ağabeyli Apartmanı (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

A. San Apartmanı (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Gönnye üçgen balkon örnekleri (Meram Belediyesi Arşivi)

Horozluhan Sitesi Plan ve Görünüşü (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 4. 1933–1966 erken dönem apartmanlaşma süreci örnekleri.

Selçuk Ecza Sitesi kat planı ve yol cephesi görünümü (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Hilal Apartmanı kat planı ve yol cephesi görünümü (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 5. 1966–1987 çok katlı apartmanlar örnekleri.

karşımıza çıkmış ve balkon demir korkuluklarında biçimsel arayışlar 90 cm kuralıyla uygulanmıştır (Şekil 5). Selçuk Ecza Sitesi'nde arka cephede açık çıkma olarak tanımlanan balkonun genişliği yönetmelik gereği 100 cm yapılmıştır. Balkon için zeminden yükseklik kuralı da bu dönemde getirilmiş ve 210 cm olarak yapılmıştır. Bu dönemde balkon için yönetmelik kuralları, oturma, yemek yeme işlevlerine izin veren büyüklüklerle karşımıza çıkmaya başlamıştır. Mutfak mekânının açıldığı çıkma balkon, cadde yönünde genişliği 150 cm olan salon ve yatak odası balkonları tasarımda yer almıştır. Bir katta üç dairenin olması balkon çeşitliliğini tasarıma bağlı olarak arttırmıştır.

Aynı yıl yapılan Hilal Apartmanı'nda ön cephede bulunan dairelerin L biçimindeki salonundan erişilen açık çıkma şeklinde, iki cephesi açık köşe balkon, tasarımda yer almıştır. Dönemin yönetmeliğine uygun olarak yola yönlendirilen köşe balkon için 150 cm açık çıkma yapılırken, komşu parselde yapılacak açık çıkmanın parsel sınırına 2 metreden fazla yaklaşamayacağı

maddesine göre komşu parselde bakan diğer cephelerde balkonlar 100 cm olarak tasarlanmıştır. Arka cephedeki balkon ise arka cephesinin de yola cephesi bulunmasından dolayı 50 cm kapalı çıkmadan sonra tasarlandığı için balkon 100 cm olarak yapılmış, maksimum 150 cm çıkma kuralına uyulmuştur. Balkon korkuluklarında demir profil kullanılmış, yönetmelikte belirlenen yüksekliğe uyulmuş ve bu dönemde inşa edilen apartmanlarda benzer anlayışlar tekrar etmiştir (Şekil 5).

1966–1987 yılları arasındaki dönemde 1933–1966 dönemine göre balkon derinliklerinin yol cephesinde maksimum çıkma kuralına uyularak artması (çıkmanın 75 cm'den 150 cm'ye çıkması), işlevsel balkonların apartmanlarda yer almasını sağlamıştır. Yol cephesi ve yol genişliği 150 cm'lik balkonlar için referans olurken komşu parselde açık çıkma olarak tanımlanan balkonların genişlikleri maksimum 100 cm olarak tanımlandığından dönem apartmanlarında kullanımı çeşitlendiren balkonların yol cephesinde olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 6. 1987–1998 apartman pratiğinin devam ettiği ve Konya'nın Büyükşehir olduğu sürecin görselleri.

Bu bağlamda bu dönemdeki düzenlemeler, modern kent ideali ve düzenli cephe anlayışı çerçevesinde şekillenmiş; balkon ve çıkımlar kent estetiğinin kontrol edilen unsurları haline gelmiştir. Balkonlar bir önceki döneme göre daha işlevsel ve kullanışlı bir hal alırken, konutların kente açılan mekanları olarak tasarımlarda yerini almıştır.

3.2.4. 1987–1998 Apartman Pratiğinin Devam Ettiği ve Konya'nın Büyükşehir Olduğu Süreci

Bu dönemde balkonların konut tasarımlarında yer alışı önceki dönemle benzerlikler göstermiştir. Parselin biçimi, daire büyüklüğü, konutun yönü balkonun biçim ve büyüklüğünü etkilese de genelde balkonun yeri mutfak ve salon/oturma odası olmuştur. Bu dönemde açık çıkımlar inşaat alanına dahil edilmese de 1990 yılında inşa edilen Site Park (Şekil 6) ve 1993 yılında inşa edilen Altan Apartmanı (Şekil 6) örnekleri üzerinden tasarım anlayışının önceki döneme göre değişmemiş olduğunu görmek mümkün olmuştur. Yönetmelikte çıkımların genişliklerine dair ölçütler bu dönemde de geçerliliğini korumuştur. Altan Apartmanı'nda balkonların daha geniş yapılması tercih edilmiş, bu sebeple çıkma sınırlarında kalınsa da duvar yüzeyi kapalı mekâna ötelenmiştir. Böylelikle cadde yönündeki balkonların derinliği 200cm olmuştur (duvar yüzeyi kolon ortasına getirilmiştir). Altan Apartmanı örneğinde balkon gömme ve açık çıkma olarak düzenlenmiştir.

Bu dönemde daha önceki dönemde kullanılan demir korkulukların yerini betonarme balkon duvarı üzeri 20 cm civarın-

daki alüminyum korkuluklara başlamıştır. Bunun nedeni İmar Kanunu'ndan ziyade alüminyumun 1980'lerden sonra inşaat sektöründe daha sıklıkla kullanılmaya başlamasıdır.

Bu dönemde ilk defa açık çıkma balkonlar KAKS hesabına dahil edilmiştir. Bu durum kent estetiğinin ön planda olduğu balkon tasarımlarının mekânsal niteliğinden çok metrekare üretimi üzerinden şekillenmesine yol açmıştır. Balkonlar artık konutun dışı açılan bir elemanırken aynı zamanda işlevsel olarak da kullanılan, pek çok farklı işleve hizmet eden mekanlar olmuştur.

3.2.5. 1998–2002 Apartman/Site/Güvenlikli Site Süreci

4 yıllık bir süreci kapsayan bu dönemde çıkma veya gömme balkon olmasına bakılmaksızın bir önceki dönemde olduğu gibi balkonlar KAKS'a dahil edilmemiştir; ancak dönem apartmanlarında bu maddenin uygulandığı herhangi bir örneğe ulaşılamamıştır. Bu dört yıllık sürecin yeni bir dönem olarak ele alınmasının sebebi balkon tanımının ilk kez kapsamlı yapılması, bu dönemden sonra balkonların cephe tasarımında çok daha fazla kullanılmasıdır.

3.2.6. 2002–2013 Apartman/Site/Güvenlikli Site Süreci

Bu dönem Konya'da büyük parsellerin site şeklinde tasarlanmaya başladığı dönem olmuştur. Önceki dönem yönetmeliklerinde çıkımların cephe boyunca devam edebilmesine olanak tanınması; "emsal" tanımının getirilmesiyle açık çıkımların emsale dahil edilmemesi; 2002 ve 2008 yıllarında 200 cm'ye,

Şekil 7. 2002-2013 apartman/site/güvenlikli site süreci görselleri.

2012 yılında ise 120 cm'ye kadar olan balkon derinliklerinin inşaat alanı dışında bırakılması, balkon büyüklüklerinde değişime yol açmıştır. 2011 yılında inşa edilen Şelale Park Sitesi'nde zemin kattan sonra konsol uygulanmamış, mutfak ile ilişkili ve yatak odasından erişilen balkon 200 cm derinliğinde yapılmıştır (Şekil 7). 2013 yılında inşa edilen Ataşehir Sitesi'nde gömme ve açık çıkma olarak tasarlanan balkon derinlikleri 200 cm olarak yapılmış; mutfak ve oturma odasından erişilen ve iki mekânın eni kadar uzunluğa sahip olan balkon, farklı işlevlere cevap verebilecek büyüklükte düşünülmüştür (Şekil 7). Bu dönemde 150 metrekarenin üzerinde büyüklüğe sahip olan konutlarda vergi diliminin değişmesi ve 200 cm derinliğe kadar yapılan balkonların metrekareye dâhil edilmemesi, cephe boyunca çıkma şeklinde açık balkonun yapılabilmesi, cephe karakterinin değişimini beraberinde getirmiştir. Yol, büyük balkonların yönlendirildiği cephe olmaktan çıkmış; site anlayışı ile

geniş parsellerde/adalarda yer alan apartmanların balkonları, parsel sınırı içindeki yeşil alanlara yönelmiştir.

2013 yılında bitişik nizam olarak tasarlanan Hâkim Konakları'nda, balkonun açıldığı esas mekanlar dışında diğer mekanlar için Fransız Balkon anlayışı ile cephe boyunca süreklilik gösteren çıkmalar uygulanmıştır. Yatak odası ve mutfak mekânından kullanılan balkonların derinlikleri 200 cm olarak yapılmış ve süreklilik gösteren çıkmalar bu balkonlarla bütünlüşerek Fransız Balkon anlayışında uygulanmıştır (Şekil 7).

Bu dönemin balkon korkulukları incelendiğinde ise balkonlarda cam korkuluk kullanımının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle cephe boyunca devam eden balkonlarda yatay çizgileri ön plana çıkarmak için kullanılan cam korkuluklar 90 cm yüksekliğinde uygulanmıştır.

Şekil 8. 2013–2017 apartman/güvenlikli site süreci görselleri.

Bu dönemde getirilen koşul ve sınırlamalar, balkonların, işlevsel bir kullanım alanı olarak geliştirilmesinden ziyade, metrekare üzerinden bir üretimin kurgulanmasına yol açmıştır. Balkonlara ilişkin belirlenen ölçütler, azami inşaat alanına ulaşma amacı doğrultusunda cephe tasarımında tek tipleşmeyi beraberinde getirmiş; balkonlar, cephe boyunca süreklilik gösteren standart bir tasarım elemanına dönüşmüştür. Böylece balkon, özgün mekânsal çözümlerin üretildiği bir mimari unsur olmaktan uzaklaşarak, piyasa dinamikleri içerisinde bir satış stratejisinin parçası hâline gelmiş ve metalaşmıştır. Aynı dönemde kapalı site anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte balkonlar, içe dönük yaşam kurgusunun bir uzantısı olarak yeniden tanımlanmış; konut pazarlamasında güvenlik, mahremiyet ve ayrıcalık söylemleri üzerinden bir reklam aracına dönüşmüştür.

3.2.7. 2013–2017 Apartman/Güvenlikli Site Süreci

Kat bahçesi, kat terası gibi isimlerle tasarımlarda yer alan, katlanır cam panellerle kapatılmış mekânlar konut tasarımlarında

bu dönemde karşımıza çıkmıştır. Bu mekânların, bulunduğu katın alanının toplam %25'ini geçmemek koşuluyla, 20 metrekareye kadar yapılabiliyor ve kat alanına dâhil edilmiyor olması, o dönemde farklı tasarımları gündeme getirmiştir. 2016 yılında tasarlanan Altınşehir Sitesi'nde mutfak önünde planlanan balkon, kapı ile erişilen ve yarı açık mekân niteliğinde olan balkonlardan farklı olarak mutfak mekanına doğrudan dâhil olan ve mekan sürekliliği sağlanan bir düzende çözülmüştür. Katlanır cam yüzeyle dış mekândan ayrılan bu mekânın mutfakla birlikte büyüklüğü 27 m²'dir. Konutlarda başka balkon düşünülmemiştir (Şekil 8).

2015 yılında aynı anlayışla yapılan Emlak Konut Temeşehir Sitesi'nde oturma odası, mutfak ve salon mekânı önünde balkon tanımıyla mekânlar tasarlanmış ve katlanır cam panellerle balkonların yüzeyleri kapatılmıştır. Aynı dairede yan yana planlanan yatak odalarının önünde de cam panellerle kapatılmış balkonlar yer almıştır. Dolayısıyla konutta bulunan her odada ve mutfak önünde balkon tanımıyla mekânlar tasarlanmıştır.

Ana mekânlardan balkonlara geçiş sürgülü cam yüzeylerle olduğundan yüzeyler açıldığında balkon doğrudan ana mekâna dâhil olabilmektedir. Yönetmelikte “bulunduğu katın toplam alanının %25’ini geçmemek koşuluyla” cam panelli ya da sökülüp takılabilir nitelikte yüzeylerle sınırlandırılmış bu mekânların yapılabılır olması, projede “balkon” olarak tanımlanan alanın cam panellerle de kapatılmış olmasından dolayı, bağlantılı mekânla bütünleşebilmesini ve mekânların büyüklüğünün artmasını sağlaması yönüyle avantaj sağlamıştır (Şekil 8).

2015 yılında bahsi geçen yönetmeliğe göre tasarlanan Arma-kent Sitesi’nde “ortak kat bahçesi” olarak dairenin mutfuğu ile bağlantılı bir mekân düşünülmüştür. Kat holünden de erişilen bu mekânın mutfak ile arasındaki yüzey, sürgülü cam kapı olarak düşünülmüştür. Kat bahçesi dışında mutfuğun önünde ve arka cephede yatak odasında gömme balkon yer almıştır. Salon ve oturma odasında ve yatak odalarında süreklilik gösteren Fransız Balkon anlayışında çıkmalar düzenlenmiştir. Düzenlemeler cephede estetik arayışla bazı katlarda farklılık göstermiştir (Şekil 8).

Bu dönem yapılarında iç mekâna dâhil olarak kullanım alanının artırıldığı, kapalı içe dönük, istenildiğinde yarı açık bir mekâna dönüşen balkon mekânlarının öne çıktığı görülmektedir. Alüminyum profilli ve cam yüzeyli korkuluklar kullanım yönünden ve estetik olma açısından dönemdeki anlayış olarak uygulanmıştır. Site sınırları içerisinde oluşturulan yeşil alan manzarayı sağlarken, diğer yönlerde yer alan balkonlar kapalı mekânların uzantıları olarak kullanıma açılmıştır.

Bir önceki dönemde olduğu gibi bu süreçte de balkonlar, metrekare kazanımının bir aracı hâline gelmiştir. Balkonlara ilişkin getirilen düzenlemeler, onların cephe elemanı ya da yarı açık mekân niteliğini zayıflatmış; kapatılıp açılabilen, kısmen esnek kullanıma olanak tanıyan alanlara dönüşmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte, söz konusu dönüşümün temel motivasyonu, konutun toplam kullanım alanını artırmak ve balkonu fiilen konutun bir odası hâline getirmek olmuştur. Hızla değişen yaşam koşulları ve balkonun gündelik hayattaki kullanım pratiklerinin azalması, bu mekânın giderek iç mekâna eklenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda balkonlar, dışarıdan açılıp kapanabilen; kimi zaman yarı açık, kimi zaman bütünüyle kapalı görünen ve yemek odası, misafir odası ya da giyinme odası gibi işlevler üstlenen alanlara dönüşmüştür. Sonuç olarak, balkonun mekânsal ve simgesel anlamı büyük ölçüde aşınmış; metrekare artışı ve piyasa değeri üzerinden tanımlanan bir unsur olarak metalaşması bu dönemde en üst düzeye ulaşmıştır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, sınır mekân niteliği taşıyan balkon ve çıkmalara ilişkin imar kurallarını Konya örnekleri üzerinden incelemek; plan düzleminde ve üçüncü boyutta tasarım anlayışlarının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü değerlendirmekte-

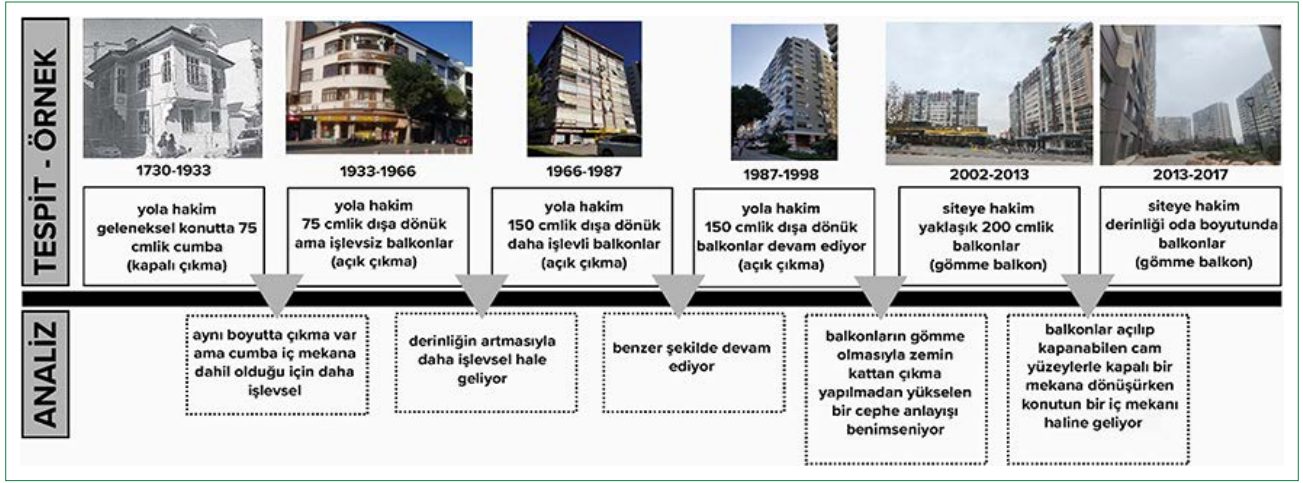
dir. Kamusal alanın, özellikle sokağın bir parçası olan ve konutun dış dünya ile kurduğu başlıca fiziksel temas noktası niteliğindeki balkonlara ilişkin alınan kararlar, bu mekânların biçimlenişini doğrudan etkilemiştir. Nitekim geçmişten günümüze çıkma ve balkonlara dair düzenlemeler sürekli değişmiş; her değişim, mimari dile ve cephe kurgusuna farklı biçimlerde yansımıştır.

Geleneksel Konya konutunda çıkma, cumba ve şahnişin gibi elemanlar, ana yaşama mekânlarının dışa uzantısı olarak hem iç mekânı genişleten hem de kamusal alanla görsel ve mekânsal ilişki kuran eşik unsurlar olarak işlev görmüştür. Ancak apartmanlaşma süreciyle birlikte bu öğelerin konumu ve işlevi köklü biçimde dönüşmüştür. Geleneksel konutta iç mekâna bütünlük ve işlevsel bir nitelik taşıyan çıkmalar, 1930’lu yılların ilk apartman örneklerinde 75 cm ile sınırlandırılan derinlikleri nedeniyle işlevselliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Buna karşın çıkma ve balkonların sokağa uzanarak parsel sınırını aşması uygulaması, 20. yüzyılın ikinci yarısına dek varlığını sürdürmüştür.

Apartmentlaşmanın erken evresinde özellikle giriş ve sokak cephesinde açık çıkmalar öne çıkmış; ön cephedeki odalar için çoğu zaman süs niteliğinde balkonlar tercih edilirken, arka cephede mutfuğa hizmet eden küçük çıkma balkonlara yer verilmiştir. Sıkışık ve organik sokak dokusuna sahip alanlarda inşa edilen az katlı apartmanlarda ise gönye balkon uygulamaları görülmüş; bu uygulamalar geleneksel gönye cumbaların biçimsel bir devamı niteliğinde olmuştur. Ancak geleneksel konutta iç mekânın düzgün geometriye kavuşması amacıyla sokağa taşan gönye cumbaların yerini, apartmanlaşma sürecinde yapı yüzeyiyle sınırlı gönye balkonlar almıştır.

Mevzuat açısından bakıldığında, 1966 yılına kadar düzenlemelerde “çıkma” kavramı esas alınırken, bu tarihten sonra genişliği tanımlanan “balkon” kavramı öne çıkmıştır. Betonarme karkas sistemlerin yaygınlaşması ve kat sayılarının artmasıyla birlikte, cadde üzerindeki apartmanlarda çıkma derinlikleri 150 cm’ye kadar ulaşmış; böylece gündelik yaşam gereksinimlerine cevap verebilen, kullanılabilir balkon örnekleri 1960’lı yılların sonlarında görülmeye başlanmıştır. Bu süreç, balkon korkuluklarında gözlenen estetik arayışlarla birlikte cephe tasarımında da yeni bir ifade alanı yaratmıştır.

Konya’nın büyükşehir statüsü kazanmasıyla yerel imar yönetmelikleri oluşturulmuş; parsel ve yol sınırlarına ilişkin yaklaşma mesafeleri tanımlanmış, balkonların açık ya da kapalı olma durumuna göre TAKS/KAKS hesaplarına dâhil edilip edilmemesi tasarım kararlarını belirleyici hâle gelmiştir. Balkon derinliğinin 200 cm’ye kadar uygulanabilmesi, tasarımda görece bir serbestlik sağlamış; büyük balkonlar hem işlevsel açıdan kazanım üretmiş hem de cephe kompozisyonunda daha etkin bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte gömme balkon uygulamalarının yaygınlaşması, zemin kattan itibaren çıkma yapmadan yükselen apartman tipolojisini beraberinde getirmiştir. Güvenlikli ve işe

Şekil 9. Dönemselleştirme analiz, tespit ve örnekleri (Aygör, 2015; Yazar tarafından oluşturulmuştur).

dönük site anlayışının güçlenmesiyle balkonların yola yönelimi azalmış; yarı özel site içi bahçelere açılan balkonlar yaygınlaşmıştır. 2000'li yıllarda açılıp kapanabilen balkonlara imkân tanıyan düzenlemeler ise balkonun ilişkili olduğu iç mekânların devamı olarak kurgulanmasının önünü açmış; böylece balkon daha büyük, daha kapalı ancak esnek kullanımlı bir iç mekân uzantısına dönüşmüştür (Şekil 9).

Üst ölçekten değerlendirildiğinde, balkon ve çıkmalar her dönemde kendi toplumsal ve politik bağlamının mekânsal izdüşümünü üretmiştir. Osmanlı'daki kapalı cumbalar mahremiyet anlayışının dışavurumu olarak okunabilirken, erken apartman dönemindeki balkonlar modern bireyin dışa açılımlının cepheye yansımalarıdır. Derinliği artan balkonlar teknolojik olanakların; gömme balkonlar ise estetik ve ekonomik kaygıların ifadesi olarak yorumlanabilir. Yola sırtını dönerek site içi mekânlara yönelen balkonlar ise dönemin güvenlik ve ötekileşme pratiklerinin cephedeki karşılığıdır. Ancak tüm bu biçimsel dönüşümlerin arka planında, sosyokültürel, ekonomik ve teknolojik girdilerle diyalektik ilişki içerisinde şekillenen imar mevzuatı belirleyici bir çerçeve sunmuştur.

Tarihsel süreç incelendiğinde, erken dönem düzenlemelerinin kamusal güvenlik ve düzen kaygılarına dayandığı görülmektedir. Osmanlı döneminde düzenlemeler, karşılıklı şahnişinlerin yasaklanması, çıkma derinliklerinin yol genişliğiyle ilişkilendirilmesi ve sınırlandırılması; yangın riski, sokak sirkülasyonu ve mahremiyet ihlali gibi somut sorunlara çözüm üretme amacı taşımıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde ise güvenlikten çok kent düzeni, yapı yoğunluğu ve standartlaşma ilkeleri öne çıkmıştır. Özellikle 1980 sonrası süreçte balkon ve çıkmaların TAKS/KAKS ve emsal hesapları üzerinden tanımlanması, düzenlemelerin mekânsal nitelik yerine niceliksel kontrol mekanizmalarına odaklandığını göstermektedir. Bu durum balkonun yaşamsal bir ara mekân niteliğinden uzaklaşarak ekonomik bir metrekare unsuruna indirgenmesine zemin hazırlamıştır.

Çıkma ve balkonlara ilişkin derinlik, yükseklik, cephe uzunluğu, komşu parsel mesafesi ve emsal hesaplarına dair ölçütler, mimari tasarımın sınırlarını çizen temel parametrelerdir. Bu ölçütler bir yandan yapı güvenliğini, sokak silüetini ve kentsel düzeni koruyan sistematik bir üretim çerçevesi oluştururken; diğer yandan tasarımcının hareket alanını etkili biçimde sınırlandırmaktadır. Örneğin 1966 sonrası derinliğin artırılması balkonun işlevsizleşmesini desteklemiştir; ancak 2000 sonrası bazı dönemlerde balkonun emsal dışı bırakılması cephe boyunca süreklilik gösteren geniş balkonların yaygınlaşmasına ve kimi örneklerde tasarımın imar avantajı üzerinden kurgulanmasına yol açmıştır. Açık çıkma ile gömme balkon ayırımının niceliksel kriterlerle tanımlanması da tipolojik tekrarları artırarak belirli bir standartlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, incelenen Konya örnekleri, mevzuat sınırları içinde yaratıcı çözümler ürettiğini de göstermektedir. Bazı projelerde balkonların cephe ritmini güçlendiren, yarı açık mekân kalitesini artıran tasarım araçları olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla mevzuat tek yönlü bir belirleyici değildir; ancak tasarımın yönelimini güçlü biçimde çerçeveleyen bir araçtır.

Bu bağlamda imar mevzuatının yalnızca teknik ve niceliksel bir düzenleme sistemi olarak değil, mekânsal kaliteyi yönlendiren bir tasarım politikası aracı olarak ele alınması gerekmektedir. Balkon ve çıkmalara ilişkin düzenlemelerin yalnızca metrekare ve derinlik sınırları üzerinden değil; kullanım niteliği ve kentsel bağlamla ilişkili biçimde tanımlanması önem taşımaktadır. Tek tip ve sabit ölçütler yerine, parsel konumu, sokak genişliği ve yapı yüksekliği gibi değişkenleri dikkate alan esnek ancak nitelik odaklı bir yaklaşım benimsenmesi tasarım değerini artıracaktır. Ayrıca balkonların salt emsal avantajı üzerinden ekonomik bir araca dönüşmesini engelleyecek; buna karşılık yaşamsal açık alan gereksinimini destekleyecek dengeli bir sistem geliştirilmesi mekân kalitesini farklılaştıracaktır. Yarı açık mekân kalitesini artıran ta-

sarımlara belirli teşvikler sunan, bağlama duyarlı çözümleri destekleyen bir mevzuat anlayışı, mimari üretimde çeşitliliği ve özgünlüğü artıracaktır.

Sonuç olarak, mevzuatın amacı tasarımı biçimsel olarak standartlaştırmak değil; kamusal alanı korurken mimari yaratıcılığı teşvik eden bir denge kurmak olmalıdır. Niceliksel kontrol mekanizmalarından niteliksel yönlendirme araçlarına evrilen bir düzenleme yaklaşımı, konut tipolojilerinin ve kentsel mekânın daha sürdürülebilir, kimlikli ve yaşanabilir biçimde gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – G.S., D.A.; Conceptualisation – G.S., D.A.; Research design and structuring – G.S.; Methodology – G.S., D.A.; Data sources and documentation – G.S.; Data collection and/or processing – G.S.; Data analysis and/or interpretation – G.S., D.A.; Mapping/visualisation – G.S.; Literature review – G.S., D.A.; Writing – original draft – G.S.; Writing – review and editing – G.S., D.A.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Bu çalışma insan katılımı içermediğinden bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek duyulmamıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – G.S., D.A.; Konsept – G.S., D.A.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – G.S.; Yöntem – G.S., D.A.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – G.S.; Veri toplama ve/veya işleme – G.S.; Veri analizi ve/veya yorumlama – G.S., D.A.; Haritalama/görselleştirme – G.S.; Literatür taraması – G.S., D.A.; İlk taslağın yazımı – G.S.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – G.S., D.A.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Altındaş, S. (2016). Yapı mevzuatına genel bakış ve Türkiye için mevzuat önerisi. *Mimarlık*, 392. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=406&RecID=40544>
- Arseven, C. E. (1950). *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Aydın, D. ve Özaktan, S. G. (2018). Konya modern mimarlığına hizmet edenler: Ali Cenap Özkaşıkçı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(25), 2043–2054.
- Aydın, D. ve Sayar, G. (2021). Questioning the use of the balcony in apartments during the COVID-19 pandemic process. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 15(1), 51–63. <https://doi.org/10.1108/ARCH-09-2020-0202>
- Aygör, E. (2015). Konya evlerinde cihannüma. *İstem*, 13(26), 135–172.
- Berk, C. (1951). *Konya evleri*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Belediye Yapı ve Yollar Kanunu (Kanun Numarası: 2290). (1933, 10 Haziran). *T.C. Resmî Gazete*, 2433.
- Bozkurt, N. (1995). Ev. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ev#1>
- Büyüksahin, S. ve Aydın, D. (2020). Konya Şükran Mahallesi'nde sivil mimari bellek: 20. yüzyıl. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15(29), 111–135.
- Cowan, A. (2011). Seeing is believing: Urban gossip and the balcony in early modern Venice. *Gender & History*, 23(3), 721–738.
- Çelik, A. (2019). Konya'da Marunilik ve Marunilerin Konya göçü. A. Aköz, D. Yörük, & H. Karpuz (Eds.). *Konya kitabı XVII* içinde (s. 95–107). Konya Ticaret Odası.
- Çetin, S. ve Cimcöz, N. (2003). Konut mekânlarında balkon kullanımı ve yaşanan toplumsal değişimin balkon mekânlarına etkisi. *Mimarİst: Mimarlık Kültürü Dergisi*, 7, 167–172.
- Ersoy, M. (2017). *Osmanlıdan günümüze imar ve yasalar*. Ninova Yayınları.
- Gecekondu Kanunu (Karar Sayısı: 775). (1966, 20 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 12362.
- Google Haritalar. (2020). [Sokak Görünümü: Mimarlar Odası Konya Şubesi]. Erişim tarihi: 23.06.2026. https://www.google.com.tr/maps/@37.8703961,32.4884082,3a,75y,172.88h,101.06t/data=!3m6!1e1!3m4!1sbuxqN7gGjTCi53pj_mQyeg!2e0!7i13312!8i6656
- Hasol, D. (1998a). Cihannüma. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* içinde (7. Baskı, s.116-117). Yapı-Endüstri Merkezi.
- Hasol, D. (1998b). Balkon. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* içinde (7. Baskı, s.70). Yapı-Endüstri Merkezi.
- İmar Kanunu (Kanun Numarası: 6785). (1956, 16 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 9359.
- Kıyıcı, G. (2016). Ev mekânı ve sınırlarının anlamları üzerine. *İç ve dış arasındaki çeper temalı ulusal mekân tasarımı sempozyumu bildiriler kitabı* içinde, (ss. 49–60).
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (1987). Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (1991). Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (1998). Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2002). Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2008). Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi.
- Küçükerman, Ö. ve Güner, Ş. (1995). *Anadolu mimarisinde Türk evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mahmood, A. Z. N. ve Ayşe, S. (2025). Learning the concept of “in-between” in architecture from history and practice. *Riğas Tehniskas Universitates Zinatniskie Raksti*, 21(1), 151-167.
- Moon, K. S. (2018). *Cantilever architecture*. Routledge.
- Mostafa Mohammed, A. M. ve Elhefnawy, M. H. (2025). Countering negative contextual influences on Egyptian balconies: A non-participant observational study. *Sohag Engineering Journal*, 5(2), 174–191.
- Önge, M. (2015). 19. yüzyıldan günümüze değişen ve dönüşen bir kültür mirası olarak Alaeddin Tepesi. *TÜBA-KED*, 13, 126–143.
- Özel, Y. (2019). Türk evinde sokağa uzanan iç mekânlar: Çıkmalar. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 3(1), 143–160.
- Özkaya, E. (2000). *İmar kanunu şerhi ve mevzuatı*. Seçkin Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1971a). Cumba. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* içinde (2. baskı, s.310). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Pakalın, M. Z. (1971b). Cihannüma. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* içinde (2. baskı, s.292). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği. (2017, 03 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 30113.
- Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2013, 01 Haziran). *T.C. Resmî Gazete*, 28664.
- Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2013, 08 Eylül). *T.C. Resmî Gazete*, 28759.
- Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2016, 05 Şubat). *T.C. Resmî Gazete*, 29615.
- Pulat Gökmen, G. (2011). Türkiye'de apartmanlaşma süreci ve konut kültürü. *Güney Mimarlık*, 5, 12–16.
- Shamseldin, A. (2023). Adaptation opportunities for balconies to achieve continuity of their environmental functions. *Alexandria Engineering Journal*, 67, 287–299.
- Sin, C. H., Cui, P. Y., Luo, Y., Jon, K. S. ve Huang, Y. D. (2023). CFD modeling on the canyon ventilation and pollutant exposure in asymmetric street canyons with continuity/discontinuity balconies. *Atmospheric Pollution Research*, 14(1), 101641.
- Smektala, M. ve Baborska Narozny, M. (2022). The use of apartment balconies: Context, design and social norms. *Buildings & Cities*, 3(1), 190-205.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1996a). Cihannüma. *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü* içinde. Remzi Kitabevi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1996b). Şahnişin ya da şahniş. *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü* içinde. Remzi Kitabevi.
- Şenyurt, O. (2016). İnşa kuralları, mimari algı ve mekân kullanımı bağlamında Osmanlı toplumunda cumba/şahnişin. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 1(1), 87–103.
- TBMM. (1933). *Belediye yapı ve yollar kanunu* (Kanun No: 2290). 21 Haziran 1933 tarihli Resmî Gazete, Sayı: 2433.
- Turani, A. (1980). Şahnişin. *Sanat terimleri sözlüğü* içinde. Remzi Kitabevi.
- Ulusoy, M. (1999). *Konya'da apartman yapılarının tarihsel gelişimi* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Viollet-le-Duc, E.-E. (1854-1868). *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* (Ciltler 1-10). Bance.
- Zheng, X., Montazeri, H. ve Blocken, B. (2020). CFD simulations of wind flow and mean surface pressure for buildings with balconies: Comparison of RANS and LES. *Building and Environment*, 173, 106747.
- 3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği. (1985, 02 Kasım). *T.C. Resmî Gazete*, 18916.

Ek I. 1730–1933 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1730–1933	1730	1730 Ebniye Nizamnamesi	–	–	“Şahnişinlerin karşılıklı yapılması yasaklanmıştır.”
	1848	1848 Ebniye Nizamnamesi	1098	Madde-19	“Evlerine cumba yaptırmak isteyenlere, zeminden 5arşın yüksekliğinden alçak olmamak ve şehnişin şeklinde olmamak koşuluyla, bir zira genişliğinde ve boyu pencere yüksekliğinde demir parmaklık ve demir destekli ve üzeri saç örtülü olarak inşa etmeleri durumunda ruhsat verilecektir. Demir balkon yapmak isteyenlere usul ve nizamla göre izin verilecektir.”
	1849	1849 Ebniye Nizamnamesi	1113	Madde-24	“Evlerinde cumba yaptırmak isteyenlerin, yerden 5arşın yüksekliğinden az olmamak ve balkon şeklinde yapılmamak koşuluyla, zira genişliğinde ve büyük pencere yüksekliğinde demir parmaklık ve demir destekli ve üzeri saç ile örtülü olarak inşa etmelerine izin verilecektir. Demir balkon yapmak isteyenlere de Tüzüğe uygunluğuna göre izin verilecektir.”
	1863	1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi	86	Madde-15	“Bundan böyle binaların sokağa bakan cephelerinde bu düzenleme ile belirlenen kurallar dışında çıkma yapılmayacaktır. Her katın çıkmaları o katın hatırı istikamet esas alınarak hesaplanacaktır. Zemin üzerindeki katın yön uzantısı Nizamnamesin 1.-3. Maddelerinde açıklanan biçime uydurularak belirlenecektir. Üst katların yön uzantısı eğer binada şehnişin ya da üzeri kapalı balkon varsa zemin katın yön çizgisine göre bina dışına taşabilecektir. Ancak bu çıkmalar aşağıda belirlenen sınırlarını aşmayacaktır. Meydan ve rıhtımlarda 12 arşın ve daha geniş yollarda 1 arşın 198 parmak 10 arşın genişliğindeki yollarda 1 arşın 12 parmak 8 arşın genişliğindeki yollarda 1 arşın 8 arşın genişliğindeki yollarda ve çıkmaz sokaklarda 18 parmak”
	1882	1882 Ebniye Kanunu	136	Madde-16	“Sınırları bir önceki maddede gösterilen ölçüyü aşmamak koşuluyla evlerin sokağa bakan cephelerine her ne şekilde olursa olsun şehnişinler ile açık ve kapalı balkonlar inşa edilebilir. Bu şehnişinler ile balkonlar zeminden en çok 5 arşın yüksekliğinde yapılmaz. Bunlar eğriler gibi şeylerle tutturulabilir ancak duvara dayanarak bağlanabilirler. Bunlar zeminle aynı yükseklikte olmalıdır. Birbirine bitişik iki evin balkon ve şehnişinleri arasında en az 4 arşın aralık bırakılacaktır. Bu konuda tartışma ve anlaşmazlık olması durumunda söz konusu edilen evlerin sahipleri kendi balkon ve şehnişinlerini komşu evin sınırlarından en az 2 arşın uzakta yaptıracaktır.”
	1882	1882 Ebniye Kanunu	136	Madde-26	“Bu kanun ile belirlenen çıkmalar dışında binaların sokağa bakan cephelerine çıkma yapılmayacak ve her katın çıkmaları o katın istikamet çizgisinden itibaren hesap edilecektir. Zemin üzerindeki katın istikameti birinci maddede açıklanan şekilde belirlenecektir. Üst katların istikamet çizgileri şehnişin ve balkon olması durumunda zemin katının istikameti birinci maddede açıklanan şekilde belirlenecektir. Üst ve rıhtımlarda bir arşın 18 parmak' 19, 12 arşın ve daha geniş yollarda bir arşın 12 parmak, 10 arşın genişliğindeki yollarda 1 arşın 6 parmak ve 8 arşın genişliğinde olan yollarda ise 1 arşını geçmeyecektir”
				Madde-27	“Sınırları 26. maddede gösterilen büyüklükleri aşmamak koşuluyla binaların sokak yüzünün ikinci ve üçüncü katlarına şehnişin ve balkon inşası uygundur. Bunlar zemin üstünden en az beş arşın yüksekliğinde olacak ve genişlikleri bulunduğları katın cephe boyunun üçte birini geçmeyecek ve fenni bir zorunluluk olmadıkça sokak yüzüne çarpık şehnişin yapılmayacaktır.”
				Madde-28	“Bitişik evlerin balkon ve şehnişinleri arasında en fazla dört arşın boşluk bırakılacaktır. Mal sahipleri arasında anlaşmazlık çıkması durumunda iki binanın balkon ve şehnişinleri arasındaki uzaklık iki arşın artırılacaktır. Var olan şehnişinlerden zeminden yüksekliği beş arşından az olanlar ve benzerlerinde bina cephelerinin onarımı sırasında yıkılacaktır.”

Ek I. 1730–1933 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1730–1933	1891	1891 Ebnîye Kanunu	118	Madde-25	“Bu kanun ile belirlenen çıkmalar dışında binaların sokak cephesine çıkma yapılmayacak ve her katın çıkmaları o katın istikamet çizgisinden itibaren hesap edilecektir. Zemin üzerindeki katın istikameti birinci maddede açıklanan şekilde belirlenecektir. Üst katların istikamet çizgileri şehnişin ve balkon olması durumunda zemin katının istikamet çizgilerine göre çıkmaların yeri meydana ve rıhtımlarda bir arşın on sekiz parmak, on iki arşın ve daha geniş yollarda bir arşın on iki parmak, on arşın genişliğindeki yollar-da bir arşın altı parmak ve sekiz arşın genişliğinde olan yollarda ise bir arşını geçmeyecektir.”
				Madde-26	“Sınırları 25. maddede gösterilen büyüklükleri aşmamak koşuluyla binaların sokak yüzünün ikinci ve üçüncü katlarına şehnişin ve balkon inşası uygundur. Bunlar zemin üstünden en az beş arşın yüksekliğinde olacak ve genişlikleri buldukları katın cephe genişliğinin üçte birini geçmeyecek ve fenni bir zorunluluk olmadıkça sokak yüzüne çarpık şehnişin yaptırılmayacaktır.”
				Madde-27	“Bitişik evlerin balkon ve şehnişinleri arasında en fazla dört arşın boşluk bırakılacaktır. Mal sahipleri arasında anlaşmazlık çıkması durumunda iki binanın balkon ve şehnişinleri arasındaki uzaklık iki arşın artırılabilecektir. Var olan şehnişinlerden zeminden yüksekliği beş arşından az olanlar vb. bina cephelerinin onarımı sırasında yıktırılacaktır.”
				Madde-30	“Mülk sahipleri yol, meydan ve rıhtımlarda bulunan binalarının cephelerinde, çıkma ve çıkıntılarla ilgili maddelerde belirtilen hükümlere uymak zorundadırlar; ancak binanın diğer cephelerini istedikleri gibi yaptırabilir.”

Ersoy'un (2017) çalışmasındaki çevirilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2. 1966–1987 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1966– 1987	1966	Gecekondu Kanunu	Karar Sayısı: 775	Madde-83/15/ A-B-C	<p>“Binalarda azami bina sahası dışındaki şartlarla çıkma yapılabilir</p> <p>a- Yol cephelerinde: Genişliği (1.50)metreyi aşmamak şartı ile açık ve kapalı çıkma yapılabilir. Ancak, genişliği (9.50) m. den az olan yollarda, Ön bahçe bulunmaması halinde çıkma yapılmamalı, Ön bahçesi bulunan yerlerde yapılacak çıkmlar yola tecavüz etmemelidir.</p> <p>b- Yola rastlamayan yan cephelerde: Genişliği (1.00)m. yi aşmamak ve tabii zeminden çıkma altına kadar olan en yakın mesafesi (2.10)m. den az olmamak şartı ile, sadece açık çıkma yapılabilir.</p> <p>c- Arka cephelerde: Genişliği (1.00)m. yi aşmamak ve tabii zeminden çıkma altına kadar olan en yakın mesafesi (2.10)m. den az olmamak ve arka komşu hududuna kapallılarda (3.00)m. den, açıklarda ise (2.00)m. den fazla yaklaşmamak şartı ile açık ve kapalı çıkma yapılabilir: (0.20)m. yi geçmeyen motifler ile bahçe içerisinde yapılacak üstü açık teras ve zemin kat giriş merdivenleri, bina cephesinden itibaren genişliği (1.50)m. Yi geçmemek, tretuvar dışına taşmamak ve en alçak noktası tretuvar üst seviyesinden en az (2.10)m. yükseklikte bulunmak şartı ile, yol durumuna, civarın karakterine göre, belediyece tesbit edilecek giriş saçakları çıkma addedilmez.</p> <p>“Bu inşaat alanına bir ailenin oturmasına mahsus müstakil bir ev veya bir apartman dairesinin içinde kalan bütün odalar, holler, antre, mutfak, banyo, heilâ, lavabo, kiler, depo, baca ve iç geçitler ile bunları bölen veya çevreleyen iç ve dış duvarların kat plânlarındaki alanlarının tamamı, balkonlarla müşterek duvarların alanlarının ise yansı dahlildir.”</p> <p>“Balkon ve merdiven korkulukları yükseklikleri 0,90m. yapılmalıdır.”</p>
				Madde-65	
				Madde- 83/15/D	
				Madde-83/1/F	“F) Balkon: Dar kenar en az 1.00m. olup yüzölçümü serbesttir. Yapılması zorunlu değildir.”
1985	3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan. Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği	Sayı: 3194	Madde-36		<p>Binalarda taban alanı dışında:</p> <p>Kendi bahçe huduttan dışına taşmamak ve genişliği (1.50)m. yi aşmamak, tabii zeminden çıkma altına kadar en yakın şakuli mesafe (en az 2.40)m. den aşağı düşmemek,</p> <p>Parselin arka hudutlarına açık çıkmalarda (2.00)m. kapallılarda (3.00)m. den, yan hudutlarına açık çıkmalarda (1.50)m. kapallılarda (2,00)m. den fazla yaklaşmamak, şartı ile çıkma yapılır.</p> <p>Ayrıca ayrım nizamına tabi ve yan bahçeli binaların bitişik olmayan cephelerinde yapılacak çıkmlar parselin yan ve arka hudutlarına açık çıkmalarda (2.00)m. den, kapallılarda (3.00)m. den fazla yaklaşmamak şartı ile cephe uzunluğunca devam eder.</p> <p>Ancak, her halükârda bu Yönetmelikte belirlenen yan bahçe mesafelerine tecavüzlü kapalı çıkma yapılamaz.</p> <p>Komşu parselde imar planına göre aynen muhafazası gereken ve arka cephe hattı çıkma yapılacak binanınkinden ilerinde olan bir bina bulunması halinde çıkma, bu hattı aşmamak üzere bu taraftan komşu hududuna kadar devam ettirilir.</p> <p>Komşu parsellerde daha önce parsel sınırına kadar çıkma yapılmış ise (2.00)m. uzaklık şartı ve muvafakatname aranmaz. Zemin katta kendi parsel hududu dışına taşmayan, hangi katta yapılırsa yapılsın (0.20)m. yi geçmeyen motif çıkmlar yapılabilir.</p>

Ek 2. 1966–1987 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
1966– 1987	1985	3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan. Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği	Sayı: 3194	Madde-46	“Balkon ve teras etrafında, 5'ten fazla basamağı bulunan açık merdivenlerde kotu (0.90)m. den az olan pencere boşluklarında, döşeme kotundan itibaren en az (0.90)m. yüksekliğe kadar, fenni icaplara uygun olarak korkuluk yapılması mecburidir.” Binalarda tesbit edilen azami bina alanı dışında aşağıdaki şartlarla kapalı veya açık çıkma yapılabilir: 1) Açık çıkmalar binanın her cephesinde, kapalı çıkmalar binanın yalnızca ön ve arka cephelerinde yapılabilir. 2) Çıkmalar parsel sınırını taşamaz. 3) Arka ve yan komşu mesafesi içinde kapalı çıkma yapılamaz. 4) Ön bahçelerde yapılacak çıkmalar parselin yol sınırına (3.50)m. den fazla yaklaşamaz. 5) Ön ve arka cephelerde yapılacak kapalı çıkma genişliği (1.50)m. den, yan komşu mesafelerinde yapılacak açık çıkma genişliği (1.00)m. den fazla olamaz. 6) Açık çıkma uzunluğu bina cephesinin 2/3 ünden fazla olamaz. 7) Bitişik nizamda, bitişik olduğu komşu sınırına (2.00)m. den fazla yaklaşamaz. 8) Çıkmanın (krişler dahil) en alt noktasının, zemine olan yüksekliği (2.40)m. den az olamaz. 9) (0.20)m. yi geçmeyen motifler, denizlikler, bina saçakları ve zeminden yüksekliği (2.40)m. den az olmayan giriş saçakları, yatay olarak (0.60)m. yi geçmeyen güneş kesiciler çıkma sayılmaz.

Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 3. 2002–2013 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
2002–2013	2002	2002 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği	–	Madde-18	d- Toplam inşaat alanına d6)açık çikmal balkonlar d7)Gömme ve yarı gömme olarak yapılan balkonlardan çikmalar hariç, 2.00m derinliğine kadar olan alanları dahil edilmezler. Madde-37 Çikmalar B)Açık Çikmalar: B1)Yola Bakan Cephelerde: Yola bakan cephelerde yapılacak açık çikmalar kapalı çikma şartlarına tabiidir. Ancak birden fazla parselle oturan bloklarda veya bitişik nizamda yapılacak açık çikmalar, komşu parsel sınırına (2.00)m den fazla yaklaşamaz. Yaklaşılması halinde açık çikmanın komşu sınırından itibaren (1.00)m genişliğinde kat yüksekliğince duvarla kapatılması zorunludur. b1b) Komşu cephe hattını geçmemesi veya komşu parselden muvafakat alınması halinde bu hüküm aranmaz. b2)Yan Bahçeye Bakan Cephelerde: Yan bahçeye bakan cephelerde yapılacak çikmalar; komşu sınırına (2.00)m.den fazla yaklaşmamak kaydı ile en fazla (1.50)m.ye kadar yapılabilir. b3)Arka Bahçeye Bakan Cephelerde: 3.25 Parselin arka komşu parsel sınırına (3.50)m.den fazla yaklaşmamak kaydıyla bina cephe hattından itibaren (1.50)m.ye kadar yapılabilir. Yol cephelerinde komşu parsel ile bina cephesi arasında mesafesi bu madde için de geçerlidir. Çikma yapılamayan bina cephelerinin zemin kat tavanından itibaren hangi katta yapılırsa yapılsın (0.20)m.yi geçmemek şartı ile yapılan motif çikmalar, çikma şartına tabi değildir. Bahçe içinde yapılacak üstü açık teras ve zemin kat giriş merdivenleri ile bina cephesinden itibaren genişliği (2.50)m.yi geçmemek, tretuvar dışına taşmamak ve en alçak noktası tretuvar kotundan en az (2.50)m. yükseklikte yapılacak giriş saçakları çikma değildir a) Taban Alanı: Tabii zemin terasları, bina giriş merdivenleri ve açık çikmalar hariç olmak üzere yapının, zemin kat taban döşeme seviyesinde taşıyıcı sistemin çevrelediği alandır.
	2008	2008 Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği	–	Madde-18	d) Toplam Bina İnşaat Alanı: KAKS ve EMSAL'e esas olan alandır. İskân edilisin veya edilmesin bodrum ve çatı katlar dışındaki tüm inşaat alanıdır. Bu alana; d7) Açık çikmalı balkonlar, d11 6) Gömme ve yarı gömme olarak yapılan balkonların bina cephesi veya bina taşıyıcı sistem içerisinde (200)m derinliğe kadar olan alanları (2012 yılında 120cm olarak değiştirilmiştir)(Değişiklik-15.06.2012- 412 S.BMK)) ...dâhil edilmezler.
				Madde-19	8) Balkon: Tüm katlarda çikma sınırları içinde kalmak kaydıyla cephe hattı dışında ve/veya içinde açık çikma ve/veya gömme niteliğinde, bağlı oldukları bağımsız bölüm ya da ortak alandan bölme elemanları ile ayrılmış, dış cepheye bakan kısımları parapet harici açık, üstü açık ve/veya kapalı olarak ilgili maddede belirtilen şartlar çerçevesinde tertiplenmiş teras tanımı dışındaki açık kullanım alanıdır.

Ek 3. 2002–2013 arasındaki dönem

Dönem	Sene	Yönetmelik	Kanun no	Madde	İçerik
2002–	2008	Konya		Madde-37	I - Genel hükümler: Çıkma derinliği genel olarak (1.50)m.dir...
2013		Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği			b) Açık çıkmlar, binanın her cephesinde (2.50)m yi geçmemek üzere düzenlenebilir. 3) Açık çıkmlar: a) Yola ve arka bahçeye bakan cephelerde: Yola ve arka bahçeye bakan cephelerde yapılacak açık çıkmlar kapalı çıkma şartlarına tabiidir. Ancak; Birden fazla parselle oturan bloklarda veya bitişik nizamda yapılacak açık çıkmlar, komşu parsel sınırına (2.00)m.den fazla yaklaşamaz. Yaklaşılması halinde açık çıkmanın komşu sınırından itibaren (1.00)m. Genişliğinde kat yüksekliğince duvar veya cam tuğla gibi yapı malzemesi ile kapatılması zorunludur. Yapılacak açık çıkma, komşu cephe hattını geçmemesi veya komşu parselden muvafakat alınması halinde bu hüküm aranmaz. b) Yan Bahçeye Bakan Cephelerde: Yan bahçeye bakan cephelerde yapılacak açık çıkmlar, komşu sınırına en az (2.00)m. yaklaşabilirler.

Mevcut Yönetmeliklerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

The Change of Cantilever/Balcony in House Facade Based on Zoning: Konya Sample

 Gevher Sayar, **Dicle Aydın**

Necmettin Erbakan University, Faculty of Fine Arts and Architecture, Department of Architecture, Konya, Türkiye

In architectural design, the facade is not merely an aesthetic surface but also the primary interface through which the interior space is reflected outward and a relationship with the urban context is established. In traditional Turkish housing, elements such as bay windows, projecting balconies, shahnishins, and cihannumas emerge as key components that both provide spatial expansion and establish visual and physical connections with the street. These elements have been shaped by the cultural, social, and economic conditions of their region; over time, they have evolved through the process of modernization and zoning regulations, eventually giving way to the concept of the balcony. This study aims to examine, using the example of Konya, how the bay window and balcony—significant boundary spaces on residential facades—have undergone transformation over time in accordance with zoning regulations.

The study first conducted a literature review to establish the historical and conceptual framework of the concepts of “outbuildings” and “balconies,” and then examined urban planning legislation from the Ottoman period to the present, divided into distinct periods. In this context, seven distinct periods were identified: the Ottoman period (1730–1933), the early Republican era and the process of apartment building construction (1933–1966), the development of modern apartment buildings (1966–1987), the impact of local regulations after 1987, and the process of gated community development after the 2000s. The zoning regulations enacted during each period were evaluated using document analysis; additionally, fieldwork was conducted based on residential examples representing these periods in Konya. Thus, the relationship between legislation and architectural practice was analyzed both theoretically and practically.

The findings indicate that the balcony is not merely an architectural element, but also a reflection of social, economic, and political dynamics within the space. During the Ottoman period, balconies were restricted due to concerns such as privacy, street layout, and security; whereas in the post-Republican era, alongside the ideology of modernization, the balcony became a symbol of openness to the outside world and a new way of life. However, in early apartment buildings, balconies were used more as facade elements than functional spaces due to their limited depth. Regulations introduced after 1966, which increased balcony depths, enabled these spaces to be used more actively in daily life. In the post-1980 period, however, the shaping of zoning regulations through floor area ratio (FAR) and floor space index (FSI) calculations led to balconies being evaluated as a quantitative element rather than for their spatial qualities. With the 2000s, the exclusion of balconies from floor area calculations or their exclusion from the construction area within certain dimensions led to the widespread adoption of larger balconies that extend along the entire facade. In this process, the balcony has increasingly become a tool for increasing square footage and a marketing element; particularly with the rise of gated community concepts, it has shifted from being an element oriented toward the street to becoming part of an inward-looking lifestyle. Additionally, balconies that can be enclosed with folding glass systems have lost their semi-open character and transformed into spaces integrated into the interior.

In conclusion, the study demonstrates that zoning regulations are a powerful tool that directly shapes residential facade design. The historical evolution of balconies and projections must be evaluated not only in terms of technical regulations but also in conjunction with changing lifestyles and economic dynamics. In this context, urban planning regulations must be re-examined through a flexible, quality-focused approach that promotes spatial quality and architectural diversity, moving beyond a system that imposes merely quantitative restrictions.

Keywords: Balcony; facade; zoning-build rules; house.

Correspondence: Gevher Sayar
e-mail: gevher.sayar@gmail.com

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Köpek Gezdirmek: Kentsel Mekanda Sosyalleşmenin Çabasız Bir Formu

Dog Walking: An Effortless Form of Socialization in Urban Space

ID Eser Ergönül

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Kahramanmaraş

ÖZ

Bu çalışma, köpek gezdirmeye pratiklerinin kentliler arasında “tanıdık yabancı” ilişkilerini, yüz aşinalığını ve mikro düzeydeki sosyal bağları nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Milgram’ın tanıdık yabancı kavramı, Granovetter’in zayıf bağ kuramı ve Oldenburg’un üçüncü mekân yaklaşımından yararlanan araştırma, köpek gezdirmeyi bireysel rutin ile kendiliğinden gelişen sosyal etkileşimi birleştiren çabasız bir kent sosyalleşmesi biçimi olarak ele almaktadır. Ankara’daki 2 kent parkında düzenli olarak köpek gezdiren katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanan bulgular, ortak mekânlarda tekrarlanan karşılaşmaların yakın bağlar kurulmasa bile aşinalık, güven ve aidiyet hissi yarattığını göstermektedir. Ancak bu deneyim bireysel eğilimler, sosyal açıklık ve mekânın fiziksel özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Köpek parkları ve yeşil alanlar gibi iyi tasarlanmış ve bakımı yapılan mekânlara, rastlantısal karşılaşmaları artırarak zayıf sosyal bağları güçlendirmektedir. Ayrıca küçük ölçekli müdahalelerin – banklar, açık yollar ve topluluk etkinlikleri – gündelik etkileşimleri önemli ölçüde artırabileceği görülmüştür. Bireysel boyutunun ötesinde, köpek gezdirmeye kentsel kimliği ve bir arada yaşama kültürünü pekiştiren anlamlı bir toplumsal deneyim olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, bu tür düşük eşikli gündelik karşılaşmaların kentte duygusal ve mekânsal aidiyetin oluşumuna somut katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Kamusal mekan; kent sosyolojisi; köpek gezdirmeye; tanıdık yabancı, zayıf bağlar.

ABSTRACT

This study examines how the practice of dog walking shapes “familiar stranger” relationships, face recognition, and micro-level social ties among urban residents. Drawing on Milgram’s concept of the familiar stranger, Granovetter’s theory of weak ties, and Oldenburg’s notion of the third place, the research conceptualizes dog walking as an effortless form of urban socialization that merges individual routine with spontaneous interaction. Based on semi-structured interviews conducted with participants who regularly walk their dogs in two urban parks in Ankara, the findings reveal that repeated encounters in shared spaces create a sense of familiarity, trust, and belonging, even in the absence of close personal relationships. However, this experience varies according to individual tendencies, social openness, and the physical characteristics of the space. Well-designed and well-maintained environments such as dog parks and green areas enhance random encounters and strengthen weak social bonds. Furthermore, small-scale interventions—such as benches, open pathways, and community events—were found to significantly increase everyday interactions. Beyond its individual dimension, dog walking emerges as a meaningful social experience that reinforces urban identity and the culture of coexistence. The study concludes that such low-threshold, everyday encounters make tangible contributions to the formation of emotional and spatial attachment in the city.

Keywords: Public space; urban sociology; dog walking; familiar stranger; weak ties.

Geliş tarihi: 31.10.2025 Kabul tarihi: 04.04.2026
Online yayımlanma tarihi: 16.06.2026
İletişim: Eser Ergönül
e-posta: eserkasaplar@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Kent yaşamında oldukça sıradan bir pratik olan köpek gezdirme eylemi gerçekte kamusal mekândaki gündelik sosyal etkileşimlerin farklı bir biçimini içermektedir. Bu eylem temelde evcil hayvanların fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olsa da aynı zamanda kentliler arasında doğrudan temas içermeyen, kısa süreli fakat düzenli biçimde tekrarlanan karşılaşmalar aracılığıyla özgün bir tanışıklık biçiminin oluşmasına zemin hazırlar. Parkta köpek gezdirmek anonimlik ile mahremiyet arasındaki gerilimli ilişkide konumlanan kamusal etkileşimlerin taşıyıcısı olarak sosyal örüntülerin gündelik hayattaki tezahürünü görünür kılmaya yardımcı olur. Bu karşılaşmalar çoğunlukla sessiz, kısa süreli ve yarı-rastlantısal nitelikte olsa da zaman içerisinde mekâna ve diğer kullanıcılara ilişkin bir aşinalık üretir. Köpek sahibi olmak üzerinden kurulan bu dolaylı ortaklık duygusunun kentliler arasındaki sosyal mesafeyi geçici olarak azalttığı ve kentliler arasında anlık ve zayıf da olsa bir bağın kurulmasına olanak tanıdığı düşünülmektedir. Bu nedenle kentte köpek gezdirmek aynı zamanda kamusal mekânın sosyal bir üretim alanı olduğuna da işaret eder.

Çalışmada kent parklarında köpek gezdirme faaliyeti bireysel bir gündelik rutin olmaktan ziyade kamusal alanda farklı toplumsal bağların ve mikro etkileşimlerin geliştiği bir etkileşim olarak ele alınmaktadır. Aynı rotalarda gezinen ve benzer zaman dilimlerinde parklarda ya da açık alanlarda karşılaşan kentliler arasındaki selamlaşmalar, derinliksiz sohbetler ya da göz teması gibi kısa süreli etkileşimler kentsel tanışıklığın yapı taşlarını oluşturur. Bu karşılaşmalar genellikle güçlü sosyal ilişkilere dönüşmemekle birlikte kent yaşamının anonim doğası içerisinde yalnızlaşma ve yabancılaşma eğilimlerine karşı mikro düzeyde bir karşı duruş niteliği taşımaktadır. Köpeklerin birbiriyle etkileşimi aracılığıyla sahipler arasında kurulan dolaylı iletişim biçimleri anonim kentli kimliğinin sınırlarını esneten ve tanışıklık üretimine olanak tanıyan bir sosyal zemine dönüşür. Bu bağlamda çalışmada köpek gezdirme faaliyeti, kentte toplumsal dokunun gündelik hayat içindeki yeniden üretimine katkı sunan önemli bir etkileşim pratiği olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın amacı köpek gezdirme pratiğinin gündelik sosyal etkileşimleri, yüzeysel tanışıklıkları ve mekânsal aidiyet duygusunu nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Özellikle büyük kentlerdeki anonimleşmiş ve dolayısıyla yalnızlaşmış hayat pratiğinde kentlilerin gündelik hayatlarında hayvanlar ve “gezdirme pratikleri” aracılığıyla kurduğu kısa süreli ama tekrarlayan karşılaşmaların kentliler arasında bir aşinalık ürettiği ve bu aşinalığın zamanla bir “tanıdık yabancı” ilişkisine dönüştüğü çalışmanın temel noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda köpek sahiplerinin kamusal alanı nasıl kullandığı, sözlü ya da sözsüz yollarla diğer kentlilerle nasıl ilişki kurduğu ve bu ilişkilerin kentle kurulan organik ilişkiye nasıl bir katkı sağladığı nitel veri ile analiz edilmektedir. Çalışma, köpek gezdirme pratiğini yal-

nızca bireysel bir rutin olarak değil, kamusal mekânda tekrar eden karşılaşmalar üzerinden sosyal bağların nasıl üretildiğini anlamaya yönelik bir analiz çerçevesi içinde ele almaktadır.

Çalışma kapsamında kent parklarında köpek gezdirmenin kentliler arasında anonimliği aşan tanışıklıklar doğurduğu ve bu etkileşimlerin çoğu zaman yüz aşinalığına dayanan tanıdık yabancı ilişkilerine dönüştüğü öngörülmektedir. Çalışma parkların fiziksel özelliklerinin bu karşılaşmaların biçimini ve sıklığını etkileyebileceğini de dikkate almaktadır. Son olarak, köpek gezdirme sırasında kurulan bu mikro etkileşimlerin bireylerde sosyal bağ hissini şekillendirdiği, artırdığı, mekâna yönelik bir aidiyet duygusu geliştirdiği ve kentsel yalnızlık hissine karşı gündelik ama anlamlı bir karşılık sunduğu varsayılmaktadır.

Çalışmanın verileri Ankara kent merkezindeki iki farklı parkta (Kurtuluş ve Seymenler) gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı gözlemler yoluyla elde edilmiştir. Mevcut literatür incelendiğinde evcil hayvan sahipliğiyle bağlantılı olarak fiziksel aktivite, ruh sağlığı ya da insan-hayvan ilişkileri üzerine pek çok çalışma (Cutt vd., 2008; Christian vd., 2018; Toohey ve Rock, 2011) bulunmakla birlikte kamusal mekânda kentliler arasındaki etkileşimini sosyal bağ ve aidiyet üretimi bağlamında ele alan araştırmalar (Granovetter, 1973; Blokland, 2003; Watson, 2006) sınırlı kalmaktadır.

Türkiye özelinde kamusal mekânlarda sosyal etkileşim, aidiyet ve gündelik karşılaşmalar üzerine önemli çalışmalar bulunmaktadır (Erkip, 1997; Keyder, 1999; Ünlü Yücesoy, 2006). Ancak bu literatür evcil hayvan sahipliği ve insan-hayvan etkileşimini merkeze alarak sosyal bağ üretimiyle ilişkilendirme açısından sınırlı kalmaktadır. Uluslararası literatürde ise kamusal mekânlarda gündelik karşılaşmalar zayıf bağlar ve sosyal etkileşimler üzerine kapsamlı bir birikim mevcuttur (Gehl, 2011; Watson, 2006; Blokland, 2003). Buna karşın evcil hayvanların bu süreçteki rolünü kentsel aidiyet ve anonimlik bağlamında ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma söz konusu boşluğu tanıdık yabancı ilişkileri, zayıf bağlar, mekânsal aidiyet ve kentsel anonimlik gibi kavramları sahadan elde edilen niteliksel verilerle ilişkilendirerek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Ek olarak çalışmanın kent sosyolojisi, gündelik hayat çalışmaları ve kentleşme politikaları arasında ortak bir çerçeve kurmasının farklı disiplinlere özgün tartışma zemini sunması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışma kent sosyolojisinde kentsel deneyim ve mekânsal ilişkiler üzerine yapılan tartışmalar (Lefebvre, 1968/2017, 1992/2021; Sennett, 1992/1996), gündelik hayatın sıradan pratikleri ile mikro etkileşimlerine odaklanan yaklaşımlar (Goffman, 1956/2009, 1963/2018; de Carteau, 1980/2009) ve kentleşme süreçlerinde toplumsal ilişkilerin dönüşümünü ele alan çalışmalarla ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle çalışmanın akademi ve ötesinde merkezi ve yerel yönetim yöneticileri, kent planlama-

caları ve sosyal politika üreticileri için de kentsel mekânda gündelik yaşamı ve toplumsal bağları güçlendirme yönünde sahaya dayalı içgörüler sağlaması umulmaktadır. Çalışma giriş ve teorik çerçevenin ardından araştırma yöntemi ve saha bulgularını sunmakta; son bölümde ise elde edilen bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Tanıdık Yabancılık ve Zayıf Bağlar: Kentte Mikro Sosyal Etkileşimler

Kentsel yaşam bireylerin yalnızca yakın çevreleriyle değil gündelik akış içinde karşılaştıkları ancak doğrudan iletişim kurmadıkları kişilerle de temas hâlinde oldukları çok katmanlı bir sosyal sahne sunar. Bu sahnede tanıdık yabancı kavramı görünüşte önemsiz gibi duran rastlantısal karşılaşmaların toplumsal dokuyu nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir mercektir işlevi görür.

“Tanıdık yabancı” (*familiar stranger*) kavramı ilk kez Milgram tarafından gerçekleştirilen deneysel bir çalışmada kullanılmış sosyal bir fenomendir (Milgram ve Blass, 1977). Milgram New York'ta yaptığı gözlemlerinde kentlilerin her gün yaklaşık olarak aynı saatlerde aynı yerlerde karşılaştıkları ama hiç sohbet etmedikleri diğer bireyleri tanıdık olarak zihinlerine kodladıklarını tespit etmiştir (Milgram, 1972). Bu kişiler düzenli olarak karşılaşılan fakat etkileşime girilmeyen bireylerdir. İlişki, tarafların birbirlerini görmezden gelmeyi karşılıklı olarak kabul ettiği; ancak bu görmezden gelmenin herhangi bir olumsuzluk ya da düşmanlık taşımadığı bir biçimde sürer. Milgram'ın bulguları, sözlü iletişim kurulmasa dahi tekrar eden bu karşılaşmaların bireylerde belirli bir sosyal aidiyet hissi yarattığını ve kent yaşamındaki anonimlik¹ duygusunu zayıflattığını göstermektedir.

Zaman içinde tanıdık yabancılar kentlilerde bir yerlilik ve aidiyet hissi üretir; kente dair sosyal bir konumlanma sunar. Gündelik rutinin sessiz figürleri olarak kentlinin sosyal çevresine dâhil olurlar. Kentliler bu yüzleri tanıır fakat onlarla iletişime geçmez; yine de bu sessiz tanışıklık bireyin sosyal çevresini doğrudan ilişki kurmadan ama bilinçli bir farkındalıkla yapılandırmasına imkân verir. Böylece tanıdık yabancılar aracılığıyla gizli/kişisel sosyal haritalar oluşur ve kent rastlantılardan/belirsizliklerden ibaret olmaktan çıkarak birey açısından daha öngörülebilir ve anlamlı bir deneyime dönüşür (Paulos ve Godman, 2004, s. 229). Bu sessiz tanışıklıklar yalnızca bireyin kentteki yönelimini kolaylaştırmakla kalmaz; farklı sosyal gruplar arasında köprüler kurma potansiyeli taşıyan zayıf bağların da temelini oluşturur. Bu noktada Granovetter'in (1973) ortaya koyduğu “zayıf bağların gücü” (*the strength of weak ties*) kuramı, tanıdık yabancı ilişkilerinin toplumsal yapı üzerindeki işlevini anlamada önemli bir teorik dayanak sunar.

Granovetter'e (1973; 1983) göre bireyler arasındaki düşük yoğunluklu sosyal ilişkiler toplumsal yapının işleyişinde sanıldığından daha belirleyici bir rol oynar. Yakın çevreyle kurulan güçlü bağlar çoğunlukla benzer sosyal çevrelerde yoğunlaşırken zayıf bağlar farklı sosyal gruplar arasında köprü kurma kapasitesi sayesinde bilgi, kaynak ve fırsat dolaşımında çok daha işlevseldir. Bu anlamda kamusal mekânda tekrar eden bu zayıf temaslar bireyler arasında sessiz bir sosyal doku örür. Bu zayıf bağlarla kentliler yalnızca kişisel ağlarını genişletmekle kalmaz, aynı zamanda bu bağlar sosyal güven ve kamusal farkındalık inşasında rol üstlenir.

Zayıf bağların bu sosyal köprü niteliği özellikle kültürel ve etnik çeşitliliğin yoğun olduğu kentsel mekânda önem kazanmaktadır. Aynı fiziksel mekânı paylaşan ama birbirinden farklı sosyal kimliklere sahip kentliler arasında kurulan bu zayıf bağlar toplumsal çeşitlilik, tanıma/tanınma ve karşılıklı farkındalık gibi kent kimliğini besleyen unsurların oluşmasına zemin hazırlar (Wellman ve Wortley, 1990, ss. 580–581; Small, 2009).

Kentsel yaşamın gündelik akışı içinde gelişen rastlantısal karşılaşmaların toplumsal anlamını kavramak için Erving Goffman'ın çalışmaları önemli bir çerçeve sunar. Goffman (1956/2009) bireyler arası yüz yüze etkileşimleri inceleyerek sosyal düzenin görünmeyen kurallarını ortaya koymuş ve toplumsal yaşamın gündelik pratikler içinde yeniden üretildiğini savunmuştur (Giddens, 1991/2019). Ona göre sosyal etkileşim bir sahneleme süreci olarak işler. Kişiler kamusal alanda bulduklarında kendilerini başkalarının gözünde belirli bir biçimde sunar ve bu süreç özünde bir tür benlik sunumudur. Özellikle kamusal mekânda karşılaşılan yabancılarla kurulan mikro düzeydeki etkileşimler sosyal normların ve karşılıklı farkındalığın sürdürüldüğü temel davranış biçimleridir (Goffman, 1963/2018; Jeffres vd., 2009).

Bu etkileşimlerin niteliğini anlama konusunda Goffman'ın geliştirdiği “sivil dikkat” (*civil inattention*) kavramı özellikle önemlidir. Goffman (1963/2018) sivil dikkat kavramıyla kentlilerin kamusal mekânda birbirine farkındalıkla ama rahatsız etmeden yöneldiğini; bu davranışın anonimlikle bilinirlik arasındaki dengeyi kurduğunu belirtir. Sivil dikkat tanıdık yabancıların kent yaşamındaki varlığını mümkün kılan görünmez bir sosyal protokol işlevi görür. Ancak bu ilişkilerin yalnızca bireylerin karşılıklı davranış kurallarıyla değil, aynı zamanda karşılaşmaların gerçekleştiği mekânın niteliğiyle de şekillendiği unutulmamalıdır.

Bu noktada Oldenburg'un “üçüncü mekân” (*third place*) kavramı tanıdık yabancı ilişkilerini mekânsal bağlamda anlamak için önemli bir kuramsal dayanak sunmaktadır. Oldenburg'a (2023) göre, modern yaşamda bireyler öncelikli olarak iki temel mekânla bağlantılıdır. Bunlardan birincisi ev (özel alan),

¹ Sennett “Kamusal İnsanın Çöküşü” (*The Fall of Public Man*) adlı çalışmasında kentsel anonimliği eleştirerek kamusal insanın çöküşünü modernleşmenin getirdiği değişimlere yormaktadır. Geleneksel toplumlardaki etkileşim biçimlerinin modern toplumlardakilerden farklı olması insanların birbirlerine yabancılaşmasına ve toplumsal bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Bu şekilde, Sennett'e göre kamusal insanın çöküşü aslında kentsel anonimliğin getirdiği bir sonuçtur (Sennett, 1992/1996).

ikincisi ise işyeridir (üretim alanı). Bunların dışında kalan, insanların gönüllü olarak bir araya geldiği, resmiyetten uzak, kapsayıcı ve toplumsal etkileşimi teşvik eden alanlar ise üçüncü mekânlardır. Kentteki üçüncü mekânlar (kafeler, mahalle fırınları, berber dükkânları ya da marketler gibi yerler) farklı toplumsal gruplardan bireylerin rastlantısal ya da yarı-düzenli olarak karşılaştığı sosyal etkileşim alanlarıdır. Oldenburg (2001) bu mekânların demokratik, eşitlikçi ve kapsayıcı doğasına dikkat çekerek bu mekânların bireylerin sosyal kimliklerini farklı şekillerde ortaya koymasına olanak tanırken aynı zamanda da farklılıkların tolere edilmesini kolaylaştıran sosyal atmosferler ürettiklerini belirtir.

Bu anlamda düşünüldüğünde üçüncü mekânlar gündelik yaşamın ritüellerini tekrar eden, bireylerin çevrelerine ve birbirlerine aşinalık geliştirdiği mekânsal sahneler olarak işlev görür. Bu nedenle tanıdık yabancı ilişkilerinin sürdürülebilirliği ve yaygınlığı doğrudan kamusal mekânın niteliğiyle ilişkilidir (Jacobs, 1992/2022). Kentsel tanışıklıklara daha geniş bir perspektiften bakıldığında bu rastlantısal karşılaşmaların sosyolojik değeri sadece kentliler arası etkileşim düzeyinde değil; kamusal mekânın politik, kültürel ve mekânsal boyutları üzerinden de düşünmeyi gerektirir.²

2.2. Karşılaşma Mekânları: Üçüncü ve Dördüncü Mekânların Sosyolojisi

Kamusal alan deneyiminin gündelik yaşamla iç içe geçen, plansız ve çoğu zaman görünmez boyutunu açıklamak üzere kullanılan dördüncü mekân (fourth place) kavramı literatürde giderek daha fazla ilgi görmektedir. Bu kavram Oldenburg'un (2001; 2023) geliştirdiği üçüncü mekân kuramının bir uzantısı niteliğindedir. Oldenburg (2023) kahvehaneler, parklar gibi insanların gönüllü, eşitlikçi ve resmiyetten uzak biçimde sosyalleştiği alanları üçüncü mekân olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık dördüncü mekânlar daha çok rastlantısal karşılaşmaların yaşandığı, geçici nitelikteki mekânsal duraklardır. Otobüs durakları, pazar yerleri, sokak köşeleri, semt parkları ve apartman girişleri bu alanlara örnek gösterilebilir (Jeffres vd., 2009). Bu tür alanlar belirli bir sosyal amaçla tasarlanmamış olmalarına rağmen kullanıcıların fiziksel yakınlığı ve tekrar eden geçişleri sayesinde zamanla mikro tanışıklıkların, kısa süreli göz temaslarının ve selamlaşma pratiklerinin geliştiği yerler hâline gelir. Dördüncü mekânlar bu yönleriyle tanıdık yabancı ilişkilerinin en görünür biçimde ürettiği kentsel sahnelerden biridir. Gündelik rutin içinde defalarca kullanılan bu geçici duraklar farklı sosyal gruplardan bireylerin karşılaşmasını mümkün kılarak kentsel aidiyetin sessiz ama istikrarlı biçimde inşa edilmesine katkı sunar.

Bu bağlamda Tonkiss (2006) dördüncü mekânları "kentte karşılaşmanın nötr zeminleri" olarak tanımlar. Nötr zeminler belirli bir sosyal gruba, kimliğe veya amaca ait olmayan; bu nedenle farklı geçmişlere ve yaşam tarzlarına sahip bireylerin yan yana var olabildiği alanlardır. Ona göre bu alanlarda kurulan etkileşimler kent yaşamının sessiz bağlarını oluşturur. Burada kurulan etkileşimler kalıcı dostluklar veya derin ilişkiler üretmekten çok karşılıklı farkındalık, görsel tanınırlık ve temel sosyal güven hissi yaratır. Bu nedenle nötr zeminler tanıdık yabancı ilişkilerinin geliştiği doğal laboratuvarlar gibidir. Özellikle yoğun anonimlik ortamlarında tekrar eden bu karşılaşmalar kentlilerin kente dair zihinsel haritalarına tanıdık yüzler ekleyerek aidiyet duygusunu besler ve kentsel yaşamın sürekliliğini görünmez bir sosyal ağ üzerinden destekler (Degen, 2008; Lofland, 2009).

Tonkiss'in (2006) nötr zemin yaklaşımını tamamlayan bir diğer perspektif, Koskela ve Pain'in (2000) ortaya koydukları "gözetimsel farkındalık" (*surveillant awareness*) kavramıdır. Bu kavram kamusal alanlarda bireylerin birbirlerinin varlığından haberdar olmalarını ancak bu farkındalığın doğrudan müdahaleye dönüşmemesi durumunu ifade eder. Günlük rutinin parçası olan bu farkındalık tanıdık yabancı ilişkilerinin güven boyutunu güçlendirir. Bu sayede sabahları aynı marketten ekmek alan kentliler selamsız bir ilişki biçiminde bile olsa kentsel yaşamın rutinini tanımlayan bir unsur hâline gelir. Bu süreklilik mekânın toplumsal anlam üretiminde aktif bir bileşen olduğunu gösterir. Özellikle pazar yerleri gibi yüksek yoğunluklu ve etkileşimi zorunlu kılan alanlar farklı sosyal gruplar arasında zayıf bağların gelişmesine olanak sağlar (Granovetter, 1973). Mekânın açık yapısı ve tekrar eden ziyaret döngüsü bireylerin karşılaşma sıklığını artırarak sosyal bağ kurma ihtimallerini güçlendirir. Bu nedenle dördüncü mekânlar mikro düzeyde sosyal bütünleşmenin potansiyel taşıyıcısıdır. Bu bütünleşme ve aidiyet çoğu zaman söze dökülmeyen ama sürekliliği sayesinde hissedilen bir bağlıdır. Tanıdık yabancılarla paylaşılan bu alanlar kentsel anonimliği yumuşatır; mekânın toplumsal hafızasına küçük ama sürekli katkılar sunar. Sonuçta dördüncü mekânlar kentlilerin yalnızca mekânla değil mekânı paylaştığı diğer insanlarla da kurduğu görünmez bağların somutlaştığı sahneler olarak kentsel yaşamda vazgeçilmez bir rol oynar.

2.3. Fiziksel Tasarımın Sosyal Dokuyu Şekillendirmesi

Kentsel yaşamın akışı içinde bireylerin tanıdık yabancı olan diğer kent sakinleriyle karşılaşma olasılığı büyük ölçüde kamusal mekânların yapısı ve işlevine bağlıdır. Parklar, otobüs durakları, semt kafeleri, pazar yerleri, yürüyüş yolları ve meydanlar gibi kamusal alanlar rastlantısal ama tekrarlayan karşılaşmalara zemin hazırlayan kentteki gündelik yaşamın önemli sahneleridir. Bu mekânlar bireyler arasında güçlü bağlar oluşturmaktan ziyade

² Bu bağlamda Lefebvre, Jacobs ve Sennett gibi kuramcıların kamusal alanın toplumsal örgütlenmedeki rolüne ilişkin yaklaşımları konuyu anlamak için kapsamlı ve bütüncül bir kuramsal zemin sunar. Kent mekânını toplumsal ilişkiler ağı içinde üretilen bir yapı olarak ele alan Lefebvre'e (1974/2015) göre kentsel mekân iktidar ilişkilerinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve kültürel üretimin iç içe geçtiği bir alandır. Kamusal alan aslında ve gerçekte sosyal karşılaşmaların ve kimlik üretiminin sahnesidir. Bu anlamda Lefebvre'in (1968/2017) "mekânın üretimi" kavramı kentte tanıdık yabancıların tekrar eden karşılaşmalarıyla oluşan mikro-aidiyetlerin de sürekli yeniden üretilen bir sosyal dokunun parçasıdır.

de zayıf sosyal temaslara olanak tanır; bu temalar ise zamanla kolektif bir tanışıklık duygusuna dönüşür (Oldenburg, 2001).

Kamusal alanların bu tür sosyal karşılaşmalara zemin hazırlayabilmesi kentin/semtin işlevsel ve fiziksel tasarımına bağlıdır. Kent mekânlarının fiziksel organizasyonu (bankların yerleşimi, açıklık ve kapalılık dengesi, yürüyüş yollarının yönlendirme biçimi, bekleme alanlarının niteliği gibi unsurlar) bireylerin bir arada bulunma ve birbirini gözleme sıklığını doğrudan etkiler (Gehl, 2011). Kamusal yaşamı destekleyen mekânlar kısa duraklamalara, oturmaya ve göz temasına olanak sağlayan tasarımlar içerdiğinden dolayı bu tür mikro-duraklamalar tanıdık yabancıların birbirini görmesine, selamlaşmasına veya yalnızca gündelik yaşama dair aşinalık, simaen tanınırlık geliştirmesini mümkün kılar.

Gehl (2011) kent mekânlarının yalnızca fiziksel yapılar ve alt-yapıdan ibaret olmadığını; asıl değer bu yapılar arasında gerçekleşen sosyal etkileşimlerde ortaya çıktığını vurgular. Ona göre kamusal alan tasarımının temel amacı insanların yalnızca mekânda bulunmasını değil mekânı kullanarak birbirleriyle temas kurmasını kolaylaştırmaktır (Gehl, 2011). Bu nedenle oturma alanlarının konumu, yaya yollarının yönlendirilmesi, gölgeliklerin varlığı, yeşil alanların yerleşimi ve farklı kullanım türlerini bir araya getiren tasarım çözümleri gündelik karşılaşmaların sıklığını ve niteliğini belirleyen kritik unsurlardır. Bu unsurlar bireylerin tanıdık yabancılarla kurduğu mikro etkileşimlerin hem süresini hem de tekrar etme olasılığını artırır.

Kentsel mekânların fiziksel tasarımı yalnızca estetik ve işlevsellik açısından değil, aynı zamanda kentlilerde bir aidiyet ve kent bilinci oluşturma bakımından da belirleyici bir rol üstlenmektedir. Mekânın nasıl organize edildiği bireylerin mekânla kurduğu duygusal ve sosyal bağları doğrudan etkileyerek kent yaşamına katılım düzeyini ve kentsel kimlik hissini şekillendirmektedir (Lynch, 1960/2019). İnsanların kentle olan ilişkilerini zihinsel haritalar ve mekânsal imgeler üzerinden kurguladığını vurgulayan Lynch (1960/2019) kent yapısının okunabilirliğinin kentlilerde yön bulma, tanıma ve sahiplenme duygusunu geliştirdiğini savunmuştur. Açık, erişilebilir ve tutarlı tasarlanmış kamusal mekânlar bireylerin kentle kurdukları bilişsel bağları kuvvetlendirmekte; bu da bireyin kendini o kente ait hissetmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu saptamalar kamusal mekânların yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal anlam üretim alanları olduğunu savunan görüşlerle de örtüşmektedir. Whyte (1980) çalışmasında kamusal alanların kullanım sıklığının oturacak yerlerin niteliği ve düzeniyle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. İnsanlar yalnızca geçerken uğramadıkları, kısa da olsa kalabildikleri mekânlarda sosyal gözlemler yapar, diğer bireylerle mikro etkileşimlere girer ve zamanla tanışıklık geliştirirler. Bu tür etkileşimler özellikle büyük kentlerde anonimlik duygusunu aşmanın ve bir tür yerlilik hissi geliştirmenin temel koşulları arasında yer almaktadır (Lofland, 2009).

Francis ve diğerleri (2012) tarafından Avustralya'da gerçekleştirilen nicel bir çalışmada kamusal açık alanlara erişimin ve bu alanların kullanılabilirliğinin bireylerin komşuluk duygusunu, sosyal bağlılığını ve mekânsal aidiyetini anlamlı ölçüde artırdığı tespit edilmiştir. Fiziksel çevre düzenlemelerinin kullanıcıları rahatlatan, mekânda kalmayı cazip hâle getiren biçimde tasarlanması, sosyal etkileşimin yoğunlaştığı üçüncü mekânların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu da tanıdık-yabancı etkileşimlerinin sürdürülebilir hâle gelmesini ve kentli kimliği gelişmesini kolaylaştırmaktadır.

Mehta (2007) da çalışmasında kamusal alan tasarımında oturma alanlarının kenarlarda değil merkezde konumlandırılmasının sosyal etkileşimleri doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur. Mekânsal alanların fiziksel tasarımının kişilerin bir araya geliş biçimlerini doğrudan biçimlendirdiğini belirten Mehta (2007), kalma/oturma/vakit geçirme motivasyonu sunan yerleşimlerin tanışıklığın gelişme zeminini sağladığını ifade eder. Bu da fiziksel tasarımın sosyal örüntüler üzerinde düzen kurucu bir etkisi olduğunu gösterir.

Carr ve diğerleri (1992) *Public Space* adlı eserlerinde kamusal alanların bireyler arası güvenin inşa edildiği, sosyal normların gözlemlendiği ve aidiyetin üretildiği mekânlar olduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi mekânın fiziksel düzenlemeler yoluyla kullanıcı dostu, kapsayıcı ve süreklilik arz eden bir deneyim sunmasına bağlıdır. Engelli erişimine açık yollar, güvenli geçişler, belirgin sınırlar ve çok işlevli alanlar gibi tasarım öğeleri kullanıcıların o mekâna geri dönme isteğini artırmaktadır. Kamusal mekânların duygusal ve davranışsal erişebilirliği kullanıcılarının çevreyle olan ilişkisini güçlendirmekte ve bu sayede kentli olma bilinci de gelişmektedir (Marcus ve Francis, 1998).

Son olarak Carmona (2021), kentsel tasarımın toplumsal değerler yaratma potansiyeline dikkat çekmektedir. Fiziksel çevrenin düzeni kullanıcılar üzerinde normatif bir etki yaratır. Bu etki bireyde mekânı paylaşan diğer insanlara karşı farkındalık ve sorumluluk duygusunu güçlendirir. Mekâna dair bu sahiplenme kentlilerin o alanı koruma, temiz tutma ve başkalarıyla paylaşma yönündeki davranışlarını etkiler. Böylece kent ve kentlilik bilinci fiziksel tasarım üzerinden dolaylı biçimde inşa edilmiş olur.

Çalışmalar göstermektedir ki; fiziksel tasarım öğeleri yalnızca estetik veya işlevsel araçlar değil, bireyler arasında sosyal bağların oluşmasını ve kentle duygusal bir ilişkinin kurulmasını sağlayan sosyomekânsal düzenleyicilerdir. Kalma süresini teşvik eden, kullanıcı dostu ve çok işlevli tasarımlar sadece bireylerin mekânla kurdukları ilişkiyi derinleştirmez; aynı zamanda bireyler arası tekrar eden karşılaşmalara olanak sağlayarak kentsel aidiyetin ve tanışıklığın mikro düzeyde inşasını da mümkün kılar.

2.4. Tanıdık Yabancı İlişkilerinin Sosyal ve Mekânsal Katkıları

Kentteki tanıdık yabancı ilişkileri zayıf, sessiz ve dolaylı etkileşimler üzerine kurulu olmakla birlikte bu ilişkiler sosyal güvenlik hissinin, toplumsal toleransın ve karşılıklı farkındalığın artmasına katkı sağlamaktadır. Bu açıdan tanıdık yabancılik özellikle sosyal heterojenliğin yoğun olduğu büyük kentlerde gündelik sosyal bütünleşmenin zeminini oluşturan mikro ilişkileri anlamak için kritik bir kuramsal araçtır (Zahnow ve Corcoran, 2025, s. 757).

İrk, etnisite, sınıf, cinsiyet, sosyoekonomik durum veya yaş farkı gözetilmeksizin gelişen bu tanışıklık biçimi kamusal alanlarda karşılıklı farkındalık ve görsel tanınırlık yoluyla ötekinin olağanlaştırılmasına katkıda bulunur. Böylece toplumsal güvenin ve hoşgörünün mikro sosyal bir düzlemde yeniden üretimi sağlanmış olur (Kusenbach, 2006). Tanıdıklık çoğu zaman ortak değerlere dayanmamakla birlikte karşı tarafın varlığını olağanlaştırarak potansiyel çatışmaları nötralize eder (Valentine, 2008). Bu yönüyle kent yaşamında çokkültürlü bir hoşgörü ikliminin sessiz taşıyıcısı hâline gelir. Özellikle göç, etnik çeşitlilik ve toplumsal sınıf farklılıklarının yoğun olduğu büyük kentlerde bu tür ilişkiler gündelik toplumsal barışın sürekliliğini sağlayan dolaylı mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir (Amin, 2002). Bu tür karşılaşmaların gözlemlendiği etnografik çalışmalar, bireylerin mekânla kurdukları aidiyet duygusunun aynı zamanda diğer kullanıcılarla kurdukları tekrar eden ilişkiler üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Watson, 2006; Blokland ve Nast, 2014). Kamusal mekânın bu görünmez sosyal bağların üretimindeki rolü kentsel planlama ve tasarımda dikkate alınması gereken önemli bir boyuttur. Bu nedenle günümüzde kent planlamacıların yapması gereken en önemli ve öncelikli işlerden biri de kamusal alanları kentliler için birer karşılaşma alanı hâline getirmektir (Tekeli'den aktaran İmga ve Olgun, 2010, s. 18).

Diğer yandan gündelik karşılaşmalar özellikle kamusal alanın canlılığı ve güvenliği açısından önem arz etmektedir. Bir mahallenin veya semtin sağlamlılığı ile güvenliği sokaklarının aktif kullanımına bağlıdır (Jacobs, 1992/2022). Jacobs'un ünlü ifadesiyle "sokağın gözleri" (*eyes on the street*) orada yaşayan ve vakit geçiren insanlardır. Bu bağlamda kamusal mekândaki tanıdık yabancılar aynı zamanda kamusal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan ve gözetleyen pasif denetleyicilerdir. Jacobs'un (1992/2022) savunduğu yoğunluk, karma kullanım ve yaya dostu kent tasarımı, tanıdık yabancıların ortaya çıkabileceği ortamları mümkün kılar. Tekrar eden rastlantısal karşılaşmaların gerçekleştiği mekânsal zemin gerçekte kentin tasarımına ve kamusal alanların erişilebilirliğine bağlıdır. Bu bağlamda, Jacobs'un düşüncesi tanıdık yabancıların yalnızca toplumsal bir fenomen değil, aynı zamanda kentsel planlamanın da bir çıktısı olduğunu ortaya koyar.

Tanıdık yabancı ile kurulan bu bağ aynı zamanda gündelik yaşamın öngörülebilirliğini artırır. Kentin karmaşası içinde karşılaşılan tanıdık yüzler bireyin çevresini tanıdık kılar ve mekânla duygusal bağ kurmasına olanak tanır. Yüz yüze gelen kişinin ismini bilmemek ya da onunla hiç konuşmamış olmak bu aidiyet hissini azaltmaz; tersine, iletişimsizliğin sürekliliği bu ilişkinin doğasına içkindir. Bu gözlemlere dayalı olarak yapılan çalışmalar, tanıdık yabancıların bireyde yer duygusunu pekiştirdiğini ve mekânsal sürekliliği bir tür sosyal sabitlik hâline getirdiğini göstermektedir (Bassett, 2004; Vauiou ve Kalandides, 2009).

Tanıdık yabancılarla karşılaşmaların sıklığı ve devam eden doğası sosyal ilişkiler yaratmanın yanı sıra bireyin belli bir kamusal mekânla olan bağını da güçlendirir (Seamon, 2016). İnsanlar aynı sokaktan geçmeye, aynı bankta oturmaya ya da aynı kafede oturup etrafı izlemeye başladıkça bu mekânlar yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal olarak da anlam kazanmaya başlar. Böylece mekân artık ait olunan bir yere dönüşür. Seamon'a (2016) göre bireylerin belirli bir yere yönelik tekrarlayıcı davranışları (*habitual routines*) o yerle bir tür yer aidiyeti duygusu geliştirmelerine neden olur. Bu aidiyet bireyin günlük yaşam ritimlerinin, çevreyle olan etkileşimlerinin ve o çevredeki diğer bireylerle kurduğu mikro ilişkilerin birleşimiyle oluşur. Benzer şekilde Tuan (2001) da mekân (*space*) ve yer (*place*) ayrımı üzerinden bireylerin tekrar eden deneyimlerle mekânı bir yere dönüştürdüklerini ve bu dönüşümün aidiyet hissinin temeli olduğunu savunur. Tanıdık yabancılarla karşılaşılan yerler zamanla anlam yüklü bir yer hâline gelir.

Daha güncel çalışmalarda da bu ilişkinin etkileri görülmektedir. Blokland (2017), kentsel mahallelerde kamusal mekânın gündelik kullanıcıları arasında gelişen zayıf bağ (*weak ties*) ilişkilerinin bireylerde yerel tanışıklık (*local familiarity*) ve aidiyet duygusunu artırdığını ortaya koymuştur. Bu ilişkiler mekânı yalnızca bilinir kılmaz aynı zamanda evcilleştirilmiş (*domesticated*) bir çevre hâline de getirir. Bu evcilleştirme süreci bireyin çevresini öngörülebilir ve güvenli kılmasının bir yoludur. Manzo (2005) ise "yer aidiyeti" (*place attachment*) kavramını incelerken bireylerin mekânlara yükledikleri anlamların yalnızca fiziksel bağlamla değil, aynı zamanda sosyal karşılaşmalarla da kurulduğunu vurgular. Tanıdık yabancıların oluşturduğu sessiz sosyal doku, bireyin o çevrede görülme ve tanınma ihtiyacını karşılar.

Kentte yaşanan gündelik karşılaşmalar zaman içinde biriken deneyimlerin de parçasıdır. Bu birikim kentlinin belli mekânlara dair bir mekânsal hafıza oluşturmaya neden olur. Mekânsal hafıza bireyin geçmişte yaşadığı olaylar, karşılaştığı kişiler ve tekrarlanan deneyimlerle şekillenen yerle ilişkili zihinsel ve duygusal birikimidir (Halbwachs, 1992). Tanıdık yabancılarla karşılaşılan mekânlar bu sayede zamanla bir uğrak noktası olmaktan çıkar; birey için anlam yüklü, anı taşıyan bir hafıza mekânına dönüşür.

Tanıdık yabancıların sessiz varlığı yaşanmış mekânlarda bireyin kendini tanımlamasına, yerle bağ kurmasına ve gündelik rutini içinde bir “ev” inşa etmesine yardımcı olur. Bu noktada “duygulanımsal topografya” (*affective topography*) kavramı devreye girer. Kavram belirli bir mekânın bireyde çağrıştırdığı duygular, anılar ve ilişkisel yoğunluklarla ilgilidir. Bachelard’ın (1957/2023) “mekânın şiirselliği” olarak isimlendirdiği bu yaklaşım bireyin çevresine yönelik duygusal haritasını ifade eder. Bu bağlamda tanıdık yabancı ilişkileri, duygulanımsal topografyada “sabit ama sessiz işaretçiler” olarak işlev görür. Kentli bu sessiz varlıklar sayesinde mekânı sadece kullanmaz, aynı zamanda hisseder ve hatırlar.

Bu süreklilik mikro karşılaşmalarda belli bir sosyal öngörüebilirlik de yaratır. Lefebvre’in mekân anlayışına paralel biçimde, kamusal mekânların zamansal ritimleri bireylerin karşılaşma olasılıklarını da şekillendirir (Lefebvre, 1992/2021). Diğer yandan geçicilik de bu sürecin bir parçasıdır. Bazı bireylerle karşılaşmalar süreklilik arz etmeyebilir; ancak bu geçici etkileşimler bile mekânın sosyal işlevini yerine getirmesine engel olamaz. Zira geçici de olsa bu karşılaşmalar kentsel yalnızlık duygusunu zayıflatan ve anonimliği kıran bir sosyal doku yaratır (Lofland, 2009). Mikro tanışıklıklar gündelik olana dair bu geçicilik ile süreklilik arasındaki gerilimde gelişen kent yaşamının düşük yoğunluklu ama etkili sosyal bağlarını temsil eder.

Sonuç olarak, tanıdık yabancı kavramı ve bu kavram etrafında gelişen zayıf bağlar kentsel mekânların toplumsal işlevini anlamak için güçlü bir analitik mercektir. Fiziksel tasarım, kamusal alanın erişilebilirliği ve mekânın zamansal ritimleri bu mikro ilişkilerin görünmez ağını şekillendirir.

Bu kuramsal çerçeve, kent yaşamında sıradan görünen ama sosyal bütünleşme, kamusal güvenlik ve aidiyet inşası açısından kritik işlevler üstlenen karşılaşma pratiklerini anlamak açısından temel bir zemin oluşturur. Devam eden bölümde bu kuramsal çerçevenin somut bir kentsel bağlamda nasıl işlediğini gözlemek üzere, araştırmanın alanı, yöntemi ve bulguları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

3. Araştırma Yöntemi

Nitel bir araştırmaya dayanan makalenin alan çalışması Ankara kent merkezinde yer alan Kurtuluş Parkı ve Seymenler Parkı’nda yürütülmüştür. Çalışma alanı olarak bu parkların seçilme nedeni hem Ankara’nın kamusal yaşamında önemli birer sosyal buluşma noktası hem de düzenli köpek gezdirme pratiklerinin yoğun olarak gözlemlenebildiği mekânlar olmalarıdır.

Kurtuluş Parkı Ankara’nın Çankaya ilçesinde, yoğun yaya ve araç trafiğinin bulunduğu bir bölgede konumlanmaktadır. Tarihi 1940’lı yıllara uzanan park geniş yürüyüş yolları, banklar, gölet, açık spor alanları ve çocuk oyun parklarıyla farklı yaş ve sosyoekonomik gruplardan kullanıcılara ev sahipliği yapmaktadır. Merkezi konumu ve toplu ulaşım kolaylığı parkı

semt sakinleri ve de kentin diğer bölgelerinden gelen kullanıcılar için erişilebilir kılınmıştır. Parkın düzenli kullanıcıları arasında sabah sporcuları, emekliler, öğrenciler ve köpek sahipleri belirgin bir yer tutmaktadır. Seymenler Parkı ise Ankara’nın Kavaklıdere semtinde, Kurtuluş Parkı’na nispeten daha yüksek sosyoekonomik profildeki bir kullanıcı kitlesine ev sahipliği yapar. 1940’lı yıllarda inşa edilen park, teraslı yeşil alanları, seyir noktaları, yürüyüş yolları ve nispeten daha sakin atmosferiyle bilinmektedir. Parkın yapısal düzeni, kullanıcılar arası kısa süreli karşılaşmalara olanak tanıyan açık alanlar ve oturma bölgeleri barındırmaktadır.

Her iki park da farklı kullanıcı özellikleri, mekânsal düzenlemeleri ve sosyal yoğunluklarıyla tanıdık yabancı ilişkilerinin nasıl şekillendiğini karşılaştırmalı olarak incelemek açısından uygun örnekler sunmaktadır. Kurtuluş Parkı’nda yoğun kullanıcı sirkülasyonu ve yüksek etkileşim potansiyeli dikkat çekerken, Seymenler Parkı daha çok sakin ve tekrarlayan karşılaşmalara imkân tanıyan bir yapıya sahiptir. Bu farklılıklar, çalışmada ele alınan zayıf bağlar, karşılaşma mekânları ve aidiyet gibi kavramların saha bağlamında çeşitlenmesini sağlamaktadır.

Çalışmada veriler yarı yapılandırılmış mülakatlar ve katılımcı olmayan gözlemlerle toplanmıştır. Araştırma kapsamında, köpeklerini düzenli olarak Kurtuluş ve Seymenler Parkı’nda gezdiren toplam 19 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler 1–11 Ağustos 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme ortalama 40 dakika sürmüştür. Katılımcılar yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik özellikler açısından çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu köpeklerini düzenli olarak ve benzer zaman dilimlerinde gezdirdiklerini, aynı parkları tekrar eden biçimde kullandıklarını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmı parkların yakın çevresinde yaşayan ya da bu alanlara düzenli erişimi olan kentlilerden oluşmaktadır.

Görüşme formu tanıdık yabancılık ilişkileri, kamusal alan kullanımı, mekânsal tasarım ve aidiyet duygusu gibi temaları kapsayan 18 açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. Katılımcılara sorulan sorular, köpek gezdirme sıklığı ve mekân tercihinden, karşılaşma pratikleri, sözlü/sözsüz etkileşim biçimleri, güven ve aidiyet algısına kadar uzanan bir yelpazede düzenlenmiştir.

Görüşmelerin yanı sıra, her iki parkta da sabah ve akşam saatlerinde günde ikişer saat olmak üzere gözlemler yapılmıştır. Gözlemler parkların fiziksel düzeni, kullanıcı yoğunluğu, etkileşim biçimleri, mekânın sosyal kullanımını etkileyen faktörler ve tanıdık yabancı ilişkilerinin mekânsal bağlamı üzerine odaklanmıştır. Toplamda 10 gün süren gözlemlerde alan çalışması hakkında sistematik notlar alınmıştır.

Araştırma KSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan onay alınarak yürütülmüştür. Ayrıca alan çalışmasının gerçekleştirilebilmesi için Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı Yeşil Alanlar

Şube Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Katılımcılara araştırmamızın amacı, süreci ve gönüllü katılım esasları hakkında bilgi verilmiştir. Tüm katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve veriler etik ilkelere uygun şekilde anonimleştirilerek kullanılmıştır.

Araştırmada katılımcı sayısı nitel araştırma yaklaşımının doğası gereği nicel temsiliyetten ziyade derinlik ve anlam üretimi hedefi doğrultusunda belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 19 katılımcı köpek gezdirme pratiğini düzenli olarak deneyimleyen kentlilerden oluşmaktadır. Görüşmeler sürecinde belirli temaların tekrar etmeye başlaması ve yeni anlam kategorilerinin ortaya çıkmaması sonucunda veri doygunluğuna ulaşıldığına karar verilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde veri doygunluğu temel ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle elde edilen verilerin çalışmamızın amacı doğrultusunda yeterli bir analitik derinlik sunduğu değerlendirilmektedir.

Alan araştırması nitel araştırma yaklaşımıyla yürütüldüğü için nitel araştırmanın doğası gereği bulgular bağlamsal ve yorumsaldır; dolayısıyla genellenebilirlik amacı taşımamaktadır. Katılımcılar sadece Kurtuluş ve Seymenler Parkı'nda köpek gezdiren kişiler arasından amaçlı örnekleme yöntemiyle seçildiğinden elde edilen sonuçlar farklı parklar, şehirler veya hayvan sahipliği biçimleri için doğrudan geçerli olmayabilir. Yine araştırmanın veri toplama süreci, 1-11 Ağustos 2025 tarihleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla mevsimsel değişimler, hava koşulları ve yılın farklı dönemlerinde park kullanımındaki farklılıklar çalışmamızın kapsamına dâhil edilmemiştir. Ayrıca görüşmelerin park ortamında yapılması katılımcıların yanıtlarını kısmen kısıtlayabilecek çevresel dikkat dağıtıcılar barındırabilir. Son olarak, araştırmamızın kendisi katılımcı davranışlarında bazı değişikliklere yol açabilecek bir gözlemci etkisi yaratmış olabilir. Bu durum en aza indirilmeye çalışılmış olsa da tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır.

4. Bulgular

4.1. Köpek Gezdirme Deneyiminin Bireysel ve Sosyal Boyutları

Görüşmelerden elde edilen bulgular köpek gezdirme deneyiminin katılımcılar arasında oldukça farklı şekillerde yaşandığını göstermektedir. Bazı katılımcılar için bu etkinlik yalnızca yeri ne getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak görülmekte ve herhangi bir sosyal etkileşim ya da tanışıklık getirmemektedir. Örneğin katılımcılardan biri her gün düzenli olarak köpeğini gezdirmesine rağmen kimseyle iletişim kurmadığını ve parkta karşılaştığı insanlarla isimlerini bilmeyecek kadar mesafeli bir ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde bazı katılımcılar köpek gezdirmenin kendi yalnızlık duygularına bir katkı sağlamadığını, bu pratiği tamamen görev bilinciyle sürdürdüklerini vurgulamışlardır.

Buna karşılık, görüşmelerin çoğunda köpek gezdirmenin gündelik yaşamın sosyomekânsal bir parçasına dönüştüğü görülmektedir. Bu katılımcılar, parkta aynı yüzlerle karşılaşmayı güven verici bir durum olarak tanımlamakta; kısa sohbetler ve selamlaşmaların zamanla tanıdıklık hissi yarattığını ifade etmektedir. Bu kısa selamlaşmalar, Goffman'ın (1963/2018) sivil dikkat kavramında tanımladığı anonim tanıma biçimlerinin güncel bir örneğini oluşturmaktadır; anonimlik ve aşinalık arasındaki dengeyi yeniden üretmektedir. Katılımcılardan biri sohbeti genellikle kendisinin başlattığını, başka bir katılımcı ise köpeklerin insanlar arasında doğal bir iletişim köprüsü işlevi gördüğünü dile getirmiştir. Bu grupta köpek gezdirmek sadece bir bakım rutini değil, aynı zamanda sosyal bağ kurmayı kolaylaştıran ve kent yaşamına aidiyet hissini güçlendiren bir deneyim olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların yanıtları genel olarak iki eğilime işaret etmektedir. Katılımcıların bir kısmı köpek gezdirme pratiğini sorumluluk temelli ve bireysel bir faaliyet olarak tanımlarken; diğer grup bu deneyimi sosyal bağ kurmayı kolaylaştıran ve kentte aidiyet hissini artıran bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu farklılık kimi zaman mekân kullanımıyla (park, site bahçesi, köpek parkı gibi) kimi zaman da bireysel eğilimlerle (sohbet başlatma isteği, yalnızlık duygusu, güven ihtiyacı) doğrudan ilişkili olarak öne çıkmaktadır.

4.2. Tanıdık Yabancı İlişkileri, Yüz Aşinalığı ve Güven

Görüşmeler köpek gezdirmenin sık karşılaşmalara ve bir tür tanıdık yabancı ilişkisine zemin hazırladığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü her gün aynı park ya da parkur alanında benzer kişilerle karşılaştığını belirtmiştir. Bazıları bu durumu güven verici bulmuş, "her sabah aynı yüzleri görmek insana tanıdıklık hissi veriyor" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Ancak bu tanışıklık çoğu zaman isim bilmeye dönüşmemekte, yüz aşinalığı ve kısa sohbetlerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum Milgram'ın (1972) ile Milgram ve Blass'ın (1977) tanımladıkları "tanıdık yabancı" ilişkilerinin gündelik pratikler içinde nasıl üretildiğini somut biçimde göstermektedir. Bu süreci katılımcılar şöyle ifade etmiştir:

...Aslında isimlerini bilmem ama her sabah aynı köpekleri ve insanları görüyorum. Bir gün biri eksik olsa fark ederim, 2-3 gün daha görmesem bir şey mi oldu diye merak eder, öğrenmeye çalışırım...

...Hafta içi hep aynı saatte çıkıyorum, karşılaştığım insanlar da genelde aynı. Birini birkaç gün görmesem merak ediyorum, onların varlığı kendimi güvende hissettiriyor...

Katılımcıların büyük bir kısmı için köpek gezdirmek buldukları park ya da mahallenin tanıdık hâle gelmesine ve aidiyet duygusunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. "Köpek sayesinde kendimi buraya ait hissediyorum" ifadesini kullananlar özellikle düzenli olarak aynı mekânı kullanan katılımcı-

cıdır. Benzer şekilde tekrar eden karşılaşmalar güven hissi de yaratmaktadır. Buna karşılık küçük bir grup bu duyguları hiç paylaşmamış, köpek gezdirmeyi yalnızca görev olarak tanımlamış ve mekâna yönelik bir bağ geliştirmediklerini ifade etmiştir. Bu durum köpek gezdirmenin tek başına değil, bireysel eğilimler ve sosyal açıklıkla birleştiğinde aidiyet hissi yarattığını göstermektedir. Bu tür tekrar eden karşılaşmaların yarattığı düşük yoğunluklu bağlar Granovetter'in (1983) zayıf bağlar yaklaşımında vurguladığı sosyal bağların gündelik hayattaki işlevini yansıtmaktadır.

4.3. Köpek Gezdirmenin Duygusal ve Sosyal Karşılıkları

Birçok katılımcı için köpek gezdirmek yalnızlık duygusunu azaltan bir etkinliktir. "Köpek olmasa bu kadar insanla tanışmazdım" ya da "yalnız hissettiğimde köpekle dışarı çıkmak iyi geliyor" gibi ifadeler, bu pratiğin ruhsal bir ihtiyaç hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Ancak bazı katılımcılar için köpek gezdirme bu tür bir işlev taşımamaktadır. Onlar bu etkinliği tamamen sorumluluk bağlamında değerlendirmekte ve sosyal ya da duygusal fayda görmediklerini belirtmektedir. Böylece köpek gezdirmenin katılımcıların kişisel beklenti ve yaşam tarzlarına göre farklı duygusal karşılıklar doğurduğu anlaşılmaktadır. Bu durum farklı katılımcılar tarafından şu şekilde söylenmiştir:

...Ben çok konuşkan biri değilim ama köpeğim diğer köpeklerle oynarken ister istemez sahipleriyle de iki laf ediyorsunuz. Konuşmasanız bile gözle bir selamlaşıyorsunuz...

...Ben açıkçası köpeğimi gezdirirken kimseyle konuşmak istemem. İnsanlar hemen sohbet etmeye çalışıyor ama ben sadece yürümek istiyorum. Köpeğim de sosyalleşsin diye değil, enerjisini atsin diye çıkarıyorum...

4.4. Mekânın Sosyal Etkileşim ve Aidiyet Üzerindeki Rolü

Katılımcılarla yapılan görüşmeler parkların ve yeşil alanların köpek gezdirme deneyimini önemli ölçüde şekillendirdiğini göstermektedir. Katılımcıların çoğu özellikle köpek parkları ve geniş çimenlik alanların karşılaşmaları kolaylaştırdığını vurgulamıştır. Bazıları kalabalık saatlerde sosyalleşmenin arttığını, daha sakin zamanlarda ise köpekle baş başa vakit geçirmenin öne çıktığını söylemiştir. Dolayısıyla mekânın fiziksel özellikleri köpek gezdirmenin sosyal yönünü doğrudan etkilemektedir. Bu bulgu kamusal mekânın sosyal etkileşimleri mümkün kılan bir zemin olarak işlev gördüğünü vurgulayan Gehl'in (2011) yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Bu durum katılımcıların ifadelerinde şu şekilde geçmektedir:

...Seymenler'in genişliği sayesinde insanlar rahatça dolaşıyor, köpekler de serbest hareket ediyor. Böyle olunca ister istemez sohbet başlıyor; köpekler oynarken biz de ayaküstü konuşuyoruz. Alan geniş olunca kimse kimseye temas etmekten çekinmiyor...

...Parkın yolları geniş ve düzenli olunca yürüyüş daha rahat oluyor, insanlar da birbirine daha kolay yaklaşıyor. Özellikle sabah saatlerinde aynı rotayı kullananlar ister istemez selamlaşıyor. Alan ferah olduğu için kimse rahatsız olmadan sohbet edebiliyor; köpekler de birbirini görünce oyun başlatıyor zaten...

Köpek gezdirme pratiği kent kimliğiyle kurulan ilişki açısından da farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bazı katılımcılar, bu deneyimin onları yaşadıkları semte daha çok bağladığını, kenti daha tanıdık kıldığını dile getirmiştir. Özellikle düzenli olarak aynı parkı kullananlar, mekânı "gündelik hayatın parçası" olarak görmektedir. Diğer yandan bu pratiği yalnızca bireysel sorumluluk düzeyinde yaşayanlar köpek gezdirmenin kent kimliğiyle herhangi bir bağ kurmadığını açıkça belirtmiştir. Bu durum aynı etkinliğin bireyler arasında farklı toplumsal anlamlar ürettiğini göstermektedir.

4.5. Genel Değerlendirme

Araştırmanın bulguları köpek gezdirme pratiğinin kent yaşamında tek tip bir deneyim üretmediğini, aksine bireylerin sosyal eğilimleri, mekân kullanımları ve kişisel beklentileri doğrultusunda farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Bir kısım katılımcı için bu etkinlik yalnızca yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk iken, diğerleri için sosyal bağ kurmayı kolaylaştıran, yalnızlığı azaltan ve aidiyet duygusunu pekiştiren bir süreç hâline gelmektedir. Parkların ve yeşil alanların fiziksel özellikleri bu farklılıkları güçlendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmakta; açık ve etkileşime elverişli mekânlar tanıdık yabancı ilişkilerini ve kent kimliğine bağlılığı artırmaktadır. Dolayısıyla köpek gezdirmek bireylerin gündelik yaşamında hem "bireysel sorumluluk" hem de toplumsal etkileşim boyutunu aynı anda barındıran, kent aidiyetini kimi zaman güçlendiren kimi zaman ise yalnızca rutin bir görev olarak kalan çok katmanlı bir deneyimdir.

...Benim için köpeği gezdirmek tamamen bir zorunluluk. İşten sonra her akşam çıkıyorum ama kimseyle konuşmuyorum. Köpek tuvaletini yapınca eve dönüyoruz. Bazen aynı insanları görüyorum ama selamlaşma bile olmuyor; herkes kendi hâlinde...

...Benim için köpeği gezdirmek günün en keyifli zamanı. Parkta tanıdıklarım var, bazen selamlaşıyoruz, bazen kısa bir sohbet oluyor. Birlikte köpek gezdirenlerle küçük bir topluluk gibi olduk. Artık buraya geldiğimde kendimi yabancı hissetmiyorum...

Elde edilen bulgular, köpek gezdirme deneyiminin bireyler arasında farklı sosyal ve duygusal karşılıklar doğurduğunu göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı için bu etkinlik, Milgram'ın tanımladığı "tanıdık yabancı" ilişkilerini doğrudan biçimde güven ve

aidiyet yaratırken, diğerleri için yalnızca bireysel bir sorumluluk olarak kalmıştır. Bu farklılık Gans'ın (1962) vurguladığı üzere, kent yaşamındaki bireysel tercihler ve sosyal açıklığın etkileşim biçimleri üzerindeki belirleyici rolünü akla getirmektedir.

Bu çerçevede, günün belli saatlerinde yinelenen köpek gezdirme pratiği yalnızca birey-hayvan ilişkisini değil, kamusal alanın toplumsal dokusunu da yeniden tanımlayan bir deneyim biçimi olarak belirginleşmektedir. Devam eden bölümde araştırmamızın teorik kısmında ele alınan kavramlarla bulgular karşılaştırılarak köpek gezdirme pratiğinin kent sosyolojisi içindeki yeri tartışılmaktadır.

5. Tartışma

Makale tanıdık yabancılık, zayıf bağlar ve üçüncü/dördüncü mekân kavramlarını bir araya getirerek gündelik yaşamın “çabasızsosyalleşme” biçimlerine yönelik bütüncül bir okuma önermektedir. Milgram'ın (1972) tanıdık yabancı kavramı bireylerin anonim kent yaşamında kurdukları tekrarlayan ama yüzeysel temaslara; Granovetter'in (1983) zayıf bağ kuramı bu temaların toplumsal dokudaki işlevine; Oldenburg'un (2001) üçüncü mekân yaklaşımı ise bu karşılaşmaların mekânsal bağlamına odaklanır. Ancak köpek gezdirme pratiği bu üç kuramsal hattın keşiştiği özgün bir örnek sunmaktadır: Burada sosyal etkileşim, doğrudan insan-insan ilişkisi üzerinden değil, insan-hayvan-aracılığıyla dolaylı biçimde kurulmakta; böylece kamusal alandaki anonimlik sınırları “gözetimli ama temaslı” bir sosyallik biçimine dönüşmektedir. Bu durum, kent yaşamında aidiyet ve güven duygusunun yalnızca bilinçli toplumsal ilişkilerle değil, tekrar eden gündelik ritüellerle ve mekânın sunduğu rastlantısal karşılaşma olasılıklarıyla da üretildiğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışma, kent sosyolojisinde sıklıkla soyut düzlemde ele alınan tanıdık yabancı ilişkilerini somut bir gündelik pratik üzerinden yeniden düşünerek, zayıf bağların mekânsal boyutunu görünür kılmaya çalışmıştır.

Çalışmanın bulguları köpek gezdirme pratiğinin yalnızca bir hayvan bakım rutini değil, aynı zamanda kamusal alanlarda mikro karşılaşmaları ve sosyal etkileşimleri şekillendiren önemli bir toplumsal deneyim olduğunu göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı köpek gezdirmeyi bireysel bir sorumluluk olarak tanımlarken, diğerleri için bu deneyim kent aidiyetini, güven duygusunu ve gündelik tanışıklıkları pekiştiren bir süreç hâline gelmektedir. Bu farklılık, literatürde sıkça tartışılan “tanıdık yabancı” ilişkilerinin kent yaşamındaki görünürlüğünü ve bireylerin sosyal açıklık düzeyine bağlı olarak farklı biçimlerde geliştiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların yanıtları büyük parklar ve meydanlar kadar küçük ölçekli mekânların da gündelik tanışıklıkları beslediğini göstermektedir. Örneğin sokak köşelerine yerleştirilen banklar, site bahçeleri ya da otobüs durakları tekrar eden karşılaşmalara zemin hazırlamaktadır. Katılımcılardan biri, aynı parkta her sabah aynı yüzleri gördüğünü ve bunun güven ve

rici olduğunu ifade etmiştir. Bu bulgu Mehta'nın (2007) mikro ölçekli mekânların gündelik karşılaşmalar üzerindeki etkisine dair vurgularıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin sadece büyük ölçekli kamusal projelere değil küçük ama işlevsel mekân düzenlemelerine de önem vermesinin önemi görülmektedir (Carmona, 2021).

Katılımcıların deneyimleri, kamusal mekânlarda düzenlenen açık hava etkinliklerinin sosyal bağları güçlendirme potansiyeline de işaret etmektedir. Bu durum, kentlilerin “pasif kullanıcıdan” “aktif katılımcıya” dönüşebileceğini gösteren kamusal mekân sosyolojisi tartışmalarını (Franck ve Steves, 2006) güncel bir örnekle doğrulamaktadır. Katılımcılar festival, pazar ya da spor etkinlikleri gibi faaliyetlerde farklı sosyal gruplarla bir arada bulunmanın etkileşimleri artırdığını belirtmiştir. Bu gözlem, Franck ve Stevens'in (2006) açık hava etkinliklerinin bireyleri pasif tüketiciler olmaktan çıkarıp ortak bir deneyim alanına dahil ettiği görüşünü desteklemektedir. Nitekim Whyte'in (1980) da ortaya koyduğu gibi, gündelik ve olağandışı etkinlikler kentliler arasında düşük yoğunluklu ama önemli sosyal bağların kurulmasına zemin hazırlamaktadır.

Araştırma bulguları, mekânla kurulan aidiyetin yüz aşinalığı ve tanıdık yabancı ilişkileri üzerinden de pekiştiğini göstermiştir. Katılımcılardan biri köpek gezdirmenin “burası benim mahalle” duygusunu artırdığını belirtirken, bir diğeri aynı yüzlerle selamlaşmanın güven verdiğini ifade etmiştir. Bu durum Putnam'ın (2000) zayıf bağların da sosyal sermayeyi beslediği görüşüyle uyumludur. Aidiyetin sadece fiziksel mekânla değil orada tekrar eden karşılaşmalarla kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu sosyal bağların sürdürülebilirliği ise, mekânın yönetim biçimi ve bakım sürekliliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Bulgular, mekânın fiziksel özellikleri kadar yönetim biçiminin de sosyal etkileşimler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılardan bazıları köpek parklarının temizliği ve düzenliliğinin sosyalleşme için ön koşul olduğunu dile getirmiştir. Bu gözlem, Carmona'nın (2021) iyi tasarlanmış ama kötü yönetilen alanların zamanla terk edildiği, sade ama kapsayıcı biçimde yönetilen alanların ise canlılığını koruduğu yönündeki tespitini doğrulamaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin yalnızca fiziksel tasarıma değil, kullanım ve bakım süreçlerine de özen göstermesi kritik görünmektedir.

Araştırmamızın bulguları, Sennett'in (1992/1996) vurguladığı kent yaşamının temel özelliklerinden biri olan “farklılıkla bir arada yaşama kapasitesini” görünür kılmaktadır. Katılımcılar derin dostluklar kurmasalar da parkta karşılaştıkları farklı yaş ve sosyal gruplardan insanlarla aynı mekânı paylaşmayı öğrenmektedir. Bu da köpek gezdirme gibi “sıradan bir pratiğin”, kent kimliğinin görünmez ama önemli dokularından birini oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların “köpek olmasa bu kadar insanla tanışmazdım” ifadesi, farklı sosyal gruplardan bireylerle kurulan bu gündelik temaların başkalarının dene-

yimlerine aşinalık getirmesine ve karşılıklı anlayışı artırmasına olanak sağladığını, dolayısıyla sosyal öğrenme ve empati gelişimi açısından önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Köpek gezdirme pratiği kent yaşamında hem bireysel sorumluluk hem de sosyal etkileşim boyutlarını içeren çok katmanlı bir deneyimdir. Mekânın kentlilerin de katılımıyla şekillenen fiziksel ve yönetsel düzenlemeleri, bu pratiğin sosyal bağ ve aidiyet üretme potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Barcelona'daki süper bloklar ya da Melbourne'daki geçici sokak dönüşümleri gibi örnekler küçük mekânsal müdahalelerin bile sosyal ilişkiler üzerinde önemli etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Staricco ve Brovarone, 2022). Ankara'daki saha bulguları da benzer biçimde, gündelik karşılaşmaları destekleyen küçük ölçekli düzenlemelerin kent aidiyetini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin öncelikli hedeflerinden biri de planlı bir organizasyon gerektirmeyen, spontane ve gündelik karşılaşmaları mümkün kılan mekânsal ve yönetsel çözümler üretmek olmalıdır.

Bu bulgular kent sosyolojisinde çoğunlukla soyut düzlemde tartışılan tanıdık yabancı ve zayıf bağlar kavramlarının yaşam pratikleri içinde nasıl somutlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Köpek gezdirme gibi sıradan bir pratiğin, sosyal etkileşimi doğrudan insanların ilişkileri üzerinden değil, insan-hayvan etkileşimi aracılığıyla dolaylı biçimde kurabilmesi literatürde sınırlı biçimde ele alınan boyuta işaret etmektedir. Ayrıca kamusal mekânın fiziksel özellikleri ile bu mikro etkileşimler arasındaki ilişkinin saha verisi üzerinden ortaya konulması mekânsal tasarımın sosyal bağ ve aidiyet üretimindeki rolünü daha görünür kılmaktadır.

Bununla birlikte, kent parklarında köpek gezdirme pratiği üzerinden ortaya çıkan bu mikro sosyal etkileşimlerin tüm kentliler için eşit biçimde deneyimlenmediği de göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Çünkü bu faaliyet öncelikle evcil hayvan sahipliği gibi belirli ekonomik, sınıfsal, kültürel ve mekânsal koşullara bağlıdır; dolayısıyla her kentli için erişilebilir değildir. Ayrıca bulguların da gösterdiği üzere, köpek gezdirme her katılımcı için sosyal etkileşim üretmeyen, kimi durumlarda yalnızca bireysel bir sorumluluk olarak kalan bir deneyimdir. Bunun ötesinde bu etkileşimlerin çoğunlukla kısa süreli, yüzeysel ve düşük yoğunluklu olması, bu bağların kalıcı ve dönüştürücü sosyal ilişkiler üretme kapasitesinin sınırlı olabileceğine de işaret etmektedir. Bu durum kamusal mekânda ortaya çıkan tanıdık yabancı ilişkilerinin sınırlı, kırılabilir ve bağlama bağımlı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada köpek gezdirme pratiğinin gündelik yaşamda kentliler arasında tanıdık yabancı ilişkilerini, yüz aşinalığını ve mikro düzeyde sosyal bağları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bulgular aynı parklarda tekrar eden karşılaşmaların, kentliler arasında düşük yoğunluklu da olsa

güven, aidiyet ve sosyal farkındalık geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu deneyimin tüm katılımcılar için aynı düzeyde yaşanmadığı; bireysel eğilimler ve sosyal açıklığın yanı sıra mekânın fiziksel düzeni, kullanım yoğunluğu ve sunduğu karşılaşma imkanlarına bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla köpek gezdirmek tek tip bir sosyalleşme deneyimi olmaktan ziyade hem bireysel sorumluluk hem de sosyal etkileşim boyutlarını içeren çok katmanlı mekânsal bir kent pratiği olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle çalışma, kent sosyolojisinde gündelik rutinlerin sosyal bağ üretme kapasitesine dair yeni bir okuma sunma gayesi taşımaktadır.

Araştırmanın bulguları kent planlaması ve yerel yönetim politikaları açısından çeşitli öneriler sunmaya elverişlidir. Öncelikle yalnızca büyük park ve meydanlara değil, gündelik karşılaşmaları mümkün kılan küçük ölçekli mekânlara da önem verilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur. Sokak köşelerine banklar yerleştirilmesinin, site bahçelerinin düzenlenmesinin ya da otobüs duraklarının sosyal etkileşime elverişli şekilde tasarlanmasının kentliler arasında zayıf bağların gelişmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. İkinci olarak, açık hava etkinlikleri (festival, konser, spor etkinlikleri, semt pazarı vb.) farklı sosyal grupların aynı mekânda bir araya gelmesini kolaylaştırarak rastlantısal karşılaşmaları artırmaktadır. Belediyelerin bu tür etkinlikleri kapsayıcı, erişilebilir ve düzenli bir şekilde desteklemesi toplumsal kaynaşmayı güçlendirebilir.

Diğer yandan kamusal mekânların temizliği, güvenliği ve kapsayıcılığı da sosyal etkileşimin sürdürülebilirliği için kritik önemdedir. İyi tasarlanmış ancak bakımı ihmal edilen alanların zamanla terk edildiği, sade ama kapsayıcı biçimde yönetilen alanların ise canlılığını koruduğu görülmüştür. Bu nedenle yerel yönetimlerin yalnızca fiziksel tasarıma değil, mekânların toplumsal olarak nasıl üretildiği ve bunun yönetim biçimine de odaklanması gerekmektedir.

Son olarak, köpek gezdirme pratiği üzerinden gözlenen "tanıdık yabancı ilişkileri" modern kent yaşamında farklılıklarla bir arada yaşama pratikleri hakkında önemli bir toplumsal öğrenme alanı sunmaktadır. Bu bulgu, Sennett'in (1992/1996) kamusal farkındalık kavramıyla da örtüşmektedir. Bu bağlamda belediyelerin ve kent tasarımcılarının öncelikli hedeflerinden biri bireylerin özel çaba ya da planlama gerektirmeksizin gündelik akış içinde karşılaşabildiği sosyal karşılaşmaları mümkün kılan mekânsal çözümler üretmek olabilir. Küçük ölçekli ve fakat etkili dokunuşlar, kent kimliğini güçlendiren ve sosyal aidiyeti pekiştiren görünmez bir sosyal dokunun oluşmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma köpek gezdirme pratiğini yalnızca birey-hayvan ilişkisi bağlamında değil, kent yaşamında sosyal bağların yeniden üretildiği bir gündelik ritüel ve karşılaşmalar olarak ele almakta; böylece "tanıdık yabancı" ilişkilerini mekânsal ve duygusal bir perspektifle gündelik hayat üzerinden yeniden yorumlamaktadır.

Ethics committee approval: This study was approved by Sütçü İmam University Social and Human Sciences Ethics Committee on 17/07/2025 with approval number 8559. The ethics committee approval document has been uploaded to the submission system.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 17/07/2025 tarihli 8559 onay numarası onaylanmıştır. Etik kurul onay belgesi başvuru sistemine yüklenmiştir.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: Living with diversity. *Environment and planning A: Economy and Space*, 34(6), 959-980. <https://doi.org/10.1068/a3537>
- Bachelard, G. (2023). *Mekânın poetikası* (A. Tümertekin, Çev.). Minotor Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1957)
- Bassett, K. (2004). Walking as an aesthetic practice and a critical tool: Some psychogeographic experiments. *Journal of Geography in Higher Education*, 28(3), 397-410. <https://doi.org/10.1080/0309826042000286965>
- Blokland, T. (2003). *Urban bonds: Social relationship in an inner city neighbourhood*. Polity Press.
- Blokland, T. ve Nast, J. (2014). From public familiarity to comfort zone: The relevance of absent ties for belonging in Berlin's mixed neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1142-1159. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12126>
- Blokland, T. (2017). *Community as urban practice*. Polity Press.
- Carmona, M. (2021). *Public places, urban spaces: The dimensions of urban design* (3. Baskı). Routledge.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G. ve Stone, A. M. (1992). Needs in public space. M. Carmona ve S. Tiesdell (Ed.), *Urban design reader* içinde (ss. 230-240). Architectural Press/Cambridge University Press.
- Christian, H., Bauman, A., Epping, J. N., Levine, G. N., McCormack, G., Rhodes, R. E., ... ve Westgarth, C. (2018). Encouraging dog walking for health promotion and disease prevention. *American journal of lifestyle medicine*, 12(3), 233-243. <https://doi.org/10.1177/15598276166436>
- Cutt, H., Giles-Corti, B., Knuiman, M., Timperio, A. ve Bull, F. (2008). Understanding dog owners' increased levels of physical activity: results from RESIDE. *American journal of public health*, 98(1), 66-69. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2006.103499>
- de Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi 1: Eylem, uygulama, üretim sanatları* (L. A. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1980)
- Degen, M. (2008). *Sensing cities: Regenerating public life in Barcelona and Manchester*. Routledge.
- Erkip, F. B. (1997). The distribution of urban public services: the case of parks and recreational services in Ankara. *Cities*, 14(6), 353-361. [https://doi.org/10.1016/S0264-2751\(97\)00026-7](https://doi.org/10.1016/S0264-2751(97)00026-7)
- Franck, K. A. ve Stevens, Q. (2006). *Loose space: Possibility and diversity in urban life*. Routledge.
- Francis, J., Giles-Corti, B., Wood, L. ve Knuiman, M. (2012). Creating sense of community: The role of public space. *Journal of Environmental Psychology*, 32(4), 401-409. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.07.002>
- Gans, H. J. (1962). *The urban villagers: Group and class in the life of Italian-Americans*. Free Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Island Press.
- Giddens, A. (2019). *Modernite ve bireysel kimlik geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991)
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1956)
- Goffman, E. (2018). *Toplum içinde davranmak: Etkileşimlerin sosyal düzenine dair açıklamalar* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik. (Orijinal eserin yayın tarihi 1963)
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. <https://doi.org/10.1086/225469>
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233. <https://doi.org/10.2307/202051>
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. Coser, Ed. ve Çev.). University of Chicago Press.
- İmga, O. ve Olgun, H. (2010). "Akademyanın velut kalemi": Prof. Dr. İlhan Tekeli ile kent üzerine. *İdealkent*, 1(1), 8-27. <https://izlik.org/JA68WN93ZZ>

- Jacobs, J. (2022). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı* (B. Doğan, Çev.). Metis Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992)
- Jeffes, L. W., Bracken, C. C., Jian, G. ve Casey, M. F. (2009). The impact of third places on community quality of life. *Applied Research in Quality of Life*, 4(4), 333–345. <https://doi.org/10.1007/s11482-009-9084-8>
- Keyder, Ç. (1999). *Istanbul: Between the global and local*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Koskela, H. ve Pain, R. (2000). Revisiting fear and place: Women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31(2), 269–280. [https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(99\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(99)00033-0)
- Kusenbach, M. (2006). Patterns of neighboring: Practicing community in the parochial realm. *Symbolic Interaction*, 29(3), 279–306. <https://doi.org/10.1525/si.2006.29.3.279>
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974)
- Lefebvre, H. (2017). *Şehir hakkı* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1968)
- Lefebvre, H. (2021). *Ritimanaliz mekan zaman ve gündelik hayat* (A. Lucie Batur, Çev.). Sel Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992)
- Lofland, L. H. (2009). *The public realm: Exploring the city's quintessential social territory* (3. Baskı). Transaction Publishers.
- Lynch, K. (2019). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1960)
- Manzo, L. C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25(1), 67–86. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.01.002>
- Marcus, C. C. ve Francis, C. (Ed.) (1998). *People places: Design guidelines for urban open space*. John Wiley & Sons Press.
- Mehta, V. (2007). Lively streets: Determining environmental characteristics to support social behavior. *Journal of Planning Education and Research*, 27(2), 165–187. <https://doi.org/10.1177/0739456X07307947>
- Milgram, S. (1972). The familiar stranger: An aspect of urban anonymity. In *The division 8 newsletter, a division of personality and social psychology*. American Psychological Association.
- Milgram, S. ve Blass, T. (1977). *The individual in a social world: Essays and experiments* (3rd expanded ed.). Pinter & Martin Press.
- Oldenburg, R. (2001). *Celebrating the third place: Inspiring stories about the great good places at the heart of our communities*. Marlowe & Company.
- Oldenburg, R. (2023). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community* (3. Baskı). Berkshire.
- Paulos, E. ve Goodman, E. (2004). The familiar stranger: Anxiety, comfort, and play in public places. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* içinde (ss. 223–230). ACM. <https://doi.org/10.1145/985692.985721>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community* (2. Baskı). Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Seamon, D. (2016). *A Geography of the lifeworld: Movement, rest and encounter*. Routledge.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal insanın çöküşü* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992)
- Small, M. L. (2009). *Unanticipated gains: Origins of network inequality in everyday life*. Oxford University Press.
- Staricco, L. ve Brovarone, E. V. (2022). Livable neighborhoods for sustainable cities: Insights from Barcelona. *Journal of Transportation Research Proceedings*, 60, 354–361. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2021.12.046>
- Tonkiss, F. (2006). *Space, the city and social theory: Social relations and urban forms*. Polity Press.
- Toohey, A. M. ve Rock, M. J. (2011). Unleashing their potential: a critical realist scoping review of the influence of dogs on physical activity for dog-owners and non-owners. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 8(1), 46. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-8-46>
- Tuan, Y-F. (2001). *Space and place: The perspective of experience* (8. Baskı). University of Minnesota Press.
- Ünlü Yücesoy, E. (2006). *Everyday urban public space: Turkish immigrant women's perspective*. Utrecht University.
- Vaiou, D. ve Kalandides, A. (2009). Cities of "others": Public space and everyday practices. *Geographica Helvetica*, 64(1), 11–20. <https://doi.org/10.5194/gh-64-11-2009>
- Valentine, G. (2008). Living with difference: Reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32(3), 323–337. <https://doi.org/10.1177/0309133308089372>
- Watson, S. (2006). *City publics: The (dis)enchantments of urban encounters*. Routledge.
- Wellman, B. ve Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks: Community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96(3), 558–588. <https://doi.org/10.1086/229572>
- Whyte, W. H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Project for Public Spaces.
- Zahnow, R. ve Corcoran, J. (2025). From communal places to comfort zones: Familiar stranger encounters in everyday life as a form of belonging. *Urban Studies*, 62(4), 754–771. <https://doi.org/10.1177/00420980241265>

EXTENDED ABSTRACT

Dog Walking: An Effortless Form of Socialization in Urban Space

 Eser Ergönül

Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Urbanization and Environmental Issues, Kahramanmaraş, Türkiye

This article examines dog walking, often regarded as an ordinary daily practice in urban life, as a process through which social interactions and micro social ties are produced in public space. Although primarily aimed at meeting animals' physical needs, it also creates a basis for superficial yet continuous forms of acquaintance among urban residents through repeated encounters. In this context, the study argues that dog walking is a practice that temporarily reduces social distance within anonymous urban life and contributes to the establishment of "familiar stranger" relationships.

The theoretical framework of the study is based on key concepts in urban sociology, including familiar strangers (Milgram, 1972), weak ties (Granovetter, 1973; 1983), and third/fourth place approaches (Oldenburg, 2021; 2023). It demonstrates that repeated encounters in public space, despite not involving direct communication, can generate familiarity, trust, and belonging. The study also emphasizes that the physical characteristics of public space (such as walking paths, seating areas, and degrees of openness) directly influence the frequency and nature of these encounters.

The research is based on a qualitative field study conducted in Kurtuluş Park and Seymenler Park, located in the city center of Ankara. During the data collection process, semi-structured interviews were conducted with 19 dog owners, and 18 open-ended questions were asked. A large majority of the participants stated that they walk their dogs regularly at similar times and in the same locations, which was observed to facilitate repeated encounters.

The findings indicate that the experience of dog walking acquires different meanings among participants. While some participants evaluate this practice merely as an individual responsibility that needs to be fulfilled, others state that dog walking increases social interactions, reduces feelings of loneliness, and strengthens a sense of belonging. It was found that regularly encountering the same individuals creates facial familiarity and a sense of trust; this situation constitutes a concrete example of "familiar stranger" relationships.

The study also reveals that dogs function as an indirect means of communication among people. Interactions between dogs trigger verbal or non-verbal communication between their owners and facilitate the initiation of social contact. However, individuals' social openness, personal preferences, and patterns of space use emerge as important factors that determine the intensity of these interactions.

Spatial characteristics also play a decisive role in shaping social interaction. While large, open, and interaction-friendly park areas increase the frequency of encounters, quieter and lower-density spaces tend to foreground individual experiences. This shows that public space is not only a physical setting but also a site where social relationships are produced.

In conclusion, the study demonstrates that the practice of dog walking represents an important example of "effortless socialization" in urban life. Although this practice does not produce strong social ties, it contributes to the formation of weak ties through repeated encounters, the development of a sense of urban belonging, and the reduction of feelings of anonymity. In this respect, the article contributes to both the urban sociology literature and discussions on urban planning and social policy by drawing attention to the role of everyday practices in the reproduction of the urban social fabric.

Keywords: Public space; urban sociology; dog walking; familiar stranger; weak ties.

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Spatial Justice and Spatial Data Infrastructures in the Context of Urban Transformation: A Bibliometric Analysis (1997–2025)

Kentsel Dönüşüm Bağlamında Mekânsal Adalet ve Mekânsal Veri Altyapıları: Bibliyometrik Bir İnceleme (1997–2025)

 Fatih Taktak

Uşak University, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture and Design; Graduate School, Head of Urban Transformation Graduate Program, Uşak, Türkiye

ABSTRACT

This study presents the first comparative bibliometric analysis of two foundational but traditionally siloed domains within urban transformation research: spatial justice and spatial data infrastructures (SDI). While spatial justice scholarship emphasizes equity, participatory governance, and rights-based urbanism, SDI research has primarily focused on geospatial technologies, data management, and digital planning. Despite these differences, growing concerns about digital inequality, algorithmic exclusion, and the politics of data reveal an emerging thematic convergence. Drawing on 608 peer-reviewed journal articles published between 1997 and 2025 in the Web of Science Core Collection, the study applies bibliometric methods (Bibliometrix R-package and Biblioshiny) to map publication trends, collaboration networks, keyword co-occurrence, thematic clusters, and historiographic trajectories. Findings indicate that SDI-related research is characterized by rapid technological advancement and interdisciplinary collaboration, whereas spatial justice remains more fragmented but provides conceptual depth. A shared research frontier is identified, highlighting a gap in integrating justice-oriented planning principles with technical infrastructures. The study proposes an integrative framework situating SDIs within equity-driven urban governance, offering insights for planners and policymakers seeking to institutionalize inclusivity, transparency, and representational justice in data-informed urban transformation.

Keywords: Digital urbanism; spatial data infrastructure; spatial inequality; spatial justice; urban governance; urban transformation.

ÖZ

Bu çalışma, kentsel dönüşüm araştırmalarının iki temel ancak geleneksel olarak ayrı ilerleyen alanı olan mekânsal adalet ve mekânsal veri altyapılarının (SDI) karşılaştırmalı bibliyometrik analizini sunmaktadır. Mekânsal adalet literatürü eşitlik, katılımcı yönetim ve hak temelli kentleşmeye odaklanırken; SDI araştırmaları daha çok coğrafi bilgi teknolojileri, veri yönetimi ve dijital planlama süreçlerine yönelmiştir. Bu farklılıklara rağmen, dijital eşitsizlik, algoritmik dışlanma ve verinin siyaseti gibi konular etrafında giderek artan bir kavramsal yakınsama gözlenmektedir. 1997–2025 yılları arasında Web of Science Core Collection'da yayımlanmış 608 hakemli makaleye dayanarak yürütülen bu çalışma, Bibliometrix R paketi ve Biblioshiny arayüzü kullanılarak yayın eğilimlerini, işbirliği ağlarını, anahtar kelime eş-oluşumlarını, tematik kümeleri ve tarihsel atıf akışlarını incelemiştir. Bulgular, SDI araştırmalarının hızlı teknolojik gelişim ve disiplinler arası işbirliğiyle öne çıktığını; mekânsal adalet çalışmalarının ise daha parçalı olmakla birlikte güçlü bir kuramsal derinlik sunduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan ortak araştırma alanı, adalet odaklı planlama ilkelerinin teknik altyapılarla bütünleştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Çalışma, SDI'ların eşitlik temelli kentsel yönetim çerçeveleriyle uyumlaştırılmasına yönelik bütünleştirici bir yaklaşım önererek, kapsayıcılık, şeffaflık ve temsili adaletin veri odaklı planlama süreçlerinde kurumsallaştırılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Dijital kentleşme; mekânsal veri altyapısı; mekânsal eşitsizlik; mekânsal adalet; kentsel yönetim, kentsel dönüşüm.

Received: 31.08.2025 Revised: 25.03.2026
Accepted: 11.05.2026 Available online date: 21.05.2026
Correspondence: Fatih Taktak
e-mail: fatih.taktak@usak.edu.tr

I. Introduction

Urban transformation encompasses more than physical restructuring; it involves systemic changes in socio-technical configurations, governance regimes, and spatial imaginaries (Lees, 2008; Collins, 2021; Ruming et al., 2021). While these processes may stimulate innovation and economic growth, they frequently intensify urban inequalities, resulting in socio-spatial exclusion, uneven development, and the displacement of marginalized communities. In this study, the term “urban transformation” is used as an umbrella concept encompassing processes such as urban regeneration, renewal, redevelopment, and restructuring, which are more commonly employed in international urban studies literature (Lees, 2008; Couch et al., 2011; Roberts et al., 2016; Chin et al., 2025). This conceptualization is also reflected in the bibliometric search strategy, where “urban transformation” is analyzed alongside these related terms to ensure consistency with global academic discourse and to capture a broader spectrum of urban change processes.

In response, the concept of spatial justice has gained prominence as a normative framework for assessing the socio-political consequences of urban redevelopment (Soja, 2010; Fainstein, 2014). Rooted in Lefebvre’s (1991) notion of the “right to the city,” this perspective calls for equitable access to urban resources, inclusive governance structures, and the redistribution of spatial opportunities.

In parallel, spatial data infrastructures (SDIs) have become essential pillars of digital-era urban planning. Initially designed to promote inter-institutional data sharing and support evidence-based decision-making, SDIs are widely regarded as instruments for enhancing planning transparency and administrative efficiency (Rajabifard et al., 2006; Sørensen et al., 2021). However, their implementation may inadvertently reinforce spatial injustices, particularly in contexts characterized by fragmented governance or unequal digital access (Kitchin, 2014; Qureshi et al., 2021; Yu et al., 2024).

Recent international policy agendas increasingly advocate for citizen-centered digital governance, emphasizing participatory approaches that prioritize rights, inclusion, and transparency. For instance, UN-Habitat (2020) underscores that smart city initiatives must be grounded in principles of people-centered development to prevent exacerbating digital divides and technocratic exclusion, especially in the Global South and under-represented communities.

Nevertheless, spatial justice and SDI have largely developed as separate and siloed fields of research. While the former is anchored in normative, rights-based discourse, the latter is rooted in technical rationality, emphasizing geospatial optimization and infrastructure design (Budhathoki et al., 2008; Ahmad, 2025). This disciplinary disconnection creates a critical blind spot in understanding how digital governance frame-

works shape equity, representation, and democratic participation in urban contexts (Katz, 2019).

Case studies such as the Galataport redevelopment in Istanbul exemplify how technocratic planning, when decoupled from justice-oriented principles, may produce exclusionary outcomes (Erbil & Erbil, 2024). Similarly, unless explicitly designed to incorporate participatory and redistributive mechanisms, many smart city models fail to address distributive and procedural equity (Odendaal, 2015; Yigitcanlar et al., 2019; Sadowski, 2020).

This study contributes to the literature by systematically bridging these previously disconnected research domains, spatial justice and spatial data infrastructure within the context of urban transformation. Although earlier studies have examined these themes independently, this research is the first to apply a comparative bibliometric approach to uncover their conceptual intersections, scholarly evolution, and potential for theoretical and practical integration. Through dual-cluster analysis, it maps the trajectories of both domains and identifies a shared frontier where digital governance and spatial equity intersect. This contributes to ongoing debates on how data-driven urbanism can be reconciled with rights-based planning to foster more inclusive, transparent, and just urban futures.

To fill this gap, the study analyzes 608 peer-reviewed journal articles published between 1997 and early 2025, employing the *Bibliometrix R-package* and *Biblioshiny* interface to examine publication trends, collaboration patterns, keyword configurations, and thematic developments within both literatures.

The contribution of this research is threefold: First, it provides the first bibliometric synthesis that explicitly compares spatial justice and SDI within the urban transformation discourse. Second, it identifies emerging conceptual overlaps and enduring thematic silos across these interdisciplinary strands. Third, it proposes an integrative perspective that links justice-oriented urbanism with digital infrastructure governance, thereby contributing to ongoing debates on digital governance and equitable urban development (Barns, 2018; Shelton et al., 2015; UN-Habitat, 2020).

Beyond descriptive mapping, the analysis shows that the intersection between spatial justice and SDI emerges through governance-oriented themes such as participation, sustainability, and planning. Rather than indicating a fully integrated research domain, these patterns point to an uneven form of convergence shaped by disciplinary boundaries and institutional contexts.

The primary contribution of this study is conceptual, supported by empirical bibliometric evidence, as it reframes SDI not merely as a technical infrastructure but as a governance mechanism through which spatial justice can be operationalized within urban transformation processes. The study also contributes methodologically by employing a dual-cluster com-

parative design that enables a systematic examination of relationships between previously disconnected research domains.

Accordingly, the study is guided by three analytical questions:

- Which thematic bridges are emerging between the spatial justice and SDI literatures,
- Whether hybrid research domains are beginning to form at their intersection, and
- How these convergences vary across geographic and institutional contexts.

2. Theoretical Background and Conceptual Linkages

Urban transformation has been theorized through a wide range of disciplinary lenses, acquiring different meanings across historical periods and geographical contexts. Since the 1970s, it has been associated with capital reinvestment in inner cities, the restructuring of post-industrial urban landscapes, and broader spatial reconfigurations (Smith, 1979; Lees, 2008; Hoffmann et al., 2023). Among its multiple forms, gentrification has emerged as a particularly visible and contentious manifestation of the tension between urban redevelopment and social justice (Marcuse, 1985; Anguelovski et al., 2019; Verlaan & Hochstenbach, 2022). The displacement of low-income populations, the financialization of housing markets, and the privatization of public spaces are frequently cited outcomes of neoliberal urban governance (Peck & Tickell, 2002; Harvey, 2017).

To interrogate the inequalities embedded within these dynamics, spatial justice has been proposed as a normative and analytical framework. Scholars such as Soja (2013) and Moroni (2020) argue that urban space is not a neutral backdrop, but a socio-political construct shaped by power relations. Lefebvre's (1991) concept of the "right to the city" asserts that urban residents are entitled not only to access space but also to participate meaningfully in its transformation. Expanding upon this, Fainstein's (2013) "just city" framework foregrounds inclusive governance, fair resource distribution, and justice-driven planning as central tenets of urban theory. In this respect, spatial justice can be understood as a multidimensional concept encompassing distributive, procedural, and participatory dimensions of urban governance.

In parallel, the increasing digitalization of urban governance has positioned SDIs as key instruments in contemporary decision-making. Designed to enable the integration and exchange of geospatial information across institutional boundaries, SDIs aim to support evidence-based and transparent planning processes (Rajabifard et al., 2006; 2010). However, they are far from politically neutral. Scholars such as Budhathoki et al. (2008) and Kitchin (2014) caution that SDI design and implementation must be critically examined in terms of data ownership, access control, and intended use. Concerns

over unequal digital access, algorithmic bias, and technocratic interpretations of participation further underscore how SDIs can potentially reinforce rather than alleviate spatial injustices (Yigitcanlar et al., 2019). In this sense, SDIs should not be viewed as neutral technical systems, but as socio-technical infrastructures shaped by power relations, data governance structures, and institutional arrangements.

Despite growing scholarly attention to both spatial justice and SDI, theoretical models that explicitly link these domains within the context of urban transformation remain underdeveloped. In particular, the degree to which urban transformation policies align or fail to align with justice-oriented principles, and how digital infrastructures mediate that alignment, is insufficiently explored. In data-driven planning contexts, fundamental questions of "who decides and for whom" are often left unaddressed. While some empirical cases illustrate the capacity of SDIs to support participatory governance, others expose their limitations in fostering meaningful inclusion (Erbil & Erbil, 2024).

This study argues that urban transformation, spatial justice, and SDI should be examined not as isolated constructs, but as interdependent frameworks shaped by political, technological, and social entanglements. Uncovering the intersections among these domains highlights that achieving just urban transformation requires more than technical expertise, it demands inclusive governance structures, critical reflexivity, and institutionalized mechanisms for sustained public participation.

Building on the above discussions, this study conceptualizes urban transformation as the broader structural context, spatial justice as a multidimensional normative framework (including distributive, procedural, and participatory dimensions), and SDIs as governance instruments that mediate how data-driven planning processes shape urban outcomes. This conceptualization provides the analytical foundation for the bibliometric analysis by linking theoretical constructs to observable thematic patterns such as governance, participation, and digital infrastructure.

These conceptual distinctions also inform the analytical structure of the bibliometric study. In particular, governance, participation, and sustainability are treated as key thematic dimensions through which the relationship between spatial justice and SDIs is examined, enabling the interpretation of keyword co-occurrence patterns and thematic clusters within a theoretically grounded framework.

3. Materials and Methods

3.1. Data Source and Search Strategy

This study employed a bibliometric methodology to systematically map the scholarly landscape and identify conceptual intersections between urban transformation, spatial justice, and SDI. As a quantitative analytical technique, bibliometric

Table 1. Data collection criteria and search parameters used in the bibliometric analysis

Item	Details
Keywords	("Urban Transformation" OR "Urban Regeneration" OR "Urban Redevelopment" OR "Urban Restructuring") AND ("Spatial Justice" OR "Spatial Equity" OR "Right to the City" OR "Planning Justice") AND ("Spatial Data Infrastructure" OR "Geospatial Data Infrastructure" OR "GIS" OR "Open Spatial Data" OR "Geospatial Data Sharing")
Boolean Operators	Boolean logic: AND, OR
Timeframe	1997–2025
Language	English
Data Source	Web of Science Core Collection
Included Document Types	Peer-reviewed journal articles and reviews only
Excluded Document Types	Conference papers, books, book chapters, theses, research reports, technical/government documents, editorial materials, working papers
Search Period	January – May 2025

analysis facilitates the assessment of publication trends, leading contributors, international collaborations, and the intellectual structure of a research domain.

The dataset was compiled through a comprehensive search in the Web of Science Core Collection, covering publications from 1997 to early 2025. Boolean operators (AND, OR) were applied to combine relevant keywords, including: "urban transformation," "spatial justice," "spatial data infrastructure," "GIS," "spatial equity," and "urban regeneration." The search was restricted to peer-reviewed journal articles and review papers, and results were exported in both RIS and BibTeX formats for compatibility with analytical tools.

3.2. Thematic Search Design and Queries

The inclusion of multiple related terms (e.g., urban regeneration, renewal, redevelopment) reflects the use of "urban transformation" as an umbrella concept in this study, thereby improving the international comparability and conceptual breadth of the dataset. The analysis was structured around two thematic clusters, both sourced from the *Web of Science Core Collection*. Only English-language, peer-reviewed articles and reviews published between 1997 and 2025 were included. Conference proceedings, book chapters, theses, editorials, and other forms of gray literature were excluded to ensure methodological consistency.

3.2.1. Cluster A: Urban Transformation and Spatial Justice

This cluster focused on the intersection of urban transformation and spatial justice. The following Boolean search string was applied to the Title, Abstract, and Keyword fields:

("Urban Transformation" OR "Urban Regeneration" OR "Urban Redevelopment" OR "Urban Renewal" OR "Urban Restructuring" OR "Urban Redevelopment Projects") AND ("Spatial Justice" OR "Spatial Equity" OR "Social Justice" OR "Right to the City" OR "Planning Justice" OR "Urban Equity").

3.2.2. Cluster B: Urban Transformation and SDI

The second cluster focused on the relationship between urban transformation and SDI. The Boolean query used was:

("Urban Transformation" OR "Urban Regeneration" OR "Urban Redevelopment" OR "Urban Renewal" OR "Urban Restructuring" OR "Urban Redevelopment Projects") AND ("Spatial Data Infrastructure" OR "Geospatial Data Infrastructure" OR "Geographic Information Systems" OR "Spatial Data Management" OR "Open Spatial Data" OR "Spatial Data Sharing" OR "GIS OR SDI")

3.3. Inclusion and Exclusion Criteria

The inclusion and exclusion criteria are summarized as follows:

Inclusion Criteria

- Document type: Peer-reviewed journal articles and review papers
- Language: English
- Timeframe: 1997 to May 2025
- Database: Web of Science Core Collection
- Search fields: Title, Abstract, and Keywords

Exclusion Criteria

- Document types excluded: Conference papers, book chapters, books, theses, reports, editorials, and other gray literature.

These dual-query strategies formed the basis for a comparative bibliometric analysis of the intersections between:

- (1) urban transformation and spatial justice, and
- (2) urban transformation and spatial data infrastructure.

Table 1 below summarizes the data collection criteria and search parameters.

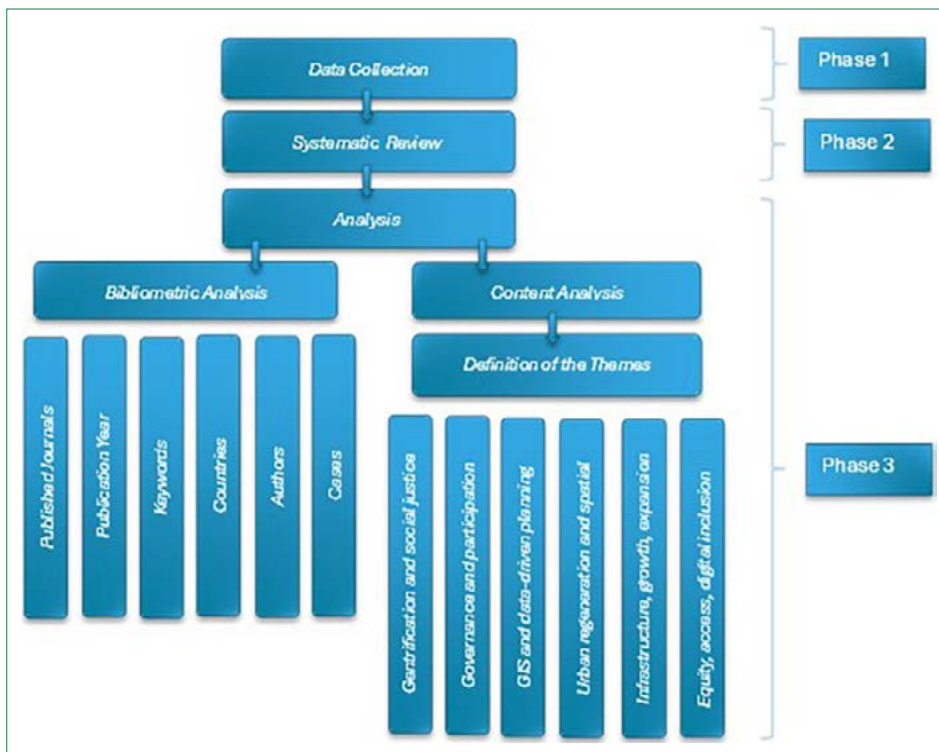

Figure 1. Bibliometric and content analysis process: A three-stage methodological framework.

3.4. Analytical Tools and Workflow

All bibliographic records were processed using the *Bibliometrix R-package* and the *Biblioshiny* web interface, an open-source toolset developed by Aria and Cuccurullo (2017) for comprehensive bibliometric and scientometric analysis.

Data preprocessing involved:

- Standardizing author names (e.g., “Smith J.” vs. “Smith, John”)
- Harmonizing journal abbreviations
- Removing duplicate records

The analysis covered the following components:

- Annual publication trends
- Top contributing authors and journals
- Country-level scientific output and collaboration
- Keyword co-occurrence networks
- Thematic clustering
- Citation analysis of most influential publications
- Historiographic mapping of conceptual developments

The methodological workflow followed a three-stage sequential structure combining quantitative and qualitative techniques (Fig. 1):

1. Stage I – Systematic literature retrieval and data extraction

2. Stage II – Parallel bibliometric and content analysis

3. Stage III – Integration of insights to identify dominant themes and research trajectories

While bibliometric analysis emphasized structural attributes (e.g., co-authorship, keyword networks), content analysis enabled the identification of emerging thematic domains, including:

- Gentrification and justice
- Participation and governance
- Data-driven planning
- Urban regeneration and transition
- Infrastructure and economic growth
- Digital equity and access

This mixed-methods framework offers a comprehensive lens through which to understand both the conceptual convergence and divergence across the spatial justice and SDI literatures in the context of urban transformation.

While bibliometric analysis was employed to map structural patterns such as co-authorship networks, keyword co-occurrence, and thematic clustering, an interpretive content analysis was also conducted to provide contextual and conceptual depth to these patterns. Specifically, clusters identified through co-word and thematic mapping techniques were qualitatively examined to interpret their underlying

Table 2. Comparative bibliometric indicators of the literature on spatial justice and SDI in the context of urban transformation

Urban transformation and spatial justice		Urban transformation and SDI	
Description	Results	Description	Results
Main information about data		Main information about data	
Timespan	2000:2025	Timespan	1997:2025
Sources (Journals, Books, etc)	160	Sources (Journals, Books, etc)	219
Documents	219	Documents	389
Annual growth rate %	4.49	Annual growth rate %	10.87
Document average age	6.8	Document average age	7.2
Average citations per doc	13.77	Average citations per doc	13.95
References	11086	References	16897
Document contents		Document contents	
Keywords plus (ID)	404	Keywords plus (ID)	744
Author's keywords (DE)	828	Author's keywords (DE)	1420
Authors		Authors	
Authors	415	Authors	1269
Authors of single-authored docs	94	Authors of single-authored docs	53
Authors collaboration		Authors collaboration	
Single-authored docs	95	Single-authored docs	55
Co-authors per doc	1.96	Co-authors per doc	3.63
International co-authorships %	16.44	International co-authorships %	19.79
Document types		Document types	
Article	178	Article	286
Article; book chapter	11	Article; book chapter	12
Article; early access	3	Article; early access	2
Article; proceedings paper	4	Article; proceedings paper	3
Editorial material	1	Book	1
Editorial material; book chapter	2	Editorial material; book chapter	1
Letter	1	Proceedings paper	80
Proceedings paper	13	Review	4
Review	6		

meanings and to categorize them into broader thematic domains (e.g., governance, digital equity, participation, and urban regeneration).

This interpretive step enabled the translation of quantitative bibliometric outputs into theoretically meaningful insights, allowing for the identification of conceptual convergence, disciplinary boundaries, and emerging hybrid research domains. In this way, the study integrates quantitative mapping with qualitative reasoning, ensuring that bibliometric findings are not treated as purely descriptive outputs but as analytically grounded representations of evolving research trajectories.

4. Analysis and Findings

A comparative bibliometric analysis was carried out to examine two thematic domains within urban transformation research: (1) the intersection of urban transformation and spatial justice, and (2) the relationship between urban transformation and SDI. Utilizing the *Bibliometrix R-package* and its *Biblioshiny* interface, the analysis identified notable distinctions in terms of publication volume, growth dynamics, conceptual focus, and collaboration patterns between the two literatures.

As shown in Table 2, the SDI-related literature comprises a higher number of publications (389 documents) compared

Analysis Category	Methodological Approach	Analytical Objectives
Descriptive Bibliometrics <ul style="list-style-type: none"> • Annual Scientific Production • Most Relevant Sources 	<ul style="list-style-type: none"> • Author Collaboration Networks • Country-Level Scientific Output & Collaboration 	<ul style="list-style-type: none"> • Identify temporal publication trends • Assess journal and source productivity
Conceptual Structure Analysis <ul style="list-style-type: none"> • Keyword Co-occurrence networks • Thematic Mapping 	<ul style="list-style-type: none"> • Keyword Co-occurrence Networks • Thematic Mapping • Multiple Correspondence Analysis (MCA) 	<ul style="list-style-type: none"> • Detect research themes and clusters • Explore thematic evolution and conceptual density
Historiographic Analysis <ul style="list-style-type: none"> • Most Cited Documents • Citation Networks 	<ul style="list-style-type: none"> • Most Cited Documents • Citation Networks • Historiographic Map 	<ul style="list-style-type: none"> • Trace intellectual development • Identify influential works and citation trajectories

Figure 2. Categories of bibliometric analysis, methodological approach, and analytical objectives.

to the spatial justice corpus (219 documents) and exhibits a significantly greater annual growth rate (10.87% vs. 4.49%), reflecting its rapid expansion in response to the global digitalization of planning since the early 2000s. Average citation rates are comparable across both domains (13.95 for SDI and 13.77 for spatial justice), indicating similar academic influence.

Keyword diversity is markedly higher in the SDI domain, with 1,420 author keywords and 744 Keywords Plus terms, compared to 828 and 404, respectively, in the spatial justice literature. This reflects SDI's broader disciplinary reach, incorporating fields such as GIS, geoinformatics, and digital governance.

Author collaboration patterns also differ significantly. SDI-related publications demonstrate a higher average number of co-authors per article (3.63 vs. 1.96) and a greater share of international co-authorships (19.79% vs. 16.44%), indicating the technical and globally networked nature of spatial data research.

Differences in document types further underline the divergent scholarly cultures of the two fields. The spatial justice literature features more review articles, indicating its conceptual and normative orientation. In contrast, the SDI literature includes a higher number of conference proceedings and practice-based contributions, highlighting its applied and solution-driven focus.

These findings suggest that the SDI literature is characterized by rapid growth, interdisciplinary engagement, and technical collaboration, while the spatial justice literature remains grounded in critical urban theory and normative discourse. The conceptual intersection of these literatures particularly regarding the societal implications of digital and data-driven urban planning has not yet been fully explored.

To address this research gap, the study further investigates how SDI can be conceptualized not only as a technical tool but also as a governance mechanism capable of promoting spatial justice. The convergence of these fields points to the necessity for integrated frameworks that critically assess the distributive, procedural, and participatory dimensions of digital urban governance.

The bibliometric indicators analyzed encompass a range of analytical categories, including publication trends (Annual Scientific Production), source impact (Most Relevant Sources), authorship and collaboration structures (Author Collaboration Networks), geographic distribution (Country Scientific Production & Collaboration), keyword configurations (Keyword Co-occurrence), thematic clusters (Thematic Maps), and citation patterns (Most Cited Documents & Historiographic Maps).

Figure 2 illustrates the overall bibliometric framework, classifying the types of analysis performed, the methodological categories employed, and the analytical objectives pursued. The framework integrates four key components: (i) descriptive performance indicators (e.g., annual output), (ii) actor and source mapping (e.g., key authors, journals, countries), (iii) conceptual structure analysis (e.g., co-word analysis and thematic evolution), and (iv) historiographic mapping (e.g., citation trajectories and landmark studies). Collectively, these components facilitate a multidimensional understanding of how spatial justice and SDI discourses are evolving within the broader field of urban transformation research.

To avoid descriptive repetition and enhance analytical depth, the interpretation of visual outputs is integrated with critical discussion throughout the Results section. Rather than reiterating graphical information, the analysis focuses on identifying underlying patterns, conceptual implications, and their rel-

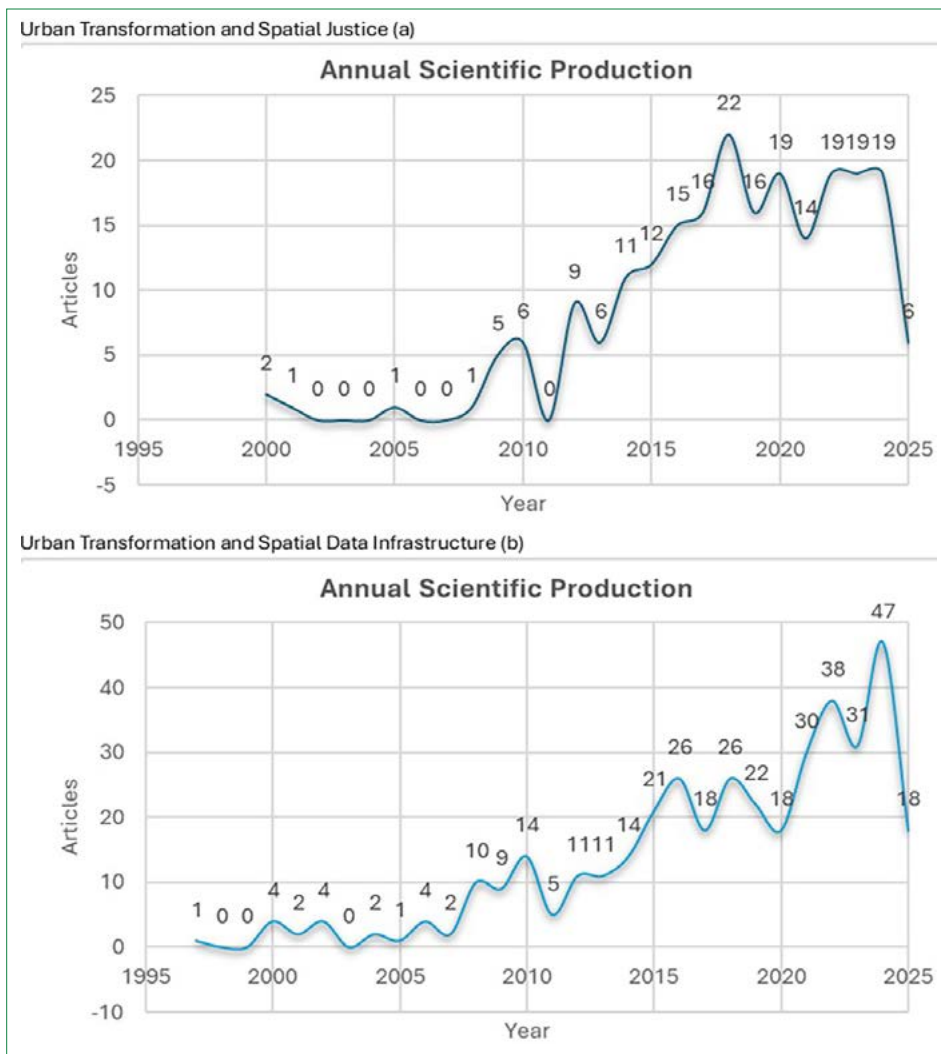

Figure 3. Comparative distribution of annual publication counts on urban transformation in the contexts of spatial justice and SDI (1997–2025).

SDI: Spatial data infrastructures.

evance to broader debates on digital governance and spatial justice. This approach ensures that visual materials support, rather than duplicate, the interpretive narrative.

4.1. Annual Scientific Production

Figure 3 presents a comparative overview of annual publication trends at the intersection of urban transformation with two thematic domains: spatial justice and SDI. The findings reveal that studies addressing spatial justice in the context of urban transformation were virtually absent before 2000. A notable surge occurred after 2010, with the period from 2015 to 2020 representing the peak of scholarly activity, during which annual publication counts ranged between 15 and 22. The apparent decline in 2025 should be interpreted cautiously, as it may reflect incomplete indexing due to the ongoing nature of the publication year.

In contrast, the literature on urban transformation linked to SDI began to emerge earlier and demonstrated steady growth following 2005. Since the early 2010s, a consistent upward trend has been observed, culminating in a peak of 47 publications in 2024. This growth highlights the increasing relevance of digitalization, geospatial data management, and smart city frameworks within urban studies.

Taken together, the comparative trajectories suggest that SDI-related research has evolved as a technically driven, interdisciplinary, and rapidly expanding field. Conversely, spatial justice scholarship has followed a more gradual trajectory, characterized by conceptual depth and normative inquiry, albeit with lower publication volumes. Importantly, the convergence of these two strands since the 2010s signals the emergence of a new research frontier one that critically explores how data-driven urban governance intersects with principles of social justice.

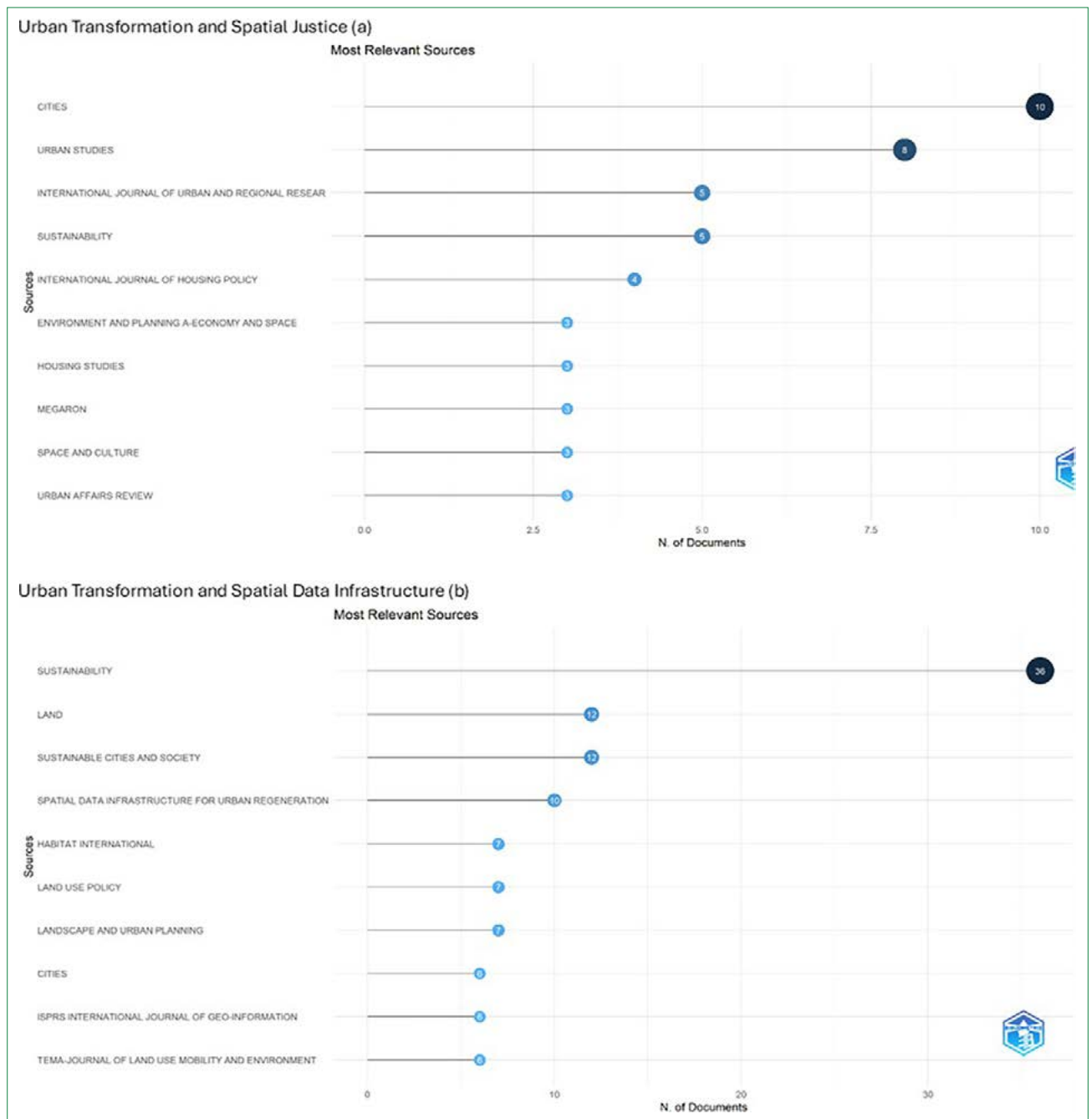

Figure 4. Most relevant sources in the literature on urban transformation and its linkages to spatial justice and SDI.

This convergence reinforces the conceptual integration proposed in this study, offering timely insights into ongoing debates surrounding equity, digital infrastructures, and governance in the context of urban transformation.

4.2. Most Relevant Sources

This section identifies the most frequently cited academic journals within the two distinct literature sets related to urban transformation: spatial justice and SDI. Figure 4 provides a

comparative visualization of these sources, offering valuable insight into the disciplinary orientations and knowledge domains that structure scholarly engagement with each thematic strand.

A review of the most influential publication outlets reveals a clear disciplinary divergence between the two domains. Journals frequently cited in the spatial justice literature such as *Cities*, *Urban Studies*, *International Journal of Urban and Regional Research*, *Housing Studies*, and *Urban Affairs Review* are embedded in critical urban studies and the broader social sciences. These

Table 3. Most productive authors and fractional publication count in the urban transformation literature: Spatial justice vs. SDI

Urban transformation and spatial justice			Urban transformation and SDI		
Authors	Articles	Articles (Fractionalized)	Authors	Articles	Articles (Fractionalized)
Arthurson K	2	1.33	Wang H	11	2.73
Chen H	2	0.58	Kim JJ	5	1.58
Diaz Parra I	2	1.50	Wang Y	5	1.29
Eder M	2	1.00	Chen J	4	0.68
Feitosa F	2	0.67	Li J	4	0.68
Hearne R	2	1.50	Liu Y	4	0.87
Hewidy H	2	1.50	Shen Q	4	1.04
Li X	2	0.67	Wang C	4	0.76
Marques JL	2	0.67	Xie Y	4	0.84
Oz O	2	1.00	Zhang X	4	0.87

SDI: Spatial data infrastructures.

journals commonly address normative themes such as equity, participation, gentrification, and socio-spatial inequality, often drawing on theoretical and interdisciplinary perspectives.

Conversely, SDI-related publications are concentrated in more technically oriented and application-driven outlets, including *Sustainability*, *Land*, *Sustainable Cities and Society*, *ISPRS International Journal of Geo-Information*, and *Landscape and Urban Planning*. These journals emphasize geospatial data processing, GIS-based urban planning tools, land-use simulation models, and digital infrastructure development. Their focus reflects the increasing centrality of digital transformation and spatial data systems in contemporary urban governance.

This comparison underscores the epistemological divide between conceptually driven and technically driven research paradigms. While spatial justice research tends to originate from critical, theory-based traditions, SDI scholarship is largely situated within systems-thinking and solution-oriented frameworks. Bridging this persistent disciplinary gap where normative values and technological capacities are often addressed in isolation remains a critical challenge. Advancing integrative approaches that embed equity considerations into data-driven urban transformation agendas is both necessary and timely.

4.3. Most Productive Authors and Collaboration Networks

This section provides a comparative analysis of author productivity and collaboration patterns within the urban transformation literature, with a particular focus on the domains of spatial justice and SDI. Table 3 lists the most productive

authors in each domain based on both full and fractional publication counts. Complementing this, Figure 5 visualizes co-authorship networks, offering insights into the degree of clustering, the centrality of actors, and the disciplinary cohesion in each research stream.

In the spatial justice domain, author productivity appears highly fragmented; none of the top contributors has published more than two articles. This suggests a dispersed and decentralized research environment where numerous scholars contribute occasionally, leading to a loosely structured field. The co-authorship network further supports this pattern most clusters are small and only weakly interconnected, with minimal evidence of central or bridging figures. Authors such as Marques JL, Feitosa F, and Oz O are located in relatively isolated subgroups, indicating limited interdisciplinary or institutional collaboration. Such a configuration aligns with the literature's emphasis on critical urban theory, which often privileges individual or small-group theoretical contributions.

By contrast, the SDI literature is characterized by higher productivity levels and denser collaboration networks. For example, Wang H stands out with 11 publications, illustrating the role of key domain specialists. Among the top ten contributors, article counts range from four to eleven, indicating sustained engagement and expert concentration. The corresponding network is more integrated, featuring larger clusters and multiple central nodes such as Shen Q, Xie Y, and Li J, suggesting a highly collaborative and interdisciplinary ecosystem. This reflects the applied, data-intensive, and project-based nature of SDI research, which often requires multi-institutional partnerships.

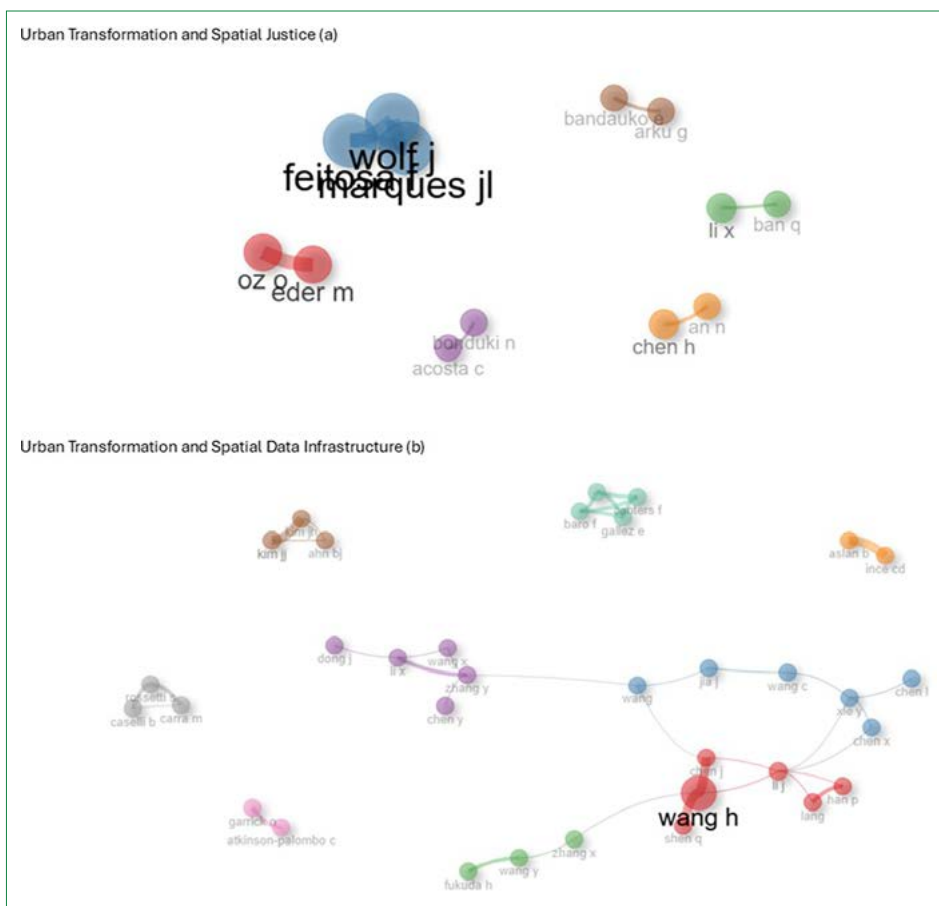

Figure 5. Author collaboration networks: (a) Spatial Justice, (b) SDI.

These divergent structures of authorship and collaboration underscore distinct modes of knowledge production. Spatial justice research is typically theory-driven, decentralized, and often solo-authored, while SDI studies are team-based, technically oriented, and shaped by collaborative research cultures. Bridging these modes necessitates not only conceptual integration but also institutional innovation, enabling normative considerations to be effectively embedded in data-driven urban transformation frameworks.

4.4. Country-Level Scientific Output and International Collaboration

This section presents a comparative bibliometric analysis of national scientific productivity and international collaboration networks within the urban transformation literature, with a specific focus on two thematic axes: spatial justice and SDI. Figure 6 illustrates the geographical distribution of the top-cited countries in each domain, while Figure 7 maps co-authorship networks to uncover underlying patterns of scholarly interaction.

The spatial justice literature is predominantly shaped by contributions from the United States (103 publications),

China (71), the United Kingdom (66), Spain (41), and Italy (28). These figures suggest that the development of spatial justice research has been largely concentrated within Anglo-American and Western European academic traditions. The United States stands out as a central actor in both citation impact and international co-authorship, frequently collaborating with European countries and Australia. This pattern reflects a relatively closed and normatively anchored knowledge network focused on socio-political and theoretical dimensions of urban change.

In contrast, SDI-related scholarship demonstrates a broader and more globally distributed authorship pattern. China leads with a significant margin (339 publications), followed by Italy (131), the United States (101), and Spain (75). Notably, emerging research hubs such as Japan, South Korea, Iran, Germany, Türkiye, Romania, and India have also shown increasing engagement. This highlights the widespread diffusion of SDI frameworks beyond the Global North and underscores the importance of technological capacity in shaping contemporary urban studies.

The country-level collaboration networks further reinforce these differences. In the spatial justice domain (Fig. 7a), co-

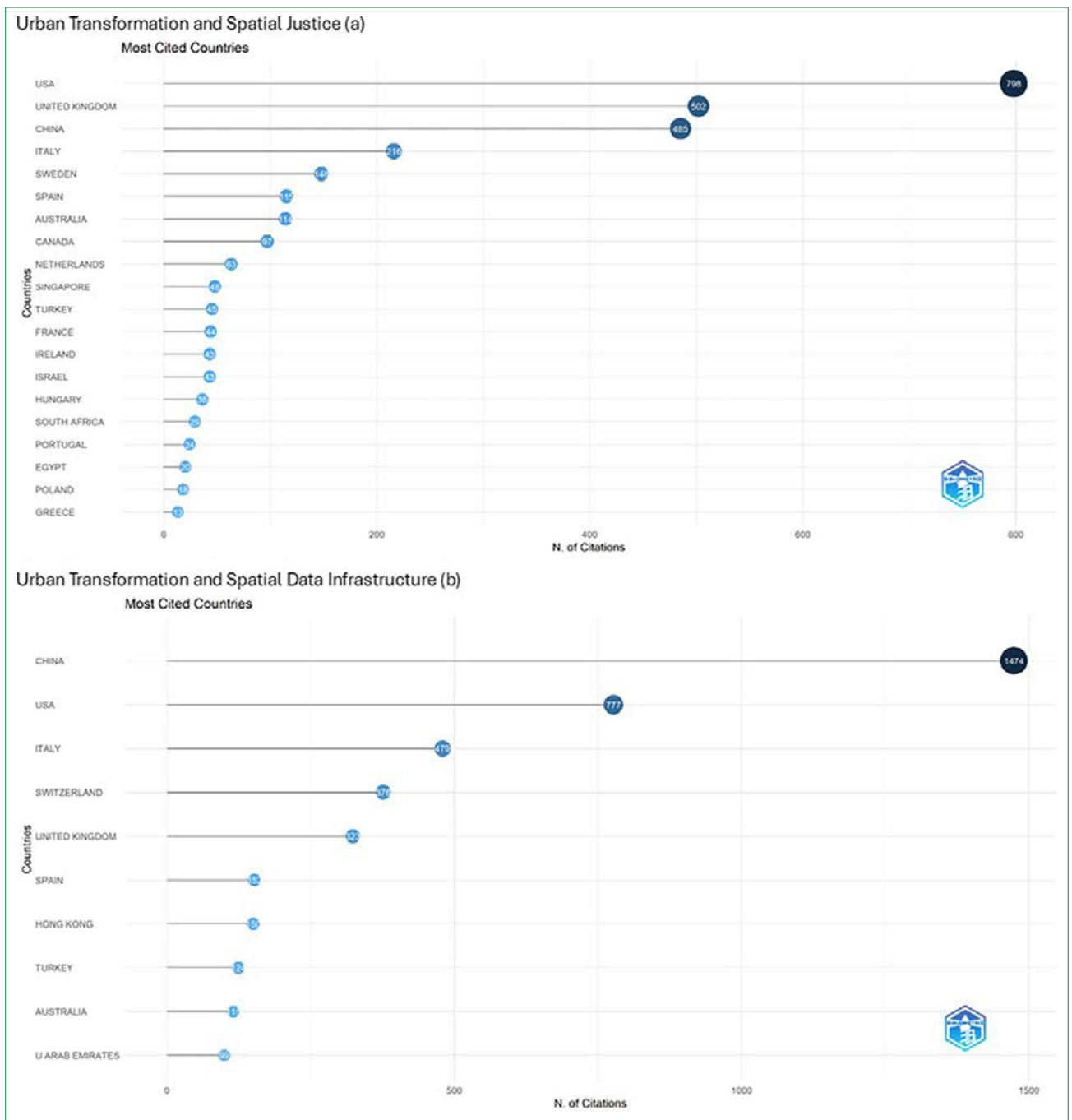

Figure 6. Top-cited countries in urban transformation research: **(a)** Spatial Justice, **(b)** SDI.

authorship patterns are mostly bilateral and concentrated among a limited group of developed countries. This structure suggests a conceptually rich but geographically narrow academic landscape. By contrast, the SDI domain (Fig. 7b) displays a more decentralized and multi-nodal architecture, with countries such as China, Italy, the United States, and Germany serving as prominent hubs in an expansive global network. These countries maintain collaborative ties with research institutions across Asia, Africa, the Middle East,

and Oceania, reflecting the inherently technical and data-driven nature of SDI research, which relies on international interoperability and shared digital platforms.

Collectively, these findings reveal that while spatial justice scholarship is rooted in normative and theory-driven inquiry with limited international dispersion, SDI research has evolved as a globally interconnected field grounded in technical expertise and multidisciplinary collaboration. This diver-

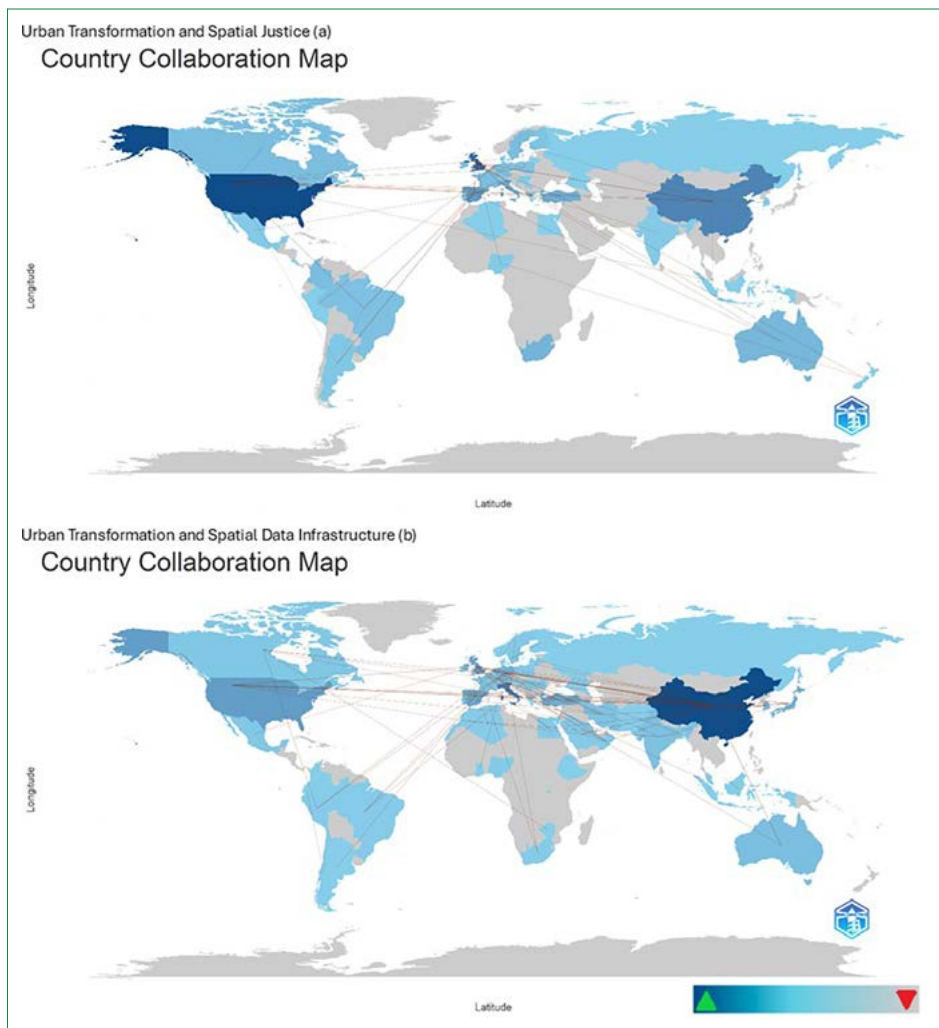

Figure 7. International collaboration networks: (a) Spatial Justice, (b) SDI.

gence underscores both the structural and epistemological gaps between the two literatures and affirms the imperative for integrative frameworks that bridge digital planning infrastructures with equity-oriented urban policy agendas.

The country collaboration analysis further indicates that the emerging thematic connections between spatial justice and SDI literatures are not uniformly distributed across geographic regions. While technologically advanced countries exhibit stronger integration of data-driven planning and governance-oriented themes, regions with limited digital infrastructure tend to emphasize normative and justice-oriented concerns. This suggests that the development of hybrid research domains is shaped by institutional capacity, technological maturity, and governance frameworks, leading to geographically differentiated patterns of convergence.

These geographically differentiated patterns can be interpreted through the lens of uneven digital capacity and institutional development. Countries with advanced geospatial

infrastructures and stronger governance frameworks are more likely to integrate SDI-driven approaches with governance-oriented themes, fostering convergence between technical and normative domains. In contrast, regions with limited technological capacity or fragmented governance tend to emphasize justice-oriented discourse without effectively incorporating data-driven planning tools. This indicates that the integration of spatial justice and SDI is not universal, but contingent upon institutional capacity and technological development across different contexts.

4.5. Keyword Co-occurrence Networks

Figure 8 visualizes the keyword co-occurrence networks in the literature on urban transformation, focusing separately on the domains of spatial justice (a) and SDI (b). These visual maps illustrate thematic clusters, structural centrality, and semantic interconnections, employing color-coded groupings to highlight the conceptual architectures and disciplinary orientations embedded within each research stream.

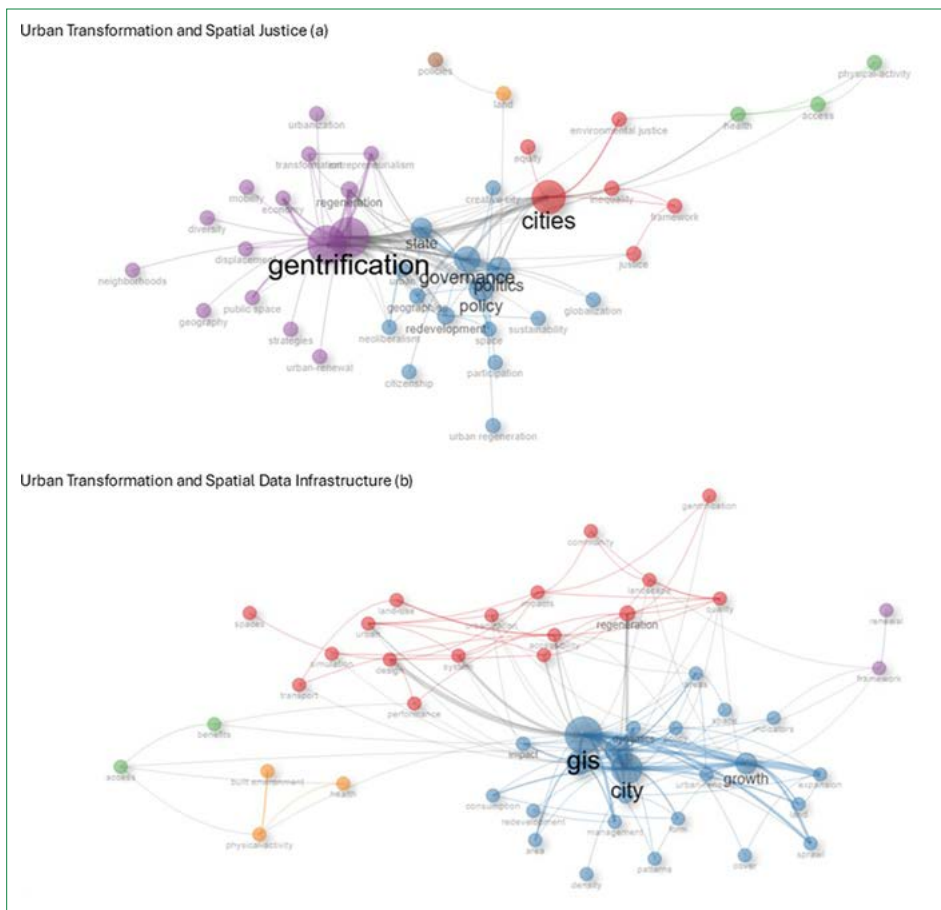

Figure 8. Keyword co-occurrence networks in urban transformation literature: (a) Spatial Justice, (b) SDI.

In the spatial justice domain, core nodes such as “cities,” “governance,” “policy,” “gentrification,” and “justice” emerge as dominant thematic anchors. Among these, gentrification appears as a highly interconnected term, signifying its central role in framing urban transformation through lenses of displacement, spatial inequality, and neoliberal restructuring. Related concepts such as participation, public space, citizenship, and governance underscore the field’s normative orientation, drawing from critical urban theory, particularly Lefebvrian perspectives on the right to the city.

Peripheral clusters include terms like environmental justice, equity, state, and inequality, indicating broader concerns with socio-spatial redistribution and the political economy of urban development. This structure reflects a conceptual focus on participatory governance, socially embedded urbanism, and justice-centered spatial policies.

By contrast, the SDI-related co-occurrence network is more technically structured, centered around operational keywords such as GIS, city, model, growth, and regeneration. The tight interlinkage between “GIS” and “model” points to a methodological emphasis on spatial simulation, digital mapping, and predictive modeling tools. Additional core terms land use,

infrastructure, spatial analysis, and sustainability highlight the field’s functional and data-intensive orientation, particularly in support of evidence-based urban planning.

Furthermore, the inclusion of terms such as resilience, transition, and transformation suggests that SDI scholarship increasingly addresses urban change processes from a systems-thinking perspective, integrating geospatial intelligence with long-term planning frameworks.

Table 4 summarizes the thematic distinctions by juxtaposing the most frequent keywords and their associated conceptual foci.

This comparative analysis reveals a clear conceptual divergence between the two domains. Spatial justice scholarship is anchored in normative, socially grounded, and politically engaged frameworks, whereas SDI research is oriented toward technical, quantitative, and application-driven methodologies.

Nevertheless, these two trajectories can be viewed as complementary rather than mutually exclusive. The integration of critical urban theory with digital planning technologies presents a promising pathway toward developing urban

Table 4. Dominant keywords and thematic foci in spatial justice and SDI-oriented urban transformation research

Domain	Central terms	Thematic focus
Spatial justice	Gentrification, governance, cities, justice	Social inequality, participation, rights-based planning
SDI	GIS, city, model, land use	Spatial analysis, digital planning, technical infrastructure

transformation strategies that are both data-informed and equity-sensitive, fostering inclusive, responsive, and just urban futures.

The keyword co-occurrence analysis reveals several intermediary concepts that function as emerging thematic bridges between the spatial justice and SDI literatures. In particular, governance-related terms such as *urban governance*, *participation*, and *planning* appear in both clusters, indicating a growing convergence around decision-making processes. In addition, concepts such as *sustainability* and *urban regeneration* link data-driven planning approaches with normative concerns of equity and justice. These findings suggest that the intersection between the two domains is increasingly structured around governance-oriented and policy-relevant themes rather than purely technical or purely normative frameworks.

4.6. Thematic Mapping and Thematic Evolution

This section presents a comparative thematic mapping of the literature on urban transformation, focusing on two conceptual strands: both domains. The analysis was conducted using Biblioshiny's thematic mapping function, which plots themes based on two axes: centrality (indicating their level of connectivity with other themes) and density (reflecting their internal development and coherence). Figure 9 illustrates the distribution of thematic clusters within four quadrants.

Thematic mapping was conducted by adapting co-word clusters using thematic analysis principles (Braun & Clarke, 2006). This approach enables the categorization of dominant and emerging themes based on both centrality and density, thereby offering interpretive depth beyond mere keyword frequency. The resulting insights help uncover the evolving conceptual architecture of both domains research within the urban transformation literature.

(a) Spatial Justice

Driving Themes (High Centrality, High Density)

Core concepts such as gentrification, cities, urban renewal, sustainability, and creative city emerge as both structurally central and intellectually mature. These themes reflect critical concerns about urban inequality, displacement, and the neoliberal restructuring of urban space.

Basic Themes (High Centrality, Low Density)

Keywords like poverty, neighborhoods, segregation, and regeneration show strong external connectivity but remain underdeveloped internally, indicating substantial opportunities for future theoretical and empirical exploration.

Niche Themes (Low Centrality, High Density)

Terms such as rights, land, and perspective are deeply elaborated yet weakly connected to the broader discourse. These likely represent specialized subfields or distinct normative trajectories within critical urban theory.

Emerging or Declining Themes (Low Centrality, Low Density)

Concepts like disparity, place, urban objects, and eviction appear at the margins suggesting either a decline in scholarly interest or the incipient development of new thematic directions.

(b) SDI

Driving Themes

SDI-related literature is anchored in technically oriented terms such as growth, expansion, urban renewal, space, and construction. These themes reflect a focus on infrastructure development, spatial optimization, and data-driven transformation.

Basic Themes

Frequently occurring but less conceptually developed terms include GIS, model, China, regeneration, and cities. Among these, GIS remains a cornerstone methodological tool that underpins most SDI-related analyses.

Niche Themes

Terms like communication technologies, information, governance, and spatial context suggest highly specialized sub-clusters dealing with digital infrastructures, data integration, and institutional dynamics.

Emerging or Declining Themes

Peripheral keywords such as landscapes, vulnerability, efficiency, energy consumption, and mobility currently exhibit low density and centrality, yet they may gain future prominence, especially within the context of climate-adaptive and sustainability-oriented planning frameworks.

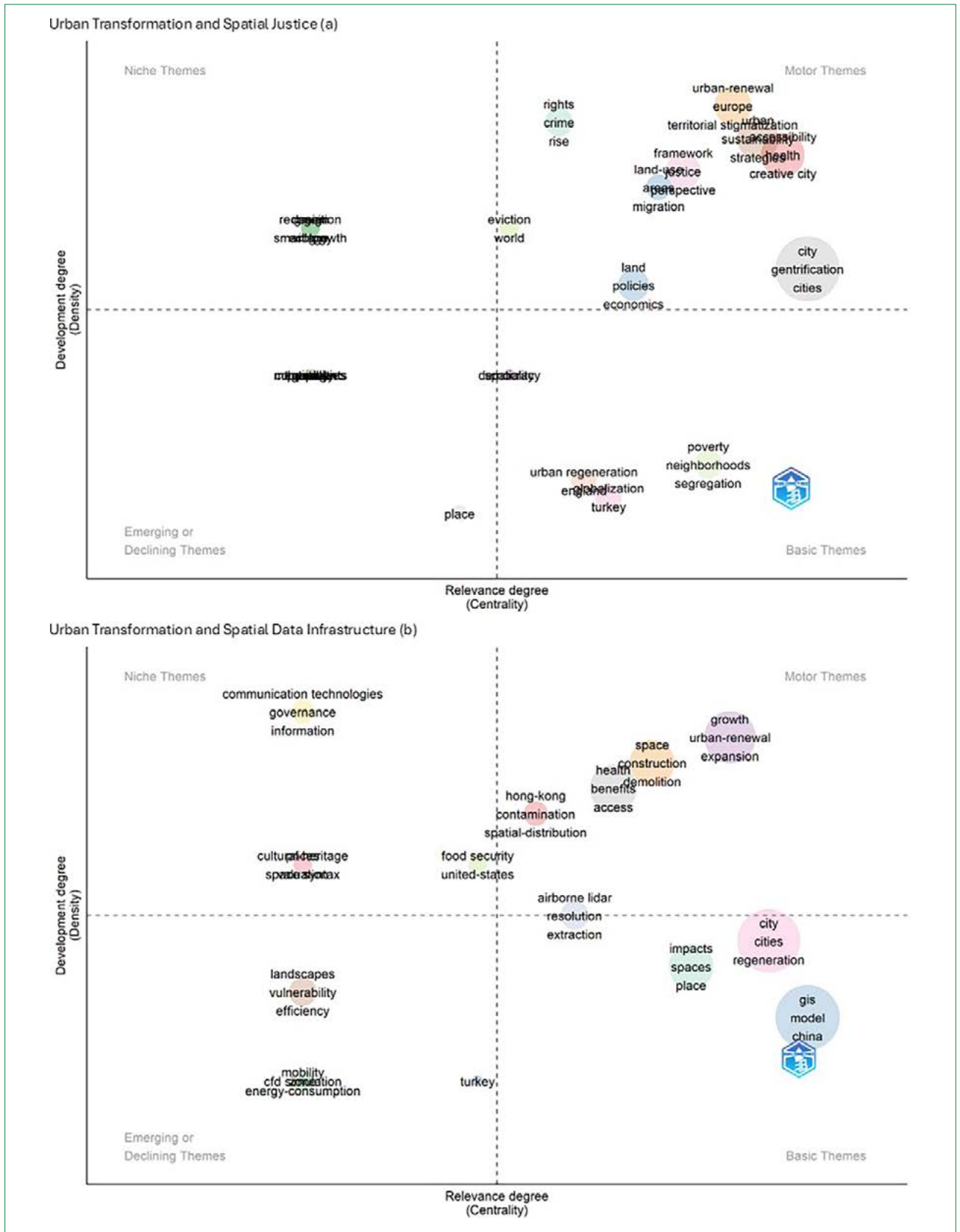

Figure 9. Thematic map distribution in urban transformation literature: (a) Spatial Justice, (b) SDI.

Interpretation and Synthesis

These thematic trajectories indicate distinct epistemological orientations. In SDI-focused literature, the thematic evolution progresses from technical tools (e.g., GIS) to broader urban development concerns (e.g., growth, expansion). In contrast, spatial justice literature moves from abstract normative concepts (e.g., justice, rights) toward tangible urban processes (e.g., gentrification, segregation).

This contrast reveals a potential thematic convergence along a continuum from data → governance → justice, reflecting the increasing need to bridge operational tools with normative urban values. While SDI research remains infrastructure- and growth-oriented, spatial justice scholarship continues to prioritize equity, participation, and rights-based planning. An integrative approach to these themes could foster more inclusive, responsive, and socially just urban transformation strategies.

The thematic mapping further suggests the emergence of hybrid research domains at the intersection of spatial justice and SDI literatures. In particular, themes such as participatory GIS, open data governance, and data-driven urban governance integrate technical geospatial infrastructures with normative concerns of equity, inclusion, and representation. These emerging clusters indicate a shift from isolated disciplinary approaches toward more integrative frameworks, where digital infrastructures are increasingly evaluated through justice-oriented perspectives, pointing to the formation of a new interdisciplinary research frontier.

Moreover, these patterns indicate that convergence between SDI and spatial justice is not incidental but occurs through identifiable mechanisms. Governance-related concepts such as participation, planning, and sustainability function as key intermediaries that translate technical infrastructures into socially relevant frameworks. This suggests that convergence is not driven by technological advancement alone, but by the institutionalization of governance practices that embed normative concerns into data-driven systems, reflecting a broader structural shift in the relationship between digital urbanism and justice-oriented planning.

4.7. Most Cited Documents and Historiographic Mapping

The bibliometric findings demonstrate that the two principal thematic strands of urban—transformation spatial justice and SDI—are shaped by distinct theoretical foundations and methodological approaches. In the spatial justice literature, the most highly cited work is Fainstein's (2005) article in *Urban Affairs Review* (237 citations), followed by Degen (2012) (202) and Ponzini (2010) (167). These studies constitute the normative core of the field, addressing issues such

as equitable planning, gentrification, and critiques of neo-liberal urban redevelopment. Contributions by Lees (2018) and Weinstein (2009) further strengthen this tradition, offering critical perspectives on the social consequences of urban restructuring.

In contrast, the SDI-focused literature is dominated by technically oriented and application-driven research. The most cited article is Fonseca (2015) in *Applied Energy* (245 citations), followed by Srinivasan (2013) (237), Yuan (2014) (195), and Locke (2021) (154). These publications explore themes such as energy optimization, geospatial data integration, and urban systems modeling, underscoring the empirical and computational emphasis of the field. These citation patterns are illustrated in Figure 10, which presents a comparative overview of the most cited studies in each domain.

To trace the intellectual trajectories of these domains, historiographic mapping was employed to analyze citation linkages and thematic evolution. Within the spatial justice stream, Fainstein (2005) occupies a foundational and influential position, serving as a reference point for later studies such as Weinstein (2009), Ponzini (2010), and Lees (2018). Recent works, including Hewidy (2025), represent the ongoing development of this critical framework. The mapping reveals a relatively centralized citation structure, dominated by a limited number of key texts that continue to shape contemporary discourse on urban justice.

In contrast, the SDI historiography reflects a more decentralized and multidisciplinary structure. Foundational works by Yuan (2014) and Srinivasan (2013) have given rise to diverse subfields, including LIDAR technology, noise mapping, energy modeling, and geospatial analytics. This branching indicates a horizontal diffusion of research themes, as visualized in Figure 11, which compares the historiographic networks of both domains.

Together, these analyses highlight a structural divergence in scholarly development. Spatial justice research is shaped by a theory-driven, centralized knowledge base, whereas SDI literature is dispersed across multiple disciplinary intersections, driven by technical problem-solving and application-specific inquiries. These contrasting trajectories emphasize the necessity for integrative frameworks that reconcile normative urban theory with data-informed planning tools, enabling more equitable and responsive approaches to urban transformation.

5. Critical Reflection and Discussion

The bibliometric results of this study demonstrate both significant divergences and emerging intersections between two foundational strands of urban transformation research: spatial justice and SDIs. While SDI-related scholarships are predominantly defined by technocratic and application-fo-

Figure 10. Most cited publications in urban transformation literature: (a) Spatial Justice, (b) SDI.

cused approaches, spatial justice literature remains anchored in normative, rights-based urban theory. This contrast highlights the potential for an integrative planning paradigm that combines operational efficiency with equity-oriented values, although such integration remains uneven and evolving.

The keyword co-occurrence analysis indicates that governance-related concepts such as participation, planning, and sustainability act as key linkages between the spatial justice

and SDI literatures. Complementing this, thematic mapping points to the emergence of hybrid research domains that connect technical infrastructures with justice-oriented concerns.

Importantly, the analysis demonstrates that this convergence is neither automatic nor uniform. Instead, it develops selectively through governance-oriented pathways, while significant conceptual and structural gaps persist. This suggests that the integration of data-driven planning and justice-oriented

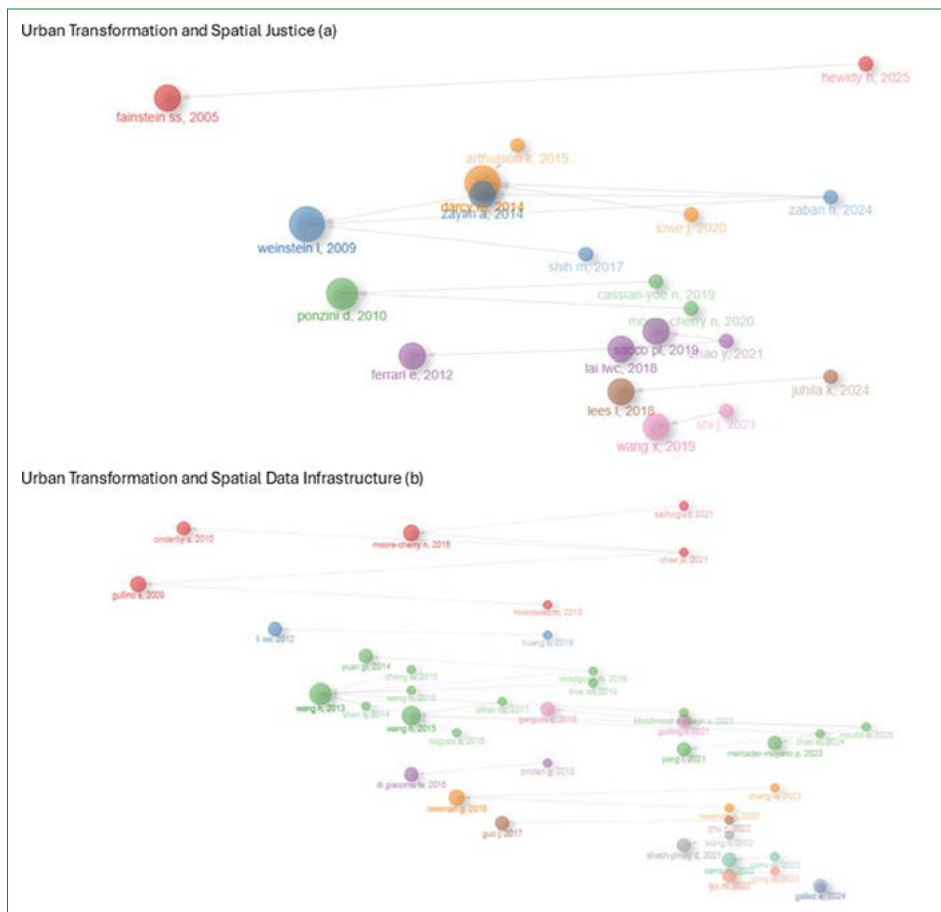

Figure 11. Historiographic citation network in urban transformation literature: **(a)** Spatial Justice, **(b)** SDI.

frameworks depends on institutional and disciplinary conditions rather than being an inherent outcome of digitalization.

From an analytical perspective, the results indicate that convergence follows a process-based trajectory. It emerges through governance-related intermediaries, under conditions of sufficient institutional capacity, and within policy environments that support participatory and transparent planning practices. This interpretation moves beyond descriptive mapping by explaining how convergence occurs, rather than merely identifying its presence.

Although research on SDI exhibits high scientific output and international collaboration, its focus on efficiency and technical feasibility frequently sidelines normative concerns. The presumption that data is inherently neutral or objective can obscure the embedded power asymmetries and structural inequalities within urban planning practices. In this context, SDIs when implemented without critical oversight, may inadvertently reproduce exclusionary mechanisms. The prominence of themes such as gentrification, displacement, and spatial segregation in spatial justice literature reinforces the urgency of interrogating the social implications of technocratic decision-making processes.

In the current era of data-driven urban governance, the notion that principles such as participation and representation can be fully operationalized through digital systems demands critical scrutiny. In digitally uneven geographies, data-centric planning has the potential to deepen marginalization among vulnerable populations. As illustrated by the country collaboration map in this study, nations with advanced digital capabilities dominate the SDI discourse, highlighting the risk that digital governance may reinforce spatial and geopolitical asymmetries. In regions constrained by limited or politically fragmented technological infrastructures, the techno-politics of SDI may further exacerbate socio-territorial inequities (Kotsev et al., 2020).

Thus, digitalization must be understood not solely as a technical advancement but as a spatial manifestation of power. The country collaboration analysis demonstrates that the convergence between SDI and spatial justice is context-dependent and varies significantly across geographic and institutional settings. This pattern further indicates that the convergence between SDI and spatial justice is not universal but is shaped by institutional capacity and technological development across different contexts.

A relevant empirical illustration of these dynamics is evident in Istanbul. Recent smart city initiatives by the Istanbul Metropolitan Municipality (IMM), including the launch of its Open Data Portal represent progress toward digital transparency and citizen access to urban planning data (İBB, 2023). Participatory urban design efforts in districts such as Kartal and Başakşehir have also initiated limited forms of community engagement (Gün et al., 2020). Yet persistent challenges remain restricted access to spatial datasets and the consistent omission of informal settlements from official planning maps (Oktem Unsal, 2015; Ghouchani et al., 2023; Kurt Özman and Taşan-Kok, 2024) continue to hinder equitable urban governance. These constraints reflect the broader challenge of translating digital infrastructure into socially just planning outcomes, particularly within fragmented and exclusionary urban contexts.

This raises a critical question: Can SDI-based planning mechanisms truly advance spatial justice? Without explicit attention to data ownership, participatory frameworks, and governance transparency, SDIs risk reinforcing technocratic logics at the expense of democratic accountability. Furthermore, initiatives grounded in SDI often prioritize technical feasibility over social legitimacy, which may erode public oversight and diminish opportunities for deliberative governance.

Nevertheless, SDIs hold transformative potential if reimagined through a justice-oriented lens. Instruments such as open data platforms, participatory GIS, and equitable data governance protocols provide promising pathways to embed inclusivity and accountability within digital urban planning. Realizing this potential, however, requires not only technological innovation but also institutional reform and normative realignment.

In conclusion, this study contends that spatial justice and SDI constitute distinct yet converging epistemological domains. Their intersection signals the emergence of an integrative research frontier that demands not just technical coordination, but a reconfiguration of power, representation, and knowledge production through ethically grounded and equity-driven planning frameworks. Data may serve justice but only when justice actively informs and structures the production, access, and use of data.

Building upon this critical foundation, the following conceptual model (Fig. 12) outlines a justice-oriented reconfiguration of SDI and its integration into participatory urban governance. The conceptual model presented in Figure 12 is directly informed by the bibliometric findings of this study. Specifically, the initial stage of SDI/data infrastructure reflects the dominance of technically oriented research identified in the SDI cluster. The transition toward governance mechanisms corresponds to the keyword co-occurrence analysis, which highlights governance-related concepts such

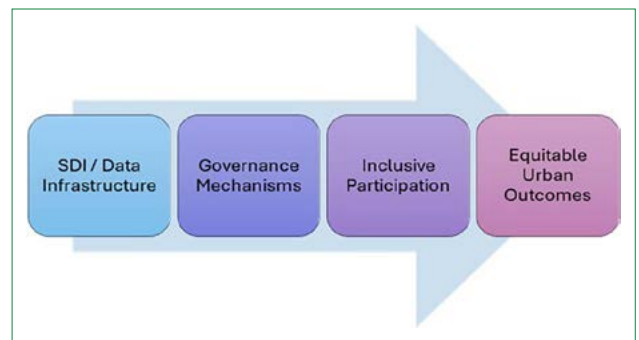

Figure 12. Conceptual bridge between SDI and Spatial Justice: From data to equity.

as participation, planning, and sustainability as key thematic bridges between the two domains. The emphasis on inclusive participation is supported by the thematic mapping results, which indicate emerging convergence around participatory and policy-oriented frameworks.

Finally, the focus on equitable urban outcomes aligns with the normative foundations of the spatial justice literature. In this sense, the model does not represent a purely normative construct, but rather a synthesis of empirically observed patterns that describe how technical infrastructures may evolve into justice-oriented urban governance processes under specific conditions.

This framework delineates a staged trajectory for embedding SDIs into justice-oriented urban planning. While the process begins with the establishment of data infrastructures, it underscores that absent inclusive governance mechanisms and participatory frameworks, spatial data alone is insufficient to foster equitable outcomes. The model posits that urban justice must be institutionally enacted through democratic structures capable of translating digital information into socially inclusive and representative planning practices. In doing so, it offers a conceptual roadmap for transforming technocratic digital infrastructures into participatory, transparent, and equity-driven governance systems. This reconceptualization provides practical utility for policymakers seeking to integrate spatial justice principles into existing digital planning environments.

Importantly, this conceptual bridge asserts that achieving spatial justice through SDI implementation is not a linear technical progression but rather a multidimensional socio-institutional transformation. By identifying key enabling conditions including participatory governance, institutional accountability, and ethical open data standards the framework delivers actionable insights for translating digital infrastructures into instruments of equitable and democratic urban transformation.

6. Conclusion and Recommendations

Overall, the study makes a conceptual contribution by redefining the relationship between SDI and spatial justice, an empirical contribution by mapping their evolving convergence

through bibliometric analysis, and a methodological contribution by applying a dual-cluster comparative framework.

This study demonstrates that **spatial justice** and **SDI** represent two analytically distinct yet potentially complementary pillars within the broader field of urban transformation research. While SDI-related scholarship exhibits rapid growth and a multidisciplinary, application-oriented focus rooted in technological innovation, spatial justice research advances more gradually, offering deeper theoretical insights anchored in rights-based and normative frameworks. Despite their divergent trajectories, both domains remain largely siloed, with limited conceptual or methodological integration.

The bibliometric analysis reveals a persistent disconnect: SDI studies tend to prioritize data management, spatial optimization, and infrastructure efficiency, frequently overlooking issues of equity, inclusion, and representational fairness. Conversely, spatial justice literature emphasizes participatory and ethical concerns but often lacks concrete methodologies for embedding these principles into digital planning systems. This fragmentation poses risks in contemporary urban governance, where data-driven rationalities may inadvertently reinforce spatial inequities rather than resolve them.

In response, this study calls for future research to develop **integrative frameworks** that conceptualize urban transformation, spatial justice, and SDI as mutually constitutive dimensions of planning and governance. A combined analytical lens can offer deeper insight not only into how urban spaces are reshaped, but also whose interests are prioritized, whose voices are marginalized, and what social outcomes are produced. The thematic overlaps identified herein provide fertile ground for building interdisciplinary methodologies and hybrid theoretical models capable of addressing these questions.

From a policy perspective, the findings emphasize that data-centric urban planning cannot be reduced to a technical exercise. Instead, it must be understood as a political and ethical process, inherently tied to the distribution of power and resources. As digital infrastructures proliferate, planning institutions must redefine their understandings of participation, transparency, and justice. Without such redefinition, SDI implementation risks entrenching digital divides and producing new forms of spatial exclusion.

Empirical examples from international practice further illustrate the potential of justice-oriented SDI implementation. For instance, participatory GIS initiatives in cities such as Porto Alegre have demonstrated how citizen engagement in spatial decision-making can enhance transparency and inclusion in urban planning processes. Similarly, open data governance platforms in cities like Barcelona have enabled broader public access to urban data, supporting more accountable and participatory governance structures. These examples il-

lustrate that, when appropriately institutionalized, SDI-based practices can improve transparency, broaden access to planning information, and strengthen citizen engagement, thereby contributing to more equitable and inclusive urban outcomes.

This study therefore argues that bridging the normative and technical paradigms of urban transformation is both necessary and urgent. Spatial justice should not merely be a political aspiration; it must be treated as a **core design principle** for digital governance systems. Addressing this conceptual and operational gap is essential for cultivating an inclusive and socially responsive urban planning agenda.

The study concludes with several **policy recommendations** aimed at guiding the equitable deployment of SDIs within urban contexts:

1. Governance and Participation

- Integrate SDIs within participatory governance frameworks to promote inclusive decision-making.
 - Ensures spatial data systems reflect diverse community needs and perspectives.
- Incorporate community feedback mechanisms into digital planning platforms.
 - Tools such as participatory GIS can support democratic planning processes.

2. Legal and Institutional Reform

- Develop national legal frameworks that guarantee equitable access to and ownership of spatial data.
 - Prevents monopolization of data resources and strengthens institutional transparency.
- Require social impact assessments alongside technical audits in SDI projects.
 - Facilitates alignment of digital tools with social justice objectives.

3. Technical and Interdisciplinary Capacity

- Assemble interdisciplinary planning teams with expertise in geospatial analysis, law, and social equity.
 - Enables comprehensive consideration of technical, legal, and ethical dimensions.
- Ensure open data platforms include marginalized communities and informal settlements.
 - Promotes inclusive spatial representation and reduces structural exclusion.

4. Equity-Centered Investment

- Prioritize digital infrastructure investments in underserved urban areas.

- Supports balanced spatial development and addresses digital inequality.

These recommendations aim to foster the development of inclusive digital ecosystems where spatial justice is not treated as an ancillary goal but as a foundational element in the design and governance of urban planning technologies.

However, the transferability of justice-oriented SDI practices across different contexts remains inherently limited. Governance models, digital infrastructures, and participatory mechanisms are deeply shaped by institutional capacity, political frameworks, and socio-economic conditions. Practices such as participatory GIS or open data governance may yield positive outcomes in contexts with strong institutional support and digital maturity but may face significant challenges in regions characterized by limited technological infrastructure, fragmented governance, or restricted civic participation. Therefore, rather than assuming universal applicability, the implementation of justice-oriented SDI models should be understood as a context-dependent process requiring adaptation to local institutional and socio-political conditions.

More broadly, this study demonstrates that the relationship between SDI and spatial justice should not be understood as a given or inherent alignment, but as a structured, conditional, and context-dependent process. By empirically revealing how and where these domains intersect, the study moves beyond methodological mapping and contributes to a deeper understanding of the socio-technical dynamics shaping contemporary urban transformation. In doing so, it provides a more grounded and analytically robust foundation for future research and policy development in justice-oriented digital urban governance.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The author declares that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Ahmad, M. (2025). Blockchain-powered collaboration in spatial data infrastructure. In M. Ahmad (Ed.), *Blockchain technology applications in knowledge management* (pp. 153–176). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3956-5.ch005>
- Anguelowski, I., Connolly, J. J., Garcia-Lamarca, M., Cole, H., & Pearsall, H. (2019). New scholarly pathways on green gentrification: What does the urban 'green turn' mean and where is it going? *Progress in Human Geography*, 43(6), 1064–1086. <https://doi.org/10.1177/0309132518803799>
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Barns, S. (2018). Smart cities and urban data platforms: Designing interfaces for smart governance. *City, Culture and Society*, 12, 5–12. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2017.09.006>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Budhathoki, N. R., Bruce, B. C., & Nedovic-Budic, Z. (2008). Reconceptualizing the role of the user of spatial data infrastructure. *GeoJournal*, 72(3–4), 149–160. <https://doi.org/10.1007/s10708-008-9189-x>
- Chin, C. P., Alias, A., & Alkharabsheh, O. H. (2025). Urban housing regeneration strategies for sustainable city development: A systematic literature review. *Discover Sustainability*, 6, 1050. <https://doi.org/10.1007/s43621-025-01923-1>
- Collins, P. (2021). People-powered planning: Planning from the bottom up in a top-down system. *European Spatial Research and Policy*, 28(2), 227–250.
- Couch, C., Sykes, O., & Börstinghaus, W. (2011). Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency. *Progress in Planning*, 75(1), 1–52. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2010.12.001>
- Erbil, A. Ö., & Erbil, T. (2024). Unveiling the role of the state in Istanbul's urban transformation: Insights from Galataport redevelopment. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(11), 7631. <https://doi.org/10.24294/jipd.v8i11.7631>
- Fainstein, S. S. (2013). The just city. *International Journal of Urban Sciences*, 18(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/12265934.2013.834643>
- Ghouchani, M., Taji, M., & Arabi, N. (2023). Using spatial justice in urban planning with the systemic thinking approach. *Gazi University Journal of Science*, 36(2), 482–493. <https://doi.org/10.35378/gujs.1016388>
- Gün, A., Pak, B., & Demir, Y. (2020). Responding to the urban transformation challenges in Turkey: A participatory design model for Istanbul. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 13(1), 32–55. <https://doi.org/10.1080/19463138.2020.1740707>
- Harvey, D. (2017). The right to the city. In R. Holton (Ed.), *Citizenship rights* (pp. 465–482). Routledge.
- Hoffmann, E. M., Schareika, N., Dittrich, C., Schlecht, E., Sauer, D., & Buerkert, A. (2023). Rurbanity: A concept for the interdisciplinary study of rural–urban transformation. *Sustainability Science*, 18(4), 1739–1753. <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01331-2>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2023). *İstanbul açık veri portalı*. <https://data.ibb.gov.tr> (Accessed July 24, 2025).
- Katz, Y. (2019). Technology, society and the digital gap. *Advances in Applied Sociology*, 9, 60–69. <https://doi.org/10.4236/aasoci.2019.91005>
- Kitchin, R. (2014). *The data revolution: Big data, open data, data infrastructures and their consequences*. Sage.
- Kotsev, A., Minghini, M., Tomas, R., Cetl, V., & Lutz, M. (2020). From spatial data infrastructures to data spaces—A technological perspective on the evolution of European SDIs. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(3), 176. <https://doi.org/10.3390/ijgi9030176>

- Kurt Özman, E., & Taşan-Kok, T. (2024). From entrepreneurial to responsive spatial governance: Unveiling innovative strategies of self-organization in Istanbul. *Cities*, 151, 105144. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105144>
- Lees, L. (2008). Gentrification and social mixing: Towards an inclusive urban renaissance? *Urban Studies*, 45(12), 2449–2470. <https://doi.org/10.1177/0042098008097099>
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Marcuse, P. (1985). Gentrification, abandonment, and displacement: Connections, causes, and policy responses in New York City. *Journal of Urban and Contemporary Law*, 28, 195–240.
- Moroni, S. (2020). The just city. Three background issues: Institutional justice and spatial justice, social justice and distributive justice, concept of justice and conceptions of justice. *Planning Theory*, 19(3), 251–267. <https://doi.org/10.1177/1473095219877670>
- Odendaal, N. (2015). Getting smart about smart cities in Cape Town: Beyond the rhetoric. In S. Marvin, A. Luque-Ayala, & C. McFarlane (Eds.), *Smart urbanism: Utopian vision or false dawn?* (pp. 71–87). Routledge.
- Oktem Unsal, B. (2015). State-led urban regeneration in Istanbul: Power struggles between interest groups and poor communities. *Housing Studies*, 30(8), 1299–1316. <https://doi.org/10.1080/02673037.2015.1021765>
- Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode*, 34(3), 380–404. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00247>
- Qureshi, K. N., Alhudaif, A., & Jeon, G. (2021). Electric-vehicle energy management and charging scheduling system in sustainable cities and society. *Sustainable Cities and Society*, 71, 102990. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102990>
- Rajabifard, A., Binns, A., Masser, I., & Williamson, I. (2006). The role of sub-national government and the private sector in future spatial data infrastructures. *International Journal of Geographical Information Science*, 20(7), 727–741. <https://doi.org/10.1080/13658810500432224>
- Rajabifard, A., Crompvoets, J., Kalantari, M., & Kok, B. (2010). *Spatially enabling society: Research, emerging trends and critical assessment*. GSDI Association.
- Ruming, K., McGuirk, P., & Mee, K. (2021). What lies beneath? The material agency and politics of the underground in urban regeneration. *Geoforum*, 126, 159–170. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.07.015>
- Sadowski, J. (2020). *Too smart: How digital capitalism is extracting data, controlling our lives, and taking over the world*. MIT Press.
- Shelton, T., Zook, M., & Wiig, A. (2015). The ‘actually existing smart city’. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(1), 13–25. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsu026>
- Smith, N. (1979). Toward a theory of gentrification: A back to the city movement by capital, not people. *Journal of the American Planning Association*, 45(4), 538–548.
- Soja, E. W. (2013). *Seeking spatial justice* (Vol. 16). University of Minnesota Press.
- Sörensen, J., Persson, A. S., & Olsson, J. A. (2021). A data management framework for strategic urban planning using blue-green infrastructure. *Journal of Environmental Management*, 299, 113658. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113658>
- UN-Habitat. (2020). *People-centered smart cities: Building people-centered smart cities from the ground up*. United Nations Human Settlements Programme. https://unhabitat.org/sites/default/files/2021/01/fp2-people-centered_smart_cities_04052020.pdf
- Verlaan, T., & Hochstenbach, C. (2022). Gentrification through the ages: A long-term perspective on urban displacement, social transformation and resistance. *City*, 26(2–3), 439–449. <https://doi.org/10.1080/13604813.2022.2058820>
- Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Foth, M., Sabatini-Marques, J., Da Costa, E., & Ioppolo, G. (2019). Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable Cities and Society*, 45, 348–365. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.033>
- Yu, D., Yue, P., Wu, B., Biljecki, F., Chen, M., & Lu, L. (2024). Towards an integrated approach for managing and streaming 3D spatial data at the component level in spatial data infrastructures. *International Journal of Geographical Information Science*, 39(4), 847–871. <https://doi.org/10.1080/13658816.2024.2434606>

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Ankara'da Farklı Yeşil Alan Oranlarına Sahip Mahallelerde Yaşayan Çocukların Yeşil Alan Deneyimleri

*Children's Experiences of Green Spaces in Ankara Neighborhoods with Different Green Space Ratios*Yücel Can Severcan,¹ Neşe Aydın,² Senanur Yaman¹¹Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara²Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta

ÖZ

Bu çalışma, yeşil alan oranı farklı olan mahallelerde yaşayan çocukların yeşil alanlarda geçirdikleri süreleri karşılaştırmayı ve bulgulardaki farklılıkları, deneyimlenen aktiviteler ve karşılaşılan sorunlar üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları, Ankara'daki yedi mahallede yürütülmüş bir araştırmaya dayanmaktadır. Seçilen mahallelerin yeşil alan oranları, objektif ölçüm yöntemleriyle hesaplanmıştır. Zaman bazlı veriler, 9-14 yaş arası çocukların ilkbahar mevsim koşullarında doldurdukları aktivite günlüğü çalışmalarından; yapılan aktiviteler ve karşılaşılan sorunlara ilişkin veriler ise aynı çocuklarla gerçekleştirilen katılımcı haritalama çalışmalarından elde edilmiştir. Bulgular, hafta içi günlerde yeşil alan oranı daha düşük ve yüksek mahallelerde yaşayan çocukların park, konut/site bahçesi ve genel anlamda yeşil alan kullanım sürelerinin farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak, hafta sonlarında, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan çocuklar özellikle parklarda daha fazla vakit geçirmektedir. Her iki mahalle grubunda da çocukların yeşil alanlarda yaptıkları aktivitelerin oranı ve çeşitliliği büyük ölçüde benzer de olsa, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan çocuklar bu oranın daha düşük olduğu mahallelerde yaşayan çocuklara kıyasla yeşil alanlarda daha fazla sorun deneyimlemektedir. Deneyimlenen sorunların sayısı ve türü, her iki mahalle grubunda da hem yaş hem de yeşil alan türü bazında farklılaşmaktadır. Bu bulgular, çocukların yeşil alanlarla etkileşimini artırmayı amaçlayan şehir plancıları ve kentsel tasarımcılar için önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Aktivite günlüğü; çocukların yer deneyimleri; katılımcı haritalama; yeşil alanlar; yeşil alan oranı.

ABSTRACT

This study aims to compare the time children spend in green spaces across neighborhoods with different green space ratios. It then seeks to explain the observed differences through children's reported activities and problems encountered in these spaces. The results are based on data obtained from seven neighborhoods in Ankara. The green space ratios of neighborhoods were calculated based on objective measurements. The data regarding the amount of time spent in green spaces were obtained from 9-to-14-year-old children's activity diaries completed during the spring season. Finally, the data regarding the children's neighborhood activities and the problems they encountered were obtained from a participatory mapping activity conducted with the same children who filled out the activity diaries. Results show that, on weekdays, the amount of time spent in green spaces in general, and parks and gardens in particular, does not differ between neighborhoods with lower and higher green space ratios. However, during weekends, children who live in greener neighborhoods tend to spend more time in parks. While there is no relationship between living in greener neighborhoods and participation in more nature-based activities, an inverse relationship was observed between living in greener neighborhoods and the number of problems experienced by children in green spaces. Children experience these problems at different intensities in different types of green spaces. Age also seems to influence children's negative place experiences. These findings provide valuable insights for urban planners and designers aiming to increase children's engagement with nature.

Keywords: Activity diary; children's place experiences; participatory mapping; green spaces; residential greenness.

Geliş tarihi: 26.11.2025 Revizyon tarihi: 04.05.2026
Kabul tarihi: 02.06.2026 Online yayımlanma tarihi: 15.06.2026
İletişim: Yücel Can Severcan
e-posta: yucelcan@metu.edu.tr

Giriş

Doğa ile etkileşimin çocuklar üzerinde birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Bu etkilerden bazıları çocukların fiziksel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi, bilişsel becerilerinin artması ve ruhsal esenliklerinin güçlenmesi ile ilgilidir (Adams ve Savahl, 2017; Chawla, 2015). Ayrıca, mahalledeki yeşil alan varlığı, çocukların yaşadıkları çevreye bağlılığında önemli bir belirleyicidir (Chawla, 1992; Derr, 2001; Koller ve Farley, 2019). Bu nedenlerle, kentlerde açık yeşil alanların artırılması, çocukların sağlık ve esenliğini iyileştirmeyi amaçlayan çocuk dostu şehirlerin oluşturulmasında önemli bir öneri veya hedef olagelmıştır (Jansson vd., 2022). Bu öneri, birçok çocuk dostu şehir kılavuzunda yer bulmuştur (Ataöv Demirkan ve Peker, 2020; UNICEF, 2018). Ayrıca hem ulusal hem de uluslararası bağlamlarda çocukların çevrelerinde görmek istedikleri yerleri anlamaya yönelik çok sayıda araştırma bu öneriyi desteklemektedir (Cordero-Vinueza vd., 2023; Gökmen ve Taşçı, 2016; Haikkola vd., 2007; Koç vd., 2015; Nordström, 2010).

Bir yandan bu araştırma ve politika belgelerinin etkisiyle, diğer yandan küresel sermayenin kentlere çekilme arzusu doğrultusunda, dünyanın birçok kentinde yeşil altyapının güçlendirilmesi, biyoçeşitliliğin artırılması ve doğanın yeniden canlandırılmasına yönelik projelerin hayata geçirildiği görülmektedir (del Pulgar vd., 2020; Enlil, 2011; Ulset vd., 2023). Buna karşın, bazı kentlerde parsel ölçeğinde yapı yoğunluğunu artıran politikalar sonucunda bina bahçelerinin küçüldüğü gözlenmekte, bu durumun çocuklar üzerindeki olası etkilerine dikkat çekilmektedir (Haaland ve van Den Bosch, 2015; Osborne vd., 2021; Smith vd., 2009).

Bu eğilimlerin yansımaları Türkiye kentlerinde de görülmektedir. Örneğin, çocuk dostu şehir girişimlerini teşvik eden UNICEF'in iş birliğinde, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nce (2023) hazırlanan Çocuk Politika Belgesi, Ankara'nın daha çocuk dostu bir şehir olabilmesi için park ve bahçeler gibi yeşil alanların artırılmasını önermektedir. 2019–2025 yılları arasında, bu kente eklenen yeşil alan miktarının yaklaşık 20 milyon metrekareye ulaştığı belirtilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2025). Ankara'da, özellikle boş arazilerin sıkça görüldüğü kentin çeper bölgelerinde, birbirine yakın konumlanmış geniş park alanları göze çarpmaktadır. Ayrıca hem kent merkezine yakın hem de çeper bölgelerde, bir tarafta bahçe payları küçülen apartmanlar diğer tarafta içinde geniş yeşil alanlar barındıran kapalı konut sitelerinin çoğaldığı görülmektedir (Batyatlı ve Batuman, 2024; Güzey, 2014; Sinacı Özfindık, 2022). Ankara'daki yeşil alanların niteliğini çocuklar özelinde tartışan çalışmalar çoğalmaktadır (Kaymaz vd., 2019; Ozbil Torun vd., 2024; Severcan, 2023).

Tüm bu yazın ve uygulamalara karşın, farklı oranlarda yeşil alana sahip mahallelerde yaşayan çocukların yeşil alan deneyimleri konusunda halen kısıtlı bilgiye sahibiz. Bağlam karşı-

laştırılmaları yapan mevcut çalışma bulguları çoğunlukla “kent ile kır,” “yeşil alan oranı daha düşük olduğu varsayılan plansız ve yoğun gelişmiş kent içi mahalleler ile bu oranın daha yüksek olduğu varsayılan çeper mahalleler” veya “güvenlikli siteler gibi yerleşim alanları ile tarihi dokusunu korumuş kent içi geleneksel mahalleler” arası karşılaştırmalara dayanmaktadır (Hart, 1987; Mustapa vd., 2018; Tandoğan, 2018; Ozbil Torun vd., 2024). Oysa yaşanan çevrenin yeşil alan oranı ile yeşil alan kullanımı arasındaki ilişkiyi anlamak, daha fazla yeşil alan oluşturma eğiliminde olan yerel yönetimlerin kaynaklarını daha verimli kullanmasına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, çocukların gündelik hayatlarında ne tür yeşil alanları kullandıklarını, bu alanların aktivite çeşitliliği sunup sunmadığını, çocukların bu alanlarda ne tür sorunlarla karşılaştıklarını ve bu bulguların farklı alt gruplar özelinde değişip değişmediğini anlamak doğru planlama ve kentsel tasarım stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir.

Bu çalışma, bu gereklilikten yola çıkarak şu araştırma sorularına cevap aramaktadır: (1) Farklı oranlarda yeşil alana sahip mahallelerde yaşayan çocukların ilkbahar mevsimindeki günlük açık yeşil alan kullanım süreleri bir mahalle kümesinden diğerine ne derecede farklılaşmaktadır? Bulgular, farklı türdeki yeşil alanlar için nasıl değişmektedir? (2) Mahallelerin yeşil alan oranı değiştikçe, mevsimsel koşullardan bağımsız olarak yeşil alanlarda yapıldığı söylenen aktivitelerin çeşitliliği, çocuk başına düşen aktivite sayısı ve yeşil alan aktivitelerinin mahalledeki toplam aktivitelere oranı değişmekte midir? Bulgular, farklı yeşil alan türleri için nasıl değişmektedir? (3) Mahallelerin yeşil alan oranı değiştikçe, mevsimsel koşullardan bağımsız olarak yeşil alanlarda deneyimlenen sorunların türleri ve yoğunluğu değişmekte midir? (4) Bu bulgular 9–10 ve 11–14 yaş gruplarındaki çocuklar için nasıl değişmektedir? İkinci ve üçüncü araştırma soruları, ilk sorudan elde edilen bulguların yorumlanmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Nitekim yeşil alanlarda geçirilen sürenin fazla veya az olması, bireylerin yer deneyimlerini etkileyebilir. Söz konusu soruların çıkış nedeninin, yeşil alan oranındaki artış veya azalışın çocukların yeşil alanlardaki aktivite çeşitliliğine ya da karşılaştıkları sorun sayısına etki ettiği varsayımına dayanmadığının altı çizilmelidir. Son soru ise, çocukların homojen bir grup olmadığı kabulüyle, belirli alt gruplar özelinde yorumların yapılabilmesini amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen cevaplar, daha çocuk dostu çevrelerin tasarlanmasına katkı sağlayabilir.

Makalenin bir sonraki bölümü, neden bazı tür yerlerin çocuklar tarafından daha çok veya az ziyaret edildiğini ve buralarda neden farklı sürelerde vakit geçirildiğini mevcut çalışmalara atıfla açıklamaktadır. Bu bölümü, üçüncü bölüm olan yöntem ve dördüncü bölüm olan bulgular bölümü takip etmektedir. Son bölümde ise, mevcut yazına atıfla çalışma bulguları tartışılmış, çalışmanın güçlü yanlarına ve kısıtlıklarına değinilmiş ve çalışma bulgularına atıfla daha çocuk dostu çevrelerin yaratılması için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Çocukların Vakit Geçirdikleri Yer ve Sürelerini Etkileyen Faktörler

Sosyo-ekolojik bir perspektiften ele alındığında, çocukların çevreleri ile kurdukları ilişkileri belirleyen faktörler bireysel, sosyal, fiziksel çevreye ilişkin etmenler ve meteorolojik koşullar olmak üzere çeşitli başlıklar altında değerlendirilebilir. Başta uluslararası alanda olmak üzere, konu hakkında geniş bir yazın bulunmaktadır.

Yaş, cinsiyet ve sağlık durumu gibi birçok bireysel faktör, çocukların bazı yerleri diğer çocuklara kıyasla neden tercih ettiklerini ve neden buralarda daha fazla (veya az) zaman geçirdiklerini açıklayabilir. Çocukların farklı yaş dönemlerinde kullandıkları yerler, ilgi duyulan alanların ve teritoryal sınırların değişmesi gibi birçok nedenden ötürü farklılaşabilmektedir (Moore ve Young, 1978; Sommer, 1990; Ward Thompson, 2007). Genel bulgular, okul çağı başlangıcında çocukların evlerinin yakın çevresinde vakit geçirme eğiliminde oldukları yönündedir (Karsten ve van Vliet, 2006). Coates ve Bussard (1974), 7 yaşındaki çocuklara kıyasla 9–12 yaş aralığındaki çocukların teritoryal sınırlarında büyük değişim olmamasına karşın ev mahallesi (*home neighborhood*) dışında vakit geçirilen yer sayısında ve çeşitliliğinde artışlar gözlemlenmiştir (9–12 yaş aralığı orta çocukluk döneminin sonlarına, ergenlik döneminin öncesine karşılık gelir. Bu dönem bazı çalışmalarda 9–10 bazı çalışmalarda ise 9–11 yaş aralığı olarak tanımlanır; bkz., örneğin, Kornides vd., 2018; Zhao vd., 2023). Ergenlik dönemine girilmesiyle birlikte, yaklaşık 12–14 yaş aralığında, çocukların yatak odalarında, arkadaş evlerinde veya ev mahalleleri dışındaki park ve orman gibi doğal alanlarda (ebeveynlerin denetiminden uzak ortamlarda) vakit geçirme eğilimlerinde artış görülebilir (Sommer, 1990). Çocukların aileden bağımsız bisiklet ve toplu taşıma araçlarını kullanma eğilimleri (Huang ve Zhou, 2025) ve aile desteği gibi çeşitli faktörler, her yaşta çocukların teritoryal sınırlarını genişletebilir. Yaştan bağımsız olarak, okul çağı çocuklarının aktivite mekânlarının sadece ev mahallesinde değil, okul mahallesi (*school neighborhood*) sınırları içinde de yoğunlaştığı gözlemlenebilir (Huang ve Zhou, 2025).

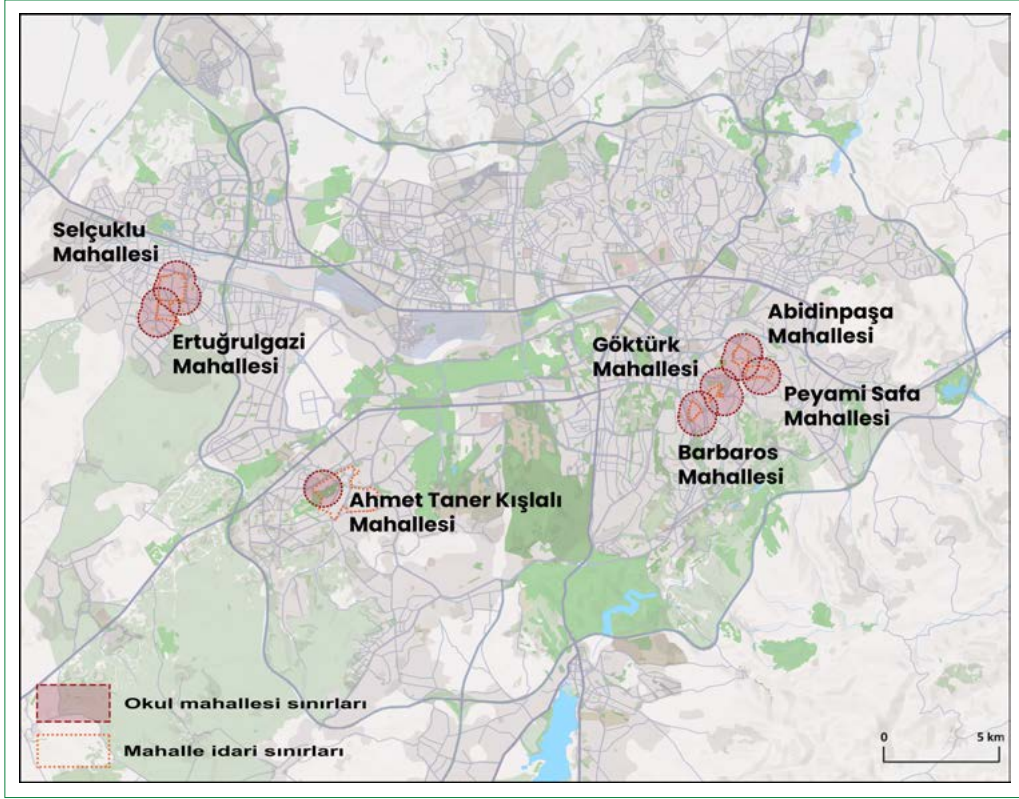
Ward Thompson (2007), İskoçya'da 15 yaş ve üzeri çocukların kafe ve alışveriş merkezleri gibi ticari alanlara ilgi duyduklarını, buna karşın 12–14 yaş grubundaki çocukların, tıpkı 9–11 yaş grubundaki çocuklarda olduğu gibi (bkz. Hart, 1978), doğada kulübeler yapma, ağaçlara tırmanma ve parklarda oyun oynama ve arkadaşlarla sosyalleşme gibi çeşitli aktiviteler yapma eğiliminde olduklarını gözlemlenmiştir. Matthews (2003) ve Tezel (2011) gibi araştırmacılar 9–12 yaş grubundaki kız çocuklarının evlerine yakın konumdaki ev bahçelerini ve parkları daha fazla kullandıklarını; bunun tersine aynı yaş grubu erkek çocukların evlerinden görece uzak konumlanan, spor yapabildikleri açık yeşil alanlarda vakit geçirdiklerini bulmuştur. Konuya cinsiyet perspektifinden yaklaşan yazın, kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla ebeveyn kontrolüne daha fazla

tabi olduklarını ve bu durumun kızları ebeveynlerinin zaman harcadıkları yerlerde vakit geçirmeye ittiğini göstermektedir (Porter vd., 2021; Wridt, 2004). Özellikle Batı ülkelerinde yürütülmüş bazı çalışmalarda, kentsel çevrelerdeki problemler (örneğin artan suç oranları, trafik kazaları, yabancı korkusu) nedeniyle ebeveynlerin kız çocuklarını daha çok ev ve okul gibi kontrollü alanlarda vakit geçirmeye yönlendirdiği belirtilmektedir (Rixon vd., 2019; Woolley, 2006).

Çocukların kullandıkları yerler ve bu yerlerde geçirdikleri süre, ailelerinin sosyo-ekonomik özelliklerinden, arkadaş ortamından ve ebeveyn desteği gibi sosyal faktörlerden bağımsız değildir. Çevrede arkadaş veya tanıdık insanların varlığı çocukları ev dışı alanlarda vakit geçirmeye çekici (Abbott-Chapman ve Robertson, 2009; Blazek, 2011), “kötü” veya “istenmeyen” grupların varlığı ise itici faktör olabilir (Severcan, 2023). Ebeveynlerin çocuklarının bağımsız hareketini ne derecede destekledikleri ve güvenliklerine ilişkin kaygı düzeyleri, çocukların dışarıda nerelerde ne kadar süreyle vakit geçirdiklerini etkileyebilir (Churchman ve Ginsberg, 1984; Woolley, 2006; Tezel, 2011). Ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısını veya fiziksel gelişimini destekleme isteği, çocukların okul dışındaki aktivitelerini organize etmeleri dolayısıyla kamusal alanlarda harcadıkları süreleri kısıtlayabilir (örneğin parkta oyun yerine okul-dışı eğitime yönlendirilme) (Karsten, 2015). Ailelerin eğitim seviyesi, ekonomik durumu ve araç sahipliği gibi faktörler de çocukların yer kullanımında belirleyici olabilmektedir (Derr, 2001).

Çocukların yaşadıkları mahallelerin özellikleri ve vakit geçirilen alanların nitelikleri, çocukların nerelerde ne kadar süre vakit geçirdiklerini etkileyebilir. Örneğin, Ankara'nın farklı mahallelerinde yürütülmüş geçmiş araştırmalar, bir tarafta mahalle parklarının tüm çocuklar tarafından yaygın olarak kullanıldığını bulmuşken; diğer tarafta kent merkezine yakın yer seçen mahallelerde sokakların, çeper mahallelerde ise ev ve site bahçelerinin çocukların vakit geçirdiği yerler arasında olduğunu tespit etmiştir (Kaymaz vd., 2019; Ozbil Torun vd., 2024; Severcan, 2023). Aynı çalışmalar, dönüşmekte olan mahallelerde ve kent çeperinde yer alan boş arazilerin çocuklar tarafından oyun mekânı olarak kullanıldığını saptamıştır. Yine bu çalışmalar, mahallede yer alan açık yeşil alanların ne kadar bakımlı, sosyal, güvenli ve ilgi çekici olduğunun çocukların yer deneyimlerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Dünyanın farklı şehirlerinde çocuklarla yürütülen çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşılmıştır (Carroll vd., 2015; Castonguay ve Jutras, 2010; Chaudhury vd., 2019; Loukaitou-Sideris, 2003; Lynch, 1977; Rasmussen, 2024).

Mahallerin form özellikleri ile çocukların yer kullanımları arasındaki ilişki üzerine gelişen bir yazın bulunmakla birlikte (Loon ve Frank, 2011; McMillan, 2007; Ozbil vd., 2021) bu çalışmalar arasında yeşil alan oranına odaklanan araştırmalar görece kısıtlı kalmıştır (istisnai çalışmalar için, bkz., Hasanzadeh vd., 2023; Oliver vd., 2016; Yaman vd., 2023). Yeni Zelanda'da 8–13 yaş grubuyla yapılan bir çalışma, bisiklet ağı yoğunluğunun ve arazi kullanım

Şekil 1. Seçilen mahallelerin konumları.

çeşitliliğinin hem çocukların aktivite mekânlarının sayısında hem de çeşitliliğinde bir artışa neden olduğunu tespit etmiştir (Hasanzadeh vd., 2023). Aynı çalışma, çocukların vakit geçirdikleri park, sokak ve okul bahçesi gibi aktivite mekânlarındaki yeşil alan oranındaki artışın, çocukların bu tür yerleri daha fazla ziyaret etmelerine neden olduğunu ortaya koymuştur.

Meteorolojik faktörler, çocukların dışarıda vakit geçirdikleri yerlerin türünü ve süresini etkileyebilir. Örneğin Norveç ve Yeni Zelanda'da yürütülen ve mevsimsel şartların değişiminin çocukların yer deneyimlerine etkisini incelemiş çalışmalarda; soğuk kış aylarında çocukların daha çok ev, okul ve alışveriş merkezi gibi iç mekânları kullandıkları, yaz aylarında ise aynı çocukların dış mekânlarda daha çok vakit geçirdikleri bulunmuştur (Ergler vd., 2013; Fyhri ve Hjorthol, 2006).

Yöntem

Çalışmada Kullanılan Verilerin Kaynağı

Bu çalışma için kullanılan veriler, yapılı çevre değişkenleri ile çocukların vakit geçirdikleri yerlerdeki dış ortam hava kalitesi ve çocukluk dönemi astımı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma projesi kapsamında elde edilmiştir. Proje kurgulanırken, çocukların çevreleriyle olan ilişkilerini anlamaya önem verilmiş, bu eğilim projenin ana sorularına ve yöntemine doğrudan etki etmiştir. Bununla birlikte, projenin yöntem tasarım sürecinde projeden bağımsız ancak yöntem ile uyum gösteren

başka soruların da cevaplanabileceğinin farkına varılmış, veri toplama araçlarının kapsamı bu doğrultuda genişletilmiştir. Bu makale, projenin ana sorularından bağımsız olarak ele alınan sorulardan bazılarının cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın veri setini, proje kapsamında seçilen mahallelerin yeşil alan oranları, bu mahallelerdeki okullardan seçilen 9–14 yaş arası çocukların ilkbahar mevsim koşullarında doldurdukları bir aktivite günlüğü ve aynı çocukların katıldıkları bir katılımcı haritalama çalışmasından elde edilen veriler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem alanı, sözü edilen çalışmalarda çocuklardan verilerin elde edildiği okul mahallelerini kapsamaktadır.

Mahallelerin Seçimi

Çalışmaya konu olan veriler, Ankara'nın kent merkezine yakın dört ve kentin gelişim yönü olan batı koridorunda çeperden üç olmak üzere toplam yedi mahallesinden elde edilmiştir. Kent içinden seçilen mahalleler: Çankaya ilçesinde Göktürk ve Barbaros, Mamak ilçesinde ise Abidinpaşa ve Peyami Safa mahalleleridir. Kent çeperinde konumlanan mahalleler: Çankaya ilçesinde Ahmet Taner Kışlalı, Sincan ilçesinde ise Selçuklu ve Ertuğrulgazi mahalleleridir (Şekil 1).

Mahallelerin seçim sürecinde ilgili kurumlardan elde edilen veri setleri çalışmanın amacını karşılar nitelikte ve güncel olmadığı için mahallelerin yeşil alan oranlarına göre rastgele seçim yöntemi ile belirlenmesi söz konusu olamamıştır. Bu

Şekil 2. Seçilen mahallelerdeki açık yeşil alanlardan fotoğraflar.

yüzden seçim sürecinde mahallelerin konumları, yeşil alanlarına ilişkin proje yürütücüsünün ve araştırmacıların gözlemleri ve mahallelerin nüfus yoğunluğu gibi veri toplama süreçlerinin başarısını etkileyebilecek çeşitli faktörler belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda, seçilen mahallelerden bir kısmı, kent içinden seçilen Peyami Safa Mahallesi'nde olduğu gibi, görece küçük

parklar içeren (Şekil 2a), bir kısmı da, çeperde yer alan Ahmet Taner Kışlalı'da olduğu gibi geniş ölçekli parklara sahip mahallelerdir (Şekil 2b). Kent merkezine yakın konumlanan mahalleler genelde bahçeli apartmanları (Şekil 2c), çeperde yer alan mahalleler ise bu türden bir yapı tipolojisinin yanı sıra genellikle kapalı konut sitelerinin içerisinde bulunan bahçeli müstakil

Tablo 1. Çalışma kapsamında seçilen mahallelerin idari alan sınırları içindeki nüfus ve nüfus yoğunlukları

Mahalle	Nüfus (kişi)	İdari alan büyüklüğü (ha)	Nüfus yoğunluğu (kişi/ha)
Göktürk	3818	21.18	180
Barbaros	5776	35.60	162
Abidinpaşa	13507	40.06	337
Peyami Safa	18607	51.50	361
Ahmet T. K.	19356	391.01	50
Selçuklu	31326	105.77	269
Ertuğrulgazi	16417	72.35	227

konutlar ile geniş yeşil alanlarla çevrili apartmanları da içermektedir (Şekil 2d, e). Ertuğrulgazi Mahallesi boş araziye, Ahmet Taner Kışlalı Mahallesi ise hem boş hem de ormanlık alanlara çeper vermektedir (Şekil 2f). Çeperden seçilen mahallelerin tamamı planlı gelişmiş kentsel alanlara sahiptir. Şekil 2, seçilen mahallelerdeki yeşil alanlardan fotoğraf sunmaktadır.

Seçilen mahallelerdeki okulların 800 metre yarıçaplı çevresinin yapı hacmi yoğunluğunu karşılaştıran mevcut bir çalışma (Severcan, 2024), en yüksekten en düşüğe seçilen mahallelerin yoğunluğunu şu şekilde sıralamıştır: Peyami Safa (1.36), Barbaros (1.32), Abidinpaşa (1.16), Selçuklu (1.04), Göktürk (0.95), Ertuğrulgazi (0.94) ve Ahmet Taner Kışlalı (0.60) (Yapı hacmi yoğunluğu, uygulama alanı içindeki her bir binanın/yapının yüzey alanının kat sayısı ile çarpılması sonucunda tüm binalar/yapılar için elde edilen toplam değer in uygulama alanının büyüklüğüne bölünmesiyle bulunmuştur). Tablo 1, mahallelerin seçiminin yapıldığı 2019 yılındaki Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri doğrultusunda seçilen mahallelerin nüfus ve nüfus yoğunluklarını sunmaktadır.

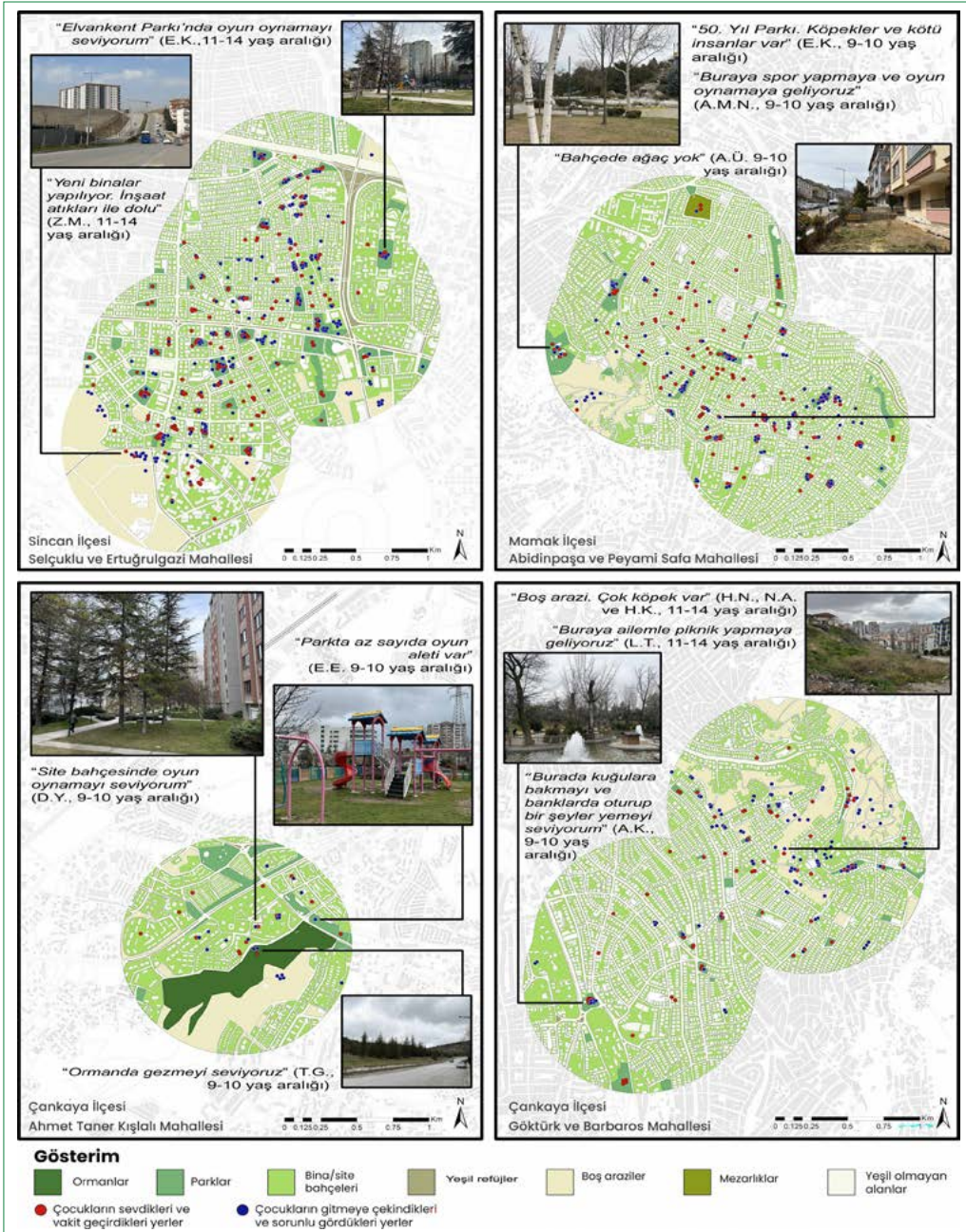
Seçilen Mahallelerin Yeşil Alan Oranlarının Hesaplanması

Yazında açık yeşil alan kavramına ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır (Bolkaner ve Asilsoy, 2023; Kabisch ve Haase, 2013; Rojas vd., 2016; Sanches vd., 2021; Şenik ve Uzun, 2021; Taylor ve Hochuli, 2017; Van Herzele ve Wiedemann, 2003; Wajchman-Świtalska vd., 2023). Bu çalışma, yazındaki tanımlardan yola çıkarak açık yeşil alanları yapılar dışında kalan, içinde bitki örtüsü olsun veya olmasın geçirgen yüzeylere sahip olan her tür mülkiyetteki alanlar olarak tanımlamaktadır (aynı tanımları kullanan çalışmalar için bkz., örneğin, Anwar vd., 2023; Blaschke vd., 2024; Ko ve Son, 2018; Şenik ve Uzun, 2022; Wei vd., 2025). Çocuk ve çevre ilişkisini konu alan yazının parklar, bina bahçeleri ve boş araziler gibi geçirgen yüzeylere sahip açık alanları bitki örtüsü içerip içermeme veya mülkiyet durumlarından bağımsız olarak çocukların doğayla etkileşim kurdukları alanlar olarak ele alınması, yazarların tanım seçiminde belirleyici olmuştur (Chawla, 2007; Loebach ve Gilliland, 2022; Ozbil Torun vd., 2024; Severcan, 2018, 2023; Shadkam ve Moos, 2021).

Seçilen mahallelerin yeşil alan oranlarının hesaplandığı süreç beş aşamadan oluşmuştur. İlk aşama, projenin ileri safhalarında veri toplama süreçlerinin de yürütüleceği okullarının seçimini kapsar. Bu amaçla, seçilen mahallelerin idari sınırları içinde yer alan çalışma izinlerinin alındığı tüm ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim veren devlet okullarına odaklanılmıştır (7 mahalleden 15 okul). İkinci aşamada, okul mahallesi sınırları belirlenmiştir. Okul mahallelerini temsil etmesi amacıyla, ArcGIS kullanılarak seçilen tüm okulların çevresinde, okulları merkez alan 800 metre yarıçaplı tampon alanlar oluşturulmuştur. Çocukların ev ve okul çevrelerinde vakit geçirdikleri yerlerin yoğunlukla bu tür yerlere yaklaşık 800 metrelik bir alan içinde gerçekleştiğinin bulunması (Jauregui vd., 2015; Timperio vd., 2006), başka çalışmalarda olduğu gibi yazarları okul mahallelerini bu alan büyüklüğü ile tanımlamaya yöneltmiştir (bkz., örneğin, Ozbil vd., 2021).

Üçüncü aşama, tüm okul mahallelerinde (n=15), 2020–2021 yılları arasında yürütülen bir araştırma sürecini kapsar. Yeşil alanların belgelemesini içeren bu süreçte, bu çalışmada kabul edilen yeşil alan tanımı doğrultusunda, binalar/yapılar ile birlikte sert zemin (geçirgen yüzeye sahip olmayan) ve yumuşak zemin (geçirgen yüzeye sahip) açık alanlar hem uydu görüntüleri hem de sahada yapılan gözlemler aracılığıyla belgelenmiştir. Belgeleme sürecinde yerin bağlama özgü özellikleri dikkate alınmıştır. Bu sayede örneğin, okul bahçelerinin geniş alanlar kaplayan geçirgen olmayan yüzeyleri (örneğin tören alanları) ile varsa geçirgen yüzeye sahip geniş alanları ayrıştırmıştır.

Tüm yumuşak zemin alanlar işlevleri dahilinde de belgelenmiştir. Seçilen mahallelerde belgelenen yeşil alan türleri şunlardır: parklar, ormanlar, mezarlıklar ve geçirgen yüzeye sahip bina bahçeleri, site bahçeleri, yeşil refüjler ile boş araziler. Geniş alanlara yayılan ve yoğun ve yetişkin ağaç dokusu barındıran park ve mezarlıklar dışındaki kamusal alanlar orman kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada boş araziler, Németh ve Langhorst'un (2014) tanımladığı gibi planlarda örneğin konut gibi bir işlev alanı olarak gözükse dahi henüz herhangi bir işlev kazanmamış, uzun süredir boş gözükse, yeni gelişen ekolojik alanları barındırabilen, ormanlar, dikili tarım arazileri ve inşaat alanları dışında kalan, geçirgen yüzeye sahip alanlar olarak tanımlanmıştır.

Şekil 3. Çocukların yeşil alanlar üzerinde işaretledikleri yapışkanların konumları.

Seçilen okul mahallesi sınırları içerisinde "botanik parkları", "tarım arazileri" ve "kent bostanları" gibi yazında yeşil alan kapsamında değerlendirilen alanlar bulunmadığından, bu tür alanlar oluşturulan veri setinde yer almamıştır (bkz., örneğin, Şenik ve Uzun, 2021, 2022). Parkların dışında yer alan halı saha ve basketbol sahası gibi spor alanlarının sert zemin yüzeylere sahip olduğu gözlemlendiğinden bu tür alanlar "yeşil olmayan alanlar" kategorisinde değerlendirilmiştir. Benzer şekilde, sert zemin yüzeylere sahip tüm alanlar (örneğin yollar, yol kenarı araç park yerleri, kaldırımlar ve yapı adaları içerisinde geniş alanlar kaplayan otoparklar) "yeşil olmayan alanlar" kapsamında ele alınmıştır.

Sahada yapılan gözlemlerde bina ölçeğinde bir arazi kullanım belgeleme çalışması da yapıldığından, geçirgen yüzeylere sahip bina bahçelerinin hangi işlevdeki binalara ait olduğu oluşturulan veri setinde yer almaktadır. Geçirgen yüzeye sahip tüm binaların bahçeleri yeşil alan kapsamında belgelenmiştir.

Dördüncü aşamada, sahada yapılan gözlemler ve uydu görüntülerinden elde edilen veriler doğrultusunda ArcGIS ortamında okul mahallesi haritaları güncellenmiştir. Oluşturulan haritalar, yumuşak ve sert zemine sahip alanlarla birlikte açık alan sistemlerinin işlev bilgisini de içermektedir (Şekil 3). Okul

Tablo 2. Çalışma kapsamında seçilen mahallelerin yeşil alan oranları ve bu mahallelerden ilkbahar mevsimi aktivite günlüğüne katılan çocukların yaşa göre sayısal dağılımları

Mahalle	Yeşil alan oranı	Katılımcı haritalama			Aktivite günlüğü		
		9–10 yaş	11–14 yaş	Toplam	9–10 yaş	11–14 yaş	Toplam
Göktürk	0.54	–	100	100	–	77 ¹⁻³	77
Barbaros	0.44	40	61	101	59 ⁰	17 ³	76
Abidinpaşa	0.47	137	–	137	87 ²	–	87
Peyami Safa	0.44	109	–	109	63 ⁴	58 ²	121
Ahmet T. K.	0.71	87	–	87	51 ²	–	51
Selçuklu	0.50	93	91	184	68 ²	80 ²⁻³	148
Ertuğrulgazi	0.55	38	103	141	32 ⁴	64 ³⁻⁴	96

Veri toplama sürecinde Ankara'daki yağmurlu gün sayısı üst simgede italik olarak belirtilmiştir. Yağışlar, yerel ve kısa süreli seyretmiş olabilir.

mahalleleri içerisinde yer alan yeşil alan büyüklükleri değerlendirildiğinde, en fazla yeşil alana sahip mahallenin Ahmet Taner Kışlalı (800 metre yarıçaplı tampon alan içinde yaklaşık 1.43 km²), en az yeşil alana sahip mahallelerin ise Peyami Safa ve Barbaros'ta olduğu görülmektedir (800 metre yarıçaplı tampon alanlar içinde yaklaşık 0.85 km²).

Son aşamada mahallelerin yeşil alan oranı, ayrıntılı olarak güncellenen ArcGIS verileri kullanılarak, bu çalışmada kabul edilen tanım doğrultusunda, tüm geçirgen yüzeylere sahip alanlar gözetilerek hesaplanmıştır. Mekânsal analizlerde bir mahallenin sınırını, o mahallenin içinde yer alan tüm okulların 800 metre yarıçaplı tampon alanlarının birleşimi ile oluşan alanın sınırları oluşturmuştur.

Mahalle yeşil alan oranı, bir mahallenin sınırları içindeki yumuşak zemin alanların toplamının mahallenin toplam yüzey alanına bölünmesiyle bulunmuştur (benzer tanım ve formüller için, bkz., Lee vd., 2018; Oliver vd., 2016). Bu oranlar Tablo 2'de sunulmuştur. Beklendiği üzere yeşil alan oranı en yüksek okul mahalleleri çeperdeki (örneğin 0.71 ile Ahmet Taner Kışlalı), en düşük okul mahalleleri ise tarihi kent merkezi Ulus'a ve kent merkezi Kızılay'a en yakın olan mahallelerdir (0.44 ile Peyami Safa ve Barbaros).

Çocukların Seçimi

Okullarda veri toplama sürecinin başlatılabilmesi için gerekli etik ve resmi izinlerin alınmasını takiben 2021–2022 eğitim-öğretim döneminin başlamasıyla birlikte okullara gidilmiş, projenin ayrıntıları okul yönetimleriyle paylaşılmıştır.

Çalışma izinleri alınan 15 devlet okulunda, 9–14 yaş aralığındaki tüm çocuklara proje tanıtılmıştır. Bu tanıtım sonrası çalışmalara katılmak isteyen çocuklara veli onay formları dağıtılmıştır; katılım izinleri imzalı olarak verilen tüm çocuklar çalışmalara dahil edilmişlerdir. Çalışmalara katılım ve ayrılma gönüllülük esasına dayalı olduğundan, tüm aktivitelere aynı çocuklar katılmış ancak katılımcı sayıları çalışmadan çalışmaya değişkenlik göstermiştir.

Çalışma kapsamında seçilen devlet okullarında okuyup evleri seçilen mahallelerde olduğu tespit edilen 7–14 yaş arası çocukların ebeveynleriyle (n=628 ebeveyn) yürütülmüş, kimlik belirleyici soruların yer almadığı bir anket çalışmasında toplam hanehalkı gelirine verilen cevaplar, çocukların %98'inin ailesinin yoksulluk sınırının altında olduğunu ortaya koymuştur. Bu oranın mahallelere değil, çocukları devlet okulunda okuyan ailelere ait olduğunun altı çizilmelidir. Aynı anket verileri, çalışmanın yapıldığı yıllarda, Ahmet Taner Kışlalı Mahallesi'ndeki ailelerinin aylık ortalama gelirinin diğer tüm mahallelerdeki ailelerin aylık ortama gelirinden yaklaşık iki kat fazla olduğunu bulmuştur. Bu bulgu, çalışmalara katılan çocukların ekonomik koşullarının benzer olmadığını göstermiştir.

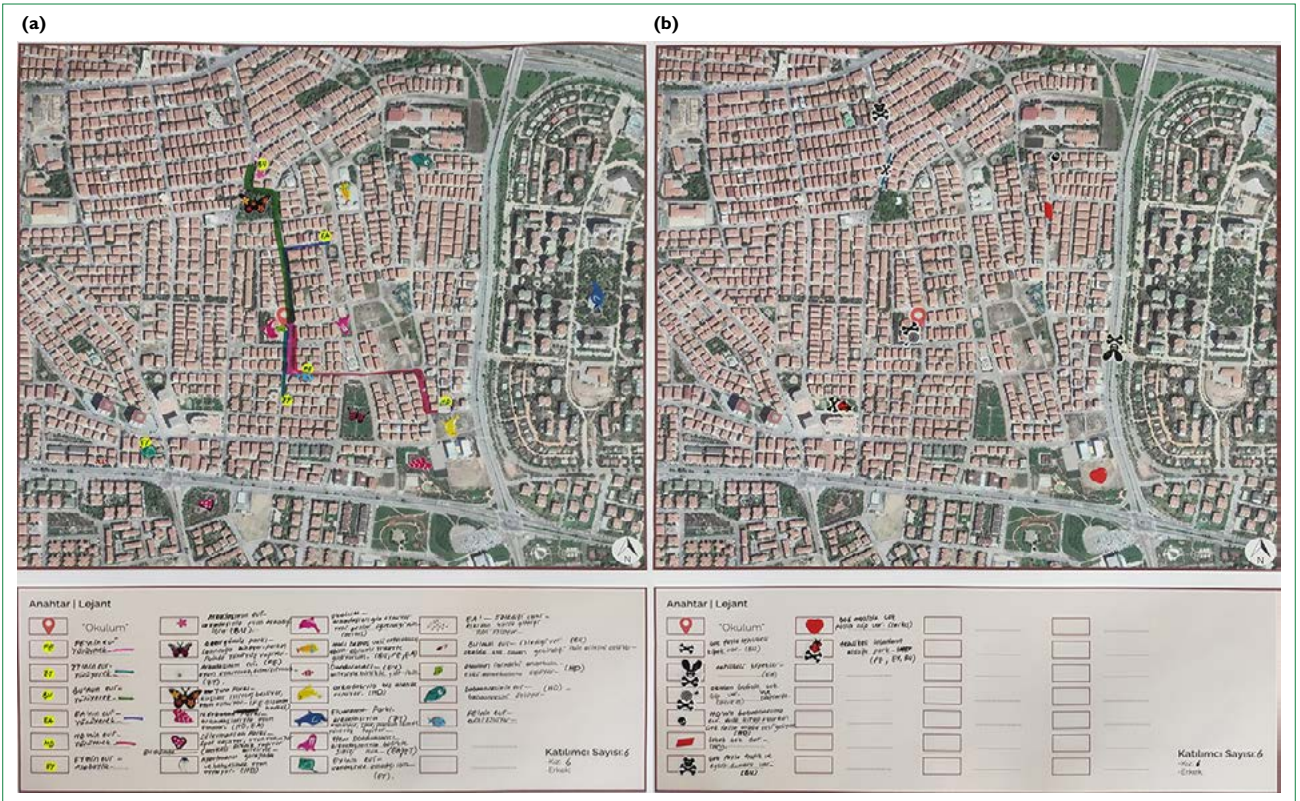
Çocuklarla Katılımcı Haritalama Çalışması

Katılımcı haritalama, çocukların vakit geçirdikleri, sorunlu gördükleri veya çeşitli hisler besledikleri yerleri belgelemek ve yaşadıkları yerler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Derr vd., 2018; Travlou vd., 2008; Wilson vd., 2019; Severcan vd., 2025). İzleyen alt bölümler, çalışmayla ilgili veri toplama ve kodlama sürecini açıklamaktadır.

(i) Katılımcı Haritalama Çalışmasına İlişkin Veri Toplama Süreci

Kasım 2021 ve Nisan 2022 tarihleri arasında, çalışma izni alınmış 15 okuldaki 9–14 yaş aralığındaki çocuklarla bir katılımcı haritalama çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, okul binaları içerisinde yürütülmüş ve çalışmanın uygulandığı yaş gruplarına bağlı olarak yaklaşık 70 dakika ile 1,5 saat arası sürmüştür.

Makaleye konu olan veri toplama süreci altı aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada çocuklar, 5–7 kişilik gruplara ayrıştırılıp bir moderatör eşliğinde çalışma alanlarına yönlendirilmiştir. İkinci aşamada moderatörler kendilerini tanıtmış ve çalışmanın amacını çocuklara anlatmıştır. Üçüncü aşamada, her gruba 50x70 cm boyutunda boş bir poster verilmiştir. Bu poster-

Şekil 4. (a) Çocukların sıklıkla kullandıkları, sevdikleri ve vakit geçirmekten mutlu oldukları yerleri gösteren bir harita örneği. **(b)** Çocukların gitmeye çekindikleri ve sorunlu gördükleri yerleri gösteren bir harita örneği.

de her çocuğun okul mahallesinin (çocuğun okulunu merkez alan, okuldan 800 metre yarıçaplı bir alanı kapsayan) renkli ve yüksek çözünürlüklü uydü görüntüsü, bu görselin altında ise boş bir harita anahtarı yer almıştır. Posterlerin çocuklara verilmesini takiben, moderatörler önce çocuklara haritada o an buldukları yer olan okullarının yerini işaret etmiş ve her çocuktan sırasıyla harita üzerinde kendi evlerini bulup işaretlemelerini istemiştir. Bu süreçte her çocuğun evini tespit etmeye yarayacak kişiye özel yapışkanlar (sticker) kullanılmıştır. İlave olarak, çocuklardan okula hangi ulaşım araçlarıyla gittiklerini belirtmeleri ve yürüyerek gidiyorsa gidilen yol güzergahını kişiye özel verilen renkli bir kalemle göstermeleri istenmiştir. Tüm cevaplar harita ve anahtara işlenmiştir.

Dördüncü aşamada, çocuklardan sıklıkla kullandıkları, sevdikleri ve vakit geçirmekten mutlu oldukları yerleri nedenleriyle birlikte tartışarak harita üzerinde göstermeleri istenmiştir. Çocuklara belirli bir mevsime veya zaman aralığına odaklanmamaları gerektiği, zaman fark etmeksizin gündelik hayatlarında gittikleri yerlere odaklanabilecekleri belirtilmiştir. Her çocuğun harita üzerinde gösterdiği yerler eşsiz yapışkanlarla belgelenmiş, önceki adımlarda olduğu gibi bu yapışkanların anlamları harita anahtarına not edilmiştir (örneğin: gülen kırmızı bir yüz yapışkanının anlamı "M.K. bu parkta arkadaşlarıyla top oynuyor"). Bu belgeleme süreci, grupta tüm çocukların ekleyecek bir sözlere kalmayana kadar devam etmiştir.

Beşinci aşamada, tüm katılımcılar için dördüncü aşamaya benzer bir süreç izlenmiş, her grubun önüne ikinci bir boş poster konmuştur. Bu poster, bir önceki aşamada kullanılan posterle aynıdır. Daha sonra çocuklara gitmeye çekindikleri ve sorunlu gördükleri yerler sorulmuş, bu yerlerin konumlarını harita üzerinde göstermeleri ve neden bu yerleri sorunlu gördüklerini açıklamaları istenmiştir. Bu bilgilerin çocukların yaşadıkları ve okula gittikleri çevrelerin daha iyi yerler olması için ilgili kurum ve kişilerle paylaşılacağı eklenmiştir. Yine bir önceki süreçte olduğu gibi çocuklar her sorunlu yer için eşsiz bir yapışkan kullanmıştır. Sorunun nedenleri, açıklamayı yapan çocukların kodu ile birlikte harita anahtarına not edilmiştir (örneğin iskelet şeklindeki bir yapışkan için yapılan açıklama "C.B. ve N.H.: parka çöp atılıyor"). Şekil 4, çocukların dördüncü ve beşinci aşamada doldurdukları posterlere birer örnek sunmaktadır.

Son aşamada bir sonraki etkinlik olan, ilkbahar mevsimine odaklanan aktivite günlüğü çalışmasının duyurusu yapılarak çocuklara teşekkür edilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır.

Aktivite boyunca moderatörler, çocukların algılarını etkilememek amacıyla okullarının konumunu göstermek dışında bir alansal yönlendirme yapmamıştır. Ancak, özellikle 9–10 yaş grubundaki bazı çocukların ev veya vakit geçirilen yerleri bulmakta zorlandığı gözlenmiştir. Bu tür durumlarda çocuk-

lardan evlerine yakın konumlanan bildikleri yerlerin isimlerini söylemeleri istenmiş, söylenen yerler moderatörlerin telefonlarındaki Google haritalar içinde yer alan Sokak Görünümü uygulamasında bulunarak görüntülenmiştir. Çocukların bu yerleri tanıyıp onaylaması sonrasında çocuklar bahsedilen programı kullanarak telefon ortamında evlerine (veya vakit geçirdikleri yerlere) doğru yürümüş ve işaretlemek istedikleri yerleri tespit edebilmiştir. Genel olarak çocuklar, ev ve okullarını harita üzerinde gördükten sonra vakit geçirdikleri yerleri kolayca bulabilmiştir.

Seçilen okullarda belirtilen süreçlere katılan toplam çocuk sayısı 859'dur. Etkinlikte katılımcıların yaşı sorulmadığı için katılımcılar ilkokul veya ortaokul öğrencisi olma durumlarına göre 9–10 (üçüncü ve dördüncü sınıflar) ve 11–14 (beşinci ve sekizinci sınıflar) yaş grubu çocuklar olarak ayrıştırılmıştır. Bu yaş aralıkları Kornides vd.'nin (2018) çalışmasında olduğu gibi mevcut yazında da karşılaştırmalara konu olmuş; 9–10 yaş grubu ergenlik dönemi öncesi, 11–14 yaş grubu ise erken ergenlik dönemi olarak kabul edilmiştir. Çocukların yaş gruplarına göre mahalle bazındaki sayısal dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur.

(ii) Katılımcı Haritalama Çalışmasına İlişkin Veri Kodlama Süreci

Katılımcı haritalama çalışmalarında kullanılan yapışkanların konumları, hangi çocuk tarafından işaretlendiği, çocuğun okul ve mahalle bilgisi ve yapışkan hakkında yapılan açıklamanın tam metni, ArcGIS ortamına aktarılmıştır. Bu nokta bazlı veri setinin oluşturmasını, aşağıda ayrıntıları açıklanan kodlama süreci izlemiştir.

Makale kapsamında kabul edilen yeşil alan tanımı, vakit geçirilen bir alanın yeşil alan olup olmadığının değerlendirilmesinde belirleyici olmuştur. Çocuklardan elde edilen nokta bazlı veriler, ArcGIS ortamında şu üç soru bağlamında kodlanmıştır: (1) Belirtilen noktalar ne tür bir zemin (yumuşak/sert) üzerinde bulunmaktadır? (2) Belirtilen noktalar hangi yer kategorileri üzerindedir? (3) Çocuğun noktalar ile ilişkilendirdiği açıklamalar nedir? İlk sorunun cevaplanması için çocukların vakit geçirdiklerini belirttikleri tüm noktalar, ayrıntıları "seçilen mahallelerin yeşil alan oranlarının hesaplanması" isimli bölümde açıklanan mahallelerin sert ve yumuşak zemin haritaları ile karşılaştırılmıştır. Yapışkanların konumlarının açık olmadığı durumlarda (örneğin çocukların evi veya evlerinin bahçesinin ayrıştırılamama durumu) çocukların harita anahtarı üzerindeki açıklamalarından faydalanılmış, bu sayede seçim yanlılığının (*selection bias*) önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Çocukların vakit geçirdikleri geçirgen yüzeylere sahip olan tüm açık alanlar "yeşil alan" kategorisinde, geçirgen olmayan zeminler üzerinde yer alan noktalar ise "yeşil olmayan alanlar" kategorisi altında ele alınmıştır.

Çocukların vakit geçirdikleri yerler arasında yeşil alan olarak kodlanan alanlar şunlardır: parklar, ormanlar, mezarlıklar ve

geçirgen yüzeylere sahip konut/site bahçeleri ile boş araziler. Bulgular, seçilen okul mahallelerinde bulunan yeşil refüjlerde vakit geçirilmediğini göstermiştir. Bulgular arasında konut/site bahçelerinin dışındaki bina bahçelerinin yer almamasının nedeni ise bu alanların bağlama özgü özellikleri ile çocukların beyanları ile ilişkilidir. Örneğin, seçilen mahallerde yer alan cami bahçeleri ya geçirgen yüzeylere sahip değildir ya da bu yüzeyler çocukların vakit geçirilebileceği genişlikte alanlar değildir. Geçirgen yüzeyler barındıran okullarda ise muhtemelen çocukların bu tür alanlara erişimleri tellerle kısıtlandığından çocuklar okul bahçelerinin yeşil alanlarında vakit geçirmediğini belirtmişlerdir.

Çocukların işaret ettikleri yerler ile ilişkilendirdikleri açıklamaların kodlanması sürecinde ilk önce açıklamalardaki alt temalar tespit edilmiştir (örneğin vakit geçirilen ve sevilen yerler için yapılan açıklamalarda "oyun oynamak", "paten sürmek" veya "spor yapmak"). Daha sonra ilgili alt temaların çocuklar tarafından bahsedilip bahsedilmeme durumuna göre iki değişkenli bir kodlama yapılmıştır (her temanın bahsedilme durumu için 1, bahsedilmeme durumu için 0). Temaların belirlenmesinde veri setine özgü bulguları ortaya çıkarmak için tümevarımsal bir tematik kodlama süreci tercih edilmiştir. Bir sonraki adımda kodlanan alt temalar, amaçları veya özelliklerindeki benzerlikler gözetilerek üst temalar altında toplanmıştır. Örneğin, vakit geçirilen ve sevilen yerler için yapılan kodlama sürecinde, paten, bisiklet ve kayak sürmek ile spor yapmak alt temaları "spor yapmak" üst teması altında; tırmanmak, ip atlamak ve oyun oynamak ise "oyun oynamak" üst teması altında birleştirilmiştir. Belirli bir aktivite veya açık gerekçe içermeyen tüm açıklamalar (örneğin vakit geçirilen ve sevilen yerler için yapılan kodlamada "burada vakit geçiriyorum", "burayı özlüyorum" veya "burayı seviyorum"), "diğer" üst kategorisi altında değerlendirilmiştir.

Birinci araştırma sorusu doğrultusunda yalnızca evleri okul mahallesi sınırları içinde olan çocukların verileri değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcı haritalama çalışmasına katılan 859 çocuğun 611'inin (çocukların yaklaşık %71'inin) evi okul mahallesi sınırları içerisinde işaretlenmiştir. Bu 611 çocuğun Göktürk, Barbaros, Abidinpaşa, Peyami Safa, Ahmet Taner Kışlalı, Selçuklu ve Ertuğrulgazi mahalleleri bazında dağılımı sırasıyla şu şekildedir: 70, 31, 110, 96, 33, 141 ve 130. Şekil 3, 611 çocuğun yeşil alanlar üzerine işaretlediği yapışkanların konumlarını göstermektedir.

Çocuklarla Aktivite Günlüğü Çalışması

Aktivite günlüğü çalışmaları, bir gün, bir hafta veya bir ay gibi belirli zaman aralıklarına odaklanarak, temelde bireylerin hangi aktiviteleri hangi zamanlarda yaptığını doğrudan kendilerinden alınan bilgilere dayalı anlamayı amaçlar. Aktivite günlükleri, okul çağı çocuklarının gündelik yaşamlarını anlayabilmek için sıklıkla kullanılan bir araçtır (bkz., örneğin, Carroll vd., 2015;

Driskell, 2002; Loebach ve Gilliland, 2022; Oliver vd., 2016; Severcan, 2025). İzleyen alt bölümler, çalışmayla ilgili veri toplama ve kodlama sürecini açıklamaktadır.

(i) Aktivite Günlüğü Çalışmasına İlişkin Veri Toplama Süreci

Nisan ve Mayıs 2022 tarihleri arasında, çalışma izni alınmış 15 okulda 9–14 yaş aralığındaki çocuklarla bir aktivite günlüğü çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın havaların ılıman olduğu ilkbahar mevsim koşullarında yürütülmüş olması, çocukların yeşil alanlarda ne kadar vakit geçirdiklerini sorgulayan bir çalışmada uygun bir zaman dilimi olarak değerlendirilmiştir (Ankara’da yaz aylarında çocukların park kullanımlarındaki azalışı tespit eden bir çalışma için bkz. Kaymaz vd., 2019).

Aktivite günlüğü ile ilişkili veri toplama süreci üç aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada, çalışmanın amacı çocuklara açıklanmıştır. İkinci aşama, günlüklerin dağıtımı, nasıl doldurulacaklarının anlatımı ve soru-cevap sürecini kapsayan yaklaşık 30 dakikalık bir süreçtir. Çocuklara dağıtılan günlüklerin tasarımı, Yeni Zelanda’da “Kentte Çocuklar” (*Kids in the City*) projesinde kullanılmış bir örnekten esinlenilmiştir (bkz. Carroll vd., 2015). Kapak sayfası dahil 15 sayfadan oluşan günlük, haftanın her günü, Pazartesi’den Pazar’a, sabah-öğle ve öğle-gece olarak iki zaman dilimine bölünmüş, her dilim için bir sayfaya veri girişi yapılacak şekilde (7 gün için toplam 14 sayfa) tasarlanmıştır. Her sayfada çocuklara sırasıyla şu sorular yöneltilmiştir: (1) Nereye gittin? (2) Kiminle gittin? (3) Ne zaman gittin? (4) Nasıl gittin? (5) Buraya gitmen ne kadar sürdü? (6) Burada ne kadar kaldın? ve (7) Ne yaptın? Ayrıca, araştırmacıların kontrolü dışındaki durumların yer kullanımına etkisini anlamak amacıyla her gün için şu iki soru sorulmuştur: (8) Gün içinde yaptığın aktiviteler hastalık, kötü hava koşulları veya başka bir nedenden dolayı değişti mi? (9) Cevabın Evet ise, hasta olsaydın veya hava güzel olsaydı normalde ne yapardın?

Günlüklerde bazı soruların açık uçlu olarak cevaplanması istenmişken (soru no 1, 2, 3, 7 ve 9) bazı sorular için çocuklara belirli seçenekler sunulmuştur (soru no. 4, 5, 6 ve 8). Örneğin, günlüklerin kolayca doldurulmasını sağlamak için “Nasıl gittin?” sorusunda cevap seçenekleri “yürüyerek”, “bisikletle”, “arabayla”, “otobüsle” ve “diğer (lütfen belirtiniz)” şeklindedir. “Buraya gitmen ne kadar sürdü?” ve “Burada ne kadar kaldın?” gibi sorularda ise açık uçlu cevapların validiteye ilişkin sorunlar oluşturabileceği gerekçesiyle (bkz., Severcan, 2025), çocuklardan şu dört cevap seçeneği arasından tercih yapmaları istenmiştir: “0–15 dk.,” “15–30 dk.,” “30–45 dk.” ve “45 dk. ve üzeri.” Burada 45 dakikanın bir eşik süre olarak ele alınmasında mevcut çalışma bulguları etken olmuştur. Almanza ve diğerleri (2012), yeşil alan oranı daha yüksek mahallelerde yaşayan çocukların yeşil alan kullanım sürelerinin (yaklaşık günlük 50 dakika), yeşil alan oranı daha düşük mahallelerde yaşayanlara kıyasla (yaklaşık günlük 30 dakika) daha fazla olduğunu bulmuştur.

Anlatımlar esnasında geri dönüş oranlarını artırmak amacıyla çocuklara günlüklerinin üzerine isimlerini yazmalarının şart olmadığı söylenmiştir. Günlüklerin nasıl doldurulacağı örneklerle gösterildikten sonra, çocuklara günlükleri istedikleri yerde doldurabilecekleri ve geçmişe yönelik hatırlama kaynaklı sorunları en aza indirmek için mümkünse günlükleri her günün sonunda, gece yatmadan doldurmaları gerekliliği belirtilmiştir. Bulgularda doğruluğu artırmak için çocuklar tarafından bizzat doldurulması gerektiği vurgulanmıştır.

Son aşamada çocuklara günlüklerini bir hafta sonra kime ve nereye teslim etmeleri gerektiği açıklanmış, soru-cevap aşaması sonrasında teşekkür edilerek çalışma sonlandırılmıştır. Bir hafta sonra günlüklerini getirmeyi unutan çocuklar varsa geri dönüş oranlarını artırmak için okullara gidildiğinde çocuklara bir hatırlatma yapılmıştır.

Günlüklerini doldurmuş olarak teslim eden 656 çocuk bulunmaktadır (aktivite günlüklerini boş teslim eden çocuklar değerlendirmeye alınmamıştır). Bu çocukların Göktürk, Barbaros, Abidinpaşa, Peyami Safa, Ahmet Taner Kışlalı, Selçuklu ve Ertuğrulgazi mahallelerindeki dağılımları sırasıyla şu şekildedir: 77, 76, 87, 121, 51, 148 ve 96 (Tablo 2).

Uygulamanın olduğu aylarda en yüksek hava sıcaklığı 1–30 Nisan tarihleri arasında günlük ortalama yaklaşık 13–18°C, 1–31 Mayıs tarihleri arasında ise günlük ortalama yaklaşık 18–24°C aralığında değişmiştir (Weather Spark, 2025). Bu sıcaklık seviyelerinin, çocukların açık alan kullanımlarında olumsuz bir etki yaratmayacağı varsayılmıştır. Bununla birlikte, her iki ayda da hafif yağmurlu günler olmuş, veri toplama sürecindeki yağışlı gün sayıları Tablo 2’de işaretlenmiştir. Bulgular, yağışların bazı okullardaki çocuklar tarafından bir gün, bazılarında dört gün deneyimlenmiş olabileceğine işaret etmekle birlikte makalenin “tartışma ve sonuç” bölümünde değinileceği üzere, elde edilen veriler söz konusu yağışların çocukların büyük çoğunluğunun açık alan kullanımını etkilememiş olabileceğini göstermiştir. Bunun iki olası nedeni, uygulama döneminde yağışların yerel ve kısa sürelerle seyretmiş olmasıdır.

(ii) Aktivite Günlüğü Çalışmasına İlişkin Veri Kodlama Süreci

Matbu ortamdaki aktivite günlüğü verileri, her sorunun cevabı ayrı bir kolonda gözükecek şekilde Excel ortamına aktarılmıştır. Daha sonra bu veriler, hafta içi ve hafta sonu günler için ayrı ayrı olacak şekilde şu sorular çerçevesinde kodlanmıştır: (1) Çocuklar ev-okul arası hangi ulaşım modunu kullanarak ne kadar süre aralığında varış noktasına ulaşıyorlar? (2) Çocuklar yeşil alanlarda vakit geçiriyorlar mı? (3) Evet ise, ne tür yeşil alanlarda vakit geçiriyorlar? (4) Çocuklar bahsedilen yeşil alanlara hangi ulaşım modlarını kullanarak kaç dakika aralığında ulaşıyorlar? (5) Çocuklar bahsedilen yeşil alanlarda kaç dakika aralığında vakit geçiriyorlar? Ayrıca, çalışmanın kısıtlılıklarını daha iyi anlayabilmek için şu iki soru yöneltilmiştir: (6) Herhangi bir nedenden dolayı yeşil alanları kullanmadığını bildiren

çocuklar olmuş mudur? (7) Olmuş ve neden açıklanmış ise gerekçe nedir ve kaç gün için bir bildirim yapılmıştır?

İkinci sorunun cevabı için hem “Nereye gittin?” sorusu hem de belirtilen alanlarda ne yapıldığı değerlendirilmiştir. Bunun nedeni, bazı çocukların “Nereye gittin?” sorusuna açık olmayan cevaplar (örneğin “yürüyüşe gittim”) verirken “Ne yaptın?” sorusuna cevap olarak gidilen yeri daha açık yazabilmeleridir. “Pikniğe gittik” cevabında olduğu gibi gidilen açık yeşil alan türünün belli olmadığı durumlarda cevaplar “belirtilmeyen yeşil alanlar” kategorisi altında değerlendirilmiştir.

Aktivite günlüğü çalışmaları mekânsal veri sunmadıklarından, günlüklerde çocukların vakit geçirdikleri yerler hakkında paylaştıkları verilerinin “yeşil alan” veya “yeşil olmayan alan” şeklinde kodlanması hem bazı varsayımların hem de bulgularda güvenilirliği artırmaya yönelik çeşitli adımların izlenmesiyle mümkün olabilmektedir. Yapılan varsayımlardan biri, çocukların aktivite günlüklerinde yazıyla belirttikleri yerlerin nerelerde konumlandıklarını katılımcı haritalama çalışmalarında göstermiş olduklarıdır. Katılımcı haritalama çalışmalarında çocukların vakit geçirdikleri yerlere ilişkin soruları cevaplarken herhangi bir zaman dilimine odaklanmamalarının istenmesi ve hem aktivite günlüğü hem de katılımcı haritalama çalışmalarına aynı çocukların katılmış olması durumu, bu varsayımın yapılmasını mümkün kılmıştır. Kodlama sürecinde yapılan bir başka varsayım ise örneğin “evimin bahçesinde vakit geçiriyorum” diyen bir çocuğun belirttiği yer türünün geçirgen yüzeylere sahip olduğu varsayımdır. Şenik ve Uzun (2022) çalışmasında ilgili mevcut yazına atıfla geçirgen yüzeylere sahip yeşil alan türlerini listelemiş, bu çalışma aktivite günlüklerinin kodlama sürecinde bu listeyi esas almıştır. Bulgularda güvenilirliği artırmaya yönelik izlenen temel adım ise aktivite günlüklerinde vakit geçirilen yerlere ilişkin elde edilen verilerin, katılımcı haritalama çalışması verileri ile seçilen mahallelerin sert ve yumuşak zemin alan haritaları ile karşılaştırılması sonucunda elde edilen çıkarımlar doğrultusunda yorumlanmasıdır.

Çocukların aktivite günlüklerinde paylaştıkları açık alanların tam listesi şu şekildedir: parklar, okul bahçeleri, cami bahçeleri, konut bahçeleri ve site bahçeleri. Bulgularda güvenilirliği artırmaya yönelik izlenen adım gereği, bu açık alan türleri içerisinde sadece okul ve cami bahçeleri yeşil alan olarak değerlendirilmemiştir. Bunun ayrıntılı gerekçesi, “katılımcı haritalama çalışmasına ilişkin veri kodlama süreci” isimli bölümde açıklandığı üzere her iki yer türünün de erişilebilir veya büyüklük itibarıyla çocuklar tarafından kullanılabilir geçirgen yüzeyler barındırmamasıdır.

Kodlanmamış veri bırakmamak adına her çocuğun yanıtları ayrıntılı incelenmiş; ayrıca veri setinde arama motorları aracılığıyla “park”, “bahçe”, “arazi”, “orman” ve “piknik” gibi anahtar kelimeler aranarak kontrol edilmiştir. Excel ortamında kodlanan her verinin analize dahil edildiğini göstermek ve

ikinci bir kontrol yapmak amacıyla her yer kategorisi için ayrı renklerde tarama yapılmıştır. Farklı türdeki açık yeşil alanlar (örneğin mahalle parkı, site parkı, kent parkı, kendi evinin bahçesi ve site bahçesi) bazı çocukların “aşağıya parka indim” veya “parka” gibi geniş cevap verebilmeleri nedeniyle, bulguların yanlış yorumlanmasını engellemek adına “parklar” ve “konut/site bahçeleri” gibi kapsayıcı kategoriler altında kodlanmıştır.

Çocukların gittiği tüm yeşil alanlar için ayrı veri girişi yapılmış, kodlamanın ilk aşamasında genelleştirmeye gidilmemiştir. Üçüncü ve yedinci sorular hariç tüm soruların cevapları, kategorik ve sıralı (*ordinal*) verilere tam sayı atanarak kodlanmıştır. Üçüncü sorudaki yeşil alan türü ve yedinci sorudaki açıklama yazısı için ise tematik kodlama yapılmıştır.

İlk kodlama sürecini takiben, makalenin birinci araştırma sorusundaki “yaşanan mahalle” vurgusuna atıfla, çocukların evlerinin okul mahallesi sınırları içinde olup olmadığı değerlendirilmiş, cevaplar “1” ve “0” olarak iki değişkenli veri olarak ayrı bir kolonda yeniden kodlanmıştır. Bu kapsamda, okula yürüyerek veya bisikletle gidip gelmeyen ve evden okula 15 dakika üzerinde yürüyen/bisikletle giden çocukların okul mahallesi sınırları dışında yaşadıkları varsayılmıştır (Bu çalışmada bisikletle okula giden veya okuldan dönen çocuk bulunmamaktadır). Bu varsayımda 15 dakikanın bir sınır değer olarak ele alınmasının nedeni sadece aktivite günlüğü çalışmasında çocuklara sunulan cevap seçeneklerinin 15'er dakika aralıklarla olması değil, aynı zamanda okul mahallelerinin 800 metre yarıçaplı alanlar ile tanımlanması, yeşil alan belgeleme ve ölçüm çalışmalarının bu alan sınırı içinde yapılması ve mevcut bazı çalışmalarda çocukların 800 metreyi yaklaşık 15 dakikada yürüyebildiğine ilişkin bulgularla ilişkilidir (Arifwidodo vd., 2025; Lin ve Chen, 2023; Gaglione vd., 2022). Bu doğrultuda hafta içi günlerin tamamı veya bazılarında ev-okul arasını 15 dakika içerisinde yürüyen çocuklar analizi yapılacak veri setine dahil edilmişler, diğer çocuklar veri setinden çıkartılmışlardır.

Bir sonraki adımda çocukların vakit geçirdikleri yeşil alanların okul mahallesi sınırları içinde olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, bir önceki paragrafta açıklanan nedenlerden dolayı açık yeşil alanlara 15 dakika içinde yürüyerek veya bisikletle eriştiğini bildiren çocukların cevapları değerlendirmeye alınmış, bu tür alanlara 15 dakika içinde motorlu taşıtlarla veya 15 dakikadan fazla sürede yürüyerek veya bisikletle ulaşan çocukların cevapları ise analiz dışında tutulmuştur (Her ne kadar veri seti içerisinde evden okula bisikletle erişen çocuklar bulunmasa da evden yeşil alanlara bisikletle eriştiğini söyleyen çocuklar bulunmaktadır). Okul mahallesi sınırları dışında uğranılan yeşil alanlar analizlere dahil edilmeyerek yanlış bulguların önüne geçmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın ön bulguları, günlüklerini dolduran 656 çocuğun yaklaşık %43'ünün (n=283) çalışmanın yapıldığı dönemde ne hafta içi ne de hafta sonu günlerinde yeşil alanlarda vakit ge-

Tablo 3. İlkbahar mevsimi aktivite günlüğü çalışmalarına katılan çocukların, mahalle bazında okul ve açık yeşil alanlara erişimde kullandıkları ulaşım modları ve sürelerine göre sayısal dağılımları

Mahalle	Ev-okul arası ulaşımını sadece motorlu araçlarla sağlayan veya güzergahtaki yürüyüş süresi 15 dakika üzerinde olan çocuklar (n=280)		Ev-okul arası ulaşımı tamamen veya kısmen yaya olarak sağlayan ve okula yürüyüş süresi 15 dakikanın altında olan çocuklar (n=376)		
	Hafta içi ve sonu açık yeşil alanlarda vakit geçiren çocukların sayısı	Hafta içi ve sonu açık yeşil alanlarda vakit geçirmeyen çocukların sayısı	Hafta içi ve sonu açık yeşil alanlarda vakit geçiren çocukların sayısı		Hafta içi ve sonu açık yeşil alanlarda vakit geçirmeyen çocukların sayısı
			Açık yeşil alanlara 15 dk. altı yürüyerek veya bisikletle erişen	Açık yeşil alanlara 15 dk. üzeri veya araçla erişen	
Göktürk	11	10	26	7	23
Barbaros	31	28	5	5	7
Abidinpaşa	18	10	21	14	24
Peyami Safa	17	15	28	11	50
Ahmet T. K.	23	17	6	2	3
Selçuklu	35	28	45	5	35
Ertuğrulgazi	21	16	37	5	17
Toplam	156	124	168	49	159

çirmediğini göstermektedir. Bu oranlar Tablo 3'te görüldüğü üzere 15 dakika içinde okula yürüyebilen ve yürüyemeyen çocuklar için her mahallede değişmektedir. Evi okul mahallesi sınırları içinde olduğu varsayılan 376 çocuk arasından, çevrelerindeki yeşil alanlara 15 dakika içerisinde yürüyerek/bisikletle eriştiğini ve kullandığını bildiren çocukların sayısı 168'dir. Bu 168 çocuğun mahalleler arasındaki sayısal dağılımı Göktürk, Barbaros, Abidinpaşa, Peyami Safa, Ahmet Taner Kışlalı, Selçuklu ve Ertuğrulgazi mahalleleri için sırasıyla şu şekildedir: 26, 5, 21, 28, 6, 45 ve 37.

Son aşamada, evi okul mahallesi sınırları içinde olup, okul mahallelerinde hafta içi ve hafta sonu günlerde yeşil alanları kullanan çocukların yeşil alanlar genelini ve her bir yeşil alan türünü günde ne kadar süre kullandıkları değerlendirilmiştir. Bunun için 168 çocuğun ilgili soruya verdiği cevaplarda sıralı veri olarak kodlanan veri setine odaklanılmıştır. Bir çocuk hafta içi ve hafta sonu günlerde birçok defa açık yeşil alanları kullanabildiğinden genel değerlendirme için en sık belirtilen zaman aralığı (mod) göz önüne alınmıştır. Yeşil alanlarda geçirilen sürelerin her biri bir ziyaretten diğerine farklılaşmış ise en fazla vakit geçirilen süre aralığı değerlendirilmiştir.

Veri Analizi

Hem aktivite günlüğü hem de katılımcı haritalama verilerinin elde edildiği yedi mahalle, yeşil alan oranları bağlamında kümeleştirilmiştir. Bunun için hiyerarşik küme analizi uygulanmış, ayrıştırma Ward's yöntemiyle, mesafe olarak Kareli Öklid me-

safesi kullanılmıştır. Elde edilen dallanma grafiği incelenerek şu iki mahalle kümesi oluşturulmuştur: (1) yeşil alan oranı çalışma kapsamındaki seçilen diğer mahallelere kıyasla daha düşük olan mahalleler (Barbaros, Abidinpaşa, Peyami Safa ve Selçuklu; yeşil alan oranı 0.44–0.50) ve (2) yeşil alan oranı çalışma kapsamındaki seçilen diğer mahallelere kıyasla daha yüksek olan mahalleler (Göktürk, Ertuğrulgazi ve Ahmet Taner Kışlalı; 0.54–0.71). Bu iki kümede yer alan okul mahallelerinin ortalama yeşil alan büyüklüğünü karşılaştıran t-testi sonuçları, oluşturulan iki kümenin birbirlerinden anlamlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır ($M_1=0.94 \text{ km}^2$, $M_2=1.17 \text{ km}^2$, $t=3.38$, $p<0.05$). Okul mahallelerinin yapı hacmi yoğunluğu bağlamında yapılan karşılaştırmalar, daha düşük yeşil alan oranına sahip mahallelerin daha yüksek yeşil alan oranına sahip mahallelere kıyasla çok daha yoğun olduğunu göstermektedir ($M_1=1.21$, $M_2=0.85$, $t=3.54$, $p<0.05$).

Aktivite günlüklerinden elde edilen verilere göre, evleri okul mahallesi içerisinde olup yeşil alanlara 15 dakika içerisinde yürüyerek/bisikletle giden 9–10 yaş grubundaki çocuk sayısı, yeşil alan oranı daha düşük ve daha yüksek olan mahalle kümeleri için sırasıyla 63 ve 18 şeklindedir. Yaşları 11–14 arası olan çocuklar için ise bu sayılar, yeşil alan oranı daha düşük ve daha yüksek olan mahalle kümeleri için sırasıyla 36 ve 51'dir. Katılımcı haritalama çalışmasından elde edilen verilere göre ise evi okul mahallesinde olan 9–10 yaş grubundaki çocukların 298'i yeşil alan oranı daha düşük ve 70'i yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşamaktadır. Yaşları 11–14 arası

Tablo 4. İlkbahar mevsimi aktivite günlüğü çalışmalarına katılan ve evi okul mahallelerinde bulunan çocukların günlük yeşil alan kullanım süreleri; yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahalleler arası karşılaştırmalar

Zaman aralığı	Türlerine göre yeşil alanlar	Yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde yeşil alanlarda vakit geçirme süresi (Medyan)	Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yeşil alanlarda vakit geçirme süresi (Medyan)	p
7 gün	Yeşil alanlar geneli	>45 dakika	>45 dakika	0.228
	Parklar	30–45 dakika	>45 dakika	0.260
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.439
Hafta içi	Yeşil alanlar geneli	30–45 dakika	>45 dakika	0.198
	Parklar	15–30 dakika	30–45 dakika	0.078
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.668
Hafta sonu	Yeşil alanlar geneli	0 dakika	15–30 dakika	0.038*
	Parklar	0 dakika	0–15 dakika	0.005*
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.316

*: Gruplar arası anlamlı farklılıkların saptandığı durumlar ($p<0.05$).

olan çocuklar için ise bu sayılar, yeşil alan oranı daha düşük ve daha yüksek olan mahalle kümeleri için sırasıyla 80 ve 163'tür.

Çocukların ilkbahar mevsimindeki günlük açık yeşil alan kullanım sürelerinin mahalle kümeleri arasında ne ölçüde farklılaştığını anlamak için, her mahalle kümesinde yaşayan çocukların belirtilen iklim koşulları içerisinde yeşil alanlarda günlük geçirdikleri zaman aralıkları, aktivite günlüklerinden elde edilen verilerin tipi ile uyumlu olarak Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Bu yöntem, iki ilişkisiz gruptan elde edilen *ordinal* verilerin karşılaştırmasında kullanılır. Analizler, uğranılan açık yeşil alanların türleri için tekrarlanmıştır.

Bir mahalle kümesinden diğerine yeşil alan oranı değiştiğinde yeşil alanlarda yapıldığı söylenen aktivitelerin çeşitliliğinde, çocuk başına düşen aktivite sayısında ve bu alanlarda yapılan aktivitelerin mahalle genelinde yapılan aktivitelere oranında bir değişiklik olup olmadığını anlamak için katılımcı haritalama çalışması verileri kullanılmıştır. Bu doğrultuda, önce her bir aktivitenin her bir yeşil alan kategorisinde kaç çocuk tarafından söylendiği hesaplanmıştır. Çocuk başına düşen aktivite sayısı, ilgili mahalle kümesinden çalışmaya katılan çocukların her bir yeşil alan türünde yaptıkları toplam aktivite sayısının çocukların sayısına bölümüyle bulunmuştur. Çocuklar tarafından yapıldığı söylenen aktivitelerin yeşil alanlarda ne ölçüde yoğunlaştığını değerlendirmek için farklı türdeki yeşil alanlarda yapıldığı söylenen aktivitelerin toplam sayısı, mahallede yapılan tüm aktivitelerin sayısına bölünmüştür.

Farklı yeşil alan oranlarına sahip mahallelerde yaşayan çocukların genel olarak yeşil alanlarda daha çok veya farklı türde sorunları algılayıp algılamadığını değerlendirmek için katılımcı haritalama verileri kullanılmıştır. Yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahallelerde, farklı türdeki yeşil alanlar hakkında paylaşılan her bir sorunun kaç çocuk tarafından paylaşıldığı, grubu oluşturan toplam çocuk sayısına oranlanarak hesaplanmıştır.

Son olarak tüm analizler 9–10 ile 11–14 yaş grupları arasındaki farklılıklarını anlamak için tekrarlanmıştır.

Bulgular

Çocukların Yeşil Alan Kullanım Süreleri

Yeşil alan oranı daha düşük ve daha yüksek olan mahalle kümelerinde, çocukların ilkbahar mevsiminde hafta içi, hafta sonu ve haftanın genelinde yeşil alanları kullanım süreleri, bu alanların geneli ve alt türleri için ayrı ayrı karşılaştırılmış, bulgular Tablo 4'te özetlenmiştir. Bulgular, hafta içi ve hafta geneli için yapılan analizlerde, mahalle kümeleri arasında çocukların parkları, bahçeleri ve genel anlamda yeşil alanları kullanım sürelerinin anlamlı düzeyde ($p>0.05$) farklılaşmadığını göstermektedir. Hafta sonlarında ise parkların ve yeşil alanlar genelinin kullanım sürelerinin mahalle kümeleri arasında anlamlı seviyede ($p<0.05$) farklılaştığı, yeşil alan oranı daha yüksek mahallelerde yaşayan çocukların belirtilen günlerde bu tür alanlarda daha fazla vakit geçirdiği bulunmuştur (yeşil alanlar genelinde 15–30 dakika arası daha fazla, parklarda 0–15 dakika arası daha fazla vakit geçirilmektedir). Yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde yaşayan ortalama bir çocuğun hafta sonlarında parklarda hiç zaman geçirmediğinin gözlenmesi çarpıcı bir bulgu olmuştur (Medyan=0 dakika). Yaşanılan mahallenin yeşil alan oranı ne olursa olsun, ortalama bir çocuğun parkları kullanım süresinin hafta içi günlerde hafta sonu günlerden fazla olduğu tespit edilmiştir.

Yaşadığı çevrenin yeşil alan oranından bağımsız olarak, ortalama bir çocuk ne hafta boyunca ne de hafta içi/sonu günlerde konut/site bahçelerinde vakit geçirmemektedir (Medyan=0 dakika). Bahçelerde vakit geçiren çocuklar 168 çocuğun %25'ini oluşturmaktadır. Sadece bahçelerde vakit geçiren bu çocuklara odaklanıldığında, tüm mahalle kümelerinde çocukların çoğunun bu tür alanlarda günlük 30 dakikanın üzerinde zaman geçirdiği bulunmuştur.

Tablo 5. İlkbahar mevsimi aktivite günlüğü çalışmalarına katılan ve evi okul mahallelerinde bulunan farklı yaş aralığındaki çocukların günlük yeşil alan kullanım süreleri: yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahalleler arası karşılaştırmalar

Zaman aralığı	Türlerine göre yeşil alanlar	Yeşil alan oranı daha düşük olan mahalleler			Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahalleler		
		9–10 Yaş vakit geçirme süresi (Medyan)	11–14 Yaş vakit geçirme süresi (Medyan)	p	9–10 Yaş vakit geçirme süresi (Medyan)	11–14 Yaş vakit geçirme süresi (Medyan)	p
7 gün	Yeşil alanlar geneli	> 45 dakika	> 45 dakika	0.923	> 45 dakika	> 45 dakika	0.027*
	Parklar	30–45 dakika	30–45 dakika	0.398	> 45 dakika	30–45 dakika	0.114
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.150	0 dakika	0 dakika	0.834
Hafta içi	Yeşil alanlar geneli	30–45 dakika	30–45 dakika	0.961	> 45 dakika	30–45 dakika	0.101
	Parklar	0–15 dakika	15–30 dakika	0.135	> 45 dakika	15–30 dakika	0.106
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.332	0 dakika	0 dakika	0.687
Hafta sonu	Yeşil alanlar geneli	0–15 dakika	0 dakika	0.053	> 45 dakika	15–30 dakika	0.010*
	Parklar	0 dakika	0 dakika	0.064	> 45 dakika	0 dakika	0.006*
	Konut/site bahçeleri	0 dakika	0 dakika	0.377	0 dakika	0 dakika	0.304

*: Gruplar arası anlamlı farklılıkların saptandığı durumlar ($p < 0.05$).

Çocukların yaşadıkları mahalle kümelerinin, yaş aralıklarının ve yeşil alan kullanım sürelerinin bir arada değerlendirilmesi sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te özetlenmiştir. Bulgular, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan 9–10 yaş grubunun, 11–14 yaş grubuna kıyasla yedi gün zarfında mahallelerindeki yeşil alanlarda çok daha uzun vakit geçirdiğini göstermektedir (Medyan değerler her iki grup için de 45 dakika ve üzeridir; $p < 0.05$). Benzer bir sonuç, aynı nitelikteki mahallelerde hafta sonu günleri için de gözlenmiştir (9–10 ve 11–14 yaş grubundaki çocuklar için medyan değerler sırasıyla 45 dakika ve üzeri ve 15–30 dakika; $p < 0.05$). Ayrıca, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde yaşayan 9–10 yaş ile 11–14 yaş gruplarının hafta sonu günlerinde yeşil alanları kullanım sürelerinin de farklı olduğu söylenebilir (Medyan değerler sırasıyla 0–15 ile 0 dakika; $p = 0.05$). Yeşil alanların türleri ve yaş faktörü bağlamında çocukların vakit geçirdikleri sürelerde anlamlı farklılıklara sadece yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ve hafta sonu günleri için parklarda ulaşılmıştır. Hafta sonu günlerinde 9–10 yaş grubundaki çocuklar, 11–14 yaş grubuna kıyasla parklarda daha uzun süre vakit geçirmektedir (Medyan değerler sırasıyla 45 dakika üzeri ve 0 dakika, $p < 0.05$). Yapılan diğer karşılaştırmalarda yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar saptanmamıştır.

Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan 9–10 yaş grubu çocuklar, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde yaşayan aynı yaş grubundaki çocuklara kıyasla parklarda çok daha uzun vakit geçirmektedir (Medyan değerler yeşil alan oranı daha yüksek ve daha düşük mahalleler için yedi gün süre zarfında sırasıyla 45 dakika ve üzeri ile 30–45 dakika arası, hafta içi günlerde 45 dakika ve üzeri ile 0–15

dakika arası ve hafta sonu günlerde 45 dakika ve üzeri ile 0 dakikadır). Mahallenin yeşil alan oranından bağımsız olarak ortalama bir 9–10 yaş grubundaki çocuk da ortalama bir 11–14 yaş grubundaki çocuk da konut/site bahçelerinde vakit geçirmemektedir (Medyan=0 dakika).

Yeşil Alanlarda Yapılan Aktivitelerinin Çeşitliliği ve Oranı

Tablo 6, katılımcı haritalama çalışmalarına katılan ve evi okul mahallesi sınırları içinde olan çocukların okul mahallelerindeki yeşil alanlarda yaptıkları aktivitelerin sayısal ve oransal dağılımını yaş ve mahalle kümesi bazında göstermektedir. Bulgular, mahalle kümesi ve yaştan bağımsız olarak 611 çocuğun, aktivite sayılarının en fazladan en aza doğru sırasıyla parklarda ($n=827$; toplam aktivitelerin %29'i), konut/site bahçelerinde ($n=205$; toplam aktivitelerin %7'si), boş arazilerde ($n=49$; toplam aktivitelerin %1'i), mezarlıklarda ($n=2$; toplam aktivitelerin %0.06'sı) ve ormanlarda ($n=2$; toplam aktivitelerin %0.06'sı) gerçekleştiğini göstermektedir. Gezinti ve yürüyüş etkinliği, konut/site bahçeleri ve mezarlıklar hariç tüm yeşil alanlarda, oyun ise ormanlar hariç tüm yeşil alanlarda en fazla yapıldığı söylenen aktivite olmuştur. Spor, ormanlar hariç tüm yeşil alanlarda en fazla yapılan iki aktivite türünden biridir. Yeşil alanlarda yapıldığı söylenen aktivitelerin türleri, bir mahalle kümesinden diğerine belirgin şekilde farklılaşmamıştır.

Yeşil alan oranı bağlamında kümelenen mahalleler bazında yapılan değerlendirmelerde, yeşil alanlarda yapıldığı söylenen çocuk başına düşen aktivite sayısının her iki mahalle kümesinde de yaklaşık 2 olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, her

Tablo 6. Katılımcı haritalama çalışmalarına katılan ve evi okul mahallelerinde bulunan farklı yaş aralığındaki çocukların mahallelerindeki yeşil alanlarda yaptıkları aktivitelerin sayısal ve oransal dağılımı: yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahalleler arası karşılaştırmalar

	Yeşil alan oranı daha düşük olan mahalleler				Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahalleler			
	9-10 yaş		11-14 yaş		9-10 yaş		11-14 yaş	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evi okul mahallesinde olan toplam çocuk sayısı (n=611)	298	100	80	100	70	100	163	100
Sevilen ve vakit geçirilen tüm yerlerde yapılan aktivitelerin toplam sayısı (n=2942)	1404	100	455	100	288	100	895	100
Yeşil alanlarda yapılan aktivitelerin sayısı (n=1085) ve bu sayının mahallede yapıldığı belirtilen tüm aktivitelere oranı (%37)	514	37	167	37	89	33	315	35
Parklar (n=827, %28)	386	27	147	32	51	17	243	27
Oyun oynamak	258	67	72	49	28	55	92	38
Spor yapmak	40	11	17	12	14	27	41	17
Piknik yapmak / bir şeyler yiyip içmek	9	2	6	4	2	4	11	5
Gezmek / yürüyüş yapmak	9	2	4	3	7	14	17	7
Oturmak, ders çalışmak	4	1	2	1	-	-	3	1
Hayvanları sevmek, beslemek, vb.	-	-	1	1	-	-	2	1
Diğer: Vakit geçirmek, vb.	66	17	45	31	-	-	77	32
Konut/site bahçeleri (n=205, %7)	95	5	17	4	36	15	57	6
Oyun oynamak	68	72	11	65	26	72	21	37
Spor yapmak	12	13	4	24	9	25	9	16
Piknik yapmak / bir şeyler yiyip içmek	-	-	-	-	1	3	1	2
Oturmak, ders çalışmak	-	-	-	-	-	-	3	5
Hayvanları sevmek, beslemek, vb.	5	5	1	6	-	-	3	5
Diğer: Vakit geçirmek, vb.	10	11	1	6	-	-	20	35
Boş araziler (n=49, %1)	31	2	3	1	-	-	15	2
Oyun oynamak	19	61	-	-	-	-	5	33
Spor yapmak	5	16	-	-	-	-	6	40
Piknik yapmak / bir şeyler yiyip içmek	1	3	1	33	-	-	3	20
Gezmek / yürüyüş yapmak	-	-	1	33	-	-	1	7
Oturmak, ders çalışmak	1	3	-	-	-	-	-	-
Hayvanları sevmek, beslemek, vb.	3	10	1	33	-	-	-	-
Diğer: Vakit geçirmek, vb.	2	6	-	-	-	-	-	-
Mezarlıklar (n=2, %0.06)	2	0.1	-	-	-	-	-	-
Oyun oynamak	1	50	-	-	-	-	-	-
Spor yapmak	1	50	-	-	-	-	-	-
Ormanlar (n=2, %0.06)	-	-	-	-	2	0.7	-	-
Gezmek / yürüyüş yapmak	-	-	-	-	2	100	-	-

iki mahalle kümesinde de yeşil alanlar genelinde yapıldığı söylenen aktivitelerin sayısının mahallede yapıldığı söylenen toplam aktivite sayısına oranı yakındır (yeşil alan oranı daha düşük mahallelerde %37, yeşil alan oranı daha yüksek olan

mahallelerde %34). Ayrıca, her iki mahalle kümesinde de parklarda (%29'a %25), konut/site bahçelerinde (%6'ya %8) ve boş arazilerde (%2'ye %1) yapılan aktivitelerin oranları birbirlerine ya yakın ya da aynıdır.

Farklı mahalle kümelerinde yapılan aktiviteler özelinde incelendiğinde, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde çocukların parklarda en fazla yaptığı aktivite oyun oynamak olurken (%18), ikinci en fazla yapılan aktivite olan spor aktiviteleri ise toplam aktivite oranının sadece %3'ünü kapsamıştır. Bu tür mahallelerde yeşil alanlarda yapıldığı söylenen diğer aktivitelerin (örneğin piknik yapmak, oturmak ve hayvan beslemek) toplam aktiviteler içindeki payı sadece %1 veya altıdır. Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise yeşil alanlarda yapılan oyun ve spor aktivitelerinin mahalledeki tüm aktivite sayısına oranı sırasıyla %10 ile %5'tir. Bu oranları, %2 ile parklarda gezinti/yürüyüş aktivitesi ve %1 ve altı ile diğer aktiviteler izlemiştir.

Hem yeşil alan oranı bağlamında kümelenen mahalleler hem de yaş bazında yapılan değerlendirmelerde, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerdeki 9–10 yaş grubu çocuklar hariç tüm gruplarda çocuk başına düşen yaklaşık aktivite sayısının 2, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerdeki 9–10 yaş grubunda ise bu sayının 1 olduğu bulunmuştur. Yeşil alanlarda yapılan aktivitelerin, mahallede yapılan aktivitelerin sayısına oranı, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerdeki 9–10 yaş grubu çocuklarda %33, diğer gruplarda ise %35 ile %37 arasındadır. Yaşadıkları mahallenin yeşil alan oranından bağımsız olarak, 11–14 yaş grubu, 9–10 yaş grubuna kıyasla parklarda daha çok aktivite yapmaktadır (parklarda yapılan aktivitelerin mahalle genelinde yapılan aktivitelere oranı, belirtilen yaş grupları için yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde sırasıyla %32 ve %27, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise %27 ve %17'dir). 9–10 yaş grubu çocuklar ise 11–14 yaş grubuna kıyasla konut/site bahçelerinde daha çok aktivite yapmaktadır (değerler, belirtilen yaş grupları için yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde sırasıyla %5 ve %4, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise sırasıyla %15 ve %6'dır). Mahallenin yeşil alan oranından bağımsız olarak, 9–10 yaş grubu çocukların 11–14 yaş grubuna kıyasla parklarda ve konut/site bahçelerinde daha fazla oynadıkları bulunmuştur (değerler gruptan gruba %37 ile %72 arasında değişmektedir). Yeşil alanlarda yapılan spor aktivitelerinin, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde 11–14 yaş grubundaki çocuklar tarafından daha fazla, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise 9–10 yaş grubundaki çocuklar tarafından daha fazla yapılan bir etkinlik türü olduğu tespit edilmiştir.

Yeşil Alanlarda Deneyimlenen Sorunlar

Çocukların mahallelerindeki yeşil alanlarda deneyimledikleri sorunların sayısal ve oransal dağılımı Tablo 7'de sunulmuştur. Genel bulgular, mahalle yeşil alanlarında karşılaşılan sorunların en fazladan en aza sırasıyla parklarda (toplam belirtilen sorunların %16'sı), boş arazilerde (toplam deneyimlenen sorunların %16'sı), konut/site bahçelerinde (toplam belirtilen sorunların %4'ü), ormanlarda (toplam deneyimlenen sorunların %0.2'si) ve mezarlıklarda (toplam deneyimlenen sorunların %0.03'ü)

yoğunlaştığını göstermektedir. Yaş aralığı ve yaşanan mahallelerden bağımsız olarak, yeşil alanlarda çocuk başına deneyimlenen yaklaşık sorun sayısı 2'dir.

Farklı tür yeşil alanlarda deneyimlenen sorunlar genel anlamda benzer de olsa bazı türden sorunların bazı yeşil alanlarda daha fazla deneyimlendiği görülmektedir. Örneğin, parklarda en fazla deneyimlenen sorun türü sokak köpeklerinin ve tehlikeli insanların varlığını içeren sosyal çevreye ilişkin sorunlar olurken (n=269, parklardaki toplam sorunların %56'sı), konut/site bahçelerinde en fazla deneyimlenen sorun türü çevreye atılan çöp ve inşaat atıklarını içeren çevresel sorunlardır (n=40, konut/site bahçelerindeki toplam sorunların %36'sı). Çevresel sorunların sayısı boş arazilerde 91, parklarda 80, konut/site bahçelerinde 40 ve ormanlarda 4'tür. Sosyal çevreye ilişkin sorunların sayısı ise parklarda 269, boş arazilerde 124, konut/site bahçelerinde 36 ve ormanlarda 2'dir. Eksik, bakımsız ve zarar görmüş oyun aletleri ve ağaç ve aydınlatma eksikliği gibi tasarım ve uygulama ile ilgili sorunların en fazla deneyimlendiği yeşil alanlar parklardır (n=97).

Daha ayrıntıda, parklarda en fazla bildirilen üç sorun, en fazla bildirilenden en aza sırasıyla tehlikeli insan ve davranışların varlığı (örneğin tinerciler, zorbalık yapanlar ve kavga) (n=173), sokak köpeklerinin varlığı (n=81) ve park aletlerinin bakımsızlığı veya zarar görmüş olma durumlarıdır (n=52). Konut/site bahçelerinde en fazla bildirilen üç sorun: kirlilik sorunu (n=30), tehlikeli insan ve davranışların varlığı (n=19) ve sokak köpeklerinin varlığıdır (n=11). Boş arazilerde en fazla bildirilen üç sorun: sokak köpeklerinin varlığı (n=72), kirlilik sorunu (n=52) ve tehlikeli insan ve davranışların varlığıdır (n=43). Beklendiği üzere, kültürel alanların, iş alanlarının ve otoparkların eksikliği ile araçların çevreyi işgali gibi sorunlar sadece boş arazilerde deneyimlenen sorunlar olmuştur. Orman ve mezarlıklarda az sayıda sorun belirtilmiş, bu iki yeşil alan türünde en fazla deneyimlenen sorunlar sırasıyla kirlilik (n=4) ve nedenleri açık belirtilmemiş olan kendini güvende hissetmeme durumu olmuştur (n=1).

Yeşil alanlarda deneyimlenen çocuk başına belirtilen sorun sayısı, yeşil alan oranının daha düşük olduğu mahallelerde 1, yeşil alan oranının daha yüksek olduğu mahallelerde ise yaklaşık 2'dir. Yeşil alanlarda deneyimlenen sorunların mahallede toplam deneyimlenen sorunlara oranı, yeşil alan oranı daha düşük mahallelerde %27 iken, yeşil alan oranı daha yüksek mahallelerde %37'dir. Sorunlar ağırlıklı olarak yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde parklarda (toplam deneyimlenen sorunların %17'si bu tür alanlarda, %8'i boş arazilerde) yoğunlaşırken, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise hem boş arazilerde hem de parklarda yoğunlaşmaktadır (deneyimlenen sorunların oranı belirtilen her iki alan türü için de %15'tir). Ormanlar ve mezarlıklar hariç her iki mahalle kümesinde de sorunların en az deneyimlendiği yer konut/site bahçeleri olmuştur (deneyimlenen sorunların oranı bir mahalle kümesinden diğerine %2 ile 6 arasında değişmekte-

Tablo 7. Katılımcı haritalama çalışmalarına katılan ve evi okul mahallelerinde bulunan farklı yaş aralığındaki çocukların mahallelerindeki yeşil alanlarda deneyimledikleri sorunların oransal dağılımı: yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahalleler arası karşılaştırmalar

	Yeşil alan oranı daha düşük olan mahalleler				Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahalleler			
	9-10 yaş		11-14 yaş		9-10 yaş		11-14 yaş	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evi okul mahallesinde olan toplam çocuk sayısı (n=611)	298	100	80	100	70	100	163	100
Mahalle genelinde deneyimlenen sorunların toplam sayısı (n=2968)	1246	100	437	100	252	100	1033	100
Yeşil alanlarda deneyimlenen sorunların sayısı (n=929) ve bu sayının mahallede deneyimlenen tüm sorunlara oranı (%31)	315	25	142	32	57	22	415	40
Parklar (n=480, %16)	204	16	79	18	27	11	170	16
Çevresel sorunlar (n=80)	37	18	16	20	6	22	21	13
Çöp ve atıklar / kirlilik	22	60	6	38	6	100	2	10
Kötü koku (sigara içenler, ateş yakılan alanlar, vb.)	15	40	10	62	-	-	19	90
Tasarım ve uygulama ile ilgili sorunlar (n=97)	42	21	18	23	11	41	26	15
Bakımsız/eski/konforsuz aletler, zarar verilmiş alanlar	24	57	15	83	11	85	2	8
Oyun/spor aletleri ve alanlarında eksiklikler	9	22	1	6	-	-	8	31
Aydınlatma eksikliği	5	12	2	11	-	-	-	-
Yeşil alan / ağaç eksikliği	1	2	-	-	-	-	16	61
Tuvalet eksikliği	1	2	-	-	-	-	-	-
Bozuk zemin / yokuş	2	5	-	-	-	-	-	-
Sosyal çevre ile ilgili sorunlar (n=269)	103	50	42	53	10	37	114	67
Tehlikeli insan ve davranışlar	64	62	24	57	7	70	78	68
Kalabalıklık veya ıssızlık	3	3	2	5	-	-	-	-
Gürültü sorunları	1	1	2	5	-	-	4	4
Sokak köpeği korkusu	35	34	13	31	3	30	30	26
Azarlanma veya kısıtlanma	-	-	1	2	-	-	2	2
Diğer: Güvensizlik, vb. (n=34)	22	11	3	4	-	-	9	5
Konut/site bahçeleri (n=110, %4)	28	2	9	2	22	9	51	5
Çevresel sorunlar (n=40)	9	32	2	22	13	59	16	31
Çöp ve atıklar / kirlilik	9	100	1	50	12	92	8	50
Kötü koku (sigara içenler, ateş yakılan alanlar, vb.)	-	-	1	50	1	8	8	50
Tasarım ve uygulama ile ilgili sorunlar (n=30)	11	39	1	11	1	5	17	33
Bakımsız/eski/konforsuz aletler, zarar verilmiş alanlar	-	-	-	-	-	-	5	29
Oyun/spor aletleri ve alanlarında eksiklikler	2	18	-	-	-	-	-	-
Aydınlatma eksikliği	-	-	-	-	1	100	5	29
Yeşil alan / ağaç eksikliği	6	55	1	100	-	-	2	12
Tuvalet eksikliği	-	-	-	-	-	-	1	6
Bozuk zemin / yokuş	3	27	-	-	-	-	4	24
Sosyal çevre ile ilgili sorunlar (n=36)	8	29	5	56	8	36	15	30
Tehlikeli insan ve davranışlar	6	76	2	40	4	50	7	46
Arkadaşsızlık	-	-	-	-	-	-	1	7
Gürültü sorunları	1	12	-	-	-	-	-	-

Tablo 7 (dev.). Katılımcı haritalama çalışmalarına katılan ve evi okul mahallelerinde bulunan farklı yaş aralığındaki çocukların mahallelerindeki yeşil alanlarda deneyimledikleri sorunların oransal dağılımı: yeşil alan oranları bağlamında kümelenen mahalleler arası karşılaştırmalar

	Yeşil alan oranı daha düşük olan mahalleler				Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahalleler			
	9-10 yaş		11-14 yaş		9-10 yaş		11-14 yaş	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Sokak köpeği korkusu	–	–	1	20	4	50	6	40
Azarlanma veya kısıtlanma	1	12	2	40	–	–	1	7
Diğer: Güvensizlik, vb. (n=4)	–	–	1	11	–	–	3	6
Boş araziler (n=332, %11)	82	7	54	12	3	1	193	19
Çevresel sorunlar (n=91)	18	22	20	37	–	–	53	27
Çöp ve atıklar / kirlilik	13	72	15	75	–	–	24	45
Kötü koku (sigara içenler, ateş yakılan alanlar, vb.)	5	28	5	25	–	–	29	55
Tasarım ve uygulama ile ilgili sorunlar (n=82)	24	29	24	44	3	100	31	16
Bakımsız/zarar verilmiş alanlar	–	–	–	–	–	–	8	26
Oyun/spor aletleri ve alanlarında eksiklikler	4	17	9	38	1	33	1	3
Aydınlatma eksikliği	1	4	–	–	–	–	–	–
Yeşil alan / ağaç eksikliği	15	63	11	46	2	67	8	26
Kültürel ve iş alanları / otopark eksikliği	1	4	3	12	–	–	2	6
Bozuk zemin / yokuş	3	12	–	–	–	–	12	39
Araçların işgal etmesi	–	–	1	4	–	–	–	–
Sosyal çevre ile ilgili sorunlar (n=124)	28	34	8	15	–	–	88	46
Tehlikeli insan ve davranışlar	14	50	6	76	–	–	23	26
Arkadaşsızlık	–	–	–	–	–	–	1	1
Kalabalıklık veya ıssızlık	1	4	–	–	–	–	2	2
Gürültü sorunları	–	–	–	–	–	–	2	2
Sokak köpeği korkusu	12	42	1	12	–	–	60	69
Yetersiz böcek ilaçlaması	1	4	1	12	–	–	–	–
Diğer: Güvensizlik, vb. (n=35)	12	15	2	4	–	–	21	11
Mezarlıklar (n=1, %0.03)	1	0.1	–	–	–	–	–	–
Diğer: Güvensizlik, vb. (n=1)	1	100	–	–	–	–	–	–
Ormanlar (n=6, %0.2)	–	–	–	–	5	2	1	0.1
Çevresel sorunlar (n=4)	–	–	–	–	3	67	1	100
Çevresel atıklar / kirlilik (çöp, boş şişeler, vb.)	–	–	–	–	3	100	1	100
Sosyal çevre ile ilgili sorunlar (n=2)	–	–	–	–	2	33	–	–
Tehlikeli insan ve davranışlar	–	–	–	–	2	100	–	–

dir). Beklendiği üzere, ormanlık alanlarda bildirilen sorunlar yalnızca çeperde yeşil alan oranının daha yüksek olduğu mahallelerdir. Bu alanlarda belirtilen sorun sayısının ilgili kümedeki toplam belirtilen sorun sayısı içindeki payı sadece %0.5'tir. Benzer şekilde, seçilen mahalleler arasında mezarlığa sahip tek bir okul mahallesi bulunduğundan, bu alanlarda bildirilen sorun sayısının ilgili kümedeki toplam belirtilen sorun sayısı içindeki payı daha da düşük, %0.06 bulunmuştur.

Yeşil alan oranlarına göre kümelenmiş her iki mahalle kümesinde de parklarda en fazla bahsedilen sorunlar, en fazladan en azı sırasıyla (1) sosyal çevre ile ilgili sorunlar, (2) tasarım ve uygulama ile ilgili sorunlar, (3) çevresel sorunlar ve (4) diğer kategorileri altında toplanmıştır. Konut/site bahçelerinde, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde en fazla bahsedilen sorunların sosyal çevre ile ilgili sorunlar kategorisi altında toplandığı görülmüşken, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde en

fazla bahsedilen sorunların çöp ve atık varlığı gibi çevresel sorunlar olduğu bulunmuştur. Boş arazilerde ise, yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde tasarım ve uygulama ile ilgili sorunlar, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise sosyal çevre ile ilgili sorunlar en sık belirtilen sorunlar olmuştur.

9–10 yaş grubu çocuklarda çocuk başına belirtilen sorun sayısı yeşil alan oranı daha düşük ve daha yüksek olan mahallelerde yaklaşık 1; 11–14 yaş grubu çocuklarda ise tüm mahalle kümelerinde yaklaşık 2'dir. Yeşil alanlarda belirtilen sorunların mahalledeki toplam sorunlara oranı incelendiğinde, en az sorunun yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan 9–10 yaş grubundaki çocuklar tarafından (%22), en fazla sorunun ise aynı mahallelerde yaşayan 11–14 yaş grubundaki çocuklar tarafından belirtildiği görülmüştür (%40). Karşılaştırılan her iki mahalle kümesinde de 11–14 yaş grubundaki çocuklar 9–10 yaş grubuna kıyasla parklarda ve boş arazilerde daha fazla sorun belirtmişlerdir. Yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde bulunan konut/site bahçelerinde farklı yaş grupları aynı oranda sorun belirtmiştir (%2). Yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde bulunan konut/site bahçelerinde ise 9–10 yaş grubu, 11–14 yaş grubuna kıyasla daha fazla sorun belirtmiştir (oranlar %9 ve %5'tir).

Mahalle kümeleri arasında yeşil alanlarda deneyimlenen sorunların yoğunluğu yaş bağlamında değişkenlik göstermektedir. Örneğin, parklardaki bakımsız, eski ve konforsuz oyun aletleri ile parklara zarar verilmesi sorunlarının yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde en çok 11–14 yaş grubu çocuklar tarafından, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde ise en çok 9–10 yaş grubundaki çocuklar tarafından belirtildiği saptanmıştır. Buna ilave olarak her sorun, farklı yeşil alan türlerinde farklı yaş gruplarıncı farklı yoğunluklarda deneyimlenmektedir. Örneğin bu çalışma, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yeşil alan eksikliği sorununun 11–14 yaş grubundaki çocuklarca parklar ve konut/site bahçelerinde daha fazla, 9–10 yaş grubundaki çocuklar tarafından ise boş arazilerde daha fazla belirtildiğini göstermiştir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın bulguları, başta parklar olmak üzere yeşil alanların büyüklüğündeki artışın, hafta sonu günlerde çocukların bu alanları daha fazla kullanmalarında etkili olabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, daha fazla yeşil altyapı projesini hayata geçirme eğilimindeki belediye yatırımlarını desteklemektedir. Öte yandan, bu çalışma, yeşil alanlarda daha fazla vakit geçirilmesi durumunu bu alanlarda “daha fazla aktivite yapılması” veya “daha az sorun deneyimlenmesi” ile açıklayamamaktadır. Deneyimlenen sorunlar ile vakit geçirme süresi arasındaki ters yönlü ilişki, yeşil alanlarda geçirilen zaman arttıkça çevresel farkındalığın gelişimi ile yorumlanabilir (Chawla, 1988).

İlkbahar mevsim koşullarında, çocukların hafta genelinde yeşil alan kullanım sürelerinin, mevcut yazında belirtilen “sağlıklı bir yaşam için yeşil alanlarda günlük en az 30 dakika vakit geçi-

rilmesi” tavsiyesinin üzerinde olduğu bulunmuştur (Shanahan vd., 2016). Buna rağmen, yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelerde yaşayan ortalama bir çocuğun hafta sonlarında yeşil alanlar genelinde, parklarda ve konut/site bahçelerinde günlük 30 dakikanın altında zaman geçirdiği saptanmıştır. Mevcut yazındaki tartışmalara atıfla (bkz. Karsten, 2015; Wridt, 2004), hafta içi günlere kıyasla hafta sonlarında çocukların yeşil alanları daha kısa süre kullanmalarında ebeveynlerin rolü sorgulanabilir (örneğin çocukların akademik başarılarını artırmaya yönelik hafta sonu kurslarına yönlendirilmeleri veya aile ile ortak vakit geçirilen başka alanların kullanımı gibi). Farklılıklarda bireysel ve arkadaş ortamı gibi diğer sosyal faktörler ile fiziksel çevreye ilişkin faktörler de rol oynamış olabilir. Örneğin, başta parklar olmak üzere yeşil alanların okul çevrelerine yakın konumlanmaları olasılığı, hafta sonu günlere kıyasla neden hafta içi günlerde buralarda daha fazla zaman harcadığını açıklayabilir. Nitekim, Ozbil Torun vd.'nin (2024) çalışması, çocukların mahalle parklarına ev-okul arası yürüyüşlerde sıklıkla uğradıklarını göstermiştir. İlave olarak, çocukların dışarıya çıkma zorunluluğu olmadığı hafta sonu günlerinde yeşil alanların niteliksel anlamda çocukları çekmekte yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Bu çalışmanın bulguları, seçilen mahallelerdeki yeşil alanların çocuklar tarafından tercih edilmelerinin önüne geçebilecek birçok niteliksel sorununun olduğunu göstermiştir. Gelecek araştırmalar, bu tür faktörlerin etkilerini grup içi deneysel araştırma (*within-subject experimental research*) tasarımlarını kullanan çalışmalarda irdelenebilir.

Yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerde yaşayan ortalama bir çocuğun hafta sonlarında parklarda hiç zaman geçirmemesi durumu bu alanların çevresinin nüfus yoğunluğu ve yapısal çevre özellikleri gibi faktörlerle açıklanabilir. Yeşil alan oranı daha düşük olan mahallelerin yeşil alan oranı daha yüksek olan mahallelere kıyasla daha fazla yapı yoğun olduğu bulunduğu, daha yapı yoğun çevrelerin daha nüfus yoğun olduğu varsayılırsa bu durum özellikle hafta sonu günlerde toplumun çevredeki kamusal yeşil alanları kullanmaya olan talebini artırabilir. Parkların kullanım yoğunluğundaki bu artış da kirlilik ve oyun alanı/aleti eksikliği gibi sorunları beraberinde getirebilir. Yeşil alanların kullanım yoğunluğunun araştırılması bu çalışmanın bulgularını daha güvenilir şekilde açıklanmasına katkı sağlayabilir.

Yeşil alanlarda deneyimlendiği belirtilen sorunların azaltılmasının çocukları bu alanlarda daha fazla vakit geçirmeye itebileceği iddia edilebilir. Belirtilen sorun alanları ve türleri mevcut yazınla örtüşmektedir (Carroll vd., 2015; Loukaitou-Sideris, 2003; Rastgo vd., 2024; Ozbil Torun vd., 2024). Bahsedilme sıklıkları ve yazındaki tartışmalar doğrultusunda (Jansson vd., 2016; Tandoğan, 2022), özellikle parklardaki oyun ve spor aletlerinin bakımlarının yapılması, tüm yeşil alanların çöplerden ve atıklardan arındırılması, kısırlaştırma ve sahiplendirmeye yönelik devlet desteği gibi stratejilerle sokak köpeklerinin sayısının azaltılması, çocukların doğa ile etkileşimini artırabilir. İssizliği engellemeye ve dolayısıyla güvenlik algısını artırmaya yönelik parkların yaya erişilebilirlikleri artırılabilir, parklarda-

ki aktivite alanlarının sayısı çoğaltılabilir veya bu tür alanların çevresinde çocukların ve ebeveynlerinin ilgisini çeken arazi kullanımlarına öncelik verilebilir (Masri ve Fekry, 2023). Bu stratejilerin görsel erişilebilirliği de sağlayacak olması nedeniyle sosyal çevreye ilişkin sorunları azaltabileceği iddia edilebilir.

Gerek 9–10 gerekse de 11–14 yaş grubu çocuklarının günlüklerinde yeşil alanlarda en fazla vakit geçirdikleri yerler olarak parkları belirtmesi, katılımcı haritalama çalışmaları aracılığıyla yeşil alanlarda en fazla yapılan aktivitelerin bu alanlarda olduğunun tespiti ile desteklenmiştir. Diğer taraftan, katılımcı haritalama çalışmasında yeşil alanlarda en fazla deneyimlenen sorunların yine parklarda olduğunun bulunması, çocukların gündelik hayatlarında vakit geçirebilecekleri alanların kısıtlılığı ve tüm sorunlarına rağmen çocukların mahalle parklarına bağımlı olma durumlarıyla açıklanabilir (benzer çıkarımlar için bkz., Severcan, 2018, 2023).

Aktivite günlüklerinden elde edilen verilere göre genel olarak çocukların boş arazilerde vakit geçirmemesi durumu, katılımcı haritalama çalışması bulgularınca kısmen açıklanmıştır. Bu alanlarda yapılan aktivitelerin yoğunluğunun sadece %1 olması, boş arazilerin aktivite çeşitliliği sağlayacak niteliklere sahip olmadığının bir göstergesidir (parklarda ise bu oran %28'dir). İlaveten, mahallede deneyimlenen sorunların %11'inin boş arazilerde belgelenmiş olması dikkat çekicidir. Parklar gibi daha fazla vakit geçirilen alanlarda deneyimlenen sorun oranının %16'ya yakın olduğu düşünülürse, boş arazilerin sınırlı cazibesine karşın sorun üretme potansiyeli görece yüksektir. Németh ve Langhorst (2014) gibi araştırmacıların tartıştığı üzere boş araziler geçici kullanımları barındırarak çocukların ilgisini çeken, doğa ile daha çok etkileşim kurabildikleri alanlara dönüştürülebilir.

9–10 ve 11–14 yaş grubu çocuklarının yeşil alanlarda yaptıkları aktivite çeşitlerinin birbirlerinden farklılaşmaması mevcut yazınla örtüşmektedir (Ward Thompson, 2007). Bununla birlikte, yeşil alanların kullanımını artırma amacındaki gelecek araştırmalar, 9–10 yaş grubunun 11–14 yaş grubuna kıyasla parklarda neden daha çok oyun oynadığını ve spor yaptığını sorgulamalıdır. Olası nedenler arasında bu tür alanların daha küçük yaş grupları düşünülerek tasarlanmış olması veya daha büyük yaştaki çocukların farklı aktivite türlerine ilgi duyması sıralanabilir. Gelecek araştırmalar, çalışmanın bulgularını daha ileri taşımak amacıyla yeşil alanların mikro ölçek özelliklerini, ne ölçüde erişilebilir olduklarını ve çocukların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olup olmadıklarını sorgulayabilir.

Çocukların nerelerde ne kadar vakit geçirdikleri ile ilişkili bulgular yorumlanırken makalenin ikinci bölümünde açıklandığı üzere mevsimsel koşulların etkisi unutulmamalıdır (Ergler vd., 2013; Fyhri ve Hjorthol, 2006). Ayrıca çalışma bulguları genelleştirilirken, her bağlamın yeşil alan oranının ve yapısal ve sosyal çevre özelliklerinin farklı olabileceği anımsanmalıdır. Burada, yeşil alan oranları bağlamında yapılan kümelenmenin çalışmanın bağlamı olan mahallelere özgü olduğunun altı çizilmelidir.

Bu çalışmanın araştırma sorularında yer alan açık yeşil alan kavramı, yazındaki yüzey geçirgenliğini esas alan tanım doğrultusunda incelenmiştir. Sorular cevaplanırken yazındaki farklı tanımların ve yeşil alan oran hesaplama yöntemlerinin kabul edilmesi, çalışmanın bulgularını değiştirebilir (bkz., örneğin, Kabisch ve Haase, 2013; Rojas vd., 2016; Son vd., 2021; Taylor ve Hochuli, 2017; Van Herzele ve Wiedemann, 2003; Wajchman-Świtalska vd., 2023).

Çalışmanın kesitsel olması, neden-sonuç ilişkisi içeren çıkarımların yapılmasını engellemektedir. Veri toplama sürecinde çocuklara kişisel özelliklerine ve sosyal ve fiziksel çevrelerine ilişkin sorular yöneltilmemiş olması çalışmanın kısıtlılıkları arasındadır. İlaveten, veri toplama araçlarının kişisel beyana dayalı olması, hatalı veya eksik cevap verme riskini barındırır. Ayrıca, veri toplama süreci bir hafta sürdüğünden, olumsuz hava şartları ve hastalık gibi beklenmedik durumlar, çalışma bulgularını az ya da çok etkilemiş olabilir. Bu noktada, çalışmaya katılan 168 çocuğun 25'inin hafta içi ve sadece 9'unun hafta sonu günlerinden en az birinde tipik bir gününü yaşayamadığını belirttiği vurgulanmalıdır. Meteorolojik verilerin sunduğu yağışlı gün sayılarının aksine, günlüklerinde tipik bir günün yaşanmamasına gerekçe olarak yağışlı havaları belirten çocuk sayısı çok daha az, hafta içi günler için de hafta sonu günler için de sadece 2'dir. İlaveten, herhangi bir nedenden dolayı hafta içi günlerin en az birinde yeşil alanları kullanmadığını söyleyen çocuk sayısı sadece 11'dir. Hafta sonu günlerin birinde ise sadece 1 çocuk o gün beklenmedik bir durum yaşamasaydı yeşil alanlarda vakit geçireceğini açıkça belirtmiştir. Bu sayı ve oranların çalışma bulgularının doğruluğunu önemli ölçüde etkilemediği iddia edilebilir.

Çalışmanın bir başka kısıtı, analizler için okul mahallesinde yaşayan çocukların sadece 15 dakika içinde okula yürüyen veya bisikletle erişen çocuklar arasından seçilmesidir. Bu durum, evi okul mahallesinde bulunmasına rağmen ulaşımını araçla sağlayan çocukların verilerinin analizlerde değerlendirilmeme durumunu beraberinde getirmiş olabilir ki bu da bulgularda bir fark yaratmış olabilir. Aynı sorun, parkları evlerine 15 dakika yürüme mesafesinde bulunmasına rağmen ulaşımını araçla sağlayan çocuklarda da yaşanmış olabilir. Benzer şekilde, katılımcı haritalama çalışmaları sadece 800 metre yarıçaplı okul mahallelerini içerdiklerinden, teritoryal sınırları bu alanın dışına çıkan bazı çocuklar olabilir ve bu durum da belgelenen yerler ve ilişkili deneyimlerde bir eksiklik yaratmış olabilir. Yazında gerek aktivite günlükleri gerekse de katılımcı haritalama çalışmalarının kısıtlılıklarını ayrıntılı tartışan çalışmalar bulunmaktadır (Laituri vd., 2023; Severcan, 2025).

Tüm bu kısıtlara rağmen çalışmanın birçok güçlü yanı da bulunmaktadır. Bunlar arasında çocuklardan elde edilen bilgilerin doğrudan kendilerinin beyanına dayalı olması, mahallelerin yeşil alan oranlarının objektif ölçümlere dayanması ve çalışmanın örneklem grubunu sadece yeşil alan oranları hesaplaması yapılan mahallelerde yaşayan ve okula giden çocukların oluşturması sıralanabilir. Gelecek araştırmalar, daha yüksek örneklem sayılarıyla burada sunulan analizleri çocukların farklı sosyo-demografik özellikleri bağlamında çeşitlendirebilir.

Ethics committee approval: This study was approved by Middle East Technical University Ethics Committee on 10/05/2019 with approval number 231-ODTÜ-2019. The ethics committee approval document has been uploaded to the submission system.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: This research was supported by Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBİTAK) within the scope of 219K243.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – Y.C.S., N.A.; Conceptualisation – Y.C.S.; Research design and structuring – Y.C.S.; Methodology – Y.C.S., N.A.; Data sources and documentation – Y.C.S., N.A., S.Y.; Data collection and/or processing – Y.C.S., N.A., S.Y.; Data analysis and/or interpretation – Y.C.S., N.A., S.Y.; Mapping/visualisation – Y.C.S., S.Y.; Literature review – Y.C.S., S.Y.; Writing – original draft – Y.C.S.; Writing – review and editing – Y.C.S., N.A., S.Y.

Acknowledgments: The authors would like to thank Gökşun Yıldırım, Ebru Altıntaş, Yağmur Özgür, Yağmur Aşçı, Aybüke Balahun Çoban, Aydan Güler, Oğuzhan Öztan, Aleyna Güngör, Simay Canatar and Furkan Erdem Sözeri for their support in data collection and coding.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 10/05/2019 tarihli 231-ODTÜ-2019 onay numarası ile onaylanmıştır. Etik kurul onay belgesi başvuru sistemine yüklenmiştir.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 219K243 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – Y.C.S., N.A.; Konsept – Y.C.S.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – Y.C.S.; Yöntem – Y.C.S., N.A.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – Y.C.S., N.A., S.Y.; Veri toplama ve/veya işleme – Y.C.S., N.A., S.Y.; Veri analizi ve/veya yorumlama – Y.C.S., N.A., S.Y.;

Haritalama/görselleştirme – Y.C.S., S.Y.; Literatür taraması – Y.C.S., S.Y.; İlk taslağın yazımı – Y.C.S.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – Y.C.S., N.A., S.Y.

Teşekkürler: Yazarlar, veri toplama ve kodlama süreçlerinde görev alan proje bursiyerleri Gökşun Yıldırım, Ebru Altıntaş, Yağmur Özgür, Yağmur Aşçı, Aybüke Balahun Çoban, Aydan Güler, Oğuzhan Öztan, Aleyna Güngör, Simay Canatar ve Furkan Erdem Sözeri'ye teşekkür etmektedir.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Abbott-Chapman, J., & Robertson, M. (2009). Adolescents' favourite places: Redefining the boundaries between private and public space. *Space and Culture*, 12(4), 419-434. <https://doi.org/10.1177/1206331209348091>
- Adams, S. ve Savahl, S. (2017). Nature as children's space: A systematic review. *The Journal of Environmental Education*, 48(5), 291-321. <https://doi.org/10.1080/00958964.2017.1366160>
- Almanza, E., Jerrett, M., Dunton, G., Seto, E. ve Pentz, M. A. (2012). A study of community design, greenness, and physical activity in children using satellite, GPS and accelerometer data. *Health & Place*, 18(1), 46-54. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2011.09.003>
- Anwar, M. M., Hashim, M., Aziz, A., Stocco, A., Abdo, H. G., Almoahamad, H., ... Al-Mutiry, M. (2023). Urban green spaces distribution and disparities in congested populated areas: A geographical assessment from Pakistan. *Sustainability*, 15(10), 8059. <https://doi.org/10.3390/su15108059>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2023). *Ankara çocuk politika belgesi*. <https://s.ankara.bel.tr/files/2025/01/24/ccb7d1c7eac38c2620deec8f7b50398.pdf>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2025). *Ankara'da 940 bin metrekarelik dev yeşil alan*. <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ankara-ya-940-bin-metrekarelik-dev-yesil-alan-17770>
- Arifwidodo, S. D., Chandrasari, O. ve Rueangsom, P. (2025). Is proximity to parks associated with physical activity and well-being? Insights from 15-minute parks policy initiative in Bangkok, Thailand. *Sustainability*, 17(16), 7457. <https://doi.org/10.3390/su17167457>
- Ataöv Demirkan, A. ve Peker, E. (2020). *Belediyeler için çocuk ve çevre tasarım rehberi*. Kent Araştırmaları Enstitüsü.
- Bayatlı, S. ve Batuman, B. (2024). Neoliberalisation through naming: Place naming and shifting modes of housing production in Ankara. *International Development Planning Review*, 46(4), 415-433. <https://doi.org/10.3828/idpr.2024.11>
- Blaschke, P., Pedersen Zari, M., Chapman, R., Randal, E., Perry, M., Howden-Chapman, P. ve Gyde, E. (2024). Multiple roles of green space in the resilience, sustainability and equity of Aotearoa New Zealand's cities. *Land*, 13(7), 1022. <https://doi.org/10.3390/land13071022>
- Blazek, M. (2011). Place, children's friendships, and the formation of gender identities in a Slovak urban neighbourhood. *Children's Geographies*, 9(3-4), 285-302. <https://doi.org/10.1080/14733285.2011.590700>
- Bolkamer, M. K. ve Asilsoy, B. (2023). Reinventing the Urban Neighborhood Green Index in the context of urban ecology as a conceptual framework in Northern Nicosia, Cyprus. *Sustainability*, 15(18), 13880. <https://doi.org/10.3390/su151813880>
- Carroll, P., Witten, K., Kearns, R. ve Donovan, P. (2015). Kids in the City: Children's use and experiences of urban neighbourhoods in Auckland, New Zealand. *Journal of Urban Design*, 20(4), 417-436. <https://doi.org/10.1080/13574809.2015.1044504>
- Castonguay, G. ve Jutras, S. (2010). Children's use of the outdoor environment in a low-income Montreal neighborhood. *Children Youth and Environments*, 20(1), 200-230. <https://doi.org/10.1353/cye.2010.0024>
- Chaudhury, M., Hinckson, E., Badland, H. ve Oliver, M. (2019). Children's independence and affordances experienced in the context of public open spaces: A study of diverse inner-city and suburban neighbourhoods in Auckland, New Zealand. *Children's Geographies*, 17(1), 49-63. <https://doi.org/10.1080/14733285.2017.1390546>
- Chawla, K. (1988). Children's concern for the natural environment. *Children's Environments Quarterly*, 5(3), 13-20. <https://www.jstor.org/stable/41514681>
- Chawla, L. (1992). Childhood place attachments. İçinde I. Altman & S. M. Low (Der.), *Place attachment* (sayfa 63-86). Springer US.
- Chawla, L. (2007). Childhood experiences associated with care for the natural world: A theoretical framework for empirical results. *Children, Youth and Environments*, 17(4), 144-170. <https://doi.org/10.1353/cye.2007.0010>
- Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 433-452. <https://doi.org/10.1177/0885412215595441>
- Churchman, A. ve Ginsberg, Y. (1984). The image and experience of high rise housing in Israel. *Journal of Environmental Psychology*, 4(1), 27-41. [https://doi.org/10.1016/s0272-4944\(84\)80017-1](https://doi.org/10.1016/s0272-4944(84)80017-1)
- Coates, G. ve Bussard, E. (1974). Patterns of children's spatial behavior in a moderate-density housing development. İçinde R. C. Moore (Der.), *Childhood city, man-environment interactions*, Vol. 12 (sayfa 131-141). EDRA.
- Cordero-Vinueza, V. A., Niekerk, F. F. ve van Dijk, T. T. (2023). Making child-friendly cities: A socio-spatial literature review. *Cities*, 137, 104248. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104248>
- del Pulgar, C. P., Anguelovski, I. ve Connolly, J. (2020). Toward a green and playful city: Understanding the social and political production of children's relational wellbeing in Barcelona. *Cities*, 96, 102438. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102438>
- Derr, V. L. (2001). *Voices from the mountains: Children's sense of place in three communities of northern New Mexico* [Doktora tezi]. Yale University, ABD.
- Derr, V., Chawla, L. ve Mintzer, M. (2018). *Placemaking with children and youth: Participatory practices for planning sustainable communities*. New Village Press.
- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth: A manual for participation*. UNESCO/Earthscan.
- Enlil, Z. M. (2011). The neoliberal agenda and the changing urban form of Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 5-25. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552475>
- Ergler, C. R., Kearns, R. A. ve Witten, K. (2013). Seasonal and locational variations in children's play: Implications for wellbeing. *Social Science & Medicine*, 91, 178-185. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.11.034>
- Fyhri, A. ve Hjorthol, R. (2006). *Barns fysiske bomiljø, aktiviteter og daglige reiser*. TOI.
- Gaglione, F., Gargiulo, C., Zucaro, F. ve Cottrill, C. (2022). Urban accessibility in a 15-minute city: A measure in the city of Naples, Italy. *Transportation Research Procedia*, 60, 378-385. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2021.12.049>
- Gökmen, H. ve Taşçı, B.G. (2016). Children's views about child friendly city: A case study from Izmir. *Megaron*, 11(4), 469-482. <https://doi.org/10.5505/megaron.2016.20981>
- Güzey, Ö. (2014). Neoliberal urbanism restructuring the city of Ankara: Gated communities as a new life style in a suburban settlement. *Cities*, 36, 93-106. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.10.005>
- Haaland, C. ve van Den Bosch, C. K. (2015). Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: A review. *Urban Forestry & Urban Greening*, 14(4), 760-771. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2015.07.009>
- Haikkola, L., Pacilli, M. G., Horelli, L. ve Prezza, M. (2007). Interpretations of urban child-friendliness: A comparative study of two neighborhoods in Helsinki and Rome. *Children, Youth and Environments*, 17(4), 319-351. <https://doi.org/10.1353/cye.2007.0025>
- Hart, R. (1978). *Children's experience of place: A developmental study*. Irvington Press.
- Hasanzadeh, K., Ikeda, E., Mavoa, S. ve Smith, M. (2023). Children's physical activity and active travel: A cross-sectional study of activity spaces, sociodemographic and neighborhood associations. *Children's Geographies*, 21(2), 287-305. <https://doi.org/10.1080/14733285.2022.2039901>
- Huang, S. T. ve Zhou, P. (2025). Nonlinear effects of transit on children's activity range: Mobile phone data insights. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 144, Article 104774. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2025.104774>
- Jansson, M., Sundevall, E. ve Wales, M. (2016). The role of green spaces and their management in a child-friendly urban village. *Urban Forestry & Urban Greening*, 18, 228-236. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2016.06.014>

- Jansson, M., Herbert, E., Zalar, A. ve Johansson, M. (2022). Child-friendly environments—what, how and by whom? *Sustainability*, 14(8), 4852. <https://doi.org/10.3390/su14084852>
- Jauregui, A., Soltero, E., Santos-Luna, R., Hernández-Barrera, L., Barquera, S., Jauregui, E., ... Lee, R. (2016). A multisite study of environmental correlates of active commuting to school in Mexican children. *Journal of Physical Activity and Health*, 13(3), 325-332. <https://doi.org/10.1123/jpah.2014-0483>
- Kabisch, N. ve Haase, D. (2013). Green spaces of European cities revisited for 1990–2006. *Landscape and Urban Planning*, 110, 113-122. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2012.10.017>
- Karsten, L. (2015). Middle-class childhood and parenting culture in high-rise Hong Kong: On scheduled lives, the school trap and a new urban idyll. *Children's Geographies*, 13(5), 556-570. <https://doi.org/10.1080/14733285.2014.915288>
- Karsten, L. ve van Vliet, W. (2006). Children in the city: Reclaiming the street. *Children, Youth and Environments*, 16(1), 151-167. <https://doi.org/10.1353/cye.2006.0030>
- Kaymaz, I., Oguz, D. ve Cengiz-Hergul, O. C. (2019). Factors influencing children's use of urban green spaces. *Indoor and Built Environment*, 28(4), 520-532. <https://doi.org/10.1177/1420326X17705943>
- Ko, H. ve Son, Y. (2018). Perceptions of cultural ecosystem services in urban green spaces: A case study in Gwacheon, Republic of Korea. *Ecological Indicators*, 91, 299-306. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.04.006>
- Koç, N., Tavşanlı, E. ve Demir, E. (2015). Çocuk dostu şehir girişimi ve çocukların gözüyle Ankara. *İdealkent*, 17, 106-139.
- Koller, D. ve Farley, M. (2019). Examining elements of children's place attachment. *Children's Geographies*, 17(4), 491-500. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1574336>
- Kornides, M. L., Gillman, M. W., Rosner, B., Rimm, E. B., Chavarro, J. E. ve Field, A. E. (2018). US adolescents at risk for not meeting physical activity recommendations by season. *Pediatric Research*, 84(1), 50-56. <https://doi.org/10.1038/s41390-018-0024-x>
- Laituri, M., Luizza, M. W., Hoover, J. D. ve Allegretti, A. M. (2023). Questioning the practice of participation: Critical reflections on participatory mapping as a research tool. *Applied Geography*, 152, 102900. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.102900>
- Lee, J. Y., Lamichhane, D. K., Lee, M., Ye, S., Kwon, J. H., Park, M. S., ... Ha, E. (2018). Preventive effect of residential green space on infantile atopic dermatitis associated with prenatal air pollution exposure. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(1), 102. <https://doi.org/10.3390/ijerph15010102>
- Lin, L. ve Chen, T. (2023). The activity space and the 15-minute neighborhood. *Journal of Transport and Land Use*, 16(1), 1-17. <https://doi.org/10.5198/jtlu.2023.2159>
- Loebach, J. ve Gilliland, J. (2022). Examining the social and built environment factors influencing Children's independent use of their neighborhoods and the experience of local settings as child-friendly. *Journal of Planning Education and Research*, 42(4), 539-553. <https://doi.org/10.1177/0739456X19828444>
- Loon, J. V. ve Frank, L. (2011). Urban form relationships with youth physical activity: Implications for research and practice. *Journal of Planning Literature*, 26(3), 280-308. <https://doi.org/10.1177/0885412211400978>
- Loukaitou-Sideris, A. (2003). Children's common grounds: A study of intergroup relations among children in public settings. *Journal of the American Planning Association*, 69(2), 130-143. <https://doi.org/10.1080/01944360308976302>
- Lynch, K. (Der.) (1977). *Growing up in cities: Studies of the spatial environment of adolescence in Cracow, Melbourne, Mexico City, Salta, Toluca, and Warszawa*. The MIT Press.
- Masri, H. I. ve Fekry, M. (2023). Child-friendly open spaces: Towards safety in residential neighborhoods. İçinde M. Mohamed, A. Ibrahim & M. Fekry (Der.), *Cities of the future: Challenges and opportunities* (sayfa 169-186). Springer International Publishing.
- Matthews, H. (2003). The street as a liminal space: The barbed spaces of childhood. İçinde P. Christensen & M. O'Brien (Der.), *Children in the city. Home, neighbourhood and community* (sayfa 101–117). RoutledgeFalmer.
- McMillan, T. E. (2007). The relative influence of urban form on a child's travel mode to school. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 41(1), 69-79. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2006.05.011>
- Moore, Y. ve Young, D. (1978). Childhood outdoors: Toward a social ecology of the landscape. İçinde I. Altman & J. F. Wohlwill (Der.), *Children and the environment*. Plenum Publishing.
- Mustapa, N. D., Maliki, N. Z., Aziz, N. F., & Hamzah, A. (2018). The differences of nature experiences between urban and rural children. *Malaysian Journal of Society and Space*, 14(4), 225-237.
- Németh, J. ve Langhorst, J. (2014). Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities*, 40, 143-150. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.04.007>
- Nordström, M. (2010). Children's views on child-friendly environments in different geographical, cultural and social neighbourhoods. *Urban Studies*, 47(3), 514-528. <https://doi.org/10.1177/0042098009349771>
- Oliver, M., McPhee, J., Carroll, P., Ikeda, E., Mavoa, S., Mackay, L., ... Witten, K. (2016). Neighbourhoods for Active Kids: Study protocol for a cross-sectional examination of neighbourhood features and children's physical activity, active travel, independent mobility and body size. *BMJ open*, 6(8), e013377. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-013377>
- Osborne, L. P., Cushing, D. F. ve Washington, T. L. (2021). Where have all the backyards gone? The decline of usable residential greenspace in Brisbane, Australia. *Australian Planner*, 57(2), 100-113. <https://doi.org/10.1080/07293682.2021.1962929>
- Ozbil, A., Yesiltepe, D., Argin, G. ve Rybarczyk, G. (2021). Children's active school travel: Examining the combined perceived and objective built-environment factors from space syntax. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 286. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010286>
- Ozbil Torun, A., Akin, I. Z., Bingol, H., Defeyter, M. A. ve Severcan, Y. C. (2024). Children's perspectives of neighbourhood spaces: Gender-based insights from participatory mapping and GIS analysis. *Urban Planning*, 9. <https://doi.org/10.17645/up.8499>
- Porter, L., Spark, C. ve de Kleyn, L. (2021). Navigating the neighbourhood: Gender, place and agency in children's mobility. *Children's Geographies*, 19(3), 339–350. <https://doi.org/10.1080/14733285.2020.1787950>
- Rasmussen, K. (2004). Places for children—children's places. *Childhood*, 11(2), 155-173. <https://doi.org/10.1177/0907568204043053>
- Rastgo, P., Hajzeri, A. ve Ahmadi, E. (2024). Exploring the opportunities and constraints of urban small green spaces: An investigation of affordances. *Children's Geographies*, 22(2), 264-280. <https://doi.org/10.1080/14733285.2023.2274825>
- Rixon, A., Lomax, H. ve O'Dell, L. (2019). Childhoods past and present: Anxiety and idyll in reminiscences of childhood outdoor play and contemporary parenting practices. *Children's Geographies*, 17(5), 618-629. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1605047>
- Rojas, C., Páez, A., Barbosa, O. ve Carrasco, J. (2016). Accessibility to urban green spaces in Chilean cities using adaptive thresholds. *Journal of Transport Geography*, 57, 227-240. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.10.012>
- Sanches, P., Lemes de Oliveira, F. ve Celani, G. (2021). Green and compact: A spatial planning model for knowledge-based urban development in peri-urban areas. *Sustainability*, 13(23), 13365. <https://doi.org/10.3390/su132313365>
- Severcan, Y. C. (2018). Changing places, changing childhoods: Regeneration and children's use of place in Istanbul. *Urban Studies*, 55(10), 2179-2196. <https://doi.org/10.1177/0042098017711395>
- Severcan, Y. C. (2023). Children's place experiences in high-rise mass housing in Ankara. *Childhood*, 30(3), 270-285. <https://doi.org/10.1177/09075682231174959>

- Severcan, Y. C. (2024). *Kent formu, hava kirliliği ve çocukluk dönemi astumu ilişkisi*. Yayınlanmamış Proje Raporu, TÜBİTAK 219K243.
- Severcan, Y. C. (2025). Çocuk-merkezli araştırma yöntemlerinin araştırmacı perspektifinden değerlendirilmesi: Aktivite günlükleri üzerine bir inceleme. *Planlama*, 35(2), 241-263. <https://doi.org/10.14744/planlama.2025.60243>
- Severcan, Y. C., Ozbil Torun, A., Defeyter, M. A., Bingol, H. ve Akin, I. Z. (2025). Associations of children's mental wellbeing and the urban form characteristics of their everyday places. *Cities*, 160, 105832. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.105832>
- Shadkam, A. ve Moos, M. (2021). Keeping young families in the centre: A pathways approach to child-friendly urban design. *Journal of Urban Design*, 26(6), 699-724. <https://doi.org/10.1080/13574809.2021.1917984>
- Shanahan, D. F., Bush, R., Gaston, K. J., Lin, B. B., Dean, J., Barber, E. ve Fuller, R. A. (2016). Health benefits from nature experiences depend on dose. *Scientific Reports*, 6(1), 28551. <https://doi.org/10.1038/srep28551>
- Sınacı Özfindık, F. (2022). Urban growth in Ankara: Planning and policy tools for controlling growth at the urban fringe. *Planlama*, 32(3), 488-509. <https://doi.org/10.14744/PLANLAMA.2022.37880>
- Smith, C., Clayden, A. ve Dunnett, N. (2009). An exploration of the effect of housing unit density on aspects of residential landscape sustainability in England. *Journal of Urban Design*, 14(2), 163-187. <https://doi.org/10.1080/1357480802670978>
- Sommer, B. (1990). Favorite places of Estonian adolescents. *Children's Environments Quarterly*, 7(4), 32-36.
- Son, J. Y., Choi, H. M., Fong, K. C., Heo, S., Lim, C. C. ve Bell, M. L. (2021). The roles of residential greenness in the association between air pollution and health: A systematic review. *Environmental Research Letters*, 16(9), 093001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac0e61>
- Şenik, B. ve Uzun, O. (2021). Açık yeşil alan sistemi planlama ve tasarım süreçlerinde Millet Bahçelerinin rolü. *Planlama*, 31(3), 378-392. <https://doi.org/10.14744/planlama.2021.36043>
- Şenik, B. ve Uzun, O. (2022). A process approach to the open green space system planning. *Landscape and Ecological Engineering*, 18(2), 203-219. <https://doi.org/10.1007/s11355-021-00492-5>
- Tandoğan, O. (2018). Site ve mahalle yerleşimlerinde açık alan oyunlarının karşılaştırılması: Tekirdağ örneği. *Planlama*, 28(3), 348-365. <https://doi.org/10.14744/planlama.2018.24008>
- Tandoğan, O. (2022). Kentleşme bağlamında sokak hayvanlarının değişen statüsü. *Kent Akademisi*, 15(4), 1884-1905. <https://doi.org/10.35674/kent.1109822>
- Taylor, L. ve Hochuli, D. F. (2017). Defining greenspace: Multiple uses across multiple disciplines. *Landscape and Urban Planning*, 158, 25-38. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.024>
- Tezel, E. (2011). Exploring parental concerns about children's interactions in gated communities: A case study in Istanbul. *Children's Geographies*, 9(3/4), 425-437. <https://doi.org/10.1080/14733285.2011.590706>
- Timperio, A., Ball, K., Salmon, J., Roberts, R., Giles-Corti, B., Simmons, D., ... Crawford, D. (2006). Personal, family, social, and environmental correlates of active commuting to school. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(1), 45-51. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2005.08.047>
- Travlou, P., Owens, P. E., Thompson, C. W. ve Maxwell, L. (2008). Place mapping with teenagers: Locating their territories and documenting their experience of the public realm. *Children's Geographies*, 6(3), 309-326. <https://doi.org/10.1080/14733280802184039>
- Ulset, V. S., Venter, Z., Kozák, M., Nordbø, E. C. A. ve von Soest, T. (2023). Increased nationwide use of green spaces in Norway during the COVID-19 pandemic. *Environment International*, 180, 108190. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2023.108190>
- UNICEF (2018). *Child friendly cities and communities handbook*. UNICEF.
- Van Herzele, A. ve Wiedemann, T. (2003). A monitoring tool for the provision of accessible and attractive urban green spaces. *Landscape and Urban Planning*, 63(2), 109-126. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00192-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00192-5)
- Wajchman-Świtalska, S., Grabowska-Chenczke, O. ve Woźniak, M. (2023). Exploring the patterns of recreational activity among urban green spaces in Poland. *Sustainability*, 15(6), 5425. <https://doi.org/10.3390/su15065425>
- Ward Thompson, C. (2007). Playful nature: What makes the difference between some people going outside and others not? İçinde W. Thompson & P. Travlou (Der.), *Open space: People space* (sayfa 43-58). Taylor & Francis.
- Weather Spark (2025). *Ankara bölgesinde Mayıs 2022 yılında hava durumu geçmişi*. <https://tr.weatherspark.com/h/m/97345/2022/5/Mayis-2022-tarihinde-in-Ankara-Türkiye-Tarihi-Hava-Durumu>
- Wei, H., Bai, X., Lu, Q., Wu, J., Su, F., Hong, T., ... Han, Y. (2025). Urban cooling and energy-saving effects of nature-based solutions across types and scales. *Nature Cities*, 2, 1194-1204. <https://doi.org/10.1038/s44284-025-00349-0>
- Wilson, K., Coen, S. E., Piaskoski, A. ve Gilliland, J. A. (2019). Children's perspectives on neighbourhood barriers and enablers to active school travel: A participatory mapping study. *Canadian Geographer*, 63(1), 112-128. <https://doi.org/10.1111/cag.12488>
- Woolley, H. (2006). Freedom of the city: Contemporary issues and policy influences on children and young people's use of public open space in England. *Children's Geographies*, 4(1): 45-59. <https://doi.org/10.1080/14733280600577368>
- Wridt P. J. (2004). *Childhoods in place and placeless childhoods: An historical geography of young people in Yorkville and East Harlem, 1940-2000* [Doktora tezi]. City University of New York, ABD.
- Yaman, S., Canatar, S., Güler, A., Aydın, N., & Severcan, Y. C. (2023). Kent formunun çocukların vakit geçirdikleri yerlere etkisi: Ankara'dan kesitsel bir araştırma. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, IV. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 820-835). <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/266>
- Zhao, Z., Sarkhani, S., Sarkhani, M. ve Imani, N. (2023). Effect of a home-based exercise programme on mental health and well-being in children during COVID-19 pandemic. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 21(6), 1006-1023. <https://doi.org/10.1080/101612197x.2022.2109186>

EXTENDED ABSTRACT

Children's Experiences of Green Spaces in Ankara Neighborhoods with Different Green Space Ratios

 Yücel Can Severcan,¹ **Neşe Aydın,²** **Senanur Yaman¹**

¹Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Ankara, Türkiye

²Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Isparta, Türkiye

There has been an increasing interest in many countries worldwide to build green infrastructure projects. However, less is known about whether such practices enhance children's interactions with nature. This study aims to compare the time children spend in green spaces across neighborhoods with different green space ratios. It then seeks to explain the observed differences through children's reported activities and problems encountered in these spaces. The results are based on data obtained from seven neighborhoods in Ankara. The green space ratios of neighborhoods were calculated based on objective measurements. The data regarding the amount of time spent in green spaces were obtained from 9-to-14-year-old children's activity diaries completed during the spring season. Finally, the data regarding the children's neighborhood activities and the problems they encountered were obtained from a participatory mapping activity conducted with the same children who filled out the activity diaries. Results show that, on weekdays, the amount of time spent in green spaces in general, and parks and gardens in particular, does not differ between neighborhoods with lower and higher green space ratios. However, during weekends, children who live in greener neighborhoods tend to spend more time in parks. In greener neighborhoods, children aged 9 to 10 years spend significantly more time in parks on weekends than children aged 11 to 14 years. No significant difference was observed between younger and older children living in less green neighborhoods regarding how much time they spent in green spaces in weekdays and weekends. Additionally, regardless of where they live and their age, most children do not spend time in vacant lands neither on weekdays nor weekends. Study findings also show that there is no relationship between living in greener neighborhoods and participation in more nature-based activities. Nevertheless, an inverse relationship was observed between living in greener neighborhoods and the number of problems experienced by children in green spaces. This finding can be explained by the assumption that as children spend more time in nature, they become more aware of the problems associated with their environments. It can also be explained by the arguments presented in previous studies that children in Ankara are highly dependent on their neighborhood parks, home gardens and the readily accessible vacant lands for their needs. Regardless of their age, the most frequently mentioned activities that children conduct in green spaces are playing and doing sports. On the other hand, the most frequently mentioned problems that children face in green spaces are presence of dangerous people and activities, street dogs, vandalism and trashes. Children experience these problems at different intensities in different types of green spaces. Age also seems to influence children's negative place experiences. These findings provide valuable insights for urban planners and designers aiming to increase children's engagement with nature.

Keywords: Activity diary; children's place experiences; participatory mapping; green spaces; residential greenness.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma: Yapısal Süreklilik, Sınırlı Hareketlilik ve Mekânsal Kilitlenme (1969–2025)

Regional Development in Türkiye: Structural Persistence, Limited Mobility, and Spatial Lock-in (1969–2025)
 Tuna Batuhan

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de bölgesel kalkınma dinamiklerini 1969–2025 dönemini kapsayan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) verileri üzerinden boylamsal bir analizle incelemektedir. Kalkınmayı statik bir sıralama sonucu olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçerek bu çalışmada SEGE, iller arası yapısal sürekliliği, bölgesel hareketliliği ve mekânsal kilitlenme mekanizmalarını analiz etmeye imkân tanıyan zamansal bir analitik çerçeve olarak kavramsallaştırılmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin geçici farklılıklardan ibaret olmadığını; aksine güçlü patika bağımlılığı, kümülatif nedensellik ve asimetric hareketlilik yapıları aracılığıyla tarihsel olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Zaman içinde kalkınma paradigmasında ve ölçüm çerçevelerinde önemli değişimler yaşanmasına rağmen il sıralamalarının dikkat çekici bir istikrar sergilemesi, sınırlı yakınsama ve belirgin bir hiyerarşik sürekliliğe işaret etmektedir. Analiz, istikrarlı bir çekirdek, yarı-geçirgen bir orta katman, durağan bir orta-alt bant ve yapısal olarak kilitlenmiş bir çevreden oluşan çok katmanlı bir mekânsal yapı ortaya koymaktadır. Bu katmanlar arasındaki hareketlilik son derece sınırlı olup alt bölgelerde “yapışkan zemin”, üst bölgelerde ise “cam tavan” etkilerine ilişkin güçlü bulgular sunulmaktadır. Bu sonuçlar, yakınsama temelli geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımlarını sorgulamakta ve mekân-kör politika çerçevelerinin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin temel sorununun yalnızca gelişmişlik düzeyi farklarından değil, bölgeler arası hareketliliğin kısıtlı olmasından da kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, politika odağının büyüme maksimizasyonundan yapısal dönüşüm ve hareketlilik üretimine kaydırılması gerektiği vurgulanmakta; yer-duyarlı, kapasite odaklı ve dirençlilik temelli politika tasarımına işaret edilmektedir.

Anahtar sözcükler: Bölgesel eşitsizlik; bölgesel kalkınma; mekânsal kilitlenme; patika bağımlılığı; SEGE endeksi, sınırlı hareketlilik; yapısal süreklilik.

ABSTRACT

This study investigates regional development dynamics in Türkiye through a longitudinal analysis of the Socio-Economic Development Index (SEGE) covering the period 1969–2025. Moving beyond static interpretations of development as a ranking outcome, the study conceptualizes SEGE as a temporal analytical framework to examine structural persistence, regional mobility, and spatial lock-in mechanisms across provinces. The findings demonstrate that regional inequalities in Türkiye are not transient disparities but deeply embedded and historically reproduced through strong path dependence, cumulative causation, and asymmetric mobility structures. Despite substantial changes in development paradigms and measurement frameworks over time, provincial rankings exhibit remarkable stability, indicating limited convergence and pronounced hierarchical persistence. The analysis reveals a multi-layered spatial structure characterized by a stable core, a semi-permeable intermediate tier, a stagnant middle-lower band, and a structurally locked-in periphery. Mobility across these layers remains highly constrained, with clear evidence of “sticky floor” effects at the lower end and “glass ceiling” dynamics at the upper end of the hierarchy. These results challenge conventional convergence-based approaches to regional development and highlight the limitations of place-neutral policy frameworks. The study argues that the central issue of regional inequality in Türkiye lies not only in disparities in development levels but also in restricted inter-regional mobility. Accordingly, it calls for a shift in policy focus from growth maximization to structural transformation and mobility enhancement, emphasizing place-based, capacity-driven, and resilience-oriented policy design.

Keywords: Regional inequality; regional development; spatial lock-in; path dependence; SEGE index; limited mobility; structural persistence.

Geliş tarihi: 03.02.2026 Kabul tarihi: 08.06.2026

Online yayımlanma tarihi: 23.06.2026

İletişim: Tuna Batuhan

e-posta: tunabatuhan@gmail.com

I. Giriş

Türkiye’de bölgesel kalkınma, iktisadi faaliyetlerin mekânsal dağılımını konu edinen teknik bir planlama alanının ötesinde; kamu kaynaklarının tahsisi, sosyal eşitliğin mekânsal örgütlenişi ve devletin yönetim kapasitesinin ülke sathında nasıl kurulduğuna ilişkin temel bir kamu politikası sorunsalını ifade etmektedir. Bölgesel eşitsizliklerin kalıcılığı, bir yandan büyümenin belirli merkezlerde yoğunlaşmasını hızlandıran piyasa dinamiklerini, diğer yandan bu yoğunlaşmayı dengelemeyi amaçlayan kamusal müdahalelerin sınırlarını eşzamanlı olarak görünür kılmaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınma problemi, yalnızca büyüme düzeyleri arasındaki farklara değil, bu farkların hangi mekânsal ilişkiler içinde üretildiğine ve hangi koşullarda kalıcı kapasiteye dönüştürülebildiğine odaklanarak ele alınmalıdır (Pike vd., 2006; Barca, 2009; OECD, 2022).

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE), politika ve strateji üretim süreçlerine analitik girdi sağlamak amacıyla Türkiye’deki bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini çok boyutlu göstergeler üzerinden ölçen ve karşılaştıran çalışmalardır. Bu çalışmalar, farklı mekânsal birimlerin görece konumlarını istatistiksel yöntemlerle analiz ederek gelişmişlik hiyerarşisini ortaya koymaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2025). SEGE’nin ortaya çıkışı, planlı kalkınma döneminin kurumsal ihtiyaçlarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim 1969 tarihli ilk çalışma, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda vurgulanan “yurt içinde dengeli kalkınma” hedefi doğrultusunda, iller arası gelişmişlik farklarını ölçmek ve kamu yatırımlarının yönlendirilmesine bilgi sağlamak amacıyla geliştirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1969). Bu yönüyle SEGE, yalnızca betimleyici bir sıralama aracı değil, aynı zamanda kamu politikası süreçlerine yön veren erken dönem bir ölçme-izleme mekanizmasıdır.

Son yirmi yılda yer temelli (*place-based*) politika yaklaşımının yükselişi, bölgesel farklılıkların tek tip ve mekân-kör araçlarla yönetilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda mekânsal bağlanırlık, bir bölgenin diğer bölgelerle ulaşım, ticaret, bilgi akışı ve kurumsal etkileşim ağları üzerinden kurduğu bağlantıların yoğunluğu ve niteliğini ifade etmekte; bu bağlantılar, bölgenin ekonomik fırsatlara erişimini ve kalkınma kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yerel özgünlükler, kurumsal kapasite ve mekânsal bağlanırlık birlikte değerlendirildiğinde, farklı bölgeler için farklılaştırılmış politika bileşimlerinin gerekliliği daha açık hâle gelmektedir (Barca, 2009; Barca vd., 2012; Rodríguez-Pose, 2021). Bununla birlikte, bu tür politikaların etkinliği de bölgeler arası başlangıç koşulları, tarihsel birikimler ve kurumsal yerleşiklikler tarafından sınırlandırılmaktadır. Bu durum, bölgesel kalkınmanın yalnızca politika tasarımıyla değil, uzun dönemli mekânsal yörüngeler ve hareketlilik dinamikleri ile birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Martin ve Sunley, 2006; Fingleton vd., 2012).

Türkiye deneyimini ayırt edici kılan temel olgu, planlı kalkınma döneminden itibaren uygulanan teşvik sistemleri, büyük ölçekli bölgesel projeler ve kurumsal müdahalelere rağmen, iller arası gelişmişlik hiyerarşisinin uzun dönemde yüksek bir süreklilik sergilemesidir. Gerek il gerekse bölge ölçeğinde yapılan ampirik çalışmalar, bölgeler arası farkların zaman içinde kapanmak yerine büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir (Gezici ve Hewings, 2004; Karaca, 2004; Filiztekin, 2008; Kırdar ve Saracoğlu, 2012). Bu bulgular, neoklasik iktisadın öngördüğü yakınsama varsayımını—yani daha az gelişmiş bölgelerin zaman içinde daha hızlı büyüyerek gelişmiş bölgelerle aralarındaki farkı kapatacağı beklentisini—Türkiye bağlamında sorgulanabilir hâle getirmektedir.

Buna karşılık politik iktisat ve ekonomik coğrafya literatürü, bölgesel eşitsizlikleri geçici sapmalar olarak değil; “kümülatif nedensellik”, “yığılma ekonomileri” ve “patika bağımlılığı” yoluyla yeniden üretilen yapısal süreçler olarak ele almaktadır (Myrdal, 1957; Krugman, 1991; Martin ve Sunley, 2006). Kümülatif nedensellik, gelişmiş bölgelerde ortaya çıkan ekonomik avantajların zaman içinde kendini besleyerek büyümesi ve bu sürecin bölgeler arası farkları derinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yığılma ekonomileri ise firmaların, işgücünün ve bilginin belirli mekânlarda yoğunlaşmasının maliyet avantajları ve verimlilik artışları üretmesiyle açıklanır. Patika bağımlılığı ise geçmişte oluşan üretim yapıları, kurumsal düzenlemeler ve mekânsal avantajların zaman içinde kendini yeniden üretmesi ve alternatif gelişim rotalarının ortaya çıkmasını zorlaştırması anlamına gelmektedir (David, 1985; Arthur, 1994). Türkiye üzerine tarihsel analizler de, Osmanlı döneminden itibaren şekillenen merkez-çevre ilişkilerinin Cumhuriyet dönemi sanayileşme ve planlama politikalarına rağmen büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir (Tekeli, 2008; Altuğ, 2007; Aşık vd., 2023).

Bu makale, Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin neden kapanmadığı sorusunu dışlamamakla birlikte, analitik odağını bu eşitsizliklerin hangi tarihsel eşiklerde kalıcılaştığı sorusuna kaydırmaktadır. Bu tercih, çalışmanın temel iddiasıyla uyumludur: Türkiye’de iller arası gelişmişlik hiyerarşisi, konjonktürel dalgalanmalara duyarlı akışkan bir yapıdan ziyade, özellikle 1980–1985 döneminde yeniden şekillenen ve sonrasında yüksek derecede katılaştıran bir mekânsal düzen içinde yeniden üretilmektedir.

Bu mekânsal düzen, alt gelişmişlik bantlarında yukarı yönlü hareketliliği sınırlayan bir “yapışkan zemin” ve üst bantlarda aşağıdan girişleri zorlaştıran bir “cam tavan” etkisinin eşzamanlı olarak işlemesiyle karakterize edilmektedir. Bu kavramlar, literatürde çoğunlukla bireysel emek piyasası eşitsizliklerini açıklamak için kullanılsa da (Cotter vd., 2001; Booth vd., 2003), bu çalışmada bölgesel ölçekte, mekânsal hiyerarşi bağlamında yeniden yorumlanmaktadır.

Bu iddiayı değerlendirmek üzere çalışma, SEGE raporlarını yalnızca dönemsel sıralamalar olarak değil, boylamsal bir veri seti olarak ele almaktadır. Boylamsal değerlendirme, illerin farklı yıllardaki görece konumlarının karşılaştırılması yoluyla uzun dönemli gelişim yörüngelerinin, hareketlilik olasılıklarının ve hiyerarşik süreklilik düzeyinin analiz edilmesini ifade etmektedir. 1969–2025 döneminde yayımlanan on SEGE raporunun birlikte değerlendirilmesi, hem bölgesel hiyerarşinin uzun dönemli seyrini hem de kalkınmanın nasıl tanımlandığına ilişkin paradigmatik dönüşümleri eşzamanlı olarak analiz etmeye imkân tanımaktadır. Sanayi ve altyapı odaklı dar bir ölçüm anlayışından beşerî sermaye, yaşam kalitesi, yenilikçilik ve son dönemde dirençlilik eksenine uzanan bu evrim, uluslararası literatürdeki ölçüm tartışmalarıyla da uyumludur (Sen, 2014; Stiglitz vd., 2009; Filiztekin, 2018; OECD, 2022).

Bu çerçevede makale üç temel soru etrafında yapılandırılmıştır:

- (i) İller arası gelişmişlik hiyerarşisi zaman içinde ne ölçüde yapısal süreklilik sergilemektedir?
- (ii) Bu yapı bölgeler arasında homojen mi, yoksa farklı hareketlilik örüntüleri mi üretmektedir?
- (iii) İller ve bölgeler uzun dönemli kalkınma yörüngeleri açısından hangi tipolojik kümelerde toplanmaktadır ve bu kümeler arası geçişler ne ölçüde mümkündür?

Bu sorular, bölgesel eşitsizliği yalnızca seviye farkları üzerinden değil, zaman içinde oluşan gelişim yörüngeleri (illerin uzun dönemli sıralama hareketleri), kulüp tipi yakınsama yapıları (benzer başlangıç koşullarına sahip bölgelerin benzer gelişmişlik kümelerinde kalıcılılaşması) ve hareketlilik dinamikleri (illerin bu kümeler arasında geçiş yapabilme olasılıkları) üzerinden ele alan yaklaşımlarla örtüşmektedir (Quah, 1996; Durlauf ve Johnson, 1995; Pike vd., 2006).

Makalenin beklenen katkısı üç düzlemde özetlenebilir. İlk katkısı, SEGE verilerini uzun dönemli bir izleme dizisi olarak ele alarak Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin yapısal katılığını ve tarihsel eşiklerini bütünlük bir analitik çerçeve içinde görünür kılmaktadır. İkinci katkısı, ulusal ölçekte tek tip bir kalkınma dinamiği varsayımını sorgulayarak farklı bölgelerde farklı hareketlilik örüntülerinin eşzamanlı varlığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Üçüncü katkısı ise yapışkan zemin ve cam tavan kavramlarını bölgesel ölçekte operasyonelleştirerek, mekân-kör politika yaklaşımlarının sınırlılıklarını analitik olarak temellendirmektedir.

2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Anlayışının ve SEGE Yaklaşımının Tarihsel Gelişimi

Bölgesel kalkınma, iktisadi faaliyetlerin mekânsal dağılımını inceleyen teknik bir analiz alanının ötesinde; sosyal eşitlik, kamu kaynaklarının dağılımı ve mekânsal adalet gibi normatif boyut-

ları da içeren bütüncül bir kamu politikası alanını ifade eder (Barca, 2009). Türkiye gibi coğrafi olarak geniş ve tarihsel olarak merkez-çevre ayrışmalarının belirgin olduğu ülkelerde bölgesel kalkınma politikaları, yalnızca ekonomik verimlilik açısından değil, devletin bütünleştirici kapasitesi ve yönetsel etkinliği bakımından da stratejik bir işleve sahiptir. Bu nedenle bölgesel kalkınmayı ‘teknik planlama’ başlığı altında daraltmak yerine, devletin mekânla kurduğu ilişkinin ve kamusal müdahale araçlarının tarihsel seyri içinde ele almak daha açıklayıcıdır.

Bu tarihsel seyir aynı zamanda kalkınma anlayışının ve bu anlayışı görünür kılan ölçme-izleme araçlarının dönüşümüdür. Türkiye’de göstergelerde ve endeks tasarımlarında gözlenen değişim, yalnızca istatistiksel bir revizyon süreci olarak değil; kalkınmanın ne olduğuna, nasıl tanımlandığına ve hangi toplumsal hedeflerle ilişkilendirildiğine dair daha kapsamlı bir dönüşümün kurumsal yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Ölçme-izleme tercihleri, dönemsel politika önceliklerinin hangi boyutlar üzerinden sayısallaştırıldığını ve kamu müdahalesinin hangi alanlarda gerçekleştirildiğini açık biçimde ortaya koyar. Bu açıdan SEGE, yalnızca illeri sıralayan bir araç değil; kalkınmanın hangi içerikle tanımlandığını, hangi göstergelerle izlendiğini ve bu ölçümün kamu politikası süreçleriyle nasıl ilişkilendirildiğini zaman içinde izlemeye imkân veren bir izleme dizisi olarak ele alınmalıdır.

Cumhuriyet’in erken dönemlerinden 1970’lere uzanan süreçte kalkınma, ağırlıklı olarak sanayileşme, fiziki altyapı yatırımları ve üretim kapasitesinin artırılması üzerinden tanımlanmış; bölgesel farklılıklar çoğu zaman geçici ve zamanla ortadan kalkacağı varsayılan sapmalar olarak değerlendirilmiştir (Akkuş, 2022). Ancak 1950’lerden itibaren hızlanan iç göç, sanayi faaliyetlerinin belirli merkezlerde yoğunlaşması ve kırsal ayrışmasının derinleşmesi, bölgesel eşitsizlikleri siyasal gündemin kalıcı unsurlarından biri hâline getirmiştir. Bu dönüşümle birlikte bölgesel farklar, kendiliğinden kapanacak sapmalar olmaktan çıkarak kamusal müdahale gerektiren yapısal bir sorun alanı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu sürecin kurumsal karşılığı, 1960’ta DPT’nin kurulmasıyla belirginleşmiş; “kalkınmada öncelikli yöreler yaklaşımı”, Organize Sanayi Bölgeleri ve büyük ölçekli kamu yatırımları gibi araçlarla merkezi planlama mantığı güç kazanmıştır (İldırar, 2004; Akpınar, 2017).

Bu dönemde temel mesele yalnızca kaynak tahsisi değil, aynı zamanda kalkınmanın hangi boyutlarıyla tanımlanacağı ve nasıl izleneceğidir. SEGE bu bağlamda başlangıçta iller arası farkları görünür kılmayı amaçlayan betimleyici bir araç olarak ortaya çıkmış; zaman içinde kalkınma anlayışındaki değişimleri, kamu müdahalesi önceliklerini ve ölçme-izleme kapasitesinin gelişimini yansıtan daha kapsamlı bir değerlendirme çerçevesine dönüşmüştür.

Bu çalışma, 1969–2025 yılları arasında yayımlanan on SEGE raporunu, basit bir sıralama sistemi olarak değil; kalkınmanın nasıl tanımlandığını, hangi göstergelerle ölçüldüğünü ve bu öl-

Tablo I. SEGE raporlarının karşılaştırmalı özeti ve dönemsel özellikleri (1969–2025)

Dönem	Yıl	Kurum	İl sayısı	Değişken sayısı	Yöntem	Temel odak ve ayırt edici dönüşüm
Arayış	1969	DPT	67	22	Endeksleme/ Faktör Analizi	Geri kalmış bölgelerin tespiti; kamu yatırımlarını yönlendirecek ilk bütüncül sosyo-ekonomik endeks yapısı.
	1972	DPT	67	22	Endeksleme/ Faktör Analizi	'Gelişme hızı' vurgusu; yakınsama ve ıraksama eğilimlerinin izlenmesine kapı açan dinamik bakış.
Standardizasyon	1980	DPT	67	56	TBA	İstatistiksel standardizasyon; sanayi ve altyapı merkezli kalkınma anlayışının ölçüm setinde güçlenmesi.
	1985	DPT	67	52	TBA	İlçe ölçeğine iniş; il içi eşitsizliklerin görünürleşmesi, sanayileşme göstergelerinde mekânsal derinleşme.
	1991	DPT	73	52	TBA	Sosyal göstergelerin güçlenmesi; tüketim kapasitesi ve yaşam koşullarının ölçüm çerçevesine daha fazla girmesi.
	1998	DPT	76	58	TBA	Dışa açıklık; dış ticaret, finansal derinleşme ve çevresel göstergelerin ölçüm setine eklenmesi.
	2003	DPT	81	58	TBA	AB uyumu ve sürdürülebilirlik; İBBS sınıflamasıyla yönetim/kurumsal kapasite vurgusu.
Rekabet ve Politika	2013	KB	81	61	GTBA	Uç değer duyarlılığının yönetimi; inovasyon ve yaşam kalitesi; teşvik sistemiyle doğrudan ilişkilendirme.
	2019	STB	81	52	GTBA	Sadeleşme; metodolojik istikrar ve zamanlararası karşılaştırılabilirliğin güçlenmesi.
Dirençlilik	2025	STB	81	52	GTBA	Afet/çoklu şoklar bağlamında dirençlilik; dijital ve yeşil dönüşümün ölçüm setine eklenmesi.

Kaynak: SEGE raporları (1969–2025) dikkate alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

çümün hangi kamusal amaçlarla ilişkilendirildiğini ortaya koyan tarihsel bir izleme dizisi olarak ele almaktadır. Tablo I'de raporların dönemsel ve teknik özellikleri birlikte sunulmakta; "arayış", "standardizasyon", "rekabet ve politika" ve "dirençlilik" dönemleri üzerinden kalkınma tanımındaki dönüşüm izlenmektedir. Bu çerçeve, izleyen ampirik bulgularda gözlenen yapısal katılık ve hareketlilik örüntülerinin yalnızca performans farklılıklarıyla değil, ölçme-izleme tercihleriyle birlikte şekillendiğini göstermektedir.

SEGE'nin ilk uygulamaları, planlı kalkınma döneminin "geri kalmış bölgeler" sorusuna yanıt arayışının ürünüdür. 1969 tarihli ilk rapor, kalkınmayı yalnız kişi başına gelir üzerinden değil, sosyal yapının dönüşümüyle birlikte ele alan görece bütüncül bir yaklaşım sunar. Ancak ağırlıklandırmanın büyük ölçüde uzman yargısına dayanması, bu dönemi yöntemsel bir arayış evresi olarak değerlendirmeyi mümkün kılar (DPT, 1969). 1972 revizyonu ise gelişmişliği statik bir seviye olmanın ötesine taşıyarak "gelişme hızı" boyutunu öne çıkarmış ve zaman içindeki değişimleri izlemeye imkân tanımıştır (DPT, 1972).

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de kalkınma yaklaşımı, piyasa mekanizmalarının güçlenmesi, dışa açıklık ve rekabetçilik eklenmesinde yeniden şekillenmiş; bu dönüşüm hem değerlendir-

me çerçevesini hem de ölçme-izleme anlayışını etkilemiştir (Yılmaz ve İncekaş, 2018). Kamu müdahalesinin daha seçici hâle gelmesi, kaynak tahsisinde daha karşılaştırılabilir ve daha nesnel ölçütlere duyulan ihtiyacı artırmış; bu ihtiyaç SEGE'de istatistiksel temelli standardizasyon eğilimini güçlendirmiştir. 1980 raporuyla Temel Bileşenler Analizi'ne (TBA) geçilmesi, ağırlıkların veri setinin iç varyansına dayanması nedeniyle ölçümü uzman yargısından görece bağımsızlaştırmış ve tutarlılığı artırmıştır (DPT, 1980). Aynı dönemde sanayi altyapısı, üretim kapasitesi ve ticari hacim gibi çıktık odaklı göstergelerin ağırlığının artması, kalkınmanın dar anlamda ekonomik performansla daha güçlü ilişkilendirildiğine işaret eder. 1985'te ilçe ölçeğine inen analiz, il içi eşitsizlikleri daha görünür kılmış (DPT, 1985); 1991 ve 1998 raporlarında sosyal göstergelerin güçlenmesi, tüketim kapasitesi ve yaşam koşullarına ilişkin değişkenlerin daha fazla yer alması ve dışa açıklıkla uyumlu yeni göstergelerin eklenmesi, ölçüm setinin kademeli olarak genişlediğini göstermiştir (DPT, 1991; 1998). 2003 raporunda Avrupa Birliği uyumu, sürdürülebilirlik ve kurumsal kapasite unsurlarının daha sistematik biçimde ölçüm setine girmesi ise 2000'li yıllarla birlikte belirginleşen 'yaşam kalitesi ve uzun vadeli refah' odaklı genişlemenin kurumsal bir eşiği olarak öne çıkar (DPT, 2003). Böylece kalkınma göstergeleri, sanayi ve altyapı merkezli dar bir çerçeveden eğitim, sağlık, demografi, istihdamın

niteliği ve kamusal hizmetlere erişim gibi çok boyutlu bir ölçüm mantığına doğru evrilmeye başlamıştır.

2010 sonrası dönemde SEGE'nin rolü, akademik bir sınıflandırmanın ötesine geçerek analiz-politika-kaynak tahsisi bağını kuran daha bağlayıcı bir kamu politikası aracına dönüşmüştür. SEGE-2011, Bölgesel Teşvik Sistemi'nin analitik temelini oluşturarak ölçüm sonuçlarını doğrudan teşvik tasarımına eklemiş; böylece ölçme-izleme çıktıları karar süreçlerinde daha görünür ve etkili hâle gelmiştir. Bu dönemde uç değerlerin etkisini azaltmayı amaçlayan Güçlü Temel Bileşenler Analizi'ne (GTBA) geçiş, ölçüm güvenilirliğini artıran metodolojik bir güncelleme olarak değerlendirilebilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013). 2017 raporunda gösterge setinin sadeleştirilmesi ise metodolojik istikrarı ve zamanlararası karşılaştırılabilirliği güçlendirmiş; SEGE'nin politika kullanımına uygun standardını pekiştirmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019). Bununla birlikte, bu tür resmi raporlar belirli politika öncelikleri çerçevesinde üretildiğinden, içeriklerinin eleştirel bir perspektifle değerlendirilmesi gerekmektedir.

2025 tarihli rapor, kalkınma tanımına 'dirençlilik' boyutunu ekleyerek belirgin bir kavramsal genişleme getirmektedir. COVID-19 pandemisi ve Kahramanmaraş depremleri gibi şoklar, gelişmişliğin yalnız refah düzeyiyle değil, şoklara karşı dayanma ve toparlanma kapasitesiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini görünür kılmıştır. Dijital ve yeşil dönüşüm perspektifinin ölçüm setine girmesi, endeksin sürdürülebilirlik gündemiyle uyumunu artırırken; gelişmişliğin yalnız mevcut düzey üzerinden değil, geleceğe dönük dönüşüm kapasitesi üzerinden de izlenmesini güçlendirmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2025).

SEGE'nin zaman içindeki bu evrimi, Türkiye'de kalkınma anlayışının genişlemesinin en somut kurumsal yansımalarından biridir. Erken dönem çalışmalar daha sınırlı ve ağırlıklı olarak ekonomik göstergelerden oluşan bir çerçeveye dayanırken, izleyen raporlar sosyal ve beşerî boyutları giderek daha fazla içeren, göstergeler arası dengeyi gözeten bir yapıya kavuşmuştur. Bu değişim, SEGE'yi yalnızca illeri sıralayan bir endeks olmaktan çıkararak kalkınmanın hangi boyutlar üzerinden tanımlandığını ve kamusal önceliklerin nasıl yeniden çerçvelendiğini gösteren bir ölçme-izleme dizisine dönüştürmüştür. Bununla birlikte, gösterge setlerinin, ağırlıklandırma şemalarının ve hesaplama tekniklerinin değişmesi dönemler arası karşılaştırılabilirlik açısından önemli metodolojik sonuçlar doğurmuştur: SEGE serilerinin mutlak değerler üzerinden doğrudan karşılaştırılması güçleşmiş; buna karşılık boylamsal analizlerde endeks değerlerinin mutlak karşılaştırmasından ziyade illerin görece sıralama konumları ve bu konumların zaman içindeki değişimi üzerinden ilerlemek analitik olarak daha anlamlı hâle gelmiştir (Filiztekin, 2018). Ölçme yaklaşımı değişse dahi, illerin hiyerarşik konumlarının ne ölçüde korunduğu ya da hangi dönemlerde kırılmalar yaşandığı, kalkınma önceliklerindeki değişimin pratik sonuçlarını izlemek açısından güçlü bir gözlem alanı sunmaktadır.

Bu noktada, neoklasik yakınsama varsayımının Türkiye bağlamında sistematik biçimde ihlal edildiğini gösteren ampirik literatür, SEGE'nin dönüşümüyle birlikte okunduğunda iki açıdan önem kazanmaktadır. Birincisi, farklı dönemlerde farklı ölçüm setleri ve yöntemler kullanılmış olmasına rağmen iller arası farkların kapanmaması, kalkınmanın tek bir dengeye yönelen doğrusal bir süreç olmaktan ziyade daha kalıcı örüntüler üretebildiğine işaret etmektedir (Karaca, 2004; Gezici ve Hewings, 2004; Filiztekin, 2008; Kırdar ve Saracoğlu, 2012). İkincisi, ölçüm setinin zaman içinde yaşam koşulları ve beşerî boyutları daha fazla içermesi, eşitsizliklerin yalnız gelir ve üretim düzeyinde değil, fırsat yapıları ve kamusal hizmetlere erişim gibi çok boyutlu bir zeminde görünür kılınmasını sağlamıştır. Dolayısıyla SEGE, bu çalışmada yalnızca nicel bir veri kaynağı değil; kalkınma anlayışındaki dönüşümü ve bu dönüşümün mekânsal yansımalarını birlikte izlemeye imkân veren kurumsal bir iz olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak 1969–2025 dönemi SEGE külliyatı, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın hem nasıl ölçüldüğüne hem de nasıl kavramsallaştırıldığına ilişkin üç yönlü bir dönüşümü ortaya koymaktadır. Bir yandan uzman yargısına daha açık endeksleme tekniklerinden TBA'ya ve ardından uç değerlere daha dayanıklı GTBA'ya uzanan hat, ölçme-izleme kapasitesinin ve standardizasyonun güçlendiğini göstermektedir. Diğer yandan kalkınmanın tanımı sanayi ve altyapı merkezli dar bir çerçeveden; beşerî sermaye, yenilikçilik, kurumsal kapasite, sürdürülebilirlik ve afetlere dirençliliği içeren çok boyutlu bir yaklaşıma doğru genişlemiştir. Son olarak SEGE, betimleyici bir durum tespit aracından çıkarak teşvik politikaları ve kamu yatırımlarıyla ilişkilenen, dolayısıyla karar süreçlerini daha doğrudan etkileyen bir değerlendirme çerçevesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, izleyen ampirik analizlerde gözlenen süreklilik ve hareketlilik örüntülerinin yalnızca 'performans farkları' olarak değil; uzun dönemli kalkınma öncelikleri ve ölçme-izleme tercihlerinin birlikte oluşturduğu bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

3. Kuramsal Çerçeve

Bölgesel gelişmişlik farkları, iktisat ve kamu politikası literatüründe tek bir teorik açıklamaya indirgenemeyecek ölçüde karmaşık, tarihsel olarak katmanlı ve mekânsal olarak özgül bir sorunsal alanı temsil etmektedir. Son kırk yılda baskınlaşan yaklaşım, bölgesel eşitsizliklerin yalnızca piyasa aksaklıklarının bir sonucu olmadığını; tarihsel süreçler, kurumsal yapılanmalar ve mekânsal yığılma dinamikleri tarafından birlikte üretildiğini vurgulamaktadır. Mekânsal yığılma dinamikleri, ekonomik faaliyetlerin, işgücünün ve bilginin belirli merkezlerde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan karşılıklı güçlenme süreçlerini ifade etmekte; bu yoğunlaşma zamanla bölgeler arası farkları derinleştirebilmektedir (Pike vd., 2006). Bu bakış, bölgesel kalkınmayı statik bir denge probleminde ziyade, zaman içinde biriken ve kendini yeniden üreten yapısal süreçlerin ürünü olarak ele alır. Bu çalışma da Türkiye'de iller arası sosyo-ekonomik farkların

neden uzun dönemde kapanmadığını açıklamayı amaçlamakta; bu bağlamda klasik büyüme yaklaşımlarını dışlamadan, ancak analitik ağırlığı evrimsel ekonomik coğrafya perspektifine dayanan bütünlük bir kuramsal çerçeveye yaslanmaktadır.

Bu çerçevede bölgesel kalkınma; bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmayı, yerel potansiyeli harekete geçirmeyi ve refahın daha dengeli dağılımını hedefleyen kapsamlı politika yaklaşımlarını ifade eder (DPT, 2003; OECD, 2022; Sevinç, 2011). Ancak bu hedeflere ulaşmak yalnızca fiziksel altyapı ve sermaye birikimiyle sınırlı değildir; beşerî sermayenin geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, kamusal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi gibi çok boyutlu müdahaleleri gerektirir (Kaya, 2009). Nijkamp ve Abreu'nun "refahın coğrafyası" yaklaşımı, kalkınmayı yalnız ekonomik üretim düzeyiyle değil, bireylerin yaşadığı mekânlarda erişebildiği fırsatlar, yaşam koşulları ve kurumsal destek yapılarıyla birlikte ele alan daha geniş bir çerçeve sunmaktadır (Toprak, 2016). Dolayısıyla bölgesel gelişmişlik, üretim miktarından çok, yaşam olanaklarının mekânsal dağılımını merkeze alan bütünlük bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Bu bütünlük yaklaşım, kalkınmanın yalnız ekonomik büyüme üzerinden tanımlanamayacağını; sosyal, kurumsal ve beşerî boyutları içeren çok katmanlı bir süreç olduğunu vurgulayan çağdaş kavramsallaştırmaya karşılık gelmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde etkili olan modernleşme teorileri kalkınmayı sanayileşme ve gelir artışı üzerinden tanımlarken (Rostow, 1959), Sen'in "yapabilirlikler" yaklaşımı, kalkınmayı bireylerin değer verdikleri yaşamları sürdürebilme kapasitesi üzerinden yeniden tanımlamıştır (Sen, 1999). Stiglitz ve diğerleri (2009) de çağdaş ölçüm yaklaşımlarının üretim düzeyinden ziyade yaşam koşullarına odaklanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, kalkınmayı sonuçtan ziyade fırsat yapıları ve özgürlükler üzerinden değerlendirmekte; böylece bölgesel eşitsizliklerin yalnız ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kurumsal bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bölgesel eşitsizliklerin kalıcılığı, neoklasik yakınsama varsayımının neden sınırlı işlediği tartışmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Neoklasik teori sermaye ve işgücünün serbest dolaşımıyla bölgeler arası farkların zamanla azalacağını öngörse de, Türkiye ve karşılaştırmalı ampirik literatür bu varsayımın sistematik biçimde ihlal edildiğini göstermektedir (Karaca, 2004; Gezici ve Hewings, 2004; Filiztekin, 2008; Kırdar ve Saracoğlu, 2012). Türkiye üzerine yapılan çalışmalar, gerek il gerekse bölge ölçeğinde gelişmişlik farklarının zaman içinde kapanmak yerine büyük ölçüde korunduğunu ortaya koymakta; bu bulgular mekânsal olarak yerleşmiş üretim yapıları, sanayi bileşimi, kurumsal yoğunlaşma ve tarihsel avantajların uzun dönemde yeniden üretilmesine işaret etmektedir (Tekeli, 2008; Filiztekin, 2018). Bu nedenle bölgesel kalkınmayı tekil bir denge süreci olarak okumak yerine, çoklu ve hiyerarşik mekânsal yörüngeler çerçevesinde ele almak gerekmektedir (Pike vd., 2006; Tekeli, 2008).

Mekânsal iktisat literatürü, piyasa güçlerinin çoğu durumda dengeleyici değil, kutuplaştırıcı sonuçlar üretebildiğini ortaya koymuştur. Myrdal'ın (1957) kümülatif nedensellik yaklaşımı, gelişmiş bölgelerde ortaya çıkan avantajların zaman içinde kendini besleyerek büyümesini ve çevre bölgelerden kaynak çekmesini ifade ederken; Hirschman (1958) yayılma ve emici etkiler arasındaki asimetriye dikkat çekmektedir. Bu çerçevede bölgesel eşitsizlik, geçici bir sapma değil, kendi kendini güçlendiren bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır.

"Yeni ekonomik coğrafya" yaklaşımı, bu süreci artan getiriler ve yığılma ekonomileri üzerinden açıklamaktadır. Yığılma ekonomileri, firmaların ve işgücünün aynı mekânda yoğunlaşmasının maliyet avantajları ve verimlilik artışları üretmesini ifade ederken; bu süreç zamanla belirli bölgelerin yapısal üstünlük kazanmasına yol açmaktadır (Krugman, 1991). Bu durum, bazı bölgelerin sürekli güçlenmesine, bazılarının ise göreceli olarak geride kalmasına neden olmaktadır.

Bu kutuplaştırıcı dinamiklerin zaman içinde neden kalıcılıştığını açıklayan temel mekanizmalardan biri patika bağımlılığıdır. Patika bağımlılığı, geçmişte oluşan üretim yapılarının, kurumsal düzenlemelerin ve mekânsal avantajların zaman içinde kendini yeniden üretmesi ve alternatif gelişim yollarını sınırlaması anlamına gelmektedir (David, 1985; Arthur, 1994). Bu süreç, belirli bir eşikten sonra bölgesel hiyerarşinin katılmasına ve hareketliliğin sınırlanmasına yol açmaktadır. Bir gelişme rotası bir kez seçildiğinde, artan getiriler, ağ dışsallıkları ve kurumsal atalet alternatif patikaların oluşmasını giderek zorlaştırır; böylece bazı bölgeler avantajlarını sürekli yeniden üretirken, bazı bölgeler yapısal kısıtlar nedeniyle kalıcı bir geri kalmışlık yörüngesine kilitlenebilir (Martin ve Sunley, 2006).

Bu noktada yapısal katılık kavramı önem kazanmaktadır. Yapısal katılık, bölgelerin gelişmişlik konumlarının farklı dönemlerde ve farklı ölçüm teknikleri kullanılsa dahi büyük ölçüde korunmasını ifade etmektedir (Filiztekin, 2018; Tekeli, 2008). Türkiye'de yapılan çalışmalar, iller arası sıralamaların zaman içinde sınırlı değiştiğini ve hareketliliğin düşük kaldığını göstermektedir (Kırdar ve Saracoğlu, 2012; Filiztekin, 2018). Bu durum, kalkınmanın kısa vadeli performanslardan ziyade uzun dönemli yapısal faktörler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır (Kaya, 2009; Filiztekin, 2018).

Bölgeler arası hareketliliğin asimetrik yapısı, emek piyasası literatüründen ödünç alınan yapışkan zemin ve cam tavan kavramlarıyla açıklanabilir. Yapışkan zemin, alt gelişmişlik düzeylerinden yukarı yönlü hareketliliği sınırlayan yapısal engelleri ifade ederken (Booth vd., 2003; Christofides vd., 2013); cam tavan, üst düzey konumlara erişimi zorlaştıran görünmez bariyerleri ifade etmektedir (Baxter ve Wright, 2000; Cotter vd., 2001). Bu iki mekanizma birlikte değerlendirildiğinde, bölgesel eşitsizliğin yalnızca farklardan değil, aynı zamanda sınırlı hareketlilikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu kavramsal çerçeveyi bölgesel ölçekte ele alarak, iller arası gelişmişlik hiyerarşisinin neden çift yönlü bir kilitlenme dinamiği ürettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda alt bölgelerde hareketliliğin sınırlı olması yapışkan zemin etkisiyle; üst bölgelerde hiyerarşinin korunması ise cam tavan etkisiyle açıklanmaktadır. Bu çifte mekanizma, Myrdal'ın (1957) kümülatif nedensellik yaklaşımı ve patika bağımlılığı literatürüyle birlikte okunduğunda, bölgesel kalkınmada neden yakınsama yerine kulüp tipi kalıcılıkların ortaya çıktığını açıklayan güçlü bir kavramsal bileşim sunar.

Bu yapı, “yakınsama kulüpleri” yaklaşımıyla da uyumludur. Yakınsama kulüpleri, benzer başlangıç koşullarına sahip bölgelerin zaman içinde benzer gelişmişlik seviyelerinde kümelenmesi ve bu kümeler arasında geçişin sınırlı kalması durumunu ifade etmektedir (Quah, 1996). Bu durum, bölgesel kalkınmanın tek bir dengeye değil, çoklu denge yapılarına yöneldiğini göstermektedir. Bu ayrışma, mekânsal ölçekte orta gelir tuzağı tartışmalarıyla da ilişkilendirilebilir (Gill ve Kharas, 2007; Gill vd., 2007; Gill ve Kharas, 2015). Zira üst gelişmişlik ligine geçiş, yalnızca yatırım ve sanayileşme değil; inovasyon kapasitesi, beşerî sermaye niteliği ve kurumsal kalite gibi uzun vadeli dönüşümleri gerektirmektedir.

Son olarak, bölgesel eşitsizliklerin yalnız ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilmesi önemli bir sınırlılık taşımaktadır. Yapabilirlikler yaklaşımı, kalkınmayı bireylerin yaşam seçeneklerini genişletme kapasitesi üzerinden ele alarak bu sınırlılığı aşmayı amaçlamaktadır (Sen, 2014; Evans, 2002). Bu perspektiften bakıldığında, bölgesel eşitsizlikler yalnız gelir farkları değil, yapabilirliklerin (capabilities) mekânsal olarak adaletsiz dağılımı olarak okunabilir (Sen, 2014; Stiglitz vd., 2009).

Kuramsal dönüşüm, bölgesel kalkınma politikalarının tasarımı da doğrudan etkilemiştir. Ekonomik faaliyetlerin coğrafi yoğunlaşmasından kaynaklanan merkez-çevre dengesizliklerini hafifletmeye yönelik politikalar zamanla merkeziyetçi ve yukarıdan aşağıya modellerden; yerel paydaşları sürece dâhil eden, katılımcı ve çok aktörlü yönetim çerçevelerine doğru evrilmiştir (Capello ve Nijkamp, 2011; Yılmaz ve İncekaş, 2018; Keskin, 2023). Standartlaştırılmış ve mekân-kör değerlendirme çerçevelerinin bölgesel özgünlükleri karşılamakta yetersiz kalması, yer temelli politika yaklaşımını öne çıkarmıştır (Barca, 2009; Rodríguez-Pose, 2021). Son yıllarda bu çizgi, bölgesel dirençlilik kavramıyla genişlemiş; kalkınma yalnızca büyüme oranlarıyla değil, bölgelerin ekonomik krizler, afetler ve dışsal şoklar karşısında dayanma, toparlanma ve yeniden yapılanma kapasiteleriyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Pike vd., 2010; Dawley vd., 2010; Martin, 2012). Bu perspektiften bakıldığında, kalıcı bölgesel eşitsizliklerle mücadele yalnızca kaynak aktarımına değil; alt bantlarda yapışkan zemini gevşeten ve üst bantlarda aşırı kapalılığı dengeleyen seçici, yer temelli ve uzun erimli politika bileşimlerine ihtiyaç duyar.

Sonuç olarak bu kuramsal çerçeve, bölgesel eşitsizliklerin tarihsel, kurumsal ve mekânsal süreçler tarafından üretildiğini; bu süreçlerin zaman içinde katılarak hareketliliği sınırladığını ve farklı gelişmişlik kümeleri oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışma, SEGE verileri üzerinden yürütülen boylamsal analiz ile bu kuramsal önermelerin Türkiye bağlamındaki ampirik karşılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

4. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’de bölgesel kalkınma örüntülerinin uzun dönemli yapısını ve iller arası hareketlilik dinamiklerini analiz edebilmek amacıyla, 1969–2025 dönemini kapsayan SEGE verilerine dayalı boylamsal bir araştırma tasarımı benimsemektedir. Analizin temel birimi il düzeyidir ve farklı dönemlerde yayımlanan SEGE raporları tekil yıllara ait statik durum tespitleri olarak değil, Türkiye’nin bölgesel kalkınma dinamiklerini izlemeye imkân veren tarihsel bir gözlem dizisi olarak ele alınmaktadır. Böylece bölgesel gelişmişlik yalnızca anlık sıralama farkları üzerinden değil; süreklilik, kırılma, yeniden sıralanma ve kilitlenme dinamikleri içeren bir süreç olarak incelenebilmektedir.

Bu doğrultuda analiz, tekil dönem karşılaştırmalarından ziyade illerin zaman içinde izlediği göreceli konum yörüngelerine, dönemler arası hareketlilik olasılıklarına ve hiyerarşinin katılık düzeyine odaklanmaktadır. SEGE verileri bu çerçevede yalnızca dönemsel performans listeleri olarak değil, kalkınma anlayışının değişen içeriğini ve iller arası fırsat yapılarının mekânsal dağılımını izlemeye imkân veren bir ölçme-izleme dizisi olarak değerlendirilmektedir.

SEGE serilerinin boylamsal kullanımı, raporlar arasında yöntem, gösterge seti ve ağırlıklandırma teknikleri bakımından farklılıklar bulunması nedeniyle metodolojik güçlükler içermektedir. Bu çalışmada söz konusu güçlük, endeks değerlerini mutlak düzeyde karşılaştırmak yerine illerin göreceli konumları ve zaman içindeki sıralama hareketleri üzerinden yönetilmektedir. Bu tercih, ölçüm sistemi değişimlerinin ürettiği seviye etkilerini sınırlandırmakta; buna karşılık hiyerarşik istikrarı, yukarı ve aşağı yönlü hareketlilikleri ile mekânsal kilitlenme derecesini analizin merkezine yerleştirmektedir.

Çalışmanın analitik stratejisi, birbirini tamamlayan üç nicel düzlem ile bu düzlemlere bağlanan nitel bir doküman çözümlemesini birlikte içeren karma desenli bir kurguya dayanmaktadır. Bu kapsamda SEGE sıralamaları yalnızca bir çıktı olarak değil; kalkınmanın nasıl tanımlandığını, hangi ölçme-izleme yaklaşımı altında üretildiğini ve hangi kamusal önceliklerle ilişkilendirildiğini yansıtan kurumsal bir iz olarak ele alınmaktadır. Buradaki “kurumsal iz” ifadesi, SEGE’nin yalnızca veri üretmekle kalmayıp, aynı zamanda kamu politikası önceliklerini, ölçüm tercihlerini ve dönemsel kalkınma anlayışını yansıtan tarihsel bir kayıt niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda SEGE raporlarının gösterge setleri, kullanılan istatistiksel teknikler ve politika bağlamındaki işlevi nitel doküman analiziyle incelenmiş; eşzamanlı

olarak illerin uzun dönemli performanslarını değerlendirmeye imkân veren nicel boylamsal analizler yürütülmüştür.

Nicel veri seti, DPT öncülüğünde başlatılan ve kurumsal süreklilik içinde Kalkınma Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından sürdürülen on temel SEGE raporunun (1969, 1972, 1980, 1985, 1991, 1998, 2003, 2013, 2019 ve 2025) il bazlı sıralama sonuçlarından oluşturulmuştur. Türkiye'nin idari yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişimler—özellikle il sayısının 67'den 81'e yükselmesi—boylamsal karşılaştırmalar açısından kritik bir metodolojik sorun yaratmaktadır. Bu sorunu gidermek amacıyla veri seti iki katmanlı bir izleme mantığıyla harmonize edilmiştir: tarihsel sürekliliği bulunan 67 çekirdek il tüm dönem boyunca izlenmiş; sonradan kurulan iller ise veri setine dâhil oldukları yıllardan itibaren analize katılmıştır. Bu yaklaşım, uzun dönemli hiyerarşik katılık analizlerinin tutarlılığını korumayı ve idari değişimlerin sonuçları yapay biçimde çarpıtmasını önlemeyi amaçlamaktadır.

Nicel analizlerin ilk düzlemi, bölgesel yakınsama ya da iraksama dinamiğinin zaman içerisindeki yönünü ortaya koymaya yöneliktir. Bu aşamada iller Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesine kodlanmış ve her rapor yılı için bölgesel ortalama sıralamalar hesaplanmıştır. Bölgesel ortalama, ilgili bölgedeki illerin sıralama değerlerinin aritmetik ortalaması olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki biçimde hesaplanmaktadır:

$$\mu_{r,t} = \frac{1}{n_r} \sum_{i \in r} R_{i,t}$$

Burada $R_{i,t}$ i ilinin t yılındaki SEGE sıralamasını; n_r ise r bölgesinde yer alan il sayısını göstermektedir. Bölgesel ayrışmanın zaman içindeki seyirini izlemek amacıyla ise her yıl için en gelişmiş bölge ile en az gelişmiş bölge arasındaki fark hesaplanmış ve bu farkın zaman içindeki değişimi analiz edilmiştir:

$$\Delta_t = \mu_{\max,t} - \mu_{\min,t}$$

Bu yaklaşımda İBBS (NUTS) sınıflandırması yerine yedi coğrafi bölgenin tercih edilmesi, çalışmanın odağının fonksiyonel istatistiksel bölgelerden ziyade Türkiye'de tarihsel olarak yerleşik merkez-çevre ayrışmalarını ve kamu politikası söyleminde karşılığı olan mekânsal eşitsizlik hatlarını izlemek olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca coğrafi bölge sınıflaması, SEGE'nin erken dönem raporlarının üretildiği planlı kalkınma bağlamıyla da yöntemsel süreklilik sağlamaktadır.

İkinci analitik düzlem, iller arası gelişmişlik hiyerarşisinin zaman içerisinde ne ölçüde korunduğunu ve patika bağımlılığının gücünü ölçmeye odaklanmaktadır. SEGE raporları mutlak puanlardan ziyade sıralama (ordinal) veri sunduğundan, dönemler arası hiyerarşi benzerliğinin ölçümünde Pearson korelasyonu yerine Spearman sıra korelasyon katsayısı tercih edilmiştir. İki dönem (ör. t_1 ve t_2) için Spearman katsayısı aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d_i^2}{n(n^2-1)}$$

Burada $d_i = R_{i,t_2} - R_{i,t_1}$ aynı ilin iki farklı dönemdeki sıralama farkını; n ise karşılaştırmaya dâhil edilen il sayısını ifade etmektedir. Katsayının 1'e yaklaşması, gelişmişlik hiyerarşisinin zaman içerisinde yüksek düzeyde korunduğuna; daha düşük değerler ise görece konumlarda yeniden sıralanmaya işaret etmektedir.

Hareketlilik boyutunu doğrudan gözlemlemek amacıyla, iller her dönemde gelişmişlik sıralamalarına göre beşli dilimlere ayrılmış ve ardışık dönemler arasındaki sınıflar arası geçişler Markov geçiş matrisi ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede bir ilin i diliminden j dilimine geçiş olasılığı şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$p_{ij} = \Pr(S_{t+1} = j \mid S_t = i) = \frac{n_{ij}}{n_i}$$

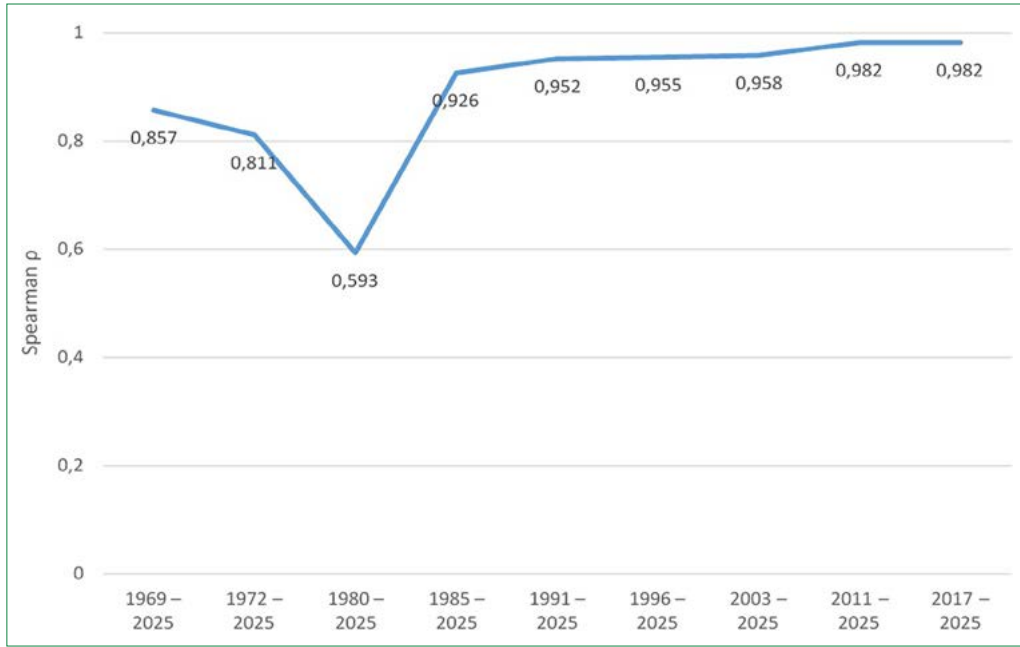
Burada n_{ij} , bir dönemde i grubunda yer alıp izleyen dönemde j grubuna geçen il sayısını göstermektedir. Alt gruplardan üst gruplara geçiş olasılıklarının düşük seyretmesi, ekonomik yapıların düşük katma değerli üretime sıkışması, beşerî sermaye eksikliği, sınırlı kurumsal kapasite ve seçici göç süreçleri gibi faktörlerle açıklanmakta ve bu durum "yapışkan zemin" etkisi olarak yorumlanmaktadır. Buna karşılık üst gruplardan alt gruplara geçişlerin sınırlı olması, bu bölgelerde biriken sermaye, bilgi, altyapı ve ağ dışsallıklarının avantaj üretmeye devam etmesiyle ilişkilendirilmekte ve "cam tavan" etkisinin bölgesel ölçekteki karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Bu iki mekanizma birlikte, iller arası hareketliliğin simetrik olmadığını ve hiyerarşinin çift yönlü biçimde kilitlendiğini göstermektedir.

Üçüncü analitik düzlem, illerin tekil dönemlerdeki konumlarından ziyade, 1969–2025 dönemini kapsayan uzun dönemli kalkınma yörüngelerine göre sınıflandırılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda K-Means kümeleme algoritması kullanılmış; her il için ilgili döneme ait sıralama değerleri bir zaman vektörü olarak tanımlanmıştır. İller arasındaki yörünge benzerliği Öklid mesafesi kullanılarak ölçülmüş ve mesafe fonksiyonu aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir:

$$d(i,j) = \sqrt{\sum_{t=1}^T (R_{i,t} - R_{j,t})^2}$$

Kümeleme sürecinde mutlak sıralama seviyelerinin etkisini azaltmak ve illerin görece yönelimlerini ön plana çıkarmak amacıyla, her ilin zaman vektörü kendi içinde standartlaştırılmıştır (z-dönüşümü). Optimal küme sayısı dirsek yöntemi (elbow method) kullanılarak belirlenmiş ve dört kümeli çözüm, yörünge temelli ayrışmayı en açıklayıcı biçimde yansıtan yapı olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak bu yöntemsel kurgu, SEGE verilerini statik bir sıralama listesi olmaktan çıkararak Türkiye'nin kalkınma serüvenindeki mekânsal katılıkları, bölgesel kopuşları ve hareketlilik

Şekil 1. 2025 referanslı SEGE raporları dönemler arası spearman sıra korelasyonları.

SEGE: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları.

tuzaklarını birlikte analiz edebilen çok katmanlı bir çerçeveye dönüştürmektedir. Bu çerçevede bölgesel ortalamalar eşitsizliklerin zaman içindeki yönünü, sıra korelasyonları hiyerarşik katılığın derecesini, Markov geçiş analizleri yukarı ve aşağı yönlü hareketlilik dinamiklerini, yörünge temelli K-Means kümeleme ise illerin uzun dönemli gelişim patikalarını ortaya koymaktadır. Nitel doküman analizi ise bu nicel bulguların hangi ölçme-izleme anlayışı ve politika bağlamı içinde üretildiğini açıklayarak analize kurumsal bir derinlik kazandırmaktadır. Böylece çalışma, nedenselliği tekil değişken etkilerinden ziyade uzun dönemli mekânsal örüntüler ve kurumsal süreklilikler üzerinden kuran; bölgesel eşitsizlikleri yalnızca nicel farklar değil, yapısal ve tarihsel süreçler içinde değerlendiren bütüncül bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır.

5. Bulgular

5.1. Yapısal Katılık: Hiyerarşinin Donması ve Patika Bağımlılığı

1969–2025 dönemini kapsayan SEGE verileri üzerinden gerçekleştirilen boylamsal analizler, Türkiye’de iller arası gelişmişlik hiyerarşisinin konjonktürel dalgalanmalardan ziyade yüksek düzeyde yapısal katılık sergilediğini ortaya koymaktadır. Ölçüm tekniklerinin (faktör analizi, TBA, GTBA) ve kalkınma tanımlarının (sanayileşme, inovasyon, dirençlilik) dönemler içinde önemli ölçüde değişmesine rağmen illerin göreceli sıralamalarının büyük ölçüde korunmuş olması, bölgesel eşitsizliğin geçici politika tercihlerinden çok tarihsel olarak yerleşmiş yığılma dinamikleri ve kurumsal atalet tarafından yeniden üretilmesine işaret etmektedir.

Bu bağlamda yığılma dinamikleri; sanayi üretiminin belirli merkezlerde yoğunlaşması, işgücü piyasalarının derinleşmesi, tedarik zincirleri ve bilgi akışlarının mekânsal olarak kümelenmesi gibi süreçleri ifade etmektedir. Kurumsal atalet ise kamu yatırımları, idari kapasite ve özel sektör ağlarının belirli bölgelerde yoğunlaşarak bu yapının zaman içinde kendini yeniden üretmesi anlamına gelmektedir. Bu görünüm, kurumsal çerçevede vurgulanan patika bağımlılığı yaklaşımının—artan getiriler, geri besleme mekanizmaları ve kurumsal yerleşiklik—Türkiye bağlamındaki güçlü ampirik izdüşümünü oluşturmaktadır.

Bu katılık, 2025 yılı referans alınarak hesaplanan dönemler arası Spearman sıra korelasyonlarıyla somutlaşmaktadır (Şekil 1). 1991–2025 karşılaştırmasında korelasyon katsayısının $\rho=0,952$ düzeyine ulaşması, otuz beş yılı aşkın bir zaman diliminde illerin göreceli konumlarının neredeyse hiç değişmediğini göstermektedir. Sosyo-mekânsal veriler açısından bu ölçekte bir korelasyon, gelişmişlik hiyerarşisinin büyük ölçüde geçmişte edinilmiş konumsal üstünlükler tarafından belirlendiğini; teşvikler, bölgesel projeler ve kamu yatırımlarının sıralama üzerinde ancak marjinal etkiler yaratabildiğini göstermektedir.

Zamanlar arası karşılaştırmalar, yapısal katılığın belirli bir tarihsel eşikten sonra keskin biçimde güçlendiğini de göstermektedir. 1980–2025 korelasyonunun görece düşük ($\rho=0,593$) kalmasına karşın, 1985–2025 korelasyonunun $\rho=0,926$ düzeyine sıçraması, bugünkü bölgesel hiyerarşinin esasen 1980–1985 döneminde yeniden kurulduğunu göstermektedir. Bu dönem, 24 Ocak Kararları ile hızlanan dışa açılma ve ihracat odaklı büyüme stratejisinin etkisiyle, sanayi ve üretim ağlarının belirli merkezlerde yoğunlaştığı bir politika dönüşümüyle karakterize edilmiştir. Bu dö-

Tablo 2. Coğrafi bölgelere göre hiyerarşik katılık: spearman sıra korelasyonları (1991–2025)

Coğrafi bölge	Spearman ρ (1991–2025)	Yorumlanan düzen
Karadeniz	0,96	Donmuş (yüksek katılık)
Akdeniz	0,89	Yüksek katılık
İç Anadolu	0,89	Yüksek katılık
Ege	0,88	Yüksek katılık
Doğu Anadolu	0,85	Orta–yüksek katılık
Marmara	0,70	Sınırlı yeniden sıralanma
Güneydoğu Anadolu	0,48	Kaotik/çalkalanma (yüksek oynaklık)

Kaynak: Yazar hesaplamaları; SEGE il sıralamaları (1991 ve 2025).

nüşüm, Marmara ve çevresindeki üretim ağlarını güçlendirirken, bu ağlara entegre olamayan bölgelerin göreceli konumlarını kalıcı biçimde zayıflatmıştır. Bu bağlamda 1985 sonrası dönem, yalnızca sektörel yapının değil, aynı zamanda uzun vadeli mekânsal gelişmişlik düzeninin de yeniden şekillendiği; bölgesel hiyerarşinin kurumsallaşarak yüksek derecede katılaştığı kritik bir eşik olarak değerlendirilebilir. Bu eşik sonrasında oluşan yapı, izleyen kırk yıl boyunca büyük ölçüde korunmuş ve pekiştirilmiştir.

5.2. Bölgesel Ölçekte Heterojen Hareketlilik Düzenleri

Ulusal ölçekte gözlenen yüksek katılık, coğrafi bölgeler düzeyine inildiğinde homojen bir yapı sergilememektedir. 1991–2025 dönemi için yedi coğrafi bölgede hesaplanan Spearman katsayıları, Türkiye’de farklı bölgesel hareketlilik düzeninin eş zamanlı olarak var olduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Karadeniz Bölgesi’nde $\rho=0,96$ düzeyi, bölge içi hiyerarşinin neredeyse tamamen donmuş olduğunu gösterirken; Akdeniz ($\rho=0,89$), İç Anadolu ($\rho=0,89$) ve Ege ($\rho=0,88$) bölgelerinde gözlenen değerler yüksek düzeyde katılığa işaret etmektedir. Bu bölgelerde gelişmişlik sıralamalarının uzun dönem boyunca büyük ölçüde korunduğu görülmektedir.

Buna karşılık Marmara Bölgesi’nde $\rho=0,70$ düzeyine gerileyen katsayı, sınırlı bir yeniden sıralanma dinamiğine işaret etmektedir. Bu durum, sanayi faaliyetlerinin İstanbul merkezli çekirdekten çevre illere (Tekirdağ, Kocaeli, Bursa gibi) doğru yayılmasıyla ilişkili mekânsal yeniden örgütlenme süreçleriyle açıklanabilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde gözlenen düşük korelasyon ($\rho=0,48$) ilk bakışta yüksek hareketlilik izlenimi verse de, bu durum yaygın bir yükselişten ziyade Gaziantep gibi sınırlı sayıda lokomotif ilin ayrıştığı; diğer illerin ise alt bantlar içinde yer değiştirdiği parçalı bir hareketlilik yapısını yansıtmaktadır. Doğu Anadolu’da gözlenen $\rho=0,85$ değeri ise orta–yüksek katılık ile sınırlı hareketlilik arasında bir geçiş yapısına işaret etmektedir.

Bu bulgular, Türkiye’de bölgelerin aynı hızda ve aynı mekanizmalar altında hareket etmediğini; kurumsal kapasite, sektörel yapı ve piyasa entegrasyonu düzeylerinin farklı hareketlilik örüntüleri ürettiğini göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye’de

bölgesel kalkınmanın tek tip bir yakınsama modeliyle açıklanamayacağını; aksine farklı bölgelerde farklı hız ve mekanizmalarla işleyen çoklu hareketlilik yapılarının bulunduğunu göstermektedir. Bu heterojenlik, tek tip bölgesel politika araçlarının neden sınırlı etki ürettiğini açıklayan önemli bir bulgudur.

5.3. Bölgesel İraksama ve Yakınsama

Bölgelerin ortalama SEGE sıralamalarının uzun dönemli seyri, Türkiye’de belirgin bir bölgesel iraksama dinamiğinin varlığını ortaya koymaktadır (Tablo 3). Marmara ve Ege bölgeleri yarım yüzyılı aşkın süre boyunca üst sıralardaki konumlarını korurken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri göreceli olarak alt sıralarda kalmaya devam etmiştir.

Özellikle Güneydoğu Anadolu’nun ortalama sıra değerinin 46,0’dan 65,4’e; Doğu Anadolu’nun ise 52,8’den 65,6’ya gerilemesi (sıra değerinin yükselmesi → göreceli konum kaybı), bu bölgelerin göreceli olarak sistemin altına doğru itildiğini göstermektedir. Buna karşılık Marmara’nın 17,4’ten 13,0’a gerileyen (yani iyileşen) konumu ve Ege’nin göreceli stabilitesi, çekirdek bölgelerin avantajlarını koruduğunu ortaya koymaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken kritik nokta, mutlak gelişme ile göreceli konum arasındaki ayırmadır. Tüm bölgelerde belirli bir gelişme yaşanmış olsa dahi, bu gelişme aynı hızda gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bölgesel farklar kapanmak yerine açılmış; örneğin Marmara ile Güneydoğu Anadolu arasındaki fark yaklaşık 29 basamaktan 50 basamağın üzerine çıkmıştır. Bu durum, Türkiye’de büyümenin mekânsal olarak eşitsiz dağıldığını ve merkez–çevre ayrışmasının zaman içinde derinleştiğini göstermektedir.

Akdeniz Bölgesi’nde gözlenen göreceli konum kaybı (–10,8), turizm ve tarım ağırlıklı üretim yapısının küresel rekabet, sektörel dönüşüm ve yatırım yönelimlerindeki değişimlere duyarlılığı ile açıklanabilir. Bu durum, bölgesel gelişmişliğin doğrusal bir süreç olmadığını, sektörel yapı ve politika yönelimlerine duyarlı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde gözlenen sınırlı gerilemeler, bu bölgelerin üretim yapısının dönüşüm kapasitesinin görece sınırlı kaldığını göstermektedir.

Tablo 3. Coğrafi bölgelere göre ortalama SEGE sıralamaları (1969–2025) ve değişim

Bölge	1969	1972	1980	1985	1991	1996	2003	2011	2017	2025	1969-2025 değişim*
Marmara	17.4	17.9	24.9	14.4	12.5	12.7	12.1	12.8	13.2	13.0	+4.4
Ege	24.5	26.1	27.1	19.5	19.0	19.9	23.6	21.1	20.8	21.2	+3.3
Akdeniz	23.0	23.4	22.9	17.9	21.4	21.7	27.2	31.4	32.0	33.8	-10.8
İç Anadolu	31.9	35.2	33.3	31.0	32.5	33.5	36.8	36.5	35.5	35.2	-3.3
Karadeniz	37.1	34.0	41.5	40.2	44.0	44.3	45.3	43.0	42.8	42.9	-5.9
Güneydoğu Anadolu	46.0	45.8	35.7	49.5	58.1	59.5	62.6	66.4	66.8	65.4	-19.4
Doğu Anadolu	52.8	51.9	43.7	56.9	60.5	62.0	66.1	65.3	65.7	65.6	-12.9

Kaynak: Yazar hesaplamaları; SEGE raporları (1969–2025). *: Değişim = (1969 sıra değeri – 2025 sıra değeri)

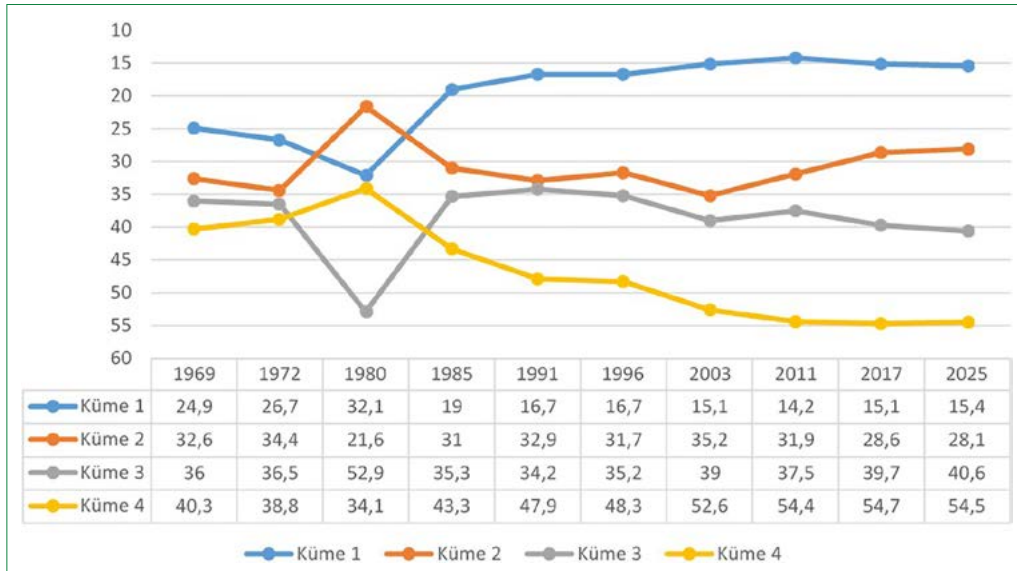
Bu bulgular, Türkiye’de bölgesel kalkınmanın doğrusal bir yakınsama süreci izlemediğini; aksine merkez–çevre ayrışmasını derinleştiren parçalı bir ıraksama dinamiği ürettiğini ortaya koymaktadır.

2025 kesiti, bölge içi dağılımlar açısından da tamamlayıcı bir tablo sunmaktadır. Marmara’da düşük standart sapma (7,9) ve en gerideki ilin dahi ulusal ortalamasının üzerinde konumlanması, çekirdek bölgede gelişmişliğin görece tabana yayılabildiğini düşündürmektedir. Buna karşılık Akdeniz (21,2) ve İç Anadolu’da (19,9) yüksek standart sapmalar, aynı bölge içinde belirgin bir içsel kutuplaşmaya işaret etmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da lokomotif iller ile dipteki iller arasındaki büyük mesafe ise çeperin kendi içinde dahi hiyerarşik bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu desen, Quah’ın (1996) yakınsama külepleri yaklaşımıyla tutarlıdır: Batı bölgeleri görece bir yakınsama kümesi oluştururken, Doğu ve Güneydoğu giderek bu kümenin dışında konumlanmaktadır.

5.4. Mobilite Tuzakları: Yapışkan Zemin ve Cam Tavan

İllerin 1969–2025 dönemindeki gelişim yörüngeleri üzerinden yürütülen K-Means kümeleme analizi ile Markov geçiş matrisi birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin yalnızca düzey farklarından değil, hareketlilik kısıtlarından beslendiği görülmektedir. Bulgular, ülkenin düşük geçişkenlik ve yüksek kalıcılık özellikleri taşıyan dört yapısal tabakaya ayrıldığını ortaya koymaktadır. Bu yapı, mekânsal eşitsizliğin yalnızca gelişmişlik düzeyi farklarından değil, illerin zaman içinde belirli gelişim patikalarına sıkışarak bu patikalar dışına çıkmakta zorlandığı bir yörünge-temelli kilitlenme mekanizmasıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Başlangıç koşulları, üretim yapısı ve kurumsal kapasite tarafından şekillenen kalkınma rotaları zamanla katılaşmakta ve alternatif sıçrama olasılıklarını sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla sorun yalnızca bölgeler arası gelişmişlik farkları değil, aynı zamanda bu farkların aşılmasını zorlaştıran hareketlilik kısıtlarıdır.

İllerin uzun dönemli kalkınma yörüngelerine göre sınıflandırılması amacıyla gerçekleştirilen K-Means kümeleme analizi so-

Şekil 2. İllerin uzun dönemli kalkınma yörüngeleri: K-means küme merkezleri (1969–2025).

Tablo 4. Beşli dilimler arası markov geçiş matrisi (1991–2025)

1991 \ 2025	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5
Q1	73.3	26.7	0.0	0.0	0.0
Q2	21.4	42.9	28.6	7.1	0.0
Q3	6.7	26.7	53.3	13.3	0.0
Q4	0.0	0.0	21.4	64.3	14.3
Q5	0.0	0.0	0.0	13.3	86.7

Kaynak: Yazar hesaplamaları; SEGE il sıralamaları (1991 ve 2025) Değerler satır yüzdesidir. Q1 en yüksek gelişmişlik dilimini, Q5 en düşük gelişmişlik dilimini ifade etmektedir. Hesaplama, her iki dönemde de verisi bulunan 73 il üzerinden yapılmıştır.

nuçları Şekil 2’de sunulmaktadır. Şekil 2, Türkiye’de illerin tek bir yakınsama patikasına yönelmediğini; bunun yerine farklı gelişmişlik kümelerinde kalıcılaşan yörüngeler oluşturduğunu göstermektedir. Küme merkezleri arasındaki mesafenin uzun dönem boyunca korunması, bölgesel gelişmişlik farklarının geçici dalgalanmalardan ziyade yapısal özellikler taşıdığına işaret etmektedir. Özellikle üst ve alt kümelerde gözlenen süreklilik, hareketliliğin sistem genelinde simetrik biçimde işlemediğini ve kulüp tipi kalıcılıkların oluştuğunu göstermektedir. Bu görünüm, çalışmanın kuramsal çerçevesinde vurgulanan kulüp yakınsaması ve patika bağımlılığı yaklaşımlarıyla uyumludur.

Bu uzun dönemli yörüngelerin ne ölçüde geçişken olduğunu değerlendirebilmek amacıyla 1991–2025 dönemi için Markov geçiş matrisi hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, gelişmişlik dilimleri arasında hareketliliğin oldukça sınırlı kaldığını ve özellikle alt ve üst bantlarda yüksek düzeyde kalıcılık bulunduğunu göstermektedir (Tablo 4). Geçişlerin büyük bölümü ana diyagonal üzerinde yoğunlaşmakta; yani iller büyük ölçüde buldukları gelişmişlik dilimlerinde kalmaktadır. Üst dilimde yer alan illerin %73,3’ü konumlarını korurken, alt dilimde bulunan illerin %86,7’si aynı grupta kalmaya devam etmiştir. Alt dilimlerden üst dilimlere doğrudan geçiş gözlenmemesi, yukarı yönlü hareketliliğin yapısal engellerle karşılaştığını göstermektedir.

Bu durum, kuramsal çerçevede tartışılan yapışkan zemin ve cam tavan etkisinin bölgesel ölçekteki ampirik karşılığı olarak değerlendirilebilir. Hiyerarşinin üst bandında yer alan iller için aşağı yönlü hareketlilik son derece sınırlı kalırken, alt bantlardan yukarı yönlü geçişler ise yapısal bariyerler tarafından büyük ölçüde engellenmektedir. Bu bariyerler; yüksek beşerî sermaye yoğunluğu, gelişmiş fiziki ve lojistik altyapı, çeşitlenmiş ve derinleşmiş üretim yapısı, güçlü tedarik ve yenilik ağlarına erişim ile finansal ve kurumsal kapasitenin mekânsal olarak yoğunlaşması gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar, üst düzey bölgelerde biriken avantajların kendini yeniden üretmesini sağlayarak dışarıdan girişleri zorlaştıran bir koruma mekanizması yaratırken; alt gruplarda yer alan iller benzer avantajlardan yoksun oldukları için yukarı yönlü sıçrama gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. Dolayısıyla üst gelişmişlik

çekirdeği yalnızca yüksek performans gösteren bir grup değil, aynı zamanda yapısal olarak korunan ve aşağıdan geçişlere büyük ölçüde kapalı bir üst lig niteliği taşımaktadır.

Dinamik orta kademe (yarı-geçirgen bant) olarak ayrılan küme—Gaziantep, Konya, Denizli ve Sakarya gibi sanayi ve ticaret temelli büyüme dinamiklerine sahip iller—konjonktürel şoklara ve politika kaynaklı fırsatlara en duyarlı segmenti temsil etmektedir. Bu iller kendi içlerinde görece sıralama değişimleri yaşayabilmekte; ancak üst çekirdeğe doğru kalıcı ve süreklilik arz eden bir sıçrama istisnai kalmaktadır. Bu örüntü, orta kademede hareketliliğin mevcut olduğunu fakat büyük ölçüde bant-içi dolaşım sınırlı seyrettiğini göstermektedir. Kuramsal düzeyde bu durum, tam bir kilitlenmeden ziyade belirli bir eşik sonrasında yukarı yönlü geçişi zorlaştıran bir “hareketlilik tavanı” etkisine işaret etmektedir.

Bu yarı-geçirgen yapının altında, orta bant içinde farklılaşan ikinci bir alt küme dikkat çekmektedir. Orta-alt/durağan bant (orta il tuzağı) olarak sınıflandırılabilir Sivas, Tokat, Çorum, Kütahya ve Elazığ gibi iller, hiyerarşinin orta segmentinde kalıcı bir sıkışma sergilemektedir. Bu bantta ne aşağı yönlü belirgin bir çözülme ne de üst kademelere doğru süreklilik arz eden bir yükseliş gözlenmektedir. Bu ikili durağanlık, belirli bir asgari kapasitenin korunmasına rağmen bu kapasiteyi yeni bir kalkınma patikasına dönüştürecek mekanizmaların zayıf kaldığını göstermektedir. Özellikle sınırlı sektör çeşitliliği, orta-düşük teknoloji yoğunluğu, zayıf yenilik kapasitesi, sınırlı üniversite-sanayi etkileşimi ve ulusal/uluslararası üretim ağlarına düşük entegrasyon düzeyi, bu illerin üst bantlara sıçramasını zorlaştıran temel yapısal kısıtlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede orta bant, homojen bir geçiş alanı olmaktan ziyade iki katmanlı bir yapı sergilemektedir: bir yanda belirli ölçüde hareketlilik üretebilen dinamik iller, diğer yanda ise kapasitesini dönüştüremediği için “istikrarlı durgunluk” içinde kalan iller bulunmaktadır. Bu yapı, Türkiye’de bölgesel kalkınmanın yalnızca alt-üst ayrımı üzerinden değil, orta bant içinde oluşan farklılaşmalar ve sınırlı geçiş kanalları üzerinden de şekillendiğini göstermektedir.

Yapısal çeper (alt bant) olarak ayrılan küme—Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağırlıklı olmak üzere Ağrı, Muş, Hakkari ve Şırnak gibi iller—1991–2025 döneminde gelişmişlik hiyerarşisinin en alt diliminde yüksek düzeyde kalıcılık sergilemektedir. Markov geçiş analizleri, bu illerin bir üst gelişmişlik bandına geçiş olasılığının istatistiksel olarak ihmal edilebilir düzeyde kaldığını; alt dilimde kalma olasılığının %86’ya ulaşmasının çeperde güçlü bir yapışkan zemin etkisini teyit ettiğini göstermektedir (Tablo 4).

Bu durum, yukarı yönlü hareketliliği sistematik biçimde sınırlayan bir dizi yapısal kısıtın birlikte işlemesiyle açıklanabilir. Söz konusu iller, ortalama eğitim süresi ve yükseköğretim erişimi gibi beşerî sermaye göstergelerinde, sanayi çeşitliliği ve üretim karmaşıklığı gibi ekonomik yapı göstergelerinde,

girişimcilik yoğunluğu ve özel sektör dinamizmi gibi piyasa göstergelerinde, ayrıca kamu hizmetlerinin etkinliği ve yerel kurumsal kapasite gibi yönetim göstergelerinde ülke ortalamasının belirgin biçimde altında kalmaktadır. Buna ek olarak, sınırlı altyapı bağlantıları, zayıf lojistik erişim ve ulusal/uluslararası üretim ağlarına düşük entegrasyon düzeyi, bu illerin ekonomik fırsatlara erişimini kısıtlamaktadır.

Bu yapısal koşullar, nitelikli işgücünün göç yoluyla bölge dışına yönelmesine ve yerel kapasitenin yeniden üretilememesine neden olarak, alt bantta kalıcılığı pekiştiren bir döngü yaratmaktadır. Dolayısıyla çeperde gözlenen yapışkan zemin etkisi, yalnızca düşük başlangıç koşullarının değil, bu koşulları zaman içinde yeniden üreten çok boyutlu yapısal sınırlılıkların bir sonucudur. Bu bulgu, mekânsal eşitsizliğin geçici değil, kendini yeniden üreten bir sistem içinde sürdürdüğüne işaret eden kuramsal yaklaşımlarla uyumlu bir görünüm sunmaktadır.

Alt ve üst bantlarda eşzamanlı olarak gözlenen bu yüksek süreklilik, gelişmişlik hiyerarşisinin iki ucunda farklı mekanizmalar üzerinden işleyen çift yönlü bir kilitlenme ürettiğini göstermektedir: alt bantlarda yukarı yönlü geçişleri baskılayan güçlü bir kalıcılık (yapışkan zemin), üst bantlarda ise aşağıdan girişleri sınırlandıran belirgin bir kapalılık (cam tavan) söz konusudur. Bu yapı, mekânsal eşitsizliğin yalnızca mevcut farklardan değil, bu farkları zaman içinde yeniden üreten geçiş kısıtlarından beslendiğini ortaya koymaktadır.

Nitekim dönemsel politika müdahaleleri bu yapıyı dönüştürmekte sınırlı kalmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda kamu yatırımları ve bölgesel kalkınma projeleri aracılığıyla görece geri kalmış bölgelere kaynak aktarımı sağlanmış; 1980 sonrası dönemde ise ihracat teşvikleri, organize sanayi bölgeleri ve yatırım indirimi gibi araçlarla sanayileşmenin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. 2000'li yıllarda kalkınma ajansları, bölgesel teşvik sistemleri ve büyük ölçekli altyapı yatırımları devreye alınmış; özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi programlarla bölgesel farkların azaltılması amaçlanmıştır. Ancak bu müdahalelere rağmen iller arası göreceli sıralama düzeninin büyük ölçüde korunması, söz konusu politikaların yapısal kilitlenme mekanizmalarını çözmekten ziyade mevcut hiyerarşi içinde sınırlı yeniden sıralanmalar ürettiğini göstermektedir.

Dolayısıyla çift yönlü kilitlenme, bölgesel eşitsizliğin kısa vadeli ve homojen politika araçlarıyla çözülemeyeceğini; aksine beşerî sermaye, üretim yapısı, kurumsal kapasite ve mekânsal ağlara erişim gibi alanlarda derin yapısal dönüşümleri hedefleyen uzun vadeli ve yer-duyarlı politika çerçevelerini gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

5.5. Dönemsellik ve Paradigma Duyarlılığı

İl bazlı uzun dönemli analizler, Türkiye'de kalkınma performanslarının homojen ve doğrusal bir seyir izlemediğini; aksine farklı tarihsel dönemlerde egemen olan kalkınma yaklaşımları-

na illerin farklı tepkiler verdiğini göstermektedir. Bu bulgu, bölgesel gelişmişliğin tek yönlü bir yakınsama süreciyle değil, dönemsel politika yönelimleriyle etkileşim içinde şekillenen özgül kalkınma yörüngeleri üzerinden ilerlediğine işaret etmektedir.

Devletçi kalkınma döneminde (1969–1980), kamu yatırımlarının yönlendirici rolü sayesinde Erzurum (+28), Van (+26), Kars (+26) ve Sivas (+21) gibi Doğu ve İç Anadolu illerinde belirgin yükselişler gözlenmiştir. Aynı dönemde İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli gibi merkez iller, sahip oldukları kurumsal ve ekonomik altyapı sayesinde üst banttaki konumlarını daha da pekiştirmiştir. Ancak 1980 sonrasında piyasa, ihracat ve özel sektör odaklı kalkınma yaklaşımına geçişle birlikte, kamu ağırlıklı büyüme patikasına yaslanan Erzurum, Van, Sivas ve Kars gibi iller sanayi, ihracat ve ağ ekonomilerine entegrasyon kapasiteleri sınırlı kaldığı için göreceli konum kaybına uğramıştır. Buna karşılık Denizli (+30), Bilecik (+48) ve Tekirdağ (+26) gibi iller yeni dönemde hızla yükselerek bu evrenin net kazananları hâline gelmiştir. Bu kırılma, kalkınma performanslarının yalnızca tarihsel birikim ve başlangıç koşullarıyla değil; egemen politika yönelimine uyum kapasitesiyle de belirlendiğini göstermektedir.

1990'ların sonu ve 2000'li yıllar, ekonomik krizler, büyük ölçekli depremler ve Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisiyle daha parçalı ve dalgalı bir tablo üretmiştir. Bu dönemde yeniden yapılanma, altyapı yatırımları ve bölgesel entegrasyon süreçleri Bolu ve Sakarya gibi illerde göreceli toparlanmalar yaratmıştır. 2010 sonrası dönemde ise lojistik, turizm, hizmet sektörü, ulaştırma ve enerji yatırımlarıyla desteklenen Mersin ve Antalya gibi iller yeniden yükseliş eğilimine girmiştir. Bununla birlikte, bu tür sıçramaların genel hiyerarşiyi dönüştürmekten ziyade mevcut yapı içinde sınırlı yeniden sıralanmalar ürettiği; dolayısıyla sistem genelindeki yapısal katılığı kırmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, kalkınma performansının yalnız başlangıç koşullarıyla değil, politika değişimlerine uyum kapasitesiyle de belirlendiğini göstermektedir.

Bu uzun dönemli örüntüler birlikte değerlendirildiğinde, SEGE verilerinin illerin kalkınma performanslarını dönemsel politika yönelimlerine verdikleri tepkiler temelinde dört analitik davranış tipinde topladığı görülmektedir. Bir grup il belirli bir dönemde hızlı yükseliş kaydetmiş ancak paradigma değişimiyle konumunu sürdürüremeyerek dönemsel kazanan–kaybeden dinamiği sergilemiştir (Erzurum, Van, Sivas, Kars/ Denizli, Bilecik, Tekirdağ). İkinci grup, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ile bunlara eklenen Bursa ve Eskişehir örneklerinde olduğu gibi, yarım yüzyılı aşkın süredir en üst gelişmişlik dilimindeki konumunu koruyan istikrarlı çekirdek yapıyı temsil etmektedir. Üçüncü grup, Denizli (29:11), Antalya (20:5) ve Mersin (24:13) örneklerinde olduğu üzere, başlangıç konumlarına kıyasla kalıcı ve anlamlı bir yukarı yönlü hareketlilik sergileyerek kısmi bir yörünge kırılması yaratabilmiştir. Son grupta yer alan Zonguldak (6:37), Hatay (12:50) ve Adana (4:22) gibi iller ise

paradigma değişimleri, sektörel çöküşler, afetler ve demografik baskılar karşısında konum kaybını telafi edemeyerek yapısal bir gerileme sürecine girmiştir. Bu tablo, Türkiye’de bölgesel kalkınma dinamiklerinin tek tip bir yakınsama mantığıyla işlemediğini; politika yönelimleri, yapısal kapasite ve mekânsal hiyerarşinin birlikte ürettiği yüksek derecede katı ve seçici bir sistem ortaya çıkardığını göstermektedir.

6. Tartışma

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, Türkiye’de bölgesel kalkınmanın yaygın politika söyleminde varsayıldığı gibi doğrusal, yakınsamacı ve kısa vadeli müdahalelere açık bir süreçten ziyade; tarihsel olarak birikmiş, yapısal olarak katılmış ve seçici hareketlilik mekanizmalarıyla işleyen bir mekânsal düzen içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda bölgesel eşitsizlikler, konjonktürel dalgalanmalara indirgenemeyecek; kurumsal, ekonomik ve mekânsal dinamiklerin zaman içinde birbirini beslediği bir yapı içinde yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla bölgesel kalkınma sorunu, konjonktürel açıklamaların ötesine geçen, birikimli ve yapısal bir analitik çerçeveye ele alınmalıdır (Pike vd., 2006).

Tartışmanın merkezinde yer alan temel bulgu, kalkınma tanımlarının ve ölçüm yaklaşımlarının yarım yüzyıl boyunca önemli ölçüde değişmesine rağmen gelişmişlik hiyerarşisinin büyük ölçüde korunmuş olmasıdır. SEGE’nin faktör analizinden TBA ve GTBA’ya uzanan metodolojik dönüşümü ile sanayi ve altyapı odaklı dar bir çerçeveden inovasyon, yaşam kalitesi ve dirençlilik boyutlarını içeren çok katmanlı bir yapıya evrilmesine rağmen sıralama düzeninin istikrarını sürdürmesi, bu sürekliliğin ölçüm tercihleriyle açıklanamayacağını göstermektedir. Aksine bu durum, neoklasik büyüme teorilerinin öngördüğü yakınsama mekanizmalarının pratikte sınırlı işlediğini; buna karşılık yığılma, tarihsel kilitlenme ve kurumsal atalet dinamiklerinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Krugman, 1991; David, 1985; Arthur, 1994). Bu çerçevede Türkiye’nin bölgesel kalkınma deneyimi, belirgin bir “niyet–sonuç ayrışması” üretmektedir: planlı kalkınma döneminden itibaren uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelere, teşvik sistemleri ve bölgesel kalkınma araçlarına rağmen sıralama düzeninin sınırlı ölçüde değişmesi, sorunun politika araçlarından ziyade derin bir mekânsal-kurumsal yapıdan kaynaklandığına işaret etmektedir (İldırar, 2004; Tekin, 2011).

Bu yapısal süreklilik, evrimsel ekonomik coğrafya literatüründe vurgulanan patika bağımlılığı yaklaşımıyla uyumludur (Martin ve Sunley, 2006). Geçmişte oluşan üretim yapıları, kurumsal düzenlemeler ve mekânsal avantajlar, artan getiriler ve kurumsal atalet yoluyla bugünkü performansı şekillendirmekte; avantajlı bölgelerin konumunu pekiştirirken dezavantajlı bölgeleri sistemin çevresinde tutmaktadır. Bu nedenle ‘zamanla herkes yakınsar’ varsayımı Türkiye örneğinde hem ampirik hem tarihsel olarak zayıflamaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004). Bu süreç, belirli tarihsel eşiklerde daha da katılışmakta ve literatürde “kilitlenme anları” olarak tanımlanan dönemler sonra-

sında alternatif gelişim yollarını daraltmaktadır (Arthur, 1994; Martin, 2010). Bu bağlamda Türkiye’de Batı bölgelerinin pozitif, Doğu ve Güneydoğu’nun ise negatif kilitlenme sarmallarına girmesi, patika bağımlılığı argümanını somutlaştırmaktadır.

Bölgeler arası farkların uzun dönemde azalmak yerine derinleşmesi, kümülatif nedensellik yaklaşımıyla da tutarlı bir görünüm sergilemektedir (Myrdal, 1957). Merkez bölgelerde biriken ekonomik ve kurumsal avantajların çevre bölgeleri dönüştürmekten ziyade bu bölgelerin beşerî ve mali kaynaklarını çekmesi, kutuplaşmayı artırmaktadır. Bu çerçevede yayılma etkilerinin sınırlı kalması ve emici etkilerin baskınlaşması (Hirschman, 1958), bölgesel eşitsizliklerin yalnızca yerel kapasite eksiklikleriyle değil, merkez–çevre ilişkilerinin asimetric doğasıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yeni ekonomik coğrafyanın artan getiriler ve bilgi dışsallıkları üzerinden tanımladığı mekânsal patika bağımlılığı, geçmişte oluşan farklılıkların zaman içinde korunarak gelecekteki gelişim patikalarını belirlemesi anlamına gelmekte ve gözlenen ayrışmanın neden kalıcılıştığını açıklamaktadır (Krugman, 1991).

Bununla birlikte bulgular, bu yapının ülke genelinde homojen işlemediğini; farklı bölgelerin farklı hareketlilik örüntüleri ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu heterojenlik, bölgesel kalkınmanın tek tip bir modelle açıklanamayacağını ve politika tasarımının mekânsal farklılıkları dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Uzun süre uygulanan mekân-kör politika yaklaşımlarının sınırlı etki üretmesi, yatırımı çekmeye odaklanan müdahalelerin bu yatırımı sürdürecektir beşerî sermaye, kurumsal kapasite ve yenilik ekosistemini yeterince inşa edememesiyle ilişkilidir (Rodríguez-Pose, 2013). Bu nedenle yer temelli politika yaklaşımı, normatif bir tercih olmanın ötesinde yapısal bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Barca, 2009; Barca vd., 2012; Rodríguez-Pose, 2021).

Çalışmanın ortaya koyduğu ikinci temel boyut, hareketlilik mekanizmalarının asimetric yapısıdır. Alt ve üst bantlarda gözlenen yüksek kalıcılık, gelişmişlik hiyerarşisinin iki ucunda farklı biçimlerde işleyen bir kapanma dinamiğine işaret etmektedir. Bu durum, bölgelerin tek bir ulusal dengeye yakınsamadığını; benzer başlangıç koşullarına sahip birimlerin kendi içlerinde kümelenildiği ve bu kümeler arasında geçişin sınırlı kaldığı bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kalkınma süreci, doğrusal bir yakınsamadan ziyade kulüp tipi kalıcılıkların belirlediği parçalı bir dinamik olarak işlemektedir (Quah, 1996).

Bu çerçevede özellikle orta bantta gözlenen sıkışma, kalkınma literatüründe tartışılan orta gelir tuzağının mekânsal bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir (Gill ve Kharas, 2007; 2015; Gill vd., 2007). Belirli bir üretim ve gelir düzeyine ulaşan ancak bunu daha yüksek katma değerli faaliyetlere dönüştüremeyen bölgeler, mevcut konumlarını korumakla birlikte yukarı yönlü sıçrama üretememektedir. Bu durum, kalkınmanın yalnızca yatırım hacmiyle değil; üretim yapısının niteliği, yenilik kapasitesi ve kurumsal dönüşümle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Son olarak, kalkınma anlayışının zaman içinde geçirdiği dönüşüm, tartışmanın kapsamını genişletmektedir. Kalkınmanın sanayi ve altyapı odaklı göstergelerden inovasyon, yaşam kalitesi ve dirençlilik boyutlarını içeren daha geniş bir çerçeveye evrilmesi, bölgesel eşitsizliklerin yalnız ekonomik performansla değil, aynı zamanda yönetim kapasitesi ve toplumsal refah ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, kalkınmayı bireylerin fırsatlara erişim kapasitesi üzerinden ele alan perspektiflerle uyumludur (Sen, 2014) ve bölgelerin şoklara karşı dayanıklılık kapasitesinin kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir (Pike vd., 2010; Dawley vd., 2010; Martin, 2012).

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de bölgesel kalkınma süreci yayılmacı ve kendiliğinden yakınsayan bir yapıdan ziyade; seçici, katı ve tarihsel olarak kilitlenmiş bir mekânsal düzen içinde işlemektedir. Bu durum, bölgesel eşitsizliklerin yalnızca kaynak tahsisıyla giderilemeyeceğini; üretim yapısının dönüşümü, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve yerel öz-günlüklere dayalı stratejilerin geliştirilmesini gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bölgesel kalkınma politikalarının başarısı, kısa vadeli performans artışlarından çok, uzun vadeli yapısal kilitlenmeleri çözme ve sürdürülebilir hareketlilik üretme kapasitesi üzerinden değerlendirilmelidir.

7. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de bölgesel kalkınma dinamiklerinin temel sorununun yalnızca büyüme üretmekten değil; büyümenin mekânsal olarak nasıl dağıldığından, hangi bölgelerde kalıcı kapasiteye dönüştüğünden ve hangi bölgelerde yukarı yönlü hareketliliğin sistematik biçimde sınırlandırıldığından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. 1969–2025 dönemine yayılan boylamsal analizler, iller arası gelişmişlik hiyerarşisinin yüksek derecede korunduğunu ve bu durumun tek tip, mekân-kör politika araçlarının neden dönüştürücü sonuçlar üretmediğini açık biçimde göstermektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikalarının odağı, farkları homojen biçimde kapatmaya yönelik müdahalelerden ziyade, yapısal katılığı yöneten ve seçici hareketliliği genişleten bir çerçeveye kaydırılmalıdır.

Bulgular, Türkiye’de bölgesel kalkınmanın tek bir mekânsal işleyiş altında ilerlemediğini; aksine farklı hareketlilik örüntülerine sahip çok katmanlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Kalıcı bir üst çekirdek, yarı-geçirgen bir orta kademe, durağan bir orta-alt bant ve yukarı yönlü geçişlerin son derece sınırlı kaldığı yapısal bir çeperin eşzamanlı varlığı, tüm iller için aynı eşiklere dayalı politika araçlarının neden sınırlı etki ürettiğini açıklamaktadır. Bu nedenle politika tasarımının bölgesel ortalamalara değil, illerin dönüşüm kapasitesine, kurumsal birikimine ve uzun dönemli gelişim yörüngelerine dayalı olarak ayrıştırılması gerekmektedir.

Bu çerçevede politika yaklaşımının üç temel tasarım ilkesi etrafında yeniden kurgulanması gerekmektedir. İlk olarak, hedefleme yalnız mevcut sosyo-ekonomik düzeyi değil, illerin

dönüşüm kapasitesini de dikkate almalıdır. İkinci olarak, teşvik mekanizmaları girdi büyüklüklerinden ziyade katma değer, ürün karmaşıklığı, yenilik kapasitesi ve nitelikli istihdam gibi çıktı ve dönüşüm göstergelerine bağlanmalıdır. Üçüncü olarak ise tüm politika araçlarına risk azaltımı ve dirençlilik koşulluluğu sistematik biçimde entegre edilmelidir.

Bu genel çerçeve içinde farklı gelişim bantları için ayrıştırılmış politika yönelimleri gerekmektedir. Üst gelişmişlik çekirdeğinde yoğunlaşan üretim, nüfus ve ağ dışsallıkları artık geri çevrilebilir bir süreçten ziyade yönetilmesi gereken kalıcı bir mekânsal yoğunlaşma niteliği taşımaktadır. Bu nedenle politika hedefi çekirdeğin büyümesini sınırlamak değil; yığılmanın ürettiği bilgi dışsallıkları, üretim ağları ve ekonomik rantın daha geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirmek olmalıdır. Yüksek katma değerli faaliyetlerin çekirdekte derinleşmesi, emek-yoğun ve alan gerektiren üretim faaliyetlerinin ise planlı biçimde yarı-çevre bölgelere yönlendirilmesi, seçici bir yayılma etkisi yaratabilir. Bu sürecin etkinliği, yatırımların çevre illerde üretken dışsallık üretip üretmediğini izleyen açık koşulluluk mekanizmalarıyla desteklenmelidir.

Orta gelişmişlik bantlarında gözlenen yarı-geçirgen hareketlilik, politika açısından en kritik müdahale alanını oluşturmaktadır. Bu bölgelerde temel sorun yatırım eksikliğinden ziyade, mevcut üretim yapısının düşük katma değerli ve sınırlı yenilik kapasitesine sahip olmasıdır. Bu nedenle politika odağı, yatırım hacmini artırmaktan ziyade üretim yapısının teknolojik içeriğini yükseltmeye, firmaları ulusal ve küresel değer zincirlerine entegre etmeye ve yerel yenilik kapasitesini geliştirmeye yönelmelidir. Girdi temelli desteklerden çıktı temelli ve koşulluluk içeren teşvik sistemlerine geçiş, orta bantta geçici büyümeden kalıcı dönüşüme geçişin temel koşuludur. Bu çerçevede, her ilde her sektör yaklaşımı yerine, illerin mevcut birikimiyle uyumlu akıllı ihtisaslaşma ve kümelenme stratejileri önceliklendirilmelidir.

Hizmet sektörü temelli büyümenin öne çıktığı Ege ve Akdeniz kuşağında ise politika odağı hacim artışından ziyade değer üretimine kaydırılmalıdır. Turizmin yerel ekonomiyle daha güçlü bağlar kurması, mevsimselliğin azaltılması ve yüksek katma değerli hizmet alanlarının geliştirilmesi, bu bölgelerde kırılğan büyüme dinamiklerini dengeleyebilir. Ancak bu sürecin sürdürülebilirliği, konut piyasası baskıları, altyapı kapasitesi ve çevresel taşıma sınırlarının bütüncül bir planlama çerçevesinde ele alınmasına bağlıdır.

Alt gelişmişlik bantlarında ise temel sorun, yüksek teşvik yoğunluğuna rağmen yukarı yönlü hareketliliğin son derece sınırlı kalmasıdır. Bu durum, yalnızca yatırım çekmeye odaklanan politikaların neden kalıcı sonuç üretmediğini göstermektedir. Bu bölgelerde politika odağı, beşerî sermayeyi bölgede tutmayı, yerel kurumsal kapasiteyi güçlendirmeyi ve sürdürülebilir üretim ağları oluşturmayı hedefleyen bütüncül müdahalelere kaydırılmalıdır. Kamu alımları yoluyla yerel tedarik zincirlerinin desteklenmesi, seçici alanlarda kamunun yönlendirici rol üstlenmesi ve nitelikli işgücünü bölgede tut-

maya yönelik istihdam ve yaşam kalitesi politikaları, çeperde kalıcı kapasite inşasının temel araçlarıdır.

Son olarak, SEGE-2025'in ortaya koyduğu dirençlilik perspektifi, bölgesel kalkınma politikalarının risk-duyarlı bir çerçevede yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Politika başarısı kısa vadeli sıralama değişimleriyle değil; uzun vadede yapısal kilitlenmeleri gevşetme, seçici hareketlilik üretme ve dirençli kalkınma yönelimleri oluşturma kapasitesiyle değerlendirilmelidir. Bu nedenle izleme ve değerlendirme sistemlerinin, sıralama değişimlerinden ziyade nitelikli istihdam, üretim çeşitliliği, yaşam kalitesi ve dirençlilik göstergelerine dayalı olarak yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın tek tip ve kendiliğinden yakınsayan bir süreç olmadığını; aksine seçici, katı ve tarihsel olarak kilitlenmiş bir mekânsal düzen içinde işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, yalnızca kaynak tahsisine dayalı politikalarla değil; üretim yapısının dönüşümü, kurumsal kapasite inşası ve yerel özgünlüklere dayalı, ayrıştırılmış ve uzun vadeli stratejilerle mümkün olacaktır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Bu çalışma insan katılımı içermediğinden bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek duyulmamıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Akkuş, A. (2022). Türkiye'nin bölge politikaları. *İdealkent*, 13(37), 1772–1797.
- Akıpınar, R. (2017). Yerel kalkınmada bölge ölçeğinde kurumsal yapılanma: Bölge kalkınma idaresi başkanlıkları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 13–22.
- Altuğ, S. (2007). Türkiye'de bölgesel farklılıklar ve çözüm arayışları. *INTE-ROFFICE MEMO – Türkiye Ekonomi Kurumu*. www.tek.org.tr
- Arthur, W. B. (1994). *Increasing returns and path dependence in the economy*. University of Michigan Press.
- Aşık, G., Karakoç, U. ve Pamuk, Ş. (2023). Regional inequalities and the West–East divide in Turkey since 1913. *The Economic History Review*, 76(4), 1305–1332.
- Barca, F. (2009). *An agenda for a reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations* [Bağımsız Rapor]. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf
- Barca, F., McCann, P. ve Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), 134–152.
- Barro, R. J. ve Sala-i-Martin, X. I. (2004). *Economic growth*. MIT Press.
- Baxter, J. ve Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis: A comparative study of the United States, Sweden, and Australia. *Gender ve Society*, 14(2), 275–294.
- Booth, A. L., Francesconi, M. ve Frank, J. (2003). A sticky floors model of promotion, pay, and gender. *European Economic Review*, 47(2), 295–322.
- Capello, R. ve Nijkamp, P. (2011). Regional growth and development theories revisited. R. Stimson, R. R. Stough ve P. Nijkamp (Ed.), *Endogenous regional development: Perspectives, measurement and empirical investigation* içinde (ss. 301–324). Edward Elgar.
- Christofides, L. N., Polycarpou, A. ve Vrachimis, K. (2013). Gender wage gaps, sticky floors and glass ceilings in Europe. *Labour Economics*, 21, 86–102.
- Cortier, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S. ve Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655–681.
- David, P. A. (1985). Clio and the economics of QWERTY. *The American Economic Review*, 75(2), 332–337.
- Dawley, S., Pike, A. ve Tomaney, J. (2010). Towards the resilient region? *Local Economy*, 25(8), 650–667.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1969). *Türkiye'de iller itibariyle sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi (1963–1967)*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1972). *Türkiye'de iller itibariyle sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi (1963–1970)*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1980). *İller için bir gelişmişlik göstergesi ve sıralama*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1985). *İl ve ilçelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyelerinin tespiti araştırması*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1991). *İllerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyelerinin tespiti araştırması*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1998). *İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (1996)*. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2003). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (2003)*. DPT Yayınları.
- Durlauf, S. N. ve Johnson, P. A. (1995). Multiple regimes and cross-country growth behaviour. *Journal of Applied Econometrics*, 10(4), 365–384.
- Eroğlu, M. ve Kum, M. (2015). Türkiye'de kalkınma ajanslarının idari teşkilat içindeki yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 175–198.
- Evans, P. (2002). Collective capabilities, culture and Amartya Sen's development as freedom. *Studies in Comparative International Development*, 37(2), 54–60.

- Filiztekin, A. (2008). *Türkiye'de bölgesel farklar ve politikalar*. TÜSİAD-T/2008-09/471.
- Filiztekin, A. (2018). Convergence across industries and provinces in Turkey. *Ekonomi-tek*, 7(3), 1–31.
- Fingleton, B., Garretsen, H. ve Martin, R. (2012). Recessionary shocks and regional employment. *Journal of Regional Science*, 52(1), 109–133.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey. *Review of Urban ve Regional Development Studies*, 16(2), 113–132.
- Gill, I. S., Kharas, H. J. ve Bhattachali, D. (2007). *An East Asian renaissance*. World Bank.
- Gill, I. S. ve Kharas, H. J. (2007). *Successful growth in middle income countries*. ECES.
- Gill, I. S. ve Kharas, H. (2015). *The middle-income trap turns ten*. World Bank Policy Research Working Paper No. 7403.
- Hirschman, A. O. (1958). *The strategy of economic development*. Yale University Press.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaca, O. (2004). *Türkiye'de bölgeler arası gelir farklılıkları: Yakınsama var mı?* Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 7.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de bölgesel net mali yansıma* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keskin, M. (2023). Türkiye'deki kalkınma planlarının bölgesel kalkınma perspektifinden değerlendirilmesi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–24.
- Kırdar, M. G. ve Saracoğlu, D. Ş. (2012). *İç göç, bölgesel yakınsama sorunu ve ekonomik büyüme*. Tartışma Metni, 2012/75.
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.
- Martin, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, 12(1), 1–32.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6(4), 395–437.
- Myrdal, G. (1957). Economic nationalism and internationalism. *Australian Outlook*, 11(4), 3–50.
- Nijkamp, P. ve Abreu, M. (2009). Regional development theory. *International Encyclopedia of Human Geography* içinde (ss. 202–207). Elsevier.
- OECD (2022). *Regional development policy*. www.oecd.org/cfe/regional-development/regional-development.htm
- Pike, A., Dawley, S. ve Tomany, J. (2010). Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 59–70.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A. ve Tomany, J. (Ed). (2006). *Local and regional development*. Routledge.
- Quah, D. T. (1996). Empirics for economic growth and convergence. *European Economic Review*, 40(6), 1353–1375.
- Rodríguez-Pose, A. (2013). Do institutions matter for regional development? *Regional Studies*, 47(7), 1034–1047.
- Rodríguez-Pose, A. (2021). *Türkiye post-COVID recovery: Principles for a sustainable and resilient strategy*. T.R. Ministry of Industry and Technology General Directorate of Development Agencies.
- Rostow, W. W. (1959). The stages of economic growth. *The Economic History Review*, 7(1), 1–16.
- Sen, A. (2014). Development as freedom. J. T. Robertes, A. B. Hite ve N. Chorev (Ed.), *The Globalization and development reader: Perspectives on development and global change* içinde (ss. 525–548). Wiley.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35–54.
- Stiglitz, J. E., Sen, A. ve Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011)*. Ankara.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2017)*. Ankara.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2025). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2025)*. Ankara.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları* (Cilt 2). Tarih Vakfı.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen dünyada bölgesel kalkınma dinamikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 37–48.
- Toprak, Z. (2016). *Kent yönetimi ve politikası*. Siyasal Kitabevi.
- Yılmaz, Z. ve İncekaş, E. (2018). Türkiye'de inovasyon ve bölgesel kalkınma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 154–169.

EXTENDED ABSTRACT

Regional Development in Türkiye: Structural Persistence, Limited Mobility, and Spatial Lock-in (1969–2025)

 Tuna Batuhan

Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Erzurum, Türkiye

Regional inequalities have been an enduring and stubborn challenge for Türkiye's public policies. Significant socio-economic differences between the provinces persist, despite decades of development planning, incentive schemes, and substantial public investments. This study attempts to answer the question of why such inequalities have proven to be so resilient over time. Rather than asking why inequalities persist, the study asks when these inequalities became structurally entrenched and why meaningful territorial mobility has remained so limited.

To answer these questions, the study examines ten consecutive editions of the Socio-Economic Development Ranking Studies (SEGE) published between 1969 and 2025. Rather than viewing these reports as separate assessments, they are taken as a longitudinal monitoring series through which long-term developmental trajectories can be determined. Owing to changes in indicators and methodologies over time, the analysis is based on provincial relative positions and how these have changed over different periods.

The findings reveal a spatial hierarchy that is remarkably stable. Provincial rankings have changed very little over the past few decades, indicating that short-term economic shifts or transient policy measures cannot be considered the primary drivers of regional inequalities. Rather, these inequalities seem to be continually reproduced through historical, institutional, and spatial processes. The early 1980s emerge as a critical turning point. Liberalization of the economy and policies for export-led growth simply reinforced the already existing centres of production and further solidified the concentration of economic activities in a few regions. Since then, the overall hierarchy has remained largely unchanged.

The findings also show that Türkiye does not have one type of regional development. Different parts of the country have different mobility dynamics. Some regions almost freeze their hierarchies; others show limited signs of reordering. However, these changes rarely translate into substantial upward movement. The western regions have generally maintained their relative advantages; the eastern and southeastern parts of Anatolia have continued to be less favourable in the national hierarchy.

Another key finding is that regional inequality is sustained not just by developmental gaps but also by mobility opportunities which are limited. Two mechanisms appear to operate simultaneously. A “sticky floor” effect holds back upward mobility among the less developed provinces, while a “glass ceiling” effect blocks out the highest levels of development. Together, these mechanisms create a dual lock-in structure that makes it increasingly difficult for structural transformation to take place.

This indicates that the neoclassical convergence hypothesis, which predicts ultimate catching up of less developed regions with more developed ones, may not hold. Rather, it appears that regional development in Türkiye takes the form of divergent and uneven paths, determined by historical legacies, cumulative advantages, and institutional persistence. The study therefore posits that interventions in policy that are spatially blind are unlikely to result in significant change. Territorial inequalities will require long-term, place-based, and differentiated policies that take into account the various capacities and constraints of the different regions.

Keywords: Regional inequality; regional development; spatial lock-in; path dependence; SEGE index; limited mobility; structural persistence.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Zanaatkârlık için bir İlişkisel Çerçeveye Doğru: İstanbul Zilciliğinin Ekonomik Coğrafyasında Sembolizm, İsrar ve Akışkanlık

Toward a Relational Framework for Craftsmanship: Symbolism, Persistence, and Fluidity in the Economic Geography of Istanbul Cymbalsmiths

 Berkay Küçükbaşlar, Yiğit Evren

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Yerel bilgi birikimi ve kültürel sermayenin mekânsal taşıyıcısı olarak zanaat ekonomileri, özgün ilişkisel dinamikleriyle öne çıkan önemli bir çalışma sahasıdır. Ekonomik coğrafya yazınında zanaatkârlık çoğunlukla bölgesel kalkınmanın kültürel temelleri bağlamında araçsallaştırılmıştır. Bu çalışma, zanaat coğrafyalarının kendine özgü hayatta kalma ve bir arada var olma mekanizmalarını irdelemek için ilişkisel ekonomik coğrafya çerçevesini benimser. Bathelt ve Glückler (2003, 2011) ekonomik eylemin gözlemlenebilir yönlerini bir ilişkisel düzleme yansıtarak gözlemlenebilen üç temel özelliği tanımlamışlardır: Bağlamsallık, izlek bağımlılığı ve olumsuzluk. Bu kavramsallaştırma, çalışmanın kuramsal çıkış noktasını oluşturmaktadır. İstanbul'un çağdaş zanaat coğrafyaları, barındırdığı ilişkisel süreklilikler ve kopuşlarla bu bağlamda verimli bir araştırma sahası sunmaktadır. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askeri ihtiyaçları doğrultusunda İstanbul'da doğan ve Zilciyan ailesi tarafından sürdürülen zil yapımı zanaatı, önemli anlamsal ve mekânsal dönüşümler ve kırılmalar yaşamıştır. Tüm kopuşlara karşın İstanbul'da üretim bugüne dek süregelen usta-çırak silsilesi içerisinde parçalanarak ve yer değiştirerek de olsa devam edegelmiştir. Geleneksel üretime devam eden ve "el yapımı Türk zilleri" efsanesinin gerçek mirasçısı oldukları inancıyla küresel piyasada kendilerine özgü stratejileri ile yer bulan İstanbul zilcilerinin özgül ağırlığı toplam küresel gelirden aldıkları paydan bağımsız olarak yüksektir. Bu özgün varoluş yukarıda bahsi ilişkisel bir bütüncül çerçeve ile ele alınabilir. Bağlamsallık yere bağlı sembolik itibarın birikimi ile, izlek bağımlılığı geleneksel yapma biçimlerinin ısrarlı sürdürülüşü ile, olumsuzluk ise etnik sınırların ötesindeki örtük bilginin aktarım mekanizmaları ile kavramsallaştırılır. İlişkisel ekonomik coğrafya çerçevesinin sunduğu üç temel boyutu zanaat coğrafyaları özelinde sırasıyla sembolik kalınlık, zanaatkâr ısrarı ve miras akışkanlığı olarak damıtılarak yeniden yorumlanır.

Anahtar sözcükler: İlişkisel ekonomik coğrafya; İstanbul; zanaat coğrafyaları; zanaatkârlık; zil; zilcilik.

ABSTRACT

As spatial carriers of local knowledge and cultural capital, craft economies represent a distinctive field of inquiry with their unique relational dynamics. In economic geography literature craftsmanship has often been instrumentalized as the cultural foundation of regional development. This study adopts the relational economic geography framework to examine the unique survival and coexistence mechanisms of craft geographies. Bathelt and Glückler (2003, 2011) identified three fundamental attributes of economic action observable on the relational plane: Contextuality, path dependency, and contingency. This conceptualization constitutes the theoretical point of departure of the study. Istanbul's craft geographies, harboring relational continuities and ruptures, offer a productive research site in this regard. Originating in the seventeenth century to serve the military needs of the Ottoman State and sustained by the Zildjian family, cymbal making has undergone profound spatial transformations under the shadow of asymmetric subcontracting relations and national policies. Despite all ruptures, production has persisted in Istanbul within an ongoing master-apprentice lineage, albeit fragmented and displaced. Continuing traditional production with distinctive strategies in the global market, the particular weight of Istanbul cymbalsmiths, clinging to the legacy of "handmade Turkish cymbals," remains high regardless of their share of overall global revenue. This unique existence can be addressed through the comprehensive relational framework outlined above. Contextuality is conceptualized through accumulated place-based reputation, path dependency through the persistent continuation of traditional ways of making, and contingency through transmission mechanisms of tacit knowledge beyond ethnic boundaries. The three fundamental dimensions of the relational economic geography framework are accordingly distilled and reinterpreted for craft geographies as symbolic thickness, craft persistence, and heritage fluidity.

Keywords: Relational economic geography; Istanbul; craft geographies; craftsmanship; cymbal; cymbalsmiths.

Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Yiğit Evren danışmanlığında Berkay Küçükbaşlar tarafından yürütülen doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş tarihi: 04.03.2026 Revizyon tarihi: 10.06.2026
Kabul tarihi: 15.06.2026 Online yayımlanma tarihi: 29.06.2026
İletişim: Berkay Küçükbaşlar
e-posta: berkaykucukbaslar@gmail.com

I. Giriş

Atölyede örs üzerinde dövülen bir zilin metalik çınlaması ile konser salonunda çalınan bir zilin mekânı dolduran tınısı arasında anlamsal düzeyde bir bağlantı vardır. Usta bir zanaatkârın bronz levhayı işleyen vurma hareketi ile bir müzisyenin müziğin ritmik dokusunu belirleyen vurma hareketi, malzeme ve yer ile kurulan bedensel ve duysal ilişkiler açısından ilintilidir. El yapımı zilin tiz ve kapsayıcı tonu, müzik deneyimini şekillendiren niteliğini çoğunlukla standardizasyona ve otomasyona direnen zanaat süreçleri sayesinde kazanır. Bu üretimin hikayesi ve bu zanaatın bugünkü konumu ekonomik coğrafya disiplinindeki güncel tartışmalar ile paralel okunduğunda ekonomi, mekân ve yer ilişkisine dair ilginç açılımlar yaratabilir.

Zanaatın ekonomik coğrafyasını kendi özgünlüğü içerisinde incelemek, genelleştirici yaklaşımların gözden kaçırdığı mikro ölçekli dinamikleri, yerleşik ilişkileri ve tarihsel süreklilikleri görünür kılabılır. Bu çaba öte yandan küresel ekonomik süreçlerin yerel bağlamlarda nasıl deneyimlendiğini ve dönüştüğünü anlamak için de somut bir zemin sunar. İstanbul zilciliğinin 400 yıllık tarihi boyunca gösterdiği süreklilik bu bağlamda ilgi çekicidir. Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şöyle özetlenebilir: Tarihsel, mekânsal ve teknik kopuşlara, kırılmalara ve etnik-kültürel dönüşümlere karşın süreklilik gösteren ve endüstriyelmiş rakipleri ile bir arada var olabilen bir zanaat coğrafyası, ekonomik mevcut kavramsal araç seti içinde nasıl açıklanabilir; dahası mevcut kavramsal zemin İstanbul zilcileri örneğinden hareketle genişletilebilir mi?

17. yüzyılda İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin askeri amaçları doğrultusunda ortaya çıkan zil yapımı zanaatı yüzyıllar içinde derin kırılmalar ve dönüşümler geçirerek 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) taşındı ve burada sanayileşti. Müzik endüstrisindeki gelişmelerle paralel olarak, kökleri İstanbul'da bulunan ve 400 yıllık bir şirket tarihi olan *Zildjian* şirketi bugün müzik aletleri endüstrisindeki en güçlü aktörlerden biridir (Cohan, 1999; Wozniak, 2024). Bu coğrafi kopuşa karşın İstanbul'da da üretim bugüne dek süregelen usta-çırak silsilesi içerisinde parçalanarak ve yer değiştirerek de olsa devam edegelmiştir. Geleneksel üretime devam eden ve "el yapımı Türk zilleri" efsanesinin gerçek mirasçısı oldukları inancıyla küresel piyasada kendilerine özgü stratejileri ile hâlen yer bulan İstanbul zilcilerinin özgül ağırlığı toplam küresel gelirden aldıkları paydan bağımsız olarak yüksektir. Ürünün son 100 yıllık gelişimini başlatıcı etki ABD pazarında ortaya çıkmış olsa da zanaata dayalı üretim tekniğinde önde olan ve trend belirleyen bir merkez olarak İstanbul kendini göstermeye devam etmektedir. Hem İstanbul zilciliğinin bu özgün durumunu anlamak için, hem de geniş planda zanaatın güncel ekonomik coğrafyasını ele almak için ilişkisel ekonomik coğrafyanın kuramsal araçları oldukça kullanışlıdır.

Son yıllarda zanaata yönelik akademik ilginin canlandığı görülmektedir (Kroezen vd., 2021). Zanaatkârlığı *Animal Laborens*

kavramı üzerinden yeniden okuyarak ekonomik sosyolojinin odağına almayı öneren Sennett'in (2008) kavramsallaştırmasından bu yana farklı kuramsal çerçevelerde zanaatkârlık ve zanaat coğrafyaları gündeme gelmektedir. Bu literatürün ortak yönü, modernleşme ile geride bırakıldığı varsayılan bir üretim biçiminin çağdaş ekonomik ve kültürel sorunlara özgün cevaplar verebildiğini göstermesidir. Ekonomik coğrafya disiplini, özellikle de disiplin içinde gelişen ilişkisel gelenek, bu canlanmaya kendine özgü araç setiyle katkıda bulunabilir. Zira ilişkisel ekonomik coğrafyanın iktisadi eylemi özünde sosyal bir eylem olarak gören doğası ve ölçekler arası geçişler yaparak ağ ilişkilerini çözümleyebilme becerisi bu bağlamda araştırmacıya belirgin üstünlükler sunar.

Zilcilik örneğinden yola çıkarak zanaatın özgünlüklerine işaret eden bir çerçeve arayışı, zanaatın genellikle dışsal olarak kendine yer bulduğu ana akım ekonomik coğrafya literatürüne alternatif bir bakış açısı katabilir. Bu çalışma ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımının içinde zanaatkârlığı analitik olarak konumlandıran bir "özel dikim" çerçeveye ihtiyaç olduğu iddiasından hareketle bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Öte yandan zilcilik ile ilgili değerlendirmelerin böylesi ilişkisel bir zemine oturtulması genellikle tek bir aktör üzerinden kurulan anlatıyı çeşitlendirecek, İstanbul zilcilerinin kendine özgü ilişkiselini de içeren bir anlatıyı mümkün kılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda, öncelikle zanaatın ekonomik coğrafya literatüründeki tarihsel izleri ve kullanıma biçimleri eleştirel bir perspektifle ele alınacak ve güncel zanaat literatürü dört ana eksenle gruplandırılacaktır. Ardından zilcilik zanaatının özgün koşullarını oluşturan tarihsel gelişim çizgisi ve İstanbul zilciliğinin günümüzdeki ikircikli konumu tartışılacaktır. İlerleyen bölümde bu ilginç örneği ve daha genelde zanaat coğrafyalarını anlamak için ilişkisel yaklaşımın temelini oluşturan kavramların geçerliliği ve kendine özgü bir çerçevenin gerekliliği üzerinde durulacaktır. Son olarak bu eleştirel zemin üzerine zanaatın ekonomik coğrafyasını kendine has mantığını analiz etmek için ilişkisel perspektiften ilham alınarak kalibre edilmiş ve birbirini tamamlayan kavramsal araçlar önerilecek ve saha bulgularıyla desteklenecektir.

2. Ekonomik Coğrafya Yazınında Zanaatın İzleri: Göz Ardı Edilmekten Araçsallaştırılmaya

Ekonomik coğrafya disiplini ortaya çıkış yıllarında zanaat üretimine karşı mesafeli bir tutum sergilemiştir. Disiplinin niceliksel devrim ve neoklasik mekânsal modellerle biçimlendiği dönemlerde ekonomik eylem geniş varsayımlara dayalı, rasyonel ve kâr maksimizasyonu odaklı soyut modeller üzerinden okunmuştur (Barnes ve Christophers, 2018). Bu determinist çerçevede zanaat analitik alana hiçbir yönüyle dahil olamaz. Disiplinin zanaatla ilgilenmeye başlaması Fordist üretim rejiminin krize girmesiyle olmuştur. 1970'lerden itibaren zanaat tematik olarak Piore ve Sabel'in (1984) es-

nek uzmanlaşma tezi içerisinde yeniden keşfedilmiş; piyasa esnekliği, niş pazarlara hızlı yanıt verme ve yerel rekabet gücü gibi fonksiyonel nitelikleri üzerinden tanımlanmıştır. Üçüncü İtalya başta olmak üzere bazı bölgeler bu söylemin ampirik kanıtları olarak sunulmuş, bölgesel kalkınmanın kültürel temelleri ve zanaatkarlık kültürlerine yaslanan üretim biçimleri küresel ölçekte rekabetçi bölgesel başarı modelleri olarak parlatılmıştır. Bu çizgide geliştirilen sonraki çalışmalar esnek üretim modellerinin küresel ekonomiye entegrasyon süreçlerini aynı iyimser gelecek projeksiyonu içerisinde ele almıştır (Scott, 1998; Storper, 1997; Storper ve Scott, 1989).

Bu ana akım anlatı çok uluslu bir yeni-Keynesyen model ve dengeli bir küresel iş bölümü öngörmekteyken neticede neoliberal birikim rejiminin akademik bir ifadesine dönüşmüştür. IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi küresel kurumların güç asimetrisini birinci dünya dışında kalan ülkelerin aleyhine derinleştirici işlevi (Chang, 2002; Harvey, 2005) bu bakış açısının iyimser tahayyülünü boşa çıkarmıştır. Lovering (1990) Scott'ın önerdiği kuramsal çerçevenin devlet politikaları, askeri harcamalar ve sınıf mücadeleleri gibi olumsal faktörleri göz ardı eden ekonomik indirgemeci bir bakış olduğunu öne sürmüştür. Hadjimichalis ve Vaiou (1990) ise Üçüncü İtalya modelinin küçük üretici özgürlüğü söyleminin altında işleyen ev-eksensiz kadın emeği, çocuk emeği ve enformel istihdamın aile-fason zincirlerini görünür kılmıştır. Hadjimichalis'in (2006) modelin "bildiğimiz biçimiyle sonu" tespiti, Üçüncü İtalya'nın 1990 sonrası küresel rekabet baskısı altında Asya'ya kayan üretim ve küçük üretici tasfiyeleriyle çözüldüğünü göstermiştir. Esnek uzmanlaşma anlatısının Batılı örneklerde bile beklenen biçimde çalışmadığı böylece ortaya konmuştur.

Türkiye gibi ülkelerde ise bu dönüşüm Batı'dakinden farklı biçimlerde deneyimlenmiştir. Hiçbir zaman tam anlamıyla hegemonyasını kuramamış bir Fordist birikim rejiminden 1980 sonrası neoliberal politikalarla esnek birikime geçiş, enformel ekonominin genişlemesi ve küçük atölyelerin küresel ağlara eklenmesiyle karakterize olmuştur (Eraydın, 1992). Küçük üretici ve iş adamı sınıfının başarısı salt piyasa dinamikleriyle açıklanamaz; devletle kurulan patrimonial ve enformel ilişkiler ağı içinde anlaşılabilir bu yapı, Türkiye özelinde Batı'dakinden farklı bir post-Fordizm deneyimine işaret eder (Buğra, 1995). Esnek uzmanlaşma yazınında küçük üreticinin özerkliği olarak çerçevelenen mantık Türkiye'de güvencesizlik, enformellik ve devletle iç içe geçmiş karmaşık ilişkiler ağı içinde sermayenin mekânsal hareket kabiliyetini artıran ve riski tabana yayan bir mekanizmaya dönüşmüştür.

2000'ler ve sonrasındaki bölgesel kalkınma yazını ise inovasyon kapasitesi ve küresel üretim ağlarına entegrasyon ekseninde yeniden biçimlenmiştir. Akıllı uzmanlaşma stratejileri (Foray, 2015; McCann ve Ortega-Argilés, 2015), küresel üretim ağları yaklaşımı (Yeung ve Coe, 2015), dijital dönüşüm tartışmaları (Brynjolfsson ve McAfee, 2014; Srnicek ve De Sutter, 2017)

ve bölgesel dirençlilik kuramları (Martin ve Sunley, 2015) bu ana akımın güncel temsilcileridir. Zanaat temelli üretimler bu yazının ilgi alanının dışında kalmıştır. Öte yandan 2010 sonrasında ekonomik coğrafya, organizasyon çalışmaları, ekonomik sosyoloji ve kültürel çalışmaların kesişiminde zanaatkarlığa ilişkin bağımsız bir ilgi gelişmiştir. Bu güncel literatür zanaatı kendi koşulları içinde ele alan ve bir araştırma nesnesi olarak konumlandırılan dört ana eksende incelenebilir.

İlk eksen, yapma coğrafyalarının maddesellik ve bedensel bilgi vurgusudur; Gibson'ın (2016) maddi miraslar çerçevesi, zanaatın ustaların bedenlerindeki dokunsal beceriler üzerinden nasıl izlek bağımlı bir şekilde evrildiğini açıklar. Antropolog Herzfeld'in (2004) bedensel bilginin usta-çırak arasındaki aktarımını ele aldığı çalışma da bu eksende sayılabilir. Bell ve Vachhani (2019), ayakkabı ve seramik atölyelerinde yaptıkları çalışmada zanaat üretimindeki malzemenin üretim sürecindeki failliğini tartışır. Fisher ve Botticello (2016) ise becerinin insan bedeninden makinelerle nasıl aktarıldığını ve mekânla bütünleştiğini göstererek insan-makine etkileşiminin altını çizer.

İkinci eksen, zanaatın kümelenme mantığı üzerine yapılmış çalışmalardır. Markusen'in (1996) yapışkan/kaygan ikiliğinden yola çıkarak Evren ve Ökten'in (2017) İstanbul kuyumculuk kümesi üzerine yaptığı çalışma, zanaatkarların kaygınlık yaratan politikalara karşı üreticilerin enformel işbirlikleri ve esnek üretim ağlarıyla kentin tarihi merkezine nasıl yapıştıklarını inceler. Yang ve diğerleri (2021) Çin'in Jingdezhen seramik bölgesindeki yaratıcı yenilenmeyi inceler. Baker ve Prytherch (2022) ise Pittsburgh'daki metal ustalarının kentin terk edilmiş sanayi mekânlarını kullanarak yarattıkları yeni ekonomiyi inceler. Fox Miller (2017) ise ABD'deki üçüncü dalga zanaat uyanışının coğrafyasını bira üreticileri üzerinden haritalandırır.

Üçüncü eksen, otantiklik söyleminin sembolizmi üzerinedir. Ocejó (2017), eskiden düşük statülü görülen kasaplık, barmenlik, berberlik gibi el emeğine dayalı işlerin eğitimli gençler tarafından nasıl havalı ve prestijli mesleklere dönüştürüldüğünü anlatır. Jourdain (2018), Fransa'daki sanatçı-zanaatkarları ekonomik sermayeden çok kültürel sermayesini kullanan, kendini girişimciden ziyade sanatçı olarak tanımlayan yaratıcılar olarak ele alır. Kofler ve Walder (2024) ise zanaatın sosyal tahayyülündeki yerellik, izlenebilirlik ve geleneğin korunmasının nasıl pazarlandığını tartışır.

Dördüncü eksen ise zanaatın politik ekonomisini görünür kılma çabasından doğan çalışmalardır. Luckman (2015), yaratıcı endüstrilerde dijital platformların yükselişiyle zanaatın ev-eksensiz, mikro-girişimci bir modele dönüştüğünü inceler. Mukhopadhyay (2023), Kalküta'daki zanaatkarlar üzerinden postkolonyal bir okuma yapar. Zanaatkarların aile emeği, hediyeleşme ve takas gibi piyasa dışı hayatta kalma pratikleriyle nasıl direndiklerini gösterir. Brandellero (2025) Avrupa kentlerinde kentsel politikaların yaratıcılık yerine üretkenliğe

odaklanma sürecinde zanaatın yeni rolünü ele alır. Munro ve O’Kane’in (2022) artizan ekonomi üzerinden yaptığı kapitalist birikim eleştirisi de bu hattın güncel ifadeleridir.

Güncel literatürde maddi, mekânsal, sembolik ve emek boyutlarının analize girilmesi, zanaatın özgün bir araştırma nesnesi olarak konumlanmasının önünü açar. Bu çalışma yukarıda tarif edilen dört eksenin sunduğu birikimden de beslenerek zanaatkârlığı ilişkisel ekonomik coğrafya çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İstanbul zilciliği bu bağlamda temsil gücü yüksek bir zanaat olarak öne çıkar. Tarihinde birçok ilginç kopuşun, aktörler arası ilişkilerde birçok dönüşümlerin ve gerilimin gözlemlenebileceği ve tüm bunların yer, mekân, üretim biçimleri ve küresel güç geometrileri ile ilişkilendirilebileceği bir zanaat olarak zengin bir çalışma alanı sunar.

3. Yöntem, Araştırma Tasarımı ve Kaynaklar

Bu çalışma eleştirel gerçekçilik perspektifi ile inşa edilmiştir. Katı pozitivist (naif gerçekçi) ve sınırsız görelî (yenilgiye uğramış post-modernist) yaklaşımlar arasında gidip gelen sarkacın yörüngesinin dışında bir üçüncü yol olarak eleştirel gerçekçi bakış, dünyanın mutlak bir düzenlilikler bütününe indirgenemeyeceği gibi tamamen söyleme dayalı bir kurgu gibi de anlaşılacakları tespitinden yola çıkar (Sayer, 2000). Eleştirel gerçekçilik olayların arka planında yatan, görünenin ötesindeki nedensel mekanizmalar ile ilgilenmeyi önerir.

İstanbul zilciliği özelinde kimyasal veya ekonomik olarak ifade edilebilecek süreçlere zanaatkârların yüklediği anlamlar, örneğin “Türk bronz” kavramı, maddi gerçekliğin kültürel, sosyal ve mekânsal olarak nasıl inşa edildiğini bize gösterir. Sonunda oluşan durumu yalnızca ampirik olarak incelediğimizde gerçekliğin ancak sınırlı bir boyutunu gözlemleyebiliriz. Oysa gözlemlenen gerçeklik, ampirik olanın ötesinden de beslenen açık bir sistemdir ve açık sistemlerde aynı nedensel güçler koşullara göre farklı sonuçlar üretebilirler (Sayer, 2000). Burada farklı yerlerden etkilenen bir yapı söz konusudur ve ortaya çıkan gerçeklik bir bütündür. Coğrafya disiplininde insan-çevre, veya yerel-küresel gibi ikilikler üzerinden kurulan anlatının deterministik kısıtlamalarını (Castree, 2002) aşmak için de bu duruş anlamlıdır. Eleştirel gerçekçilik çerçevesi, zanaat gibi iç içe geçmiş uzun süreçlerin sonucu olan ekonomik aktiviteleri anlamak için bu yüzden anlamlıdır.

Çalışma, zilcilik zanaatının ekonomik coğrafyada henüz sistematik biçimde ele alınmamış konumlanışını incelemek üzere yorumlayıcı bir nitel araştırma tasarımı benimser. Araştırma nesnesi olan zanaatkârca üretim pratiği hem maddi hem de sembolik bir karaktere sahiptir. Yorumlayıcı yaklaşım, üretim sürecinin bu özelliklerinin birlikte okunmasını ve tarihsel sürekliliğin gündelik pratiklerle ilişkilendirilmesini amaçlar.

Kaynak gruplarının ilki zilcilik zanaatının dört yüzyıllık tarihsel gelişimini ve teknik özelliklerini belgeleyen ikincil litera-

türdür. Bu literatür üç işlevsel alt grupta toplanır: Hanedan biyografileri ve şirket tarihçeleri kategorisinde Tuğlacı’nın (1986) Osmanlı mehter-bando geçişine dair tarihsel çalışması ile Cohan’ın (1999) Zildjian şirketinin yüzyıllık biyografisi, hanedan anlatısının yapısını oluşturan birincil ikincil kaynaklardır. Aykent’in (2020, 2021) Türkçe akademik literatürde Zildjian ve Türk zilleri üzerine geliştirdiği analizler bu anlatının Türkiye merkezli bir okumasını sunar. Wozniak’ın (2024) akrabalık ve mobilite eksenindeki çalışması ise sözü edilen hanedan anlatısının en güncel örneğidir. Türkçe akademik yazında zil yapımına ilişkin en erken sistematik saha çalışması Başbuğ’un (2000) Mimar Sinan Üniversitesi’nde tamamladığı yüksek lisans tezidir. Bu metin diğer kaynaklara yirmi yıllık bir zamansal derinlik kazandıran karşılaştırmalı bir referans noktası olarak kullanılmıştır.

Bunlar dışında etnomüzikoloji ve perküsyon tarihi kategorisinde Blades’in (1992) çalışması zili diğer enstrümanlar içerisinde tarihsel olarak konumlandırırken Brennan (2020) davul setinin toplumsal tarihine eğilirken zilin tarihine de değinir. Pinksterboer ile Mattingly’nin (1992) *The Cymbal Book*’u ise bu alanda en tanınmış kaynaktır. Mitchell’in (2024; 2025) bronz metalürjisi perspektifinden zil yapım sürecini belgeleyen teknik makaleleri ise üretim sürecinin maddi ve teknik özelliklerine ilişkin dolaysız bir bilgi tabanı sağlar. Sektörel veri boyutunda ise NAMM fuarının 2025 Küresel Raporu ve bunun yanı sıra 2023 TCGB gümrük verileri, küresel zil piyasasının niceliksel boyutlarını ve İstanbul zilcilerinin konumlarını saptamak için kullanılmıştır. Bu üç alt grup birlikte, zilcilik zanaatının tarihsel, kültürel ve ekonomik konumunun çok boyutlu bir haritasını oluşturur.

İkinci grup, zilcilik zanaatının söylemsel ve görsel temsillerini kapsayan multimedya kaynaklardır. Bu kapsamda *Emeğin Öyküsü* belgesel dizisinin zil yapımına ayrılan bölümü (Habertürk TV, 2016) ve van der Zee’nin *Drum History Podcast* isimli programının zil tarihini konu alan bölümü (Drum History Podcast, 2020) kullanılmıştır. Bu kaynaklar, üretici ustaların kendi sözleriyle aktardıkları zanaat anlatılarını ve atölye mekânının görsel dokusunu kayıt altına aldığı için zanaatın kendisini nasıl temsil ettiğine ilişkin söylemsel veri sağlar. Bunların yanı sıra üretici şirketlerin tanıtım katalogları, yaygın müzik medyasında müzisyenlerle gerçekleştirilen söyleşi kayıtları taranmıştır.

Üçüncü grup, birinci yazarın doktora çalışması kapsamında İstanbul’daki zil atölyelerinde gerçekleştirdiği saha ziyaretlerinden elde edilen gözlemlerdir. Bu gözlemler, İstanbul’daki 6 atölyede gerçekleştirilmiş 11 adet yarı-yapılandırılmış görüşme ve toplanmış görsel materyal ile desteklenmiştir. Burada temel amaç üretimin tarihini, atölye ortamının üretim ritmini, usta-çırak ilişkilerinin dokusunu kavramaktır. Böylece yazılı ve görsel ikincil kaynaklardan yapılan çıkarımları derinleştiren eleştirel ve bağlamsal bir kavrayış sağlanmıştır.

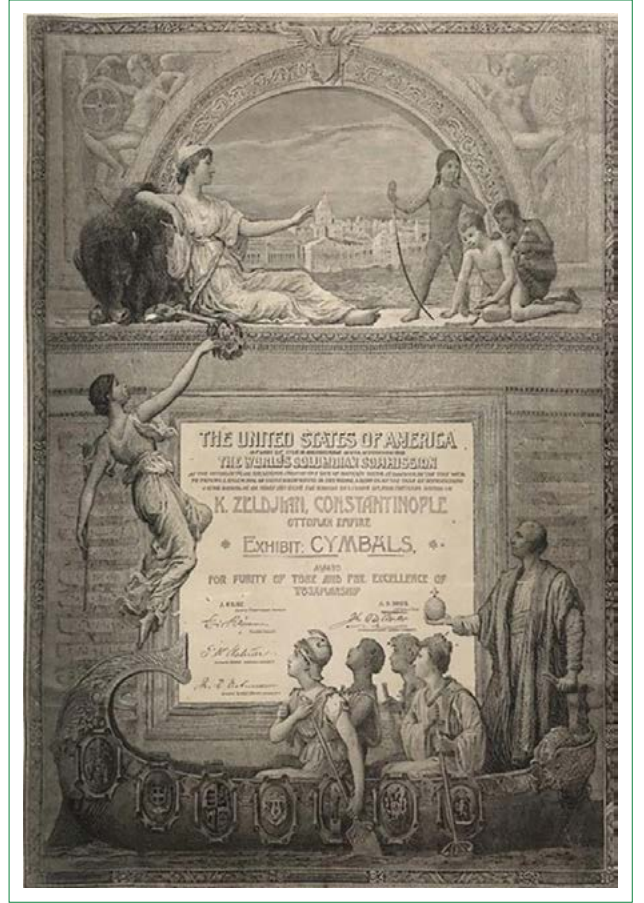
4. Aile, Mekân ve Yerin Mirası: İstanbul Zilcilığının İkinci Hayatı

Zilin tarihsel izleri M.Ö. 3000'lere, Mezopotamya ve Çin uygarlıklarına kadar takip edilebilir. Sümer ve Asur kabartmalarında dini ritüellerin bir parçası olarak tasvir edilen ve metalin tınısıyla kutsal bir atmosfer yaratan bu enstrümanlar, aynı dönemlerde Çin'de de farklı formlarda ortaya çıkmış; savaşlarda düşmanı korkutmak veya saray törenlerinde ihtişamı duyurmak için, Antik Yunan'da ise Dionysos ve Kybele kültlerinde kullanılmıştır (Blades, 1992; West, 1992). 17. yüzyıldan itibaren, dünyadaki askeri bandoların ilki olan mehterde yüksek ses çıkararak düşman üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanılan ziller 1623'te Samatya'da kurulan bir atölyede Kerope ve oğlu Avedis (Zilciyan) tarafından üretilmeye başlanmıştır. 1618'de önce bakır ve bronz askeri malzemeler üretmekle görevlendirilen ve kendisine Sultan I. Mustafa tarafından bir atölye tahsis edilen Kerope, bulunduğu bir alışım formülü ile yüksek ses çıkarabilen ziller yapmaya başlamış, zamanla bu alanda ünlenmiştir. Kerope öldükten sonra yerine oğlu Avedis geçmiş ve Sultan II. Osman tarafından aile Zilciyan (*Erm. zilci oğlu*) olarak adlandırılarak kendilerine Samatya'daki atölye tahsis edilmiştir (Tuğlacı, 1986).

4.1. Zilciyanlar ve Aile Efsanesi

Zilciyan ailesinin 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa askeri bandoları ile barok ve klasik orkestralar için de zil ürettiği bilinmekle birlikte bu yıllara ilişkin net bir bilgi yoktur. 19. yüzyıla gelindiğinde Londra'da düzenlenen 1851 ve 1862 Dünya fuarlarında boy gösteren ve Osmanlı Devleti tarafından çokça öne çıkarılan II. Kerope Zilciyan, zil alanında uluslararası bir ün kazanmış ve Avrupa'daki zil talebinin bir numaralı tedarikçisi olmuştur. II. Kerope'nin 1865 yılında kurduğu *K. Zildjian & Cie* isimli şirket esasen günümüzdeki *Zildjian* şirketinin kurumsal başlangıcı sayılabilir. Bu yıllarda çok ünlenen II. Kerope Londra fuarlarının ardından 1867'de Paris, 1873'te Viyana, 1883'te Boston, 1888'de Bologna, 1893'te Chicago'da sergilere ve fuarlara katılmış ve başarı madalyaları almıştır (Aykent, 2020; Pinksterboer ve Mattingly, 1992). II. Kerope'nin uluslararası tanınırlığı, Avrupa'da Romantik dönem orkestra geleneğinin iki el ile çalınan büyük boy orkestra zillerine yüklediği yeni dramaturjik işlevle paralel biçimde gelişmiştir. Bu yıllarda zil ifade kapasitesi yüksek bir orkestra çalgısı olarak konumlandı (Wozniak, 2024). Romantik dönemin bu ifade arayışı, Türk zilini sembolik orkestraya standart bir tedarik kaynağı olarak öne çıkarmıştır (Şekil 1).

20. yüzyıla gelindiğinde siyasi ortamın Osmanlı Ermenileri için çalkantılı yapısı aileyi ve üretimi zora sokmuştur. II. Abdülhamid'e Temmuz 1905'teki suikast girişimine adı karışan, II. Kerope'nin oğlu ve o dönem atölyenin başında bulunan Aram Zilciyan Bükreş'e kaçmış, üretim bilgisi ve isim hakları ise ailenin çeşitli fertleri arasında bir çatışma konusu olmuştur. Aram 1926'ya dek Bükreş'te kalmış, burada bir atölye de kurarak üretim yapmıştır (Wozniak, 2024). Samatya'daki atölyede ise üretim durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde II. Kerope'nin kızı

Şekil 1. 1893 Chicago Fuarı'nda II. Kerope'nin zilleri için hazırlanmış resmi liyakat belgesi.

Kaynak: Tuğlacı (1986).

Akabi'nin oğlu olan Mikael Dülgeryan (sonradan soyadını Zilçan olarak değiştirmiştir) üretimi Samatya'da devam ettirmek istemiş ve 1920'lerde Aram'ın yanına giderek mesleği öğrenmeye çalışmıştır (Aykent, 2021). Anne tarafından aileden olan Mikael, aslen bir Zilciyan olmadığı için isim hakkını alamamıştır. Bu konu ilerleyen yıllarda önemli sonuçlar doğuracaktır.

1908'de Aram'ın kardeşinin oğlu ve kendisinden sonra ailenin en büyük erkek üyesi olan Avedis Zilciyan III, ABD'de Boston'a yerleşmiş ve burada bir süre şeker imalatı işine girmiştir. 1927'de Aram Zilciyan'dan gelen ve şirketin isim haklarının kendisinde olduğunu, zil üretmeye başlaması gerektiğini öğütleyen mektup ile zil üretimine başlamıştır (van der Zee, 2020). Burada Aram'ın o dönem İstanbul'da yaşamasına rağmen şirket haklarını üretimin geleneksel merkezi olan Samatya'daki atölyeye değil, ABD'de konuyla ilgisiz bir aile bireyine vermesi dikkat çekicidir. Aram hiç ABD'ye yerleşmemiş ve İngilizce öğrenmemişse de oradaki potansiyeli görmüş ve zaman zaman ABD'ye giderek üretim bilgisini aktarmayı hedeflemiştir (Şekil 2).

Kurulan *Avedis Zildjian Company*, bu yıllarda ABD'de yükselmekte olan müziğin ihtiyaçları yönünde ürün yelpazesini geniş-

Şekil 2. Aram Zilciyan, yeğeni Avedis Zildjian III ve ilk ABD Atölyesi, 1920'ler.

Kaynak: Cohan (1999).

letmiştir. Senfonik orkestralarda birbirine vurularak çalınan zillerin yanı sıra caz orkestralarında ritmik takibin davul setindeki bas seslerden tiz seslere, yani zillere transferi nedeniyle daha büyük boyutlu ride zillere ihtiyaç duyulmuştur. *Zildjian* bu tarihlere dek küçük boyutlarda üretilen zillerin boyutlarını bu nedenle büyütülmüştür. Ayrıca pedal yardımıyla 2 zil birbirine vurularak ritmin 2. ve 4. zamanlarını tutan *hi-hat* elementinin evrimi de bu yıllarda gerçekleşmiş, Avedis Zildjian III, Gene Krupa, Papa Jo Jones gibi dönemin ünlü davulcuları ile kurduğu yakın ilişkilerin de yardımıyla bu dönüşümlere uygun ürünler geliştirmiştir (Pinksterboer ve Mattingly, 1992) (Şekil 3).

ABD'deki bu atölye ve sonrasında işler büyütülerek taşınan fabrika şirketleşmeyi ve kurumsallaşmayı başarmış ve el yapımı zilleri İstanbul'da kalan aile üyeleri üzerinden fason olarak üretirmeye devam etmiştir. Bu asimetric ilişki uzun yıllar çeşitli çalkantılarla devam etti. 1976'da Mikael Zilçan New York Times muhabirine "Avrupa ve Amerika'da Zildjian ailesi tanınıyor. İnsanlar bu yüzden bizim çok zengin olduğumuzu sanıyor, beş parasız olduğumuzu bilmiyorlar" diyerek İstanbul'daki üreticinin küresel marka değerine yaptığı katkı ile o değerden aldığı pay arasındaki uçurumu gözler önüne sermişti (Wozniak, 2024). 1977'de Avedis Zildjian III, Mikael Zilçan ile olan ticari ilişkisini kestiğini bildirdiğinde bu İstanbul'daki atölye için yolun sonu demekti (Başbuğ, 2000; Wozniak, 2024). Mikael Zilçan, sipariş akışının kesilmesiyle düştüğü mali sıkışıklığı yanında çalışan ustalara yazdığı mektuplarla aktarmış ve 1977'de atölyeyi kapatarak işten çıkarmaları bildirmiş, bir yıl sonra da hayatını yitirmiştir (Başbuğ, 2000). Türkiye'de zil üretimi bunu izleyen dört yıl boyunca duracaktı.

İstanbul menşeli "K" (*Kerope*) zilleri ile ABD menşeli "A" (*Avedis*) zilleri arasındaki fark önemlidir. Yıllar içinde elde ettiği haklı ün ile *Zildjian* K zilleri özellikle caz müzisyenleri tarafından tercih edilmiş, A zilleri ise makineleşmiş bir üretimin sonucu olarak daha parlak, standart ve diğer müzik türlerinde

Şekil 3. Benny Goodman ve Avedis III'ün yakın arkadaşı Gene Krupa, 1938.

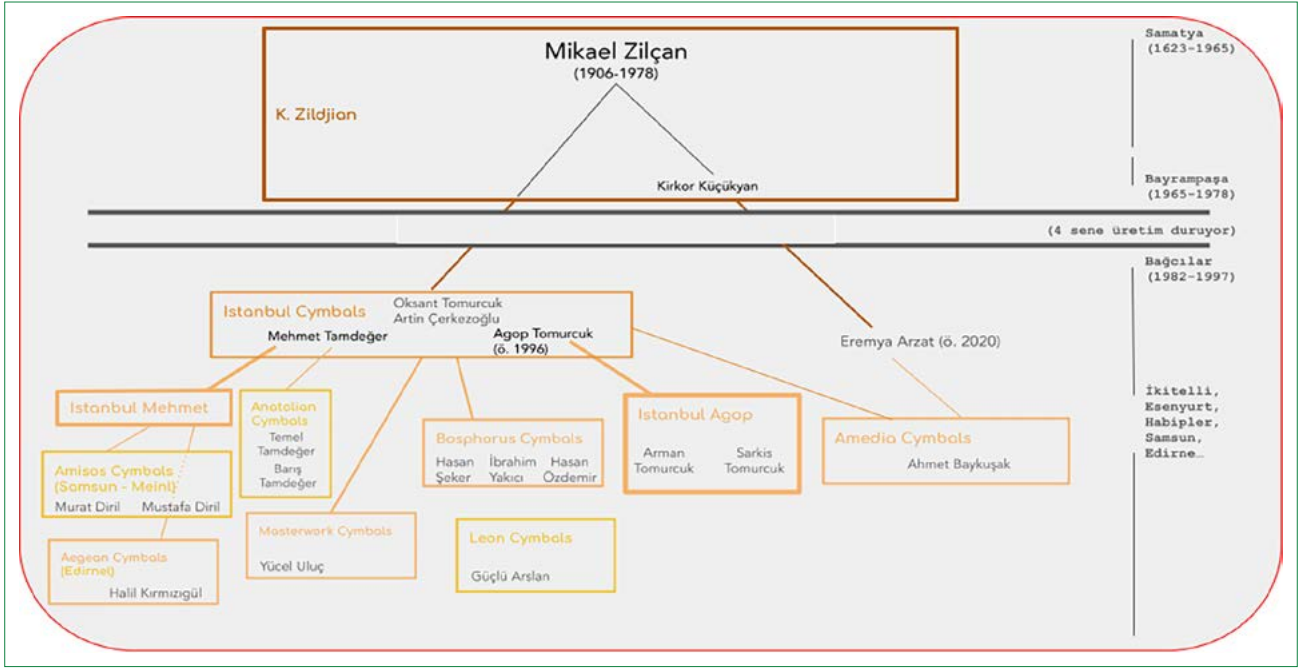
Kaynak: Cohan (1999).

Şekil 4. K zilleri Samatya'da dökülüyor 1960'lar.

Kaynak: Library of Congress (t.y.). Fotoğraf: Herman Kreider.

sıklıkla tercih edilmiştir. Dolayısıyla burada mekânsal bir çatalanmadan söz edilebilir. Parlak, modern ve hatasız tınıyı A modeli ziller ABD'deki üretimi, geleneksel yöntemlerle üretilen, kusurlu fakat karakterli, koyu ve her biri farklı K modeli ziller ise İstanbul'daki üretimi çağırıştır (Şekil 4).

Şekil 5. İstanbul zilciliğinde ustalık soy kütüğü.

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Zilcilik, literatürde genellikle *Zildjian* aile işletmesi üzerinden bir hanedan destanı olarak incelenmiştir. Burada zanaat, ailenin biyolojik sürekliliği ve Ermeni kimliği üzerinden tanımlanan bir akrabalık ekonomisi anlatısı üzerinden açıklanır. Bu anlatıya göre Ermeni kimliğiyle Osmanlı başkentinde kurumsallaşan *Zildjian* zanaatkarlığı, kökenlerin, ustalığın ve ailevi meşruiyetin yüzyıllar içinde kurumsallaştığı bir aktivitedir (Wozniak, 2024). Bu hanedan merkezli bakış açısı zanaatın mekâna gömülülüğü ve aile dışı usta-girişimcilerin ve sonradan ustalaşacak çırakların kurucu rolünü görmemektedir. Ana akım anlatının dışında kalan bu boyutlar, çalışmanın izleyen bölümlerde geliştirdiği ilişkiel okumanın merkezini oluşturur. *Zildjian* ailesinin üretim sırrının tek sahibi bir efsane ve otantiklik kaynağı olarak yalnızca kendi şirketini göstermesi ticari olarak anlaşılabilir bir durum olmakla beraber tarihsel olarak tartışmalıdır. Üretimin bilgisi, örneğin bronz alaşım oranları, döküm, çekiçleme ve torna teknikleri bir usta-çırak silsilesi içerisinde İstanbul'da aktarılmaya devam etmiştir. Zanaatın tarihini tek bir aile üzerinden okumak hem yanlı ve tek yönlü bir tarih anlatısına yol açar, hem de zanaatın çok uzun yıllar süren evriminde yer ile kurulan ilişkinin göz ardı edilmesine sebep olur.

4.2. Dünya Sahnesinde Ana Akım bir Öteki: İstanbul Zilcileri

Mikail Zilçan'ın atölyesinde çalışan çıraklar Mehmet Tamdeğer ve Agop Tomurcuk 1982 yılında Bağcılar'da kurdukları atölyede ürettikleri İstanbul marka zillerin kalitesi ile uluslararası boyutta tanınırlık kazanmışlardır (Lucas van Merwijk,

2019). Bu iki usta Zilciyan ailesinin terk ettiği geleneksel üretim yöntemlerini sahiplenerek sürdürmüşlerdir. Sıfırdan kurup dünyaca ünlü hâle getirdikleri İstanbul Zilleri markasının ticari başarısının ötesinde Agop ve Mehmet'in en büyük başarısı, Bağcılar'daki bu atölyeyi Samatya'nın bir devamı gibi kurgulayıp geleneksel yapma ve öğrenme biçimlerini devam ettirmeleri olmuştur. Agop'un 1996'daki ölümünün ardından ortaklık bozulmuş, üretim iki farklı atölyeye bölünerek sanayi bölgelerine kaymış, ilerleyen yıllarda da buradan yetişen ustalar kentin çeperlerinde kendi atölyelerini kurmuşlardır. Günümüzde Türkiye'de el yapımı zilcilik zanaatı, 7'si İstanbul'da, 5'i Samsun'da ve 1'i Edirne'de 13 atölyede aktif olarak sürdürülmektedir (Şekil 5).

Global zil sektörü bugün yaklaşık 150–300 milyon USD perakende değere sahip, yüksek düzeyde yoğunlaşmış bir endüstridir. Sektörün en büyük pazarı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde 2024 yılında zil satışları 46,8 milyon USD perakende değere ulaşmış olup, bu rakam perküsyon pazarının %14'ünü temsil etmektedir. Sektörde dört büyük oyuncu pazar hakimiyetini elinde tutmaktadır. *Zildjian* fabrikasında yılda 500.000–1.000.000 zil üretilmekte, bu da tahmini %40–50 pazar payına karşılık gelmektedir. Diğer büyük şirketler *Zildjian* ailesinden Robert Zildjian'ın 1982'de Kanada'da kurduğu %20–30 paya sahip Sabian, sektöre sonradan giren ve zilleri Samsun'da fason olarak üretilen %8–12 pazar payına sahip *Meini* ve %5–8 pazar payı ile İsviçreli *Paiste* firmalarıdır. Bu dört firma, sektörün yaklaşık %75–90'ını kontrol etmekte ve çoğunlukla otomasyon ile yüksek hacimli üretim gerçekleştirmektedirler (Block ve Phillips, 2025).

Şekil 6. İstanbul zilcilerinin coğrafi dağılımı.

Kaynak: OpenStreetMap harita altlığı kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

Türk zil üreticileri ise global sektörde tahmini %7–10 pazar payı ile “butik/miras” segmentinde konumlanmaktadır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenen rakamlara göre 2023 yılında Türkiye’den yapılan zil ihracatı 8,6 milyon USD değerinde gerçekleşmiş olup, bu rakam ABD perakende pazarının yaklaşık %18’ine denk gelmektedir (TCGB, 2023). İhracatta ilk iki sırada ticari faaliyetlerini giderek artan biçimde ABD’ye taşıyan İstanbul Agop ve yalnızca Alman *Meinl* firmasına üretim yapan Samsun’daki Amisos firması bulunmaktadır (Şekil 6).

İkinci bölümde tarif edilen kuramsal açıklamalar ve bu bölümde tarif edilen aile üzerinden kurulan anlatılar İstanbul zilciliğinin bugününü anlamak için açıklayıcı olmaktan uzaktır. İstanbul zilcileri örneğinde pek çok yönüyle ana akım kalmayı başarmış bir “öteki” görmekteyiz. Ürünün 100 yıllık gelişimini başlatıcı etki ABD pazarı olsa da zanaata dayalı üretim tekniğinde geçmişe bağlı olan ve hâlen trend belirleyen bir merkez olarak İstanbul’un önemi çeşitli anlarda kendini göstermeye devam etmektedir. Bu bağlamda el yapımı zilciliğin anlamsal merkezi olarak İstanbul’un hâlen önemli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Fakat sektörün bugünkü yapısına ve büyüklüklerin dağılımına bakıldığında çok daha dışarılıklı bir konumda olduğu söylenebilir.

İstanbul zilciliğini eksik kalmış bir sanayileşme hikayesi olarak değil, kendine has ve yere ait bir süreklilik olarak analiz ede-

bilmek için ilişkisel ekonomik coğrafyanın sunduğu kuramsal araçlara ihtiyaç vardır. Çünkü bu üretim pratiği ilişkisel bağlama, geçmişin izleğine ve anlık karşılaşmaların olumsallığına dayanır. Takip eden bölüm, bu ilişkisel zeminde zanaatkârlık evrenini ve İstanbul örneğini tartışacaktır.

5. Zanaat Coğrafyaları İçin Bütüncül Bir Kavrayış İhtimali

Yapılan literatür değerlendirmesi ve İstanbul zilciliğinin tarihsel serüveni göstermektedir ki; zanaatı analitik bir çerçevede coğrafi olarak ele almak için, ekonomik faaliyeti soyut yasalardan ve geniş varsayımlarından kurtarmak gereklidir. Zanaat coğrafyaları, gömülü buldukları somut sosyal, kurumsal ve tarihsel ilişkiler ağı içinde aktörlerin ve izleklerin biriciklikleri göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir. 1990’lardan itibaren ekonomik coğrafya disiplini içinde yaşanan “ilişkisel dönüş”, tam da bu imkânı sunarak zanaat ekonomisini anlamak için verimli bir başlangıç noktası sunar.

İlişkisel ekonomik coğrafya, yapısalcı yaklaşımların deterministik eğilimlerine bir yanıt olarak doğmuş, mekânı ekonomik eylemin pasif bir sahnesi olarak görmek yerine, aktörlerin kurduğu ilişkilerle sürekli yeniden üretilen dinamik bir olgu olarak ele almıştır (Amin ve Thrift, 2000; Rantisi ve Boggs, 2009).

Aktörlerin sosyal ve mekânsal ilişkilerinin, çeşitli coğrafi ölçeklerdeki ekonomik değişim süreçleriyle nasıl iç içe geçtiğine ve bu süreçleri nasıl şekillendirdiğine odaklanan bu yaklaşım, ekonomik birimleri aktörlerin süregelen ve dinamik ilişki ağları içinde şekillenen varlıklar olarak ele alır (Yeung, 2005).

Kuram temel itibarıyla ilişkisel sosyolojinin kavram setleri ve bakış açısı üzerine inşa edilmiştir. Emirbayer'in 1997 tarihli manifestosu, sosyal dünyanın durağan tözlerden (*substance*) değil, dinamik süreçlerden ve aktörlerin birbirlerini sürekli tanımladıkları işlemlerden (*transactions*) oluştuğu iddia ederek bu kuramsal açılımın temelini atmıştı (Emirbayer, 1997).

Bathelt ve Glückler (2003), bu akımı sistematik bir araştırma çerçevesine oturarak ve mekânı bir analitik mercekle ilişkisel düzlemde merkeze ekonomik eylemin üç temel özelliğini yerleştirmişlerdir: Bağlımsallık (*contextuality*), yani eylemin her zaman gömülü olduğu ve etkileşimle değişip dönüşen toplumsal yapılar; izlek bağımlılığı¹ (*path dependency*), yani bugünkü kararların geçmişin mirası tarafından şekillendirilmesi ve olumsuzluk (*contingency*), yani süreçlerin öngörülemez ve açık uçlu doğası.

Son yıllarda ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı farklı disiplinlerden de eklemelerle genişlemektedir. Murphy'nin (2018) genel haritalandırması, çerçevenin uluslararası şirketlere ilişkin çalışmalara nasıl eklemelendiğini özetler. Chu ve diğerleri (2024) disiplinde bir çoğulculuğun inşa edilip edilemeyeceğini bibliyometrik bir analizle sorgular ve ilişkisel ekonomik coğrafyayı evrimsel, kurumsal ve eleştirel politik ekonomi paradigmaları ile diyalog içinde bir kuramsal çizgi olarak konumlandırır. Aspers ve le Grand (2025) ise çerçeveyi fenomenolojik bir okuma altında yeniden ele alarak yer ile tüketim arasındaki bedensel-deneyimsel ilişkileri konu edinmektedir.

Zanaat çalışmalarının güncel ilişkisel yorumlarından ikisi özellikle dikkat çekicidir. Bell ve Vachhani'nin (2019) İngiliz bisiklet, ayakkabı ve seramik atölyeleri üzerine yürüttüğü etnografik çalışma, yeni materyalist perspektifi pratik teorisiyle birleştirerek zanaatın bedenler, nesnelere ve üretim mekânları arasındaki ilişkisel karşılaşmalardan ve etkilenimden örüldüğünü gösterir. Bu yaklaşım zanaatkârca yapma eyleminin maddi-bedensel temellerini ilişkisel zemine taşır. Türkiye bağlamında ise Gezer ve diğerlerinin (2026) Türk gemi söküm endüstrisinin yer değiştirme dinamikleri üzerine yürüttükleri çalışmada ise ilişkisel ekonomik coğrafya bir endüstrinin tarihsel dönüşümünü ele alırken bir çerçeve olarak kullanılır.

İstanbul zilcilik örneği ise ekonomik eylemin yukarıda sözü edilen üç ilişkisel özelliğinin de gözlemlenebileceği bir mikro evren sunar. Zanaat belirli bir sosyal ve kültürel bağlama derinlemesine gömülmüştür; tarihsel süreçte yerleşmiş teknik ve geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır ve beklenmedik durumlar karşısında oluşacak beklenmedik sonuçlar çok olasıdır. De-

nilebilir ki zanaat doğası gereği ilişkisel ele alınması gereken bir ekonomik eylemdir. Samatya – ABD – Esenyurt hattında yaşanmış ve yaşanmakta olan gelişmeler ilişkisel coğrafyanın bu üç temel ilkesi üzerinden analiz edilirse çok katmanlı ve yeni sorulara da yol açan bir analitik kavrayış mümkün olabilir.

Bu bölümde ilişkisel genel çerçeve bir temel olarak kabul edilerek zilcilik örneğinden yola çıkarak zanaatın kendine has koşullarını kapsayacak şekilde bir analitik katman önerilecektir. Söz konusu üç temel ilke, diğer kuramsal araçlarla ve İstanbul zilcilik pratiği ile derinleştirilerek yeniden tanımlanacaktır: Zanaata özgü bir bağlımsallık olarak sembolik kalınlık; izlek bağımlılığını aktif bir strateji olarak yeniden okuyan zanaatkâr ısrarı ve olumsuzluk küresel kimlik akışları içinde yeniden düşünen miras akışkanlığı.

5.1. İlişkisel Mekân Merceğinden Ekonomik Eylemin Üç Özelliği

Ekonomik coğrafyada ilişkisel tarif edilirken kullanılan yapı Michael Storper'in kutsal üçlü olarak tanımladığı sacayağı teknoloji, mülkiyet ve organizasyondur. Storper ve mensubu olduğu California Okulu 80'li ve 90'lı yıllarda esnek uzmanlaşmayı ve yığılma ekonomilerini kavramsallaştırmak için kullanılan teorileri eleştirel bir biçimde toparlayarak işlem maliyeti temelli bir modeli tanımlar. Bunu yaparken teknolojik gelişme ile özel olarak ilgilenir ve burada izlek bağımlılığının ve ticari olmayan karşılıklı bağımlılıkların (*untraded interdependencies*) önemini vurgular. Bu noktada işlem maliyetlerinin ötesine geçerek firma ve sektör düzeyinde mülkiyet genişletme mekanizmalarını, evrimsel ekonominin de kullandığı kavram seti ile yeniden tanımlar (Storper, 1997). Bir bölgedeki ekonomik dinamizm, sadece alım-satım ilişkileriyle anlaşılabilir. Güven, ortak alışkanlıklar ve yüz yüze etkileşimle aktarılan havadaki bilgiyle şekillenir. Bu kavram, zanaatın neden her yerde yapılamadığını, neden belirli bir yere ve o yerdeki sosyal dokuya ihtiyaç duyduğunu anlamak için önemlidir.

Amin ve Thrift (2000) ise mekânın yalnızca bir arka plan olmadığını, aksine ekonomik davranışların bir parçası ve şekillendirici unsuru olduğunu ileri sürerek, geleneksel mekân analizlerine karşı çıkarlar ve ekonomik coğrafyada aktörlerin sosyal ve kültürel bağları içindeki hareketlerine vurgu yaparlar. Bu bakış açısı mekânı ekonomik yapı olarak süreçlerden bağımsız, sadece bunları çevreleyen bir olgu olarak görmeyi reddeder. Burada mekân bir perspektif olarak analizdedir. Başka bir deyişle ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımında mekân, yerleşmiş ekonomik davranışlara ilişkin bir başlangıç noktası oluşturur, yani coğrafi analiz yapılırken bir "coğrafi mercekle" kullanılır. İlişkisel yaklaşım bu gözlemlerle dünyaya bakar ve esas olarak ekonomik davranışın nedenlerini ve sosyal ve ekonomik ilişkilerin yapısına gömülü karakterini inceler (Bathelt ve Glückler, 2011).

¹ Türkçe literatürde "yörünge" veya "patika" bağımlılığı şeklinde de ifade edilmektedir.

Bathelt ve Glückler'in (2003) ekonomik eylemin ilişkisel perspektifi için tanımladığı üç temel özellik, yani bağlamsallık, izlek bağımlılığı ve olumsuzluk, zanaat üretiminin ilişkisel dokusunu anlamaya olanak tanıyan açık uçlu bir analitik açılamdır. Bu üç özellik, çerçevenin sunduğu ilişkisel bakışın imkânları içinde zanaat coğrafyalarına özgü kavram setlerine damıtılarak okunabilir.

Bağlamsallığı ele almak, ekonomik eylemin gömülü olduğu kurumsal ve toplumsal yapıya odaklanmayı gerektirir. Zanaat üretiminde bu gömülülük maddi pratikler, bedensel beceriler ve sembolik anlam katmanlarına karşılık gelir. Bağlamsallık ilkesi zanaata özgü olarak sembolik kalınlık kavramına doğru özelleştirilebilir. Böylece formel kurumsal donanımdan yoksun olmasına rağmen küresel ölçekte tanınırlık ve çekim üretebilen bir zanaat coğrafyasının ilişkisel mantığı analitik düzleme taşınır.

İzlek bağımlılığı, geçmişte alınan kararların ve oluşmuş rutinlerin bugünkü ekonomik kararları nasıl şekillendirdiğini açıklar. Zanaat özelinde bu izlek zanaatkârın ısrarlı ve inatçı tutumunda şekillenir. İlişkisel çerçevenin aktörü merkeze alan bakışı bu farkı analitik olarak görmemize olanak tanır. Bilinçli ya da zorunlu olarak geçmişteki iş yapış ve ilişkilene şekline bağlı kalan zanaatkârın ne kilitlenme ne de dirençlilik ile açıklanabilecek konumu bu bağlamda açıklanabilir.

Olumsuzluk ise ekonomik süreçlerin öngörülemez ve açık uçlu doğasını teslim eder. Bir anlamda izlek bağımlılığına karşı bir momentte çalışır ve bu ikisi birbirini dengeler. Zanaat coğrafyalarında bu açıklık özellikle öngörülmeyen değişimler karşısında ustalık akışının etnik-kültürel sınırları aşması ile gözlemlenir. Üretim bilgisinin gruplar arası taşınması ve tarihsel kopuşların ardından farklı aktörler eliyle yeniden eklenme mekanizmaları bu bağlamda ele alınabilir. İlişkisel bakış mirasın bu akışkan karakterini görünür kılar.

İzleyen üç alt bölüm bu üç kavramı İstanbul ziliciliği örneği üzerinden tartışacaktır.

5.2. Mitolojik bir Koruyucu Katman: Sembolik Kalınlık

Kültürel ve kişisel ilişkilerin yoğunluğu ve bu yoğunluğun ekonomiyi ve coğrafyayı şekillendiren sonuçları gömülülük literatüründe sıklıkla altı çizilen bir olgudur. Ekonomik faaliyetler, Polanyi'nin (1944) tarihsel olarak ortaya koyduğu gibi her zaman toplumsal yapıya içkindir ve Granovetter'in (1985) gösterdiği üzere kişisel güven ve itibar ağları üzerinden işler. Bu sosyolojik temel, ekonomik coğrafyada kurumsal kalınlık kavramına evrilmiş, yoğun enformel ve formel ilişkilerin ekonomik başarıyı nasıl şekillendirdiği vurgulanmıştır. Buna göre yerel ağlarda katmanlar hâlinde yoğunlaşan firmaların yarattığı yaratıcı kapasite, o yere özgü bir kurumsal kalınlık inşasında rol oynar ve giderek küreselleşen dünyada bölgesel bir başarının temelini oluşturur (Amin ve Thrift, 1994).

Bu çerçeve hem farklı yerlere çekilebilir şekilde bulanık olmasıyla (Markusen, 1999), hem de politika gereksinimlerine göre genişledikçe vaka analizindeki çözünürlüğünü kaybettiği gerekçesiyle (Lovering, 1999) çokça eleştirilmiştir. Ayrıca genel anlamıyla kurumların ölçülmesindeki güçlükler, zaman-mekân değişkenliği, formel-enformel karışımının doğru bileşeninin saptanamaması da eleştiri konusu olmuştur (Rodríguez-Pose, 2013). Kurumsal kalınlığın gözlem birimleri zanaat tipi üretimleri sistematik olarak görmezden gelir. Zanaat coğrafyaları için bağlamı belirleyen mekanizmalar bu nedenle kurumsal kalınlık çerçevesi üzerinden okunamaz. Bu noktada ilişkisel bir açılıma ihtiyaç vardır.

Yeung'un (2005, s. 47), "bir bölgenin ilişkisel varlıkları ve kurumsal kalınlığı bir başka bölge için yükümlülüğe dönüşebilir ve onun önünde engel oluşturabilir" ifadesinde dikkat çektiği üzere bu kavramı ilişkisel olarak asimetrik dağılım dinamikleri üzerinden okumak mümkündür. Zilcilik coğrafyasında bu asimetri yıllar içinde farklı şekillerde tezahür eder. ABD merkezli *Zildjian* şirketin kendisini çevreleyen müzik endüstrisinin ve markayı koruyan yasal mevzuatın getirdiği avantajlar ile çevrelenmiştir. İstanbul tarafında söz konusu durum başka bir aktörün biriktirdiği kurumsal kalınlığın bir dezavantaj olarak İstanbul'a geri dönmesidir. Bu dezavantajın koşulları yıllar içinde değişip dönüşmüş, farklı nitelikler kazanmıştır. Dolayısıyla dinamik bir değerlendirilme gereklidir.

İstanbul merkezli aktörler bu güç dengesizliği karşısında çok uzun dönemde birikmiş bir alternatif kalınlığa angaje olurlar. Bu sembolik katmanın mirasçısı olan aktörler küresel sektördeki marjinal konumlarına karşın bu kalınlığa tutunarak varlıklarını sürdürebilirler. Sembolizm zanaatkar kimliğinin inşasında öyle büyük bir rol oynar ki aktörlerin tamamı kendilerinin bu birikimin gerçek varisi olduğunu iddia ederler. Çünkü zanaatın sembolizmi hemen her örnekte bir ürünün spesifik bir yer ve bir yapma şekli ile ilişkilendirilmesini beraberinde getirir. İstanbul örneğinde olduğu gibi kimi zaman sektörel rekabetçiliğini kaybetmiş bulunan bir bölge sembolik değeri üzerinden merkezi konumunu sürdürebilir. Bir ürünün herkes tarafından bilinen ve talep edilen şekliyle üretiminde etkin bir aktör olmak, o sembolizm üzerinde hak sahibi olmayı gerektirir.

Zanaat coğrafyalarında sembolizmin ekonomik etkisi rastlantısal değildir, uzun bir birikime yaslanır. Adamson (2013) zanaatın bir teknik kategori olmanın ötesinde modern dönemde söylemsel olarak inşa edilmiş bir kavram olduğunu, ona atfedilen otantiklik, süreklilik ve özgünlük değerlerinin tarihsel-söylemsel bir yatırımın ürünü olarak biriktiğini gösterir. Sennett (2008) zanaatkârlığı iyi iş çıkarma arzusu etrafında şekillenen bir üretim etiği olarak okur ve bu etiğin ekonomik rasyonalitenin dışında ama onu yapılandıran bir motivasyon kaynağı olduğunu öne sürer. Bourdieu (1990) sembolik sermayeyi ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin bir uzantısı şeklinde aktörlerin toplumsal düzenin devamlılığı için verdikleri rıza ile

çalışan bir olgu olarak tanımlar. Bireyler toplumsal bir oyunun içinde olduklarını kabul eder, bu oyuna uygun davranır ve bu yolla sembolik değeri olan nesnelere ya da pratiklere yatırım yaparlar. Bu sistemde şeref, itibar, soyluluk, cömertlik gibi toplumsal olarak kabul gören değerler, ekonomik çıkarla örtüşse de doğrudan bu çıkarla ilişkilendirilmez. Üretimin bu sembolik içeriği yıllar içinde birikerek mekâna yapışır, yere ve bağlama özgül nitelikleri ile yoğun bir anlam dokusu oluşturur.

Carr ve Gibson (2015) yapma coğrafyaları çerçevesinde malzeme, mekân ve beden arasındaki uzun süreli ilişkilerin mirasının, ürünün ekonomik değerini açıklayan asıl mekanizmaya dönüştüğünü ortaya koyar. Ocejro (2017) ise bu sembolik yatırımın çağdaş kentlerdeki yeni zanaat ekonomilerinde ekonomik değere nasıl dönüştüğünü gözlemler. Gibson'ın (2016) Teksas'taki geleneksel kovboy çizmesi üreticileri örneği üzerinden de belirttiği gibi, çağdaş zanaat üretimi, kültürel kapitalizmle iç içe geçmiştir. Üretim sürecinin tüm bedensel ve tarihsel öğeleriyle sahneye koyulmasından ileri gelen otantiklik, birikmiş bir sembolik sermayenin yansımasıdır. Bu birikim, zanaat coğrafyalarında bağlamı belirleyen sembolik kalınlık olarak adlandırılabilir.

Zilciler örneğinde ise söz konusu olan bağlam, İstanbul'a özgü bir miras iddiasıdır. Zanaatkârlar bu mirası bedensel bilgi, gündelik ritüel ve ustalık zinciri yoluyla yaşatırlar. Bu bağlamda sembolik kalınlık, kurumsal kalınlığa alternatif bir açıklama kategorisi olarak önerilebilir. Küçük atölyelerin sürekliliği, bu mitolojinin ekonomik ve sembolik etkisiyle sürmektedir. İstanbul zilciliği bir kurum değilse de aktörlerin konumunu belirleyen bir yapı hâlini almıştır. Bu nedenle "Türk zilleri" ifadesi, zilin nerede veya nasıl yapıldığından bağımsız olarak karşımıza çıkar. Bu bir marka değeri olmanın ötesinde ekonomi-dışı bir düzenleyici güçtür. Bu güce sahip olmayı irili ufaklı tüm aktörler arzular ve bu koruyucu katmanın içinde hareket ederler (Şekil 7).

Massachusetts'te üretilen Zildjian zillerinin üzerine bugün hâlâ Osmanlıca aile imzası lazer ile işlenmekte ve ziller makine üretimi de olsa üzerlerine "Turkish Cymbals" ifadesi eklenmektedir. Ailenin 1623'ten beri süren mirası ve Osmanlı saray bağlantısı küresel marka söyleminin merkezine yerleştirilir. Bu durum göstermektedir ki sembolik kalınlığa İstanbul atölyeleri kadar küresel sektörün en güçlü oyuncusu da angaje durumdadır. Taraflardan birinin aile devamlılığı üzerinden, birinin de yere ve tekniklere bağlılık üzerinden hak iddia ettiği ortamda asimetric bir güç geometrisi bu bağlamda devam eder.

Öte yandan bronz alaşımdaki meslek sırrı söylemi de öne çıkan bir temadır. Hem İstanbul atölyelerinde hem küresel sektörü kontrol eden Zildjian şirketinde bronz alaşım formülünün ustadan çırağa, ya da babadan oğula aktarılan bir gizli miras olduğu söylemi titizlikle korunmaktadır. Saha çalışması sırasında İstanbul ustalarının alaşımın kimyasal bileşi-

Şekil 7. Made in USA Türk zilleri.

Kaynak: Wikimedia Commons.

mini ifşa etmekten kaçındıkları, üretim sürecinin belirli aşamalarını dışarıdan gözlemcilere kapattıkları ve formülün aile içi ya da atölye içi mahrem bir miras olarak çerçeveslendiği görülmüştür. Zildjian şirketi da aynı sırrı farklı bir mitolojiyle sahiplenir: Kurumsal anlatıda Avedis I'nin 17. yüzyıl başında saraya bağlı bir simyacı olarak altın elde etmeye çalışırken bronz alaşımı tesadüfen keşfetmiş olduğu efsanesi marka söyleminin merkezine yerleştirilmiştir (Smithsonian Channel, 2016; Wozniak, 2024). Söz konusu Osmanlı simyası mitolojisi tarihsel doğruluğunun ötesinde sembolik sermaye stratejisinin sahnelenmesi olarak görülebilir. Aktörlerin her birinin formülün gerçek varisi olduğunu iddia etmesi, sembolik kalınlık üzerinde verilen mücadeleyi gösterir.

Asimetric güç geometrisinin İstanbul tarafındaki tutunma stratejisi, sembolik mirasın bedensel ve mekânsal olarak yeniden üretilmesini gerektirir. Bu yeniden üretim zanaatkârın üretim biçimine ısrarla bağlı kalmasında izlenebilir ve ekonomik coğrafyanın izlek bağımlılığı ilkesine zanaat bağlamında bir okuma gerektirir.

5.3. Eski Usulde Direncin Mantiği: Zanaatkâr İsrarı

İlişkisel ve evrimsel ekonomik coğrafyanın temel taşlarından biri olan izlek bağımlılığı, tarihsel izleklerin önemine vurgu ile geçmişte alınan kararların ve oluşturulan rutinlerin bugünkü ekonomik yapıları ve gelişim yollarını nasıl şekillendirdiğini açıklar (Martin ve Sunley, 2006). Bu çerçevede, bir bölge veya endüstri, QWERTY klavye örneğinde olduğu gibi, bir kez seçilen bir yola kilitlenerek, daha verimli alternatifler olsa dahi o yolda ilerlemeye devam edebilir (David, 1985). İzlek bağımlılığı literatüründe kilitlenme (*lock-in*) kavramı genellikle teknolojik veya kurumsal bir yola saplanıp kalmanın getirdiği verimsizlik ve esneklik kaybı ile ilişkilendirilir (Grabher, 1993). Bir zamanlar bölgenin gücünü oluşturan yoğun ve kapalı kurumsal çevre yeni koşullara uyum sağlamayı engelleyerek negatif bir

Şekil 8. Anatolian Cymbals atölyesinde geleneksel yöntemlerle yapılan zil dökümü.

Kaynak: Berkay Küçükbaşlar.

kilitlenmeye yol açabilir. Zanaat ekonomisi de ilk bakışta, yeni teknolojilere ve pazar koşullarına uyum sağlayamayan, geçmişin rutinlerine hapsolmuş bu tür bir negatif kilitlenmenin bir örneği gibi görünebilir.

Ne var ki, ekonomik coğrafyada evrimsel yaklaşım, kilitlenmenin her zaman negatif bir sonuç doğurmayabileceğini, aksine belirli koşullar altında pozitif bir mekanizma olarak da işleyebileceğini göstermiştir. Örneğin, bir bölgenin belirli bir teknolojiye veya üretim kültüründe uzmanlaşarak yarattığı birikimli bilgi ve itibar o bölgeye rakiplerinin kolayca taklit edemeyeceği, sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlayabilir (Martin ve Sunley, 2006). Bu durumda kilitlenme, bir zayıflık değil, aksine uzmanlaşmanın, kalitenin ve otantikliğin kaynağı hâline gelir.

Buradan yola çıkarak son yıllarda popülerleşen bir diğer kavram dirençlilik (resilience). Dirençlilik, ekonomik coğrafya literatüründe genellikle bir bölgenin ya da üretim sisteminin ekonomik krizler, yapısal dönüşümler veya teknolojik değişimler gibi dışsal şoklara verdiği tepki kapasitesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu tepki, ya sistemin eski durumuna geri dönmesi, ya yeni koşullara uyum sağlayarak yeniden yapılması ya da yeni bir denge durumuna geçiş biçiminde ele alınır (Martin ve Sunley, 2015; Pike vd., 2010). Dolayısıyla dirençlilik çalışmaları zaman içinde meydana gelen şoklar karşısında sistemin gösterebildiği kurumsal, ekonomik ve yapısal adaptasyon mekanizmalarına odaklanır.

Zanaatkârlık ise ne net bir negatif kilitlenme ne de net bir dirençlilik oluşturma mekanizması sergiler. Yüzlerce yıldır aktarılan teknikler, formlar ve usta-çırak ilişkileri, bugünün üretim pratiğini belirlerken, bu durum zanaatın sembolik ve ekonomik değerini üreten temel mekanizmadır. Zanaatkârın bu tarihsel süreklilik içindeki failliğini ve stratejik tercihlerini gözden kaçırmamak gerekir. Zanaatkârın hayatta kalma stratejisi, çoğu za-

man adaptasyon ve esneklik baskısına karşı bilinçli bir direnişe dayanır. Zanaatkâr, piyasa şoklarına uyum sağlamak için temel üretim mantığını değiştirmek yerine o mantığı korumak için çaba sarfeder. Bu sebeple ısrar kavramı daha uygundur.

İstanbul zilciliği örneği bize, kriz sonrası toparlanma ve dönüşümün ötesinde tarihsel süreklilik, teknik sadakat ve kültürel bağlılık üzerinden inşa edilen bir zanaatkâr ısrarı modeli sunar. Bu model bir değer üretme biçimi, bedenleşmiş bilgiye dayalı bir üretim etiği ve mekânsal olarak gömülü bir kültürel mirasın sürdürülebilirliği olarak okunmalıdır. Kısacası zanaatın izlek bağımlı yapısını açıklamak için negatif kilitlenme anlatısı da esnek bir dirençlilik tanımı da yeterli değildir. Bu durumu aşmak için özel bir tür anti-inovasyon stratejisi olarak zanaatkâr ısrarı kavramı kullanılabilir.

Zanaatkâr ısrarı kendini üç biçimde gösterebilir: Ustanın anlık kararlarını, hatalarını ve düzeltmeleriyle şekillenen, insani süreci içeren teknik ısrar; malzemenin kendine has durumlarını ustalıklı işlemeye dayalı malzeme ısrarı ve dikey olarak büyümek yerine yapılan işin niteliğinde derinleşmeyi seçmeyi ifade eden ölçek ısrarı.

İstanbul'da zilcilik çoğunlukla hâlen yüzyıllar önceki tekniklerle devam etmektedir. İstanbul Mehmet ve İstanbul Agop ölçek olarak büyüme yoluna gitseler de dökümde doğalgaza geçmek dışında teknik ve malzemedan ödün vermeme eğilimindedirler. Bunlar dışındaki küçük atölyelerde ise kömürle eritme dahil tüm ısrar türleri gözlemlenebilir. İstanbul zilcileri, yukarıda anlatılan sembolik koruyucu katmana bu yönleriyle eklemleme çabasıdadırlar (Şekil 8).

Zanaatkâr ısrarı kavramını, her durumda bilinçli ve kararlı bir özerklik arayışının sonucu olan romantik bir direniş olarak okumak da yanıltıcı olabilir. Bu ısrarın farklı aktörler için

farklı anlamlar taşıyan ve farklı motivasyonlardan kaynaklanan çoklu bir yapısı olabilir. Evren ve Ökten (2017) Kapalıçarşı kuyumculuk kümelenmesindeki zanaatkarları, piyasa baskıları karşısında geliştirdikleri stratejilere göre savunmacı ve saldırgan olarak ikiye ayırırlar. Bu ayrım, ısrar olarak kavramsallaştırılan bu durumun her zaman proaktif bir tercih olmayabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Sermaye birikiminin yetersizliği, yeni teknolojilere erişememe, pazarlama ve organizasyonel becerilerin eksikliği veya küresel piyasaların rekabeti karşısında başka bir seçenek bulamamak gibi nedenler, zanaatkarı savunmacı bir pozisyona mahkûm edebilir. Dolayısıyla ısrar, basit bir hayatta kalma mecburiyetinden de ileri gelebilir.

İzlek bağımlılığı yazınının kilitlenme tipolojisi, dirençlilik kavramsallaştırması İstanbul zilciliği gibi örneklerin kırılğan ama ısrarlı hayatta kalma dinamiklerini tartışmak için yeterli bir zemin sağlamaz. Savunmacı-saldırgan zanaatkar ayrımı ise endüstriyelmiş piyasalarda zanaatkarların stratejik yanıt mekanizmalarını tartışmak için verimli bir alan açmakla birlikte bu uzun erimli ısrarcı var oluşun temelleri daha geniş bir perspektiften ele alınmalıdır. 1977'de Mikael Zilçan'ın atölyesinin kapanmasıyla tamamen sönmüş üretim, 1982'de İstanbul şirketi ile yeniden canlanmış, özellikle müzisyenler arasında gerçek "K" zillerini olması gerektiği gibi geleneksel yöntemlerle üreten esas merkez olarak kabul görmüştür (Pinksterboer ve Mattingly, 1992). Bu üretim 1996'da ortaklığın çözülmesinin ardından küçük atölyeler hâlinde dağılarak sürmüş, bugün küresel rekabet açısından marjinal kalmakla birlikte varlığını koruyan, çok güçlü olmasa da yanmaya devam eden bir ateş hâlinde devam etmektedir. İsrar bu ateşin gündelik yakıtıdır. Başka bir deyişle sembolik kalınlığa angaje olmanın performatif yöntemidir.

Dirençlilik yaratmayan ve yok oluşla da sonuçlanmayan bir kilitlenme modeli olarak görülebilecek bu ısrarın bu performatif karakteri bir izleğe bağımlı olmakla birlikte koşulları ve aktörleri değişmez değildir. Olumsuzluğun işaret ettiği gibi, ısrarın yaslandığı usta-çırak silsilesi tarihsel kırılmalar karşısında etnik-kültürel sınırların ötesine geçebilir. Mirasın bu akışkan karakteri izleyen bölümde önerilen miras akışkanlığı kavramının temellerini oluşturur.

5.4. Kimlik olarak Zanaatkarlık: Miras Akışkanlığı

Olumsuzluk çerçevesinde ekonomik eylemler, önceden belirlenmiş yapısal zorunlulukların değil, bağlama özgü ilişkilerin, tarihsel izlekteki karşılaşmaların ve beklenmedik gelişmelerin birer ürünüdür. Bu bağlamda düşünülecek olursa zanaatın mirası da donuk ve statik bir hazine değildir. Aktörler değişse bile pratikler üzerinden akmaya devam eden akışkan bir mirastan söz edilebilir. Zanaat atölyesi, doğası gereği etnik veya dini kimliklerin katı sınırlarını eriten bir yapma mekândır. Sennett'in (2012) beraberlik kavramı üzerinden vurguladığı

gibi, atölyedeki hiyerarşi ve saygınlık, kişinin etnik kökenine veya inancına değil, teknik yetkinliğine dayanır. Usta ile çırak arasındaki bilgi aktarımı, sözel dilden ziyade bedensel bir taklit (*mimesis*) ve malzeme ile kurulan diyalog üzerinden gerçekleşir. Bu durum zanaata evrensel bir nitelik kazandırır. Dolayısıyla zanaatkar kimliği, etnik ve dini ayrımların üzerinde, malzemeye hakimiyet ve meslekî pratikler etrafında şekillenen bir üst kimlik olarak işlev görür.

Kültürel çalışmalar alanında geleneksel zanaatlar çoğu zaman belirli bir etnik gruba, dini cemaate veya yerel topluluğa bağlı olarak değerlendirilir. Mirasın bu şekilde mülkiyet ve köken üzerinden tanımlanması, onu kaçınılmaz olarak dışlayıcı bir kimlik aracına dönüştürür (Graham vd., 2016; Smith, 2006). Bu özcü olduğu iddia edilebilecek yaklaşıma göre zanaatın tek meşru taşıyıcısı olan topluluk o mekândan bir biçimde koptuğunda o zanaatın da otantikliğini yitirerek mekânla birlikte öldüğü varsayımını beraberinde getirir (Silverman, 2011). Oysa bu bakış açısı, zanaatın yer ve bağlam ile kurduğu yaşayan ilişkiyi göz ardı etmektedir.

Tor Hernes'in (2004) Lefebvre'e dayanarak geliştirdiği organizasyonel mekân tipolojisi, bu özcü varsayımın sınırlarını aşan bir analitik çerçeve sunar. Hernes, örgütlenmeyi ve kurumsal yapıları birbirine geçmiş fiziksel, sosyal ve zihinsel mekân olarak üç farklı boyutta ele alır. Etnik veya dini bir gruba atfedilen zanaat mirası, Hernes'in terminolojisinde spesifik bir sosyal mekâna karşılık gelir. Yukarıda sözü edilen özcü yaklaşım, bu spesifik sosyal mekânın unsurları ortadan kalktığında zanaatın üretim bilgisini barındıran zihinsel mekânın ve üretime ev sahipliği yapan fiziksel mekânın da çökeceğini varsayar. Ancak belirli bir grubun fiziksel mekândan kopması, o grupta üretilmiş ve yere kök salmış pratiklerin, yani zihinsel mekânın yok olacağı anlamına gelmez. Zanaat pratiğinin kendisi kültürel aktarımın ve tarihsel sürekliliğin bir aracıdır ve yeni aktörler bu zihinsel mekâna dahil olarak yeni bir sosyal mekân üretebilirler. İstanbul zilciliğinin yıllar içerisindeki dönüşümünde yaşanan kimlik inşa süreçleri böyle açıklanabilir.

Massey (1994) bu çok katmanlılık hâlini ilişkisel yer kavramı ile tanımlar. Buna göre yer ne sabit bir kimlik taşıyıcısı, sınırlarla çizili bir kapalı alanıdır, aksine, sürekli yeniden kurulan, ilişkilerle örülü, dışsal akışlara açık bir organizmadır. Bu tanım, içe dönük ve reaksiyoner ve kapalı bir bakış açısından uzak, ilerici bir yer tanımıdır. Massey'e göre bir yere özelliğini veren şey onun ilişkisel dinamizmidir. Böylece yerel kimlik, etnisite sınırlarının ötesinde, kendine özgü iç çatışmalarla dolu ve çoğul bir biçimde yeniden tanımlanır. Bu perspektife eleştirel bir katkı sunan Castree (2004), ilişkisel yer kuramlarının da bazen farklılık coğrafyalarını göz ardı ettiğini, yumuşak sınırlar anlatısının da bazı toplulukları dışlayabileceğini öne sürer. Fakat kimi zanaatlar bu farklılıkların üretim ve aktarım bağlamında nasıl birlikte var olabildi-

ğini gösterir. Ustalık, etnik kökenin ötesinde bir bağlayıcılık kazanır ve böylece miras akışkan hâle gelir.

Bu noktada miras akışkanlığı kavramının evrimsel ekonomik coğrafyanın yavrulama ya da dallanma kavramlarından farkını netleştirmek gerekir. Yavrulama, mevcut firmalardan yeni firmaların türemesini örgütsel evrim ekseninde açıklayan ve firma topolojisini merkeze alan evrimsel bir kavramdır (Boschma ve Frenken, 2011; Klepper, 2007). İstanbul zillerinin Mikael Zilçan'ın atölyesinden türeyişi, İstanbul Mehmet ile İstanbul Agop'un 1996 sonrasında bu ortaklıktan ayrı atölyelere bölünmesi ve buradan ayrılan ustaların kendi markalarını kurma çabası yavrulama mantığıyla okunabilir. Ancak bu örnekte daha uzun erimli temelleri olan, firma soy kütüğünün ötesine geçen kimlikler arası akışkanlık da vurgulanmalıdır. Ermeni kökenli bir zanaat geleneğinin İstanbul'da farklı etnik ve kültürel kimliklere ait kimselerce benimsenmesi, mirasın dönüşerek aktarımına işaret eder ve evrimsel modelin firma odaklı çerçevesine sığmaz. Akışkanlık kavramı, zanaat coğrafyalarındaki beklenmedik bir araya gelmelerin, etnik-kültürel miras kavramını dönüştürücü olumsal gelişmelerin altını çizmek için kullanılmaktadır.

Zanaat mekânları hem ilişkisel yer kuramı hem de kültürel coğrafyanın kimlik, hafıza ve aidiyet üzerine kurulu bakış açılarıyla birlikte okunmalıdır. Bu bağlamda yer, yalnızca coğrafi değil, toplumsal, kültürel ve tarihsel ilişkilerle dokunan çok katmanlı bir üretim alanıdır. Bu yerlerde uzun yıllarda kurulmuş ve aktarılmış zanaat pratikleri, etnik sınırların ötesine geçen miras yapıları ve mekâna gömülü bir biçimde vücut bulmuş üretim bilgisi ile coğrafi analiz için önemli bir kaynaktır. Akışkan miras kavramı bu anlamda yerin dinamik sürekliliğini ortaya koyar ve küresel akışların kültürel ve mesleki dokuyu inşa süreçlerini incelemeye olanak sağlar.

İstanbul zilciliği de teknik bir bilgi aktarımının yanı sıra etnik, dini ve kültürel sınırların aşılmasıyla akışkan bir miras alanıdır. Osmanlı Dönemi'nden bu yana İstanbul'un çokkültürlü yapısı ve kendine özgü etnik-dini iş bölümü içinde şekillenen bu üretim biçimi, 20. yüzyıl itibarıyla yerleşik etnisite tanımlarını aşan bir karakter kazanmıştır. Zilciyan ailesiyle simgeleşen ve 20. yüzyılın ilk yarısında ABD'de markalaşan Ermeni kökenli zanaatkârlık geleneği, İstanbul'da 1980'li yıllardan itibaren Türk, ağırlıklı olarak Karadeniz bölgesinden göç etmiş ustalar tarafından sahiplenilmiş ve devam ettirilmiştir. Bu geçiş, ustalık zincirinin her türlü tarihsel kopuşa rağmen, düzensiz de olsa bir süreklilik içinde devam edebildiğini, ayrıca zanaatın taşıdığı kültürel kimliğin farklı etnik kimlikler tarafından yeniden üretilebildiğini göstermektedir.

İstanbul zilciliğindeki bu dönüşüm mekân ve aidiyet inşasının olumsal yapısını gösterir. Zanaatın kaderi Zilciyan soyunun devamlılığına hapsedilmemiş, tarihsel kırılma anlarında süreklilik yollarını akışkan bir biçimde bulabilmiştir. Bu bağlamda zanaat

kültürel aktarımın ve kimlik inşasının gerçekleştiği bir alandır. Bu aktarımın mümkün kıldığı coğrafi yapı olarak İstanbul da hâlen bu sürecin bir sahnesidir.

6. Sonuç

İstanbul zilciliği gibi tarihsel kırılmalara karşın süreklilik gösteren ve endüstriyelmiş rakipleriyle bir arada var olabilen zanaat coğrafyalarını analitik düzleme taşımak için en uygun bakış açısı ilişkisel ekonomik coğrafya çerçevesidir. Bu çerçeve zanaat coğrafyalarına özgü biçimde damıtıldığında bu tür vakaları ele almak için verimli bir analitik alan ortaya çıkar.

Bu analitik alan içerisinde önerilen üç kavram zanaat coğrafyalarının ekonomik coğrafyanın gündemine bir ilişkisel mekanizmanın birbirine eklenmiş boyutları üzerinden alınabileceği iddiasından ileri gelir. Sembolik kalınlık zanaat coğrafyasının mitolojik anlatıların birikimi üzerine kurulu bağlamını ifade eder. Zanaatkâr ısrarı bu bağlama eklenmenin gündelik yeniden üretimini ve buradaki failliğini tartışır. Miras akışkanlığı ise bu bağlamın etkin-kültürel sınırların ötesinde olumsal olarak akabileceğini gösterir.

Bu kavramlar zanaat coğrafyalarının ilişkiselliğini öne çıkarırken ekonomik coğrafya anlatısını bir bölgesel başarı/başarısızlık ikiliğinden kurtarır. Bu ikilik bağlamında okunursa başarısız sayılabilecek bazı örnekler de böylece ekonomik coğrafyanın gündemine girebilir. İstanbul zilciliği ABD'de gerçekleşen kurumsallaşmaya ve endüstrileşmeye karşı ek-sik kalmış, dünya sahnesinde bir çeper olarak çerçeveselenebilir. Önerilen kavramsal araç setiyle yeniden okunduğunda ise İstanbul zilciliği küresel sektörün sembolik merkezi olmayı sürdüren, bu konunun rantını asimetric biçimde de olsa kendi varoluş zemini olarak koruyan ve tarihsel kırılmalara karşın akışkan bir miras aktarımıyla kendini yeniden üretebilen bir zanaat coğrafyasıdır. Bu çıkarım, İstanbul zilcileri özelinde piyasa rekabetinde küçük kalan bir oyuncunun analitik olarak küçümsememesi gerektiğini ortaya koymuştur. Geniş planda ise önerilen bu çerçeve, ekonomik coğrafyanın Batı-merkezci kıyaslama eksenlerini aşan bir araştırma gündemini beraberinde getirir.

Bu bakış açısının net bir kavramsal çerçeveye dönüşmesi karşılaştırmalı bir sınanma sürecini gerektirir. Farklı zanaat coğrafyalarındaki vakaların üç kavramın bileşenleri üzerinden nasıl okunduğu, hangi koşullarda yeni kavramsal eklemelere ihtiyaç duyulduğu ve hangi durumlarda mevcut tanımların yeniden ele alınması gerektiği önümüzdeki araştırma gündeminin merkezine yerleşir. Mevcut çalışmanın katkısı bu yolun bir başlangıç vakasında ilk örneğini sunmak ve takip eden karşılaştırmalı araştırmalar için verimli bir analitik düzlem önermektir. Böylece inovasyon ve büyüme odaklı mekânsal yaklaşımların ötesinde, yere ilişkin süreçleri de barındıran zanaat örneklerini analitik bir düzlemde ilişkisel olarak ayarlanmış bir gözlükle incelemek mümkün olabilir.

Ethics committee approval: This study was approved by Yıldız Technical University social and humanities research on 04.04.2026 with approval number 2026.04. The ethics committee approval document has been uploaded to the submission system.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – B.K.; Conceptualisation – Y.E., B.K.; Research design and structuring – Y.E., B.K.; Methodology – Y.E., B.K.; Data sources and documentation – B.K.; Data collection and/or processing – B.K.; Data analysis and/or interpretation – Y.E., B.K.; Mapping/visualisation – B.K.; Literature review – B.K.; Writing – original draft – B.K.; Writing – review and editing – Y.E., B.K.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları tarafından 04.04.2026 ve 2026.04 onay numarası ile onaylanmıştır. Etik kurul onay belgesi başvuru sistemine yüklenmiştir.

Bilgilendirilmiş onam: Bu çalışma insan katılımı içermediğinden bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek duyulmamıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – B.K.; Konsept – Y.E., B.K.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – Y.E., B.K.; Yöntem – Y.E., B.K.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – B.K.; Veri toplama ve/veya işleme – B.K.; Veri analizi ve/veya yorumlama – Y.E., B.K.; Haritalama/görselleştirme – B.K.; Literatür taraması – B.K.; İlk taslağın yazımı – B.K.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – Y.E., B.K.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Amin, A. ve Thrift, N. (2000). What kind of economic theory for what kind of economic geography? *Antipode*, 32(1), 4–9. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00117>
- Aspers, P. ve le Grand, E. (2025). Consumption and place: The phenomenology of relational economic geography. *Geografiska Annaler Series B, Human Geography*, 107(3), 235–251. <https://doi.org/10.1080/04353684.2024.2322750>
- Ay Kent, C. (2020). Zildjian'lar ve Türk zilleri. *Folklor/Edebiyat*, 26(1), Makale 101, 127–139. <https://doi.org/10.22559/folklor.1091>
- Ay Kent, C. (2021, Mayıs 17). 400. yılına doğru Zildjian ailesi. *Jazz Dergisi*. <https://www.jazzdergisi.com/400-yilina-dogru-zildjian-ailesi/>
- Baker, K. ve Prytherch, D. (2022). The rusted steel that binds: How craft producers form neolocal economies in Pittsburgh, PA. *Journal of Cultural Geography*, 39(3), 343–374. <https://doi.org/10.1080/08873631.2022.2058247>
- Barnes, T. J. ve Christophers, B. (2018). *Economic geography: A critical introduction*. Wiley-Blackwell.
- Başbuğ, P. (2000). *Türk zilleri* [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Bathelt, H. ve Glückler, J. (2003). Toward a relational economic geography. *Journal of Economic Geography*, 3(2), 117–144. <https://www.jstor.org/stable/26160454>
- Bathelt, H. ve Glückler, J. (2011). *The relational economy: Geographies of knowing and learning*. Oxford University Press.
- Bell, E. ve Vachhani, S. J. (2019). Relational encounters and vital materiality in the practice of craft work. *Organization Studies*, 41(5), 681–701. <https://doi.org/10.1177/0170840619866482>
- Blades, J. (1992). *Percussion instruments and their history*. Bold Strummer Ltd.
- Block, E. ve Phillips, Z. (Ed.) (2025). *NAMM 2025 global report*. NAMM.
- Boschma, R. ve Frenken, K. (2011). The emerging empirics of evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 11(2), 295–307. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbq053>
- Bourdieu, P. (1990). The logic of practice. P. Bourdieu (Der.), *The logic of practice* içinde (ss. 80–97). Stanford University Press.
- Brandellero, A. ve Naclerio, E. (2025). Regenerating urban cultural policy: Insights on the role of crafts and small-scale production in three European cities' visions. *International Journal of Cultural Policy*, 31(4), 467–481. <https://doi.org/10.1080/10286632.2025.2470806>
- Brennan, M. (2020). *Kick it: A social history of the drum kit*. Oxford University Press.
- Brynjolfsson, E. ve McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları* (2. baskı). İletişim Yayınları.
- Carr, C. ve Gibson, C. (2015). Geographies of making: Rethinking materials and skills for volatile futures. *Progress in Human Geography*, 40(3). <https://doi.org/10.1177/0309132515578775>
- Castree, N. (2002). False antitheses? Marxism, nature and actor-networks. *Antipode*, 34(1), 111–146. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00228>
- Castree, N. (2004). Differential geographies: Place, indigenous rights and 'local' resources. *Political Geography*, 23(2), 133–167. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2003.09.010>
- Chang, H. (2002). *Kicking away the ladder: Development strategy in historical perspective* (1. baskı). Anthem Press.
- Chu, H., Hassink, R. ve Yılmaz, Ş. (2024). Fragmented or engaged pluralism in economic geography? *Progress in Human Geography*, 48(3), 247–274. <https://doi.org/10.1177/03091325231219697>
- Cohan, J. (1999). *Zildjian: A history of the legendary cymbal makers*. Hal Leonard.
- David, P. A. (1985). Clio and the economics of QWERTY. *The American Economic Review*, 75(2), 332–337. <https://www.jstor.org/stable/1805621>

- Drum History Podcast. (2019, 16 Ekim). *The history of Zildjian cymbals with Paul Francis #28* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=i0l-Vw6W1UY&t=2214s>
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281–317. <https://doi.org/10.1086/231209>
- Eraydın, A. (1992). *Post-fordizm ve değişen mekansal öncelikler*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Evren, Y., & Ökten, A. N. (2017). Stickiness and slipperiness in Istanbul's old city jewellery cluster: A survival story. *Journal of Economic Geography*, 17(4), 893–911. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbw046>
- Fisher, T. ve Botticello, J. (2016). Machine-made lace, the spaces of skilled practices and the paradoxes of contemporary craft production. *Cultural Geographies*, 25(1), 49–69. <https://doi.org/10.1177/1474474016680106>
- Foray, D. (2015). *Smart specialisation: Opportunities and challenges for regional innovation policy*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Fox Miller, C. (2017). The contemporary geographies of craft-based manufacturing. *Geography Compass*, 11(4), e12311. <https://doi.org/10.1111/gec3.12311>
- Gezer, B., Evren, Y. ve Yavan, N. (2026). Türk gemi söküm endüstrisinin yer değiştirme dinamikleri ve düzenleyici çerçevede bağlamında ilişkisel ekonomik coğrafya perspektifinden analizi. *Planlama Dergisi*, 36(1), 185–204. <https://doi.org/10.14744/planlama.2026.45087>
- Gibson, C. (2016). Material inheritances: How place, materiality, and labor process underpin the path-dependent evolution of contemporary craft production. *Economic Geography*, 92(1), 61–86. <https://doi.org/10.1080/00130095.2015.1092211>
- Grabher, G. (1993). The weakness of strong ties: The lock-in of regional development in the Ruhr area. G. Grabher (Ed.), *The embedded firm: On the socioeconomics of industrial networks* içinde (ss. 255–277). Routledge.
- Graham, B., Ashworth, G. ve Tunbridge, J. (2016). *A geography of heritage*. Routledge.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510. <https://www.jstor.org/stable/2780199>
- Haber Türk TV. (2016, 16 Ekim). *Emeğin öyküsü - 15 Ekim 2016 (Zil Yapımı)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=oTuOph1T5ac>
- Hadjimichalis, C. (2006). The end of third Italy as we know it? *Antipode*, 38, 82–106. <https://doi.org/10.1111/j.0066-4812.2006.00566.x>
- Hadjimichalis, C. ve Vaiou, D. (1990). Flexible labour markets and regional development in Northern Greece. *International Journal of Urban and Regional Research*, 14(1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1990.tb00818.x>
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Hernes, T. (2004). *The spatial construction of organization*. John Benjamins Publishing Co.
- Herzfeld, M. (2004). *The body impolitic: Artisans and artifice in the global hierarchy of value*. University of Chicago Press.
- Jourdain, A. (2018). Analysing the symbolic economy with Pierre Bourdieu: The world of crafts. *Forum for Social Economics*, 47(3–4), 342–361. <https://doi.org/10.1080/07360932.2015.1075895>
- Klepper, S. (2007). Disagreements, spinoffs, and the evolution of Detroit as the capital of the U.S. automobile industry. *Management Science*, 53(4), 616–631. <https://www.jstor.org/stable/20110726>
- Kofler, I. ve Walder, M. (2024). Crafts and their social imaginary: How technological development shapes the future of the crafts sector. *Social Sciences*, 13(3), 137. <https://doi.org/10.3390/socsci13030137>
- Kroezen, J., Ravasi, D., Sasaki, I., Żebrowska, M. ve Suddaby, R. (2021). Configurations of craft: Alternative models for organizing work. *Academy of Management Annals*, 15(2), 502–536. <https://doi.org/10.5465/annals.2019.0145>
- Library of Congress. (t.y.). The making of cymbals by the reknowned Zilician. Foundry. Pouring metal. *Prints & Photographs Online Catalog*. <https://www.loc.gov/pictures/item/2020630331/>
- Lovering, J. (1990). Fordism's unknown successor: A comment on Scott's theory of flexible accumulation and the re-emergence of regional economies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 14(1), 159–174. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1990.tb00825.x>
- Lovering, J. (1999). Theory led by policy: The inadequacies of the “new regionalism” (Illustrated from the Case of Wales). *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 379–395. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00202>
- Lucas van Merwijk. (2019, Kasım 11). *Mel Lewis workshop bilversum '85* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=S8_czkkkblk
- Luckman, S. (2015). *Craft and the creative economy*. Palgrave Macmillan.
- Markusen, A. (1996). Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts. *Economic Geography*, 72(3), 293–313. <https://doi.org/10.2307/144402>
- Markusen, A. (1999). Fuzzy concepts, scanty evidence, policy distance: The case for rigour and policy relevance in critical regional studies. *Regional Studies*, 33(9), 869–884. <https://doi.org/10.1080/00343409950075506>
- Martin, R. ve Sunley, P. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Papers in Evolutionary Economic Geography* (PEEG) içinde. Utrecht University, Urban and Regional Research Centre Utrecht. <https://scispace.com/pdf/path-dependence-and-regional-economic-evolution-43huxnrksw.pdf>
- Martin, R. ve Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1–42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
- Massey, D. B. (1994). *Space, place, and gender*. University of Minnesota Press.
- McCann, P. ve Ortega-Argilés, R. (2015). Smart specialization, regional growth and applications to European Union cohesion policy. *Regional Studies*, 49(8), 1291–1302. <https://doi.org/10.1080/00343404.2013.799769>
- Mitchell, J. P. (2024). Cymbal making: The art of bronze metalworking, Part I. *Advanced Materials & Processes*, 182(4), 29–32.
- Mitchell, J. P. (2025). Cymbal making: The art of bronze metalworking, Part II. *Advanced Materials & Processes*, 183(1), 14–19.
- Mukhopadhyay, R. (2023). A postcolonial reading of a diverse craft economy. *Rethinking Marxism*, 35(1), 88–107. <https://doi.org/10.1080/08935696.2022.2159743>
- Munro, K. ve O'Kane, C. (2022). The artisan economy and the new spirit of capitalism. *Critical Sociology*, 48(1), 37–53. <https://doi.org/10.1177/0896920521991195>
- Murphy, J. T. (2018). The relational turn in economic geography. G. Cook, J. Johns, F. McDonald, J. Beaverstock ve N. Pandit (Ed.), *The Routledge companion to the geography of international business* içinde (ss. 161–173). Routledge.
- Ocejo, R. E. (2017). *Masters of craft: Old jobs in the new urban economy*. Princeton University Press.
- Pike, A., Dawley, S. ve Tomanej, J. (2010). Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 59–70. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq001>
- Pinksterboer, H. ve Mattingly, R. (1992). *The cymbal book*. Hal Leonard Pub. Corp.
- Piore, M. ve Sabel, C. (1984). *The second industrial divide: Possibilities for prosperity*. Basic Books.
- Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Beacon Press.
- Rantisi, N. ve Boggs, J. (2009). Relational economic geography. N. J. Thrift ve R. Kitchin (Ed.), *International encyclopedia of human geography cilt 9* içinde (ss. 314–319). Elsevier.
- Rodríguez-Pose, A. (2013). Do institutions matter for regional development? *Regional Studies*, 47(7), 1034–1047. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.748978>
- Sayer, A. (2000). *Realism and social science*. Sage.

- Scott, A. J. (1998). *Regions and the world economy: The coming shape of global production, competition, and political order*. Oxford University Press.
- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. Yale University Press.
- Sennett, R. (2012). *Together: The rituals, pleasures and politics of cooperation*. Yale Univ Press.
- Silverman, H. (Ed.) (2011). *Contested cultural heritage: Religion, nationalism, erasure, and exclusion in a global world*. Springer.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.
- Smithsonian Channel. (2016, Ocak 22). *How Zildjian cymbals made it from the Ottoman Empire to now* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=39MU50-CPKY>
- Srnicek, N. ve De Sutter, L. (2017). *Platform capitalism*. Polity.
- Storper, M. (1997). *The regional world: Territorial development in a global economy*. Guilford Press.
- Storper, M. ve Scott, A. J. (1989). *Work organisation and local labour markets in an era of flexible production*. ILO Working Papers, ILO Working Papers, Makale 992712863402676.
- TCGB. (2023). *İhracat istatistikleri veri tabanı* [Veri kümesi].
- Tuğlacı, P. (1986). *Mehterbane'den Bando'ya*. Cem Yayınevi.
- van der Zee, B. (Ev Sahibi). (2020). *The History of Zildjian Cymbals with Paul Francis* (Sy. 28) [Yayın]. <https://www.youtube.com/watch?v=i0l-Vw6W1UY&t=2214s>
- West, M. L. (1992). *Ancient Greek music*. Clarendon Press.
- Wozniak, A. M. (2024). Forging a lineage: Kinship, mobility, and the Zildjian cymbal. *Journal of the Society for American Music*, 18(3), 217–244. <https://doi.org/10.1017/S1752196324000245>
- Yang, X. (Stephanie), Xu, H. ve Ni, S. (2021). The creative renewal of a craft cluster: The role of materiality and mobility in cluster evolution. *Regional Studies*, 55(3), 546–555. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1802417>
- Yeung, H. W. (2005). Rethinking relational economic geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(1), 37–51. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2005.00150.x>
- Yeung, H. W. ve Coe, N. M. (2015). Toward a dynamic theory of global production networks. *Economic Geography*, 91(1), 29–58. <https://doi.org/10.1111/ecge.12063>

EXTENDED ABSTRACT

Toward a Relational Framework for Craftsmanship: Symbolism, Persistence, and Fluidity in the Economic Geography of Istanbul Cymbal Smiths

 Berkay Küçükbaşlar, **Yiğit Evren**

Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, İstanbul, Türkiye

Craft economies anchor local knowledge and cultural capital in place, yet economic geography has rarely studied their relational dynamics on their own terms. This study adopts the relational economic geography framework to examine the survival and coexistence mechanisms of craft geographies. Bathelt and Glückler (2003; 2011) identified three fundamental attributes of economic action (contextuality, path-dependency and contingency) observable on the relational plane.

The main research question of this study focuses mainly on craft geographies and craft's persistence in place even while competing against heavily industrialized global counterparts. Istanbul cymbal smiths provide an interesting case as they still maintain a notable prestige and relevance despite their modest share of revenue. This craft had its roots in the seventeenth century to serve the Ottoman state's military needs. It was dominated by an Armenian family, the Zildjians. Throughout history, the craft has experienced many ruptures. The biggest one came in the early twentieth century with a massive spatial dispersion of Armenian subjects of the empire. This caused the family's main firm to migrate to the United States where the production has mechanized, and the firm achieved global market dominance throughout the years.

Conversely, traditional, non-mechanized production persisted in Istanbul, and Zildjian established an asymmetric subcontracting relationship with the remnants of this workshop. This is where the case becomes relationally interesting. The firm that dominates global volume still draws its legitimacy from a marginal workshop on the periphery. Value here does not flow from scale or efficiency but from place-based reputation, tacit skill, and historical lineage. Although Istanbul's cymbal smiths capture only a thin slice of global revenue, they hold a disproportionate share of its symbolic rent. They hold a high prestige and a trendsetting authority embedded in the legend of "handmade Turkish cymbals." Economic dominance and symbolic authority, in other words, have come apart and settled in two different nodes of the same craft lineage.

We suggest reading this through three relational attributes of economic action. Contextuality appears as symbolic thickness. Inherited material practices and place-based reputation accumulate over time and offer a mythological layer. This is something that every actor wants to claim. Path dependency is seen in the form of craft persistence. Loyalty to traditional methods, materials, and scale can be seen as a particular type of lock-in that emerges as a requirement of claiming that symbolism. Contingency surfaces as heritage fluidity. Tacit knowledge keeps flowing after such ruptures through practice even as the ethnic and cultural identities of practitioners change. The continuation of cymbal making sustained by a lineage of apprentices based in Istanbul makes a strong case for this fluidity.

Through this lens, the story of Istanbul cymbal smiths is read as a relational process. Those three concepts shift the focus from a binary view of regional success or failure to a dynamic understanding of relationality. This shift matters beyond a single case as it calls for a research agenda that stretches the analytical considerations towards non-Western cases.

Keywords: Relational economic geography; Istanbul; craft geographies; craftsmanship; cymbal; cymbal smiths.

DERLEME / REVIEW

Bir Plan Uygulama Aracı Amacından Nasıl Saptırılır: Trampa mı, İmar Hakkı Aktarımı mı?

How Is a Planning Implementation Tool Deviated from Its Intended Purpose: Land Exchange or Transfer of Development Rights?

 Melih Ersoy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Türkiye’de imar planı uygulama araçları arasında kamulaştırma, ifraz-tevhit ve arsa düzenlemesi temel yöntemlerdir. Bunlara ek olarak, sit alanlarında uygulanan trampa (mal değişim sözleşmesi) ve imar hakkı aktarımı (İHA) gibi araçlar bulunmaktadır. Trampa, sit alanındaki özel mülkiyete konu taşınmazın Hazine arazisiyle değiştirilmesini öngörmekte ancak etkinliği sınırlı kalmaktadır. İHA ise uluslararası örneklerde koruma alanlarındaki imar haklarının, yoğunlaşmanın teşvik edildiği alıcı bölgelere aktarılmasını sağlayan bir planlama aracıdır. Türkiye’de İHA ilk kez 2004’te yasal düzenlemeye kavuşmuş, ancak uzun süre yönetmelik eksikliği nedeniyle uygulanamamıştır. Danıştay, plan notlarıyla yapılan aktarımları hukuka aykırı bulmuştur. 2024 ve 2025 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle İHA, İmar Kanunu’na tanımlanmış ve uygulama usulleri yönetmelikle belirlenmiştir. Ancak yeni düzenleme, İHA’yı yalnızca umumi ve kamu hizmet alanlarıyla sınırlamakta, alıcı-verici parseller arasında özendirici mekanizmalar içermemekte ve planlama sürecinin bütünlüğünü gözetmemektedir. Yeni düzenleme, tekil parsel düzeyinde yüksek yoğunluklu yapılaşmalara izin vermeyen imar planlarının plan değişiklikleriyle çok katlı yüksek yoğunluklu yapılaşmaların oluşmasını önleyecek hiçbir önlem getirmemektedir. Daha da vahimi, yeni düzenlemeyle bu tür yapılara ek olarak plan sonrasında rastgele belirlenen alıcı parsel ya da adalara ek yoğunluk getirerek var olan sorunu daha da içinden çıkılmaz hâle sokmaktadır. Bu hâliyle İHA, Batı’daki kazan-kazan modelinden uzaklaşarak toplumun bir türevi hâline gelmiştir. Makale, gerçek bir İHA modelinin koruma ve gelişim arasında denge kurabileceğini, ancak mevcut düzenlemenin rant odaklı, parçacı ve adaletsiz uygulamaları engellemekten uzak olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar sözcükler: İmar hakkı aktarımı; kentsel rant; koruma alanları; plan uygulama araçları; trampa.

ABSTRACT

In Türkiye, the primary tools for implementing zoning plans include expropriation, parcel division and consolidation, and land readjustment. Additionally, tools such as barter (property exchange) in protected sites and transfer of development rights (TDR) are employed. Barter involves exchanging privately owned properties in protected areas with Treasury lands but has proven largely ineffective. Internationally, TDR enables the transfer of development rights from conservation zones to receiving zones where densification is encouraged. Although TDR was introduced into Turkish legislation in 2004, it remained unimplemented for years due to the lack of secondary regulations. The Council of State ruled that TDR practices based on plan notes were unlawful. Legislative amendments in 2024 and 2025 finally defined TDR within the Zoning Law and established implementation procedures through a regulation. However, the new framework limits TDR to public service areas, lacks incentive mechanisms between sending and receiving parcels, and disregards the integrity of the planning process. The new regulation introduces no measures to prevent the emergence of multi-story, high-density developments through plan amendments, in development plans that do not permit high-density construction at the individual parcel level. What is even worse is that, beyond allowing such structures, the new regulation makes the existing problem even more intractable by introducing additional density to randomly designated receiving parcels or islands after the plan has been approved. As a result, TDR in Türkiye has deviated from the win-win model seen in Western practice and has instead become a derivative of barter. The article argues that while a genuine TDR system could balance conservation and development, the current regulation fails to curb rent-seeking, fragmented, and inequitable practices.

Keywords: Transfer of development rights; urban rent; conservation areas; plan implementation tools, barter.

Geliş tarihi: 10.04.2026 Kabul tarihi: 25.05.2026

Online yayımlanma tarihi: 18.06.2026

İletişim: Melih Ersoy

e-posta: melihersoy@gmail.com

Giriş

Kapsamlı planlama yaklaşımına göre, bir planlama sürecinin başarıya ulaşabilmesi için önerilen planlama evrelerinin eksiksiz izlenmesi gerekir. Bu bağlamda, katılımcı yöntemlerle belirlenmiş bir hedef ve amaçlar setinin oluşturulması ile bunları gerçekleştirmeye yönelik araçları içeren doğru bir yol haritasının izlenmesi ve bu yolla oluşturulacak seçenekler içinden nihai bir plan belgesinin üretilmesi, sürecin önemli evreleri olarak görülür. Ancak kamu otoritesinin bu şekilde hazırlamış bir planı yaşama geçirecek mali kaynakların yanı sıra kapsamlı plan uygulama araçlarından yoksun olması ya da var olan uygulama araçlarının planın yaşama geçirilebilmesi için yetersiz kalması, tüm bu emek ve çabaların boşa çıkmasıyla sonuçlanabilmektedir.

“İmar planı uygulama aracı” ifadesinden, imar planı ve düzenleme/parselasyon işlemi ile kadaströ parsellerinden kent sel arsalarla dönüştürülen arazilerin, imar planında belirtilen kullanma tür ve biçimine uygun duruma getirilmesine yönelik olarak yerel yönetimlerin başvurabilecekleri yasal olanaklar anlaşılmalıdır. Diğer bir ifade ile, bir imar planının kâğıt üzerindeki bir projeden arazi üzerinde somut gerçeğe dönüştürülebilmesi için kullanılan yöntem, araç ya da örgütsel yapı bütününe imar uygulama araçları denilmektedir. Çeşitli imar uygulama araçları kullanılarak yaşama geçirilen imar planları sayesinde kadaströ parseline sahip olan kişiler, yeni oluşun ve yapılaşma izni verilen imar parselleri üzerinde yapı yapma, yani imar hakkına kavuşmaktadırlar.

Ülkemizde uygulanan mevzuat çerçevesinde imar hakkı, yasalar ve imar planlarının belirlediği sınırlamalar içinde kalmak koşulu ile bir kadaströ ya da imar parselinde izin verilen yapı yapma hakkıdır. Dolayısıyla, mevzuatımız taşınmaz sahiplerinin salt bir taşınmaza sahip olmaları nedeniyle, kendiliğinden, o taşınmaz üzerinde imar hakları da olduğu anlayışını benimsemeyiz.¹

İmar Planı Uygulama Araçları

Ülkemizde Tanzimat’tan günümüze kadar geçen sürede ilgili mevzuatta zaman içinde değişiklikler yapılmış olsa da temel olarak üç etkili imar planı uygulama aracından yararlanıldığını söyleyebiliriz: (Ülkü ve Olgun, 1993; Köktürk, 1997; Gürler, 1995; Ersoy, 2001; 2005). Bunlar sırası ile 1. Kamulaştırma, 2. Ayırma ve birleştirme (İfraz ve tevhit) ve 3. Arsa ve arazi düzenlemesidir. Bu yazıda –daha önceki yazılarımızda bu konularda ayrıntılı açıklamalar yapıldığı için²– anılan araçlara ilişkin olarak tarihsel süreçte yapılan değişiklikler ile gerek mevzuatta gerekse uygulamada yaşanan başarı ve sorunların değerlendirmesine girilmeyecektir.

¹ “İmar Hakkı” kavramı, “yaşam hakkı” gibi modern dünyada doğal kabul edilen bir hak olmadığı için farklı ülkelerde bu kavramdan anlaşılan da farklılıklar gösterebilmektedir. Ülkemizde imar hakkı kavramının mevzuatımızda nasıl yer aldığına ilişkin bilgi edinmek için bkz. Duyguluer, 2022; Zorlu Kaman ve Aliefendioğlu, 2017.

² Bkz. Ersoy, 2001; 2005a; 2005b; 2017; 2023.

³ Bu yöntemin uygulaması ve değerlendirilmesi için bkz. Işıldak, 2010; Ulusan ve Ersoy, 2018.

⁴ Makaleyi okuyarak üzerinde çok değerli katkı ve yorumlarda bulunan değerli meslektaşım Feridun Duyguluer’e verdiği emek ve ayırdığı zaman için candan teşekkür ederim.

Yukarıda sözü edilen bu üç plan uygulama aracı yanında mevzuatımızda “trampa” yöntemi olarak adlandırılan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından uygulanan özel bir yasal düzenleme daha vardır. Bu araç ile “Arkeolojik ve Doğal Koruma/Sit Alanı” sınırları içerisinde bulunan bir taşınmazın maliki, söz konusu taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkından vazgeçerek kamu mülkiyetinde bulunan başka bir taşınmaz üzerinde kullanım hakkı talep edebilmektedir. Bu yöntemin amacı, sit alanları içinde kalan özel mülkiyete konu taşınmazların kamulaştırma yükünü azaltmak ve bu alanların toplum yararına kamuya kazandırılmalarını hızlandırmaktır.³

Bir diğer imar uygulama aracı ise ülkemizde İmar Hakkı Aktarımı (İHA) adıyla anılan, ancak Batı’daki uygulama biçiminden büyük ölçüde ayrılan araç ise uygulanan biçimiyle yukarıda sözünü ettiğimiz trampa aracının bir başka sürümü olma özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmada yukarıda anılan ve uygulamada etkin olarak kullanılan üç imar uygulama aracına değinilmeyecektir. Makalenin başlığından da anlaşılacağı gibi, bu yazıda son iki ve çok da etkili olmayan uygulama aracı üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede önce mevzuatımızda yer aldığı biçimiyle trampa uygulamasına kısaca değinilecektir. Daha sonra ise önceki tüm araçlara göre çok daha yeni olan ve son yıllarda üzerinde sıklıkla konuşulan İHA aracının ülkemizde nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, nasıl uygulandığı ve bu uygulamada yasal düzeyde karşılaşılan sorunlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda söz konusu aracın Batı’daki evrimi ve uygulama alanları ele alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır. Son olarak, ülkemizde önemli bir plan uygulama aracı olabilecek olan İHA aracının, günümüz uygulamasından farklı olarak trampa anlayışından tümüyle ayrıştırılarak nasıl yeniden ele alınması gerektiği üzerinde görüşler paylaşılacaktır.⁴

Trampa / Mal Değişim Sözleşmesi Yöntemi

Türkiye’de taşınmaz alım-satımında sıkça kullanılan, ancak bazı önemli incelikleri olan trampa yöntemi, kısaca iki taşınmazın (arazi, konut, iş yeri vb.) para yerine birbirleriyle değiş tokuş edilmesi işlemidir. 1926 tarihli 818 sayılı Borçlar Kanunu’nda “Trampa” başlığı altında düzenlenmiş olup 2011 tarihli Türk Borçlar Kanunu’nda da “Mal Değişim Sözleşmesi” ifadesi ile yer alan bu uygulamanın hukuki dayanağı anılan son yasanın 238. Maddesidir. Bu maddeye göre; mal değişim sözleşmesi yani “trampa, tarafların karşılıklı olarak birbirine mal vermeyi üstlendikleri sözleşmedir.” Konuya ilişkin işlemlerin tapu dairelerinde nasıl yürütüleceği de bu tüzükle düzenlenmiştir.

Arkeolojik ve doğal sit alanlarında uygulanan trampa yönteminin hukuki dayanağı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 15. Maddesidir.⁵ Madde hükmü şu şekildedir: "Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının ve koruma alanlarının kamulaştırılmasında; 04.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümleri uygulanır. Ancak, Bakanlıkça gerekli görüldüğü takdirde, Hazineye ait taşınmaz mallarla değiştirilebilir (trampa⁶ edilebilir)."

1/1000 ölçekli onaylı koruma amaçlı imar planında üzerinde kesin inşaat yasağı getirilen I. ve II. derece arkeolojik ve I. derece doğal sit alanları içinde yer alan taşınmazlar bakımından uygulanabilen bu sistemden amaçlanan, bu sit alanları içinde kalan ve imar, iskân ve yapılaşma yasağı bulunan özel mülkiyetteki bir arsa ya da arazinin, malikine maddi bir zarar vermeden, yani uzun ve masraflı bir kamulaştırma sürecine girmeden, kamuya kazandırılmasıdır. İşlemin mantığı da taşınmaz sahiplerinin sit alanındaki değersizleşmiş/kullanılamaz durumdaki taşınmazının Hazine'nin başka bir yerdeki ve genellikle kullanılabilir durumdaki bir taşınmazı ile değiştirilmesidir. Yukarıda belirtilen sit alanı sınırları içinde tapulu bir taşınmazı (tarla, arsa vb.) bulunan ve bu taşınmazını Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devretmek isteyen gerçek ya da tüzel kişiler, bu işlem için ilgili birimlere başvurabilirler. Trampa işlemi de tıpkı normal satış gibi tapu dairesinde resmî bir işlemle gerçekleştirilir. Onay sonrasında, her iki taşınmazın tapu devir işlemleri yapılır. Sit alanında bu kısıtlı taşınmaz Hazine adına, Hazine taşınmazı ise malik adına tescil edilir.

Trampa işleminin en üstün yanı, tarafların büyük miktarda nakit paraya gereksinim duymadan işlem yapabilmeleridir. Bu, özellikle likiditesi düşük olan yatırımcılar ya da bireyler için idealdir. Bir başka avantaj ise tarafların anlaşmaları durumunda, sürecin klasik alım-satım sürecine göre daha hızlı ilerleyebilmesidir.

Özetle, taşınmaz mal değişimi/trampası, doğru durumlarda ve profesyonel destekle yürütüldüğünde oldukça yararlı bir yöntemdir. Ancak uygulamadan edinilen veriler sistemin çok da etkin işlemediği yönündeki savı destekler niteliktedir. 2009 yılı itibarıyla, Türkiye genelinde 10.381 sit alanı olmasına karşın trampa için 2000'li yıllarda yılda ortalama 50–150 arasında

başvuru yapılmış olup bir araştırmaya göre, 2005–2007 yılları arasındaki üç yılda trampa amaçlı olarak yapılan toplam başvuru alanı ise 903 m² düzeyinde son derece sınırlı bir büyüklükte kalmıştır (Işıldak, 2010).

Ayrıca, bu konuda yapılan çalışmalar, bu koruma alanlarında uygulanan trampa sisteminin belirlenen amaca ulaşamadığını göstermektedir. Var olan trampa sisteminin, aktörler açısından sistemin resmî ve resmî olmayan kurallarına ilişkin bilgiler açısından saydam olmadığı ileri sürülmektedir. Mülk sahipleri, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve ilgili meslek odaları, trampa sisteminin işleyişi hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Kamu elindeki trampaya uygun Hazine mallarının sınırlı olması yanında, uygulamanın üzerinde kesin inşaat yasağı getirilen I. ve II. derece arkeolojik sit alanı ile I. derece doğal sit alanı olarak tescil edilenlerle sınırlı tutularak bunların dışında kalan sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin kapsam dışında kalması trampa yoluyla yapılan kamulaştırmaların etkin bir çözüm oluşturmadığı görülmektedir (Işıldak, 2010).

İmar Hakkı Aktarımı

İmar Hakkı Aktarımı (*Transfer of Development Rights*) yeni bir kavram değildir. Bir imar uygulama aracı olan İHA, ABD'de 1960'lı yıllardan bu yana⁷ başta açık alanlar olmak üzere, doğal kaynakların, tarım arazilerinin ve tarihi önemi olan kentsel yapı ve alanların korunması için etkin olarak kullanılmaktadır. ABD, İHA aracının dünyadaki öncü ülkelerinden biridir ve bu sistemin etkinliği, uzun süreli uygulama deneyimiyle kanıtlanmıştır.⁸ Günümüzde ABD'de 200'den fazla İHA programı etkin olarak uygulanmaktadır. 2010 yılı itibarıyla da sistemin ilk kırk yılında bu araçla korunan alan büyüklüğü yaklaşık 1,5 milyon dönüme ulaşmıştır (Pruetz ve Standridge, 2010).

Bu alanda ilk kayda değer uygulama, 1968 yılında New York City'de uygulanmıştır. Amacı, kentin merkezindeki tarihi binaları korumak ve bu alanda oluşabilecek yapı yoğunluğunu başka alanlara yönlendirmektir. İHA programlarının uygulama alanları zamanla gelişmiş olup bugün geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.⁹ Türkiye'de bu imar uygulama aracının önemi ve hukuk sisteminde yer almasının gerekliliği ilk kez 1990'lı yıllar-

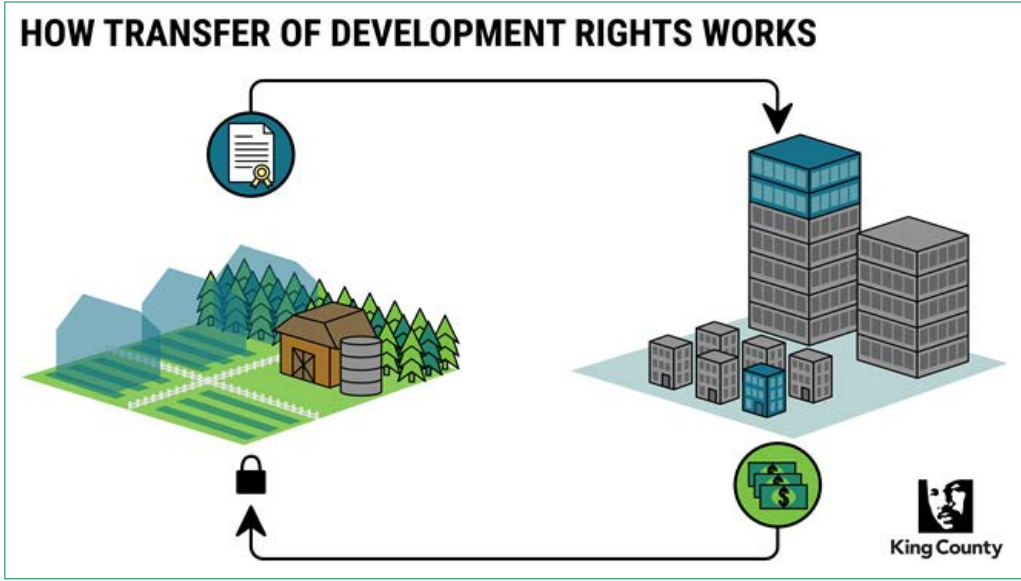
⁵ Kamulaştırma: Madde 15 – f) (Ek: 17/6/1987- 3386/5 Md.; Değişik: 25/6/2009-5917/24 Md.) Sit alanı ilan edilen ve 1/1000 ölçekli onaylı koruma amaçlı imar planında kesin inşaat yasağı getirilen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu parseller, başka Hazine arsa veya arazileri ile müstakil veya hisseli olarak değiştirilebilir. Trampa sürecine ilişkin olarak bkz. "Sit Alanlarında Kalan Taşınmazların Hazine Taşınmazları ile Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik" (Resmî Gazete Tarihi: 22.05.2010, Resmî Gazete Sayısı: 27588).

⁶ "Mal Değişim Sözleşmesi" ya da "Trampa Sözleşmesi", 4 Şubat 2011 tarihli ve 27836 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda tanımlanmış ve hükme bağlanmış resmî bir sözleşme türüdür. Ancak pratikte ve hukuk çevrelerinde "Mal Değişim Sözleşmesi"nden daha çok "Trampa Sözleşmesi" terimi kullanılır.

⁷ Duyguler'e (2021) göre bazı çalışmalarda İHA'nın başlangıç yılının 1916 olduğu belirtilse de bu anlatımlar, bugünkü uygulamalar çerçevesinde 'aktarım tekniği olarak' doğru değildir. Bu yılda yürürlüğe giren New York kentinin ilk imar tüzüğünde İHA ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. 1916 tarihli hüküm, komşu iki parselin birleştirilmesi (*zoning lot merger*) ile ilgilidir. Söz konusu tüzükte dikkat çeken husus, 1916 öncesi yükseklik sınırı olmayan gökdelenlerin kente olumsuz etkilerini önlemek üzere, "geri çekme" (*setback*) koşulu getirilmesi ve bina yüksekliğinin de sınırlanmasıdır. Ancak Tüzüğün 2. madde, 9(d) paragrafında özel bir ayrıcalık ile, bina yükseklik sınırlamasından muaf olma hükmü getirilmiştir. Bina taban alanının parselin %25'ini geçmediği durumlarda, bina yükseklik sınırlaması uygulanmıyordu.

⁸ ABD'deki sürecin özet bir geçmişi için bkz. Duyguler, 2021. İHA'nın ABD'de olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Japonya, Latin Amerika ülkeleri, Hollanda, Kuzey Kore, Yeni Zelanda ve İspanya'da da uygulandığı görülmektedir (Zorlu Kaman ve Aliefendioğlu, 2017, s. 724).

⁹ Öne çıkan örnekler olarak şunlar verilebilir: *King County, Washington*: Kırsal arazileri korumak için kullanılmıştır; *Pine Barrens, New Jersey*: Eşsiz bir ekosistemi korumak amacıyla uygulanmıştır; *Seattle, Washington*: Kentsel dönüşüm ve yeşil alan korumasında kullanılmaktadır; *Montgomery County, Maryland*: Tarım arazilerini korumak için başarılı bir model olarak gösterilmektedir; *San Francisco, California*: Tarihi yapıların korunmasında etkin şekilde işlemektedir.

Şekil 1. İHA nasıl çalışır?

Kaynak: King County, 2025.

da önerilmiş (Balamir, 1993), daha sonraki yıllarda ise konuyla ilgili çok sayıda makale ve tez yazılmıştır¹⁰ (Şekil 1).

İmar hakkı aktarımı özünde, kentsel ya da sit vb. alanlarda korunması istenilen bir bölgedeki imar haklarının, kentsel alanlarda yapı yoğunluğunun artırılmasına izin verilen başka bir bölgeye aktarımını olanaklı kılan ve böylece büyümeyi yönlendirmek için yararlanılabilecek güçlü bir araç sağlar. Diğer bir anlatımla İHA, inşaat yapma hakkının kısıtlandığı ya da yasaklandığı bir bölgeden, yapılaşmanın teşvik edildiği bir başka bölgeye taşıyarak ya da kullanma alanındaki ek inşaat hakkı verilen taşınmaz sahiplerine satarak kentsel alandaki yapılaşma yoğunluğunu denetim altına almak ve korunan alandaki arsa/arazi sahiplerinin varlık değerini korumak için yararlanılan bir plan uygulama aracıdır. Böylece, “Kullanma” alanındaki yapılaşma yoğunluğu artırılırken “Koruma” alanında yapılaşma önlenmektedir.

Bir İHA programı geliştirilirken izlenmesi gereken ilk adım, planlama alanındaki belirli bölgeleri “Koruma Bölgesi” ya da “Gönderen Bölge” olarak belirlemektir. İkinci adım ise, imar düzenlemelerinin kabul edilebilir olandan daha yoğun bir gelişime ya da büyümeye izin verebileceği “alıcı bölge”ler, yani “Kullanım Alanları”nı belirlemektir. Bu şekilde belirlenen kentsel alanlar, nazım ve uygulama imar planlarına işlenmelidir. Koruma ile Kullanma ya da aktarım bölgeleri imar planlarına işlendikten sonra, koruma bölgesi içindeki mülk sahiplerinin yapılaşma hakları belirlenmelidir.

Yukarıda belirtilen sürecin nasıl çalıştığı aşağıda ayrıntılı olarak adım adım özetlenmektedir:

1. İmar planında iki bölge belirlenir:
 - a. “Gönderen Bölge” (*Sending Zone*) ya da “Koruma Alanı”; diğer bir ifade ile yapılaşmanın yasaklandığı, koruma altına alınan bölge.
 - b. “Alıcı Bölge” (*Receiving Zone*) ya da “Kullanma Alanı”; yoğun yapılaşmanın teşvik edildiği, altyapısı uygun, kamusal yatırımların/harcamaların yoğun olduğu (örneğin kent merkezleri, finans merkezleri, metro güzergahları, kentin ana arterleri vb.) bölgeler.
2. Hak ayrıştırılır ve belgelenir: Gönderen bölgedeki/koruma alanındaki bir taşınmaz sahibinin, arsa/arazisi üzerinde kısıtlanan ya da *kullanamayacağı* imar hakkı (örneğin, çevresindeki parsellerde beş kat izni varsa bu yapılaşma hakkı), hükmen araziden ayrıştırılır ve arsasına/arazisine, bir daha yapılaşmamak üzere “tescil kısıtlaması” (*deed restriction*) getirilir. Bu şekilde söz konusu alan, koruma hükmü aynen korunarak ve başka bir amaca yönelik kullanımı yasaklanarak kamunun eline geçirilir. Ayrışan bu imar hakkı, bir mal varlığı değeri (kredi) hâline getirilir ve bir belgeyle (İmar Hakkı Sertifikası¹¹ gibi) temsil edilir.
3. Hak satılır ve kullanılır: Alan/Kullanma bölgesinde taşınmazı olan bir taşınmaz sahibi ya da yüklenici, bu bölgedeki bir arsaya çevresindeki diğer parsellere verilen yapılaşma hakkının

¹⁰ Bazı çalışmalar için bkz. Balamir, 1993; ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, 1999; Balamir vd., 1998, 2005; Balamir ve Ersoy, 2000; Göksoy, 2003, 2016; Ersoy, 2005a, 2005b, 2022; Işıldak, 2010; Kocalar, 2012; Duygulu, 2014, 2021, 2022; Zorlu Kaman ve Aliefendioğlu, 2017; Aksoy vd., 2019; Yanık ve Suri, 2020; Baydan ve Aliefendioğlu, 2022. Ayrıca YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden bu konuda yapılmış doktora tezleri de incelenebilir.

¹¹ İmar hakkı sertifikası, yapılaşması kamu yararı nedeniyle sınırlandırılan taşınmazlara ait kullanılmayan imar haklarını telafi edici nitelikte olan, parselden bağımsız ve devredilebilir, ancak mülkiyet hakkı oluşturmeyen ve taşınmaz sahibinin talebine dayalı olarak verilen belgedir.

üzerinde bir imar hakkı almak, diğer bir deyişle bu parselde yapı yoğunluğunu artırmak isterse, koruma bölgesinde imar hakkı elinden alınmış ve bunun karşılığında kendisine imar sertifikası verilmiş olan taşınmaz sahibinden ya da imar sertifikalarını toplayan bankadan bu ek yapılaşma hakkı karşılığında sertifika satın almak zorunda olacaktır. Örnek vermek gerekirse, bu arsanın yakın çevresinde 5 kat izni verilirken, bu parselde 15 kat izni verilmesi istendiğinde, bu arsanın taşınmaz sahibi ya da yüklenici, bu fazladan yapılacak 10 katın karşılığında yeni eklenecek inşaat alanının belirli bir bölümü örneğin ek inşaat alanının %30–40'ı karşılığında bir değer karşılığı olan bedeli ek imar hakkı olarak satın alacaktır. Taşınmaz sahibi ya da yüklenici, bu ek imar hakkı karşılığında ödeyeceği miktarı koruma alanındaki taşınmaz sahibinden ya da bu amaç için kurulan bir "İmar Bankası"ndan (Türkiye örneğinde İller Bankası bu amaç için görevlendirilebilir) satın alır. Böylece kullanma alanında taşınmaz olan yüklenici çevresindeki yapılaşma koşullarına göre kullanma izni aldığı bu ek imar hakkını, koruma alanında taşınmaz olan arazi sahibine (ya da bankaya) ödeyecektir.

İHA aracılığıyla, rekreasyon alanları; 1. ve 2. derece arkeolojik ve doğal sit alanları; korunması gereken tarihi yapılar; afet riskli ve tehlikeli özel önlem alınması gereken alanlar; orman alanları; millî parklar; tabiat parkları; tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanları; korunması gerekli görülen doğal kaynaklar; nadide bitki ve hayvan varlığının yaşam alanları ve su havzaları; kıyı yasasına göre yapılaşma izni verilmeyen vb. alanların Gönderen Bölge/Koruma Alanı olarak tanımlanması mümkün olacaktır. Bu bölgelerde tapuya kayıtlı özel taşınmazları olan arazi sahiplerine verilen imar hakları, Alıcı Bölgelere, yani planda Kullanma Alanı olarak tanımlanan alanlara aktarılacak, böylece yerel yönetimler yüksek ödemelerle karşılaşmadan planlarını uygulayabileceklerdir. Kısacası bu araç sayesinde çevresel değerler korunurken arazi sahiplerinin maddi kayba uğraması engellenerek "korumacılık" ve "mülkiyet hakları" arasında bir denge kurulmakta, sit alanlarına karşı başta bu alanlarda yararlanamadıkları imar hakları olan taşınmaz sahipleri olmak üzere, toplumsal destek güçlenecektir.

Bu modelde toplam konut stoku –Alıcı Bölgedeki taşınmaz sahiplerine gerekli yapılaşma teşviklerin verilmesi durumunda– azalmadığı için, toplam ekonomik değer de aynı kalacak, sadece 1) Alıcı Bölgedeki yüklenicinin ek inşaat hakkı için etik dışı yollarla dağıtacağı (veya dağıtma olasılığı olan) finansal kaynak, yapılaşma hakkı kısıtlanan kesimlere aktarılacak; 2) kent- sel alandaki yapılaşma hakkının mekânsal dağılımı değişecektir. Kısacası bu sistem, toplam ekonomik değer bir bölümünü Gönderen Bölge/Koruma Alanından alıp Alıcı Bölge/Kullanma Alanına aktarmayı hedeflemektedir.

Bu yöntemle planlama alanındaki arsa/arazi sahipleri arasında sosyal adalet de büyük ölçüde sağlanabilecektir. Süreçte hem koruma bölgesindeki hem de kullanma bölgesindeki taşınmaz

sahipleri kazançlı çıkmakta ve taraflar arasında bir "kazan-kazan" durumu gerçekleşmektedir. Koruma Alanında taşınmaz olan, ancak yapı yasağı nedeniyle bu hakkını kullanamayan taşınmaz sahipleri imar haklarını satarak maddi kayıplarını telafi edebilecekler; diğer yandan Kullanma Alanındaki taşınmaz sahipleri de çevrelerindeki imar hakkının üzerinde yoğun yapılaşma hakkı elde ederek daha fazla kâr elde edeceklerdir. Kısacası, bir yandan kent ve sit alanları vb. korunması arzulan özel alanlar imar baskısından kurtularak kamu yararına kullanımları güvence altına alınırken diğer yandan da bu yolla koruma kültürüne katkıda bulunmaktadır.

Başarılı bir İHA programı geliştirmek için önerilen temel ilkeler şöyle sıralanmaktadır:

1. Açık alanların, kıyıların ya da arkeolojik ve doğal sit alanlarının korunması gibi açık ve geçerli bir kamusal amaç varlığı,
2. Gönderen/Koruma ile Alıcı/Kullanma Alanlarının imar planlarında açık olarak belirtilmiş olması,
3. Planda Gönderen/Koruma ve Alıcı/Kullanma Alanları arasında bir tutarlılık olması,
4. Tapu kayıtlarının yanı sıra halkın kolaylıkla ulaşabileceği belge ve yerlerde imar hakkı kısıtlılığı getirilen taşınmazların belirtilmesi,
5. Belirli bir taşınmaz üzerindeki imar hakkının planlarda açıkça belirtilmesi,
6. Kullanma Alanları belirlenirken ayrıntılı bir planlama çalışması yapılarak ek yoğunluk için gereken yeterli fiziksel ve sosyal altyapı donanımlarının varlığının sağlanması,
7. Kullanma Alanını imar haklarının aktarımı için çekici kılmak için yeterli yoğunluğun olduğu ve görece önemli kamu kaynağı gerektiren altyapı ya da sosyal donatı yatırımının yapılacağına güvence alınması.

İHA programlarının başarılı olması için ise kamunun aşağıdaki hususları dikkate alması beklenir:

1. Bir İHA programının işe yaraması için Alıcı/Kullanma Alanındaki taşınmaz sahiplerinin İHA sertifikası satın aldıklarında elde edecekleri ek yoğunluğu gerçekten istemeleri gerekir. Alıcı Bölgede taşınmaz sahiplerinin elde edeceği/kendilerine verilecek ek inşaat alanının İHA sertifikası satın alarak ek inşaat hakkı almayı istemelerini çekici kılmak büyüklükte olmalıdır; aksi takdirde var olan imar haklarıyla yetinebilir ve daha yoğun yapılaşmayı istemeyebilirler.
2. Gönderen Bölgelerdeki imar olanakları ne kadar kısıtlıysa (arazi eğimi, uzaklık, altyapı eksikliği vb.), arazi sahiplerinin İHA yöntemini seçme olasılığı o kadar artar.
3. İHA programlarının başarısız olmasının bir başka nedeni de yerel ya da merkezi yönetimlerin kent bütününde İHA yöntemine başvurmadan ek yoğunluk sağlayan alanlar

oluşturmalarıdır. Bu bakımdan imar planlarında yüksek yoğunluklu, çok katlı yapılaşmalara İHA işleyişine izin verilecek Alıcı/Kullanma Alanları açıkça belirtilmelidir.

4. Alıcı/Kullanma Alanındaki taşınmaz sahiplerinin ödeyeceği İHA fiyatının gönderen bölgedeki arazi sahibinin gelişim imar hakkı kaybıyla oluşan değer in altında kalmaması gerekir.
5. Alıcı Bölgedeki ek imar hakkına ilişkin düzenlemeler açık olmalı ve geliştiriciler, tüm koşulları sağladıklarında verilen azami imar hakkını keyfi süreçlerle azaltılması gibi durumlarla karşılaşmamalıdır.
6. Toplumun İHA programına destek vermesini sağlamak için koruma konusunda aydınlatılması ve kamusal kazanımların anlatılması gerekir. İHA'nın başarısı için Alıcı Bölgedeki taşınmaz sahiplerinin İHA uygulama aracını iyi bilmesi, nasıl çalıştığını anlaması ve halkın da bu programın üstünlükleri konusunda aydınlatılması gerekir. Bunun için dijital olanakların yanı sıra halka yönelik programlarla kamusal erişim sağlanmalıdır.
7. İHA Bankası, toplum adına İHA satın alan, tutan ve alıcı bölgedeki taşınmaz sahiplerine satan bir kurumdur. Bu banka fiyat istikrarı sağlar, işlemleri kolaylaştırır ve koruma için döner fon oluşturur. Buna karşın İHA Bankası yardımcıdır ama zorunlu değildir (Pruetz ve Standridge, 2010, ss. 80–86).

Özetlersek, İHA salt bir planlama aracı olarak değil, menkulleştirme uygulamaları için bir değer aktarım mekanizması olarak da görülmelidir. Temel sav, piyasa dinamikleri kullanılarak hem çevrenin korunabileceği hem de Gönderen Bölge/Koruma Alanlarındaki hak sahiplerinin mağdur edilmeyeceğidir. Ancak kuşkusuz, bu kuramsal mükemmelliğin uygulamada bir güvencesi yoktur ve belirli riskleri de içerir. Diğer yandan, sistemin amacına uygun hâlde işlemesi durumunda hiç kimse daha kötü durumda olmayacaktır. Diğer bir anlatımla,

1. İmar hakkı kısıtlanan arazi sahiplerinin hakları telafi edilecek ve daha iyi durumda olmaları sağlanacak,
2. Alıcı Bölge/Kullanma Alanındaki taşınmaz sahipleri ve geliştiricileri de daha yüksek yapılaşma hakkı elde ederek kazançlı çıkacaklar,
3. Kamu Koruma Alanlarını elde etmek için kamulaştırma gibi pahalı yöntemlerden kurtularak bu alanlara bir bedel ödmeden sahip olacak,
4. Ve nihayet toplumun tümü de çevrenin korunması konusunda belirli çevrelerin baskılarından kurtularak toplumsal bir fayda sağlanmış olacaktır.

Bu durumun, ekonomide “Pareto iyileşmesi” olarak adlandırılan ve arzu edilen durum için iyi bir örnek oluşturduğu da söylenebilir.

Ancak, “Bu aracın doğru tanımlanıp usulüne uygun kullanılmasından zarar görecektir hiçbir toplum kesimi yok mudur?” sorusuna verilecek yanıt ise “Evet vardır” biçiminde olacaktır.

Bu kesim parsel düzeyinde o parselin iyeliğine sahip özel ya da tüzel kişilere, hiçbir ciddi araştırma ve inceleme yapmadan, sahip oldukları kamusal yetkiyi kullanarak ve çevredeki parsellere verilen imar haklarının çok üzerinde imar hakkı verilmesini sağlayarak bu özel ya da tüzel kişilere büyük rantlar sağlayan yerel ya da merkezi idarelerdir. Dolayısıyla parsel düzeyinde hiçbir gerekçe göstermeden verilen bu türden ayrıcalıklı kararların alınması, bazı yönetici, plancı ya da bürokratların parasal vb. çıkarlara tevessül etmelerinin önünü açmakta, onları dolaylı olarak da olsa teşvik etmekte ve ülkedeki eşitlik ve adalet duygusunun zedelenmesine ve genel olarak da toplumsal düzeyde etik değerlerin önemli ölçüde yıpratılmasına yol açılmaktadır. Gerek var olan süreci kendi yararına kullanmak isteyen taşınmaz sahipleri gerekse de parsellerinde bekledikleri imar hakkını kullanamayan, yani bu yasal süreçten zarar gören taşınmaz sahipleri, bu iki kesim de çözümü yerel ya da merkezi hükümet yetkililerini, bürokrat ve siyasetçileri başta rüşvet vb. parasal araçlar olmak üzere çok çeşitli yollarla ikna etmek için siyaset mekanizmasını kullanmakta ve kendi ölçülerinde toplumsal ve iktisadi sistemin çözülmesine/çürümmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında, kuşkusuz genel bir plan çerçevesinde gerçekleşmeyen, çoğu kez parsel ya da ada düzeyinde parçacı kararlarla uygulamaya sokulan bu tür yoğunluk artırıcı kararlar, kent bütünü için hazırlanmış planları da etkisiz hâle getirmekte; kentin hiç olmayacak yerlerinde büyük nüfus ve yapı yoğunluğu yükleyerek ve yepyeni mekânsal ve estetik sorunlar yaratarak kamusal yararın kişisel rantlar uğruna etkisizleşmesine yol açmaktadır. Kuşkusuz İHA tüm imar sorunlarını çözebilecek sihirli bir uygulama aracı değildir, ancak bu alanda yukarıda değinilen sorunların çözümünde önemli bir katkı sağlayabileceği de bir gerçektir.

Aşağıdaki bölümde bu aracın ülkemiz hukuk sisteminde nasıl ele alındığı ve gerçek bir İHA modelinden çok mal değişimi/trampa aracına benzer bir anlayışla uygulanarak ana amacından nasıl saptırıldığına değinilecektir.

İmar Hakkı Aktarımı Kavramının Ülkemiz Mevzuatındaki Gelişimi

Bu bağlamda öncelikle, sonuçları mevzuatımızda uygulama şansı bulamamış olmasına karşın, kamusal alanda bu konuda gündeme gelen ilk önemli ve kapsamlı çalışma olan ve 1992 yılında yaşanan “Erzincan Depremi Rehabilitasyon ve Yeniden yapılandırma Projesi” kapsamında Dünya Bankası tarafından yürütülen bir projeden söz edilmesi gerekir. Proje 1999 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği ile Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyeleri tarafından hazırlanmış ve iki cilt olarak dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) Proje Koordinasyon Birimi'ne sunulmuştur. Konuyla ilgili merkezi kurum ve kuruluşların yanı sıra yerel yönetimler, meslek odaları ve sivil toplum örgütlerinin geniş katılımlı toplantıları ile ilgili kesimlere verilen anket verilerinden

oluşan görüşlerden büyük ölçüde yararlanan “3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin –Yeni Bir Yapı Kontrol Sistemi ve Afetlere Karşı Dayanıklılığı Sağlayacak Teknik Önlemleri İçermek Üzere– Revizyonu” başlıklı (ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi, 1999; Özden, 2000; Ersoy, 2005a) bu yeni İmar Kanunu Tasarısı Taslağı’nda yerel yönetimlere imar planlarını gerçekleştirmek için bugüne dek görülmemiş kapsamda geniş bir planlama araçları yelpazesi sunulduğu görülmektedir. Bu yeni uygulama araçları arasında İHA’ya özel bir yer verilmiş ve çalışma kapsamında bir de taslak İHA yönetmeliği önerisi sunulmuştur. Ne yazık ki bu kapsamlı çalışma büyük Marmara Depremi gibi acıların yaşanmış olduğu bir dönemde ilgili kurumlara sunulmuş olmasına karşın, bu kurumların tozlu raflarında yerini almanın ötesinde bir etkisi olmamıştır.

İHA kavramı mevzuatımıza yasal olarak ise ilk kez 27.07.2004 tarihli Resmî Gazete’de 5226 sayılı Kanun adıyla yayımlanan ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanunun 8/c maddesiyle girmiştir. Bu düzenlemeye göre, yapılanma hakları kısıtlanan taşınmazlara ait mülkiyet veya yapılanma haklarının kısıtlanmış bölümünü, imar planlarıyla yapılanmaya açık aktarım alanı olarak ayrılmış, mülkiyetlerindeki veya üçüncü şahıslara ait alanlara aktarmaya belediye ve valilikler yetkili kılınmıştır.

Yasada süreçle ilgili olarak, söz konusu aktarım hakkının hamiline yazılı menkul kıymete dönüştürecek belgeler düzenlenerek bu alanlardaki taşınmaz sahiplerinden hak sahibi olanlara vermeye ilgili idareler yetkilendirilmektedir. Ayrıca, menkul kıymetlerin basılması, saklanması, el değiştirme işlemlerinin onaylanması ve veri tabanının oluşturulması ve denetlenmesi görevi İller Bankası’na verilmektedir.

Bu kanun ile aktarımla ilgili ana kavramlar ile sürecin esasları son derece açık bir ifade ile belirtilmiş ve bu işlemin uygulanmasına ilişkin usul ve esasların bir yönetmelikle belirleneceği de hüküm altına alınmıştır. Kültürel koruma alanlarıyla sınırlı olsa da bu düzenlemenin başarılı olması hâlinde diğer koruma alanlarına da genişletilmesi olasılığı yüksek olmasına karşın, ne yazık ki bu yönetmelik çalışması ile ilgili girişimler dönemin Kültür ve Turizm Bakanı’nın görevden ayrılmasından sonra tümüyle bir kenara bırakılarak önemli bir fırsat heba edilmiştir.

Bu gelişmeden yedi yıl sonra gerçekleşen ve imar mevzuatı ile kurumsal yapısında önemli değişiklikler getiren 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerden (KHK) söz etmek gerekir. Bu KHK’lara göre mekânsal düzenlemelerle ilgili olarak yeni bir Bakanlık kurulmuş ve bu Bakanlığa yeni ve kapsamlı görevler verilmiştir.

04.07.2011 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri başlıklı 644 sayılı KHK’nın 11. Maddesi (Değişik: 16/5/2012–6306/19 Md.) ile kurumun Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün görevleri belirtilirken maddenin (d) fıkrasında “... imar hakkı

transferi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek” de sayılmaktadır. 17.08.2011 tarihli 648 sayılı KHK’nın 4. maddesi (e) fıkrasında da “... imar hakkı transfer etmek” ifadesi yer almaktadır.

Yukarıdaki yasal düzenlemelerle yeni kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na imar hakkı aktarımı/transferi yetkisi tanınmış olmasına karşın bu kavramın içeriği ve işleyişi ile ilgili olarak yönetmelik düzeyinde hiçbir yasal düzenleme yapılmamıştır. Böylece İHA yasalarla yer alan, ancak nasıl kullanılacağı bilinmeyen bir uygulama aracı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

5226 sayılı Kanundan sekiz yıl sonra 31.05.2012 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yine ve bu kez riskli yapı ve alanlarla sınırlı kalmak üzere İHA konusunda hükümler içermektedir. Bu kanunun uygulama ayrıntılarını açıklamak üzere hazırlanan ve 2013 yılında yürürlüğe giren yönetmelik ise İHA’nın nasıl yapılacağına dair usul ve esaslara ilişkin olarak bir açıklamaya yer vermemektedir.

03.07.2017 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği’nin “Kamu alanlarında yapılacak yapılarda ruhsat” başlıklı 56. Maddesinde de Bakanlığın bu konudaki yetkisi yinelenmektedir. 2018 yılında yürürlüğe giren ve ülke yönetim sistemimde kökten değişiklikler getiren 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 644 ve 648 sayılı KHK’lar iptal edilerek bu görevler Cumhurbaşkanlığına aktarılmış ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının görevleri içinde bu konu tekrar yazılmıştır.

Yukarıda yer verilen mevzuat hükümleri açısından bakıldığında, 2004 yılından bu yana imar hakkı aktarımı/transferi kavramının, belirli alanlarla sınırlı olarak da olsa ismen, ülkemiz hukuk sistemine çeşitli yasalarda girdiği görülmektedir. Ancak, kamulaştırma aracına bir almaşık/alternatif olarak kabul edilen bu yöntemin, başta İmar Kanunu olmak üzere, yasa ile özel olarak tanımlanması ve hüküm altına alınması gereği vardır. Bu kavramın uygulanmasına ilişkin esasların da yine kapsamlı bir biçimde yasal mevzuatta düzenlenmesi gerektiği açık olmasına karşılık ne yazık ki ilgili idareler bu konuda uzun bir süre hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Yargı Kararlarında İHA

Yasalarda yer alan, ancak bu konuyla ilgili kapsamlı bir yönetmeliğin hazırlanmamış olmasına karşın bu uygulama aracından yararlanmak isteyen yerel ve merkezi idareler yaptıkları planlarda bu eksikliği “plan notları” ile giderilme yoluna gitmeye çalışmışlardır. Ancak bu yaklaşım, yer yer çözüm gibi görünse de esas itibarıyla imar planı sürecine zarar vermektedir, çünkü özellikle nazım imar planlarının hazırlık aşamasında aktarım usulü göz önüne alınmadığından uygulamaya girmiş olan imar planlarına İHA ile müdahale edilmesi, plan düzeninin yitirmesine yol açmıştır. “Yoğunluklarda ve yapılaşma değerlerinde bir dengeleme yapıldığı gerekçe gösterilse de planın sosyal

donanım ve teknik altyapı düzeni tamamen bozulmaktadır. Aktarımlar bir program doğrultusunda yapılmadığından, planla sağlanmış olan ‘kamu yararı bütünlüğü’ de zedelenmekte, hemen bir plan notu ilave edip, noktasal veya proje temelli uygulamalar, mevcut imar planlarına zarar vermekte” (Duyguler, 2022) ve teknik, toplumsal ve hukuki bağlamlarda çeşitli sorunların oluşmasına yol açmaktadır.

Nitekim çeşitli mesleki sorunlar ve uygulamalar birçok kamu davasına konu olmuştur. Danıştay 6. Dairesi bu konuyla ilgili davaların artması üzerine aldığı art arda kararlarla içtihat oluşturarak bu soruna değinmiş ve oluşturduğu hükümlerle yasa yapıcıya bu konudaki görevini hatırlatmak zorunda kalmıştır.

Aşağıda, bu konuda Danıştay 6. Dairesi tarafından alınan birden çok kararlardan sadece birine değinilecektir. Bu kararda belirtilen hususlar diğer kararlarda da¹² yinelenmektedir.

Buna göre, Danıştay 6. Dairesi, 07.05.2019 tarih ve Esas No (E): 2018/1958, Karar No (K): 2019/3715 sayılı kararında, plan değişikliği ile davacının taşınmazının “parklar ve dinlenme alanları” kullanımına ayrılmasına ve bu taşınmazın transfer edilecek alanın “önemli alan- I, dere yapı yaklaşma sınırı ve alanı” lejantı kapsamına alınmasına yönelik 1/5000 ölçekli nazım imar planı değişikliğinin iptaline karar verilmesi istemi ile açılan davada;

“Kamu tarafından ortak kullanım işlevine sahip, özel mülkiyete ait taşınmazların yetkili idarelerce kamulaştırma yöntemi kullanılarak kamunun kullanımına kazandırıldığı bilinmektedir. Ancak uyumsuzluğa konu transfer kavramı incelendiğinde, plan değişikliğini yapan belediye tarafından kamulaştırma yolu ile bu alanların kamuya kazandırılmasına alternatif bir yöntem olarak, imar hakkı transferi yolunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.” denildikten sonra bu konuda mevzuatta yer alan hükümler aktarılarak değerlendirilip şu karara varılmıştır: “Yukarıda yer verilen mevzuat hükümleri açısından bakıldığında transfer kavramının ismen çeşitli mevzuata girdiği görülmekte ise de; kamulaştırma yöntemine alternatif olarak kabul edilen bu yöntemin, başta İmar Kanunu olmak üzere yasa ile özel olarak tanımlanması ve hüküm altına alınması gerektiği ve bu kavramın uygulanmasına ilişkin esasların da yine yasal mevzuatta düzenlemesi gerektiği açıktır. Bu durumda, İmar Kanunu ve Kıyı Kanunu’nda yer almayan taşınmazın imar hakkının transferini öngören söz konusu yöntemin uyumsuzluğa konu plan değişikliği ile kabul edilmesinde hukuka uygunluk bulunmamaktadır.”

Özetle, Yüksek Mahkeme bu konuyla ilgili olarak aldığı tüm kararlarda mülkiyet hakkına müdahale edilmesinin ancak yasal düzenleme ile mümkün olabileceğini, başta İmar Kanunu olmak üzere yasal olarak mevzuatımızda yer almayan imar hakkı transferi yönteminin plan notları ile uygulamaya konulmasının hukuka uygun olmadığını, bu yönteminin hukuki alt yapısının

yeterince düzenlenmediğini belirterek bu konuda yasal düzenleme yapılması gerekliliğini açıkça belirtmiştir.

İHA Konusunda Son Gelişmeler

Nihayet art arda alınan tüm bu mahkeme kararları sonunda bu konunun plan notları ile çözülemeyeceği anlaşılmış ve gerekli yasal girişimlerde bulunulmasına karar verilmiştir.

12 Aralık 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7534 sayılı Köy Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 3194 sayılı İmar Kanunu’nda değişiklik yapılarak “imar hakkı aktarımı” tanımı eklenmiş ve artık bu uygulama aracı salt belirli özel yasalarla sınırlı olarak kullanılan bir araç olmaktan çıkarılmıştır. Buna göre; 7534 sayılı Kanunun 4. Maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 5. Maddesine ekler yapılmıştır.

İmar Kanunu’nun 13. Maddesi ile bu konuda ayrıntıya girerek imar planlarında umumi hizmetlere ve kamu hizmetlerine ayrılan yerlerin elde edilmesinde bir araç olarak imar hakkı aktarımına yer verilmekte ve “İmar hakkı aktarımı yapılırken, alıcı parselin emsale esas inşaat alanı en fazla imar planı ile belirlenmiş oranlar kadar ve her halde alıcı parselin %30’unu geçmemek üzere arttırılabileceği ve verici parselin/parsellerin aktarıma esas inşaat hakları, en yakın komşuluğundaki imar parselinin/ adasının emsale esas inşaat hakkını aşmamak kaydıyla ilgili idarece belirleneceği; Aktarma işleminin, alıcı ve verici parselin diğer tespitleri üzerinden yapılacağı” hüküm altına alınmaktadır.

11 Eylül 2025 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Arazi ve Arsa Düzenlemeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, bu konuda Danıştay kararlarında iptal nedeni olan yasal düzenlemelerin eksikliğini, kanun düzeyinde olmasa bile, yönetmelik düzeyindeki eksikliği formel olarak gidermeye çalışmıştır.

Adı geçen Yönetmeliğin Yedinci Bölümü ise “İmar Hakkı Aktarımı” ifadesini taşımakta ve bu maddede yer alan 38/A ile 38/B maddeleri tümüyle aktarım sürecinin nasıl işleyeceğine ilişkin hükümlere ayrılmıştır. Bu maddeler ayrıntılı olarak süreci açıklamaktadır.

Yeni Düzenlemelerin Değerlendirilmesi

Yeni düzenlemelerin eleştirel bir değerlendirilmesi aşağıda maddeler hâlinde özetlenmektedir:

1. Uygulama, özel hukuk kişilerinin mülkiyetinde olan ve kentsel alanlarda yapılan imar planlarında umumi ve kamu hizmet alanlarına¹³ ayrılan alanlardaki parseller için diğer uygulama araçlarının tükendiği durumlarda yararlanılabilen

¹² bkz. Danıştay 6. Dairesi E: 2019/321; K: 2021/10123 sayı ve 24.09.2021 tarihli karar; 24.09.2021 tarih ve E: 2019/15508 – K: 2021/10122 sayılı karar; 02.03.2021 tarih ve E: 2019/21792 – K: 2021/2620 sayılı karar; 06.07.2020 tarih ve E: 2015/5797 – K: 2020/6696 sayılı karar.

¹³ 2024 onay tarihli 7534 sayılı Kanunun 6. Maddesi düzenleme ortaklık paylarının hangi kullanımlar için alınabileceğini ayrıntılı olarak saymaktadır.

bir araç olarak düzenlenmiştir. Diğer bir deyişle, uygulama DOP kapsamında belirlenen umumi ve kamu hizmet alanlarında kalan parsellerle sınırlı tutulmuştur. Bu hâliyle genel bir kural olarak diğer koruma alanlarını kapsamaktadır. İlk kez 2004 yılında, kültür varlıkları için getirilmiş olan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sorumlu olduğu bir konu; bu defa da salt hizmet alanlarına dönük, sadece kamulaştırmayı kapsayan bir düzenleme olarak yasalaşmıştır. Bunun büyük bir eksiklik olduğu ve yukarıdaki bölümde ayrıntılı olarak ele alınan Dünya deneyiminin çok gerisinde kalarak dar bir alana sıkıştırıldığı açıktır. Bunun ana nedeni, uygulanan modelin trampa benzeri son derece sınırlı bir anlayışa hapsedilmesinden kaynaklanmaktadır.

2. İHA plan uygulama aracı, planlama çalışmalarının nazım imar planı ölçeğinde başlayan hazırlık sürecinde ele alınması gerekir. Ülkemizdeki uygulama modeli ise 1/1000 ölçekli uygulama imar planının bulunduğu, arazi ve arsa düzenlenmesi yapılmış –ya da yapılması mümkün olmayan– alanlarda, parselin tamamının ya da bir kısmının umumi ve kamu hizmet alanlarında kalması durumunda söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle uygulama, nazım plan düzeyinde planla tanımlanmış alanlar için değil, sadece umumi ve kamu hizmet alanlarında kalan taşınmazların bedelsiz olarak kamu eline geçmesi için diğer uygulama araçlarının yetersiz kaldığı durumlarda kullanılacaktır. Bu nedenle plan hazırlanma aşamasında 'alıcı' ve 'verici' parsellerin planla önceden belirlenmesi olanaklı olmayıp ancak parselasyon işlemi tamamlandıktan sonra ortaya çıkan mülkiyet durumuna göre bu alanlar saptanacaktır. Bu anlamda yukarıda açıklanan İHA süreçlerinden farklı olarak kapsamlı planlama sürecinin planlama evresinin bir parçasını oluşturduğu söylenemez.
3. Yeni düzenleme, kentlerimizde kent merkezleri ve bazı özellikli alanlar dışında tekil parsel düzeyinde yüksek yoğunluklu yapılaşmalara izin vermeyen imar planlarının onay sonrasında parsel ya da ada düzeyinde yapılan plan değişiklikleri ile çok katlı yüksek yoğunluklu yapılaşmaların oluşmasını önleyecek hiçbir önlem getirmemektedir. Daha da vahimi, yeni düzenleme ile bu tür yapılara ek olarak plan sonrasında rastgele belirlenen alıcı parsel ya da adalara ek yoğunluk getirerek var olan sorunu daha da içinden çıkılmaz hâle sokmaktadır.
4. Düzenlemede 'verici parsel' ile ilgili olarak hiçbir teşvik edici hükme rastlanmamaktadır. Neden ve hangi gerekçelerle bazı parsellerin verici parsel olarak belirlendiği sorusunun yanıtı belirsizdir. Salt alıcı ve verici parsellerdeki değer eşitliği böyle bir transfer için yeterli olabilir mi? Parsel sahipleri arasında uzlaşmadan söz edilmekte ise de verici parselin bu uzlaşmaya taraf olmasını özendirerek hiçbir mekanizmadan söz edilmemektedir. Bu işlemin kamu gücü ile yapılması ise ciddi yeni anlaşmazlıklara neden olabilecektir.

Dünyadaki İHA örneklerinde bu iki sorunu da aşmaya yönelik açık hükümler konulmuştur. Bu örneklerde öncelikle bir alanın ve bu alan içindeki parsellerin planlama otoritesi tara-

findan verici alan olarak nazım planla belirlenmesinin koşulu, bu alanların plan bütününde kamunun diğer alanlara göre özellikle altyapı harcamaları açısından ayrıcalıklı bir alan olmasına ve bu nedenle de diğer kentsel alanlardan daha fazla kamu kaynağının bu alana gömülmüş olmasıdır. Dolayısıyla, bir alanın verici parsel olarak belirlenmesi ve bu alandaki yapılara çevre parsellerden çok daha yüksek yapılaşma izni verilmesinin ardında kamusal bir gerekçe vardır. Ancak taşınmaz sahibinin bu ek yapılaşma hakkından yararlanabilmesinin bir koşulu olarak bu ek inşaat alanının bir bölümünün kamuya bedelsiz olarak terk edilmesi koşulu vardır. Bu şekilde kamuya terk edilen inşaat alanının parasal karşılığı, piyasa değeri üzerinden imar hakkı aktarım sertifikaları için kullanılmak üzere bu işlemi yönetecek olan Bankaya yatırılmaktadır.

Görüldüğü gibi bu modellerde kazan-kazan anlayışı temel alınmıştır. Taşınmaz sahibi çevre parsellere göre hak ettiğinin üzerinde bir yapılaşma hakkına sahip olmakta; elinde sertifikası olan verici alandaki yapılaşma hakkı kamusal kullanımlar için elinden alınmış olan taşınmaz sahibi de taşınmazının değeri olan karşılığı elindeki sertifika ile bedele dönüştürerek kaybını gidermekte; nihayet kamu da belirli kentsel alanlar için yaptığı ek kamusal harcamaların karşılığı olarak verici alandaki parsellere kamulaştırma yapmadan sahiplenebilmektedir. Anlaşıldığı gibi, üç ilgili taraf da bu sürecin kazananı olmaktadır.

Sonuç

Ülkemizde yıllar süren ve onlarca anlaşmazlığa ve davaya konu olan, ancak yıllarca ısrarla yasal düzenlemeye kavuşturulamayan İHA plan uygulama aracı nihayet 2025 yılında yasal bir temel kazanmış görülmektedir. Ancak, yürürlükteki yeni düzenleme, yirmi beş yıl önce ODTÜ tarafından hazırlanmış yasa ve yönetmelik taslaklarını hiç göz önüne almadan tümüyle 'bize özgü' bir model üzerine kurgulanmış ve trampanın bir başka sürümü olarak görülebilecek bir araç geliştirmiştir.

Trampada hakları kısıtlanan özel taşınmaz sahipleri için önerilen bir yol olarak kamunun elindeki parsellerle hakları kısıtlanan taşınmazlarının değişimi/trampası edilmesi esastır. Ülkemizdeki yasal düzenlemeyle önerilen İHA modelinde ise hem alıcı hem de verici parsel sahipleri özel taşınmaz sahipleri olmakta ve bu süreçte kamunun tek katkısı, alıcı parseldeki imar hakkını artırmakla sınırlı kalmaktadır. Bu uygulama imar sistemimizde ciddi bir kazanım getirmeyecek ve kentlerimizde var olan yapılaşma sorunlarına bir çözüm olmak bir yana, parsel düzeyinde verilen aşırı yükseklikteki yapılaşmalar açısından taşınmaz sahipleri arasında yaratılan adaletsizliği de çözemeyecektir. Yeni düzenleme yukarıda da belirttiğimiz gibi, salt kentsel alanlardaki umumi ve kamu hizmet alanlarıyla sınırlı tutulduğu için başta sit ve kıyı alanları olmak üzere üzerine kamusal yarar açısından imar kısıtlaması getirilmiş olan birçok koruma alanlardaki taşınmaz sahiplerinin benzer sorunları aynen varlığını sürdürecektir ve bu kişilerin bu kısıtlamalardan kurtulmak için her türlü yola başvurmaları yönündeki girişimleri de devam edecektir.

Yukarıda da açıklandığı gibi, İHA aracının bir yönü korunması gereken bir alandaki özel ve tüzel kişilere ait parsellerdeki imar hakkının bir başka alanda kullanımını sağlamak iken diğer boyutu ise büyük kamusal yatırımların yapıldığı (kent merkezi, metro hat ve durakları, kentin çok şeritli geniş bulvarları, büyük parklara cepheli parseller vb.) ve bu nedenle çevresindeki yapıları alanla karşılaştırıldığında daha yüksek imar hakkı ya da emsal değerli yapıların yer almasının planlandığı bu alanlarda oluşacak büyük rant kazançlarının, salt o alanlardaki mülk sahiplerinin değil, kamusal nedenlerle imar hakkı kısıtlanmış taşınmaz sahiplerinin de yararlanmasını sağlamaktır. Bu işlemin kamu yönetimine yararı da imar hakkı kısıtlanmış alanlardaki parsellerin kamusallaştırılmasının yol açacağı mali yükten kurtularak, bedelsiz olarak hizmet parselini sahiplenmesidir. Kuşkusuz bu aracın işlerliği imar hakkı kısıtlanmış parsel sahiplerine İHA sertifikası verilmesi ve Alıcı Bölge/Kullanma Alanındaki kamuya devredilecek yapı bölümlerinin piyasa değeri üzerinden satılarak, bu sertifikalara ödenecek bedellerin bir kamu bankasında toplanması gibi mali boyutu da olacaktır. Sertifika ile değer üzerinden yapılacak bu işlemler için ülkenin salt bir ili ile sınırlı kalmadan ülke bütünündeki tüm illerde tanımlanan alıcı bölge/koruma alanları ile verici/kullanma alanları bu sistemin bir parçası olabilecektir.

Görüldüğü gibi, bugün hukuki tabanı oluşturulmuş olan İHA hükümleri, sözü edilen model ile adı dışında pek de ortak bir yanı olmayan, kamulaştırmaya bir alması/alternatif olarak kullanılan trampa aracının farklı bir sürümü niteliğinde görülebilecek bir yasal düzenleme olarak imar mevzuatımıza sokulmuştur. Bu 'yeni' olarak betimlenen uygulama aracının yararının gerçek bir İHA modelinin getireceği kökten yapılanma ile karşılaştırıldığında 'devede kulak' kalacağı açıktır.

Ülkemizde siyasal ve toplumsal sistemimizin kangreni olan kamunun yarattığı rantların etik dışı yollarla belirli ayrıcalıklı kesimler yaratmak ve kişisel adaletsizliğin yanı sıra siyasal partilerin finansmanında da önemli bir rol oynayarak siyasal yapı üzerinde de olumsuz bir baskı yaratmak üzere kullanılmaya devam edeceği de beklenmelidir. Günümüz kentlerindeki siluet ve estetik sorunları da –kentlerin birbiriyle hiç ilgili olmayan tekil parsellerinde çürük dişler gibi yükselen 30–50 katlı rezidanslarla– artarak sürecektir. Bu tür yapıların varlıklarını sürdürmeleri ve bunlara yenilerinin eklenmesini önlemek ya da zararlarını azaltmak için kısmen de olsa bir katkı sunma gizilgücü olan İHA plan uygulama aracının ise bugünkü anlayış ve işleyişi ile bu sorunların çözümüne ciddi bir katkıda bulunması beklenmemelidir.

Ancak, son olarak şu da eklenmelidir ki, en gelişmiş biçimiyle yeni bir İHA uygulama aracı uygulanabilse ve böylece taşınmaz sahipleri açısından daha adil bir yapı oluşturabilmenin önü açılabilir, bu durumun ve genelde geliştirilecek her yeni imar uygulama araçlarının bir bütün olarak kentsel alanlarda kapitalist üretim tarzının yol açtığı büyük tahribatı giderilmesinin olanaklı olmadığı da hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.

Conflict of interest: The author declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarın bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Aken, J., Eckert, J., Fox, N. ve Swenson, S. (2008). Transfer of development rights (TDR) in Washington State: Overview, benefits, and challenges. *The Cascade Land Conservancy*, 3, 1–41.
- Aksoy, M. A., Yalçın, K. ve Aksoy, E. E. (2019). İmar hakkı transfer sistemi ve Türkiye için bir model önerisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 440–453. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.570470>
- Balamir, M. (1993). Aktarılabılır imar hakkı kavramı ve Türkiye’de uygulanması. *Planlama Kavram ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar* içinde (ss. 177–189). İller Bankası 60. Kuruluş Yılı Kutlama Yayını, Ankara.
- Balamir, M., Gülkan, P., Sucuoğlu, H., Bademli, R., Ersoy, M., Keleş, R. ve Tankut, G. (1998). Ülkemizdeki imar mevzuatının yeni bir yapı kontrol sistemi ve afetlere karşı dayanıklılığını sağlamak üzere revizyonu. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 396, 7–27.
- Balamir, M. ve Ersoy, M. (2000). İmar hukukunda yeni açılımlar: TAU-OD-TÜ çalışmaları ve uluslararası deneyim. *İmar Hukukunda Toplum ve Mimarlık*, 107–130.
- Balamir, M., Ersoy, M. ve Kırıl, Ö. (2005). İmar ve yapılaşma hakkı aktarımı konusunda ulusal ve uluslararası deneyim ve çalışmalar. *Mimeo*.
- Baydan, E. ve Aliefendioğlu, Y. (2022). Koruma alanlarında kullanılan uygulama araçlarının incelenmesi: Koruma irtifakı aracının Türkiye’de uygulanabilirliği. *İdealKent*, 13(37), 2219–2247. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1096043>
- Delaware Valley Regional Planning Commission. (2010). Realizing the promise: Transfer of development rights in New Jersey. *A Report of the New Jersey TDR Statewide Policy Task Force, New Jersey Future*.
- Duygulu, F. (2014). 2014 yerel seçimlerine doğru imar (sürecinin yeni) araçları. *Mimarlık Dergisi*, 375. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=389&RecID=3295>
- Duygulu, F. (2021). İmar hakkı aktarımı. Basılmamış makale.
- Duygulu, F. (2022). İmarde değer ve hak. M. Ersoy ve H. Ç. Keskinok (Der.), *Kentsel rantlar, planlama ve kamu yararı* içinde (ss. 253–286). İmge Yayınları.
- Ersoy, M. (2001). Fiziksel planlama sistemimiz ve doğal afetler. *Planlama*, 3, 16–23.
- Ersoy, M. (2005a). Yeni imar yasası hazırlanması sürecinde plan uygulama araçlarının önemi. “Yeni İmar Kanunu’na Doğru: Şebircilik, Planlama ve İmar Üzerine Yeni Yaklaşımlar” Sempozyumu bildiriler kitabı içinde (ss. 135-156). TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları. (Ayrıca bkz. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/Yeni-İmar-Yasasi-Hazirlanmasi-Surecinde-Plan-Uygulama-Araclarinin-Onemi.pdf>)
- Ersoy, M. (2005b). The development of implementation tools in planning laws in Turkey and some proposals. *8th APSA Congress*. Penang, Malaysia. (Ayrıca bkz. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/The-Development-of-Implementation-Tools-in-Planning-Laws-in-Turkey-B.8.pdf>)
- Ersoy, M. (2017). *Osmanlıdan günümüze imar ve yasalar*. Ninova Yayıncılık.
- Ersoy, M. (2022). Tanzimat’tan günümüze kentsel alanlarda kamusal kararlar nedeniyle ortaya çıkan değer artışlarının paylaşımı. M. Ersoy ve H. Ç. Keskinok (Der.), *Kentsel rantlar, planlama ve kamu yararı* içinde (ss. 203–252). İmge Yayınları.
- Ersoy, M. (2022). Bir kentsel rant vergisi olarak değerlendirilme/şerefiye vergisi. *İdealKent*, 37(13), 1082–1104. (Ayrıca bkz. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2023/02/melih-ersoy-ideal-kent1202209-2762913.pdf>)
- Göksu, F. (2003). Kent planlamada yenilikçi uygulama araçları. “Şebircilikte Reform”, 8 Kasım Dünya Şebircilik Günü 27. *Kolokiyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 199–209). TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Göksu, F. (2016). İmar hakları kavramı ve yeni yasadaki taşınmaz hak aktarım uygulama aracının değerlendirilmesi. *Kentsel Strateji*. <https://kentselstrateji.com/imar-haklari-transferi-kavrami-yeni-yasada-tasinmaz-hak-aktarim-uygulama-aracinin-degerlendirilmesi/>
- İşıldak, M. F. (2010). *State, property owners and barter system in conservation field* [Yüksek lisans tezi]. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı.
- King County. (2025). *Transfer of development rights*. <https://kingcounty.gov/en/dept/dnrp/buildings-property/green-sustainable-building/transfer-of-development-rights>
- Kocalar, A. C. (2012). The transfer of property and development rights in Turkey. *MEGARON*, 7(Ek 1), 27–38.
- Machemer, P. ve Kaplowitz, M. (2002). A framework for evaluating transferable development rights programmes. *Journal of Environmental Planning and Management*, 45(6), 773–795. <https://doi.org/10.1080/0964056022000024334>
- ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi. (1999). 3194 sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin –yeni bir kontrol sistemi ve afetlere karşı dayanıklılığı sağlayacak önlemleri içermek üzere– revizyonu - 3 cilt. *Bayındırlık ve İskân Bakanlığı 75. Yıl Anı Kitabı*. Ankara.
- Özden, P. P. (2000). “3194 sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin (yeni bir yapı kontrol sistemi ve afetlere karşı dayanıklılığını sağlayacak teknik önlemleri içermek üzere) revizyonu tasarısı”na genel bir bakış. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21-22, 47–50. <https://izlik.org/JA78UE28EG>
- Pruetz, R. ve Pruetz, E. (2007). Transfer of development rights turns 40. *American Planning Association, Planning and Environmental Law*, 59(6), 3–11. <https://doi.org/10.1080/15480755.2007.10394447>
- Pruetz, R. ve Standridge, N. (2010). What makes transfer of development rights work? Success factors from research and practice. *American Planning Association*, 22, 78–87. <https://doi.org/10.1080/01944360802565627>
- Rutgers Cooperative Extension. (2004). ‘What is a TDR program?’ *Summary of the New Jersey Highlands Water Protection and Planning Act*. <https://www.njfuture.org/wp-content/uploads/2011/06/TDR-report>
- Uluslan, E. ve Ersoy, M. (2018). Financing the preservation of historical buildings in Turkey. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 35(2), 251–267. (Ayrıca bkz. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2018/03/metufja2018104.pdf>)
- Yanık, T. ve Suri, L. (2020). İmar hakkı transferi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(2), 35–42. <https://izlik.org/JA59YW65EG>
- Zorlu Kaman, A. F. ve Aliefendioğlu, Y. (2017). Doğa koruma alanlarında imar hakkı aktarımı uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(3), 715–743. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002465

DERLEME / REVIEW

Yeniden Belediyeleştirme Politikaları: Kavramsal Çerçeve, Küresel Uygulamalar ve Türkiye Deneyimi

*Remunicipalization Policies: Conceptual Framework, Global Practices and Türkiye's Experience*Ömer Adil Ocağ,¹ Mehmet Penpecioglu²¹Bağımsız Araştırmacı, İzmir²İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Bu derleme makale, 2000'li yıllardan itibaren küresel ölçekte giderek yaygınlaşan yeniden belediyeleştirme politikalarını kavramsal, coğrafi ve sektörel boyutlarıyla ele almakta; Türkiye'de bu olgunun neden sınırlı ve görünmez kaldığını karşılaştırmalı bir perspektifle tartışmaktadır. Neoliberal kentsel politikaların bir uzantısı olarak 1980'lerden itibaren yaygınlaşan özelleştirme uygulamaları; hizmet kalitesinde düşüş, fiyat artışları, demokratik denetimin zayıflaması ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi gibi çok boyutlu krizler üretmiştir. Bu krizlere verilen siyasal ve yönetsel yanıtların başında gelen yeniden belediyeleştirme, makalede yalnızca teknik bir mülkiyet dönüşümü olarak değil; ekonomik, politik, sosyal ve ekolojik boyutları olan çok katmanlı bir kentsel politika alanı olarak ele alınmaktadır. Çalışma, 2010–2026 döneminde yayımlanmış 268 akademik kaynağın sistematik analizi ile küresel Kuzey ve Güney'deki yeniden belediyeleştirme pratiklerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bulgular, yeniden belediyeleştirmenin özellikle su ve enerji hizmetlerinde yoğunlaştığını; Küresel Kuzey'de demokratik katılım, şeffaflık ve iklim hedefleriyle, Küresel Güney'de ise temel hizmetlere erişim ve sosyal adalet talepleriyle şekillendiğini göstermektedir. Makale ayrıca, yeniden belediyeleştirmenin otomatik olarak demokratikleşme anlamına gelmediğini; bu nedenle literatürde giderek önem kazanan "demokratik yeniden belediyeleştirme" tartışmasını merkeze almaktadır. Türkiye deneyimi, Çeşme–Alaçatı su hizmetleri vakası üzerinden ele alınmakta; Türkiye'nin küresel

ABSTRACT

This review article examines the global rise of remunicipalisation policies since the early 2000s through their conceptual, geographical, and sectoral dimensions, while critically interrogating why this phenomenon has remained limited and largely invisible in Türkiye from a comparative perspective. As an extension of neoliberal urban policies, privatisation practices intensified from the 1980s onward have generated multidimensional crises, including declining service quality, rising user costs, weakened democratic oversight, and deepening socio-spatial inequalities. In response to these failures, remunicipalisation has emerged as a prominent political and governmental strategy. Rather than treating remunicipalisation as a purely technical shift in ownership, this article conceptualises it as a multilayered field of urban policy encompassing economic, political, social, and ecological dimensions. Drawing on a systematic analysis of 268 academic sources published between 2010 and 2026, the study offers a comparative assessment of remunicipalisation practices across the global North and the South. The findings indicate that remunicipalisation has been most pronounced in water and energy services, shaped in the global North by demands for democratic participation, transparency, and climate objectives, and in the South by struggles over access to basic services and social justice. Crucially, the analysis demonstrates that remunicipalisation does not inherently lead to democratisation, foregrounding the growing debate on "democratic remuni-

Bu makale Türkiye'de yeniden belediyeleştirme politikalarını yaygınlaştırmak için mücadele ederken türlü baskılara ve engellemelere maruz kalan şehir plançlarına ithaf edilmiştir.

Geliş tarihi: 03.02.2026 Revizyon tarihi: 03.06.2026
Kabul tarihi: 06.06.2026 Online yayımlanma tarihi: 26.06.2026
İletişim: Mehmet Penpecioglu
e-posta: mpembeci@gmail.com

Kuzey ile Güney arasında konumlanan yarı-çevresel siyasal-ekonomik yapısının, yeniden belediyeleştirme dinamiklerini nasıl sınırladığı analiz edilmektedir. Sonuç olarak çalışma, yeniden belediyeleştirmenin post-neoliberal bir ufuk sunduğunu; ancak bu ufkun ancak güçlü demokratik katılım mekanizmaları, toplumsal mobilizasyon ve kurumsal kapasite ile anlamlı bir dönüşüme evrilebileceğini savunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Post-neoliberal kentsel politika; su hizmetleri; yeni belediyeçilik; yeniden belediyeleştirme; Türkiye.

I. Yeniden Belediyeleştirmeyi Araştırmak: Amaç, Kapsam ve Yöntem

21. yüzyılın ilk çeyreğinde, dünya genelinde kentsel kamu hizmetlerinin yönetiminde dikkat çekici dönüşümler yaşanmaktadır. 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle yaygınlaşan özelleştirme uygulamaları, 2000'li yılların başından itibaren tersine çevrilmeye başlamıştır ve birçok kentte belediyeler, daha önce özel sektöre devrettikleri hizmetleri, yeniden kendi kontrollerine almaya başlamıştır (Hall vd., 2013; Kishimoto vd., 2015). Bu süreç, literatürde “yeniden belediyeleştirme” (*remunicipalization*) olarak kavramsallaştırılmış ve kentsel politika araştırmalarının önemli gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir.

Yeniden belediyeleştirme, sadece bir hizmet sunumu modelinin değişimi olarak değil, aynı zamanda neoliberal kentsel politikaların yarattığı sorunlara karşı geliştirilen çok boyutlu bir siyasal-toplumsal yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Su, enerji, atık yönetimi, ulaşım gibi temel kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan hizmet kalitesinde düşüş, fiyat artışları, hesap verebilirlik sorunları ve sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi, birçok kentte vatandaşları ve yerel yönetimleri alternatif arayışlara yöneltmiştir (Becker vd., 2015; Lobina, 2017). Bu bağlamda, yeniden belediyeleştirme hem özelleştirmenin başarısızlıklarına pragmatik bir cevap hem de daha demokratik, eşitlikçi, adil ve sürdürülebilir bir kentsel yönetim arayışının ifadesi olarak değerlendirilmektedir (Cumbers ve Becker, 2018).

Küresel ölçekte bakıldığında, yeniden belediyeleştirme olgusunun boyutları etkileyicidir. Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma Birimi (*Public Services International Research Unit - PSIRU*) ve Uluslararası Enstitü (*Transnational Institute - TNI*) tarafından yürütülen sistematik araştırmalar, 2000-2015 yılları arasında 45 ülkede en az 835 yeniden belediyeleştirme vakasının gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Kishimoto vd., 2015). Bu vakaların büyük çoğunluğu su ve atık su hizmetlerinde yoğunlaşmakla birlikte; enerji, atık yönetimi ve ulaşım gibi sektörlerde de önemli örnekler bulunmaktadır. Coğrafi dağılıma bakıldığında ise yeniden belediyeleştirme olgusunun Avrupa'da, özellikle Almanya ve Fransa'da, en sistematik ve yaygın biçimde gerçekleştiği; Latin Amerika, Asya ve Afrika'da ise daha sınırlı ancak sembolik önemi yüksek örneklerin ortaya çıktığı görülmektedir.

“The Türkiye's experience is explored through the case of water services in Çeşme–Alaçatı, revealing how Türkiye's semi-peripheral political-economic position constrains remunicipalisation dynamics. The article concludes that while remunicipalisation offers a post-neoliberal horizon, meaningful transformation depends on robust participatory mechanisms, social mobilisation, and institutional capacity.

Keywords: Post-neoliberal urban policy; water services; new municipalism; remunicipalization; Türkiye.

Türkiye bağlamında ise yeniden belediyeleştirme konusu hem akademik literatürde hem de kamu politikası tartışmalarında henüz yeterince ilgi görmemiştir. Türkiye'de belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, 1980 sonrası neoliberal dönüşüm sürecinin önemli bir parçası olmuştur; özellikle de, 2000'li yıllardan itibaren su hizmetleri, atık yönetimi ve ulaşım gibi alanlarda taşeronlaştırma, şirketleşme ve kamu-özel ortaklıklar yaygınlaşmıştır (Kadirbeyoğlu ve Sümer, 2012; Çınar, 2009). Ancak küresel eğilimlerin aksine, Türkiye'de yeniden belediyeleştirme vakaları sınırlı kalmıştır; literatürde sistematik olarak belgelenmiş örnekler oldukça azdır (Kavili Arap, 2023).

Bu makale, yeniden belediyeleştirme olgusunu eleştirel perspektiften ele alan bir literatür araştırmasının sonuçlarını sunmayı amaçlamaktadır. Makalenin dört temel hedefi şu şekilde sıralanabilir: Birincisi, yeniden belediyeleştirme kavramının çok boyutlu doğasını incelemek ve bu olgunun neoliberal kentsel politikaların yarattığı krizlerle nasıl ilişkilendiğini analiz etmek. İkincisi, küresel ölçekte yeniden belediyeleştirme pratiklerini araştırmak ve küresel Kuzey ile küresel Güney coğrafyalar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri irdelemek. Üçüncüsü, bu süreçlerinin hangi sektörlerde ve hangi tematik motivasyonlarla oluştuğunu çözümlenmek. Dördüncüsü, Türkiye'deki sınırlı örnekleri belgelemek ve bu örneklerin küresel pratiklerle nasıl bağlantılar taşıdığını açığa çıkartmak. Bunların yanı sıra, bu literatürünün güçlü ve zayıf yönleri eleştirel bir perspektiften değerlendirilmiştir; dünyada ve Türkiye'de yeniden belediyeleştirme araştırmalarında hâkim bilimsel disiplinler ve kullanılan yöntemler ortaya konmuştur.

Bu makale, yöntemsel açıdan eleştirel tematik bir derleme niteliği taşımaktadır. Sistematik bir arama stratejisiyle derlenen 268 kaynak; disiplinler arası yoğunluk, ideolojik çerçeve ve yöntemsel eğilimler açısından analiz edilmiş, böylece literatürün kendisine dönük bir sorgulama da gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, makalenin asıl odağı literatürün eleştirisi değil; yeniden belediyeleştirme *olgusunun*– kavramsal, coğrafi, sektörel ve Türkiye bağlamındaki– çok boyutlu bir tematik çerçevede ele alınmasıdır. Bu yaklaşım, anlatısal derlemenin betimleyici gücünü, kavramsal derlemenin analitik derinliğiyle birleştiren hibrit bir derleme stratejisine karşılık gelmektedir.

Yeniden belediyeleştirme politikaları özellikle 2000 sonrası gözlemlenmeye başlanmış olsa da 2008 küresel krizi

ve 2010'lardan itibaren neoliberal özelleştirme modelinin sorgulanması, belediyelerde mali sürdürülebilirlik ve kamu hizmetlerinin kapsamı-niteliği üzerine eleştirel tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Bu koşullar, yeniden belediyeleştirme eğilimlerinin de 2010'lardan sonra daha sistemli bir yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Zira, Paris kentinde su hizmetlerinde ve Almanya'da enerji sektöründe yeniden belediyeleştirmelerin başlangıcı 2010 yılıdır. Bu literatürün kurumsallaşmasında da 2010'lu yılların başlangıcı kritik önemdedir; PSIRU veri setlerinin ve TNI raporlarının oluşturulması da aynı süreçte gerçekleştirilmiştir.

Bu nedenle, eleştirel literatür taraması yöntemi 2010-2026 yılları arasında yayımlanmış çalışmalara odaklanmaktadır. Bu çerçevede; SciSpace, Google Scholar ve PubMed gibi akademik veri tabanlarından elde edilen 268'den fazla akademik kaynağın sistematik analizi yapılmıştır. Hem küresel yeniden belediyeleştirme literatürü (134 makale) hem de Türkiye odaklı belediye hizmetleri ve özelleştirme literatürü (134 makale) taranmış ve analiz edilmiştir. Bu literatür analizinin yanı sıra, Ömer Adil Ocak'ın İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Doç. Dr. Mehmet Penpecioglu'nun danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans kapsamında yürütülen araştırmalardan da yararlanılmıştır (Ocak, 2025).

Eleştirel incelemesi yapılan 268 kaynak, yeniden belediyeleştirme alanındaki toplam çalışma sayısı değildir; bu kaynaklar belirli sorgulamalar neticesinde seçilmiştir. Literatür taraması, belirli anahtar kelimelerle sorguya dayalı olarak ve çok aşamalı bir strateji izlenerek gerçekleştirilmiştir. Küresel literatür için "yeniden belediyeleştirme" ("*remunicipalization*"), "özelleştirmenin geri alınması" ("*deprivatization*"), "kamu hizmeti sunumu" ("*public service delivery*"), "özelleştirmenin geri çevrilmesi" ("*privatization reversal*") gibi anahtar kelimeler; Türkiye literatürü için ise "belediye hizmetleri", "özelleştirme", "yeniden belediyeleştirme", "su hizmetleri" gibi Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler kullanılmıştır. Toplanan literatür, karşılaştırmalı ve tematik bir analiz yaklaşımıyla incelenmiştir. Küresel Kuzey ve Güney coğrafyalar arasındaki farklılıklar ile yeniden belediyeleştirmenin farklı boyutları (ekonomik, politik, sosyal, ekolojik) ve sektörlerindeki (su, enerji, atık, ulaşım) tezahürleri sistematik olarak analiz edilmiştir. Bu makalede, yeniden belediyeleştirme normatif olarak değerlendirilmemektedir; bunun yerine, bu olgunun farklı coğrafi/ülkesel bağlamlarda nasıl ortaya çıktığı, hangi siyasal ve yönetsel motivasyonlarla gerçekleştirildiği ve hangi toplumsal sonuçlar doğurduğu incelenmektedir.

Bu makale, giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm, yeniden belediyeleştirme kavramının çok boyutlu doğasını ele almakta ve bu olgunun neoliberal kentsel politikaların yarattığı krizlerle ilişkisini teorik olarak çerçevelemektedir. Üçüncü bölüm, küresel Kuzey'de (ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'da) ve kü-

resel Güney'de (Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde) yeniden belediyeleştirme pratiklerini sistematik olarak incelemektedir. Dünya kapitalizminin eşitsiz coğrafyasına ait özgül dinamiklerin altı çizilmektedir.

Dördüncü bölüm, sektörel ve tematik bir analiz sunmakta; yeniden belediyeleştirmenin hangi sektörlerde yoğunlaştığını ve farklı motivasyonlarını incelemektedir. Beşinci bölüm, Türkiye'deki yeniden belediyeleştirme deneyimlerini ele almakta; Çeşme-Alaçatı su hizmetleri gibi belgelenmiş vakaları detaylı olarak incelemekte ve Türkiye'de yeniden belediyeleştirmenin neden sınırlı kaldığını sistematik olarak analiz etmektedir. Altıncı ve son bölüm ise literatürdeki boşlukları ve kilit tartışma alanlarını ortaya koymakta ve özellikle Türkiye bağlamı için öneriler geliştirmektedir.

Bu makalenin literatüre üç temel katkı yapması beklenmektedir. Birincisi, yeniden belediyeleştirme konusunda Türkçe dilinde kapsamlı bir literatür araştırması olma özelliğini taşımaktadır. İkincisi, küresel Kuzey ve Güney arasındaki karşılaştırmalı analiz, yeniden belediyeleştirmenin evrensel bir model olmadığını, aksine ulusal/yerel koşullara göre şekillenen çeşitli pratikler bütünü olduğunu göstermektedir. Üçüncüsü, Türkiye'deki sınırlı yeniden belediyeleştirme örneklerini belgelemek ve bu sınırlılığın nedenlerini sistematik olarak analiz etmek, Türkiye'de belediye hizmetleri ve kentsel politika araştırmalarına özgün bir katkı sunmaktadır.

2. Yeniden Belediyeleştirmenin Kavramsal Çerçevesi: Çok Boyutlu Bir Olgunun Krizler Bağlamında Dönüşümü

Yeniden belediyeleştirme hem bir kavramsal çerçeve hem de siyasal-yönetsel bir olgu olarak, çoklu krizlerin etkisiyle ortaya çıkmakta ve tarihsel süreç içerisinde dönüşmektedir. 1980'lerden itibaren küresel ölçekte etkili olan neoliberal politikalar, kentsel yönetim biçimlerini derinden etkilemiştir. Neoliberalizm, piyasa mekanizmalarının üstünlüğüne ve özelleştirmenin verimliliği artıracağına dair güçlü bir inanç sistemi sunmuştur (Harvey, 2005). Yeni Kamu Yönetimi (*New Public Management*) paradigması, neoliberal fikirlerin kamu yönetimine uyarlanmış hâli olarak, kamu sektörünün özel sektör yönetim tekniklerini benimsemesini, performans ölçümünü ve piyasa mekanizmalarını öne çıkarmıştır (Hood, 1991). Ancak neoliberal kentsel politikaların pratikte uygulanması, kuramsal vaatlerin çoğunun gerçekleşmediğini göstermiştir. Hizmet kalitesinde düşüş, özelleştirme sonrası en sık karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Özel şirketlerin kâr maksimizasyonu hedefi, sıklıkla bakım ve yatırım harcamalarının ertelenmesine yol açmıştır; bu da altyapının kötüleşmesine neden olmuştur (Hall vd., 2013). Fiyat artışları ve erişilebilirlik sorunları, özelleştirmenin en görünür olumsuz sonuçlarıdır. Hesap verilebilirlik eksikliği, özelleştirmenin bir diğer önemli sorunudur. Özel şirketlerin karar alma süreçlerinin şeffaf olmaması, ticari

sır gerekçesiyle bilgi paylaşımının kısıtlanması ve demokratik denetim mekanizmalarının zayıflaması, vatandaşların hizmetler üzerindeki kontrolünü azaltmıştır (McDonald, 2018).

Öte yandan, 2008 küresel finansal krizi, neoliberal politikaların sorgulanmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Kriz, piyasa mekanizmalarının her zaman en iyi sonuçları üretmediğini göstermiş; devletin düzenleyici rolünün önemini yeniden gündeme getirmiştir (Peck vd., 2009). Bu dönemde, birçok kentte özelleştirme politikalarına yönelik eleştiriler güçlenmiş ve alternatif arayışlar hızlanmıştır. Sosyal hareketler, neoliberal kentsel politikalara karşı direniş ve alternatif önerilerin geliştirilmesinde kritik rol oynamıştır. Su hakkı hareketleri, enerji demokrasisi kampanyaları ve "hak temelli" yaklaşımların yükselişi, yeniden belediyeleştirme taleplerinin toplumsal meşruiyetini güçlendirmiştir. Bolivya'daki Cochabamba Su Savaşları (2000), İtalya'daki su referandumu (2011) ve Berlin'deki su referandumu (2011) gibi örnekler, sosyal hareketlerin yeniden belediyeleştirme süreçlerini tetiklemedeki gücünü göstermektedir (Bakker, 2013).

Yeniden belediyeleştirme, en temel anlamıyla, daha önce özel sektöre bırakılmış, devredilmiş veya özelleştirilmiş olan kamu hizmetlerinin tekrar belediye veya kamu kontrolüne alınması sürecidir. Ancak bu basit tanım, olgunun karmaşıklığını tam olarak yansıtmamaktadır. Literatürde yeniden belediyeleştirme, farklı biçimlerde ve farklı yoğunluklarda gerçekleşen bir dizi dönüşümü kapsayan çerçeve bir kavram olarak kullanılmaktadır (Kishimoto vd., 2015; Lobina, 2017). Yeniden belediyeleştirme kavramı, birkaç ilgili kavramla yakından ilişkilidir. Özelleştirmenin geri alınması, her düzeyde kamu hizmetlerinin özel sektörden geri alınmasını ifade ederken; kamulaştırma, hizmetlerin kamu mülkiyetine geçirilmesini; içselleştirme (insourcing) ise dışarıdan satın alınan hizmetlerin kurumun kendi bünyesinde üretilmeye başlanmasını tanımlar. Yeniden belediyeleştirme, bu kavramların özel bir biçimi olarak, yerel yönetim düzeyinde gerçekleşen ve belediye kontrolünü yeniden tesis eden süreçleri kapsamaktadır (Warner ve Hefetz, 2012). Yeniden belediyeleştirmenin kapsamı da çeşitlilik göstermektedir. Bazı vakalarda tam bir mülkiyet transferi söz konusuken, bazılarında kısmi kontrol artışı veya sözleşme şartlarının yeniden müzakeresi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çeşitlilik, yeniden belediyeleştirmenin tek tip bir model olmadığını, aksine ulusal/yerel koşullara göre şekillenen ve çeşitlenen bir süreç olduğunu göstermektedir (Bel ve Warner, 2015).

Ortak mallar teorisinin yeniden canlanması, yeniden belediyeleştirme tartışmalarına önemli bir teorik çerçeve sağlamıştır. Su, enerji ve diğer temel hizmetlerin metalaştırılmasına karşı, bu kaynakların ortak mal olarak yönetilmesi gerektiği fikri güçlenmiştir. Bu yaklaşım, yeniden belediyeleştirmeyi sadece mülkiyet değişimi olarak değil, hizmetlerin demokratik ve katılımcı biçimde yönetilmesi olarak ele almaktadır (Ostrom, 1990; Bollier, 2014).

Yeniden belediyeleştirme, farklı disiplinler tarafından farklı perspektiflerden incelenmiş çok boyutlu bir olgudur. Bu çok boyutluluk, olgunun sadece teknik bir yönetim değişikliği olmadığını, aynı zamanda ekonomik, siyasal, sosyal ve ekolojik boyutları olan karmaşık bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir.

Ekonomik perspektiften bakıldığında, yeniden belediyeleştirme tartışmalarının merkezinde maliyet etkinliği ve finansal sürdürülebilirlik konuları yer almaktadır. Kamu yönetimi teorisi, yeniden belediyeleştirmenin kamu hizmetlerinin yönetiminde verimliliği artırabileceğini ve şeffaflık ile hesap verebilirliği güçlendirerek kamu yönetiminin toplumsal ihtiyaçlara daha duyarlı olmasını sağlayabileceğini savunur (Warner ve Hefetz, 2012). Özelleştirmenin temel ekonomik argümanı, özel sektörün rekabet baskısı altında daha verimli çalışacağı varsayımına dayanır. Ancak ampirik bulgular bu varsayımın her zaman gerçekleşmediğini göstermektedir. Birçok vakada, özelleştirme sonrası hizmet maliyetlerinin arttığı, özel şirketlerin kâr maksimizasyonu nedeniyle gerekli altyapı yatırımlarını ertelediği ve uzun vadede hizmet kalitesinin düştüğü gözlemlenmiştir (Hall vd., 2013). Yeniden belediyeleştirme aynı zamanda hizmet gelirlerinin yerel ekonomide kalması, istihdam yaratılması ve yerel tedarikçilerin desteklenmesi gibi ekonomik faydalar da sağlamaktadır (Cumbers ve Becker, 2018).

Politik ekonomi perspektifinden bakıldığında, yeniden belediyeleştirme neoliberal politikalara karşı bir çeşit toplumcu belediyecilik deneyimi olarak yorumlanmaktadır. Neoliberalizm, devletin ekonomik ve sosyal alanlardan çekilmesini savunan bir ideoloji olarak kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik etmiştir. Ancak özelleştirme politikaları, sıklıkla hizmet kalitesinde düşüşe ve sosyal eşitsizliklerin artmasına yol açmıştır (Lobina ve Hall, 2013). Bu bağlamda, yeniden belediyeleştirme neoliberal politikaların yarattığı sosyal adaletsizliklere karşı bir yanıt olarak ortaya çıkmakta ve kamu hizmetlerinin toplumsal fayda gözetilerek yeniden örgütlenmesini savunmaktadır.

Yerel demokrasi ve katılım da yeniden belediyeleştirmenin önemli siyasal boyutlarından. Özelleştirme süreçlerinde karar alma mekanizmalarının şirket yönetim kurullarına kayması, demokratik denetim ve yurttaş katılımını zayıflatmıştır. Yeniden belediyeleştirme, yerel yönetimlerin ve toplulukların karar alma süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlayarak yerel demokrasiyi güçlendirme potansiyeline sahiptir (Becker vd., 2015). Berlin, Hamburg ve Paris gibi şehirlerde, yeniden belediyeleştirme süreçleri güçlü sosyal hareketler ve referandumlar aracılığıyla gerçekleşmiş; bu da sürecin demokratik karakterini güçlendirmiştir. Kent-sel çalışmalar perspektifi, yeniden belediyeleştirmenin yerel demokrasiyi güçlendirme ve sosyal kapsayıcılığı artırma potansiyeline odaklanmaktadır. Bu perspektif, yeniden beledi-

yeleştirmenin sosyal katılımı artıran ve yerel yönetimlerin kamu hizmetlerini toplumsal çıkarlar doğrultusunda yönetmelerini sağlayan bir araç olarak ele alınması gerektiğini savunur (Healey, 2007).

Sosyal adalet ve eşitlik temaları, yeniden belediyeleştirme tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Özelleştirme süreçlerinde, hizmet fiyatlarının piyasa mantığına göre belirlenmesi, düşük gelirli kesimlerin temel hizmetlere erişimini zorlaştırmıştır. Su, enerji ve ulaşım gibi temel hizmetlerin metalaştırılması, bu hizmetlerin bir hak olarak değil, satın alınabilir bir meta olarak görülmesine yol açmıştır. Yeniden belediyeleştirme, bu hizmetlerin yeniden hak temelli bir yaklaşımla ele alınmasını ve sübvansiyon gibi mekanizmalarla sosyal eşitliğin sağlanmasını mümkün kılmaktadır (McDonald, 2018).

Sosyal hareketler perspektifi, yeniden belediyeleştirmeyi tabandan gelen toplumsal taleplere uygun olarak kamu hizmetlerinin yeniden örgütlenmesine olanak tanıyan bir süreç olarak değerlendirir. Sosyal hareketlerin ve sivil toplum örgütlerinin yeniden belediyeleştirme süreçlerindeki kritik rolü vurgulanmaktadır. Özellikle su, enerji ve sağlık gibi temel hizmetlerin yeniden belediyeleştirilmesi, sosyal hareketlerin bu hizmetlerin kâr odaklı yönetimine karşı mücadelelerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir (Swyngedouw, 2005). Yeniden belediyeleştirmenin ekolojik boyutu, özellikle iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik tartışmalarının yoğunlaştığı 2010'lu yıllardan itibaren daha fazla önem kazanmıştır. Özel sektörde kısa vadeli kâr hedefleri, uzun vadeli çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle çelişkiler taşımaktadır. Özellikle enerji sektöründe, yeniden belediyeleştirme sıklıkla yenilenebilir enerjiye geçiş ve karbon emisyonlarının azaltılması hedefleriyle birlikte gerçekleşmektedir (Becker vd., 2015). Almanya'daki enerji şebekelerinin yeniden belediyeleştirilmesi bu bağlamda önemli bir örnektir. Hamburg ve Berlin gibi kentlerde, enerji hizmetlerinin belediye kontrolüne alınması, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım ve enerji verimliliği programlarının hayata geçirilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu vakalar, yeniden belediyeleştirmenin sadece mülkiyet değişimi değil, aynı zamanda enerji politikalarının demokratikleştirilmesi ve çevresel hedeflere yönlendirilmesi anlamına geldiğini göstermektedir (Moss vd., 2015).

Yeniden belediyeleştirmenin neoliberal kentsel politikalara karşı bir çözüm mü yoksa gerçek bir alternatif mi olduğu, literatürde tartışmalı bir konudur. Bazı yazarlar yeniden belediyeleştirmeyi post-neoliberal bir dönüşümün işareti olarak yorumlarken (Cumbers ve Becker, 2018); diğerleri bunun neoliberal çerçeve içinde kalan pragmatik düzenlemeler olduğunu savunmaktadır (Kishimoto ve Petitjean, 2017). Eleştirel bakış açısına göre, yeniden belediyeleştirme tek başına yeterli değildir. Gerçek bir dönüşüm için sadece mülkiyet değişimi değil, aynı zamanda demokratik katılımın güçlendirilmesi, sosyal eşitliğin sağlanması ve çevresel sürdürülebilirliğin merkeze

alınması gerekmektedir. Bu perspektif, yeniden belediyeleştirmenin daha geniş bir kentsel adalet mücadelesinin parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgular (Swyngedouw, 2005).

Son dönem literatürde giderek vurgulanan bir diğer nokta, yeniden belediyeleştirmenin otomatik olarak demokratikleşme anlamına gelmediğidir. Birçok vakada mülkiyet kamuya geçerken, yönetsel pratiklerin teknokratik biçimde sürdürülmesi, yurttaş katılımının sınırlı kalması ve karar alma süreçlerinin dar uzman kadrolarına sıkışması gözlemlenmektedir. Bu nedenle bazı yazarlar yeniden belediyeleştirme kavramını "demokratik yeniden belediyeleştirme" ile ayırmakta; mülkiyet dönüşümünün yanı sıra katılımcı yönetim, şeffaflık ve toplumsal denetim mekanizmalarının kurumsallaşmasını dönüşümün asli bileşeni olarak tanımlamaktadır (McDonald, 2018; Kishimoto vd., 2015).

Bazı yeniden belediyeleştirme vakaları, tam bir kamu mülkiyetine geçiş yerine, kamu kontrolünün artırıldığı karma modeller şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum, yeniden belediyeleştirmenin esnek ve pragmatik bir süreç olduğunu, ancak aynı zamanda neoliberal mantığın tam olarak aşılamadığını göstermektedir (Bel ve Warner, 2015). Sonuç olarak, yeniden belediyeleştirme neoliberal kentsel politikaların yarattığı krizlere önemli bir yanıt sunmakla birlikte, gerçek bir dönüşüme ancak demokratik katılım, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirliğin merkeze alınmasıyla dönüşebilecektir.

3. Yeniden Belediyeleştirme Literatürü: Seçilmiş Kaynaklarda Bilimsel Disiplinler ve Kullanılan Yöntemler

Yeniden belediyeleştirmenin kavramsal ve teorik zeminini ortaya koyduktan sonra, bu bölümde alanın akademik üretim örüntüsü –hangi disiplinlerin ve hangi yöntemlerle araştırma yaptığı– incelenmektedir. Bu makale kapsamında seçilmiş 268 kaynağa dönük gerçekleştirilen sistematik literatür taramasıyla, söz konusu kaynakların disiplinler arası yoğunluğu ve kullanılan araştırma yöntemleri analiz edilmiştir. Böylece, yeniden belediyeleştirme politikalarına dönük coğrafi ve tematik bir analizin yanı sıra, ilgili literatürün kendisine dönük bir analiz de sunulmaktadır.

İncelenen 268 kaynakta disiplinler arası yoğunluk, iki belirgin ağırlık merkezi etrafında biçimlenmektedir (Tablo 1). Küresel yeniden belediyeleştirme literatüründe, "Kamu Yönetimi" (%49,3) ve "Siyaset Bilimi" (%18,7) baskın disiplinlerdir; bu dağılım, olgunun devlet-piyasa ilişkileri ve demokratik yönetim perspektifinden ele alınması olarak yorumlanabilir. Türkiye odaklı literatürde ise "Yerel Yönetimler" (%63,4) açık ara öndedir; çalışmalar "belediye reformları", "idari yapılanma" ve "hizmet sunumu" üzerine yoğunlaşmaktadır.

Dikkat çekici bir bulgu, "Coğrafya" ve "Şehir ve Bölge Planlama" disiplinlerinin (analizde Şehir ve Bölge Planlama, Coğraf-

Tablo 1. Yeniden belediyeleştirme literatüründe disiplinler arası yoğunluk

Bilimsel disiplin	Küresel literatür (n=134)	Türkiye literatürü (n=134)	Toplam (n=268)	%
Kamu yönetimi	66	24	90	33,7
Yerel yönetimler	25	85	110	41,0
Siyaset bilimi	25	3	28	10,4
İktisat	12	16	28	10,4
Coğrafya / şehir ve bölge planlama	4	4	8	3,0
Çevre bilimleri	2	1	3	1,1
Sosyoloji	0	1	1	0,4
Toplam	134	134	268	100,0

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Tablo 2. Yeniden belediyeleştirme literatüründe kullanılan araştırma yöntemleri

Araştırma yöntemi	Küresel literatür (n=134)	Türkiye literatürü (n=134)	Toplam (n=268)	%
Teorik / kavramsal (Yöntem Belirtilmemiş)	92	84	176	65,8
Nitel araştırma	3	26	29	10,8
Vaka analizi	14	8	22	8,2
Karşılaştırmalı analiz	16	1	17	6,3
CBS / haritalama	2	12	14	5,2
Nicel araştırma	7	3	10	3,7
Karma yöntem	0	0	0	0,0
Toplam	134	134	268	100,0

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir. Bazı çalışmalarda birden fazla yöntem kullandığından, yüzdeler toplamda küçük sapmalar gösterebilir. Tabloda her çalışma için baskın yöntem esas alınmıştır. CBS: Coğrafi bilgi sistemleri.

ya kategorisi içerisinde kapsamıştır) her iki literatürde de oldukça az sayıda kalmıştır. Oysa yeniden belediyeleştirmenin mekânsal boyutları –kentsel altyapının yeniden kamulaştırılması, erişim eşitsizlikleri ve kentsel dönüşüm süreçleriyle ilişkisi– mekânsal planlama disiplininin doğrudan ilgi alanına girmektedir. Bu boşluk, söz konusu disiplinin yeniden belediyeleştirme tartışmalarına henüz yeterince dahil olmadığını ve gelecek araştırmalar için bunun önem taşıdığını göstermektedir. Çevre Bilimleri ve Sosyoloji de benzer şekilde sınırlı bir temsil düzeyinde kalmaktadır.

Yeniden belediyeleştirme literatüründe kullanılan araştırma yöntemleri irdelendiğinde, en dikkat çekici bulgu, hem küresel hem Türkiye literatürlerinde nicel araştırmanın son derece sınırlı kalmasıdır (%1,9) (Tablo 2). Küresel literatürde karşılaştırmalı analiz (%11,9) güçlü bir yer tutarken, Türkiye literatüründe nitel araştırma (%19,4) ve CBS/haritalama (%9,0) öne çıkmaktadır. CBS/haritalama yönteminin Türkiye’de görece daha fazla kullanılması, belediye hizmetlerinin mekânsal dağılımına ilişkin betimleyici çalışmaların varlığına işaret etmekte; ancak bu çalışmaların açıklayıcı ve karşılaştırmalı bir boyut kazanması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Teorik ve kavramsal çalışmaların yüksek oranı (%65,7), alanın henüz olgunlaşmakta olduğunu ve ampirik temelinin gelişime açık olduğunu göstermektedir. Sistematik nicel değerlendirme, uzun dönemli etki analizi ve karşılaştırmalı metodoloji, yeniden belediyeleştirme araştırmalarında önemli metodolojik boşluklar oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’de yeniden belediyeleştirme araştırmalarının metodolojik yönden çeşitliliğinin artırılması, önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Literatürün disiplinler arası ve metodolojik haritası, bu şekilde ortaya konulduktan sonra, bir sonraki bölümde bu literatürün odaklandığı küresel yeniden belediyeleştirme pratiklerine geçilmektedir.

4. Dünya’da Yeniden Belediyeleştirme Pratikleri: Küresel Kuzey’in ve Güney’in Eşitsiz ve Farklılaşan Coğrafyaları

Yeniden belediyeleştirme, küresel ölçekte yaygınlaşan bir olgu olmakla birlikte, dünya kapitalizminin eşitsiz coğrafyasına bağlı olarak farklı dinamikler, motivasyonlar ve sonuçlar sergilemektedir. Bu bölüm, küresel Kuzey ve Güney’deki yeniden belediyeleştirme pratiklerini sistematik olarak inceleyerek, bu coğrafyalar arasındaki yapısal farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyacaktır.

Avrupa, yeniden belediyeleştirme olgusunun en yoğun ve sistematik biçimde gerçekleştiği coğrafyadır. 2015 yılında gerçekleştirilen kapsamlı bir araştırmanın bulguları (Kishimoto vd., 2015), 2000-2015 yılları arasında gerçekleşen 835 yeniden belediyeleştirme vakasının büyük çoğunluğunun Avrupa'da yoğunlaştığını göstermektedir. Bu vakaların sektörel dağılımı, ülkeler arası farklılıklar ve motivasyonları, Avrupa'daki yeniden belediyeleştirmenin çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır.

Almanya, yeniden belediyeleştirme literatürünün en zengin vaka çalışmalarına sahip ülkedir. Becker ve arkadaşlarının (2015) çalışması, 2005-2014 yılları arasında Almanya'da 190'dan fazla yeniden belediyeleştirme vakasının gerçekleştiğini belgelemektedir. Bu vakaların önemli bir kısmı enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. Berlin su hizmetleri vakası, Almanya'daki en iyi bilinen örneklerden biridir. 1999 yılında Veolia ve RWE'ye kısmi olarak özelleştirilen Berliner Wasserbetriebe (BWB), 2011 yılında yapılan bir referandum sonrasında 2013'te yeniden tam kamu kontrolüne alınmıştır. Bu süreçte, güçlü bir sosyal hareket olan "Berliner Wassertisch" kampanyası kritik rol oynamış; 27 milyar avroluk bir geri satın alma ile Berlin, su hizmetlerinin demokratik kontrolünü yeniden kazanmıştır (Beveridge & Naumann, 2014). Hamburg enerji hizmetleri vakası, enerji demokrasisi ve iklim hedeflerinin yeniden belediyeleştirme ile nasıl birleştiğini göstermektedir. 2013 yılında yapılan referandum sonrasında, Hamburg'un elektrik, gaz ve ısıtma şebekeleri belediye kontrolüne geçmiş; bu süreç, yenilenebilir enerji hedeflerinin güçlendirilmesi ve vatandaşların enerji politikalarında daha fazla söz sahibi olması talebiyle birlikte gerçekleşmiştir (Becker vd., 2017). Almanya'daki bu yaygın yeniden belediyeleştirme eğilimi, ülkenin güçlü yerel yönetim geleneği, *Energiewende* (enerji dönüşümü) politikaları ve aktif sivil toplum yapısıyla yakından ilişkilidir.

Fransa, özellikle su hizmetleri alanında önemli yeniden belediyeleştirme örnekleri sunmaktadır. Paris su hizmetleri, küresel ölçekte en çok bilinen vakalardan biridir. 1985 yılında Veolia ve Suez'e özelleştirilen Paris su hizmetleri, 2010 yılında Eau de Paris adlı kamu şirketi altında yeniden belediyeleştirilmiştir. Bu süreç, su fiyatlarında %8 düşüş, hizmet kalitesinde iyileşme ve demokratik yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ile sonuçlanmıştır (Lobina, 2015). Grenoble, Nice, Rennes gibi diğer Fransız şehirleri de benzer yolları izlemiştir; Fransa'da 2000-2015 yılları arasında 94 su hizmetleri yeniden belediyeleştirme vakası gerçekleşmiştir (Kishimoto vd., 2015).

İspanya'da, özellikle Barcelona su hizmetleri etrafında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Agbar (Suez'in iştiraki) tarafından yönetilen su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesi talebi, güçlü sosyal hareketler ve "su hakkı" kampanyaları tarafından dile getirilmiştir. 2015 yılında seçilen sol belediye yönetimi, su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesi yönünde adımlar

atmış; ancak bu süreç hâlâ devam etmektedir (Lobina, 2019). Valladolid, Terrassa ve diğer İspanyol kentlerinde de benzer süreçler gözlemlenmiştir. İtalya, ulusal düzeyde su referandumu (2011) ile dikkat çekmiştir. 27 milyon İtalyan vatandaşın %95'inin su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı oy kullandığı bu referandum, Avrupa'daki en güçlü toplumsal meşruiyet örneğidir. Napoli su hizmetleri, çok-paydaşlı yönetim modeli ile yeniden belediyeleştirilmiş; bu model, belediye, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinin ortak yönetimini içermektedir (D'Albergo ve Moini, 2017).

Kuzey Amerika'da, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, yeniden belediyeleştirme Avrupa'ya kıyasla çok daha sınırlı kalmıştır. Atlanta su hizmetleri vakası, ABD'deki en bilinen örneklerden biridir. 1999 yılında United Water'a 20 yıllığına devrilen su hizmetleri, hizmet kalitesinde ciddi düşüş ve sözleşme ihlalleri nedeniyle 2003 yılında erken feshedilmiş ve belediye kontrolüne geri alınmıştır (Lobina ve Hall, 2003). Indianapolis, Milwaukee, New Orleans gibi kentlerde de benzer vakalar yaşanmış; ancak bu örnekler sistematik bir eğilimden ziyade pragmatik düzeltmeler olarak değerlendirilmektedir.

ABD'de yeniden belediyeleştirmenin sınırlı kalmasının temel nedenleri arasında güçlü özel sektör lobisi, kamu sektörüne yönelik ideolojik önyargılar ve yasal-kurumsal engeller bulunmaktadır (Warner ve Hefetz, 2012). Kanada'da ise Hamilton ve diğer Ontario kentlerinde kamu-özel ortaklıklarının (PPP) sorunları nedeniyle bazı hizmetler yeniden belediyeleştirilmiştir; ancak bu süreçler de sınırlı ölçekte kalmıştır.

Küresel Kuzey'deki yeniden belediyeleştirme pratiklerinin ortak özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, bu süreçler genellikle özelleştirmenin somut başarısızlıklarına (hizmet kalitesi düşüşü, fiyat artışları, sözleşme ihlalleri) pragmatik bir yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi, güçlü sosyal hareketler ve sivil toplum örgütleri, yeniden belediyeleştirme süreçlerinde kritik rol oynamakta; referandumlar ve kampanyalar, demokratik meşruiyet sağlamaktadır. Üçüncüsü, yerel yönetimlerin görece güçlü kurumsal kapasitesi ve mali kaynakları, yeniden belediyeleştirmeyi teknik olarak uygulanabilir kılmaktadır. Dördüncüsü, özellikle enerji sektöründe, iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji hedefleri, yeniden belediyeleştirmenin önemli motivasyonları arasındadır.

Küresel Güney'in yeniden belediyeleştirme eğilimleri ise belirgin farklılıklar ve kayda değer toplumsal mücadeleler içermektedir. Örneğin, Latin Amerika, yeniden belediyeleştirme literatüründe özellikle sosyal hareketlerin gücü ve "su savaşları" bağlamında öne çıkmaktadır. Boliviya'daki Cochabamba Su Savaşları (2000), küresel yeniden belediyeleştirme hareketinin sembolik dönüm noktalarından biridir. Bechtel şirketine verilen su hizmetleri imtiyazının ardından fiyatların %300'e varan oranlarda artması, geniş çaplı halk ayaklanmasına yol açmış; sonuçta sözleşme iptal edilmiş ve su hizmet-

leri yerel kamu kontrolüne geri dönmüştür (Olivera ve Lewis, 2004). Bu vaka, su hakkı hareketlerinin küresel ölçekte güçlenmesine ve neoliberal su politikalarının meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Arjantin, Latin Amerika'daki en kapsamlı yeniden belediyeleştirme örneklerinden birine sahiptir. Buenos Aires su hizmetleri, 1993 yılında Suez'in kontrolündeki Aguas Argentinas'a devredilmiştir; ancak şirketin yatırım taahhütlerini yerine getirmemesi, hizmet kalitesinin düşmesi ve 2001 ekonomik krizi sonrasında yaşanan sorunlar nedeniyle 2006 yılında sözleşme iptal edilmiş ve hizmetler AySA adlı kamu şirketine devredilmiştir (Azpiazu vd., 2003). Santa Fe eyaletinde de benzer süreçler yaşanmıştır; özelleştirme sonrası artan fiyatlar ve kötüleşen hizmet kalitesi, yeniden belediyeleştirmeyi zorunlu kılmıştır (Tagliavini, 2020). Şili'de, güçlü neoliberal kurumsal çerçeveye rağmen, Valparaíso ve Recoleta gibi kentlerde ve sınırlı yeniden belediyeleştirme pratikleri geliştirilmiştir. Ancak Şili'nin su sektöründe özel mülkiyetin anayasal olarak korunması, kapsamlı yeniden belediyeleştirmeyi zorlaştırmaktadır (Toro ve Orozco, 2023). Ekvador, Kolombiya ve Uruguay'da da çeşitli düzeylerde yeniden belediyeleştirme vakaları mevcuttur.

Asya'da yeniden belediyeleştirme vakaları sınırlı olmakla birlikte, bazı büyük ölçekli örnekler dikkat çekmektedir. Malezya'daki Selangor eyaleti su hizmetleri yeniden belediyeleştirilmesi, Asya'daki en kapsamlı vakadır. 2014 yılında, eyalet hükümeti dört özel su şirketini 9,65 milyar ringgit karşılığında satın alarak Air Selangor adlı kamu şirketi altında birleştirmiştir. Bu süreç, su fiyatlarının düşürülmesi ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi hedefleriyle gerçekleştirilmiştir (Lobina, 2019). Endonezya'daki Jakarta su hizmetleri vakası, karmaşık ve uzun süreli bir mücadeleyi temsil etmektedir. 1998 yılında Suez ve Thames Water'a özelleştirilen su hizmetleri, hizmet kalitesinde düşüş ve yoksul mahallelere hizmet götürmeme nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. 2015 yılında mahkeme kararıyla sözleşmeler iptal edilmiş; ancak tam bir yeniden belediyeleştirme henüz gerçekleşmemiş, hibrit bir model uygulanmaktadır (Marwa, 2019). Hindistan ve Filipinler'de ise yeniden belediyeleştirme örnekleri çok sınırlı kalmıştır; güçlü özelleştirme baskısı devam etmektedir.

Afrika'da, özelleştirme girişimleri sıklıkla başarısız olmuştur; ancak bu başarısızlıklar çoğu zaman tam bir yeniden belediyeleştirme yerine, sözleşmelerin yeniden müzakeresi veya farklı özel şirketlerle yeni sözleşmeler şeklinde sonuçlanmıştır. Güney Afrika'da Johannesburg ve Nelspruit gibi kentlerde özelleştirme denemeleri yapılmıştır; ancak sosyal hareketlerin güçlü direniş göstermesi nedeniyle bu süreçler geri çevrilmiştir (McDonald ve Ruiters, 2012). Gana, Tanzanya, Mozambik gibi ülkelerde de özelleştirme girişimleri başarısız olmuştur; ancak alternatif olarak güçlü kamu modellerinin geliştirilmesi sınırlı kalmıştır.

Küresel Güney'deki yeniden belediyeleştirme pratikleri, Kuzey'den önemli farklılıklar göstermektedir. Birincisi, Dünya Bankası, IMF ve bölgesel kalkınma bankaları gibi uluslararası finans kurumlarının koşullulukları, özelleştirme baskısını sürdürmekte ve yeniden belediyeleştirmeyi zorlaştırmaktadır (Bakker, 2010). İkincisi, yetersiz altyapı, sınırlı mali kaynaklar ve zayıf kurumsal kapasite, belediyelerin hizmetleri geri alma ve etkin yönetme kabiliyetini sınırlamaktadır. Üçüncüsü, enformel yerleşimler ve yoksulluk, hizmet sunumunu karmaşıklaştırmaktadır; özel sektörün bu alanlara hizmet götürmeme eğilimi, sosyal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Ancak küresel Güney'in kendine özgü güçlü yönleri de bulunmaktadır. Sosyal hareketlerin merkezi rolü, Kuzey'e kıyasla çok daha belirgindir. Cochabamba Su Savaşları, Buenos Aires'teki toplumsal mobilizasyon ve Güney Afrika'daki anti-özelleştirme hareketleri, yeniden belediyeleştirmenin sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda sosyal adalet mücadelesinin bir parçası olduğunu göstermektedir (Swyngedouw, 2005). Yerli halkların ve topluluk örgütlerinin su ve doğal kaynaklara ilişkin geleneksel yönetim bilgileri, alternatif yönetim modellerinin geliştirilmesinde önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Küresel Kuzey ve Güney arasındaki yeniden belediyeleştirme pratiklerinin karşılaştırılması, dünya kapitalizminin eşitsiz coğrafyasının bu süreçleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Motivasyonlar açısından, Kuzey'de ekonomik verimlilik, demokratik katılım ve çevresel sürdürülebilirlik dengeli bir şekilde vurgulanırken; Güney'de temel hizmetlere erişim, sosyal adalet ve özelleştirmenin yarattığı acil sorunların çözümü daha ön plandadır. Uygulama kapasitesi açısından, Kuzey'deki belediyeler görece güçlü mali kaynaklara, teknik uzmanlığa ve kurumsal kapasiteye sahipken; Güney'deki belediyeler bu alanlarda ciddi kısıtlarla karşı karşıyadır. Bu durum, Güney'de yeniden belediyeleştirme sonrası hizmet kalitesinin iyileştirilmesini zorlaştırmaktadır (McDonald, 2018).

Sonuçlar açısından bakıldığında, Kuzey'de yeniden belediyeleştirme genellikle hizmet kalitesinde iyileşme, fiyat istikrarı ve demokratik katılımın artması ile sonuçlanırken; Güney'de sonuçlar daha karmaşık ve çelişkilidir. Bazı vakalarda önemli iyileşmeler sağlanırken, bazılarında mali ve teknik sorunlar devam etmektedir (Bakker, 2010). Ancak her iki coğrafyada da ortak olan şey, yeniden belediyeleştirmenin tek başına yeterli olmadığı; demokratik katılımın güçlendirilmesi, yeterli yatırımın sağlanması ve sosyal eşitlik hedeflerinin merkeze alınması gerektiğidir. Küresel Güney'deki deneyimler, Kuzey'e sosyal hareketlerin gücü ve hak temelli yaklaşımların önemi konusunda önemli dersler sunarken; Kuzey'deki deneyimler, Güney'e kurumsal kapasite geliştirme ve yönetim modelleri konusunda referans sağlamaktadır. Sonuç olarak, yeniden belediyeleştirme küresel bir olgu olmakla birlikte, her coğrafyanın özgül koşullarına duyarlı, bağlama özgü stratejiler gerektirmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Küresel Kuzey’de ve Güney’de yeniden belediyeleştirme pratiklerinin karşılaştırılması

Karşılaştırma boyutu	Küresel kuzey	Küresel güney
Coğrafi kapsam	Avrupa (Almanya, Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere), Kuzey Amerika (ABD, Kanada)	Latin Amerika (Bolivya, Arjantin, Şili, Ekvador), Asya (Malezya, Endonezya, Hindistan), Afrika (Güney Afrika, Gana, Tanzanya)
Vaka sayısı ve yoğunluk	Yüksek yoğunluk: 835 vakanın çoğunluğu; Almanya’da 190+ vaka (2005-2014)	Sınırlı sayıda ancak sembolik önemi yüksek vakalar; büyük ölçekli örnekler (Buenos Aires, Selangor)
Baskın sektörler	<ul style="list-style-type: none"> Su hizmetleri (Fransa: 94 vaka) Enerji (Almanya’da yoğun) Atık yönetimi Ulaşım 	<ul style="list-style-type: none"> Su hizmetleri (baskın) Atık su ve kanalizasyon Diğer sektörler çok sınırlı
Ana motivasyonlar	<ul style="list-style-type: none"> Özelleştirme başarısızlıkları (hizmet kalitesi, fiyat) Demokratik katılım talebi İklim değişikliği ve yenilenebilir enerji hedefleri Yerel ekonomik kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> Temel hizmetlere erişim krizi Sosyal adalet ve eşitlik Aşırı fiyat artışları Özelleştirmenin acil sorunları
Sosyal hareketlerin rolü	Güçlü ancak kurumsal kanallarla entegre: <ul style="list-style-type: none"> Berlin su referandumu (2011) Hamburg enerji referandumu (2013) İtalya ulusal su referandumu (2011) 	Çok güçlü ve merkezi: <ul style="list-style-type: none"> Cochabamba Su Savaşları (2000) Buenos Aires toplumsal mobilizasyon Güney Afrika anti-özelleştirme hareketleri “Su hakkı” hareketlerinin doğuş yeri
Kurumsal kapasite	<ul style="list-style-type: none"> Güçlü yerel yönetim geleneği Yeterli teknik uzmanlık İyi gelişmiş altyapı Mali kaynak yeterliliği 	<ul style="list-style-type: none"> Sınırlı kurumsal kapasite Teknik uzmanlık eksikliği Yetersiz altyapı Mali kaynak kısıtları
Mali durum	<ul style="list-style-type: none"> Görece güçlü belediye bütçeleri Geri satın alma kapasitesi (Berlin: 27 milyar Euro) Yatırım yapabilme kabiliyeti 	<ul style="list-style-type: none"> Sınırlı mali kaynaklar Borç yükü Geri satın alma zorluğu Yatırım kısıtları
Dış aktörlerin etkisi	<ul style="list-style-type: none"> Görece sınırlı AB politikaları ve düzenlemeleri Ulusal yasal çerçeveler etkili 	<ul style="list-style-type: none"> Çok güçlü: Dünya Bankası ve IMF koşullulukları Yapısal uyum programları Uluslararası finans kurumları baskısı
Yasal-kurumsal çerçeve	<ul style="list-style-type: none"> Güçlü hukuk devleti Yerel özerklik görece yüksek Demokratik denetim mekanizmaları gelişmiş 	<ul style="list-style-type: none"> Zayıf hukuk devleti (bazı ülkelerde) Merkezi kontrol güçlü Demokratik denetim sınırlı Yolsuzluk riski yüksek
Özelleştirme biçimleri	<ul style="list-style-type: none"> Kısmi özelleştirme yaygın Kamu-özel ortaklıkları (PPP) İmtiyaz sözleşmeleri Çoğunlukla yerli ve uluslararası şirketler 	<ul style="list-style-type: none"> Tam imtiyaz sözleşmeleri yaygın Çoğunlukla uluslararası çok uluslu şirketler (Suez, Veolia, Thames Water, Bechtel) Uzun vadeli sözleşmeler (20-30 yıl)
Yeniden belediyeleştirme biçimleri	<ul style="list-style-type: none"> Çeşitli modeller: <ul style="list-style-type: none"> Doğrudan belediye işletmesi Belediye şirketi (Stadtwerke) Katılımcı yönetim (Napoli) Hibrit modeller yaygın 	<ul style="list-style-type: none"> Genellikle doğrudan kamu kontrolü Belediye şirketi modelleri (AySA-Buenos Aires, Air Selangor) Hibrit modeller (Jakarta) Tam yeniden belediyeleştirme nadir
Sonuçlar ve etkiler	<ul style="list-style-type: none"> Genellikle olumlu: <ul style="list-style-type: none"> Hizmet kalitesinde iyileşme Fiyat istikrarı veya düşüş (Paris: %8) Demokratik katılımında artış Yenilenebilir enerji yatırımları 	<ul style="list-style-type: none"> Karışık sonuçlar: <ul style="list-style-type: none"> Bazı vakalarda iyileşme Mali ve teknik zorluklar devam edebilir Altyapı yatırımı yetersiz kalabilir Sosyal eşitlikte kısmi iyileşme

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

5. Yeniden Belediyeleş-tirme Hangi Politika Alanlarında Karşımıza Çıkıyor? Sektörel ve Tematik Analiz

Yeniden belediyeleş-tirme, kavramsal ve coğrafi boyutlarının ötesinde, belirli sektörlerde yoğunlaşan ve farklı tematik motivasyonlarla şekillenen bir olgudur. Bu bölüm, ikinci bölümde ortaya konan çok boyutlu teorik çerçeveyi ve üçüncü bölümde sunulan küresel pratikleri temel alarak, yeniden belediyeleş-tirmenin hangi hizmet alanlarında karşımıza çıktığını ve bu süreçleri hangi tematik gerekçelerin yönlendirdiğini sistematik olarak analiz etmektedir.

Su ve atık su hizmetleri, yeniden belediyeleş-tirmenin en yoğun gerçekleş-tiği sektördür. Kishimoto ve diğerlerinin (2015) küresel haritalama çalışması, 2000-2015 yılları arasında gerçekleş-en 835 yeniden belediyeleş-tirme vakasının yaklaşık %60'ının su hizmetlerinde yoğunlaş-tığını göstermektedir. Bu baskın konunun birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, su temel bir insan hakkı olarak kabul edilmekte ve metalaştırılmasına karşı güçlü toplumsal direniş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2010 yılında suyu insan hakkı olarak tanıması, su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı normatif bir temel sağlamış; bu da yeniden belediyeleş-tirme taleplerini meşrulaştırmıştır (Bakker, 2013). İkincisi, su hizmetleri doğal tekel özelliği taşımaktadır; altyapının tekrarlanabilir olmaması, gerçek rekabetin mümkün olmaması anlamına gelmektedir. Bu durum, özelleştirmenin teorik gerekçelerinden biri olan "rekabet yoluyla verimlilik" argümanını zayıflatmaktadır (Hall vd., 2013). Üçüncüsü, su hizmetlerinin özelleştirilmesi sonrası yaşanan başarısızlıklar çok görünür olmuştur. Paris, Berlin, Buenos Aires ve Atlanta gibi şehirlerde fiyat artışları, hizmet kalitesinde düşüş ve yatırım yetersizlikleri, toplumsal tepkilere yol açmış ve yeniden belediyeleş-tirmeyi zorunlu kılmıştır. Üçüncü bölümde detaylı olarak incelenen Paris, Berlin ve Buenos Aires vakaları, su hizmetlerindeki yeniden belediyeleş-tirmenin farklı coğrafyalarda benzer sorunlara yanıt olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Fransa'da ve Almanya'da onlarca su yeniden belediyeleş-tirme vakası, bu sektörün küresel eğilimini yansıtmaktadır.

Enerji hizmetleri, özellikle Almanya'da yoğunlaşan ikinci önemli sektördür. Almanya'daki 190'dan fazla yeniden belediyeleş-tirme vakasının önemli bir kısmı enerji şebekelerini kapsamaktadır (Becker vd., 2015). Bu sektörün özgül dinamiği, yeniden belediyeleş-tirmenin iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji hedefleriyle güçlü bir şekilde bağlantılı olmasıdır. Hamburg ve Berlin'de enerji şebekelerinin yeniden belediyeleş-tirilmesi, sadece özelleştirme başarısızlığına bir yanıt değil, aynı zamanda *Energiewende* (enerji dönüşümü) politikasının yerel düzeyde uygulanması stratejisinin bir parçasıdır. Belediye kontrolü, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmasını, enerji verimliliği programlarının hayata geçirilmesini ve vatandaşların enerji politikalarında söz sahibi olmasını mümkün kılmaktadır (Moss vd., 2015). Bu durum, ikinci bölümde tartışılan yeniden belediyeleş-tirmenin ekolojik boyutunun somut bir tezahürüdür.

Atık yönetimi, özellikle Avrupa'da yeniden belediyeleş-tirmenin gerçekleş-tiği üçüncü önemli sektördür. Döngüsel ekonomi modellerinin yaygınlaşması ve çevresel sürdürülebilirlik hedefleri, atık yönetiminin belediye kontrolünde daha etkin yönetilebileceği argümanını güçlendirmektedir. Ulaşım hizmetlerinde ise yeniden belediyeleş-tirme daha sınırlı kalmış; ancak bazı Avrupa ve Latin Amerika şehirlerinde toplu taşıma sistemlerinin yeniden belediyeleş-tirilmesi örnekleri bulunmaktadır.

Sosyal bakım, eğitim ve sağlık gibi diğer hizmet alanlarında yeniden belediyeleş-tirme vakaları çok daha sınırlıdır. Bu durum, kısmen bu hizmetlerin özelleştirilme düzeyinin su ve enerji kadar yaygın olmaması, kısmen de bu alanlarda yeniden belediyeleş-tirme taleplerinin henüz güçlü sosyal hareketler tarafından dile getirilmemesiyle açıklanabilir.

Sektörel dağılımın ötesinde, yeniden belediyeleş-tirme süreçlerini yönlendiren tematik motivasyonların anlaşılması, olgunun karmaşıklığını kavramak açısından kritiktir. İkinci bölümde ortaya konan çok boyutlu teorik çerçeve, bu motivasyonların ekonomik, politik, sosyal ve ekolojik boyutlarda şekillendiğini göstermektedir. Özelleştirmenin temel gerekçelerinden biri olan "maliyet tasarrufu" vaadinin gerçekleşmemesi, yeniden belediyeleş-tirmenin önemli ekonomik motivasyonlarından biridir. Paris'te su hizmetlerinin yeniden belediyeleş-tirilmesi sonrasında fiyatlarda %8 düşüş sağlanması (Lobina, 2015), ekonomik gerekçelerin sadece söylem düzeyinde kalmadığını göstermektedir. Ancak ekonomik motivasyonlar tek başına yeterli değildir; üçüncü bölümde görüldüğü gibi, Küresel Güney'de mali kaynakların yetersizliği, yeniden belediyeleş-tirme sonrası hizmet kalitesinin iyileştirilmesini zorlaştırabilmektedir.

Yerel ekonomik kalkınma da önemli bir motivasyondur. Hizmet gelirlerinin yerel ekonomide kalması, yerel istihdam yaratılması ve yerel tedarikçilerin desteklenmesi, özellikle Almanya'da yeniden belediyeleş-tirme kararlarında etkili olmaktadır (Cumbers ve Becker, 2018). Yerel demokrasinin güçlendirilmesi ve demokratik katılımın artırılması, yeniden belediyeleş-tirmenin en güçlü politik motivasyonlarından biridir. Özelleştirme süreçlerinde karar alma mekanizmalarının özel şirket yönetim kurullarına kayması ve ticari sır gerekçesiyle şeffaflığın azalması, demokratik denetimi zayıflatmıştır. Berlin ve Hamburg'daki referandumlar, vatandaşların temel hizmetler üzerinde demokratik kontrol talep ettiğini göstermektedir (Beveridge ve Naumann, 2014). Sol belediyecilik yaklaşımı da önemli bir faktördür. Barcelona, Napoli ve bazı Fransız kentlerinde, sol siyasi partilerin belediye seçimlerini kazanması, yeniden belediyeleş-tirme süreçlerini hızlandırmıştır.

Temel hizmetlere eşit erişim ve sosyal eşitliğin sağlanması, özellikle küresel Güney'de yeniden belediyeleş-tirmenin merkezi motivasyonlarından biridir. Cochabamba'da su fiyatlarının %300 artması sonrası patlak veren "Su Savaşları" (Olivera ve Lewis, 2004), sosyal adalet motivasyonunun gücünü göstermektedir. Buenos Aires'te yoksul mahallelere hizmet götürül-

Tablo 4. Yeniden belediyeleştirmenin sektörel ve tematik analizi

Tematik boyut	Su ve atık su hizmetleri	Enerji hizmetleri	Atık yönetimi	Ulaşım	Sosyal bakım/ eğitim/sağlık
Yoğunluk	Çok Yüksek (~%60 küresel vakalar)	Yüksek (özellikle Almanya)	Orta	Düşük-Orta	Çok Düşük
Ekonomik motivasyonlar	Fiyat düşüşü (Paris %8), maliyet kontrolü, kâr transferinin önlenmesi	Yerel ekonomik kalkınma, enerji gelirlerinin yerel ekonomide kalması	Operasyonel verimlilik, döngüsel ekonomi gelirleri	Sübvansiyon kontrolü, entegre tarifeler	Sınırlı
Politik-demokratik motivasyonlar	Demokratik denetim talebi, şeffaflık, yerel kontrol	Enerji demokrasisi, katılımcı yönetim, referandumlar	Yerel çevre politikalarında kontrol	Kamu ulaşımı politikalarında söz hakkı	Sınırlı
Sosyal adalet motivasyonları	İnsan hakkı söylemi, eşit erişim, çapraz sübvansiyon	Enerji yoksulluğuyla mücadele, uygun fiyat	Çevre adaleti, dezavantajlı bölgelerde hizmet	Sosyal erişilebilirlik, uygun fiyat, kapsayıcılık	Potansiyel yüksek ancak az vaka
Çevresel motivasyonlar	Su kaynaklarının korunması, sürdürülebilir kullanım	İklim hedefleri, yenilenebilir enerji, Energiewende	Döngüsel ekonomi, geri dönüşüm hedefleri, karbon azaltımı	Emisyon azaltımı, elektrikli toplu taşıma	Sınırlı
Hizmet kalitesi motivasyonları	Altyapı yatırımı eksikliği, bakım-onarım ihmal edilmesi	Şebeke modernizasyonu, akıllı şebeke yatırımları	Düzenli toplama, çevre standartları	Frekans artışı, güvenlik, konfor	Kalite standartları endişesi
Başlıca örnekler	Paris (2010), Berlin (2013), Buenos Aires (2006), Atlanta (2003), Cochabamba (2000)	Hamburg (2013), Berlin (2014), diğer Alman kentleri	Çeşitli Avrupa kentleri	Bazı Güney Amerika ve Avrupa kentleri	Birleşik Krallık'ta bazı sosyal bakım vakaları

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

memesi, Arjantin'de yeniden belediyeleştirme talebinin temel gerekçelerinden biri olmuştur (Azpiazu vd., 2003). Sübvansiyon mekanizmaları, yoksul kesimlerin temel hizmetlere erişimini sağlamak için kritiktir. Kamu kontrolü, bu tür sosyal eşitlik mekanizmalarının hayata geçirilmesini kolaylaştırmaktadır.

İklim değişikliğiyle mücadele ve çevresel sürdürülebilirlik, özellikle enerji sektöründe yeniden belediyeleştirmenin güçlü motivasyonlarıdır. Hamburg'da enerji şebekelerinin belediye kontrolüne alınması, yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşmak için stratejik bir adım olarak değerlendirilmiştir (Becker vd., 2017). Su kaynaklarının korunması, atık yönetiminde döngüsel ekonomi modellerinin benimsenmesi ve karbon ayak izinin azaltılması, çevresel motivasyonların farklı sektörlerdeki tezahürleridir. Özelleştirme sonrası altyapı yatırımlarının ihmal edilmesi ve bakım-onarım eksiklikleri, birçok vakada yeniden belediyeleştirmenin tetikleyicisi olmuştur. Atlanta'da United Water'ın sözleşme ihlalleri (Lobina ve Hall, 2003), Berlin'de su altyapısının kötüleşmesi ve Buenos Aires'te yatırım taahhütlerinin yerine getirilmemesi, hizmet kalitesi motivasyonunun önemini göstermektedir.

Sektörel dağılım ve tematik motivasyonlar arasında güçlü ilişkiler bulunmaktadır. Su hizmetlerinde sosyal adalet ve insan

hakkı temaları ön planda iken; enerji sektöründe çevresel sürdürülebilirlik ve iklim hedefleri daha belirgindir. Atık yönetiminde çevresel motivasyonlar, ulaşımda ise sosyal erişilebilirlik motivasyonları öne çıkmaktadır.

Küresel Kuzey ve Güney arasında da tematik farklılıklar gözlemlenmektedir. Üçüncü bölümde görüldüğü gibi, Kuzey'de demokratik katılım ve çevresel sürdürülebilirlik dengeli bir şekilde vurgulanırken; Güney'de temel hizmetlere erişim ve sosyal adalet daha acil ve merkezi motivasyonlardır. Ancak her iki coğrafyada da ortak olan şey, özelleştirmenin somut başarısızlıklarının yeniden belediyeleştirmeyi zorunlu kıldığıdır.

Sonuç olarak, yeniden belediyeleştirme tek bir sektörde veya tek bir motivasyonla sınırlı olmayan, çok boyutlu ve bağlama özgü bir olgudur. Su hizmetlerindeki yoğunlaşma, bu hizmetin temel hak olarak algılanması ve özelleştirme başarısızlıklarının görünürlüğüyle açıklanabilir. Enerji sektöründeki artış ise iklim krizinin aciliyeti ve yerel enerji dönüşümü taleplerinin güçlenmesiyle ilişkilidir. Tematik motivasyonların çeşitliliği, yeniden belediyeleştirmenin sadece ekonomik bir tercih değil, aynı zamanda demokratik, sosyal ve ekolojik bir dönüşüm projesi olduğunu göstermektedir (Tablo 4).

6. Türkiye'de Yeniden Belediyeleş-tirme Deneyimi: Sınırlı Bir Olgunun Nedenleri ve Geleceği

Türkiye bağlamında yeniden belediyeleş-tirmenin sınırlı kalma-sının anlaşılabilmesi için, öncelikle belediye hizmetlerinin mev-cut örgütlenme biçimine bakmak gerekmektedir. Büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idareleri yasal-yönetmelik düzeyde kamu mülkiyetinde kalmakla birlikte; bakım-onarım, sa-yaç okuma, tahsilat ve altyapı yapımı gibi kritik işlevler yaygın biçimde taşeron firmalara devredilmektedir. Benzer şekilde ulaşım ve atık yönetimi alanlarında belediye şirketleri aracılı-ğıyla yarı-piyasalaşmış hibrit modeller yaygındır. Bu yapı, tam özelleştirme olmadığı için açık bir "geri alma" momenti üret-memekte; yeniden belediyeleş-tirme talebini hem teknik hem de siyasal düzeyde görünmez kılmaktadır.

Küresel ölçekte 835'i aşkın yeniden belediyeleş-tirme va-kasının belgelendiği bir dönemde (Kishimoto vd., 2015), Türkiye'de bu olgunun oldukça sınırlı kalması dikkat çek-içidir. İkinci bölümde ortaya konan neoliberal kentsel poli-tikaların Türkiye'de de güçlü bir şekilde hissedildiği; üçün-cü bölümde sunulan küresel pratiklerin Türkiye'de karşılık bulmadığı ve dördüncü bölümde ise, analiz edilen sektörel/ tematik dinamiklerin Türkiye bağlamında farklı işlediği görülmektedir. Bu bölüm, Türkiye'deki sınırlı yeniden belediye-leştirme deneyimlerini incelemekte, özellikle Çeşme-Alaçatı vakasını detaylı olarak ele almakta ve bu olgunun Türkiye'de yaygınlaşmamasının sebeplerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, 1980 son-rası neoliberal dönüşümün kentsel yansımalarından biri ol-muştur. 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Beledi-yelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve sonrasında 2004 ve 2005 yıllarında yapılan belediye reform-ları, belediyelerin hizmet sunumunda özel sektörle iş birli-ğini teşvik etmiştir (Kadirbeyoğlu, 2013). Ancak Türkiye'deki özelleştirme deneyimi, Avrupa ve Güney Amerika'dan farklı bir dinamik sergilemiştir. Birincisi, Türkiye'de belediye hiz-metlerinin özelleştirilmesi genellikle tam devir yerine, hizmet satın alma, yap-işlet-devret modelleri veya belediye şirketleri üzerinden gerçekleşmiştir. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ), Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) ve İzmir Su ve Kanalizasyon İdaresi (İZSU) gibi büyük su idareleri, Paris veya Berlin'deki gibi tam özelleştirilmeye gitmemiş; ancak operasyonel bazı hizmetlerde özel sektör sözleşmeleri yap-mıştır (Sümer, 2017). Bu "kısmi özelleştirme" modeli, tam yeniden belediyeleş-tirme talebini zayıflatmış olabilir. İkincisi, Türkiye'de belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, küresel Ku-zey'deki gibi güçlü bir kamusal tartışma ve şeffaflık ortamında gerçekleşmemiştir. Özelleştirme kararları genellikle teknik ge-rekçelerle meşrulaştırılmış, demokratik katılım mekanizmaları sınırlı kalmıştır. Bu durum, ikinci bölümde tartışılan neoliberal kentleşmenin Türkiye'deki özgül biçimini yansıtmaktadır.

Üçüncüsü, Türkiye'de su, enerji ve atık hizmetlerinde özel-leştirme düzeyi, küresel örneklerle kıyasla daha sınırlı kalmış-tır. Enerji sektöründe dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi gerçekleşmiş; ancak bu süreç belediye düzeyinde değil, ulusal düzeyde yönetilmiştir. Atık yönetiminde ise bazı belediyelerde özel şirketlerle sözleşmeler yapılmış; ancak yaygın bir özelleş-tirme dalgası yaşanmamıştır.

Türkiye'de yeniden belediyeleş-tirmenin en net ve belgelenmiş örneği, Çeşme ilçesinin Alaçatı bölgesinde su hizmetlerinin yeniden belediye kontrolüne alınmasıdır. Bu vaka, küresel ör-neklerle karşılaştırıldığında hem benzerlikler hem de önemli farklılıklar sergilemektedir. 2000'li yılların başında Çeşme Be-lediyesi, Alaçatı bölgesindeki su hizmetlerini özel bir şirkete devretmiştir. Özelleştirmenin temel gerekçeleri, dördüncü bölümde analiz edilen küresel motivasyonlara benzer şekilde, hizmet kalitesinin artırılması, altyapı yatırımlarının finansmanı ve operasyonel verimliliğin sağlanmasıydı. Ancak süreç içeri-sinde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır (Kavili Arap, 2024).

Fiyat artışları, özelleştirmenin en görünür sorunlarından biri olmuştur. Özel şirket, kârlılık hedefleri doğrultusunda su ta-rifelerini önemli ölçüde artırmış; bu durum hem yerel halkın hem de turizm sektörünün tepkisine yol açmıştır. Paris'te %8 fiyat düşüşü sağlayan yeniden belediyeleş-tirmenin (Lobina, 2015) tersine, Çeşme-Alaçatı'da özelleştirme fiyat artışlarıyla sonuçlanmıştır. Hizmet kalitesi sorunları da yaşanmıştır. Özel şirketin altyapı yatırımlarını öngörülen düzeyde gerçek-leştirmemesi, su kesintilerinin artmasına ve hizmet kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Bu durum, üçüncü bölümde incelenen Atlanta (Lobina ve Hall, 2003) ve Buenos Aires (Azpiazu vd., 2003) vakalarındaki hizmet kalitesi sorunlarıyla paralellik göstermektedir. Şeffaflık eksikliği de önemli bir so-run olarak öne çıkmıştır. Özel şirketin mali raporları ve ope-rasyonel kararları, belediye meclisi ve yerel halk tarafından denetlenememektedir. Bu durum, ikinci bölümde tartışılan neoliberal kentleşmenin demokratik hesap verebilirlik soru-nunu somutlaştırmaktadır.

2010'lu yılların ortalarında Çeşme Belediyesi, özel şirketle yapılan sözleşmeyi yenilemeyerek su hizmetlerini yeniden belediye kontrolüne almıştır. Bu karar hem yerel halkın tep-kileri hem de belediye yönetiminin politik tercihleriyle şekil-lenmiştir (Kavili Arap, 2024). Ancak bu süreç, Avrupa'daki yeniden belediyeleş-tirme vakalarından önemli farklılıklar göstermektedir.

Birincisi, Çeşme-Alaçatı'da yeniden belediyeleş-tirme, Berlin veya Hamburg'daki gibi güçlü bir sosyal hareket ya da refe-randum süreciyle gerçekleşmemiştir. Karar, belediye yönetimi tarafından alınmış; toplumsal mobilizasyon sınırlı kalmıştır. Bu durum, üçüncü bölümde vurgulanan sosyal hareketlerin yeni-den belediyeleş-tirmedeki kritik rolünün Çeşme-Alaçatı vaka-sında zayıf olduğunu göstermektedir. İkincisi, yeniden beledi-

yeleştirme sonrası hizmet iyileştirmeleri sınırlı kalmıştır. Mali kaynakların yetersizliği, teknik kapasite eksikliği ve altyapının kötü durumu, belediyenin hizmet kalitesini hızla yükseltmesini engellemiştir. Paris'te kurulan Eau de Paris gibi güçlü bir kamu şirketi modeli (Lobina, 2015) veya Napoli'deki çok-paydaşlı katılımcı model (Becker vd., 2017) Çeşme'de uygulanamamıştır. Üçüncüsü, Çeşme-Alaçatı vakası ulusal düzeyde geniş bir tartışma yaratmamış, diğer belediyelere örnek teşkil etmemiştir. Cochabamba Su Savaşları'nın Latin Amerika'da (Olivera ve Lewis, 2004) veya Berlin su referandumunun Almanya'da (Beveridge ve Naumann, 2014) yarattığı dalgalanma etkisi, Türkiye'de gözlemlenmemiştir.

Türkiye'nin büyük şehirlerinde yeniden belediyeleştirme vakaları çok sınırlıdır. İstanbul, Ankara ve İzmir'de su idareleri (İSKİ, ASKİ, İZSU) zaten kamu kontrolünde olduğu için, tam anlamıyla bir "yeniden belediyeleştirme" söz konusu değildir. Ancak bu idarelerin bazı operasyonel hizmetlerinde özel sektör sözleşmelerinin sonlandırılması veya yenilenmemesi, kısmi yeniden belediyeleştirme örnekleri olarak değerlendirilebilir. İstanbul'da İSKİ, bazı bakım-onarım ve fatura okuma hizmetlerini özel şirketlerden geri almış; ancak bu süreç sistematik bir yeniden belediyeleştirme stratejisinden ziyade, pragmatik yönetim kararlarının sonucu olmuştur. Ankara'da ASKİ, bazı dönemlerde özel sektör iş birliklerini artırırken, bazı dönemlerde azaltmıştır; bu dalgalanma, tutarlı bir politika yöneliminden ziyade, politik değişimlerin yansımasıdır. Atık yönetiminde ise bazı belediyelerin özel şirketlerle yaptığı sözleşmeleri yenilemeyerek hizmeti doğrudan sunmaya başladığı vakalar bulunmaktadır. Ancak bu süreçler akademik literatürde yeterince belgelenmemiş ve sistematik olarak analiz edilmemiştir.

Çeşme-Alaçatı vakasının istisna olarak kalması ve Türkiye'de yaygın bir yeniden belediyeleştirme hareketinin ortaya çıkması, birbirine bağlı yapısal, politik, mali ve kavramsal nedenlerle açıklanabilir. Birincisi, Türkiye'de belediye hizmetlerinin özelleştirilme düzeyi, küresel örneklere kıyasla daha sınırlıdır. Dördüncü bölümde görüldüğü gibi, yeniden belediyeleştirme genellikle yaygın özelleştirme sonrası başarısızlıkların biriktiği alanlarda ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de su, enerji ve atık hizmetlerinin önemli bir kısmı zaten kamu kontrolündedir; bu durum, yeniden belediyeleştirme talebini zayıflatmaktadır. İkincisi, Türkiye'de merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler, yeniden belediyeleştirmeyi karmaşıklaştırmaktadır. Belediye hizmetlerinin önemli bir kısmı merkezi düzenlemelere tabidir; belediyelerin özerk karar alma kapasitesi sınırlıdır. Bu durum, üçüncü bölümde görülen Avrupa'daki yerel özerklik düzeyiyle keskin bir tezat oluşturmaktadır.

Politik kutuplaşma, yeniden belediyeleştirme tartışmalarını ideolojik bir zemine hapsedmektedir. Özelleştirme veya yeniden belediyeleştirme kararları, hizmet kalitesi ve verimlilik gibi teknik gerekçelerden ziyade, siyasi kimliklerle ilişkilendirilmektedir. Bu durum, rasyonel politika tartışmasını zorlaş-

tırmaktadır. Sosyal hareketlerin zayıflığı da kritik bir faktördür. Üçüncü bölümde görüldüğü gibi, Cochabamba, Berlin, Paris ve Barcelona'da güçlü sosyal hareketler yeniden belediyeleştirmenin itici gücü olmuştur. Türkiye'de ise belediye hizmetleri etrafında örgütlenen, sistematik taleplerde bulunan ve uzun soluklu mücadeleler yürüten sosyal hareketler çok sınırlıdır. Demokratik katılım mekanizmalarının yetersizliği, yurttaşların belediye hizmetleri üzerinde etkili olmasını engellemektedir. İkinci bölümde tartışılan demokratik boyutun Türkiye'de zayıf kalması, yeniden belediyeleştirme taleplerinin örgütlenmesini zorlaştırmaktadır.

Belediye mali kapasitesinin yetersizliği, yeniden belediyeleştirme sonrası hizmet kalitesinin artırılmasını zorlaştırmaktadır. Çeşme-Alaçatı vakasında görüldüğü gibi, hizmetin geri alınması tek başına yeterli değildir; altyapı yatırımları, teknolojik modernizasyon ve insan kaynakları gelişimi için önemli mali kaynaklar gerekmektedir. Türkiye'de belediyelerin gelir kaynakları sınırlı olup, merkezi yönetimden gelen transferlere bağımlıdır. Dış borçlanma baskısı da önemli bir faktördür. Uluslararası finans kuruluşları, özelleştirmeyi teşvik eden politika önerileri sunmaya devam etmektedir. Üçüncü bölümde görülen Dünya Bankası ve IMF'nin küresel Güney'deki rolü, Türkiye'de de hissedilmektedir.

Başarılı yeniden belediyeleştirme örneklerinin tanıtılmaması, Türkiye'deki aktörlerin küresel deneyimlerden öğrenmesini engellemektedir. Paris, Berlin, Hamburg gibi başarılı vakaların Türkiye'de yeterince tartışılmaması, yeniden belediyeleştirmenin uygulanabilir bir alternatif olarak görülmesini zorlaştırmaktadır. Türkiye, üçüncü bölümde sunulan küresel yeniden belediyeleştirme haritasında önemli ölçüde görünmez durumdadır. Küresel Kuzey'deki demokratik katılım mekanizmaları ve güçlü sosyal hareketler, Türkiye'de yeterince gelişmemiştir. Küresel Güney'deki acil sosyal adalet talepleri ve halk ayaklanmaları da Türkiye'de aynı yoğunlukta ortaya çıkmamıştır.

Türkiye, küresel Kuzey ile Güney arasında bir ara konumda bulunmaktadır. Özelleştirme düzeyi küresel Güney'deki kadar yüksek değildir; demokratik katılım ve sosyal hareketler Küresel Kuzey'deki kadar güçlü değildir. Bu "ara konum", yeniden belediyeleştirme için hem itici güçleri hem de engelleri zayıflatmaktadır.

Bu "ara konum", yalnızca betimleyici bir coğrafi sınıflandırma değil, aynı zamanda dünya-sistemleri bağlamında yarı-çevresel bir siyasal-ekonomik pozisyona işaret etmektedir. Yarı-çevre ülkelerde devlet kapasitesi, yerel yönetim özerkliği ve toplumsal mobilizasyon düzeyleri, küresel Kuzey'e kıyasla daha sınırlı; temel hizmetlere erişim krizleri ise küresel Güney kadar derin değildir. Bu özgül konum, yeniden belediyeleştirmeyi tetikleyen yapısal baskıların yeterince yoğunlaşmamasına yol açmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de ne Kuzey'deki gibi güçlü kurumsal kapasite ve iklim politikaları,

ne de Güney'deki gibi akut hizmet krizleri aynı anda ortaya çıkmaktadır. Bu durum, yeniden belediyeleştirmenin hem siyasal meşruiyetini hem de teknik uygulanabilirliğini zayıflatmakta; sürecin istisnai ve parçalı örneklerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de yeniden belediyeleştirme sınırlı ve görünmez bir olgu olarak kalmaktadır. Çeşme-Alaçatı vakası, bu olgunun Türkiye'de mümkün olduğunu göstermekte; ancak yaygınlaşmaması, yapısal, politik, mali ve kavramsal engellerin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye için yeniden belediyeleştirme yalnızca hizmetlerin geri alınması olarak değil, daha geniş bir kamusal yeniden yapılanma süreci olarak ele alınmalıdır. Belediye şirketlerinin şeffaflaştırılması, temel hizmet alanlarında yurttaş danışma inisiyatiflerinin oluşturulması, çapraz sübvansiyon mekanizmalarının güçlendirilmesi ve pilot alanlarda (örneğin sayaç okuma, atık toplama veya bakım-onarım hizmetleri) doğrudan belediye işletmeciliğine geçilmesi, olası bir yeniden belediyeleştirme gündeminin somut başlangıç noktaları olabilir. Bu tür adımlar, yeniden belediyeleştirmenin teknik bir yönetim tercihi olmaktan çıkarak demokratik bir kentsel politika aracına dönüşmesini sağlayabilir. Altıncı bölümde, bu Türkiye deneyiminin küresel literatüre katkıları ve literatürdeki boşluklar eleştirel olarak değerlendirilecektir.

7. Sonuç: Yeniden Belediyeleştirme Post-Neoliberal Bir Ufuk mu?

Bu makale, yeniden belediyeleştirme olgusunu kavramsal, coğrafi, sektörel ve tematik boyutlarıyla ele alarak, Türkiye'deki sınırlı deneyimleri küresel pratiklerle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. 268'den fazla akademik kaynağın sistematik analizi ve Ocak'ın (2025) yüksek lisans tezinin bulguları temelinde, bu çalışma yeniden belediyeleştirmenin çok boyutlu bir olgu olduğunu ve bu olgunun Türkiye'de neden görünmez kaldığını ortaya koymuştur.

Bu makalenin temel bulgusu, yeniden belediyeleştirmenin tek bir tanıma, coğrafyaya veya sektöre indirgenemeyecek çok boyutlu bir olgu olduğudur. İkinci bölümde ortaya konan kavramsal çerçeve, yeniden belediyeleştirmenin ekonomik, politik, sosyal ve ekolojik boyutlarının birbirine bağlı olduğunu göstermiştir. Özelleştirmenin neoliberal kentsel politikaların bir aracı olarak yaygınlaşması, 2008 küresel mali krizinin yarattığı meşruiyet sorunu ve güçlü sosyal hareketlerin ortaya çıkması, yeniden belediyeleştirmeyi post-neoliberal bir dönüşüm olarak konumlandırmaktadır (Becker vd., 2015; Warner ve Hefetz, 2012).

Üçüncü bölümde sunulan küresel pratikler, yeniden belediyeleştirmenin küresel Kuzey ve Güney'de farklı dinamiklerle şekillendiğini göstermiştir. Kuzey'de demokratik katılım, şeffaflık ve iklim hedefleri ön planda iken; Güney'de temel hizmetlere erişim, sosyal adalet ve ulusal egemenlik vurgusu

daha güçlüdür. Ancak her iki coğrafyada da ortak nokta, özelleştirmenin somut başarısızlıklarının yeniden belediyeleştirmeyi zorunlu kıldığıdır. Paris'te %8 fiyat düşüşü (Lobina, 2015), Berlin'de demokratik kontrol talebi (Beveridge ve Naumann, 2014) ve Cochabamba'da su savaşları (Olivera ve Lewis, 2004), yeniden belediyeleştirmenin farklı bağlamlardaki tezahürleridir.

Dördüncü bölümün sektörel ve tematik analizi, su hizmetlerinin neden yeniden belediyeleştirmenin %60'ını oluşturduğunu açıklamıştır: doğal tekel özelliği, insan hakkı söylemi ve özelleştirme başarısızlıklarının yüksek görünürlüğü. Enerji sektöründeki yükseliş ise iklim krizinin aciliyeti ve yerel enerji dönüşümü taleplerinin güçlenmesiyle ilişkilidir. Bu bulgular, yeniden belediyeleştirmenin sadece ekonomik bir tercih değil, aynı zamanda demokratik, sosyal ve ekolojik bir dönüşüm projesi olduğunu göstermektedir. Beşinci bölümün en önemli katkısı, Türkiye'de yeniden belediyeleştirmenin neden sınırlı kaldığını sistematik olarak açıklamasıdır. Çeşme-Alaçatı vakası, bu olgunun Türkiye'de mümkün olduğunu göstermekte; ancak yaygınlaşmaması, dört temel engelle açıklanmaktadır.

Yapısal engeller, Türkiye'de belediye hizmetlerinin özelleştirilme düzeyinin küresel örneklerle kıyasla daha sınırlı olması ve merkezi-yerel ilişkilerin belediyelerin özerk karar alma kapasitesini kısıtlamasıdır. Politik engeller, kutuplaşmanın rasyonel politika tartışmasını zorlaştırması ve sosyal hareketlerin zayıflığıdır. Ocak'ın (2025) vurguladığı gibi, sosyal hareketler yeniden belediyeleştirmenin kritik itici gücüdür; Türkiye'de bu gücün zayıf kalması, olgunun yaygınlaşmamasının temel nedenlerinden biridir. Mali engeller, belediye kapasitesinin yetersizliği ve dış borçlanma baskısıdır.

Türkiye'nin küresel Kuzey ile Güney arasındaki "ara konumu", yeniden belediyeleştirme için hem itici güçleri hem de engelleri zayıflatmaktadır. Özelleştirme düzeyi Güney'deki kadar yüksek değildir. Demokratik katılım ve sosyal hareketler de Kuzey'deki kadar güçlü değildir; bu nedenle sistematik olarak yeniden belediyeleştirme talep yoktur. Bu ara konum, Türkiye'nin özgül konumunu anlamak için oldukça önemlidir.

Bu makalenin tespitleri, kentsel siyasette üç farklı aktör grubu için önemli politika çıkarımları sunmaktadır. Politika yapımcılar ve belediyeler için temel çıkarım, yeniden belediyeleştirmenin uygulanabilir bir alternatif olduğu ve başarılı örneklerin Türkiye'de de uygulanabileceğidir. Ancak başarı için demokratik katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi, mali kapasitenin artırılması ve teknik yeterliliğin geliştirilmesi kritiktir. Paris'teki Eau de Paris modeli veya Napoli'deki çok-paydaşlı yönetim modeli, Türkiye belediyeleri için ilham verici olabilir.

Sosyal hareketler ve sivil toplum örgütleri için çıkarım, belediye hizmetleri etrafında örgütlenmenin ve sistematik taleplerde bulunmanın öneminin artmasıdır. Berlin ve Hamburg'daki referandumlar, Cochabamba'daki su savaşları,

sosyal hareketlerin yeniden belediyeleştirmeyi zorunlu kıldığını göstermektedir. Türkiye'de bu tür hareketlerin güçlenmesi, olgunun yaygınlaşması için kritiktir.

İlgili akademik çevreler ve bilgi üretim aktörleri için öneri, Türkiye'deki belediye hizmetleri ve yeniden belediyeleştirme pratiklerinin sistematik olarak belgelenmesi ve analiz edilmesidir. Çeşme-Alaçatı dışında birçok potansiyel vaka (İstanbul, Ankara, İzmir'deki kısmi yeniden belediyeleştirmeler) yeterince incelenmemiştir. Gelecek araştırmalar, bu vakaları derinlemesine analiz etmeli, karşılaştırmalı metodolojiler kullanmalı ve Türkiye'nin özgül dinamiklerini kuramsallaştırmalıdır.

Bu makale, yeniden belediyeleştirmenin neoliberal kentsel politikalara karşı önemli bir alternatif sunduğunu, ancak bu alternatifin evrensel olmadığını ve bağlama özgü koşullara göre gerçekleştiğini (veya bu koşullar nedeniyle sınırlı kaldığını) göstermiştir.

Türkiye'nin bu yeniden belediyeleştirmenin küresel haritasındaki görünmezliği, kesinlikle özelleştirmenin başarılı olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, yapısal, siyasi ve mali engellerin güçlü olduğunu ve alternatif modellerin yeterince tartışılmadığını göstermektedir. Çeşme-Alaçatı vakası, değişimin mümkün olduğunu; ancak sistematik bir dönüşüm için daha güçlü sosyal hareketlere, demokratik katılıma ve akademik-politik tartışmaya ihtiyaç olduğunu işaret etmektedir.

Yeniden belediyeleştirme, post-neoliberal bir ufuk sunmaktadır; ancak bu ufkun gerçekleşmesi, sadece teknik kararlarla değil, demokratik mücadelelerle, sosyal hareketlerin baskısıyla ve alternatif modellerin cesurca denenmesiyle mümkün olacaktır. Türkiye, bu küresel dönüşümün dışında kalmak yerine, kendi bağlamına uygun yeniden belediyeleştirme modellerini geliştirme potansiyeline sahiptir.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – Ö.A.O., M.P.; Conceptualisation – Ö.A.O., M.P.; Research design and structuring – Ö.A.O., M.P.; Methodology – Ö.A.O., M.P.; Data sources and documentation – Ö.A.O., M.P.; Data collection and/or processing – Ö.A.O., M.P.; Data analysis and/or interpretation – Ö.A.O., M.P.; Mapping/visualisation – Ö.A.O., M.P.; Literature review – Ö.A.O., M.P.; Writing – original draft – Ö.A.O., M.P.; Writing – review and editing – Ö.A.O., M.P.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – Ö.A.O., M.P.; Konsept – Ö.A.O., M.P.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – Ö.A.O., M.P.; Yöntem – Ö.A.O., M.P.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – Ö.A.O., M.P.; Veri toplama ve/veya işleme – Ö.A.O., M.P.; Veri analizi ve/veya yorumlama – Ö.A.O., M.P.; Haritalama/görselleştirme – Ö.A.O., M.P.; Literatür taraması – Ö.A.O., M.P.; İlk taslağın yazımı – Ö.A.O., M.P.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – Ö.A.O., M.P.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Azpiazu, D., Catenazzi, A. ve Forcinito, K. (2003). *Recursos públicos, negocios privados: Agua potable y saneamiento ambiental en el AMBA [Public resources, private business: Drinking water and environmental sanitation in the AMBA]*. Universidad Nacional de General Sarmiento.
- Bakker, K. (2010). *Privatizing water: Governance failure and the world's urban water crisis*. Cornell University Press.
- Bakker, K. (2013). Neoliberal versus postneoliberal water: Geographies of privatization and resistance. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(2), 253–260. <https://doi.org/10.1080/00045608.2013.756246>
- Becker, S., Beveridge, R. ve Naumann, M. (2015). Remunicipalization in German cities: Contesting neo-liberalism and reimagining urban governance? *Space and Polity*, 19(1), 76–90. <https://doi.org/10.1080/13562576.2014.991119>
- Becker, S., Naumann, M. ve Moss, T. (2017). Between coproduction and commons: Understanding initiatives to reclaim urban energy provision in Berlin and Hamburg. *Urban Research & Practice*, 10(1), 63–85. <https://doi.org/10.1080/17535069.2016.1156735>
- Bel, G. ve Warner, M. E. (2015). Inter-municipal cooperation and costs: Expectations and evidence. *Public Administration*, 93(1), 52–67. <https://doi.org/10.1111/padm.12104>
- Beveridge, R. ve Naumann, M. (2014). Global norms, local contestation: Privatization and de/politicisation in Berlin. *Policy & Politics*, 42(2), 275–291. <https://doi.org/10.1332/030557312X655954>
- Bollier, D. (2014). *Think like a commoner: A short introduction to the life of the commons*. New Society Publishers.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of “actually existing neoliberalism”. *Antipode*, 34(3), 349–379. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00246>
- Cumbers, A. ve Becker, S. (2018). Making sense of remunicipalisation: Theoretical reflections on and political possibilities from Germany's Rekommunalisierung process. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(3), 503–517. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsy025>
- Çınar, T. (2009). Yerel yönetimlerde neoliberal reform: Büyükşehir belediyelerinin yeniden öçeklendirilmesi. *Toplum ve Hekim*, 24(4–5), 280–288.
- D'Albergo, E. ve Moini, G. (2017). The “city of commons” between local government and urban social movements: Issues of management and participation in Rome's water remunicipalisation. *Partecipazione e Conflitto*, 10(2), 450–476. <https://doi.org/10.1285/i20356609v10i2p450>
- Hall, D., Lobina, E. ve Terhorst, P. (2013). Re-municipalisation in the early twenty-first century: Water in France and energy in Germany. *International Review of Applied Economics*, 27(2), 193–214. <https://doi.org/10.1080/02692171.2012.754844>
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Healey, P. (2007). *Urban complexity and spatial strategies: Towards a relational planning for our times*. Routledge.
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69(1), 3–19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x>
- Kadirbeyoğlu, Z. ve Sümer, B. (2012). The neoliberal transformation of local government in Turkey and the contracting out of municipal services: Implications for public accountability. *Mediterranean Politics*, 17(3), 340–357. <https://doi.org/10.1080/13629395.2012.725301>
- Kadirbeyoğlu, Z. (2013). Changing conceptions of citizenship in Turkey. E. F. Keyman ve S. Gümüşçi (Ed.), *Democracy, identity and foreign policy in Turkey: Hegemony through transformation* içinde (ss. 55–69). Palgrave Macmillan.
- Kavili Arap, S. (2023). Yerel kamusal hizmetlerin sunumunda yeniden belediyeleştirme: Öze dönüş mü, yeniden tasarım mı? *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 100–123. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.1298634>
- Kavili Arap, S. (2024). Çeşme-Alaçatı su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesi üzerine bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 393–411. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1413028>
- Kishimoto, S., Lobina, E. ve Petitjean, O. (2015). *Our public water future: The global experience with remunicipalisation*. Transnational Institute (TNI); Public Services International Research Unit (PSIRU); Multinationals Observatory; Municipal Services Project; EPSU. <https://www.tni.org/en/publication/our-public-water-future>
- Kishimoto, S. ve Petitjean, O. (Ed.). (2017). *Reclaiming public services: How cities and citizens are turning back privatisation*. Transnational Institute (TNI). https://www.tni.org/files/publication-downloads/reclaiming_public_services.pdf
- Lobina, E. (2015). *Calling for progressive water policies: The case of the European Citizens' Initiative on water and sanitation*. Public Services International Research Unit (PSIRU).
- Lobina, E. (2017). Water remunicipalisation: Between pendulum swings and paradigm advocacy. S. Bell, A. Allen, P. Hofmann ve T.-H. Teh (Ed.), *Urban water trajectories* içinde (ss. 149–161). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42686-0_10
- Lobina, E. (2019). *Seven international cases of water remunicipalisation*. Public Services International Research Unit (PSIRU).
- Lobina, E. ve Hall, D. (2003). Problems with private water concessions: A review of experience. *International Journal of Water Resources Development*, 19(1), 97–112. <https://doi.org/10.1080/10.1080/71367275>
- Lobina, E. ve Hall, D. (2013). *Wastewater and sewerage services: The return of public ownership*. Public Services International Research Unit (PSIRU).
- Marwa, M. (2019). Changing water regime: Remunicipalization in Indonesia under the global hegemony of privatization. *Journal of Indonesian Social Sciences and Humanities*, 9(2), 107–126. <https://doi.org/10.22146/GLOBALSOUTH.33131>
- McDonald, D. A. (2018). Remunicipalization: The future of water services? *Geoforum*, 91, 47–56. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.02.027>
- McDonald, D. A. ve Ruiters, G. (Ed.). (2012). *Alternatives to privatization: Public options for essential services in the Global South*. Routledge.
- Moss, T., Becker, S. ve Naumann, M. (2015). Whose energy transition is it, anyway? Organisation and ownership of the Energiewende in villages, cities and regions. *Local Environment*, 20(12), 1547–1563. <https://doi.org/10.1080/13549839.2014.915799>
- Ocak, Ö. A. (2025). *Strategic spatial plans and municipalization policies in cities: A comparative analysis of Beyoğlu (İstanbul) and Çiğli (İzmir)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Olivera, O. ve Lewis, T. (2004). *Cochabamba! Water war in Bolivia*. South End Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Peck, J., Theodore, N. ve Brenner, N. (2009). Postneoliberalism and its malcontents. *Antipode*, 41(1), 94–116. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00718.x>
- Sümer, V. (2017). Water governance and privatization debates in Turkey: The case of Istanbul. L. F. M. Reis ve P. E. O. Lopes (Ed.), *Water challenges and solutions on a global scale* içinde (ss. 251–268). American Chemical Society.
- Swyngedouw, E. (2005). Dispossessing H2O: The contested terrain of water privatization. *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), 81–98. <https://doi.org/10.1080/1045575052000335384>
- Tagliavini, D. (2020). Re-publicización de los servicios de agua y saneamiento en la provincia de Santa Fe, Argentina: Desafíos para una democratización integral [Re-publication of water and sanitation services in the province of Santa Fe, Argentina: Challenges for comprehensive democratization]. *Estudios Socioterritoriales*, 27, e042. <https://doi.org/10.37838/unicen/est.27-042>
- Toro, F. ve Orozco, H. (2023). Towards variegated 'Peripheral Municipalisms': The experience of Valparaíso and Recoleta, Chile. *Urban Studies*, 60(5), 939–956. <https://doi.org/10.1177/00420980221141361>
- Warner, M. E. ve Hefetz, A. (2012). Insourcing and outsourcing: The dynamics of privatization among US municipalities 2002–2007. *Journal of the American Planning Association*, 78(3), 313–327. <https://doi.org/10.1080/01944363.2012.715552>

DERLEME / REVIEW

Türkiye’de Kırsal Yerleşimlerin Mekânsal Yapısı ve Dönüşümüne Yönelik Akademik Yaklaşımların Yeniden Değerlendirilmesi: Tematik ve Analitik bir İnceleme

Revisiting Academic Approaches to the Spatial Structure and Transformation of Rural Settlements in Türkiye: A Thematic and Analytical Assessment

 İlker Gücü

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir

ÖZ

Türkiye’de kırsal yerleşimler, yapı düzenleri, yerleşim dokuları ve mekânsal yapıları açısından çeşitli tipolojiler sergilemektedir. Bununla birlikte, bu yerleşimlerin mekânsal yapısındaki zaman içindeki değişime ilişkin çalışmaların azlığı da dikkat çekicidir ve mevcut literatür, kırsal mekânı öncelikle sosyal, ekonomik veya idari süreçlerle değerlendirmektedir. Bu durum, mekânsal yapının analitik bir kategori olarak yeterince ele alınmadığına işaret etmektedir. Böylelikle çalışma Türkiye’deki kırsal mekâna yönelik akademik yaklaşımların kırsaldaki dönüşüm süreçlerini ne ölçüde kapsadığını ve planlama disiplini için nasıl bir teorik çerçeve sunduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, TR Dizin veri tabanında yer alan ve mimarlık, planlama ve coğrafya alanlarında yayınlanan makaleler, nitel içerik analizi ve temalar yoluyla incelenmiştir. İncelenen örneklem doğrultusunda, Türk akademik literatüründe kırsal yerleşmelerin mekânsal organizasyonunun dört temel tematik yaklaşım etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu yaklaşımlar; (1) fiziksel ve morfolojik özelliklere odaklanan çalışmalar; (2) planlama tercihleri ve yerleşim ölçeğini esas alan değerlendirmeler; (3) yerel doku, yerel kimlik ve koruma odaklı yer okumaları ile (4) sosyo-mekânsal dönüşüm süreçlerini irdeleyen araştırmalar olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte, bu yöntemler çoğunlukla birbirinden bağımsız olarak uygulanmakta ve mekânsal analizler kısıtlı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bulgular, Türkiye’de kırsal yerleşimlere ilişkin akademik üretimde mekânsal, sosyal ve planlama

ABSTRACT

Rural settlements in Türkiye exhibit various typologies in terms of building patterns, settlement textures, and structures. However, the scarcity of studies on the changes in spatial structure of these settlements over time is noteworthy, and the existing literature primarily evaluates rural space through social, economic, or administrative processes. This indicates that spatial structure is not sufficiently addressed as an analytical category. Thus, this study aims to analyse the extent to which academic approaches to rural space in Türkiye encompass transformation processes in rural areas and what kind of theoretical framework they offer for the planning discipline. In this context, articles published in the fields of architecture, planning, and geography and included in the TR Dizin database were examined through qualitative content analysis and themes. Based on the sample examined, it is seen that the spatial organization of rural settlements in Turkish academic literature is shaped around four basic thematic approaches. These approaches are; Research methods are classified as (1) studies focusing on physical and morphological features, (2) evaluations based on planning preferences and settlement scale, (3) local context, local identity and conservation-focused place readings, and (4) research examining socio-spatial transformation processes. The findings reveal the need for analytical approaches that address the spatial, social, and planning dimensions holistically in aca-

Geliş tarihi: 30.03.2026 Revizyon tarihi: 10.06.2026
Kabul tarihi: 15.06.2026 Online yayımlanma tarihi: 23.06.2026
İletişim: İlker Gücü
e-posta: ilker.gucu@ikcu.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

boyutlarını bütüncül biçimde ele alan analitik yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Çalışma, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu analitik bir çerçevede değerlendiren literatürün sistematik bir okumasını sunarak, bu alandaki kavramsal ve metodolojik boşlukların görünür kılınmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Kırsal yerleşimler; mekânsal yapı, morfoloji; yerleşim düzeni, Türkiye.

demic production on rural settlements in Türkiye. This study contributes to making visible the conceptual and methodological gaps in this field by presenting a systematic reading of the literature that evaluates the spatial organization of rural settlements within an analytical framework.

Keywords: Rural settlements; spatial structure; morphology; settlement pattern; Türkiye.

I. Giriş

Türkiye’de ve dünyada kırsal alanlar, yerleşim düzenleri, yapı planlama anlayışları ve mekânsal kurgularıyla zaman içinde biçimlenmiş özgün yapılar sergilemektedir. Özünde, doğal çevre, iklim koşulları, coğrafi ve topografya, üretim ilişkileri ve yerel inşaat yöntemleri kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu tanımlayan faktörler olarak öne çıkmaktadır (Muşkara, 2017; Yılmaz, 2020). Zaman içinde değişen ve gelişen bu yönler, fiziksel çevre ve yerleşim düzeninde farklılaşmalara yol açmaktadır (Oliver, 1997; Rapoport, 2000).

Türkiye’de kırsal yerleşimlerin akademik araştırmalarda incelenmesi yeni bir gündem olmamakla birlikte, çalışmaların çoğu yerleşimleri sosyal, ekonomik veya idari bir sürecin bileşeni olarak ele almıştır (Geray, 1974; Nerse, 2015). Bu çerçevede, kırsal yerleşimler çoğunlukla mekânsal doku ve fiziksel yapıları ikincil planda bırakılarak, dönüşüm süreçlerinin gerçekleştiği bir arka plan olarak ele alınmaktadır. Oysa kırsal yerleşimlerde gözlenen değişimler yalnızca sosyal ve ekonomik süreçlerle sınırlı değildir; yerleşim dokusu, yapı ölçekleri, bina büyüklükleri ve mekânsal organizasyon biçimlerinde meydana gelen farklılaşmalar üzerinden de okunabilir ve yorumlanabilir (Akgün vd., 2018; Tanrıverdi Kaya, 2020).

Mimarlık, planlama ve coğrafya literatüründeki araştırmalar, kırsalın mekânsal organizasyonunu farklı ölçeklerde ve kavramsal yaklaşımlarla incelemektedir. Bunlar arasında, yerleşim düzenleri ve morfolojiye odaklanan çalışmaların yanı sıra, planlama tercihlerinin mekânsal etkilerini inceleyen ve koruma, yerel doku ile kimliği ölçmeyi amaçlayan çalışmalar da bulunmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005; Tümerterkin ve Özgüç, 2004; Zaman, 2017). Ancak bu çeşitlilik heterojen bir kavramsal çerçeve sergilemektedir. Bununla birlikte, bu çalışmalar, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonuna dair analitik ve kapsamlı bir çalışma sunmadan, oldukça izole kavramsal çerçeveler ve metodolojik stratejiler içinde tartışılma eğilimindedir.

Bu bağlamda, çalışma şu soruya odaklanmaktadır: Akademik literatür Türkiye’deki kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu nasıl kavramsallaştırmakta, hangi metodolojik yaklaşımları benimsemekte ve mevcut analitik çerçevelerdeki eksiklikleri nasıl ortaya koymaktadır? Bu doğrultuda çalışma, Türkiye bağlamında üretilen akademik literatürü eleştirel bir yaklaşımla inceleyerek, kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısına

ilişkin çalışmaların tematik ve metodolojik eğilimlerini ortaya koymaktadır. Literatür taraması, nitel araştırma yöntemi olarak seçilmiş; seçilen çalışmalar mekânsal ölçek, kavramsal çerçeve ve analitik yönelimler açısından incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan inceleme sonucunda, TR Dizin’de yer alan yayınların kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu ağırlıklı olarak dört ana yaklaşım etrafında ele aldığı tespit edilmiştir; (i) yerleşim düzenleri ve morfolojik özelliklere odaklanan fiziksel yaklaşımlar, (ii) planlama tercihleri ve yerleşim ölçeğine dayalı değerlendirmeler, (iii) yerel doku, yerel kimlik ve koruma ekseninde geliştirilen mekânsal okumalar ve (iv) sosyo-mekânsal dönüşüm süreçlerini kırsal mekân üzerinden ele alan yaklaşımlar.

Son olarak çalışma, mevcut literatürü özetlemekle sınırlı kalmayıp, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonuna ilişkin akademik üretimdeki metodolojik ve kavramsal boşlukları görünür kılmakta; aynı zamanda farklı yaklaşımların metodolojik ayrışmalarını ve analitik sınırlılıklarını tartışmaktadır. Bu çerçevede, araştırma kırsal alanın planlama disiplinindeki yerinin daha kapsamlı ve çok boyutlu biçimde değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölüm, araştırmanın analitik birimini oluşturmak üzere kırsal yerleşimlerin mekânsal düzenlemesinin temel kavramlarını ve metodolojisini açıklamaktadır ve paralel olarak, kırsal yerleşimlerin mekânsal modelini değerlendirmek için hangi kavramsal araçların ve analiz yöntemlerinin kullanıldığını ve bu yöntemlerin, araştırmanın sonraki aşamasında yapılacak tematik sınıflandırmanın ön koşulunu oluşturacağını ortaya koymaktadır.

2.1. Kırsal Yerleşim ve Mekânsal Yapı Kavramı

Kırsal yerleşim kavramı, farklı çalışma alanlarının benimsediği kriterler ve analiz önceliklerine göre farklı anlamlara sahiptir. Literatür kırsal yerleşimleri genellikle nüfus büyüklüğü, ekonomik faaliyet yapısı veya idari statü gibi faktörlere atıfta bulunarak tanımlamakta, yerleşimlerin fiziksel ve mekânsal özelliklerini geri plana atma eğilimindedir (Öğdül, 2019; Yardımcı, 2023). Buna karşılık, kırsal yerleşimlerin mekânsal doku, yerleşim biçimi ve fiziksel organizasyon çerçevesinde ele alınması, bu yerleşimlere özgü mekânsal niteliklerin daha bütüncül ve ayırt edici biçimde ortaya konulmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında mekânsal yapı, kırsal yerleşimlerin fiziksel unsurları arasındaki ilişkileri tanımlayan analitik bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Yerleşim dokusu, binalar ve parseller arasındaki ilişkiler, sokak sistemleri ve açık alanlar mekânsal yapının temel bileşenlerini oluşturur; bu bileşenler, yerleşimlerdeki mekânsal sürekliliklerin ve organizasyonel mantığın anlaşılmasına katkı sağlar (Caniggia ve Maffei, 2001; Moudon, 1997). Dolayısıyla, mekânsal yapı sadece kırsal yerleşimlerin biçimsel özelliklerinin tanımlayıcı çerçevesi değil, aynı zamanda yerleşimlerin oluşum ve değişim süreçlerini anlamaya yardımcı olan analiz düzlemidir (Eminağaoğlu ve Çevik, 2013).

Kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonuna ilişkin tartışmaların önemli bir bölümü, kentsel yerleşimlerle olan ilişkileri ve bu ilişkilerden kaynaklanan etkiler üzerinden ele almaktadır (Tekeli, 2016). Bu yöntem, kırsal yerleşimlerin kentsel sistemlerle ilişkili konumunu açıklamada yardımcı olmakta fakat kırsal yerleşimlerdeki içsel mekânsal süreçlerin ikincil statüye indirgenmesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle, son araştırmalar, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunun, indirgemeci kentsel benzetmeler yerine, kendi organizasyonel kalıpları ve mekânsal ilişkileri bağlamında tartışılması gerektiğine işaret etmektedir (Akgün vd., 2018; Ögdül, 2019; Tekeli, 2016).

Bu araştırma, geleneksel idari veya demografik standartları benimsemeden, kırsal yerleşim kavramını mekânsal yapı ve yerleşim biçimi açısından incelemekte ve bu yaklaşımı, akademik literatürdeki mekânsal yorumları karşılaştırmak için bir analiz yöntemi olarak kullanmaktadır. Sonuç olarak, kırsal yerleşimin mekânsal organizasyonu, tanımlayıcı bir arka plan değil, literatürdeki metodolojik stratejiler arasında ayırım yapmayı sağlayan bir değerlendirme eksenini ortaya çıkarmaktadır.

2.2. Yerleşim Modeli ve Morfoloji

Yerleşim düzeni; bir arsa üzerindeki yapıların konumlanışı, yapı-yol ilişkileri ile açık ve yarı açık alanların organizasyonunu kapsayan bütüncül bir mekânsal kurguyu ifade eder (Tekeli, 2010). Bu bağlamda morfolojik yaklaşımlar, yerleşimlerin biçimsel özelliklerini analitik bir çerçevede ele alarak mekânsal yapının oluşumunu ve zaman içindeki dönüşüm süreçlerini incelemeyi amaçlar. Söz konusu yaklaşımlar, yapı ölçeğinden yerleşim bütününe uzanan çok katmanlı bir okuma sunarak mekânsal düzenin tarihsel, işlevsel ve çevresel dinamiklerle nasıl şekillendiğini ortaya koyar.

Ancak, Türkiye bağlamında kırsal yerleşim morfolojisine odaklanan çalışmaların azlığına rağmen, yerleşim düzeninin morfolojisi, binaların ölçeği ve açık alan kullanımı, kırsal mekânı anlamada merkezi bir role sahip gibi görünmektedir (Akgün vd., 2018; Tanrıverdi Kaya, 2020). Bununla birlikte, literatürdeki morfolojik çalışmaların çoğunlukla belirli örnek bölgelerle sınırlı olduğu ve kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunun daha geniş bir bağlamda ele alınmadığı belirtilmektedir

(Demiroğlu vd., 2020). Bu durum, morfolojik analizlerin literatürdeki güçlü yönlerine rağmen, daha bütüncül yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

2.3. Planlama, Koruma ve Yerel Doku Yaklaşımları

Planlama ve koruma stratejileri de kırsal yerleşimlerin mekânsal değerlendirmesinin yapılabildiği alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Planlama odaklı çalışmalar, kırsal yerleşimlerin mekânsal gelişiminin yerleşim ölçeğinde nasıl gerçekleştiğini inceler ve planlama tercihlerinin yerleşim biçimi ve yapısı üzerindeki etkilerini araştırır. Bununla birlikte, bu çalışmaların önemli bir kısmı mekânsal analizi tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanır ve yerleşim dokusunun kapsamlı bir incelemesini içermez (Aydemir ve Gül, 2023; Ögdül vd., 2018)

Buna karşın, koruma ve yerel doku temelli yaklaşımlar, kırsal yerleşimlerin kimlikleri, kültürel mirasları ve peyzaj değerleri bağlamında ele alınmasına odaklanmaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2013). Bu çalışmalar, kırsal yerleşimlerin coğrafi biçimini korunması gereken önemli bir değer olarak değerlendirme eğilimindedir (Topçuoğlu ve Kiper, 2020). Ancak, literatürdeki mekânsal analizlerin çoğunun betimleyici düzeyde olduğu ve karşılaştırmalı veya analitik analizlerin sınırlı olduğu belirtilmektedir.

2.4. Kavramsal Çerçevenin Analizlere Katkısı

Kavramsal çerçeve, Türkiye'de kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısına ilişkin literatürde kullanılan temel kavram ve yaklaşımları analitik bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Mekânsal yapı, yerleşim dokusu, morfoloji ve planlama-koruma eksenini temelinde formüle edilen bu çerçeve, çalışmanın sonraki bölümünde gerçekleştirilen tematik sınıflandırmanın teorik temelini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, kavramsal çerçeve teorik bir bağlam sunmakla birlikte, literatürde yer alan çalışmaların hangi analitik yöntemlerle üretildiğinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmak için de kullanılabilir. Bu şekilde, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonu konusundaki akademik üretimin metodolojik eğilimleri ve teorik eksiklikleri sistematik olarak incelenebilir.

3. Metod

Çalışma, tematik ve kavramsal çerçeve içinde Türkiye'deki kırsal yerleşimler üzerine literatürdeki akademik kaynakları incelemek için nitel bir literatür araştırması olarak tasarlanmıştır. Klasik sistematik literatür incelemelerinden (SLR) farklı olarak, bu çalışma, literatürdeki kavramsal yönelimleri ve metodolojik eğilimleri belirlemeyi amaçlayan tematik ve analitik bir değerlendirme yaklaşımına dayanmaktadır. Buna paralel olarak, incelenen çalışmalar sadece özetlenmekle kalmamış, aynı zamanda kavramsal farklılıkları ve analiz yönelimleri açısından da karşılaştırılmıştır.

3.1. Veri Kaynağı ve Makale Seçim Kriterleri

Bu araştırmada kullanılan veriler, Türkiye'nin ulusal akademik veri tabanı olan TR Dizin'den taranmıştır. TR Dizin, hakemli dergileri ve diğer bilimsel olarak geçerli dergileri içermesi ve Türk akademik üretiminin büyük ölçüde yansıtması sebebiyle seçilmiştir. Bu bağlamda, araştırmacının odak noktası, Türkiye'de kırsal mekân konusunda devam eden bilimsel söylemi takip etmektir. Makale seçimi aşağıdaki dahil etme kriterleri kullanılarak yapılmıştır:

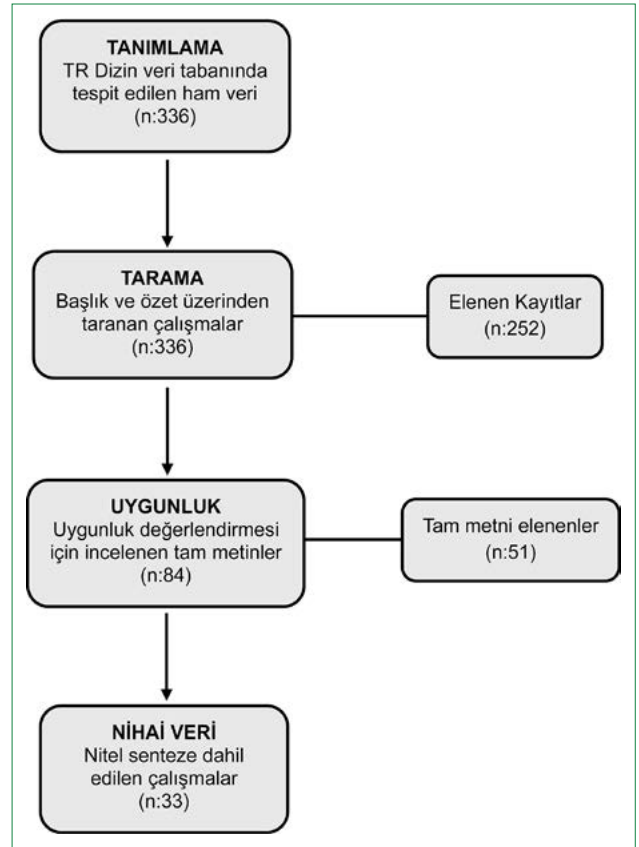
- TR Dizin'e kayıtlı hakemli dergilerde yayımlanmıştır.
- 2000 ile 2024 yıllarındaki çalışmalar dâhil edilmiştir.
- Kırsal mimari, kırsal yerleşimler, kırsal mekânsal yapı, kırsal çevre konularını kapsamaktadır.
- Tam metin mevcuttur.

Dışlama kriterleri şunlardır:

- Sadece kentsel mekâna odaklanan araştırmalar.
- Herhangi bir mekânsal veya mimari analiz içermeyen sosyo-ekonomik veya tarımsal çalışmalar.
- Raporlar, kitap bölümleri, tezler ve konferans bildirileri.
- Kırsal alanla doğrudan bağlantılı olmayan araştırmalar.

Çalışmada seçilen literatürün zaman aralığı 2000–2024 dönemi olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi, Türkiye'de kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısına odaklanan akademik çalışmaların özellikle 2000'li yıllardan itibaren daha görünür hâle gelmesi ve güncel planlama, koruma ve kırsal dönüşüm tartışmalarının bu dönem içerisinde yoğunlaşmasıyla ilişkilidir. Ön inceleme sürecinde, bu dönem öncesinde kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu doğrudan ele alan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüş ve bu nedenle analiz, literatürde belirgin bir yoğunlaşmanın gözlemlendiği döneme odaklanmıştır.

Bu çalışmada, TR Dizin veri tabanında *kırsal mimari*, *kırsal yerleşim*, *kırsal konut*, *geleneksel kırsal mimari*, *kırsal alan*, *kırsal çevre*, *kırsal kültürel miras* anahtar kelimeleriyle arama yapılmıştır. Analize dâhil edilen makaleler, belirlenen dâhil etme ve hariç tutma kriterleri doğrultusunda gerçekleştirilen ilk literatür taramasının ardından uygulanan filtreleme süreci sonucunda seçilmiştir. Bu süreçte, ilgisiz, tekrarlayan ve tam metnine erişilemeyen çalışmalar elenmiş; kalan makaleler analiz kapsamına alınmıştır. Literatür taraması ve makale seçimi, sistematik bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür. TR Dizin veri tabanında yapılan ilk aramada 336 yayın bulunmuştur. İlk taramadan sonra, tekrarlayan ve ilgisiz olanlar silindikten sonra değerlendirilmek üzere 84 makale seçilmiştir. Başlıklar, özetler ve tam metin makaleler incelendikten sonra, çalışmanın kapsamına uygun bulunan 33 makale nihai örneklem olarak kalmıştır. Tanımlama, tarama, uygunluk ve dahil etme adımları, makaleleri seçmek için sistematik bir eleme yönteminin parçasıydı. Bu adım, veri setinin nasıl azaltıldığını açıkça gösteren aşağıdaki Şekil 1'deki akış şemasında gösterilmiştir.

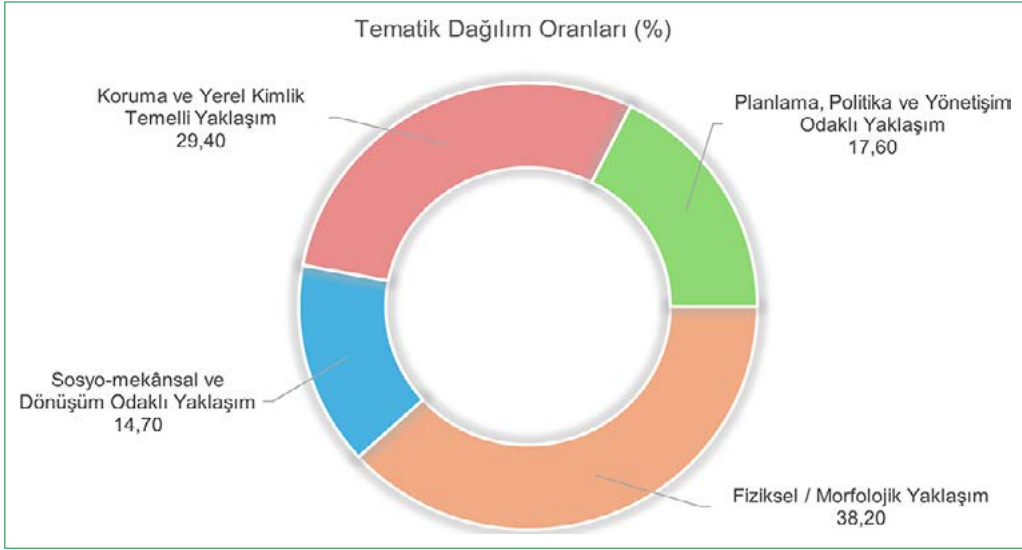
Şekil 1. Analize dahil edilen çalışmaların tarama süreci.

3.2. Tematik Sınıflandırma ve Analitik Çerçeve

Seçilen makalelerin, literatürdeki konuya ilişkin teorik yaklaşımlara ve veri setindeki eğilimlere göre sistematik olarak incelenmesini kolaylaştırmak için tematik bir sınıflandırma şeması oluşturulmuştur. Bu sınıflandırmanın amacı, kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısının bilimsel literatürde tartışıldığı analitik yaklaşımları göstermektir.

Buna dayanarak, çalışmalar araştırma amacı, mekânsal ölçek, araştırma metodolojisi ve kavramsal yaklaşımlar açısından değerlendirilmiş ve baskın yaklaşımlarına göre dört geniş temaya ayrılmıştır:

- **Fiziksel/Morfolojik Yaklaşım:** Kırsal yerleşim modelleri, konut tipleri, mekânsal yapı, inşaat teknolojileri ve mimari özellikler üzerine araştırmalar.
- **Sosyo-mekânsal ve Dönüşüm Odaklı Yaklaşım:** Göç, modernleşme, turizm ve sosyal değişim süreçlerinin kırsal alan ve yapı çevre üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar.
- **Koruma ve Yerel Kimlik Odaklı Yaklaşım:** Kırsal mimari miras, kültürel peyzaj, özgünlük, sürdürülebilir koruma ve yerel mimari kimlik üzerine araştırmalar.
- **Planlama, Politika ve Yönetişim Odaklı Yaklaşım:** Kırsal alanların planlanması, mevzuat, mekânsal ve arazi kullanım politikaları ile kalkınma planları üzerine araştırmalar.

Şekil 2. Seçilen makalelerin tematik dağılımları ve oranları.

Tüm makaleler, çalışmanın en baskın analitik yönelimine göre bu temalardan birinin altında sınıflandırılmıştır. Tematik olarak, incelenen 33 makale (Şekil 2), Türkiye'deki kırsal yerleşim literatürünün odak noktasını göstermektedir. Çalışmaların %38'inden fazlası yerleşim dokusu ve fiziksel biçimin (Fiziksel/Morfolojik) incelenmesini konu edinirken, koruma ve yerel kimliğin araştırılmasına ayrılanlar %29 ile ikinci sırada yer almaktadır. Buna karşılık, planlama odaklı çalışmalar toplam literatürün %17,6'sını, sosyo-mekânsal dönüşüm odaklı çalışmalar ise %14,7'sini oluşturmaktadır.

3.3. Veri Analizi Süreci

Çalışmada uygulanan veri analiz yöntemi nitel içerik analizidir. Bu bağlamda, her makalede aşağıdaki şekilde çalışma değişkenleri kaydedilmiş ve karşılaştırılmıştır:

- Yazarlar ve yayın yılı,
- Yayımlandığı dergi,
- Araştırma amacı,
- Kullanılan yöntem,
- Mekânsal ölçek (bina, yerleşim, bölge vb.)
- Tematik yönelim.

Bu çalışmada, ayrı ayrı makalelerin sonuçlarından bahsetmek yerine, genel olarak literatürle ilgili kalıplar, kesişmeler ve farklılıklar incelenmiştir. Ek olarak çalışmalarda kullanılan yöntem ve tekniklerin dağılımları incelenmiştir.

3.4. Çalışmanın Sınırlamaları

Bu çalışma, TR Dizin kapsamında yer alan dergilerde yayımlanmış makalelerle sınırlandırılmıştır. İnceleme, belirli bir zaman aralığında yayımlanan ve kırsal yerleşimler ile mekânsal yaklaşımlar odağında ele alınan akademik çalışmalarla sınırlı tutul-

muştur. Ayrıca, yalnızca tam metnine erişilebilen ve araştırma amacıyla doğrudan ilişkili olan yayınlar analize dâhil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan tematik sınıflandırma, önceden tanımlanmış ölçütler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, mekânsal yaklaşım, araştırma odağı ve yönetsel çerçeve gibi başlıklar temel alınmıştır. Analiz süreci, tüm yayınlar için aynı değerlendirme kriterleri kullanılarak yürütülmüş ve çalışmanın kapsamı bu çerçeveye sınırlandırılmıştır.

4. Bulgular

Bu çalışmada, 2000 yılından itibaren kırsal mekân konusunu ele alan ve TR Dizin kapsamında yayımlanmış 33 makalenin incelenmesi için içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Analiz sürecinde, araştırmalar, çalışmanın amacı, kapsanan mekânsal ölçek, yöntem ve yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirilmiş ve dört kapsayıcı tematik yaklaşıma ayrılmıştır. Sonuçlar, kırsal mekân üzerine yapılan araştırmaların birkaç tema bağlamında yoğunlaştığını ve metodolojik çeşitliliğin hâlâ sınırlı olduğunu göstermektedir.

4.1. Tematik Dağılım

İncelenen çalışmaların tematik dağılımı değerlendirildiğinde, kırsal yerleşimlere ilişkin literatürün dört ana yaklaşım etrafında şekillendiği görülmektedir. Çalışmaların %38,2'si fiziksel ve morfolojik yaklaşımlar kapsamında yer almakta olup, bu grup literatürde en baskın temayı oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda, yerleşim düzeni, yapı tipolojisi, mekânsal doku ve fiziksel organizasyon gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Koruma ve yerel kimlik odaklı çalışmalar %29,4 oranında temsil edilmekte olup, kırsal yerleşimlerin kültürel miras değerleri, özgünlük ve kimlik unsurları üzerinden ele alındığı görülmektedir.

Planlama, politika ve yönetim odaklı çalışmaların oranı %17,6 düzeyinde kalmakta; bu çalışmalar, kırsal yerleşimlerin mekânsal gelişimini planlama kararları ve kurumsal süreçler çerçevesinde ele almaktadır.

Sosyo-mekânsal dönüşüm odaklı çalışmalar ise %14,7 ile en düşük oranı oluşturmaktadır; bu çalışmalar göç, turizm, ekonomik değişim ve demografik dönüşümlerin mekânsal etkilerine odaklanmaktadır.

Bu dağılım, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunun literatürde ağırlıklı olarak fiziksel ve biçimsel özellikler üzerinden ele alındığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, koruma ve yerel kimlik odaklı çalışmaların da %29,4'lük oranla önemli bir yer tuttuğu ve kırsal mekânın kültürel miras, yerel karakter ve koruma süreçleri bağlamında araştırıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, aşağıda her bir tematik yaklaşım ayrıntılı olarak ele alınmakta ve literatürdeki temsil biçimleri analiz edilmektedir.

4.1.1. Koruma ve Yerel Kimlik Odaklı Yaklaşım

Ele alınan makale grubu, koruma ve yerel kimliğe adanmış çalışmaları temsil etmektedir. Tema kapsamında yürütülen çalışmalar, kırsal yerleşimlerin tarihsel sürekliliğini, kültürel miras değerini ve yerel kimliklerini ortaya koymaktadır. Özellikle, bu çalışmalardaki birincil çalışma hedefleri geleneksel konut binaları, dini yapılar, tarımsal üretimle ilgili alanlar ve yerleşim modelleridir.

Kırsal mekân, bu kategorideki çalışmaların çoğunda korunması gereken bir değer olarak ele alınırken, değişim ve dönüşüm genellikle tehdit olarak değerlendirilmektedir. Metodoloji açısından nitel araştırma yöntemleri baskındır. En yaygın yöntemler saha çalışmaları, yerinde gözlem, fotoğraf kaydı, tipolojik çalışmalar ve arşiv çalışmalarıdır. Bazı çalışmalarda destekleyici veriler arasında sözlü tarih görüşmeleri ve yerel kullanıcı anlatıları da yer almaktadır.

Koruma metodolojisinin genel olarak somut mirasın tanımlanmasına oldukça odaklandığı, buna karşılık soyut kültürel miras, kullanıcıların günlük uygulamaları ve davranışlarının nispeten daha az ele alındığı gözlemlenmiştir.

4.1.2. Sosyo-Mekânsal ve Dönüşüm Odaklı Yaklaşımlar

Bu temada yer alan araştırmalar, kırsal alanı sosyal yapı, demografik değişiklikler ve ekonomideki değişimlerle ilişkili olarak incelemektedir. Göç, nüfus azalması, turizm baskısı, tarımsal üretimdeki ve yaşam tarzlarındaki değişim, bu grubun ortak kavramsal çerçevesinin bileşenleridir. Koruma odaklı çalışmalardan farklı olarak, bu araştırmalar kırsal alanı mekânsal değişim ve dönüşüm süreçleriyle şekillenen dinamik bir yapı olarak ele almaktadır. Metodolojik olarak karma yöntemler hakimdir. Nitel analizlere ek olarak, istatistiksel bilgiler, nüfus göstergeleri, anketler ve yerel mekânsal veriler kullanılmaktadır.

İncelenen literatürün %14,7'sini oluşturan sosyo-mekânsal ve dönüşüm odaklı araştırmalar, kırsal mekânın değişen yapısını anlamaya yönelik önemli kavramsal katkılar sunmaktadır; ancak bu araştırmalar oldukça azdır ve çoğunlukla durumsal değerlendirmeye indirgenmiştir. Özellikle, mekânsal politika üretimi ve planlama seçimleri konusuna doğrudan odaklanan çalışmalar oldukça sınırlıdır.

4.1.3. Fiziksel / Morfolojik Yaklaşım

Fiziksel ve morfolojik yaklaşımlar, kırsal yerleşimlerin biçimsel yönlerini inceleyen çalışmalardır. Bu kategorideki makaleler, yerleşim düzenlerini, bina tiplerini, arsa yapısını, bina ve çevre etkileşimlerini ve mekânsal hiyerarşiyi kapsamlı bir düzeyde sorgulamaktadır.

Bu çalışmalar metodolojik olarak daha çok betimleyici ve analitiktir. Plan, kesit ve cephe analizi; tipolojik sınıflandırmalar ve karşılaştırmalı okumalar yoğun olarak uygulanmaktadır. Sonuçlar, Türkiye'deki kırsal yerleşimlerde yüksek düzeyde morfolojik çeşitlilik olduğunu ve bunun coğrafi faktörler, iklim faktörleri, üretim teknikleri ve kültürel uygulamalarla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu araştırmaların çoğunluğu, fiziksel çalışmaların sosyal yapı, kullanıcı profilleri ve ekonomik dinamiklerle yalnızca kısmen ilişkili olduğunu, yani mekânsal biçim ile sosyal süreçler arasındaki ilişkinin bütünsel bir şekilde ele alınmadığını kanıtlamaktadır.

4.1.4. Planlama Odaklı Yaklaşımlar

Planlama temelli çalışmalar, kırsal bölgeleri mevzuat, yönetim ve planlama araçları açısından analiz eden araştırma çalışmalarını içermektedir. Bu kategori altındaki makaleler kırsal planlama, imar kanunları, koruma planları ve stratejik planlama tekniklerini kapsamaktadır.

Bu çalışmaların önemli bir bölümü belge analizi, mevzuat incelemesi ve politika değerlendirmesine dayanmaktadır. Sonuçlar, Türkiye'de kırsal bölgelere uygulanan planlama kavramının çoğunlukla kentsel planlama kavramının devamı olarak ele alındığını göstermektedir. Kırsal alanların, planlama süreçlerinde yeterince temsil edilmeyen özel bir mekânsal, sosyal ve ekonomik yapıya sahip olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca, koruma ve kalkınma ile yerel ihtiyaçlar arasında genel bir denge kuran planlama modellerinin literatürde az sayıda çalışmada ele alındığı da kaydedilmektedir.

4.2. Metodolojik Eğilimler

Araştırma kapsamında incelenen 33 makalede kullanılan metodolojiler değerlendirildiğinde, Türkiye'de kırsal yerleşimler ve kırsal alanlara ilişkin çalışmaların büyük ölçüde nitel ve betimleyici araştırma tasarımlarına dayandığını ortaya çıkarmaktadır. Literatürdeki baskın yaklaşımlar, saha çalışması, yerinde

Şekil 3. İncelenen çalışmalarda kullanılan temel yöntem ve tekniklerin makale sayılarına göre dağılımı.

gözlem ve mimari ve mekânsal betimleme, tipolojik sınıflandırma ve literatür-belge analizi etrafında yoğunlaşmaktadır.

Fiziksel/morfolojik yöntemler çerçevesinde değerlendirilecek çalışmalara gelince, kırsal yerleşim modelleri, konut tipleri ve bina özellikleri çoğunlukla ölçüm-çizim, fotoğraf kaydı ve plan-cephe değerlendirmesi açısından analiz edilmektedir. Bu çalışmalar, mekânsal oluşumu ayrıntılı olarak ortaya çıkarmakta fakat zamansal değişime, kullanım pratiğine ve sosyo-ekonomik arka plana çok az dikkat etmektedir.

Koruma ve yerel kimliğe dayalı yaklaşımlarda ise envanter çalışmaları, kültürel miras değerlendirmeleri ve nitel analizler baskın metodolojilerdir. Bu kategorideki çalışmalar, kırsal mimari ve yerel değerlerin koruma odaklı bakış açısıyla ilgilenmektedir; Ancak, planlama araçları, uygulama süreçleri ve politika bağlamlarıyla kurulan bağlantı kavramsal düzeyde olma eğilimindedir.

Sektör araştırmalarında yapılan görüşmeler, gözlemler ve sosyo-kültürel analizler, sosyo-mekânsal ve dönüşüm odaklı yaklaşımlarda yaygındır. Bununla birlikte, bu tür çalışmaların önemli bir yüzdesinde mekânsal analizlerin betimleyici olması bir istisnadır; nicel veriler ve karşılaştırmalı analizler veya mekânsal modelleme araçları çok sınırlı bir ölçekte kullanılmaktadır. Planlama odaklı çalışmalar incelendiğinde, bu literatürde yasal inceleme yöntemleri, politika analizi ve planlama belgelerinin değerlendirilmesinin baskın olduğu görülmektedir. Yöntem kırsal bölgelerin yasal ve idari çerçevesini aydınlatsa da çalışmaların çoğunun yerleşim düzeyinde fiziksel ve sosyo-mekânsal verilerin birleşik analizini oluşturmada yeterli düzeyde olmadığı gözlemlenmiştir.

Genel olarak, disiplinlerarası ve bütünsel yaklaşımlar literatürde bol miktarda bulunmamaktadır ve aynı anda mekânsal, sosyal ve planlama yönlerine odaklanan araştırmalar nadirdir. Şekil 3, incelenen 33 makalede kullanılan ana yöntem ve tekniklerin dağılımını göstermektedir. Bu bağlamda, literatürde en yaygın yöntem alan çalışması olup, bunu morfolojik analiz ve CBS/haritalama teknikleri takip etmektedir. Bu durum, yerinde gözlem ve mekânsal tanımlamanın, Türkiye'deki kırsal

Şekil 4. Tematik yaklaşımlar ile yöntem kategorileri arasındaki ilişki.

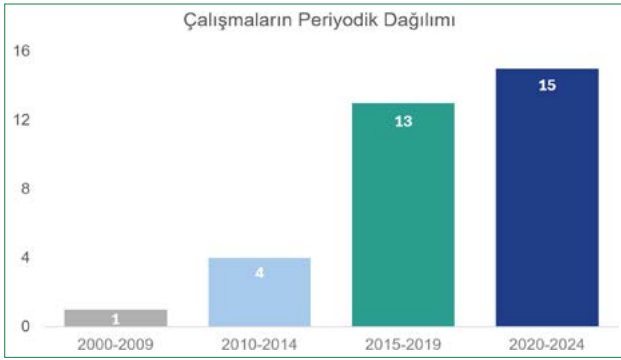
mekân ve yerleşimle ilgili araştırmaların metodolojik çerçevelerinden biri olduğu anlamına gelmektedir.

Tipolojik analizlere odaklanan çalışmaların literatür içerisinde belirgin bir ağırlığa sahip olduğu dikkati çekmiştir. Buna karşılık, arşiv belgeleri ve kapsamlı literatür incelemelerine dayalı çalışmaların sayısının görece sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Grafikte gösterildiği gibi, bu metodoloji yaklaşımı, kırsal yerleşimlerin çok katmanlı yapısına rağmen, karma yöntemlerin ve disiplinlerarası yaklaşımların nispeten küçük ölçekte kullanıldığını göstermektedir. Buna bağlı olarak, mekânsal analizi sosyo-ekonomik, kültürel ve planlama verilerine entegre eden bütünsel yaklaşımlara duyulan ihtiyaç açıktır.

Ayrıca, tematik yaklaşımlarla birlikte, çalışmalarda uygulanan yöntemlerin değerlendirilmesi, yöntem tercihlerinin araştırma odağına bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Şekil 4 bu ilişkiyi göstermektedir. Bu şekle göre, çalışmada birden fazla yöntemin kullanılması durumunda, ilgili çalışma tüm yöntem kategorileri altında değerlendirilmiştir. Bu nedenle yöntem frekanslarının toplamı, tema altındaki çalışma sayılarından daha yüksek olabilmektedir. Böylece her tematik yaklaşım içerisinde hangi yöntemlerin ne ölçüde tercih edildiği karşılaştırmalı olarak ortaya konulabilmektedir.

Şekildeki yöntemler, Şekil 3'te yer alan ayrıntılı tekniklerin daha üst düzey analitik kategoriler altında yeniden sınıflandırılmasıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda alan çalışması "arazi temelli", morfolojik analiz, tipolojik analiz ve CBS/haritalama teknikleri "mekânsal analiz", arşiv ve literatür incelemeleri ise "literatür temelli" yöntem grubu altında değerlendirilmiştir.

Şekil 4 incelendiğinde, fiziksel/morfolojik çalışmalara yaklaşımda en sık kullanılan yöntemlerin saha çalışması ve mekânsal analiz olduğu görülmektedir. Koruma ve yerel kimlik temelli çalışmalar, ağırlıklı olarak arazi temelli yöntemlere dayanmakla birlikte, mekânsal analiz ve literatür temelli yaklaşımları da birlikte kullanmaktadır. Öte yandan, planlama ve sosyo-mekânsal dönüşüm araştırmalarında yöntem çeşitliliği açısından daha dengeli bir dağılım söz konusudur. Bu sonuçlar, tematik yaklaşım ile yöntem tercihleri arasında belirli bir korelasyon olduğunu ve kırsal yerleşim

Şekil 5. Kırsal yerleşim çalışmalarının zamansal dağılımı (2000–2024).

araştırmalarında yöntem seçiminin çalışma konusuna göre önceden belirlendiğini göstermektedir.

4.3. Zamansal Dağılım ve Literatürün Gelişim Eğilimleri

Yıllara göre analiz edilen çalışmaların tablosu, Türkiye’de kırsal yerleşimler konusundaki akademik üretimin zaman içinde bazı eğilimlere uygun olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. 2000’lerin başlarından 2010’ların ortalarına kadar yayınlanan çalışma sayısının oldukça az olduğu ve o dönemde kırsal yerleşimlerin öncelikle betimleme ve yerel analiz açısından incelendiği belirtilmektedir.

Şekil 5, 2000 ile 2009 yılları arasında kırsal yerleşimler üzerine yapılan araştırmaların oldukça az olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, 2015’ten sonra literatürde önemli bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış, kırsal alanların yönetim ve mekânsal yapısında önemli değişimlere yol açan 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile ilişkilendirilebilir. Söz konusu düzenleme, çok sayıda köyün mahalle statüsüne dönüşmesine neden olmuş, kırsal alanların planlama, yönetim ve mekânsal dönüşüm süreçlerine ilişkin tartışmaları artırmıştır.

2020’den sonra literatürde daha sık ve sürekli bir yayın eğilimi ortaya çıkmaktadır. En yüksek çalışma sayısı 2023 yılında olmuştur. Bu durum, kırsal bölgelerdeki dönüşüm süreçlerinin hızlanması ve bunların akademik literatüre yansımaya derecesinin de artmasıyla açıklanabilir.

Bununla birlikte, literatürde zaman içerisinde niceliksel bir artış gözlemlenmesine rağmen, tematik çeşitliliğin aynı ölçüde gelişmediği görülmektedir; fiziksel ve morfolojik yaklaşımlar literatürdeki baskın konumunu sürdürmektedir. Bu durum, kırsal yerleşim çalışmaları alanındaki niceliksel büyümeye karşın, kavramsal ve metodolojik çeşitliliğin daha sınırlı kaldığını göstermektedir.

4.4. Genel Değerlendirme

Karşılaştırmada, kırsal yerleşimleri inceleyen akademik araştırmaların büyük ölçüde fiziksel ve morfolojik yaklaşımlardan etkilendiği; öte yandan, planlama, politika ve sosyo-mekânsal

dönüşüm çalışmalarının sayısının daha az olduğu gözlemlenmektedir. Bu senaryo, kırsal alanın akademik çıktıda büyük ölçüde yerleşim düzenleri, bina tipleri ve fiziksel çevre ile ele alındığını; ve mekânsal organizasyonun daha büyük ölçekli planlama süreçleri ve düzenleyici mekanizmalarla nasıl ilişkilendirildiğinin nispeten göz ardı edildiğini göstermektedir.

Ayrıca, ampirik ve saha çalışmalarının kullanılan teknikler açısından öne çıktığı görülmektedir; buna karşılık arşiv ve literatür temelli araştırmaların daha sınırlı düzeyde kaldığı gözlemlenmiştir. Bu eğilim, bilgi üretiminde gözleme dayalı ve yerinde inceleme yöntemlerinin daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu durum yalnızca araştırmacı tercihlerinden kaynaklanmamaktadır. Kırsal yerleşimlere ilişkin tarihsel arşivlerin ve sistematik veri kaynaklarının sınırlı olması da bu yönelimi etkileyebilmektedir. Özellikle kırsal yerleşimlerin geçmiş dönemlere ilişkin mekânsal ve toplumsal verilerine erişimde yaşanan güçlükler, araştırmacıları saha temelli ve nitel veri toplama yöntemlerine yönlendirebilmektedir.

Tematik dağılım incelendiğinde (Şekil 4), çalışmaların önemli bir kısmının fiziksel ve morfolojik özelliklerin tanımlanmasına odaklandığı görülmektedir. Buna karşılık planlama odaklı çalışmalar (%17,6) ile sosyo-mekânsal dönüşüm süreçlerini ele alan çalışmaların (%14,7) toplam kaynaklar içerisindeki oranı daha sınırlıdır. Benzer şekilde, yöntem analizleri de araştırmaların büyük ölçüde yerleşim dokusu, yapı biçimi ve mekânsal özelliklerin incelenmesine yöneldiğini göstermektedir. Bu durum, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu planlama süreçleri, yönetim mekanizmaları ve çok boyutlu dönüşüm dinamikleriyle ilişkilendiren çalışmaların literatürde görece sınırlı kaldığını göstermekte ve daha bütüncül ve analitik yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Son olarak araştırma sonuçları neticesinde, kırsal yerleşimlere ilişkin çalışmaların belirli temalar etrafında yoğunlaşmasına rağmen, bu temaların genellikle birbirinden bağımsız biçimde incelendiği dikkat çekmektedir. Fiziksel ve morfolojik özelliklere odaklanan araştırmalar yerleşimlerin mekânsal yapısını ayrıntılı biçimde ortaya koyarken, planlama süreçleri, yönetim mekanizmaları ve sosyo-mekânsal dönüşüm dinamikleri çoğu zaman ayrı araştırma eksenlerinde incelenmektedir. Benzer şekilde, koruma ve yerel kimlik odaklı çalışmalar da çoğunlukla yerleşimlerin kültürel ve tarihsel değerlerine odaklanmakta, ancak bu değerlerin planlama süreçleri ve güncel dönüşüm dinamikleriyle ilişkisi sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Bu durum, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunun farklı boyutlarını bir araya getiren bütüncül ve disiplinlerarası yaklaşımların gerekliliğine işaret etmektedir.

5. Tartışma

Araştırma sonuçları, Türkiye’deki kırsal yerleşimler üzerine yapılan bilimsel söylemin belirli tematik ve metodolojik

yönelimlere göre organize edildiğini göstermektedir. Özellikle, fiziki ve morfolojik çalışmalar literatürde öncü bir rol oynarken, planlama, politika ve sosyo-mekânsal dönüşüm çalışmaları daha düşük bir düzeyde sunulmaktadır. Bu senaryoya göre, kırsal alan, fiziksel çevre, yerleşim düzenleri ve biçimsel özellikler açısından akademik üretimde önemli bir konu olmuştur.

Ancak bu eğilim, yalnızca tematik bir yoğunlaşmanın değil, aynı zamanda literatürdeki metodolojik ve kavramsal bir önyargının da ifadesidir. Çalışmaların tekniklerinin büyük ölçüde saha temelli ve mekânsal analizlere dayalı olması, kırsal yerleşimlerin büyük ölçüde gözlem ve fiziki verilere dayanarak incelendiğini göstermektedir. Buna karşılık, arşivsel, tarihsel veriler ve karşılaştırmalı analizlere dayanan çok az çalışma olması, kırsal yerleşimlerin zaman içindeki dönüşüm dinamiklerinin yeterince araştırılmadığını düşündürmektedir.

Tematik yaklaşımlar ve metodolojik tercihler bir arada ele alındığında, araştırma odağı ile uygulanan teknikler arasında belirgin bir ilişki gözlemlenmektedir. Fiziksel ve morfolojik araştırmalar da saha ve mekânsal analiz teknikleriyle yakından bağlantılıdır; ayrıca koruma ve yerel kimlik temelli çalışmaların daha çok belge ve literatür tabanlı tekniklere dayandığı da dikkat çekicidir. Bu durum, literatürdeki metodolojik kararların sadece teknik tercihlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda araştırma konusunun doğasına ve disiplinler arka plana da güçlü bir şekilde bağlı olduğunu göstermektedir.

Zaman serisi sonuçları, kırsal yerleşim çalışmaları sayısının 2015 yılından itibaren önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Bu artış, kırsal bölgelerde sosyo-mekânsal değişim süreçlerinin hızlanması, kırsal turizm, koruma politikalarının artan etkisi ve ikinci evlerin gelişmesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte, literatürdeki bu niceliksel büyümenin, tematik ve metodolojik çeşitlilik açısından aynı oranda bir değişime yol açmadığı; fiziksel ve morfolojik yaklaşımların hâlâ önde olduğu belirtilmektedir. Bu eğilim, yalnızca akademik alanın tercihlerinden değil, veriye erişim eksikliğinden, disiplinler arası farklılıklardan ve kırsal bölgelerin planlama uygulamalarından da kaynaklanmaktadır. Kırsal dünya hakkında kapsamlı verilerin eksikliği ve planlama sürecinin kentsel odaklı olması, araştırmaların fiziksel ve gözlemsel analizlere doğru kaymasına neden olmuştur.

Bu bulguları topluca değerlendirirsek, Türkiye’de kırsal yerleşim çalışmalarının çoğunlukla betimleyici bir çerçevede geliştiğini söyleyebiliriz. Literatürde yerleşimlerin yapısı detaylı bir düzeyde ele alınsa da, planlama süreçleri, yönetim mekanizmaları ve sosyo-ekonomik dönüşüm dinamikleri açısından ele alınmasına yönelik çalışmalar azdır. Bu durum, kırsal alanın dinamik bir sistem olarak değil, mevcut durumun betimlenmesi temelinde bir araştırma nesnesi olarak ele alındığı anlamına gelir.

Bu bağlamda, çalışmanın en önemli sonuçlarından biri, literatürde kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunu kapsayan kavramsal ve analitik bir boşluğun bulunmasıdır. Mevcut literatür, yerleşimlerin fiziksel ve morfolojik özelliklerini ortaya koymada etkili olsa da, bu özelliklerin nasıl oluştuğu, değiştiği ve planlama süreçleriyle nasıl bağlantılı olduğu konusunda daha az detaylı bir açıklama sunmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’deki kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonu ve değişimine ilişkin akademik literatürü tematik ve analitik bir bağlamda inceleyerek güncel eğilimleri ortaya koymaya odaklanmıştır. Bu bağlamda oluşturulan tematik sınıflandırma ve metodolojik analiz, literatürdeki hakim yaklaşımları ve metodolojik eğilimleri sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuçlar, kırsal yerleşimler üzerine yapılan araştırmaların hâlâ çoğunlukla fiziksel ve morfolojik çalışmalar çerçevesinde ele alındığını; öte yandan planlama, politika ve sosyo-mekânsal dönüşüm yaklaşımlarının literatürde daha küçük ölçekte ele alındığını göstermektedir. Bu durum, kırsal alanın akademik çıktılarda ağırlıklı olarak fiziksel bir ortam olarak ele alındığını ve mekânsal yapının daha geniş süreçlerle zayıf bir şekilde bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın temel katkısı, kırsal yerleşim literatürünün tematik alanlarına göre sınıflandırılmasının yanı sıra, temalar arasındaki metodolojik ve kavramsal bağlantıları göstererek literatürün yapısal eğilimlerini ortaya koymaktır. Bu şekilde, kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunun incelenmesinde akademik üretimdeki dengesizlik ve boşluklar ortaya çıkarılmaktadır. Çalışma sonuçlarına dayanarak, daha sonraki araştırmalarda izlenecek öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- Kırsal yerleşimlerin mekânsal yapısının planlama ve politika süreçleriyle daha fazla bağlantılı hâle getirilmesi.
- Sosyo-ekonomik ve idari dinamikler üzerine fiziksel ve morfolojik çalışmaların birleştirilmesi.
- Uzun vadeli, tarihsel ve karşılaştırmalı analizlerin eklenmesi.
- Disiplinlerarası yaklaşım geliştirilmesi.
- Kırsal alanın sadece sabit bir sistem olarak değil, dinamik bir sistem olarak ele alınması.

Son olarak, bu çalışma Türkiye’deki yerleşim alanları üzerine akademik literatürdeki mevcut durumu analitik olarak değerlendirmekte ve baskın eğilimleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanı ele almaya yönelik daha bütünsel, çok ölçekli ve analitik yaklaşımların, akademik literatür alanına ve planlama uygulamasına önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Akgün, A. A., Kürkçüoğlu, E. ve Akay, M. (2018). Türkiye'de kırsal morfoloji ve değişen doku tipolojilerinin çözümlenmesi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu: "Değişen kent, mekan ve biçim" bildiriler kitabı* içinde (ss. 623–634). <https://tnum.com.tr/index.php/tnum/article/view/143/173>
- Aydemir, Ç. ve Gül, A. (2023). Köylerin mekânsal planlama ve tasarım süreçlerinin mevcut mevzuata göre irdelenmesi. *Planlama Dergisi*, 33(2), 205–217. <https://doi.org/10.14744/planlama.2022.15807>
- Caniggia, G. ve Maffei, G. L. (2001). *Architectural composition and building typology*. Alinea Editrice.
- Demiroğlu, B., Eroğlu, B. ve Semerci, F. (2020). Kırsal alan yerel kimliklerinin oluşum ve gelişimine iç ve dış dinamiklerin etkisi: Babayakup Köyü örneği. *Humanities Sciences*, 15(4), 113–128. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2020.15.4.4C0239>
- Eminağaoğlu, Z. ve Çevik, S. (2013). Kırsal yerleşmelerle ilişkin tasarım politikaları ve araçlar. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(1), 157–162. <https://izlik.org/JA75YW53PN>
- Geray, C. (1974). *Planlı dönemde köye yönelik çalışmalar: Sorunlar, yaklaşımlar, örgütlenmeler*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1, 3–10. <https://doi.org/10.51347/jum.v1i1.4047>
- Muşkara, Ü. (2017). Kırsal ölçekte geleneksel konut mimarisinin korunması: Özgünlük. *Selçuk University Journal of Faculty of Letters*, 37, 437–448. <https://doi.org/10.21497/SEFAD.328638>
- Nerse, S. (2015). Türkiye kır çalışmalarında paradigma değişimi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(29), 165–183. <https://doi.org/10.16917/SD.74251>
- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of vernacular architecture of the world*. Cambridge University Press & Assessment.
- Ögdül, H. (2019). Kırsal alanların değişimi ve kırsal planlama çerçevesinde bir değerlendirme. *Mimarist*, 66, 41–49.
- Ögdül, H., Kap Yücel, S. D., Öktem Ünsal, B. ve Aksümer, G. (2018). Kırsal mekanda yeni düzenleme araçları; köy tasarım şeması, köy tasarım rehberi ve eylem projeleri. *Planlama Dergisi*, 28(1), 52–72. <https://doi.org/10.14744/planlama.2018.36025>
- Rapoport, A. (2000). Theory, culture and housing. *Housing, Theory and Society*, 17(4), 145–165. <https://doi.org/10.1080/140360900300108573>
- Tanriverdi Kaya, A. (2020). Interpreting vernacular settlements using the spatial behavior concept. *Gazi University Journal of Science*, 33(2), 297–316. <https://doi.org/10.35378/GUJS.559548>
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal toplumsal olanın bilgisibilimi yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünyada ve Türkiye'de kent-kır karşılığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. İdealkent Yayınları.
- Topçuoğlu, S. ve Kiper, T. (2020). Kırsal alanlarda yerel kimlik özelliklerinin belirlenmesi: Tekirdağ İli Saray İlçesi örneği. *Düzce University Faculty of Forestry Journal of Forestry*, 16(1), 73–104. <https://izlik.org/JA88RX63MT>
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2004). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekan*. Çantay Kitabevi.
- Yardımcı, B. (2023). Türkiye'de kırsal alan tanımının serüveni. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 1(2), 193–213. <https://izlik.org/JA39DG73AT>
- Yılmaz, C. (2020). Türkiye kırsal yerleşme coğrafyası literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(34), 519–560. <https://izlik.org/JA47ML44FB>
- Zaman, M. (2017). Türkiye'de kırsal meskenler ve coğrafi dağılımları. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 21(3), 911–935. <https://izlik.org/JA39WP24YF>

GÖRÜŞ / OPINION

Rant Temelli Bir Enformel Sosyal Güvenlik Mekanizması Olarak Türkiye Kentleşmesi

Turkish Urbanization as a Rent-based Informal Social Security Mechanism

id Murat Cemal Yalçınan

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Giriş: Açığa Çıkarıcı Bir An Olarak Deprem

Türkiye bir deprem coğrafyasıdır ve 6 Şubat 2023 felaketi, bu coğrafyanın yapıllı çevresini üreten kurumsal düzenin kırılma noktasını çiplaklığıyla görünür kılmıştır. Felaketin ardından gözlemlenen tablo —merkezî devletin koordinasyon yetersizliği, sivil toplumun olağanüstü ama yapısal açığı kapatmaya yetmeyen seferberliği ve enkaz altındaki kentlerde gündelik hayatın yeniden kurulmasındaki çelişkili (kimi alanlarda aşırı yavaş, kimi alanlarda plansızca hızlı) ritim— tekil bir kriz yönetimi sorunundan çok, on yıllara yayılmış bir kentleşme rejiminin sonuçları olarak okunmalıdır. Felaketi yalnızca fay hattının kırılması ya da yapı stokunun teknik dayanıksızlığı üzerinden açıklamak, sorunu depolitize eder ve onu üreten ekonomi-politik bağlamı görünmez kılar.

Bu yazı, deprem sonrası onarım ve yeniden yapım pratiklerini bir başlangıç noktası olarak alarak iki birbirine bağlı iddiayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Birincisi, Türkiye kentleşmesi 1950'lerden bu yana esas olarak inşaat faaliyetinin sürekliliğine dayalı bir birikim modeli olarak işlemiştir. İkincisi, bu modelin sürekliliği, güçlü bir sosyal devletin yokluğunda hanehalklarının geleceğini gayrimenkul üzerinden güvence altına alma stratejisiyle, yani konutun enformel bir sosyal güvenlik aracına dönüşmesiyle açıklanabilir. İddia odur ki; mekânsal adalet ancak sosyal adaletin varlığı halinde kurulabilir.

Felaketin Ekonomi-Politik: Felaket Kapitalizmi ve Risk Toplumu

Mevcut iktidarın deprem sonrasında “onarım ve iyileşme” söylemi altında yürüttüğü pratikler —planlamayı baypas eden Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, mülkiyet haklarını sınırlandıran ve yıkım-yeniden yapım süreçlerini hızlandıran Riskli Alan ilanları, kişisel ilişkiler üzerinden ve şeffaflıktan uzak biçimde dağıtılan ihaleler— Naomi Klein’in (2007) *felaket kapitalizmi* kavramı üzerinden tartışılabilir. Klein, sermayenin felaketleri bir kâr fırsatına çevirmeyi öğrendiğini ve devletin olağanüstü hâl koşullarında olağan dönemde mümkün olmayan düzenlemeleri hızla hayata geçirerek bu kapıyı araladığını göstermiştir. Devlet bu eleştiri karşısında barınma sorununun aciliyetini öne sürerek savunmaya çekilir ve kendisini bu aciliyetin gerektirdiği plansızlıktan doğacak yeni risklerden muaf tutar.

Bu noktada Ulrich Beck’in (1992) *risk toplumu* kavramsallaştırması açıklayıcı bir çerçeve sunar. Beck, ileri modernlikte devletin işlevinin giderek refahın dağıtımından risklerin dağıtımına kaydığını ileri sürer. Türkiye örneğinde ise mesele daha keskindir: devlet kuruluşundan bu yana ne refahı ne de riskleri adil biçimde dağıtabilmiştir; esasen buna niyetlendiğini söylemek bile mümkün değildir. 1980'lerden itibaren ivme kazanan neoliberal politikalar bu adaletsizliği yeni bir eşige taşımış, riskleri toplumsal olarak en kırılma kesimlerin üzer-

Geliş tarihi: 13.06.2026 Kabul tarihi: 15.06.2026

Online yayımlanma tarihi: 16.06.2026

İletişim: Murat Cemal Yalçınan

e-posta: m.c.yalcintan@gmail.com

rine yıkan bir düzen üretmiştir. İmar Barışı düzenlemesiyle getirilen Yapı Kayıt Belgesi uygulamasında, yapının depreme dayanıklılığı sorumluluğunun doğrudan malike devredilmesi, riskin devletten bireye transferinin somut ve hukuki bir örneğidir (Özkaya Özlüer, 2018).

Dolayısıyla krizin sorumlusu olarak neoliberal politikalara sığınmış devleti mercak altına almak gerekir. Sivil toplumun —çok önemli bir dayanışma gücü olmakla birlikte— sosyal devletin yerini dolduramayacağı tespitinden hareketle, felaketin önümüze koyduğu siyasal hedef, garantörü olarak güçlü bir sivil toplumun talep ettiği yeni bir sosyal devlet oluşumudur.

Kentleşme Rejiminin Sürekliliği: İnşaata Dayalı Birikim

Deprem felaketi, açgözlü müteahhitlerden kaynaklı teknik bir kaza olmanın ötesinde, Türkiye kentleşme politikalarının yapısal iflası olarak değerlendirilmelidir. Devletin 1950'lerden bu yana büyük ölçüde değiştirmedığı kentleşme politikası şu unsurlarla özetlenebilir: ekonomik canlılığı ve büyümeyi görece düşük sabit sermaye yatırımıyla garanti eden inşaat faaliyetini sürekli kılmak, bu sürekliliği sağlamak için plansızlığa göz yummak, kaçak yapıları aflarla meşrulaştırmak, hatta teşvik etmek ve piyasalar durulduğunda devletin doğrudan inisiyatif alarak büyük projeler geliştirmesi. Sanayileşme bir kentleşme dinamiği olarak zaman zaman gündeme gelmiş olsa da hiçbiri inşaat kadar kesintisiz devlet desteği almamıştır.

Akademik yazın bu olguyu “inşaata dayalı birikim rejimi” kavramıyla tanımlar; özellikle AKP döneminde inşaatın yalnızca bir ekonomik sektör değil, aynı zamanda siyasal hegemonyanın yeniden üretildiği bir alan hâline geldiği gösterilmiştir (Yeşilbağ, 2016). Akademik metinlerden çıkıp yaygınlaşan “İnşaat ya Resulullah!” ifadesi (Bora, 2016), yalnızca son dönemin değil —daha küçük ölçeklerde olmakla birlikte— Türkiye kentleşme süreçlerinin baştan beri taşıdığı bir düsturu özetler. Kentlerin sürekli bir şantiye olarak tutulmasında devlet, deregülasyon (mevcut düzenlemeleri kaldırmak veya esnetmek) ve zaman zaman *re-regülasyon* (yeni düzenlemeler getirmek) mekanizmalarını sıklıkla kullanır. Bu mekanizmalar çoğunlukla inşaatın önündeki engelleri aşmaya hizmet eder; söz konusu engel bir fay hattı veya orman alanı olabileceği gibi, bir tarım arazisi ya da yerinden edilmekte olan bir topluluk da olabilir. Bu rejimin makro ölçekteki uzantısı olan megaprojeler, kamu-özel ortaklığı modelleriyle riski ve borç yükünü kamuya devrederken kaynakların belirli sermaye gruplarına aktarılmasının araçları haline gelmiştir (Uzunyayla, 2026).

Bu bağlamda, doğayla ve bu coğrafyayı paylaşan insan ve insan olmayan varlıklarla kurulan ilişkileri sermaye birikiminin aracı hâline getiren kapitalist ilişkileri sorgulayacak, mekânsal adaleti önceliklendiren yeni bir kentleşme politikası acil bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Süreklilik Bilmecesi: Kesintisiz Arza Talep

Bu çerçevede üzerinde durulması gereken kritik soru şudur: yaklaşık yetmiş yıl boyunca neredeyse kesintisiz biçimde belirli bir oranın üzerinde gerçekleşen konut ve ofis arzına nasıl olup da sürekli talep bulunabilmiştir? Özellikle son dönemde defalarca konut ve ofis balonu olduğu düşünülmüş ve ekonomik kriz beklenmiş; ancak, 2008'de yaşanan küresel krizi saymazsak, ulusal sınırlar içinde inşaattan kaynaklı belirgin bir kriz ortamı neredeyse hiç oluşmamış, oluştuğunda da kamuoyuna yansımadan kapalı süreçlerde yönetilebilmiştir. Gayrimenkul fiyatlarında son dönemde yaşanan aşırı artış eğilimleri incelendiğinde, boş konut ve ofis stokunun varlığından habersiz bir gözlemci, sorunu bir arz eksikliği olarak bile yorumlayabilir.

Yasal düzenlemeler ne kadar esnetilirse esnetilsin ve devlet ne kadar bir piyasa aktörü gibi davranırsa davranırsın, yeterince büyük bir talep tabanı olmadan bu denli uzun süreli ve istikrarlı bir arzı eritmek olanaksızdır. Son dönemde metropollerde, özellikle İstanbul'da, gayrimenkul fiyatları küresel benzerlerine yaklaşmış; yabancılara satışı kolaylaştıran yasal düzenlemeler de bu artışta rol oynamıştır. Ancak yabancılara yapılan satışlar toplam içinde hâlâ görece küçük bir paya karşılık gelmektedir (Demiralp vd., 2015). Talepteki sürekliliği asıl sağlayan, gayrimenkul öncelikli yatırım aracı olarak gören iç pazardır. Bu pazarın derinliğini açıklamak için ise salt iktisadi değildir.

Çekirdek Tez: Bir Sosyal Güvenlik Mekanizması Olarak Konut

İç pazardaki bu sarsılmaz talebin arkasındaki temel motivasyon, Türkiye'nin tam anlamıyla bir sosyal devlet olmayı başaramamış olması ve yurttaşlarının geleceğini güvence altına alacak kapsayıcı sosyal politikalar üretmemesiyle ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, güvenilebilecek bir sosyal güvenlik sistemi bulunmadığından, hanehalkları kendilerinin ve ailelerinin geleceğini gayrimenkul —özellikle konut— edinerek garanti altına almaktadır. Bu okuma, Buğra ve Keyder'in (2006) Türkiye refah rejimini Güney Avrupa modeline yakın, aile temelli ve enformel dayanışma ağlarına yaslanan bir yapı olarak tanımlayan çözümlemesiyle doğrudan ilişkilendirilir; konut mülkiyeti, devletin sağlamadığı güvencenin yerini dolduran enformel bir refah kurumu işlevi görür.

Bu olgu, uluslararası yazında “varlık temelli refah” (*asset-based welfare*) kavramıyla kuramsallaştırılmıştır: kamusal refah sağlamanın zayıf olduğu bağlamlarda, hanehalkları konut mülkiyeti gibi varlıklar biriktirerek kendi sosyal güvencelerini özelleştirir; bu da kamusal refah ile özel varlık edinimi arasında örtük bir değiş tokuşa işaret eder (Doling ve Ronald, 2010). Türkiye örneğinde imkân bulan herkes, kendi döneminin koşullarına ve bütçesine göre bir gayrimenkul edinmiştir: bu, yasal ve güvenli bir konut olabileceği gibi, üzerine katlar çıkmış bir gecekonduyu da imarını bekleyen bir arsa da olabilir.

Bu davranış kalıbının toplumsal sonuçları ağırdır. Geleceğinden emin olamayan bir hane, çocuklarıyla tatile gitmek yerine imara açılması muhtemel bir arsa için para biriktirmeyi; kalabalık ve küçük bir konutta yaşamayı; hatta çocuklarını okula göndermek yerine çalıştırarak her bir çocuğa, en azından her bir erkek çocuğa(!) konut edinene dek bu stratejiyi sürdürmeyi rasyonel görebilir. Orta sınıflaşma sürecinin uzun yıllara yayıldığı Türkiye’de bu örüntü uzun süre sıradanlaşmıştır. İhtiyaç olmadan sürekli yeni alanlara imar verilen, imar alan arazide neredeyse istisnasız inşaaata girilen ve çoğu niteliksiz ve dayanıksız inşa edilen yapıların, afet riskleri ve artan yaşam kalitesi beklentisiyle yıkılıp yeniden —biraz daha güvenli biçimde— yapıldığı bir döngü ortaya çıkmıştır. Bu döngüde her aktörün hedefi rantı oluşturmak, artırmak ve gerçekleştirmektir; ancak bu çoğu zaman lanetlenen bir zenginlik birikimine değil, emeğin ya da eğitimin sunamadığı gelecek güvencesini ve sınıf atlama umudunu korumaya yönelik bir çabaya karşılık gelir.

Baykan (2023) depremde ortaya çıkan yıkımı uzun süreli “popülist muvazaa” olarak adlandırılabilir bir devlet-toplum-partiler ilişkisi kipliğinin bir sonucu olarak savlar; bu ilişki biçimi partiler, yerel iktidar odakları, girişimciler, kamu otoriteleri ve sıradan yurttaşları içeren geniş bir karşılıklı bağımlılık ağına dayanır.

Bu çerçevede Türkiye kentleşmesini *rant üzerinden kurulan enformel bir sosyal güvenlik mekanizması* olarak tanımlamak yanlış olmaz. Böyle bir süreçte depreme dayanıklılık ve yapı kalitesi gibi nitelikler yapılaşmanın öncelikli meseleleri olmaktan çıkar; “deprem olmasın” dualarıyla eşliğinde, sınıf atlama imkânı doğduğunda gündeme gelmek üzere ertelenir. Çoğu zaman dinsel hurufelerle ilişkilendirilerek hafife alınan afetlerin “kadere havale edilmesi” meselesi yapısal çaresizlikten kaynaklanır ve tamamen sınıfsaldır.

Sonuç: Sosyal Adalet Olmadan Mekânsal Adalet Sağlanamaz

Son deprem felaketi, bir yandan neoliberal şehircilik bağlamında sermaye birikimini sağlayarak ekonomiyi canlı ve büyütür tutarken, diğer yandan da yukarıda tarif edilen biçimde enformel bir sosyal güvenlik sistemi gibi çalışan Türkiye kentleşmesini sorgulamak ve önceliklerini daha güvenli ve daha mutlu bir kentsel ortam hedefine göre yeniden belirlemek için bir fırsat sunmaktadır. Ancak böyle bir dönüşüm salt imar düzenlemeleriyle gerçekleştirilemez. Özenle geliştirilmiş kentleşme politikalarına eşlik edecek sağlam bir sosyal güvenlik sistemi olmadan, yukarıda betimlenen davranış eğilimini değiştirmek mümkün olmayacaktır.

Edward Soja’nın (2010) geliştirdiği *mekânsal adalet* kavramı ve Henri Lefebvre (1973) ile David Harvey’nin (2008) *kent hakkı* tartışması, mekânsal eşitsizliklerin toplumsal süreçlerden ayrı düşünülmeceğini; mekânın hem adaletsizliğin üretildiği hem de adaletin talep edilebileceği bir alan olduğunu vurgular. Bu kuramsal çerçeve bu yazıdaki temel önermeyi de destekler: **sosyal adalet sağlanmadan mekânsal adalet sağlanamaz.**

İnsanların güvenli işlere sahip olduğu ve geleceklerinin sosyal devlet tarafından güvence altına alındığı bir düzende, daha fazla imar ve inşaat yönündeki toplumsal baskı azalacaktır. Ancak o zaman kentleşme süreçlerini denetlemek, mülkiyet haklarını kamusal yarar doğrultusunda sınırlandırmak, gerçekleşen rantları etkin biçimde vergilendirmek ve kiraları makul düzeylerde tutmak siyaseten mümkün hâle gelecektir. Mekânsal adalet ancak bu koşullarda kurulabilecek ve afetlere karşı herkes için dayanıklı kentler bu zeminde ortaya çıkabilecektir.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): Artificial intelligence was used for language editing and the development of academic sentence structures.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Dil düzeltmeleri ve akademik cümle yapısı oluşturmak adına yapay zeka kullanılmıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Baykan, T. S. (2023). Deprem, "partiler düzeni" ve "bilimsel çözüm" söylemi üzerine: "Popülist muvazaa"nın sınırlarına yaklaşırken. *Birikim*, 408, 10–28.
- Beck, U. (1992 [1986]). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Çev.). Sage.
- Bora, T. (2011). İnşaat ya resulullah. *Birikim*, 270, 15–18.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228.
- Demiralp, S., Demiralp, S. ve Gümüş, İ. (2015). *The state of property development in Turkey: Facts and comparisons*. Working Paper, No. 1503, Koç University-TÜSİAD Economic Research Forum (ERF), Istanbul.
- Doling, J. ve Ronald, R. (2010). Home ownership and asset-based welfare. *Journal of Housing and the Built Environment*, 25(2), 165–173.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Klein, N. (2007). *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. Metropolitan Books.
- Özkaya Özlüer, I. (2018) İmar barışı düzenlemesine hukuki bir yaklaşım. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi – İnÜHFD*, 9(2), 313–340.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
- Uzunyayla, F. (2026). Türkiye's megaprojects and the contradictions of capital accumulation: Economic dilemmas faced by the Turkish state. *Cambridge Journal of Economics*, 50(2), 355–375.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın harcı: AKP döneminde inşaata dayalı birikim rejimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 599–626.

GÖRÜŞ / OPINION

“Gölgeler Şehri” Barselona’dan İstanbul’a: Olimpiyatlar, Mülksüzleştirme ve Kentsel Mekânın Yeniden Yazımı*The “City of Shadows”: From Barcelona to Istanbul — Olympics, Dispossession, and the Rewriting of Urban Space***id Kumru Çilgin**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Bir Dizi, Bir Ayna: Kentsel Mekânın Kırılma ve Yeniden Kurulumu

“Olimpiyatlardan önce hiçbiri yoktu. Çevre yolları yapıp şehri denize kadar uzattılar. Geniş bir temizlik operasyonuydu. Çevre yolları, liman, Olimpiyat Köyü... Hepsi madde bağımlılarını, Romanları, baraka mahallelerini; yeni Barselona’ya uymayan herkesi temizlemek içindi.” Mesleğe başta Barselona’yı böyle anlatıyordu polis çavuşu Milo Malart, kentin değişen çehresi arasında birlikte yol alırlarken... (Şekil 1, 2).

Aro Sáinz de la Maza’nın *El verdugo de Gaudí: El asesino de La Pedrera* adlı polisiye romanından uyarlanan ve yönetmenliğini Jorge Torregrossa’nın üstlendiği “Gölgeler Şehri” (*Ciudad de Sombras*) dizisi, ilk bakışta bir kurgu olarak izlenebilir. Ancak dizinin ilerleyen bölümlerinde açılan mekânsal çatışmalar, yerinden edilme pratikleri ve kamusal söylemler, izleyiciyi hızla tanıdık bir toplumsal ve mekânsal gerçekliğe taşıyor. Büyük bir spor organizasyonu ve yıllara yayılan kentsel müdahaleler etrafında örülen kurgu; kentin, yerel yönetim pratiklerinin ve planlama disiplininin birlikte sınırdığı bir zemini görünür kılıyor. Bu nedenle *Gölgeler Şehri*, mega etkinlikler (*mega-events*) aracılığıyla işleyen kentsel dönüşüm mantığına dair güçlü bir metafor olarak okunabilir.

Anlatının Barselona’da geçmesi, dizinin mekânsal gerilimini tarihsel ve kültürel olarak yüklü bir kentsel bağlama yerleştiriyor. Kent, Antoni Gaudí’nin (1852–1926) eserleriyle temsil edilen güçlü bir mimari mirasın taşıyıcısı olarak dizinin kurduğu bakış içinde kültürel mirasın kentsel imge üretimindeki rolünü görünür kılan küresel bir ‘vitrin’ işlevi görüyor (Zukin, 1996). *La Pedrera (Casa Milà)*, *Casa Vicens*, *Palau Güell*, *Cripta de la Colònia Güell*, *Parc Güell*, *Pabellones Güell*, *Sagrada Família* gibi nirengi mekânlar, Barselona’nın “dünya kenti” kimliğini pekiştiren simgeler olarak kurgunun mekânsal repertuarına dâhil edilirken; bu seçki, yönetmen Torregrossa’nın –kitaptakinin aksine– kenti parçalı güzergâhlar yerine bütüncül bir okuma alanı olarak ele alma tercihine işaret ediyor (Crespo, 2025). Böylece dizinin mekânsal evreni, belirli mahalle ya da olay örgüsü mekânlarıyla sınırlı kalmayıp Gaudí mirasının taşıdığı anlamlar üzerinden kurulan kapsayıcı bir kent anlatısına genişliyor ve bu çerçevede, simgelerin çevresinde yer alan gündelik yaşam alanları ile kırılma ve yeniden kurulum giderek görünmezleşiyor.

Bu sembolik ve mekânsal zemin üzerinde dizi, 1992 yılında Barselona’da düzenlenen 25. Yaz Olimpiyat Oyunları öncesindeki “kentsel reformlar”dan başlayarak olayların geçtiği 2010 yılına kadar uzanan bir yeniden yapılanma sürecini izleyiciye aktarıyor. Olimpiyatlar, kentin tarihinde tekil bir kırılma

Gölgeler Şehri’ni beraber izledikimiz, dizinin açtığı kentsel ve politik sorular üzerine birlikte düşündüğümüz ve beni bu yazıyı kaleme almaya motive eden Soner Çalıs’a teşekkürlerimle...

Geliş tarihi: 07.06.2026 Revizyon tarihi: 20.06.2026
Kabul tarihi: 23.06.2026 Online yayımlanma tarihi: 24.06.2026
İletişim: Kumru Çilgin
e-posta: kumru.cilgin@msgsu.edu.tr

Şekil 1. Somorrostro, 1966. Bugünkü *Port Olympic* (Olimpiyat Limanı) ile La Barceloneta arasında yer alan yaklaşık 15 bin nüfuslu barraquista (baraka mahalle), 1957'de sahil yolunun inşasıyla başlayan dönüşümün ardından, ABD 6. Filo gözlemlerinin sahilde yapılacak askeri tatbikat sırasında mahallenin yoksulluğunu görmemeleri için İspanyol diktatör Francisco Franco'nun emriyle tamamen boşaltılır. Fotoğrafta, mahallenin bir kısmı hâlâ ayakta yeni sahil düzenlemesi sürüyor.

Kaynak: Tomiste (2019) (Özgün kaynak: *Arxiu Històric del Poblenou*; Fotoğraf: TAF-Sergio Palao, *La Vanguardia*).

ma anı olarak sunulmaktan ziyade izleyen yıllarda derinleşen mekânsal müdahalelerin, emlak temelli yeniden yapılanmanın ve giderek hızlanan dönüşüm pratiklerinin başlangıç eşiği olarak hissediliyor (Şekil 3). Küresel görünürlük, yatırım çekme,

hız ve güvenlik gibi başlıklar doğrudan dile getirilmeden, kentsel dönüşümün geri döndürülemezliği ve kaçınılmazlığı duygusu izleyiciye örtük biçimde aktarılıyor; bu süreçte kentsel mekânın mevcut kullanıcıları ise giderek arka plana itiliyor.

Şekil 2. 1992 Barselona Olimpiyatları öncesi yeniden inşa edilen sahil bölgesi.

Kaynak: Markets Barcelona (t.y.).

Bu yaklaşım, tarihsel sürekliliği sözel açıklamalar yerine güçlü bir görsel hafıza üzerinden kuruyor. Mahallelerin yıkımına ilişkin görüntüler, yerinden edilmeye karşı protestolar, henüz asfaltlanmamış sokaklar, kentsel dokunun çözülüşünü belgeleyen kesitler, Barselona'nın adım adım yeniden üretildiğini görünür kılıyor. Bu görsel süreklilik, kent merkezinde yoğunlaşan dönüşümün emlak odaklı müdahalelerle nasıl iç içe geçtiğini ve günümüzde turizmin kitleselleşmesine uzanan bir hattı nasıl beslediğini sezdiriyor.

Dizi, işte bu görünmezleşmenin yarattığı gerilimden besleniyor. Kamulaştırma kararları, yerinden edilme süreçleri ve mülkiyet haklarının askıya alınması, teknik ya da idari düzenlemelerden çok doğrudan yaşam alanlarını tehdit eden müdahaleler ola-

rak karşımıza çıkıyor. Bu noktada kurgu, hakları elinden alınan kent sakinleri ile kamu ve sermaye arasındaki çatışmayı bir seri cinayet hikâyesiyle ilişkilendirerek radikalleştiriyor. Şiddet, bireysel bir suç olarak değil; sistematik dışlanmanın, bastırılmış öfkenin ve yapısal adaletsizliğin bir dışavurumu olarak kurgulanıyor. Böylece dizideki cinayetler, kentte kimlerin korunmaya değer görüldüğünü, kimlerin ise feda edilebilir kabul edildiğini açığa çıkaran karanlık bir göstergeye dönüşüyor.

Bu tercih, mega etkinliklerin ilerleme, kentsel dönüşüm ve kalıcı bir miras üretme vaatlerinin beslediği iyimser anlatının masumiyetini doğrudan sorguluyor (Chappelet, 2013; Müller, 2015). Kent, kültürel miras ve küresel vitrin söylemiyle parlatılırken bu parılmanın gölgesinde kalanların yaşadığı kayıplar,

Şekil 3. Port de Barcelona (Barselona Limanı) öncesi (a) ve sonrası (b).

Kaynak: (a) Markets Barcelona (t.y.); (b) Wikimedia (2019).

bastırılmış bir şiddet biçimi olarak geri dönüyor. Böylece Barselona, dizide estetik bir arka plandan ziyade eşitsizliklerin, mülksüzleştirmenin ve çatışmanın yoğunlaştığı istisnai bir müdahale alanı olarak öne çıkıyor.

Bir şehir plancısı açısından diziyi çarpıcı kılan da tam olarak bu. Çünkü anlatılanlar belirli bir coğrafyaya özgü değil. Olimpiyatların ve diğer mega etkinliklerin, ev sahibi kentlerin mevcut kentsel ajandalarıyla birleşerek yeniden yapılanma, turizm, güvenlik ve kentsel dönüşüm süreçlerini hızlandıran araçlar olarak işlev görmüş olduğunu biliyoruz (Gold ve Gold, 2024). Rio de Janeiro başta olmak üzere pek çok örnek, bu müdahalelerin yalnızca yeni altyapılar ve uluslararası görünürlük üretmediğini; yerinden edilme, mülksüzleştirme ve mekânsal eşitsizlikleri de beraberinde getirdiğini gösterdi (Gaffney, 2010). Bu nedenle küresel ölçekte dolaşıma giren “başarı”, “marka kent” ve “dünya sahnesine çıkma” söylemleri ile yerel ölçekte deneyimlenen kırılma süreçleri birbirinden ayrı düşünülmemiyor (Gold ve Gold, 2008).

Bu yazı, *Gölgeler Şehri* dizisini bir çıkış noktası olarak mega etkinliklerin kentsel mekân üzerindeki etkilerini planlama perspektifinden tartışmayı amaçlamaktadır. Özellikle olimpiyatlar gibi büyük organizasyonların, planlama süreçlerinde nasıl bir istisna rejimi yarattığı; kamu, sermaye ve yerel topluluklar arasındaki güç ilişkilerini nasıl yeniden düzenlediği sorgulanacaktır. İstanbul’un 2027 Avrupa Oyunları’na ev sahipliği yapacak olması ve 2036 Olimpiyatları adaylığıyla gündeme gelen güncel tartışmalar, bu sorgulamanın yerel bağlamdaki karşılığını oluşturacaktır.

Mega Etkinlikler, İstisna Rejimi ve Mekânsal Bedeller

Mega etkinlikler uzun yıllar boyunca kentlerin küresel görünürlüğünü artıran, altyapı yatırımlarını hızlandıran ve ekonomik kalkınmayı destekleyen araçlar olarak sunul-

du. Olimpiyatlar, Dünya Kupaları ya da uluslararası fuarlar, kentlerin dünya sahnesine çıkmasını sağlayan fırsatlar olarak tanımlandı. Ancak özellikle son otuz yılda gelişen eleştirel çalışmalar, bu organizasyonların yalnızca sportif ya da kültürel etkinlikler olmadığını; ulusal kimliklerin ve uluslararası toplumsal tahayyüllerin yeniden üretiminde rol oynadığını, aynı zamanda kent mekânını yeniden düzenleyen güçlü müdahale araçları olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Roche, 2002). Özellikle olimpiyatlar üzerine yapılan araştırmalar, oyunların zaman içinde sportif bir organizasyonun sınırlarını aşarak kentlerin yeniden yapılanmasını hızlandıran stratejik bir politika aracına dönüştüğünü göstermektedir. Ulaşım ağlarından kıyı alanlarına, çevresel iyileştirme programlarından konut ve kamusal mekân yatırımlarına kadar uzanan müdahaleler, olimpiyatlar aracılığıyla meşrulaştırılmakta ve normal koşullarda daha uzun zaman alacak dönüşüm süreçleri öne çekilmektedir (Essex ve Chalkley, 1998; 2010).

Bu dönüşüm kapasitesi, mega etkinlikleri planlama açısından tartışılmalı kılan temel özelliklerden biridir. Sabit bir teslim tarihi, uluslararası görünürlük baskısı ve yatırım beklentileri, karar alma süreçlerinde güçlü bir “aciliyet” söylemi üretmektedir. Bu durum, normal koşullarda uzun müzakere ve değerlendirme süreçleri gerektirecek projelerin daha sınırlı tartışmalarla hayata geçirilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Literatürde bu tür süreçler sıklıkla Agamben’in (2003/2018) geliştirdiği “istisna rejimi” kavramı üzerinden tartışılmaktadır: İstisna rejimi, hukuki ve yönetsel mekanizmaların tamamen ortadan kalkmasından ziyade belirli hedefler doğrultusunda esnetildiği ve hızlandırıldığı özel bir yönetim mantığını ifade eder. Bu tür organizasyonlar bağlamında ise bu mantık, planlama önceliklerinin etkinliği ihtiyaçlarına göre yeniden tanımlanmasına, kamusal kaynakların belirli yatırım ve gelişim gündemlerine yönlendirilmesine ve olağan karar alma süreçlerinin esnetilmesine zemin hazırlayabilmektedir (Müller, 2015).

Şekil 4. Eskiden sanayi bölgesi olan, ancak denize yakınlığı nedeniyle büyük bir konumsal değere sahip *El Poblenou* semtinde olimpiyat sporcuları için konaklama alanları ile kamusal mekânların oluşturulmasını içeren *La Villa Olimpica del Poblenou* (Olimpiyat Köyü) master planı.

Kaynak: Doyoucity (t.y., s. 11).

Bu süreçlerin mekânsal sonuçları ise her zaman eşit dağılmamaktadır. Yeni ulaşım hatları, spor tesisleri, konut alanları ve prestij projeleri belirli bölgelerde değer artışları yaratırken düşük gelirli gruplar, kiracılar ve kırılgan topluluklar bu dönüşümlerin maliyetlerini daha yoğun biçimde deneyimlebilmektedir. Planlama literatüründe sıkça vurgulandığı üzere, etkinlikler sonrasında ortaya çıkan temel sorulardan biri, elde edilen ekonomik ve sembolik kazanımların kimler tarafından paylaşıldığı, buna karşılık mekânsal bedellerin kimlerin üzerine yıkıldığıdır (Watt, 2013).

Barselona'dan Rio de Janeiro'ya, Londra'dan Atina'ya, Beijing'den Paris'e uzanan deneyimler, mega etkinliklerin yalnızca yeni stadyumlar, ulaşım ağları ya da altyapı yatırımları üretmediğini göstermiştir. Bu organizasyonlar aynı zamanda kentlerin nasıl temsil edileceğine, hangi mekânsal imajların öne çıkarılacağına ve kentsel geleceğin kimler adına kurgulanaacağına ilişkin güçlü müdahale araçları olarak kullanılmıştır (Şekil 4, 5). Mega etkinlikler aracılığıyla üretilen kent vizyonları uluslararası rekabet gücü, marka değeri ve küresel görünürlük hedefleri doğrultusunda biçimlenirken kırılgan toplulukların ihtiyaçları, gündelik yaşam pratikleri ve yerel talepleri geri

planda kalmıştır (Degen ve García, 2012; Broudehoux, 2017). Bu süreçler bazı gruplar için yeni fırsatlar ve yatırımlar yaratırken bazıları için yerinden edilme ve soylulaştırma baskısı ile kentsel kaynaklara erişimin zayıflaması gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda olimpiyat mirasının kimin için üretildiği sorusu, mega etkinlik literatürünün en temel sorgulamalarından biri hâline gelmiştir (Watt, 2013). Böyle bakıldığında yürütülen tartışmalar, sporun ya da turizmin ötesinde; mekânsal adalet, mülkiyet hakları, katılım ve kamusal yarar gibi planlama disiplininin temel meseleleriyle doğrudan ilişkilidir (Fainstein, 2010; Harvey, 2003/2019).

Bununla birlikte, olimpiyat politikalarının bu eleştiriler karşısında bütünüyle aynı kaldığını söylemek de eksik olur. Özellikle Londra 2012 sonrasında maliyetler, kullanılmayan tesisler, yerinden edilme/soylulaştırma ve olimpiyat mirasının toplumsal dağılımı üzerine yoğunlaşan eleştiriler, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (*International Olympic Committee - IOC*) adaylık ve ev sahipliği süreçlerini yeniden düzenleme arayışını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda *Olympic Agenda 2020* ve ardından *The New Norm* başlığı altında geliştirilen reformlar, aday kentlerin projelerini uzun vadeli kentsel planlama hedefleriyle

Şekil 5. Günümüzde La Villa Olímpica del Poblenou (Olimpiyat Köyü), Port Olímpic (Olimpiyat Limanı) ve Playa de la Barceloneta (Barceloneta Plajı).

Kaynak: Bing Maps.

daha uyumlu kurmasını, mevcut ve geçici tesislerin kullanımını artırmayı, maliyetleri azaltmasını ve sürdürülebilirlik ile miras taahhütlerini daha görünür kılmayı amaçlamıştır (IOC, 2014; 2018). Ancak bu politika değişikliği, eleştirel soruları ortadan kaldırmazken, onları yeni bir düzleme taşımaktadır.

Gölgeler Şehri'nde izlediğimiz hikâye de bu açıdan salt bir polisiye anlatı olarak okunamaz. Dizi, olimpiyatların yön verdiği planlama sürecinin uzun yıllardır tartışılan yönlerini görünür kılmaktadır. Ne var ki bu süreci ortaya çıkan mekânsal sonuçlar üzerinden değerlendirmek yeterli değildir. Asıl soru, bu ve benzeri kararların nasıl alındığı, hangi aktörler tarafından yönlendirildiği ve kentin geleceğine ilişkin tercihlerin kimlerin çıkarları doğrultusunda şekillendiğidir. Dolayısıyla tartışmayı, ortaya çıkan mekânsal bedellerle sınırlı tutmaksızın bu bedelleri üreten kamu-sermaye-kentli ilişkileri üzerinden de yürütmek gerekmektedir.

Kamu-Sermaye-Kentli Üçgeninde Mega Etkinlik Planlaması

Mega etkinlikler üzerine yürütülen tartışmaların önemli bir bölümü, ortaya çıkan projelere odaklanmaktadır. Oysa planlama açısından kritik olan, hangi projelerin üretildiği kadar bu projelerin hangi aktörler tarafından ve hangi önceliklerle şekillendirildiğidir. Olimpiyatlar gibi organizasyonlar, kentlerin geleceğine ilişkin kararların alındığı özel bir müzakere alanı yaratmakta; bu alanda kamu kurumları, yatırımcılar, uluslararası organizasyonlar ve kent sakinleri farklı düzeylerde etkili olmaktadır.

Molotch'un (1976) "büyüme makinesi" yaklaşımı, kentlerdeki karar alma süreçlerinin arazi değerlerini artırma hedefiyle oluşturulan koalisyonlar tarafından yönlendirildiğini ileri süren ve bugün de pek çok kentteki dönüşümün dinamiğini anlamaya yardımcı olan bir bakış açısı sunmaktadır. Yerel yönetimler,

gayrimenkul sektörü, yatırımcılar ve çeşitli ekonomik aktörler, kentsel büyümeyi ortak bir çıkar alanı olarak görebilmekte; büyük ölçekli projeler bu ortaklığın görünür araçlarına dönüşebilmektedir. Mega etkinlikler bu açıdan değerlendirildiğinde, kentsel büyüme koalisyonlarının yatırım ve dönüşüm gündemlerini ilerletebildiği özel fırsat alanları yaratmaktadır.

Bu çerçevede mega etkinlikler, kentlerin küresel ölçekte yeniden konumlandırılmasına yönelik stratejilerle yakından ilişkilidir. Andranovich ve diğerlerine (2001) göre kentler, yatırım ve sermaye çekme amacıyla giderek daha yüksek maliyetli ve riskli mega etkinlik stratejilerine yönelmektedir. Hiller'in (2000) Cape Town Olimpiyat adaylığı üzerine yaptığı çalışma ise bu süreçlerde ekonomik kalkınma, kentsel dönüşüm ve toplumsal gelişme söylemlerinin sıklıkla bir meşruiyet zemini olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu nedenle olimpiyat adaylıkları çoğu zaman spor politikalarının sınırlarını aşmakta; kentin küresel ekonomideki konumuna ilişkin daha geniş hedeflerin taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Harvey'nin (1989) "girişimci kent" yaklaşımı, bugün de kentlerin yatırım çekme ve küresel rekabet stratejilerini anlamada açıklayıcılığını koruyan bir çerçevedir. Buna göre, yerel yönetimler giderek hizmet sunan kurumlar olmaktan uzaklaşarak yatırım çekme kapasitesi üzerinden değerlendirilen aktörlere dönüşmektedir. Kentler arasında kurulan rekabet ilişkisi, büyük projeleri ve görünür yatırımları öne çıkarırken kamu-özel ortaklıklarını planlama süreçlerinin merkezine yerleştirmektedir. Olimpiyatlar da bu girişimci yönetim anlayışının en etkili araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Ancak bu süreçlerde kentlilerin konumu her zaman aynı ölçüde güçlü değildir. Degen ve García'nın (2012) Barselona üzerine değerlendirmeleri, uluslararası rekabet baskısının arttığı dönemlerde kent markalaşmasının yönetim günde-

Şekil 6. Atatürk Olimpiyat Stadi ve yıkılan Ayazma mahallesi.

Kaynak: Lovering ve Türkmen (2011, s. 85).

minde daha belirleyici hâle geldiğini, buna karşılık katılımcı demokrasi mekanizmalarının zayıfladığını ortaya koymaktadır. Kent sakinleri dönüşümün gerekçesi olarak anılmakta, fakat dönüşümün yönünü belirleyen karar mekanizmalarına aynı ölçüde erişememektedir.

Müller'in (2015) "mega etkinlik sendromu" kavramsallaştırması, bu güç ilişkilerinin planlama üzerindeki sonuçlarını görünür kılmaktadır. Beklenen faydaların abartılması, maliyetlerin düşük gösterilmesi, planlama önceliklerinin etkinliğin ihtiyaçlarına göre yeniden yazılması ve kamusal kaynakların belirli çıkarlar doğrultusunda seferber edilmesi, farklı mega etkinlik deneyimlerinde tekrar eden örüntüler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle temel tartışma, olimpiyatların gerçekleşip gerçekleşmemesi değil; bu süreçlerde kamusal yararın nasıl tanımlandığı, kimin sözünün karar süreçlerine yansıdığı ve kent için alınan kararların kimin adına üretildiğidir.

Bu sorular, İstanbul'un olimpiyat geçmişine ve 2036 adaylığıyla bağlantılı olarak üretilen güncel söylemlere bakarken de

önemini korumaktadır. Çünkü olimpiyatlar değişse de kentin nasıl yönetileceği ve kimin için dönüştürüleceği soruları varlığını sürdürmektedir.

İstanbul'da 2027 Avrupa Oyunları ve 2036 Adaylığı: Aynı Sorular, Yeni Söylemler

İstanbul'un olimpiyat hikâyesi, gerçekleşmemiş bir organizasyonun kentte nasıl iz bırakabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Atatürk Olimpiyat Stadi, bu hikâyenin en görünür mekânsal mirasıdır. Yapımı 2002'de tamamlanan tesis, İstanbul'un olimpiyat hedefinin adaylık dosyalarında kalmadığını; Başakşehir-Küçükçekmece hattında yeni bir mekânsal düzenleme mantığı ürettiğini gösterir. Aksümer ve Ezme'nin (2013) Ayazma mahallesini, 2016 Olimpiyatları öncesinde Rio de Janeiro'daki Vila Autódromo favelasıyla karşılaştırarak ele aldıkları çalışma bu açıdan güçlü bir hatırlatma sunar. Ayazma, gerçekleşmeyen bir olimpiyat adaylığının dahi yerinden edilme, mülksüzleştirme ve "kentsel temizleme" pratikleriyle iç içe geçebildiğini göstermektedir (Şekil 6).

Ayazma deneyimi, olimpiyatların kentte yalnızca sporla ilgili olmadığını ortaya koyan çarpıcı bir örnek, gelecekteki adaylık süreçleri açısından önemli bir uyarıdır. Burada dikkat çekilmesi gereken taraf, bir organizasyonun düzenlenip düzenlenmemesinden çok organizasyon ihtimalinin kent üzerinde nasıl bir gelecek tasavvuru ürettiğidir. Mahallenin düşük gelirli ve kırılğan nüfus yapısı, ardından gelen tahliyeler ve yeniden yerleştirme süreçleri, olimpiyat hedefinin İstanbul'da en çok hangi yaşam alanları ve toplumsal kesimler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle 2036 Olimpiyat adaylığı sıfırdan başlayacak yeni bir hikâye olarak yorumlanamaz. Atatürk Olimpiyat Stadı, Ayazma ve Kayabaşı üzerinden okunabilecek daha uzun bir dönüşüm anlatısının güncel halkasını oluşturmaktadır (Aksümer ve Ezme, 2013).

Bugünkü tartışmayı daha da somut kılan unsur ise 2036 hedefinden önce, İstanbul'un 2027 Avrupa Oyunları'na ev sahipliği yapacak olmasıdır. Avrupa Oyunları, resmî söylemde İstanbul'un mevcut spor altyapısını, uluslararası ölçekte organizasyon yapma kapasitesini ve olimpiyat hedefiyle kurulan sürekliliği gösterecek bir deneyim zemini olarak sunulmaktadır (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2026). Bu nedenle 2027 Avrupa Oyunları, 2036 Olimpiyatları için yapılacak hazırlık, prova ve meşruiyet anlatısını besleyen bir aşama olarak öne çıkmaktadır.

Bu söylem geçmiş adaylıklardan belirli yönleriyle ayrışmaktadır. Haber arşivlerinde ve kurumsal açıklamalarda öne çıkan ifadeler; "hazır kent", "kolektif irade", "sürdürülebilir miras", "spor kenti" ve İstanbul'un Avrupa ile Asya'yı birleştiren özgün konumu etrafında şekillenmektedir. Üstelik bu kez adaylık dili, *Olympic Agenda 2020* sonrasında güçlenen mevcut tesis kullanımı, maliyetlerin azaltılması, sürdürülebilirlik ve toplumsal miras söylemleriyle daha uyumlu bir çerçeve içinde kurulmaktadır.

Paris 2024 sırasında açılan "İstanbul Evi", bu vizyonun uluslararası ölçekte tanıtıldığı sembolik bir platform olarak kullanılmış; ardından Uluslararası Olimpiyat Komitesi Gelecekteki Ev Sahibi Komisyonu'na (*IOC Future Host Commission*) yapılan sunumlarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi ve Türkiye Millî Paralimpik Komitesi arasındaki iş birliği özellikle vurgulanmıştır. Bunun yanında olimpizm, spor yatırımlarının ötesinde; sağlık, eğitim, çevresel sürdürülebilirlik, toplumsal kapsayıcılık ve yaşam kalitesiyle ilişkilendirilen bir toplumsal gelişim çerçevesi içinde sunulmaktadır (İBB, t.y.).

İstanbul ise olimpik değerlerin somutlaştığı tarihsel ve kültürel bir merkez olarak da konumlandırılmaktadır. Nitekim dönemin İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu, Paris 2024 sırasında yaptığı konuşmada Eyfel Kulesi'ndeki olimpiyat halkalarının bir gün Boğaz üzerinde Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan köprüde görülmesini hayal ettiğini ifade etmiş; olimpizmi bir

yaşam felsefesi olarak tanımlayarak İstanbul'un 2027 Avrupa Oyunları vizyonunu bu anlayışla ilişkilendirmiştir (İBB, 2024). İstanbul'un konumu, kültürel çeşitliliği ve binlerce yıllık tarihsel birikimi bu anlatıda olimpiyat ruhunun doğal taşıyıcısı olarak sunulmaktadır. Böylece olimpiyat hedefi, bir spor organizasyonuna ev sahipliği yapma arzusundan daha geniş bir kentsel temsil iddiasına taşınarak kapsamlı bir gelecek anlatısına dönüşmektedir.

Ancak bu noktada dikkatli olmak gerekiyor. Çünkü mega etkinliklerin tarihçesi, vaat edilen kazanımlar ile ortaya çıkan sonuçlar arasındaki mesafenin sanıldığından daha büyük olduğunu göstermiştir. Sağlıklı yaşam, toplumsal eşitlik, çevresel duyarlılık ya da sporun gündelik yaşama yayılması gibi hedefler kendi başlarına itiraz edilebilecek başlıklar değildir. Buna karşın planlama açısından belirleyici olan, bu iddiaların hangi mekânsal öncelikler üzerinden hayata geçirileceğidir. Olimpiyat söylemi İstanbul'da geçmişte de kente değer katma, uluslararası görünürlük kazanma ve geleceğe yatırım yapma vaatleriyle meşrulaştırılmıştı. Bugün kullanılan kavramlar değişmiş olsa da kentin belirli bölgelerini yatırım ve dönüşüm odağı hâline getiren mantığın ne ölçüde değiştiği henüz açık değildir.

Bu çerçevede 2036 adaylığına ilişkin tartışma, olimpiyatların kente gelip gelmeyeceği sorusundan daha fazlasını içermektedir. Asıl mesele, olimpiyat hazırlıkları sırasında hangi alanların önceliklendirileceği, hangi yatırımların hızlandırılacağı ve hangi toplumsal ihtiyaçların geri plana itileceğidir. Sporcu köyleri nerede kurulacak? Yeni tesisler hangi bölgelerde yoğunlaşacak? Ulaşım yatırımları gündelik hareketlilik sorunlarını mı çözecek, yoksa belirli organizasyon alanlarını birbirine bağlayan koridorlar mı üretecek? Kamusal kaynakların kullanımına ilişkin bağımsız denetim mekanizmaları nasıl işleyecek? Daha da önemlisi, Ayazma deneyiminin hatırlattığı mekânsal bedeller bu kez planlama sürecinin merkezine alınacak mı?

Gölgeler Şehri'nin İstanbul'a tuttuğu ayna işte burada anlam kazanmaktadır. Dizide Barselona, küresel görünürlük ve başarı hikâyeleriyle parlatılırken bu hikâyelerin dışında kalan mahalleler ve topluluklar giderek görünmezleşmektedir (Şekil 7). İstanbul'da da olimpiyat tartışması büyük ölçüde kentin dünya sahnesindeki konumu, marka değeri ve uluslararası prestiji üzerinden yürütülmektedir. Oysa planlama açısından kritik olan, vitrine yerleştirilen imgelerden çok bu vitrinin kurulabilmesi için hangi mekânların dönüştürüldüğü, hangi yaşamların yerinden edildiği ve hangi kayıpların görünmez kılındığıdır. Olimpiyatlar İstanbul'a hiç gelmemiş olsa bile olimpiyat fikri kentte çoktan mekânsal sonuçlar üretmiştir. Bu nedenle 2036 adaylığı, geleceğe ilişkin bir hedef ya da uluslararası bir başarı projesi olarak değerlendirilemez. Kent adına kurulan vaatlerin bedelini kimin ödeyeceğini görünür kılan bir turnusol kâğıdı, aynı zamanda İstanbul'un mekânsal adaletle kurduğu ilişkinin sinanacağı siyasal bir hesaplama alanıdır.

Şekil 7. Barcelona Estadi Olímpic Lluís Companys (Barcelona Lluís Companys Olimpiyat Stadyumu). Olimpiyat mirasının görkemli mekânları, kentin küresel temsilini ve uluslararası başarı anlatısını güçlendirirken bu temsili mümkün kıldığı dönüşümlerin toplumsal ve mekânsal bedelleri çoğu zaman arka planda kalır.

Kaynak: FC Barcelona (t.y.).

Sonuç Yerine: Mega Etkinliklere Karşı Planlamanın Sorumluluğu

Mega etkinlikler üzerine yapılan değerlendirmeler, sıklıkla olimpiyatların kente ne kazandıracığı sorusuyla başlar. Fakat kentler, büyük organizasyonlar sırasında en çok yeni olanla değil, zaten var olanın nasıl işlediğiyle ilgili ipuçları verir. Olimpiyatlar yeni bir yön çizmekten çok mevcut yönelimleri hızlandırır; görünmeyi görünür, konuşulmayı konuşulur kılar. Bu yüzden mega etkinlikler, planlamanın önceliklerinin açığa çıktığı anlardır.

Gölgeler Şehri'nin bana hatırlattığı şey tam da buydu. Dizide cinayetler hikâyesinin başlangıcı değil, sonucu; onlardan önce görünmezleşen mahalleler, susturulan itirazlar, ertelenen adalet talepleri ve kent adına konuşma yetkisini tekeline alan aktörler vardı. Dizinin karanlığı bu noktada yoğunlaşıyordu; bazı hayatların zamanla hesaptan düşürülmesi, suçun arka planındaki temel düğümü oluşturuyordu. Mega etkinliklerin tetiklediği kentsel dönüşüm uygulamalarında da benzer bir mantık işler: Önce bir gelecek resmi çizilir; ardından bu resme uymayan mekânlar, ilişkiler ve yaşam biçimleri fazlalık hâline gelir.

İstanbul'un önündeki asıl soru, olimpiyatların kente gelip gelmeyeceğinden ibaret değildir. Gerilim, geleceğin hangi kesimler için bir yatırım vaadi, hangileri için ise belirsizlik

yarattığı noktada ortaya çıkar. Bazı mahalleler haritalarda kalın çizgilerle işaretlenirken bazıları sessizce beklemeye alınır. Bazı ihtiyaçlar stratejik ilan edilirken bazıları sürekli ertelenir. Deprem riskiyle yaşayan bir kentte bu tercihlerin anlamı daha da büyümektedir. Çünkü kamusal kaynakların, kurumsal kapasitenin ve siyasal dikkatin hangi öncelikler doğrultusunda seferber edileceği de önemlidir. Planlama bu ayrımların içinde siyasal bir içerik kazanır.

Mega etkinliklerin rahatsız edici tarafı da bu tercihlerin görünmezleştirdiği sorularda belirginleşir. Tartışma genellikle neyin inşa edileceği etrafında döner; buna karşılık nelerden vazgeçilebileceği arka planda kalır: Hangi kayıplar ilerleme olarak adlandırılabilir? Hangi toplulukların yer değiştirmesi, hangi hafızaların silinmesi ya da hangi yaşam biçimlerinin aşınması dönüşümün olağan sonucu olarak kabul edilebilir? Kuşkusuz tüm bu sorular yalnızca 2036 Olimpiyat hedefi için değil, İstanbul'un çok daha yakın bir takvimde ev sahipliği yapacağı 2027 Avrupa Oyunları için de geçerli. Hatta Avrupa Oyunları, bu soruların ertelenemeyeceğini gösteren daha yakın ve somut bir sınama alanı sunuyor: Mevcut tesis kullanımı, ulaşım organizasyonu, güvenlik, kamusal kaynakların yönlendirilmesi ve kurumsal koordinasyon gibi başlıklar, olimpiyat adaylığından önce Avrupa Oyunları sürecinde gündeme gelecek.

İstanbul'un mega etkinliklerle kurduğu ilişki, stadyumlardan ve madalya tablolarından daha geniş bir tartışmayı barındırmaktadır. Konu, kentin nasıl hatırlanacağı ve kimlerle birlikte geleceğe taşınacağıdır. Deprem riskiyle yüzleşen bir metropolde planlamanın sorumluluğu da burada başlar: Parlak görseller, başarı hikâyeleri ve yatırım vaatleri arasında dönüşümün gölgesinde kalanları hesaba katabilmek, hangi ihtiyaçların önceliklendirildiğini ve hangi ihtiyaçların ertelendiğini sorgulayabilmek... Çünkü kentler bazen inşa ettikleriyle değil, sessizce vazgeçtikleriyle de şekillenir.

Conflict of interest: The author declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): In this study, AI-based tools were utilised on a limited basis, solely for language editing, and translation support to comprehend the content of Spanish sources.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarın bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmada yapay zekâ tabanlı araçlardan yalnızca dil düzeltimi ve İspanyolca kaynakların içeriğini anlamaya yönelik çeviri desteği amacıyla sınırlı biçimde yararlanılmıştır.

Hakem değerlendirmesi: Yazı, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2018). *İstisna hali* (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı. (Orijinal eserin yayın tarihi 2003)
- Aksümer, G., ve Ezme, A. T. (2013, 6 Eylül). İki kıta, iki olimpiyat adaylığı, iki enformel mahalle. *yapi.com.tr*. http://www.yapi.com.tr/haberler/iki-kita-iki-olimpiyat-adayligi-iki-enformel-mahalles_112104.html?showAll=1
- Andranovich, G., Burbank, M. J. ve Heying, C. H. (2001). Olympic cities: Lessons learned from mega-event politics. *Journal of Urban Affairs*, 23(2), 113–131. <https://doi.org/10.1111/0735-2166.00079>
- Broudehoux, A.-M. (2017). *Mega-events and urban image construction: Beijing and Rio de Janeiro*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315393308>
- Chappelet, J.-L. (2013). Mega sporting event legacies: A multifaceted concept. *Papeles de Europa*, 25, 76–86. https://doi.org/10.5209/rev_pade.2012.n25.41096
- Crespo, I. (2025, 18 Aralık). 'Ciudad de sombras': Barcelona emocional, oscura y reivindicativa. *Condé Nast Traveler*. <https://www.traveler.es/articulos/ciudad-de-sombras-barcelona-localizaciones>
- Degen, M. ve García, M. (2012). The transformation of the 'Barcelona Model': An analysis of culture, urban regeneration and governance. *International Journal of Urban and Regional Research (IJURR)*, 36, 1022–1038. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01152.x>
- Doyoucity. (t.y.). *La Villa Olímpica del Poblenou*. http://www.doyoucity.com/site_media/entradas/panels/1_-_La_Villa_Olímpica_del_Poblenou_Apresentación.pdf
- Essex, S. ve Chalkley, B. (1998). Olympic games: Catalyst of urban change. *Leisure Studies*, 17, 187–206.
- Essex, S. ve Chalkley, B. (2010). *Urban transformation from hosting the Olympic Games: University lecture on the Olympics* [Online article]. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics (UAB). International Chair in Olympism (IOC-UAB). http://ceo.uab.cat/pdf/essex_eng.pdf
- Fainstein, S. S. (2010). *The just city*. Cornell University Press.
- FC Barcelona. (t.y.). *Hospitality VIP season Estadi Olímpic Lluís Companys*. <https://www.fcbarcelona.com/en/news/1213864/hospitality-vip-season-estadi-olimpic-lluis-companys>
- Gaffney, C. (2010). Mega-events and socio-spatial dynamics in Rio de Janeiro, 1919-2016. *Journal of Latin American Geography*, 9(1), 7–29. <https://doi.org/10.1353/lag.0.0068>
- Gold, J. R. ve Gold, M. M. (2008). Olympic cities: Regeneration, city rebranding and changing urban agendas. *Geography Compass*, 2(1), 300–318. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00080.x>
- Gold, J. R. ve Gold, M. M. (Ed.) (2024). *Olympic cities: City agendas, planning, and the world's games, 1896–2032* (4. Baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003298175>
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 71(1), 3–17.
- Harvey, D. (2019). *Yeni emperyalizm* (A. N. Bingöl, Çev.). Sel. (Orijinal eserin yayın tarihi 2003)
- Hiller, H. H. (2003). Mega-events, urban boosterism and growth strategies: An analysis of the objectives and legitimations of the Cape Town 2004 Olympic Bid. *International Journal of Urban and Regional Research (IJURR)*, 24, 449–458. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00256>
- Istanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2024, 8 Ağustos). *Sn. Ekrem İmamoğlu Paris'teki 'İstanbul Evi' açılışında konuştu*. İBB Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı. <https://frd.ibb.istanbul/ekrem-imamoglu-paristeki-istanbul-evi-acilisinda-konustu/>
- Istanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (t.y.). *İstanbul, 2036 Olimpiyatları için iradesini ortaya koydu*. İBB Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı. <https://genclikspor.ibb.istanbul/istanbul-2036-olimpiyatları-icin-iradesini-ortaya-koydu/>

- International Olympic Committee (IOC). (2014). *Olympic Agenda 2020: 20+20 recommendations*. International Olympic Committee. https://urb.bme.hu/segedlet/visionbudapest2024/Olympic_Agenda_2020-20-20_Recommendations-ENG.PDF
- International Olympic Committee (IOC). (2018). *Olympic Games: The New Norm*. International Olympic Committee. <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/News/2018/02/2018-02-06-Olympic-Games-the-New-Norm-Report.pdf>
- Lovering, J. ve Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73–96. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552477>
- Markets Barcelona. (t.y.). *Background*. <https://marketsbarcelona.wordpress.com/background/>
- Molotch, H. (1976). The city as a growth machine: Toward a political economy of place. *American Journal of Sociology*, 82(2), 309–332.
- Müller, M. (2015). The mega-event syndrome: Why so much goes wrong in mega-event planning and what to do about it. *Journal of the American Planning Association (JAPA)*, 81(1), 6–17. <https://doi.org/10.1080/01944363.2015.1038292>
- Roche, M. (2002). *Megaevents and modernity: Olympics and expos in the growth of global culture*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203443941>
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2026, 14 Ocak). “Ülke olarak 2036 Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları ev sahipliğini istiyoruz.” <https://www.gsb.gov.tr/tr/haber-detay/295501-ulke-olarak-2036-olimpiyat-ve-paralimpik-oyunlari-ev-sahipligini-istiyoruz>
- Tomiste, V. (2019). Walks in Barceloneta. MAJA. <https://ajakirimaja.ee/en/villem-tomiste-walks-in-barceloneta/>
- Watt, P. (2013). ‘It’s not for us’: Regeneration, the 2012 Olympics and the gentrification of East London. *City*, 17(1), 99–118. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.754190>
- Wikimedia. (2019, 16 Mayıs). *Port de Barcelona, Vista aérea del Port de Barcelona*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Port_de_Barcelona,_Vista_aérea_del_Port_de_Barcelona.jpg
- Zukin, S. (1996). *The cultures of cities*. Wiley-Blackwell.